Post mortem Lechij nihil certi de legitimis hæredibus successoribusq; eius reperitur, magnaq; hac de re Historiographorum Polonorum lis est, sed hic testamento moriens legauerat, ut aliquem dignum uirum ex sua gēte de patria & rebus bellicis benè meritum, summæ rerum præficerent, cui in omnibus obtemperarent.

VISIMIRVS ex nepotibus Lechij, Princeps Polonorum cùm ad Danorum fines usq; imperium suum extenderat, & ob uicinitatem à rege eorum Syuardo uarijs excursionibus infestaretur, undecunq; potuit auxilia coëgit, nauesq; adornauit, & armato milite compleuit, ex quibus unam ingentem fabricasse dicitur, cuius solo aspectu Dani perterriti fuere. Nauali itaq; prælio fortuna auspicante, Syuardum Regem cum ingenti classe Danorum occurrentē strenuè fudit, fugauitq;, & ad interiora terræ hostes persequēs has insulas in Dania, Rugiam, Hemeriam, Feondiam, Salendiamq; occupauit, plurimasq; ciuitates & castra in eis Polonorū prȩsidijs munita extruxit, ubi ad hȩc usq; tēpora hæ oēs ciuitates nomina à Polonis Slauonico idiomate indita retinēt, ut pote Vuisimer, à Vuisimiro, Lubeca urbs opulentissima & populosa, Danczik siue Gedanum ciuitas celeberrima ad mare Germanicum à Polonis contra Danorum excursiones arcendas imprimis condita. Prædictum itaq; Danorum Regem filio eius in obsidem sumpto, Vuisimirus uectigalem sibi efficiens, & rebus in Dania rectè dispositis, multimodis spolijs onustus classē in Poloniam reduxit. Hocq; primo nauali prælio Poloni quasi quodam tyrocinio instructi cum inimicis nauali prælio bella gerere animosiores effecti sunt. Tandem aliquot annis exactis, Syuardus Polonorum iugum ægrè ferens, conspiratione cum Holsatis, Svvetijs, Danisq; aduersus Polonos facta, exercitum numerosum contra eos eduxit, sed secundò maiori clade cum tota suorum manu in Scania à Polonis prostratus est. Ipse uerò pernici fuga elapsus mœrore & dolore ob amissum exercitum, deploratumque rerum suarum casum consumptus, spiritum exhalauit. Vuisimirus uerò magnam Daniæ partem imperio suo subegit. Postea multis præclaris gestis editis, finibusq; Imperij Polonici prolatis absq; posteritate decessit.

Poloni Danos nauali prælio superant, insulasq; eorum occupant.

Ciuitates à Polonis fundatæ.

Dani iterum à Polonis prosternuntur.

Syuardus moritur.

DVODECIM PALATINI.

CVm itaque tota domus Lechij decessit, Poloni libertatem strenuè asserentes, neminemq; extraneorum Principum sibi imperare patientes, duodecim Palatinos (ut dicitur) uiros præcipuos ex sua gente solenni conuentu Gneznæ celebrato, ad Rempublicam gubernandam subornant, quam uiginti annis administrabant. Sed multis & diuersis imperantibus discordiæ & ambitionis impulsu, bellis ciuilibus, cladibusq; mutuis & intestinis sese afficiebant. Finitimæ uerò gentes præcipuè Germani discordia Polonorum considerata rebellare cœperunt, iugoq; excusso suas prouincias ab eis occupatas recuperauerunt. Hoc detrimentum & diminutionē imperij sui Poloni ex pluralitate gubernatorum animaduertentes Comitijs generalibus celebratis, ad Cracum quendam siue Crocum uirum tunc temporis insignem de genere Cechij oriundum, sceptra deferunt.

Multorum imperiū damnosum.

CRACVS PRINCEPS POLONORVM.

CRacus nepos Cechij Bohemorū Principis, ad Imperij Polonici fasces communibus omnium suffragijs euectus, finitimas gentes iam Polonis rebellantes, iugumq; excutientes coërcuit, finesq; Regni ab omni insultu hostium tutauit. Gallorum copias prostrauit, quȩ Hungaria deuastata in Poloniam excurrebāt. Tandem pacato armis imperio, deserta loca, solitudinesq; agricolis adornauit, ciuitatē celebrem cum arce in scopulo Vanel dicto ad Vistulam fluuium condidit, quam à suo nomine Cracouiam appellauit. In hoc autem scopulo Draco ingens tunc temporis delitescebat, qui sordido suo anhelitu cum esuriret, de antro prorepens multos uelut peste quadam inficiebat, per ciuitatemq; & loca circumiacentia grassando, omnia obuia deuorabat. Quam ob causam incolæ ciuitatis ordine tria iumenta per diem ei ad antrum offerre cogebantur. Cracus igitur Princeps suorum deploratum statū uidens, cùm iā omnib. iumentis expilarentur pellem uituli excoriati, sulphure, nitro, pice infarcire iussit. Quod ubi hora consueta ad antrum Draconis opponeretur, bestia prorepens, famelica, iumentum putans, venaculum illud deglutijt. Cumq; in eo illa materia igne sulphureo accedente accensa esset, de antro sese proripiens in Vistula aquam tamdiu sorbebat, quousq; medio creparetur. Cracus tandem Princeps rebus imperij rectè dispositis, Cracoq; & Lecho filijs, filiaq; Vanda relictis è uita sublatus est.

Cracouia Poloniæ metropolis à Craco fundatur.

Draco in Cracouia.

Draco artificiosè peremptus.

Iustis

IVstis Craco gentili ritu persolutis Poloni conuentu celebrato, Cracum secundum, natu maiorem Craci filium, in solium paternum substituunt, sed Lechus frater iunior ambitione tumens, inuidensq; illi imperium, inter uenandum eum occidit, dixitque falso lachrymas addens, eum equi lapsu, dum temerè persequitur feram, dilaniatum, strangulatumq; esse atq; hac arte callidus imperium assecutus est: sed paulò post dolo in lucem prodeunte Regno pulsus, fugatusq; est.

Lechus fratrē Cracum trucidat.

VANDA VIRAGO.

ANno à nato Christo 730. Vanda filia Craci in ordine Ducum Poloniæ quarta, unica, legitimaque hæres Regni, omnium acclamatione ad Imperij fasces euehitur. Hæc summa prudentia, & rara fortitudine Rempublicam (uirgina em, cœlibemque uitam ducens) strenuè gubernabat, non aliter atque illa Pentesilea, Ortigiaque. Erat autem formosa & pulcherrima nimis, ut pulchritudine sua plurimos Principes ad se alliceret, & ueluti hamo pisces caperet, vnde Vanda vel Venda quæ dictio Slauis Hamum quo pisces capiuntur sonat, appellata est. Ritagoras igitur Princeps Germanorum uirtute illius, prudentia, atque pulchritudine commotus, Procos ad illam destinauit, solicitans ut sibi nuberet, illa uerò obstinatè connubium repugnando Procos uacuos sæpius dimisit. Quapropter Ritagoras putans se ab ea contemptum, Poloniæ bellum indixit, terroreq; & ui ad coniugium eam cogi sperabat. Illa è contra impauida celeriter undecunque auxilijs coactis, eum in conflictu bis capitali & cruenta clade fudit: ipse autem pernici fuga elapsus, præ pudore quod virginis manu fusus, fugatusque fuerit, nolens testem sui dedecoris Solem amplius esse, gladio proprio sese interemit. Vanda uerò memorabili uictoria Polonis relicta, prout Dijs uirginitatem deuouerat, uolens uoti compos esse de Ponte in Vistulam sese præcipitauit, sicq; aquis obruta interijt. Cadauer illius repertum est in ostijs Dlubnæ vbi Vistulam influit, atq; in scopulo uno miliari à Cracouia in Mogila gentili ritu sepulta est.

Vanda Ritagoram Germanorum Principē fudit.

Vanda in Vistulam de Ponte triumphans desiliijt.

Demum post Vandam nullo successore legitimo existente, iterum duodecim Palatinos, ut unusquisque Prouinciæ suæ præesset, Poloni elegerunt, unde magnum detrimentum, diminutioque Regni. uelut & prius subsecuta sunt. Quæ enim in inimicos arma essent conuertenda, in se conuertebant: ambitioneque flagrantes, mutuis cladibus inter se dissidebant, qua de causa Marcomanni, Hunni, & Germani, Poloniam vndique angustabant.

Duodecim Palatini iterum.

PREMISLAVS SIVE LESCO PRIMVS.

ANno uirginei partus 750. ex his bisenis Palatinis intestina bella mutuò mouentibus, unus Premislaus Lesko, non sua, sed patriæ commoda quærebat. Cumq; Morauì Poloniam uastarent, ille pro tempore coacto, instructoq; exercitu, hostes iam spolijs & exuuijs onustos ad sua reuertentes, insecutus est: in quos ad montē, ut dicitur caluum, ubi nunc templum sanctæ Crucis conditum est, sublatis nemoribus, castrametatos impetum fecit: statimq; se in abdita Syluarum cum suis subduxit. Hostes uerò armis arreptis, in ea loca ubi Lesco eis se apparuerat uenientes neminem inuenerunt, perterritumq; exercitum Polonorū fugere credētes ad sua castra reuersi sunt. Cumq; iam tutissimè omnia agerent Bacho indulgentes, Premislaus nacta occasione ex abditis Syluarum cum suo exercitu, intempestiua nocte inopinatos, somnoq; oppressos Morauios, magna ui, à fronte, & à tergo inuasit: omnesq; ad unum cruento prælio funditus trucidauit: & spolia, captiuosq; recuperauit. Qua insigni uictoria clarus, omnium suffragijs, sprета pluralitate gubernatorum, Regni habenis præficitur, multisq; egregiè gestis editis, ruinisq; patriæ magna uirtute restauratis, absq; posteris è uiuis decessit.

Premislaus Morauios prostrauit.

LESCO SECVNDVS.

ANno à Christo nobis cœlitus misso 780. Premislao Lescone absq; posteris decedente, de electione Monarchæ uoces communes, & sententiæ Senatorum discrepabant: communique omnium consensu, post multas litigationes, hunc modum eligendi Principis constituerūt: columnā ante Cracouiā statuerūt, desuperq; Diadema & Sceptrū Regale posuerūt, ac palā omnib. & singulis prȩconis ꝓclamatione notū fecerūt, ut quicunq; à flumine Pradnik dicto, equi sui celeriori cursu ad columnā subordinatā cæteros anteuerteret, Monarcha designaret. Quidam igit iuuenis infirmæ familiæ, sed astutus & callidus, re diligēter cōsiderata, clauos ferreos in uia qua currendū erat occultè

Modus electionis certare equis.

 infixit,

POLONICAE HI-
STORIÆ CORPVS:

HOC EST,

POLONICA-
RVM RERVM LATINI

recentiores & ueteres ſcriptores, quot-
quot extant, uno volumine com-
præhenſi omnes, & in aliquot diſtri-
buti Tomos.

EX BIBLIOTHECA IOAN. PISTORII NIDANI D.

OPVS OMNIBVS PERNECESSARIVM, AD PERFECTE COGNOSCENDAM REGIONIS POLONICAE, VICINARVM'QVE DITIONUM deſcriptionem: & ad rerum à Polonis per omnes ætates geſtarum intelligendam hiſtoriam: & ſummatim ad eorum omnium compræhendendam notitiam, quæ uel ad terram, uel ad gentem, uel ad res cæteras Poloniæ, & ſubiectarum cumq; Polonia continentium prouinciarum, pertinent.

Cum Gratia & Priuileg. Cæſ. Maieſt.

BASILEÆ,
PER SEBASTIANVM HENRICPETRI.

STADTBIBLIOTHEK
BROMBERG

LIBERA ET PERVETVSTA NOBILITATE, VIRTVTIS'QVE STVDIO PRAESTANTISSIMIS VIRIS, D. MICHAELI LVDVVICO A' FREIBERG IN IVSTINGEN, ET HVIVS FRATRI, FERDINANDO A' FREIBERG IN OEPFINGEN, DOMINIS SVIS omni obseruantia, studioq́ue Colendiss.

VM omnes laudare soleã, qui in conseruandis ueterũ authorũ, scriptis de memoria superiorũ temporũ libris operã, diligentiamq́ue ponunt suã: tùm præsertim eorũ mihi laudabile uisum institutũ semper fuit, qui multos unius gentis aut prouinciæ, aut alterius rei scriptores, in unũ comportatos librũ, una cõprehensione cõplectunt: & gestarũ per multas ætates uno aliquo in loco rerum, traditas à doctis quãplurimis uiris, & cõsignatas in libris animaduersiones sub unũ subijciunt aspectũ. Nam quia nulla in uniuersum pars est historiæ: quæ quidẽ rectè & diligẽter sit mandata literis: quę magnis ingenijs & doctrina pręstãtes uiros nõ afficiat delectatione, & fructum de se in cõmunẽ uitam nõ disseminet: profectò si quæ erit de tota aliqua re plenè, cumulateq́ue scripta historia, quę perfectã ac necessariã omniũ, quæ cõsiderari & inquiri eiusmodi de re possunt, tractationẽ contineat: illa ut in tribuẽda uoluptate & in impartiẽdo fructu plurimũ antecellat, necesse est. Quãdo uerò tales, aut paucę adhuc in omni propemodũ genere reperiũtur, aut omninò nullę existũt, quæ rem, de qua agunt, per omnia ductã tempora suisq́ue partib. completã & perfectã omnibus numeris proponunt: sequitur ut proximã illi libri, &, ut in hac inopia nostra, amplissimã laudẽ habeant, qui omniũ seculorũ scriptores, quorũ ad unius prouinciæ historiã conuersa industria & applicata occupatio fuit, in sese includũt, & copiosam materiã, ac ueluti syluam subministrãt, ex qua cædi arbores ad exædificandã perfectã historiã à consideratis & doctis, & exercitatis uiris possunt. Et quanquã historię essent planè absolutę & perfectè ad summã dignitatẽ elaboratæ multę: quales paucæ esse uidẽtur: re, sicut ego sentio, sunt nullæ: tamen quia illa ueritatis pręcipua laus florere in historijs debet, ne quid falsi dicatur: & quæ de priscis tẽporibus cõmemorantur, ut cõtestata à grauibus uiris, & corroborata uetustate, tutari se contra hominũ suspiciones & calumnias possint, operępretiũ nihilominus esset, apponi ad recẽtiores scriptores, ueterũ hominum libros ad gignendã in lectoris animo fidem, & ad authoritatẽ rebus cõciliandã, quas narrant. Cùm enim à duobus uel tribus factũ unum eodẽ modo percensetur: præsertim, si illi, à quibus primũ explicatũ fuit, aut uixerunt, aut propinqui fuerunt istis temporibus, quib. gesta res est: aut alioquin spectati sunt & probati uiri: & habuisse ueteres homines, ascriptores sentẽtiæ suæ uidentur: fit tùm ut multò firmior ad credendũ in animis infigatur opinio: & quæ partim dubia erãt, partim inuoluta obscuritate, illa nunc confirmata testimonijs & tanquã illuminata uetustatis luminibus, fiant credibilia & perspicua. Sed, ut dixi, nos perfectè cõcinnatas historias nullas habemus: tantoq́ue rectius & laudabilius faciunt illi, qui de bibliothecis suis, quæ multi de una gente diuersis libris cõplexi, uarijs temporibus scripserunt, uno in cumulo, & uno in libro cõponunt: nobisq́ue uel speciẽ adumbrant, uel materiã prębent excellentis & perfectæ historiæ: Qua in re tamẽ qui uersari laborẽ uolunt suum, non id solùm præstãt, ut absolutæ historiæ locũ expleant: sed etiã ornatum afferunt libris: & cõmodant non parũ lectori: magnamq́ue à bonis, bonarumq́ue literarũ studiosis ineunt gratiã. Nã quemad-

modum merces, cũ exponunt, si consimiles uno in ordine & prope se collocetur, magnã dignitatẽ & delectationẽ pariunt: Disiectæ aũt & sparsim cõfusæ non pascũt, sed offendũt oculos, & deformẽ habẽt, planeq́ turpẽ aspectũ: Sic cũ similes libri una continuatione, serieq́ dispositi, simul offeruntur, necesse est, accrescere omnib. dignitatẽ, multoq́ uideri iucũdiores, q̃ si in quadraginta angulos disiũcti, uageq́ dispersi essent

Posteà in hac cõiunctione librorũ, magna fit incredibilis laboris leuatio: cùm, quæ multo studio diuersis locis colligere & in unũ cõferre oporteret, hîc statim prompta omnia, primo cõspectu occurrũt, offeruntq́ sese prius oculis, q̃ penè quærantur: nec suspensum diu sinunt esse animũ: cũ constat, quę de ista re, explicata ab historicis sunt, uniuersa in hoc libro cõpręhendi: & quæ desunt, uix iudicari ex alijs libris, aut constitui posse. Nã quanti sit negotij, quamq́ plenũ fastidij & molestiæ: cũ ad rem sæpe unã cognoscendã comportare quadraginta diuersos ponderosos codices, & totã tabulã habere libris cõpletam, inq́ illos omnes nõ solùm oculos circũferre: Sed etiã inijcere manus oportet: Contrà, quàm cõmodum sit, cùm in uno connexa & cõclusa, quæ ad rem pertinẽt, sunt omnia: credo nullũ esse in bonis literis diligẽter uersatũ hominem, qui nesciat. Quò etiã illa accedit, nõ leuis certè nec parua difficultas, in eo posita: q̃ libri uarijs locis in longè disiunctis ꝓuincijs excusi, non passim neq́ semper palàm extẽt, nec in omnes terras importẽtur, nec in omniũ ueniant oculos: qui hîc uno in loco & uno in libro publicati, ꝓpter magnitudinẽ & ubertatẽ, quæ illos uendibiles facit, per uniuersam Europã perferunt, sola etiam cõmendati hominib. externa specie, cùm interior usus nondũ perspectus est. Multi igitur remoti à fori nostri luce & à cõspectu publico, laterẽt libri, nostramq́ notitiã effugerent si cõiuncti simul & ad iustã molem eiusmodi incremẽtis adaucti non essent. Deinde minuti libelli, qui sæpè res maximas, gestas in ꝓuincijs, intermissas ab alijs, quanquã breuiter & pressè, tamen studiosè & iucundè, bono quodã historiarũ fato, pertractãt, nisi in his magnis uoluminibus, consociati cũ grandiorib. libris retinerẽtur, iacerent non multò pòst oppresi in tenebris planeq́ perditi: qui tali adminiculo uitã conseruant, & ad posteritatẽ, alteriusq́ seculi homines perueniunt: quibus profuisse, qui libros coaceruarũt, post multos insequentes annos apparebit. Et cùm nemo solus in hoc genere sic elaborauerit, ut cõplecteretur omnia: præteriret nihil: plurimi uerò partẽ aliquã unam susceperint ueteris, aut nouæ memoriæ, q̃ literis mandatã, cultu, studioq́ suo illustrarẽt: cæteros qui ad uniuersam historiã uno libro tradendã animũ adiecerũt, abesse longè, dictũ iam sit omnes à laude perfectionis, quæ in historia requirĩt: Cùm oẽs mutuã operã conferũt, & quasi de manu in manũ tradunt, nascitur tandẽ perpetuata temporibus & explicata omnibus partib. historica, tametsi interrupta & disiecta, tamẽ integra & optabilis narratio.

His de causis semper eorũ probaui consilium, qui de bibliothecis suis, quotquot de uno toto capite haberẽt, cognatos & spectantes ad id, q̃ in tractationẽ uenit, probos & laudatos libros, cõiunctim ederẽt: omninoq́ putaui, suum studiũ illos non ad uulgarẽ, abiectamq́ rem, ut iudicare inexercitato homines ingenio possent, primoq́ aspectu esse uidetur, sed ad necessariã aliquã, liberalemq́ curã contulisse: Et optaui, ut, q̃ illi de Sicula, Hispanica, Hungarica, & reliquis historijs tentassent, hoc alij in similibus, quales relictæ essent dignissimæ ad imitandũ quamplurimæ, eodẽ exemplo sequerẽtur: sed quia multis in locis superiorũ hominũ diligentiã nonnullã desidero, ut qui imitari uellent, plus studij adhiberẽt, tum in quærendis, tum in collocandis libris. De Germanica quidẽ & Italica, & Gallica historia, quarũ gentiũ res gestę & ipsæ infinitæ & à plurimis scriptorib. infinitis libris traditæ sunt: Excitati enim ad huius scientiæ studiũ, pauci quidẽ ante nos, sed nostris temporib. multi, immensis suis totum orbem cõpleuerunt libris: Non uideo quemadmodũ sine eorum, qui emẽt, offensione, in unũ colligi, aut simul cõiungi queant: Nisi uel ueteres: quæ adeò copiosæ nõ sunt,

conficiunt tamen Tomos aliquot:à recẽtioribus,uel uniuersales historiæ à particula=ribus discludantur,uel facta unius prouinciæ in multos tractus partitione, quæ pro=priæ cuiusq; tractus sunt,separatim descriptæ in publico appareant. Sed uellem tamẽ ut multæ semper quæ magnã molem nõ habent, & ad unius, aut nõ multum dissimi=lis negotij explicationem institutæ sunt,uno fascic lo colligatæ peruulgarentur,quæ quidẽ dignæ,in apertũ ut referrentur, existimari possent. Conquirendi uerò aliorũ populorũ historias,quia neq; tam abundanter,neq; tãto numero scriptę,& interdum etiã nimis concisè & tenuiter mãdatæ literis essent, fui iam sæpè suasor Typographis, ut uiro docto,qui otio abundaret,negotiũ imponerẽt,& illo eodem itinere, in quod iam ante illos ingressi fuissent alij, ipsi etiã ad benè merendum de posteris,sed maiori paululũ assiduitate progrederẽtur. Quod cùm sese facturos esse quidã pollicerentur: uiderẽ autem uel retardatos,uel auocatos esse à cõsilio,quod à me acceptũ,uoluntate sua cõprobauerant,& uiam à paucis tritã & nonnullis publicis uestigijs signatã,deser tam iterũ relinqui: quanquã occupationib. distinebar, neq; magnũ otium,& uix tan=tum habebã, quantum colligendis libris impartiendũ esset: tamen Polonicarum re=rum scriptores,hoc est, qui uel terrã eorum,uel mores, uel administrata pace, belloq; negotia,literis Latinis excoluissent,& in summa, qui aliquid istius gentis integro pu=blico scripto attigissent,de meis libris colligendos,& cõmuni aliquo, nõ illo quidem admodũ ingenioso & accurato,sed tamẽ apto ad rem nostrã,& non incõmodo ordi=ne collocandos esse putaui:ut ad amicũ meum SEBASTIANVM HENRICPE=TRI, qui de suis typis ad eorũ,qui ante nos idem fecerũt,exemplũ excuderet, perfer=rẽtur. Id quod sic accidit: puto enim rationẽ mihi reddendã esse studij,institutiq; mei.

Cùm principũ meorum,Marchionũ Badensium,atauiã, quæ in Massouiæ ducum illustri Polonica & regia,& peruetusta familia nata fuit,apud Poloniæ scriptores quę rerem,& in Michouiũ non indiligentẽ incidere, nec ineptum authorẽ, nisi q; elegan=tia in dicendo excultus nõ est: sic mirifica illius mihi placuit in notãdis temporibus,& in percensendis familijs accuratio, ut peregrinatũ iam aliquãdiu ab oculis hominum planè mecum cogitarẽ luci publicæ restituendũ esse. Neq; id tantũ,sed quia Cromeri libri ad uendendum pauci reliqui essent,uel rarò reperiebantur, & Polonicæ historię nondum conformatæ in uno libro comparuissent, congregandum illum esse cũ Cro mero & cum cæteris omnibus, quorũ industria in eodem argumento sese publicè o=stendisset, putaui. Neq; me absterrere potuit, q; Cromerus penè eadem,quæ ille hor=ridius scripsit,paulò cõcinniori oratione uestiens,& multa etiã de aliorum scriptis ac=cumulãs,plenius & ornatius edidisset. Nam,ut dixi,quibusdã in rebus uisus mihi ac=curatior Michouius multò fuit,& temporũ atq; personarũ obseruantior: & cum ea=dem ambo dicunt,ex illis,de quibus eadẽ dicunt, magna fit ad ueritatẽ historiæ & ad fidẽ accessio: neq; fraudari tamẽ debita laude uetus scriptor propterea debuit, quòd qui eum secutus fuit,Cromerus sermonẽ melius expoliuisset: quędã etiam ab alijs mu tuatus, scripsisset cumulatius. Εἰ μὲν γὰρ Τιμόθεος μὴ ἐγένετο, πολλὴν ἂν μελοποιίαν οὐκ εἴχομεν. Εἰ δὲ μὴ Φρῦνις Τιμόθεος οὐκ ἂν ἐγένετο. Sic igitur nõ tantũ cõiungere Michouiũ cũ Cromero,sed cõsociare in uniuersum omnes uolui, quotquot in mea bibliotheca essent, scripti de rebus Polonicis cõmentarij,& de illis,qui non erãt,quotquot ex omnibus locis con=quiri possent. Quod cùm facerẽ,extitit inde hic liber,cui constituere uisum est, COR=PORIS POLONICAE HISTORIAE, nomẽ:ad earũ imitationẽ,qui coagmen tatas unius gentis historias ante nos publicarunt,& quorũ institutũ laude semper pu tauimus afficiendum esse: Vt,sicut illi Siculos, Hispanicos, Belgicos & alios,sic nos Polonicos scriptores in uno libro cõpræhenderemus, & iam in illo instituti genere, quod aliquandiu apud Typographos conquieuit,noua iterum facta à nobis esset in honestè decursa à multis uia progressio, Fragmẽta de Iouio,Sleidano & alijs detracta

ad induendum librum nostrum, quod tamen ab aliis factitatum esse uidemus, spoliare non uoluimus: Pauca tantum ex Herberstenio, Syluio & aliis in primo Tomo ascripsimus, necessaria, ut putauimus, & magna causa. Cęterorum ut nihil extaret in hoc libro placuit, quod non totum ab authore ad illustrandam rem Polonicam confectum & propriũ istius prouinciæ esset. Vapouius uerò, Gallus, Dlugossus & alij: etsi opus fuisse non uidetur, translatis eorum & inclusis in Michouij & Cromeri librum commentationibus, tamen si uel in publica luce fuissent, uel se nobis obtulissent diligenter multumq́ perquirentibus, inserti in libro nostro, locum etiam tenerent suum: quanquam eadem, quanquam eodem modo, quãquam non plura scripsissent: quanquam eorum omnia à sexcẽtis scriptoribus, & scripta, & melius ornata, & cõmemorata prolixius essent. Nam quod anteà monui, habet in historijs antiquitas authoritatem, & stimulos ad faciendam fidem multò acriores, quàm recentium hominum sermones: quibus si lumen ueritatis suæ uetustas non præfert, iacent illi sine authoritate, & sine fide neglecti, primáque statim condemnati omnium hominum opinione. Itaque & illos si aliquando peruulgati, in conspectum prodibunt: & Gorecij decadas, de quibus edendis se cogitare iamdiu pollicetur, cùm forâs dabuntur, ad hoc nostrum Polonicum uolumen tanquam corollarium quarto loco posteà apponemus: ne quid de necessarijs deesse ad cognoscendam Poloniam libris uideri posit.

De ordine, quem tenui, dicere multùm, nihil attinet: in quo solùm spectaui, ne omnia permista atq́ confusa turpiter essent: & simplex nec nimium subtilis distributio ut seruaretur: quæ ad legentium memoriam conduceret, & quid quoque in Tomo interpositum esset, apertè significaret. Itaq́ in prima parte collocauimus Chorographica & similia, quæ pertinent ad Poloniæ, uicinæq́, aut subiectæ terræ naturã, & situm, eiusq́ in omnes tractus dimẽsam & descriptam partitionem: Ad hominum, qui eam incoluerunt, ueteres & nouas in religiosa, ciuiliq́ uita consuetudines ac mores: Ad urbium & itinerum, & animalium, & similium, quę in prouincia sunt, explicationem: Et summatim, ad omnia, quæ seiuncta à commemoratione rerum gestarum, tamen prouinciæ uel eorum, quę in prouincia continentur, aperiunt nobis notitiam. Ad secundum Tomum uniuersales contulimus historicos libros, qui in uniuerso regno & uicinis dominationibus, uel regis, aut Ducis unius familia, uel Regũ aut Ducum successionibus cursum atq́ uim omnem operę, diligentiæq́ suæ consumunt: Etsi Decij etiam de Sigismundo Rege unus libellus continuitate sermonis, & cognatione, quam cum uniuersali historia habet, nobis libentibus irrepsit. Tertius res particulariter dissimili tempore gestas, & orationes in se complectitur, quę in comitijs, uel de uno aliquo Rege post illius è uita discessum habitæ, in manus nostras peruenerunt: Atq́ disposita isthæc omnia pro annis, quibus acciderũt: Tùm demum omnium Poloniæ, Massouiæ, Silesiæ, & partim etiam Lithuaniæ Principum diligenter à me confectam, & ex Germanicis, ac Polonicis authoribus magno studio peruestigatam genealogiam, in tabulis nonnullis propositam & continua successione perpetuatã continet. Accesit de bellis Moschouuiticis Leuuenklaij tractatio: titulo quidem aliena planè ab instituto, consilioq́ nostro, sed propter res, quas explanat, ita accommodata, ut mãca futura Polonica Historia multis penè locis esset, si non huius subsidio subleuaretur. Atq́ hæc consilij nostri, & ordinis, & librorum qui triginta, & aliquot sunt distincti inuicem, & discriminati titulis, explicata sit ratio.

AD VOS VERO', TOTVM VOLVMEN MITTERE VISVM EST, amplissimis inscriptũ nominibus uestris: Nobilissimi uiri: ut patricinio uestro defensum consistere cõtra hominum calumnias posset: & ut publica extaret uoluntatis erga uos meæ significatio. Vetustissima est familia, in qua nati estis & ab heroicis ducta primis illis temporibus, cùm clarorum hominum, & benè de Repub. meritorum, nobilitata

bilitata multitudine gestarum rerum uirtus, premijs dignitatis, & splendoris afficeretur: ubi tùm ante annos infinitos in gente uestra uirtutis laus, & factorum gloria florebant. Earum rerum possessionem, uestri maiores, illustres animæ, acceptam à progenitoribus suis, & amplificatam studio & cumulatam exemplis, & adauctam dignitate ad uos propagarunt: cùm omnes uestræ familiæ, qui hactenus uixerunt, non solùm maiorum gloria sibi nitendum, sed nouũ etiam à se posteris suis accendendũ esse uirtutis lumen putarent, & ut consequi possent, honestè, fortiterq́; contenderent. Ex hac igitur plenissima dignitatis stirpe uos procreati, cum maiorum uestrorum, talium ac tantorum hominum parta dignitate splendere, & omnibus fortunæ ornamentis antecellere possetis in uestro ordine quamplurimis: tamen illa minima ducetes, nisi uestra etiam uos propria, uestro studio excitata, & ad summum perducta uirtus cõmendaret: Vt primùm adolescentes facti estis, & posteà, cùm ætas se uestra iudicio, & annis corroborasset, multò magis, operam dedistis, ut essetis progenitorum uestrorum quàm similimi, & uestris ipsi luceretis gloriosè factis: neq́; magis hausisse uideremini à maiorib. uestris omni decore affluentibus, q̃ peperisse & dedisse posteris nobilitatis, & uirtutis exemplũ. Quod studium uestrũ, oculis expositum & multis factis illustratum, magnam uobis hominũ admirationẽ, & amplissimã, planeq́; maximã authoritatẽ confecit: in qua quia cognoui positum mihi esse cõtra turpiter litigiosos obtrectatores magnũ præsidiũ, uolui ut POLONICAE HISTORIAE liber, sicut collectus à me fuit, in publicum prodiret, ornatus uirtute, & munitus authoritate uestra. Neque dubitabam, quæ uestra incredibilis est humanitas, non tantùm quòd uobis librum inscripserim, non grauatè laturos, uerùmetiam authoritatis uestræ fructum in traditum librum libenter deriuaturos esse. Nota mihi iamdudum est morum uestrorum suauitas: de Te quidem, MICHAEL LVDVVICE ex colloquijs & literis tuis multis, ab eo tempore, quo necessitudo inter nos constituta fuit: Tua uerò, FERDINANDE, celebrata per Germaniã humanitas fugere me non potest, quæ ex eorum, qui ipsi senserunt, sermonib. infusa in aures & in animos nostros, ab omnibus cognoscitur & laudatur. Quid enim laudabilius esse, quid magis gloriosum posset, quàm uiros excellentes, qui in clarissima sunt dignitate, nullo fastu extolli, nulla efferri superbia: & inferioribus etiam benignè facere, horumq́; tenuitati, cùm honestè & innocẽter uitam agunt, suam non anteponere præstantiam. Vos quidem, in hac uia cùm estis, in quam uolũtas uos uestra deduxit: ut non solùm maiorum luce, sed uestra uirtute, uestro suscepta consilio, magnoq́; uestro educata studio, enitere cupiatis: necesse est moderatos esse ad omnem rationẽ humanitatis: quæ magna ipsa uirtus & aliarum in hominum societate princeps est. Sed tamen, quod uos laudatè facitis, præteriri laudatione nostra non debet, neq́; inornata illa relinqui tãta uestra, tamq́; præstans uirtus, quam omnibus tribuitis, & ego iamdudum in meipso sensi, tantumq́; apud me ualere passus sum, ut ad testificandã uicissim uoluntatem meam librum uobis offerrem: minimè dubitans, quin iucundissimum uobis futurum esset officium: non solùm quòd à me proficisceretur, uestri amantissimo, sed etiam quòd literas contineret, & traderet historias. Illis enim duobus, præclaris nominibus, si à me non mitteretur, tamẽ in amicitiam se uestram insinuare libet, & uestram colligere gratiam posset. Literas quidem & doctrinam liberalem omnem, quantum ametis: & incredibilis uestra in literatos homines beneficentia declarat, neq́; occultatum in tenebris, aut ignotum esse potest: cùm & res ipsi progressus in literis & artibus adolescentes fecistis, uiriq́; iam facti, in dies legẽdis libris proceditis longius: Et cùm tu, MICHAEL LVDVVICE: Nam tibi, FERDINANDE, felicitatem illam ut liberos ex uxore procreares, Deus non dedit: summa diligentia informari filios ad literas & institui ad honestarũ artium doctrinam iubes: illaq́; de causa domi tuæ NICOLAVM HEYDENVM habes, ma-

gna eruditione & uirtute uirum, qui uirtutis & literarum illis tradit à maioribus, & te patre magna gloria tritam uiam. Historiæ uerò quantum uos delectent, tu idem, MICHAEL LUDUUICE, nuper, cum Turlaci esses, luculentum testimonium dedisti: cùm ipse multas historias singulari cum uoluptate commemorares, & incẽsum te esse planeq; inflammatum ostenderes desiderio cognoscendæ patriæ Germanicæ & priuatæ tuæ historiæ: qualem ueteri manu ab antiquo authore scriptam, acceptam à tuo FERDINANDE, affine Marschalco Bappenheymio, uos habere dicebas, quã in explicandis Germanicis occupatam, & Sueuicis, & in maiorum tuorum pręclarè factis, uos duo fratres frequenter, assiduéq; legeretis. Quam cupiditatẽ cùm ardere in uobis intelligerem, putaui etiam meo studio, ne restingueretur, nutriendã atq; sustentandam esse: ut non solùm in patrijs uersari illam, sed etiam longius prolatam, in peregrinis historijs infixam esse sineretis. Vt enim profectio sæpè in peregrinam & longinquam prouinciam: sic externæ historiæ lectio magnum non solùm usum, sed oblectamentum etiam pręstat: & nescio, quomodo maiorẽ alienę interdum in animos, quàm domesticæ historię uoluptatem infundant. Sed ista uobis declarari non attinet, qui & literas, & historias, & peregrinationes amatis: & sine dubio, factã sub nominibus uestris publicationem libri mei non ægrè feretis. Librum meum cùm dico, uideor non multùm errare: plurima enim in eo mea sunt, labor in colligendis, sumptus in comparandis, liberalitas in cõmunicandis libris, dispositio, publicatio, & tota confectio genealogiarum, quæ in tertia parte insunt, & regum atq; principum Poloniæ, ducum Lithuaniæ, Massouiæ, & uniuersæ Silesiæ à prima origine, quãtum in maxima historiarum obscuritate, superiorumq; scriptorum incuria, pro meo studio facere sanè potui, continuatas ad nostram ætatem familias, ante oculos ponunt, & in Polonicas historias perspicuitatem importãt admodum magnam apprimeq; necessariam. Ista igitur omnia tum per se uobis, qui eruditionem & notationem rerum ueterum in delitijs habetis, tum mea causa, quem amari à uobis spero, grata, iucundaq; futura esse non dubito & hilariter, beneuoleq; susceptũ iri planè confido. Quod cũ ab æquitate uestra impetratum erit, non solum propter libros gaudebo, ad quos ornamentum & patrocinium uestrum accõmodandum esse putaui: sed mihi etiam gratulabor: quòd libri tantos patronos adepti, benè firmum contra hominum habeant maleuolentiam præsidium, positum in dignitate, authoritateq; uestra: Ego uerò cõsecutus hoc esse uidear, quod ut consequerer, solum in uniuersa consilij mei ratione spectaui: ut uoluntatem & obseruantiam erga uos meam testificatus, beneuolentiam conseruarem, humanitatemq; uestram. Spero futurũ esse posteà cùm in alio argumẽto, & fortassis in eruenda, explicandaq; familiæ uestræ antiquitate publicum iterum studij, officijq; mei testimonium apparere sinam: quod cùm erit, faciã diligentius, quàm in hac iam inscriptione, quæ mihi contra penè exspectationem meam à Typographo expressa fuit, facere in magna festinatione, plurimisq; negotijs potui. Quod superest, Nobilissimi, præstantissimiq; uiri, cupio uos affluentes dignitate, florere illis omnibus ornamẽtis, quę expetẽda ipsi uobis esse iudicatis: & rogo, quod facturos esse iamdudum persuasum habeo, ut libris patrocinium, mihi beneuolentiam uestram præstetis & cõmemorata, hoc loco fuisse nomina uestra, humaniter æquissimeq; feratis. Ex Caroli castro Marchionum Badensium, VI Calendas Augusti,

Anno CIↃ. IↃ. XVIIIC.

Vestræ nobilißimæ
Dignitatis

perstudiosus

IOAN. PISTORIUS
NIDANUS D.

POLONICAE HISTORIÆ CORPORIS,

TOMVS PRIMVS.

IN QVO OMNIA SVNT, QVAE AD CHOROGRAphicam Poloniæ & subiectarum sub illius imperio prouinciarum considerationem pertinent, ut uersa pagina, in scriptorum Elencho uidere potes.

BASILEÆ,

ANNO CIↃ. IↃ. XXCII.

ELENCHVS AVTHORVM, QVI IN PRIMO TOMO POLONICARVM RERVM CONTINENTVR:

VNA CVM SVCCINCTA DESCRIPTIONE LOCO INDICIS ADIECTA, rerum memorabilium & notatu dignissimarum, quæ in quolibet Tractatu habentur.

FINIS ELENCHI AVTHORVM PRIMI
TOMI POLONICARVM RERVM.

POLONICARVM RERVM LATINI SCRIPTORES OMNES in corpus unum collecti: & in aliquot tomos distributi.

TOM. I. CONTINENS DESCRIPTIONES VETERVM ET NOVORUM limitum regni Polonici.

ÆNEAS SYLVIVS, SVMMVS PONTIFEX ROMANVS, PIVS II. HVIVS NOMINIS POST adeptum pontificatum dictus, de Polonia, Lithuania, & Prussia siue Borussia.

De Polonia regione uasta, quod in ea domus luto & macerie componantur, equi syluestres, & uiri inueniantur. De Vladislao cum regno baptismum suscipiente, deq; Frederico Brandeburgensi, & Alberto Bauaro regnum quodlibet pro se recusante.

OLONIA uasta regio est, quæ Sclesiæ ad occidentem proximat, Hungaris, Lithuanis, ac Prutenis contermina: hic Craconia est precipua regni ciuitas, in qua liberaliū artium schola floret. Subigneus huic urbi præfuit episcopus, literarum doctrina, & morum suauitate insignis, à quo plurimas accepimus epistolas, multò sale & Romana elegantia conditas, cui ob singulares uirtutes Romana ecclesia insignia cardinalatus honoris rubentem pileum misit. Ciuitates Poloniæ præter Crocauiam parum nitidæ. Ex maceria domos fermè omnes componunt, plerasꝗ luto linunt: plaga regionis nemorosa est, potus genti ceruisia, ex tritico atque humulo factus. Vini rarissimus usus, nec uinea cultura cognita, ager Cereris ferax, multa gēti armenta, multa ferarum uenatio, equum syluestrem præter cornua ceruo similem edunt, feros boues uenantur, quos prisci Vros uocauêre. Pisce ac uolucribus abundant, argenti, auri inops terra. Vectigalia regi parua. Regnum in quatuor partes diuisêre maiores: has cum per circulum anni rex ambiuit, quælibet pars tribus mensibus regē ac curiam pascit: quibus exactis, ad alteram partem fit transitus. Statuta sunt, quæ præstare prouinciales oportet. Si manserit ultra præfinitum tempus rex, suo uiuere sumptu cogitur. Cum rex gentis patruum nostrorum tempestate obijsset, relictam filiam Gulielmus dux Austriæ in matrimonium accepit, illicꝗ regno præfectus est. Non placuit Polonis rex Teutonicus, Vladislaum ex Lithuania uocauêre, eiectoꝗ Gulielmo, côiugem eius & regnum nouo regi tradidêre. Gentilis fuerat Vladislaus, & idola coluerat, sed baptismum cū regno suscipere nō recusauit. Conuersus ad Christum, religiosum principem gessit. Multos ex Lithuanis ad Euangelium traxit, Pontificales ecclesias nonnullas erexit. Episcopos magno honore prosecutus est. Inter equitandum quotiescunꝗ turres templorum inspexit, detracto pileo caput inclinauit, Deū qui coleretur in ecclesia ueneratus. Cum Tartaris regni limites infestantibus feliciter dimicauit, Prutenos maximo bello uicit, de quo inter res Prutenicas memorabimus. Ex priori coniuge prolem non sustulit, cum qua matrimonium haud legitimum fuit. Ex secundo iam fermè nonagenario duo nati sunt filij, Vladislaus & Casimirus, is Lithuaniæ ducatum cōsecutus est, prior patri regno Poloniæ succedens, ad Hungariæ quoꝗ regnum accersitus, in bello Turcarum (ut alibi narratum est) cecidit. Qua recognita, solliciti Poloniæ proceres de successore Frederici, cum marchionē Brandenburgensem, qui pueritiā in regno transegerat, linguamꝗ gentis & mores tenebat, ut regnum acciperet rogauerūt. Responsum datum est Casimirum Lithuaniæ ducem, qui frater esset, defuncti hæredem extare. Sciscitari eius animum oportere, cui fraternum, paternumꝗ regnum cupienti, impedimentum afferre à dignitate sua Fredericus non duceret: pari moderatione & Albertus Bauariæ dux erga Ladislaum Alberti filium usus est: qui Bohe-

miæ regnum sibi oblatum recusauit. Fredericus quoque Imperator, & ab Hungaris, & à Bohemis ad hæreditatem Ladislai uocatus, nunquam audire sustinuit, quod patrueli præiudicium faceret. Ingens laus nostræ ætatis, & magnum decus Germanici nominis, quamuis non ambigo esse aliquos, qui non tam iustitiæ, quàm ignauię tradunt, alienis regnis quempiam abstinere. Ego quod boni speciem habet non laudare non possum. Casimirus autem, & si difficile, à Lituanis dimitteretur, qui suum ad se principem retinere cupiebant, in Poloniam ueniens, pacificam regni gubernationem accepit: nec diu postea sororem Ladislai regis duxit uxorem. Multa ei aduersus fratres Teutonicos, qui sanctæ Mariæ appellantur bella fuere, de quibus in rebus Prutenis referemus.

De Lithuania regione, Vitoldo uiro facilè sanguinario in ea regnante, de Solis ad transitum æstiuo tempore difficultate, gentis in moribus qualitate, & quæ super sacrorum diuersitatibus Hieronymus Pragensis eremita denarrauit.

Lithuania & ipsa latè patens regio Polonis ad orientem cõnexa est, palustris fermè omnis ac nemorosa. Vitoldus huic præfuit Vladislai frater, qui relicto deorum cultu, cum regno Poloniæ Christi sacramentum accepit. Magnum Vitoldi nomen sua tempestate fuit, quem subditi adeò timuerunt, ut iussi laqueo se suspendere, parere potius, quàm in principis indignationem incidere uoluerint: detrectantes imperium insutos ursina pelle uiuentibus ursis (quos eam ob causam nutriebat) dilaniandos obiectauit, crudelibusq; alijs affecit supplicijs. Equitans arcum semper tensum gestauit. Si quem conspicatus est aliter incedere quàm uoluit, confestim sagitta confodit, multos quoq; per ludum interemit. Sanguinarius carnifex, ut esset inter populares & ipsum principem certum faciei discrimen, radere barbam omnibus imperauit. Id ubi non successit (facilius enim ceruicis quàm barbæ iacturam Lituani ferebant) tonsus ipse mentum & caput prodijt, capitale interminatus, si quis prouincialium pilos faciei capiti suo deponeret. Rex à Sigismundo Cæsare Lituanorum appellatus, prius obijt quàm legati diadema ferentes se conuenirent. Successor Suidrigal ursam nutriuit, quæ sueta ex manibus eius panem accipere, sæpè in syluas uagabatur. Redeunti usq; ad thalamum principis, ostia quæque patebant. Ibi confricare ac pulsare pedibus ostium, cum fames affuit consueuit, cui princeps aperiens cibum præbuit. Conspirauère nobiles aliquot adolescentes aduersus principem, atque ursæ modum secuti, sumptis armis cubiculi principalis ianuam confricauère. Credit Suidrigal ursam adesse, ostiumq; aperuit, ibique mox ab insidiantibus confossus interijt. Prouinciæ deinde gubernatio ad Casimirum peruenit. Ad Lithuanos æstiuo tempore difficilis transitus est, palustribus aquis cuncta fermè obsidentibus, hyems præbet aditum astrictis gelu lacunis. Mercatores super glaciem ac niuem iter faciunt, plurium dierum cibaria in uehiculo ferentes, nulla certa uia: meatus (sicut in mari) syderum cursus ostendit. Rara inter Lituanos oppida, neque frequentes uillæ. Opes apud eos, pręcipuæ animalis pelles, quibus nostra ætas Zibellinis, armellinisq; nomina indidit. Vsus pecuniæ ignotus, locum eius pelles obtinent: uiliores cupri atque argenti uices implent, pro auro signato pretiosiores. Matronæ nobiles publicæ concubinos habent, permittentibus uiris, quos matrimonij adiutores uocant. Viris turpe est ad legitimam coniugem pellicem adijcere. Soluuntur tamen facilè matrimonia mutuo consensu, & iterum atque iterum nubunt. Multum his ceræ ac mellis est, quod syluestres in syluis apes conficiunt. Vini rarissimus usus, & panis nigerrimus. Armenta uictum præbent multo lacte utentibus. Sermo gentis Sclauonicus est: latissima est enim hæc lingua, & in uarias diuisa sectas. Ex Sclauis enim alij Romanam Ecclesiam sequuntur, ut Dalmatæ, Croatini, Carni ac Poloni. Alij Græcorum sequuntur errores, ut Bulgari, Rutheni, & multi ex Lithuanis. Alij proprias hæreses inuenère, ut Bohemi, Moraui, & Bosnenses, quorum magna pars Manichæorum imitatur insaniam. Alij gentili adhuc cæcitate tenentur, quemadmodum multi ex Lithuanis idola colentes. Horum magna pars æuo nostro ad Christum conuersa est, postquàm Vladislaus ex ea gente Poloniæ regnum accepit. Noui ego Hieronymum Pragensem sacris literis apprimè eruditum, uitæ mundicia & facundia singulari clarum, qui annos supra uiginti in eremo Camalduensi, in Apennino Hetrusco pœnitentiam egit, hic (oriente apud Bohemos Hussitarum hæresi) fugiens pestiferum uirus, in Poloniam transiuit. Vbi acceptis literis ab Vladislao rege commendatitijs, prædicaturus Euangelium Christi, ad Vitoldum principem in Lithuaniam penetrauit, multosq; populos Vitoldi fauore fretus, ad salutiferam Dei Christi fidem conuertit. Venitq; tandem ad synodum Basiliensem, uocatus à Iuliano sancti Angeli Cardinali, cum de rebus Bohemicis ageretur, narrauit hic multa de Lithuanis quæ penè incredibilia ui-

lia uidebantur. Audiebam ego ex aliјs eius dicta, nec mouebat ut crederem, libuit adire hominem, atque ab eius ore lata cognoscere, comites mei fuerunt Nicolaus Castellanus, qui tum Cardinalis Iuliani domum regebat. Bartholomeus Lutimanus Archiepiscopi Mediolanensis scriba, & Petrus Noxetanus Cardinalis Firmiani secretarius, uiri graues & docti, hominem in cella sua trans Rhenum apud Carthusienses conuenimus, cuius hæc narratio fuit. Primi quos adiј ex Lithuanis serpentes colebant, paterfamiliâs suum quisque in angulo domus serpentem habuit, cui cibum dedit, ac sacrificium fecit in fœno iacenti: hos Hieronymus iussit omnes interfici, & in foro adductos publicè cremari. Inter quos unus inuentus est maior cæteris, quem sæpe admotus ignis consumere nullo pacto ualuit. Post hos gentem reperit: quæ sacrum colebat ignem, eumq; perpetuum appellabat. Sacerdotes templi materiam ne deficeret, ministrabant, hos super uita ægrotantium amici consulebant: illi noctu ad ignem accedebant, manè uerò consulentibus responsa dantes, umbram ægroti apud ignem sacrum se uidisse aiebant. Quæ cum se calefaceret, signa uel mortis, uel uitæ ostentasset, uicturum ægrotum facies ostensa igni, contra si dorsum ostentasset, moriturum portendit. Testari igitur & rebus suis consulere suadebant. delusionem hanc esse Hieronymus ostendit: persuaso populo, deleto templo, ignem dissipauit, Christianos mores induxit. Profectus introrsus aliam gentem reperit, quæ Solem colebat, & malleum ferreum raræ magnitudinis singulari cultu uenerabatur. Interrogati sacerdotes, quid ea sibi ueneratio uellet? Responderunt olim pluribus mensibus non fuisse uisum Solem, quem rex potentissimus captum reclusisset in carcere munitissimæ turris. Signa zodiaci deinde opem tulisse Soli, ingentiq; malleo perfregisse turrim, Solemq; liberatum hominibus restituisse. Dignum itaq; ueneratu instrumentum esse, quo mortales lucem recepissent. Risit eorum simplicitatem Hieronymus, inanemq; fabulam esse monstrauit. Solem uerò, & Lunam, & stellas creatas esse ostendit, quibus maximè Deus ornauit cœlos, & ad utilitatem hominum perpetuo iussit igne lucere. Postremò alios populos adiјt, qui syluas dæmonibus consecratas uenerabantur, & inter alias unam cultu digniorem putauêre. Prædicauit huic genti pluribus diebus, fidei nostræ aperiens sacramenta, denique ut syluam succideret imperauit, ubi populus cum securibus affuit, nemo erat qui sacrum lignum ferro contingere auderet. Prior itaque Hieronymus assumpta bipenni excellentem quandam arborem detruncauit. Tum secuta multitudo alacri certamine, aliј serris, aliј dolabris, aliј securibus syluam deiјciebant. Ventum erat ad medium nemoris, ubi quercum uetustissimam, & ante omnes arbores religione sacram, & quam potissimè sedem esse putabant, percutere aliquandiu nullus præsumpsit. Postremò ut est alter altero audacior, increpans quidam socios, qui lignum rem insensatam percutere formidarent, eleuata bipenni magno ictu cum arborem cedere arbitraretur, tibiam suam percussit, atque in terram semianimis cecidit. Attonita circum turba flere, conqueri, Hieronymum accusare, qui sacram Dei domum uiolari suasisset, neque iam quisquam erat, qui ferrum exercere auderet. Tum Hieronymus illusiones dæmonum esse affirmans, quæ deceptæ plebis oculos fascinarent, surgere quem cecidisse uulneratum diximus imperauit, & nulla in parte læsum ostendit, & mox ad arborem adacto ferro adiuuante multitudine ingens onus cum magno fragore prostrauit, totumq; nemus succidit. Erant in ea regione plures syluæ pari religione sacræ, ad quas dum Hieronymus amputandas pergit, mulierum ingens numerus plorans atque eiulans, Vitoldum adit, sacrum lucum succisum quæritur, & domum Dei ademptam, in qua diuinam opem petere consuessent, inde pluuias, inde Soles obtinuisse, nescire iam quo in loco Deum quærant, cui domicilium abstulerint: esse aliquos minores lucos, in queis diј coli soleant, eos quoq; delere Hieronymum uelle, qui noua quædam sacra introducens, patrium morem extirpet: rogare igitur atque obtestari, ne maiorum religionum loca & cæremonias auferri sinat. Sequuntur & uiri mulieres, nec se ferre posse nouum cultum asserunt. Relinquere potius terram & patrios lares, quam religionem à maioribus acceptam dicunt. Motus ea re Vitoldus, ueritusq; populorum tumultum, Christo potius, quam sibi deesse plebem uoluit. Reuocatisq; literis, quas præsidibus prouinciarum declarat, iubens parere Hieronymo, hominem ex prouincia decedere iussit. Hæc nobis Hieronymus constanti uultu nihil hæsitans, ac per iuramentum affirmauit: dignum fidei & grauitas sermonis, & doctrinam ostendit, & uiri religio. Nos quæ accepimus immutata retulimus, ueri periculum non assumimus, persuasi tamen & nos, & comites ab eo recessimus.

De Ruthenis, & quomodo principatus apud eos soleat assequi.

R Vtheni quos appellare Rosanos Strabo uidetur, Lithuanis contermini sunt,
gens barbara, incompta, apud quam opulentam Ecclesiam obtinuit Isidorus
Cardinalis Sabinensis, cuius supra mentionem fecimus. In hac gente ciuitatem
permaximam esse tradunt Nogardiam appellatam, ad quam Teutonici merca-
tores magno labore perueniunt. Magnas ibi esse opes fama est & multum argenti, pel-
lesq; prætiosas, uendentesq; atq; ementes ponderato argento, non signato utuntur. La-
pis in medio fori quadratus est, quem qui ascendere potuerit, neq; deiectus fuerit, princi-
patum urbis assequitur. Pro ea re in armis dimicant, sæpeq; una die plures conscendisse
ferunt, unde sæpè seditiones in populo emersere.

De Liuonia semiferos homines in una sui parte continente.

L Iuonia deinde Christianarum ultima prouinciarum ad septentrionem Ruthe-
nis iungitur, Tartari eam sæpe incurrunt. In qua nostra ætate magnas accepe-
runt strages fratres Teutonici, qui Beatæ Mariæ uocantur, hanc armis quæsi-
uêre, & Christi sacra suscipere coëgerunt, cum esset antea gentilis & idola cole-
ret. Eam alluit ab occidenti mare Baltheum, quod plerique ueterum oceanum esse puta-
uerunt nondum septentrio (ut hodie) cognitus Græcis atque Italis fuit. Christiana reli-
gio hanc orbis partem nostro generi aperuit, quæ fortissimis gentibus detersa Barba-
ris mitioris uitæ cultum ostendit. Baltheus sinus adeò latè patet, ut incompertæ magni-
tudinis apud aliquos esse uideatur. Origo eius ex Britannico mari ducitur, quod Germa-
nicum appellari potest. Nam & Germaniæ magnam partem alluit. Ostium eius in occi-
denti est, non longè à Cherroneso Cimbrica, quam Daciam hodie uocant. Excurrens
autem in orientem, in septentrionem panditur, insulasque magnas ambit: occidentale lit-
tus, Noruegi occupant. Ad septentrionem semiferos homines esse tradunt, cum quibus
nullum linguæ commercium nauigantes habent, signis tantum & nutibus commutare
merces feruntur. Meridionale littus Saxonibus ac Prutenis traditur: orientale (ut dixi-
mus) Liuones tenent. Inter Liuoniam & Prussiam paruam terram esse ferunt unius fer-
mè diei latam itinere, quam Massagetæ colunt, gens neque gentilis, neque uerè Christia-
na, Polonorum imperio parens, atque hinc regnum Poloniæ ad mare protenditur, & Bal
theum quem diximus sinum.

De Prutenis, & quomodo fidem Christianam à Teutonicis fratribus Sanctæ Mariæ sumpserint.

R Edeunti Liuonia Germaniam, per littus Balthei maris post Massagetas Prute-
ni sese obijciunt, qui ripas utrasque Vistelæ amnis accolunt: is est Sarmatiæ ac
Germaniæ terminus, qui exoriens in montibus, qui Poloniam, Hungariamque
dirimunt, partem Poloniæ irrigat. Prussiam uerò quàm longa est percurrit, ab
oppido Torni usque Gedanum, quo in loco Baltheum influit. Hunc fluuium alij Viste-
lam, ut diximus, quibus ætatis nostræ sermo congruit, alij Iustulam, quidam Istulam uo-
cauêre. Quod ultra fluuium est, Sarmatici iuris fuit: quod citra, Germanici ad orientem
ac meridiem Masonitæ, Poloniquè rura colunt: occidentem Saxones occupant, aquilo-
nem Balthei maris excipit littus. Frumenti ferax regio est, aquis irrigua & plena colonis,
multa ambitiosa oppida, multi maris sinuosi reflexus amœnam efficiunt. Pecorum in-
gens uis, multa uenatio, piscatio diues. Vlmerigos olim hanc terram incoluisse Iordanus
tradidit, quo tempore Gothi ab insula Scandauia in continentem descendere. Qui (ut ille
ait) Vlmerigorum terras inuasêre. Ptolemæus autem Amaxobios, & Alanuos, Venedes,
ac Githones penes Istulam fluuium habitare affirmat. Barbara hæc gens & idolorum cul-
trix, usque ad Fredericum Imperatorem eius nominis secundum fuit. Sub eius uerò im-
perio, cum amisissent Christiani Ptolemaidem Syriæ ciuitatem, fratres Teutones, quos
Sanctæ Mariæ diximus appellari, inde fugati in Germaniam rediêre, uiri nobiles & rei mi
litaris periti, qui ne per ocium mercarent, Fredericum accedentes, Prussiam Germaniæ
conterminam Christi cultum spernere dixerunt: sæpè illius gentis homines in Saxones,
cæterosque uicinos excurrere, ingentem uim pecorum atque hominum abigere, esset in
animo sibi compescere Barbaram gentem: annuat tantum Imperator, prouinciamquè fra
tribus perpetuo iure possidendam tradat, si eam armis acquirant. Iam enim Masouiæ du-
ces,

ces, qui eius se terræ dominos affirmabant, ius suum fratribus concesserant: grata oblatio Frederico fuit, qui collaudato proposito, quas uoluere fratres, sub aurea bulla literas concessit. Illi sumptis armis breui tempore quicquid Prutenici uiri citra Vistelam fuit occupauere. Exin tranato fluuio, uetustam & late patulam quercum in castelli modum erectis propugnaculis iuxta ripam munierunt, ibi collocato præsidio ulteriores Prutenos uexare cœperunt. Pugnatum est sæpe pro quercu, & ingentes Paganorum copiæ fugatæ ac deletæ sunt: bellum pluribus annis productum est. Ad extremum fortuna fratrum imperio arridens, omnem eis Prussiam subiecit. Victę Barbaræ nationes, iugum subiere. Ex illo tempore lingua Teutonica introducta est, & cultus Christi gentibus imperatus. Ecclesiæ quoque pontificales erectæ, trans Viselam Pomesauiensis, Culmensis, Sambiensis, & Varimiensis, ad quam defuncto Francisco episcopo, paruitatem nostram postulauere canonici. Calixtus Pont. Max. eam nobis annuente, senatu Apostolico commendauit. Quæ una est illis in partibus iure suo utens, nec subiecta fratribus, reliquos episcopos religionis habitum gestare oportet. Quo in loco munitam quercum diximus fuisse. Nobile oppidum ædificatum est, quod Mariæburgum uocant, & arx nobilis atque amplissima: hic sedes magni magistri, qui cunctis fratribus præest Prussiam incolentibus. Sunt & alij duo in eadem religione magistri, alter Liuoniam regit, alter conuentus Alemanniæ gubernat. Teutones huius religionis inuentores fuere, ac propterea nemo recipitur ad eam, nisi Teutonicis nobilibus ortus parentibus, & cui propositum sit pro tuendo Christi Euangelio, aduersus salutiferæ crucis inimicos armis depugnare: ob eam rem uestimentis albis utuntur, nigra cruce insuta. Barbam omnes nutriunt, exceptis qui sacris altaribus seruiunt. Pro Canonicis horis dominicam orationem usurpant, neque literas discunt. Magnæ his opes, nec minor potentia quàm regibus: sæpe cum Polonis de regni limitibus acceptis, atque illatis cladibus contendere, nec totis uiribus belli fortunam experiri recusarunt. Cum Vladislao Casimiri qui modo regnat patre, contraxerant ambæ partes ualidissimas atque ingentes copias. Polonis Lithuani & Tartari adiuncti erant, quos duxerat Vitoldus. Teutonici fratres ex tota Germania uires conciuerant: postquam prope ad uiginti ferme stadia uterque consedit exercitus, spe plenus & impatiens moræ. Prutenorum magister caduceatorem, qui bellum regi denunciaret, & duos enses, in quis staret uictoria misit: facta potestate, ut quem uellet hostis eligere, alterum sibi remitti iussit. Accepit Vladislaus alacer nuncium, donatoq; caduceatore, uno retento gladio, remisit alterum. Mox iussi milites arma induere, belliq; signum datum, quadraginta millia equitum in ambobus castris fuisse proditum inuenio. Vladislaus Tartaros ac Lithuanos primum inire certamen iussit. Ex Polonis subsidiarias acies elegit. Contra Prutenos auxilia in postremis habuit: florentem ordinis sui militiam in exercitus fronte collocauit. Commisso prælio inermes quodammodo Tartari ac Lithuani magna strage cæsi sunt. Vrgebat tamen multitudo, nec terga dare Polonus metuens audebat, atrox pugna super cadauera occisorum edebatur. Nec tam uulnerare Prutenus alacer, quam uulnera recipere Tartarus uidebatur: protractum est diu certamen, peracta ingens occisio, Lithuani, Tartariq; ueluti pecudes mactabantur. At cum nouus semper hostis emergeret, defessi tanta cæde peracta Teutones, uersare ferrum uix poterant & iam remissius pugnabant. Quod ubi Vladislaus animaduertit, tum primum Polonorum aciem ualidam ac ferro rigentem immittit: fit subita irruptio, instauraturq; prælium: non tulere Teutones recentis agminis impetum, impar pugna recentis ac fatigati militis fuit: oritur mox fuga ex parte fratrum, ferit terga Polonus. Magister ordinis ubi suos cedere uidet, nec iam ullam in auxilijs spem esse animaduertit, cum lecta militum manu hosti sese obiectans occiditur: fit fœdior fuga, nec prius Teutonicus fugere quam Polonus persequi destitit. Perierunt in eo bello ex parte fratrum multa hominum millia, inter quos uiri primarij, quos uocant Commendatores, equestre dignitate insignes, cum ipso Magistro circiter D C. Nec Polonis incruenta uictoria cessit, Tartaris ac Lithuanis magna ex parte cæsis. Bellum hoc, anno trecentesimo decimo supra millesimum est post Christi saluatoris ortum. Prussia fortunam regis secuta, omnis excepto Burgomariæ ad uictorem defecit. Sed interueniente Sigismundo Cæsare, pax inter fratres & Polonum constituta est: percussum fœdus, pecunia Polono data. Prussia reddita fratribus, nec deinde usque ad Frederici tempora, qui modo imperat, in possessione agri sui turbata religio est. Sub eius uerò imperio cum populares graue sibi iugum fratrum existimarent, fœdus inter se iniere in hunc ferme modum: ut quindecim uiri singulis certis in locis conuenirent, qui prouincialium querelas aduersus fratres audirent, nec sinerent quempiam indignè uexari. Ex his quatuor ex religione uiros assumi uoluere, quatuor ex prælatis ecclesiarum, parique numero ex nobilibus ac ciuitatibus, hisq; parere omnes uoluere. Per idem tempus di-

uisa inter se religio fuit: alij magnum Magistrum sequebantur, alij quosdam Commendatores, qui Magistri regimen improbabant. Magister, ut populares sibi alliceret, fœdus ipsum inconsulto fratrum conuentu approbauit. Fredericus quoque Imperator eidem fœderi robur adiecit, cautione tamen inserta, ne per suas literas ius religionis læderetur. Mortuo deinde Magistro, qui fœdus acceperat, & altero in eius locum suffecto, Nicolaus Pont. Max. legatum misit, qui prouinciam Prussiæ inspiceret. Cognitoq; rerum statu, quantum legatus retulit, popularium fœdus damnauit: utq; ab eo discederent, anathema interminatus, acriter imperauit: quibus pertinacius in eorum sententia perseuerantibus, ex consensu partium, lis ad Fredericum Imperatorem deducta est. Ad quem rursus causa cognita, damnato eorum fœdere, iussi Pruteni sunt ad obedientiam fratrum redire: qui eam prouinciam e manibus infidelium suis armis uindicassent, multóque sanguine coemissent. Quare ciuitatibus nunciata, mox arma in fratres populariter recepta sunt. Ex quibus plures capti atque occisi, castella eorum euersa, arces à fundamentis eiectæ, quinquaginta & quinque oppida in eam rebellionem conspirauêre. Sed cum non satis rem suam contra religionem sine externa ope tutam putarent, Casimirum Poloniæ regem sibi dominum asciuere, deuotum fratribus sanguinem, qui fortunam patriæ eius experti fuissent. Ille cum exercitu prouinciam ingressus, dedentes sese ciuitates in potestatem accepit, cum quo fratres diu uaria uictoria dimicarunt. Plures fuere congressus, inter quos memorabilior, qui apud Coninitium oppidum habitus est. Duodeuiginti millia Polonorum obsidionem in eo loco tenebant, in queis & rex ipse Casimirus fuit. Oppugnabãt oppidum dies, noctesq; machinis admotis. Rudolphus princeps Sagoriæ, ex Sclesiæ ducibus, tum religionis ductabat exercitum, qui laturus obsessis opem, cum septem millibus militum aggredi regem non dubitauit. Commissum est prælium in conspectu oppidanorum summa utrinque contentione atque ardore, cæsis hinc atque inde compluribus. Cum suos referre pedem Rudolphus animaduertit, increpans ignauiam fugientium, interminatusq; necem, aciem sistit. Et progressus in medium cum recenti pugnatorum manu, acre certamen instaurat: hos sternit, illos confodit: fit subita rerum mutatio. Vrgente Rudolpho, cedit Polonus. Rursumq; Casimirus suos retinet, pugnæq; seipsum miscet, & tanquam ex integro pertinaci contentione certatur. Occiditur in pugna Rudolphus, rex uerò equo deijcitur, meliores ex utraque parte occumbunt. Postremò cæsum credentes Poloni suum regem, desperata uictoria, fugam arripiunt. Rex ab amicis adiutus, uix ex clade ereptus est. Rudolphus morte sua, uictoriam religioni peperit. Ex Polonis supra sex millia cecidisse feruntur, ex Teutonibus quoque non pauci periêre. Post eam cladem, res Polonica nutare apud Prutenos cœpit, eo inclinantibus populis, quo belli fortuna quæritur. Stat tamen adhuc anceps exitus, & alterius Martis iudicium moratur. Ferunt inter hos fratres olim mortuo Magistro, cum de successione ageretur, unum fuisse, qui rogatus eligere quem putaret religioni utiliorem, seipsum elegisse dicentem nolle deierare. Scire se cogitationes suas, aliorum corda ignorare. Si magistratus sibi committatur, non dubitare quin reipublicæ bene consultum eat. Motos eius uerbis reliquos administrationem illi credidisse, quæ saluberrima deinde fuerit.

ERASMI

ERASMI STELLAE LIBANOTHANI LIBRI II. DE ANTIQVITATIBVS Borussiæ.

AD ILLVSTRISSIMVM PRINCIPEM FEDERICVM SACROSANCTAE MILITIAE ORDINIS DIVAE VIRGINIS Teutonicorum protomagistrum, Saxoniæ ducem, Thuringiæ Lantgrauium, ac Marchionem Misniæ, Erasmi Stellæ Libanothani in antiquitates Borussiæ præfatio.

ETsi uereor Federice princeps, res Borussicas altiùs & à prima origine repetiturus, antiquitatem in his quæ usque eò latuit, uelut ex cauea in scenam theatrumque producturus, multorum risus, ronchos & cachinnos, demumque explosionem magis quàm applausum legentis turbæ me incursurum, tum quod id secum ferat antiquitas, ceu Aristoteles in Problematis perhibet, ut res anilibus fabulis simillimas narrare uideatur, tum quod res Borussiæ diuturna barbarie, sine ullis literarum monumentis quasi perpetuis tenebris mancipatæ, & in ipso lethæo demersæ penè obriguisse extimantur, adeoque concretæ, ut etiam phœbeo calore agitatæ uix incalescere possint, quo iterum lucem, solemque admittant. Verum dum hi blaterones tuam celsitudinem istius ludi agonothetam in orchestra conspexerint, sub cuius umbraculis me in hanc scenam prodijsse pernoscant, forte ne lingulaces, infrenique ore à te sapientissimo principe iudicentur, maledictis temperabunt, simul & nasum continebunt. Quod si nec reueriti tuam maiestatem, effrenataque lingua uerbis non æquis defluant, malignitatis quoque aculeos haud recondere uelint, imò blaterare malint, nihil est quo perhorrescere oppidò possim, ut sceptam scenam interturbem. Ronchisent hi nasuculi, obstrepent, clament, arguant, criminentur, exibilent denique, dummodo tibi plausibilis, lepida ac iucunda nostra actitatio uisa fuerit. Antigonidas olim Musicæ artis peritissimus, cum discipulo in arte probè instituto, populo tamen non admodum grato, in scenam progressus cunctis audientibus dixisse fertur: Mihi cane & Musis, quia uidelicet ars bene cœpta, quanquam populi lenocinio destituatur, iusta tamen comprobatione non exuitur. Sed ut tandem his respondeam, qui longè petitas historias calumniantur, ceu minus fidei illis insit, cæcutientibus id forsan euenit & nocturnis oculis, sed penes clarè cernentes plus dignitatis antiquitati inesse, nemo sanæ mentis ambigit. Ne quoque res Borussicas ceu sempiternis tenebris obnoxias, & minimè ad solem lucemque ex caliginoso uetustatis recessu redituras, possint argumentari, meminerint saltem quæ de Hercule feruntur, qui cerberum tricipitem ab inferis, solemque hunc nostrum ac calorem ferre coëgisse dicitur, Threicium & uatem raptam sibi Eurydicem ex Tartareis sedibus diuina sua suauiloquentia eduxisse. Ob id nec inficias eant loculei, res Borussicas quantumcunque umbra uetustatis contectas ac rubigine obductas, imò in abditissimos recessus actas, curiosa indagatione non posse non restitui, ex noctisque caliganti nebula eximi, ac claritate diei illustrari, ornarique: quum hæc ipsa indagatio, puta industria, unica ab omnibus esse asseritur, cui nihil inaccessum, nihil occlusum relictum sit. *Industriæ uis.* Hæc res quomodolibet obstrusas, & in penetrabilibus reconditas elici, exprimit & promit. Hac cœlum petit, & subterranea regna subintrat, maria scrutatur, oculis subijcit quicquid usquam latet, sepultumque est. Illa ipsa Homerum cæcum plus Argo mille oculos habente uidere dedit. Hæc Zeusim Helenam nunquam à se uisam tanta uenustate depingere, docuit ut eius forma digna iudicaretur, propter quam tantum laboris subijsset Græcia, & alta Pergama ruerent. Hæc Phidiam statuarium dignissimum, simulachrum Iouis exprimentem eò usque euexit, ut diuinitatis effigiem è cœlo mutuatus diceretur. Hæc eadem fores antiquitatum Borussiæ uectibus è cardine semotis, ut paterent effecit, extraque latebras quicquid de his obuallatum fuerat produxit. Hac adminiculatrice ex imo lethæi fluminis cœno hæ ipsæ conquisitæ, erutæque sunt, & utcunque à sordibus detersæ, sese ceu postliminio reuersæ, tuis luminibus, conspectuique illustrissime princeps, primum ostentantes, te ut felicem moderatorem suum salutant, ut patrem patriæ uenerantur: & quicquid usquam in secundiorem sortem, faciemque splendidiorem commutatum, ceu fermè singula aspexerint, id totum tibi, sacræque sanctæ militiæ, cuius tu magister, imò Dictator perpetuus extas, tribuunt. Quod si sunt qui te circumstant, & has ineffigiatas, rudesque Borussiæ imagines toruis luminibus respexerint, abigendasque duxerint, quod sine cultu ornatiori, & penè inuestes in hunc augustissimum consessum productæ sunt, his responsum sit: Fœminam probam pigmenta, fucumque non decere, nec orationem fidem habituram unguenta usqueadeò redolere. Logographis id tribuimus, ut quodcunque suauius quàm uerius narrent. Nos in his commentariolis sine fraude, omni apparatu orationis sepesito, Borussiæ antiquitates exposuimus: ut si qui futuri sint, cultiori sermone res Borussicas describere uolentes, hinc sumere possint, quod ornatum iri tantopere uelint.

Nuda namque hæc oratio facilè quem quis, imponet cultum perferet. Vt autem, fidem sine scoria habituri sint hi nostri commentarioli uetustate & carie oppleti, ipsos ex præclarissimis rerum scriptoribus elucubratos esse fidem facio, Plinio scilicet, Solino, Pomponio Mela, Cornelio Tacito, Strabone, Ptolemæo: ex neotericis Gordano, qui primus res Gothorum literis mandauit, nostro Alberto Magno, qui has inuisit & peragrauit, Othone Freisingensi episcopo, qui quinq; Imperatorum Rom. res gestas luculenter scripsit, Helmodo Lubecensi presbytero, qui res Slauorum haud ineleganter prosequutus est, Borussicasque simul attigit, Blondo Foroliuiensi, Æneа Syluio, & præter hos quicquid annales Borussiæ usquam uetustatis habuêre, pleraque etiam per acceptionem. Nam apud Valerium Maximum locus est, quo res suo seculo cognitas, & absque literarum monumentis conseruatas manare ad posteros indicantur, sola scilicet traditione patrum. Id genus disciplinæ Hebræis etiam usitatissimum est. Huiuscemodi innixis fulcimentis, commentariolos nostros non temerè edi posse arbitratus. Ne autem manus nostras excedentes absque patrocinio uagabundi errent, ipsos nomini tuo illustrissimo dedicandos duxi, tum quod neminem magis rerum Borussiæ cognitio deceat, quàm Borussiæ principem, tum quod pari tutela hac nostra ætate ac prisca Borussia fruatur. Quum igitur princeps illustrissime simul & inuictissime à curis publicis feriatus fueris, frequenti quoque ueterum, quibus inhias, lectitatione satiatus magis quàm lassatus, etiam domestica peculiariaque inuisas legasque: subinde agnosces in his Borussiæ præter ueteres eius limites, uarios ipsius cultores: crebro enim illinc migratum est, aliquorum maiore numero cogente: moresque uetustiores: quos si ad præsentes accommodabis, non obscurè lucebit quanta sunt quæ sacrosancta militia Teutonicorum in Borussia egerit. Optimo enim iure gloriari poteris, eam quam patres regionem barbaram, incultam, asperam, idololatram, fœdam ac rerum omnium inopem acceperant, illam ipsam splendidam, cultam, ciuilem, opulentam, humanam, & quod maximum est, Christianam reddiderunt & reliquerunt. O' felix nimium Borussia, si sua norit bona illo principatu. Facilè demum, illustrissime princeps, deprehendes, quàm iusto Dei iudicio Borussia ad Germanorum redierit incolatum: quum Germaniæ & pars sit, & Germanis à rerum exordio debita, inhabitata, luculentissimorum scriptorum testimonio. Cur, me iudice, indigne iterum à quibuscunque alijs gentibus inhabitatur, administraturúe? Ego autem hanc scribendi prouinciam non tam mea sponte quàm iussu uenerandi antistitis Iobi Pomesamiensis, à nullo antea tentatam accepi, ut meo Marte aduersus quoscunque aliter de Borussiæ finibus & populo sentientibus, ceu pro aris & focis dimicaturus sim, ultima potius perpeti certus, quàm ignauiter cessurus. Te igitur principem inuictissimum, & ad arma progenitum, pro tua uirtute rogo, ne desistas auxilia ferre tam pio ac iusto bello, ut iunctis uiribus omnem colluuiem barbarorum ex his tuis finibus eliminemus. Nullum enim apud me dubium uertitur, si tuo Marte agendum erit, facilè hanc oram ex manibus iniustè occupantium uindicabimus. Quod breui futurum, modo fata sinant, tuæ auitæque uirtutes, ac genitoris tui præclara facinora admonent. Nunc ad institutum pergamus.

ERASMI STELLÆ LIBANOTHANI DE BORVSSIAE ANTIQVITATIBVS LIBER PRIMVS.

ORVSSIA ultima Germaniæ ora, à Vistula amne, quem ad occidentem terminum habet, incipiens, sinusq; Baltici maris, qui septentrionale latus eius ambiunt, percurrens, orientalē solem ab Alanis excipiens, mōtibus Hamaxobijs australe latus eius obtegentibus, à quibus continuis syluarum iugis disterminatur. Fuit hæc terra diuersis habitata cultoribus. Nam ut Gordianus Gothus scribit, nuper Hulmigerij Germani eā tenuēre, à quibus aliquandiu Hulmigeria dicta: hodieq; ea pars quę Vistulæ accolit Culmigeria pro Hulmigeria uocitatur. Sed hi per Gothos quamprimum ex Scandauia in continentem descendissent, inde pulsi eam, ut is ait, occupauēre. Ptolemæus autem uetustiores incolas recensens, Gothones, Venedos, Stagnanos, & Sargatios, Sudinosq; his locis insedisse scribit, quibus Gelidanos, simulq; Gillones. Vacinos & Charinos, quos ipse Charionas nominat, addit, finesq; ad Hamaxobios usq; protendisse indicat. Ad Vistulam uerò pauciores sedisse cōmonstrat: nam Finnos cum Venedis & Sulones duntaxat hanc oram habitasse ait. Hos autē populos nullo alio quodam cōmuni nomine dignatur: forte quia non unus populus, nec in unum concessit nomen. Verum Cornelius Tacitus diligentiùs hæc loca conquirens, ipsa Germanię prorsus adscribit: quāquam promiscuè Sarmatis, Germanisq; populis habitata asseueret. Venedos enim Germanis connumerandos censet, quod & domos fingunt & scuta gestāt, peditum usu ac pernicitate gaudent. Quæ omnia diuersa Sarmatis extitēre, in plaustris solummodo ac equis uiuentibus: quanquam & ipsi ex Sarmatarum moribus traxerant, quod uicinos latrocinio infestarent. Quicquid enim inter Peucinos, quos quidam Basternas dixēre, syluarum ac montium erigitur, latrocinio pererrauēre. Erant autem Peucini & Basternæ, ut Plinius testatur, contermini Dacis, sermone, cultu, sede ac domicilio Germanos referentes, multa tamen fœditate Sarmatarum contacti: nam & connubijs promiscuis utebantur, & proceres eorum pari sorde ac plebs torpebat. In dubium Tacitus uertit, Sarmatisne an Germanis ascribantur: uerū hæc loca hodie Poloniæ ascribuntur. Plinius tamen ipsos Germanis cōnumerat: cui & Varini, & Gothones Germani sunt, ex Vindelicorum genere. Vltimò autem regionem Borussij intrauerūt, populi qui Ptolemæo teste ad Riphæos montes, ubi in septentrionem fusiùs excurrunt, nec longe quà Tanais ex eis erumpit, sedes habuēre, qui infelicitate sua conciti (perpetuis namq; niuibus, algoribusq; illic terra riget, ad omneq; naturæ ministerium damnata est) ad nouas sedes capessendas patriam egresſi in hæc loca delapsi sunt: quæ tum soli fertilitate, tum pascuorum, lacuumq; amœnitate ipsis quum primum placuēre, nec non ultra progresſi sunt, hic sedes unanimi consensu sibi desumentes, utq; sibi ac posteris perpetuò essent duraturę, terram uocabulo gentilitio Borusſiam appellauēre, quę usq; hodie unius literæ suppresſione Brusſia uulgò dicitur. Hæc est uera huius gentis origo. Et cæterūm quicquid dicitur, perinde ac anilem fabulam habendum esse censeo. Facit istius rei fidem permaximam, quod usque hodie populi ad Riphæos habitantes, eodem pariq; sermone quo hi utuntur. Borusſij uerò sedibus formatis, terram cultoribus uacuam (Gothi enim populariter eam excesſēre) nullo repugnante facilè occupauerunt, circa eam portionem quæ ad Vistulam est. Hęc adhuc à paucisſimis Germanis tenebatur. Propagantes igitur sese à Chrono flumine usq; in contingentiam Hulmigerorum: quæ nuncupatio post pulsos per Gothos ueteres colonos è medio oræ huic regioni accōmodari cœperat, nomine suo breui cęterorū hic habitantium nomina obfuscauere: quod forte euenit, quia Borusſij conterminis gentibus, puta Germanis, notiores extitere, uel quod multitudine suorū, amplaq; ac spatiosa oræ occupatione, ipsos etiam indigenas superarunt. Terrarū namq; limites pro nutu potentiorum sępenumero nomina sortiuntur, duratq; hodie ea nuncupatio, quod qui ex Germanis uel Vistulam, uel illic maris tractum accolunt, Borusſij uocentur, qui tamē cum illis ipsis præter cœlū commune habeant nihil, iustiusq; Borusſienses nuncupādi forent. Terram hanc Borusſij undiquaq; fœcundā longè lateq; incolentes, ipsam tamen minimè excoluēre, uel ob ignorationem rei rusticæ, uel ne bonitate soli deprehensa, & ipsi finitimorum metui obnoxij fierent, indeq; eliminarentur, uel quod uictum è terrę nascentibus nōdum nouere: carnibus namq; ferinis, & quidem crudis pro cibo, lacteq; pro potu uescebantur: quandoq; etiam sanguine equino mixto, & eo usq; ad ebrietatem.

Hulmigerij.

Borusſia.

Domos

Domos non fingebant, sed specubus & arborum subere (unde etiam Subaria dicta comperitur) ab imbribus & algoribus sese ac infantes protexere. Nulla eis sacra aliquandiu fuere: tandem in eam deducti insaniam, ut serpentes, ferasq;, & arbores religiose colerent, ceu de his in subsequentibus dicemus. Non leges, non magistratus nouere: tantum cuiq; *Anarchia.* licuit, quantum audebat: nihil à feris uita illorum distabat. Erga tamen naufragos, & maris tempestate iactatos, humaniores & illis ipsis undiquaq; auxilio fuere: in reliquis mira fœditas ac fœda paupertas: nam eis nec arma, nec ferrum fuerant. Si quando ad prælia inter se concurrerent, sudibus præustis & perticis utebantur. Non autē multi effluxere anni, quum Germani Hulmigeriam incolentes resumptis uiribus (nam per Gothos multum attriti fuerant) accitisq; trans Vistulam socijs, qui amne lintribus transmisso eis consedentes, & iunctis uiribus contra Borussios bella parant: penitiora quoq; regionis ingressi, quotquot Borussiorum offenderant, aut in seruitutem acceperant, aut retrocedere coëgerant, breuiq; sese, suosq; à metu barbarorum asseruere. Borussij uerò quo à Germanis finitimis tutiores forent, se cum Sudinis, qui ultra Chroni fluenta sedes habent, eiusq; regionis aborigines creduntur, societatem iniere, qui tum uirtute, & potentia plurimum pollebant. *Chronus flu.* Est autem Chronus fluuius, qui hodie Pergulus dicitur, quem in finibus Borussiæ ortum brumalem uersus, multi lacus eodem fermè loco se mutuo influentes efficiunt: qui Borussios à Samijs primum, ut Strabonis nomine utar, deinde à Sudinis disterminat, populis etiam Rom. armis tentatis magis quàm uictis: à Druso enim Germani, testante Plinio, classibus oppugnati sunt: qui primus Rom. ducum septentrionalem oceanum ingressus est, & post eum, Domitianum Cæsarem in expeditione quam contra Sarmatas, quod legionem cum legato necarent, instituit, ob succinum quod abundantius barbari illic inter maris eiectitia, soli omnium gentium excepere, bello petiti sunt, sed se magna eius rei propter quam peti se senserant copia, succini scilicet, redimentes, illacessiti remansere. Sed hic de succino obiter dicamus: abundat enim eo hæc ora, quæ quasi peninsula est ob sinuosos flexus maris, terrámque spatiosè in freta excurrentem, in quam ut tempestatum idipsum aduehitur: id olim à Germanis Glessum dictum est, ut eruditi scriptum reliquere. Inde Glessaria regio ipsa à Rom. militia nuncupata, & ab alijs Subaria à subere, quum patrio nomine Sudinia uocetur: ab eruditis uerò Austrasia. Succinum etiam Sualternicum Scythico uocabulo barbari appellant. Vbiuis autem loci succinum gignatur, scriptores non conueniunt. Præter enim ea quæ fabulosè de ipso in Phaëthontis fabula prodita sunt, Pitheas Gothonibus Germaniæ gentis accolis æstuarium Mentonomon nomine esse ait, ab oceano stadiorum sex millium, ab hoc diei nauigatione insulam abesse Abalum, ex illa uernis fluctibus succinum aduehi, & esse concreti maris purgamentum: incolásque pro lignis eo uti dicit, proximisq; Teuthonis uendere: huic & Timæus assentit: sed insulam Basiliam uocauit. Nicias autem solis radiorum succum esse uoluit, hosq; circa occasum, ut ipse credit, uehementiores in terram actos, sudorem pinguem in eam partem oceani relinquere: deinde æstuante mari in Germaniæ littora eijci. Mithridates in Germaniæ littoribus insulam esse asserit, uocariq; eam Cedron, cedri genere syluosam, inde & in petras defluere, Cornelius Tacitus Effluorum gentem, qui dextro Suionici maris alluuntur, nuncq; Lissom uulgò nominantur, ipsum legere inter uada, ac cætera maris eiectitia ipso littore, asserit: quod & hodie fieri cernimus. Quidam nostri temporis experti, ipsum è limo quorundam montium sole excalescente fluitare existimant, in herbidoq; solo atque algido, quod his montibus subest, indurari: oceano illic efferuescente inde rapi, in proximaq; littora expelli. Indicium istius esse, quod ipsum aliquando ex solido eruitur, quod & ipsi uidimus: quanquam cerea mollitie, & penè lentum sit, ob idipsum mari denuo immergunt, cuius rigore lapidescit. Hanc uerò opinionem neque omninò adstruere, neque refellere in animo est. Quod autem hos montes nominatim non ædunt, mihi suspitionem incertitudinis facit. Plinius uerò naturæ fidissimus interpres, Germanici Cæsaris classibus bellum, ut dictum est, in septentrionali oceano, gerentis experientia innixus, tradit succinum gigni in insulis septentrionalis oceani, ipsúmque nasci defluente medulla ex pinei generis arboribus (ceu enim resina in cerasis, ita & in pinis humoris abundantia erumpit) densarique rigore maris, eo intumescente ex insulis rapi, certóque littore expelli: ita inuolutum herbis, ut ex his pendere uideatur, salo expui: succum uerò arboris esse, ipsumq; primum liquidum distillare, argumento sunt quædam intus lucentia, ut formicæ, aut apes, etiam lacertæ, cæteráque id genus, quæ adhæsisse musteo non est dubium, indurescente uero humore inclusas remanere. Pineæ autem arboris indicium est pineus in attritu odor, & quod accensum tædæ modò fragrat. Rude est, informeq; ac glebæ simillimum, dum ex aquis excipitur, corticibus ac alijs rebus sibi inhærentibus: ob id diu incognitum

gnitum barbaris, inter maris quisquilias iacebat. Germani idipsum primum nouisse traduntur, in Pannoniamq; ad Carnuntum oppidum aduexisse, inde Veneti ipsum accipientes, primum rei fœminam fecere, mox proximi Pannoniæ circa Adriaticum mare, Transpadaniq;, quorum agrestes fœminæ monilium uice, & decoris gratia succinum gestauere. Hinc natam fabulam de Pado omnibus notam credimus. Eius esse genera quamplurima constat: candida, sed odoris præstantissimi sunt, quibus diu minus pretium erat: hac uero tempestate & fulua, & cerea mercede præstant: ex fuluis etiam translucentibus amplior erat autoritas, præterquam si nimio ardore flagrent: imaginem enim igneam, non ignem inesse placet. Summa laus Phalernis tum fuit, à uini colore dictis, molli fulgore conspicuis: id ab aliquibus Chrysolectrum dici comperimus, quasi coloris aurei: rapacissimum id est igneum, & si iuxta fuerit celerrimè ardescens. Sunt in quibus decocti mellis lenitas placet. Domitius Nero Romanus Imperator, capillos coniugis suæ Poppeæ in hoc nomen adoptauerat, ipsos quodam carmine succinos appellando. Ex eo tertius hic colos à matronis expeti cœpit in capillis. Dum quoq; is gladiatorum munus Pop. Rom. exhibiturus esset, Iuliano quodam equite Rom. id curante, ad ipsum comparandum misso, qui hæc littora peragrauit, uidit, ac commercia tentauit, tantam copiam Romam inuexit, ut retia in uenatione publicè ædita eo nodarentur, armaq; & librilla, totusq; simul diei unius apparatus è succino esset: uisa tunc fuit gleba tredecim librarum. Solinus tamen refert id succinum à rege Germaniæ Neroni dono datum: cui sententiæ magis accedo. Tanta fuit eius, ut eruditi scriptum reliquere, in delitijs taxatio, ut hominis quamuis parua effigies uiuorum hominum, uigentiumq; pretia superaret. Quumq; in alijs ad luxuriā quæsitis ostentatio & usus placeret, ceu in Corinthijs, æs, auro, argentoq; mixtum, in cælatis ars & ingenium: uniones quod capite, gemmæ quod digitis circumferuntur. In succino, ut Plinius inquit, tantum delitiarum conscientia, luxuriaq; expetita est. Est usus eius multiplex in medicina: nam ab infantibus pro amuleto gestatur: contra lymphationes & noctis metus, cuicunque ætati prodest: urinæ difficultatibus potum, alligatumq;, quod chrysolectrum uocant, collo alligatum mederi febribus Callistratus prodidit. Tritum eum melle ac rosaceo aurium uitijs, & si cum Attico teratur, oculorum caliginem remouet. Stomachi etiam uitijs uel per se farina eius sumpta, uel cum mastice ex aqua pota, quod de candidis maximè crediderim. Tonsillis quoque resistere creditur, & faucium uitijs: ob id mulieres Padanæ ipsum circa colla longo seculo gestauere, uario genere aquarum iuxta illos infestante guttura ac carnes uicinas: quod hodie Turcarum equestres copiæ in equis suis obseruant. Neotericorum pariter experientia ad citandos partus candida operari depromit: notissimum id Germaniæ mulieribus. Calculos quoq; uesicæ & renum eo poto elidi, euocariq;, quamplurimi testantur. Venena, pestilentemq; aërem eius nidore fugari compertum est. Distillationes quoq; sisti, uulneratis, si in potu sumpserint, prodest: malagmatis ob id etiam assumuntur. Verum & hoc notum fieri oportet. Succinum quocūq; libeat colore tingi hœdorum seuo & anchusæ radice: quippe etiam ipsum conchylio infici tradunt. Quæ uerò translucida sunt, ad gemmas adulterandas magnam habent uicinitatem, & maximè ad amethystos. Politur succinum adipe suis lactantis incoctum. Ramenta eius oleo addito dilucidius ac diutius flagrant quàm lini medulla. Notissimum cuiq; est quod attritu digitorum caloris ui accepta, attrahunt ad se paleas & folia arida, ut magnes ferrum. Visum esse quidam retulere, quod æris etiam ferri laminas attraxerit. Ego glebam uidi cui ferrum, quasi adnatum inhæserat, quod ui sua forte attraxerat. Multi tentauerunt succinum flexile ac ductile reddere, sed nequicquam cessit, mirum, quum nimia humida & succulenta prodeant, uti indicauimus. Hæc tumultuariè de succino, Sudinorum opibus dicta sint, propter quas sæpenumero ab exteris gentibus bello petiti. Sensère namq; præter Rom. arma & Saxonum Angliam occupantium oppugnationem, à quibus se terra & mari impigrè defensarunt. Habuère enimuero hi populi, ut de moribus eorum aliquid transeunter dicam, regulos suos, quorum legibus obtemperabant: agrosq; coluère & cōmercia nouère. Vestium cultus apud eos fuit, ut mares lanea, fœminæ linea tunica uterentur, circulosq; ex ære uel orichalco colla circundabant. Auribus etiā crotalia suspenderunt, rem friuolam, quod tamen neq; hodie desitum. Domos in uillarum modum extructas inhabitauère, uicosq;, ac sine muro & uallo omnia, quod forte ab externis, ipsos commercij gratia adeuntibus didicere: alioquin alienum à Sarmatis. Sed ut ad Borussios rependemus, societatē cū Sudinis eos inijsse diximus ob Germanorum finitimorum metum. Nec à Sudinis aspernati sunt: uerum eorum potentia adiuti, & contra quosuis conterminos populos tutiores facti, aliquandiu in sua fœditate degerunt: de qua posthac. Nunc de cæteris Borussiæ rebus editis prosequamur. Generat & terra hæc feras multijugas, eas etiam nec alibi cognitas. Præter enim ursos, apros, ceruos, quibus

Succini pharmaca.

Sudinorum mores.

bus abundat, Vros excellenti ui & uelocitate profert, qui uastitate corporis parum infra elephantum sunt, eaq; ferocitate, ut neq; homini, neq; feræ si quam conspicati fuerint, parcant. Cornutumq; id animal est: eius cornuum magnitudo tanta uisa est, ut urnas binas unius capitis cornua, ut Plinius testatur, impleuerint. Barbari ex his potant, argenteo circulo parte qua labris admouetur circumducto. Sunt enim caua & in mucronem demum concreta. Alij pila his præfixa cuspidant. Romani in laminas ea secabant: ut lumen quod his includebant latius funderent, ipsisq; pro lichnucis ac laternis usi sunt. Qui sese uenatione eorum exercent, si plurimos interfecere, relatis in publicum cornibus, quæ testimonio sunt, magnam laudem adipiscuntur. Soliti erant antiquitus caueis ad hoc ex opera factis eos capere, captosq; iugulare, forte quod ea tempestate ferro caruere: sed eo mortis genere, feram tam insignem posteriores ætatis iuuenes præcipuæ uirtutis & audaciæ, interire indignum censentes, ob id canibus ipsos insequi placuit, uenabulisq; cominus ac eminus petere, arboribus sese robustioribus semper condentes, ne & ipsi a fera rursus impeterentur, quę cornibus arbori insertis, uindictæ auida, inhæret, donec insequentium telis saucia concidat: tali morte feram dignantur atrocissimam. Fera hæc sub mento uillos longiusculos habet in arunci speciem, cæteris tauro persimilis existit. C. Caligula Romanus Imperator primus Romæ Vros in arena ostendit, quos tum imperitum uulgus bubalos falso credidit. Gignit hæc terra & bizontes iubatos, qui e boum syluestrium genere sunt, sed nostra ætate admodum infrequentes. Aiunt hos solipedes, maribusq; ac fœminis iuxta iubas cornua, eadem utriq; forma & magnitudo, colore quoque & specie haud dissimiles tauro sunt. Aliqui ex horum genere unicornes perhibentur: quod uerum sit, necne, incompertum habeo. Plinius tamen Indicos boues syluestres unicornes, tricornesq; esse scripsit, ob id non incongruens uidetur eos & alio loco nasci, uerum esse alterius generis a bizonte suspicandum est. Tale forte est cornu quod hodie in Archiuo protomagistri integrum custoditur, ac Monocerotis asseritur, quũ nigrum illud sit, hoc uero luteum conspicitur. Sunt & in ea regione greges ferorum equorum, quos Græcia non uidit, nec Romanus, quapropter alio uocabulo nominari non possunt. Hi cicuribus equis omnino similes extant, præterquam quod dorso molliori sunt, ob id nec usui apti. Dicuntq; ipsos nequaquam mansuescere posse. Carnibus eius incolæ etiam hodie uescuntur, quas non insuaues asserunt. Gignit & alces (quos falso syluestres asinos quidam autumant, quum hos Asia tantum ac Africa procreet) specie media inter ceruinam & iumenti, nisi quantum aurium proceritas, ipsaq; ceruix distinguit, magnitudine inter camelum & ceruum: maribus in supercilijs cornua nascuntur, quæ quotannis amittunt, latiora quam ceruis, ramosa tamen & per totum concreta ac solida: ungulæ bifidæ, coloreq; ceruum imitatur: uenatorem e longinquo sentit: animal certe simplex, & quod plus latebris, quam fugæ fidat. Si ui canum urgetur, magis in canes se calce quam cornibus tueatur: in locis palustribus sese plurimum condit, illic & partus ædit suos: formidinis eius argumentum esse aiunt, quod rarenter solitarius, in armẽto multum appareat. Vngulis eius comitialem morbum, & iam spumantem abigi creditum est, si cute attingitur. Hallucinati sunt qui alcem nullo suffraginum flexu dixerunt, neque quietis causa procumbentem: uerum accliuem arbori somnum capere, quæ ad insidias a uenatore incisa feram una affligit ac concidit. Quod & pascendo retrograditur ob superius labrũ prægrande, quasi progrediendo pasci nequeat: quæ singula non de alce, sed de *machlin* fera, illi haud dissimili, quam Scandaniam mittere aliqui prodidere, dicta sunt. Habet & syluas incæduas, unde uis ingens lignorum, & ad naualem usum & domesticum conuehitur: teretumq; arborum ad malos nauium accommodam, quæ inde in remotissimas oras deferũtur: habent & syluæ præter id suas diuitias, unde quasi sponte compendium nõ modicum incolis prouenit: apum, scilicet, ingentem multitudinem, quarum alueos ceu natiuos intra arbores ad hoc cauas cernere est: ex quibus tanta mellis, & ceræ copia prouenit, ut Germaniæ, Britanniæq;, ac cæteris adiacẽtibus insulis, commode harum rerum usum suppeditet. Nec apiarij arte, uel industria examina illic curant: nullis enim satorum floribus, aut herbis ipsa inuitãt, nec si longius euolent reuocant: e frondibus & syluestribus floribus succum contrahunt, quo opera cõficiunt sua, quæ compendij ingentis argumento sunt. Præter illa & pelles quasdam non ignobiles mittunt hæ syluæ, quæ uestium ambitu principum hominum subduntur. Lectorũ etiam stragula ex his consuunt, pretioq; ingenti uendunt: has olim pelles ouini uelleris commutatione mercatores ab incolis receperunt. Gaynos barbari uocãt ea animalia, Germani martes, e mustelarum syluestrium genere, ab aliquibus historiam naturalem commentantibus, esse scribuntur. Piscationes quoq; diuersis in locis non incommodas exhibet: nam pisces omnis generis tum ex lacubus, tum ex æstuante mari illic prendunt, ceu psittas, soleas, lingulas, rumbos, trossullas, mullos, asellos, salmones, marinos, canes, & id genus alios,

nus alios, anguillas præter cæteros numerosiores: nec de his incolæ uescuntur, nisi quod sole, aëreq; siccatum, tostumq; sit. Sed ad alia pergamus. Hæc ad loci situm, ac terrarum prouentum, uti antiquitas possedit, tradita sint.

ERASMI STELLÆ LIBANOTHANI, DE VETVSTATIBVS BORVSSIAE, LIBER II.

Empore quo Valentinianus Romanis imperauit, Alani populi septentrionales Borussijs contermini, contra Rom. imperium arma sumentes, post diutinas in imperij fines excursiones à Sicambris cōpressi sunt, quo bello Sicambri sibi, & posteris libertatem pepererunt. Alani, qui cædi supererant, pars per imperij terminos delapsa Hispanias usq; peruenit, ubi se Gothis illic belligerantibus iunxerant, qui tandem sedibus ibidem sumptis, se confusaneo duarū gentium uocabulo Gothialanias appellauêre, quasi Gothorum, & Alanorum sedes. Pars uerò imbecillior, quæ domi remanserat, ac cæde patrata patriam repedauerat, exuta præcipuè iuuentutis manu, sibi non satis in sedibus proprijs fidens, cum uxoribus & filijs, omniq; seruitiorum multitudine, ad Borussios contermi-nos secessit: supellectilem tum omnem secum in carris ac plaustris trahens, tum etiam pecora, quorum prouētu hęc gens plurimùm uictitat, uniuersa ac sese Borussiorum fidei, & tutelæ commiserant. Nec ipsi à Borussijs repulsi, quod eorum multitudine adaucti, facilius quibusuis populis resistere posse crederent, etiā tum magis Germanos formidabant, qui penitiorem Vistulæ ripam accolebant, ipsosq; sæpiusculè à suis, quæ possederant locis, disturbârunt. Concesserunt itaq; Alanis cohabitandi ius, qui rursus Borussijs mulierum suarum coitus permiscuêre: connubia enim nulla habuêre, sed ut quisq; in mulierem incidit, ea ad Venerem uti licebat: quare breui in eam multitudinē coaluêre, ut quoscunque contingentes populos superarent. Ex ea tandē multitudine cœperunt inter sese angustia finium premi: utcunq; enim placuerat, ac commodum quisq; ratus, tantùm terræ sibi, equisq; desumpserat: unde rixis uarijs inter sese dissidere cœperant, quæ plerunq; cædibus transigebantur: id populum hunc agrestem intra se discordem, in eo concordem fecit, ut de rege sibi constituendo conuentus agere cœperint: ubi pro ruditate populi uaria undiquaq; ea de re dicta, agitataq; sunt. Viduutus Alanus, qui cæteris & dignitate, & uigore animi præstabat (magna enim seruitiorum classe abundabat, unde etiam sibi in alienis terris autoritatem non modicam acquisiuit) inquit: Ni ô Borussij apibus uestris hebetiores essetis, de hoc quod inter uos agitatis, dissidium nullum esset: has enim regem habere uidetis, cuius imperatis obtemperant, qui opera eorū dirigit, singulas ad labores idoneos deputando, qui & inobedientes castigat, inertesq; foris aluearia propelli iubet, cuius hortatu omnes in labore perdurant, operaq; sua perficiunt: uos qui hæc indies uidetis, illas sequamini duces, & regem uobis constituite, eiusq; uoluntati obsequimini. Ille rixas inter uos dirimat, cædes ulciscatur, furta puniat, innocentiam tueatur: is solus in omnes sine ulla exceptione ius dicendi, potestatemq; habeat. Eius dictis cuncti ingenti sublato clamore assensere. An ergo nobis eris Biotterus? quod ipsorum lingua apum regem significat. Is nec uocem aspernatus, omnium ore rex salutatus est. Miranda mortalibus gloriæ cupiditas, qua humilis quisque se dignum fastigio regio existimat. Is usq; in eum diem pari fœditate, qua cæteri humi uitā trahens, unica populi exclamatione tam rudis, & inculti, regem agere cœpit. Nec ei regius animus defuit. Nam quamprimùm à plebe maiestate regia secretus fuerat, non alio animum applicuit, quàm ut apum ducem imitaretur. Quare in primis palantem populum certis finibus instar examinum inclusit, quæ peculiaribus aluearijs labores suos perficiunt. Operaq; agrestia exercenda monuit, & prout loci situs admittebat peragenda, puta ut hi terram colerent, sementaq; spargerent, ac arbores consererent, illi uerò apum compendio insisterent: alios pecori, alios piscationi deputans: legesq; condidit, quibus futuris finium angustijs prouidere se credidit. In primis, ne quispiam paterfamilias plures partus aleret, nec etiam seruitia, quàm pro laboribus suis explendis sibi sufficerent, cæteros aut uenundaret, aut necaret: ne quis paterfamilias partus inutiles, mancosq;, ceu ad labores inefficaces educaret: utq; filio parentem senecta oppressum, uel imbecillitate uirium labores non ferentem, impunè strangulare

Primus Borussiorum rex.

gulare fas esset, utq; pueri non adeò incerto patre nascerentur, coitum promiscuum prohibuit, & sub connubij specie instituit, ut quotquot & quãcunq; paterfamiliàs puellam suscipiendam prolis gratia iniret, siue ex seruitijs peculiaribus, uel alienis foret, siue ex liberis, eam secum suo detineret tugurio, aleretq;. Alieni tamen iuris puellam non nisi pretio, quasi ære emptam, à quocunq; deduci pro prole procreanda inhibuit. Adulteria tamen non usqueadeò prohibuit, sed abigendos mœchos potestate castigauit. Quò autem populum hunc ferocem ad uitam produceret mansuetiorem, comessationes frequentes, & publicas instituit, quibus feros hominum animos demulctos iri credidit: nec in eo hallucinatus est. Nam breui ad eam deuenêre mollitiem, ut eos quocunq; uellet, perduceret: hinc hospitalitatẽ maximè colendam esse statuit, quia ipsa amicitiæ firmissime glutinarentur. Potum ex aqua & melle concinnare docuit, qui Latinè mulsum dici potest, quò in comessationibus, & publicis, & priuatis uti concessit: cuius dulcore mirum in modum barbari delectati facilè ad eneruationem peruenêre. Ad religionem autem se uertens, sacerdotes à Sudinis socijs populis accersiuit, qui insana superstitione cõtaminati, eos immunda quæq; animalia, ut serpẽtes colubros perinde ac deorum famulos, nuntiosq; religiosè colere docuerunt, quos intra domos nutriebant, eisq; ut dijs penatibus litabant. Deos in syluis ac lucis habitare dixerunt, illis uictimis ibidem ut placarentur, immolandum esse: ab his solem, pluuiasq; expetendas fore. Sacra eorum aditu aduenarum pollui, nec aliter, quàm humana uictima expiari constanter crediderunt. Feras omnes, alcem præcipuè, has syluas incolentes, ut deorum seruos uenerandas esse monuerunt, ideoq; ab eis abstinendum. Solem & Lunam deos omnium primos crediderũt, Tonitrua, fulgetrasq; ex consensu gentium adorabant, tempestates aduertendas, citandas precationibusq; dixerunt. Hirco in sacrificijs usi sunt, ob fœcundam animalis istius naturam: nam ad coniunctionem sexuum maximè defertur, sine qua generatio est nulla in animantibus. Præcellentes arbores, ut robora, quercus, deos inhabitare dixerunt, ex quibus sciscitantibus responsa reddi audiebantur: ob id nec huiuscemodi arbores cędebant: sed religiosè, ut numinum domos colebant. In eo numero & sambucum, & plerasq; alias habuêre. Statuit & dies natalitios, & funera pari modo celebranda, mutuis, scilicet, commessationibus, & cõpotationibus, tum lusu, & cantu, absq; mœrore cum summa hilaritate & gaudio, utq; alterius uitæ spem præ se ferrent: illo saltem ostenderunt, quod exutos spiritu, armatos, uestitosq; ac magna supellectilis parte circumposita humarunt. Quo more usq; nunc sepeliuntur, addito etiam potu melleo, aut ex frumentis facto in testaceis uasis. In funebri epulo partem obsonij, potusq; uita defuncti manibus libarunt, hodieq; libant, pudendo illic Christianorum præsulum dedecore. His & cæteris populo illo instituto, religioneq; firmata: Viduutus hanc oram prudenter, & quietissimè rexit, nullis excursionibus in uicinos populos permissis, nec aliqua rursus ab eis perpessus incommoda. Eo uita defuncto filios quatuor sibi superstites reliquit, qui inter se de imperio dissidentes, gentem iam paci diutinæ assuetam, ad prælia mutua suscitabant. Concurrebant ergo inter se multis prælijs: sed senior natu, quia ex matre Ala progenitus, solus Alanorum suffultus auxilijs, Borussijsq; exosus, fratribus, qui multitudine abundabant, cedere cogitur. Post multas igitur cædes ex utraq; parte commissas, eum statuêre dissensionis finem, ut senior natu Viduuti filius, ex matre Alana prognatus, cum suis Alanis retrogrederetur, auitaq; loca repeteret, his ut posset, dominaretur. Serram uerò Borussiæ fratribus tribus ex matre Borussica, ac in solo Borussico natis relinqueret. Accepit conditionẽ hanc Litalalanus, ita enim senior natu iuuenis nuncupabatur, Borussiam egressus magno suorum numero. Et quum supra modum aucti essent, pristinas sedes, quas uacuas inuenerunt, facilè implerunt. Ab hoc quoq; eorum duce in posterum, qui priùs Alani dicebantur, Litalalani dicti sunt, nũc hodie uulgò Litfani nuncupãtur. Qui in Borussia remansêre, terram secundũ capita diuiserunt, Pomesamus, qui ex his ætate præcellebat, sorte eam occupauit orę portionem, quæ Hulmigeriæ propinquior est, tum à Germanis habitata, à quibus Borussij magis formidabant. Sed quoniam Pomesamus strenuus manu uideretur ac animo feroci, multitudinisq; admodum studiosus, hanc magis tutari eum posse confidebãt, & ex ipso hæc portio posthac Pomesamia dicta. Alter Viduuti filius Galingus nominatus: huic terra, quæ nunc Galingilia nuncupatur obuenit, à quo & terra nomen sortita est. Tertius uerò Natangius, Natangiã terram à se nominauit, & obtinuit. Hæ sunt tres primęuæ terræ Borussiæ portiones. Nati uerò eorum, & nati natorum, iterũ paternas diuidentes possessiones aliã atq; àliam uarietatẽ nominum induxêre, ut hi Barti, alij Naoderitæ dicerentur: & qui hodie uetustatis uestigium retinentes Varnienses à Varnitis dicuntur. Eo pacto Viduuti filij inter se imperio diuiso, pro sua quisq; libidine deposito regio nomine, quam tenuit portionem, administrauit, subindè inter se dissidẽtes: in hoc tamen concor-

des fue-

des fuere, ut aduersus quosq; suos uicinos, præcipue Polonos, & Germanos excursiones facerent, ac eos latrociniis infestarent. Sæpe prædam ingentem hominũ, pecudumq; ab eis agentes: & dum ipsi rursus insequerentur, sese & prædam in intimis syluarum latibulis occuluerunt, quod insequentes, ne insidijs circumuenirentur, retinuit. Ex huiuscemodi deprædatione, quia ducibus non tenuis quæstus, plebi etiam uictus obtigit, agriculturam, & alia agrestia opera, quæ sub Viduuto exercenda sumpserant, breui intermisere, aut eatenus exercebãt, quatenus necessum uisum est. Ducti lucri cupiditate ad pristinos mores, latrociniaq; quàm breui reuertentes, Germani tandem consulentes in medium, uocatis in auxilium Suetiæ regulis: ij in Oceano Germanico siti sunt, à Latinis Sitiones dicti, qui Ganipoti cognominabãtur, quod & ipsi Germani essent, & re bellica, tum terra, tum mari plurimùm pollerent: qui eis auxiliares copias classibus traduxere, pluribus annis cũ Borussijs belligerantes: quò multis trucidatis atq; cæsis, eos ad deditionem compulere. Est usq; hodie oppidulum ad Vistulam cum arce situm, quod Suetza uocatur, ubi hi, qui ex Suetza uenerant, castra sua posuerunt, quod postea in eam munitionem, quam uidemus, per Teutonicos fratres extructum est, ex quo Borussios rebellantes identidẽ impugnarunt. Nouem regulos id cõfecisse bellũ annales habent: sed qua tempestate, aut quãdiu durauerit, nec an simul, an sibi inuicem succedentes id bellum gessere, an etiam Borussios ad tributum pendendũ coëgere, nihil reliqui est, donec ad tempora Henrici primi patris magni Othonis uentũ est. Ea tempestate barbara gens iterũ latrocinio finitimos impetens per Hugonẽ cognomine Botyrum, aliàs Bructerum, ex Saxonia natum: tũ principem Germanorum, Vistulã ex utraq; ripa accolẽtium, quos aliqui Bructeros fuisse autumant, seditionibus ex natali solo pulsos, in hæc loca deuenisse: ab eius gẽtis principe, qui illic (ut dictũ est) imperitabat, Borussij compresi sunt, adeoq; uiribus exuti, ut pacem longissimã seruarint: permansere namq; quieti ad tempus Othonis tertij imperatoris Rom. Sub id tempus Borussiorum ferocia recusa est, uiribusq; adeò contrita, ut omnino ab incursionibus cessarent. S. Adelbertus natione Bohemus, sed in Saxonia enutritus, ac episcopus Pragensis, in Borussiam comigrauit, ac gentem hanc à suis erroribus reuocare cõnatus est: sed à Sudinis dum sacra perageret, interficitur, corpusq; dissectum ante uolatilia proijcitur: quod eius hospes colligens, mox redintegrauit, & ipsum cophino trans amnem ad Polonos detulit, ac pro auro tanti ponderis (sed quoniã exiguum diuina ordinatione pendebat) uendidit. Boleslaus Poloniæ princeps ipsum in insigni loco ac tumulo conseruauit. Qui multis clarẽs miraculis, à Datho pontifice maximo consecratur. Dies eius Martyrij octauo Calendas Maias ab Ecclesia celebratur. Tempore quo Conradus secundus Romano præfuit imperio, Borussij cum Polonis conspirarunt, qui tunc ab imperio Romano, cui iam diu subiecti erant, desciuerant, ducemq; eorum Boleslaum cum coniuge sua Gertrude Leopoldi Austriæ Marchionis filia pepulere. Tributũ quoq; quingentarum librarum argenti ærario publico quotannis debito inferre recusantes, rati Borussij Polonorum auxilio faciliùs Germanos finitimos ad internecionẽ cæsuros. Durante autẽ hac Polonorũ rebellione, usq; ad Federici, cognomento Barbarossi tempora, qui copijs per Oderum fluuium traiectis, Poloniam ingressus, urbes, quas repugnantes inuenit, expugnat, & diripit: arcem Glogam eum subuertisse annales habent: singula igne, ferroq; deuastãs: copias, quas obuiam habuit ex Borussijs, Bossallanis, Tartaris ac Polonis ingentis multitudinis, minimo negotio fudit, Poloni in sola deditione præsidiũ esse arbitrati, Borussij in fuga salutem quæsierunt, quos imperator insequutus, multis cæsis, multis captis, ultra Vistulam cõpulit. Coacti tum fuissent Cæsaris ferre iugum, ni aliòtenus imperij negotijs auocatus fuisset. Huic expeditioni Ludouicus Thuringorum princeps, Ferrei cognomentum sortitus non solùm interfuit, sed & præfuit: quippe qui duob. millibus equitum, & magno peditũ numero sese Cæsari iunxerat. Polonis siquidem ad deditionem coactis, Boleslaoq; restituto, ac tributo duorũ millium librarum argenti fisco imperiali, & quatuor ab ærario publicẽ pendendũ imposito, Germanos qui ultra, citraq; Vistulam habitabant, ut tuti ab incursionibus Barbarorum permanerent, Massobiorum ducem, qui Cæsari consanguinitate iunctus fuerat, in tutelam contulit, quod fidelis Romano imperio semper fuisset, & ex antiquissima Germanorum Saxonum domo duceret originem. Non multum temporis effluxit, ubi Borussij infesto agmine finitimos petiere. Primũ Massobios, sic quoq; hac ætate uocitantur, qui sese pecunia, uestibusq; multoties redemerant, subinde Germanos uicinos, qui se diu armis, quãuis ægre defenderant. Tandem inuocantes fidem Conradi ducis, qui à Cæsare commissi erant, Conradus quoties Borussijs acie occurrit, fugatur, cæditur, ac castris exuitur. Ob id de domestica potentia desperans, auxilium Celestini Pont. Rom. (quod imperator Henricus, qui Federico successerat, cum magnis copijs in Asiam profectus fuerat) implorat. Celestinus ergo Pont.

ut rebus afflictis succurreret, Christianum ordinis Cisterciensis monachum in Episcopum Borusiæ designat. Qui ad Conradum primum ueniens, communicato cũ eo consilio, quo gentem tam ferocem ab incursionibus in Christianos prohibere, simulq; ad fidei ueritatem inducere posset. Acciti tum fuere ex Liuonia fratres, milites Christi cognominati, qui unà cum Christiano præsule Borusios aggresi sunt: is in uirtute uerbi Domini: hi bello & armis, sed omnia nequicquam: nam semen sacratissimum, quod præsul spargeret, cecidit in terram sterilem, & absq; fructu exaruit. Fratres, si quos ad deditionẽ receperant, cùm primùm opportunitate habita rebellarunt, quos in præsidijs collocarant obtruncantes, & quàm breui spatio sese à seruitute, quam imposuerant, & præsul, & fratres uindicarunt. Tandem Christiano præsule nihil proficiente, fratribus partim occisis, partim fugatis, quum & Barbari longo tempore inquietissimi fuissent, è re fore arbitrati sunt, pacem quàm perpetuum bellum amplecti. Fit itaq; pax ex utraq; parte, necessaria magis, quàm honesta. Interea catholici suasu præsulis, per Poloniam ac Hulmigeriam ædes sacras uicatim restituunt, cœnobia utriusq; sexus extruunt, quæ pro sua pietate calicibus, libris, & alijs apparatib. Ecclesiasticis ornant atq; ditant: antistites undequaq;, ut possunt, Ecclesijs præficiunt. Fuit summum Christianis à barbarorum populationib. otium. Id populum fidelẽ in meliorem spem erexit: quare magis atq; magis rem diuinam ampliandam duxit. Sed cuncta barbari rupto fœdere turbarunt: fœda enim populatione in fines Christianorum effunduntur, longè, lateq; per Poloniam, & Massobiam grassantes, omnia prædari cœperant. Deinde incensis uillis, agrisq; uastatis, sacrarijs omnib. spoliatis atq; dirutis: amplius enim ducentis ędib. sacris perijsse ignibus legimus: oppida insuper, & cœnobia: quib. singulis euersis & direptis, ingentem uim prædæ, tum hominum, tum pecudum, ac tantam omnis generis supellectilem, quantam nunquam antè abegerunt. Conradus quum se imparem contra hostem tam ferocem, ac multitudine superiorem uidisset, se ultra amnem in terram Coianorum, qui olim Onomani, hodie Cumani dicti, recepit: dum interim in Asiana expeditione Ptolemaida, uel ut alij dicunt, Acona oppugnatur, ordo militaris Teutonicorum fratrum domus hospitalis, beatæ Mariæ in Hierusalem humilib. initijs ortum sumpsit. Per cuius fortissima pectora demùm omnis hæc pestis ex Christianorum finibus explosa est, Borussiaq; ad fidei præcepta colla rigida submittere Christiano iugo coacta est.

AD INVICTISSIMVM PRINCIPEM

Federicum Erasmi Stellæ Libanothani distichon.

Da Federice tuo genio foueatur, & aura
  Hic liber, & rabido qui uolet ore latret.

Ad eundem Federicum Principem inuictissimum Erasmi Stellæ Elegiacum.

Diuitias Federice tuas hic collige Princeps,
  Quas habet arctoi Brusica terra poli:
Scilicet Heliadum lachrymas Phaëtonta querentum,
  Audax quod patrios flectere tentat equos,
Par nec erat loris, placuit tamen ire sub axe
  Aetherea atq; genus testificare deum,
Nescius ipse uiæ perdit conamine uires,
  Mox ruit è curru lapsus in alta freti.
Hunc iuuat æternis lachrymis fleuisse sorores,
  Sed pius in lenta succina fletus abit.
Has fert undisonis Tethys tibi fluctibus, illum
  Testantes casum, ruptaq; lora ducis.
Munera clara deũm uarijs quæ uultibus ornat,
  Mille gerens formas Proteus ille senex.
Hinc quædam radiant, auroq; simillima fuluo.
  Et Lunæ niueam sunt imitata bigam.
Lacteus est alijs candor, croceo igne Coruscus,
  Hyblæi retinent mellis & illa decus.
Indiæ opes superant hæc, & Gangetica dona,
  Et quod mollis Arabs, Scythis habet ue rapax.
Terra nutrit syluas, sunt hæc stabula alta ferarum,
  Siue uelis uros, siue bisonta magis.

Hic nusquam notus, benè tornus nascitur alces,
Atq; feri armenta conspiciuntur, equi.
Quiq; sua pelle est gratus uestire gainus
Membra uirûm, rigidum pellit & inde gelu.
Hæc ubi legisti, Stellæ Federice memento,
Brusica qui cunctis gesta legenda dedit.

ALEXANDRI GVAGNINI VERONENSIS PRAEFATIO IN DESCRIPTIONEM SARMATIAE EVropeæ, & totius Poloniæ, Lithuaniæ, Liuoniæ, &c.

AD SERENISSIMVM AC POTENTISSIMVM PRINCIPEM STEPHANVM DEI GRATIA POLONIAE REGEM, MAGNVM DVcem Lithuaniæ, Rußiæ, Prußiæ, Masouiæ, Samogitiæ, Kiouiæ, Volhiniæ, Pomeraniæ, Liuoniæ, ac uniuersæ Sarmatiæ Europææ Monarcham, Dominumq;, &c. nec non Transyluaniæ Dominum.

VM iam annos complures in istis regionibus uersarer, operamq; meam qualemcunq; in re militari huic Reipub. præstarem, STEPHANE REX SERENISSIME, cùm sæpè alias, tum maximè Lithuania armis, belloq; à magno Moschorũ Duce infesta & oppressa, ubi ego arci Vitebsko præfectus erã, quod munus iniunctum, qua potui industria, peregi, sicut & data mea fides, & Reipub. dignitas, & loci ipsius necessitas (est enim arx Moschis contermina) postulare uidebatur, longa tandem consuetudine linguam, mores, leges Polonorum edoctus sum, situmq; regionũ totius Sarmatiæ Europeæ, cùm magna ex parte propria experientia exploratum habui, & sæpissimè subieci oculis meis. Quare nactus ego occasionẽ temporis, dum à duro Marte respirarem, quædam scitu non indigna de moribus, legibus, initio, incremento, rebus gestis imperij Polonici, populorumq; Sarmatiam incolentium, deniq; de situ, dispositioneq; regionum earum omnium, quas in se Sarmatiæ orbis complexus est, militari stylo conscribere non dubitaui. Hoc enim pacto, maiorem animi mei affectum Reipub. huic nobilissimæ testari non possem: quàm si pro eius gloria, ne dicam salute, non modò si res & usus postulauerit, uitam, qua nihil est, nec esse potest post animæ salutem, homini charius, profunderẽ, sed etiam eandem, si modò per ingenij uires liceat, etsi hinc quidpiam ad eius dignitatẽ accedere queat, ornarem, laudesq; eius celebrarem. Nam si patrio solo, quod me genuit, & conspectu huius splendidissimæ lucis ornauit, plurimũ natura debeo, profectò & huic Reipub. quæ supra naturæ dona, plurimũ mihi adiecit, utilitatis, dignitatis, & ornamenti, quę me aduenã in suum recessit gremium, receptũ complexa est, cõplexumq; ciuẽ suum agnoscit, tantũ ut debeam necesse est, quantũ nemo alius suæ patriæ se debere profiteri potest, & profectò licet multi sint singularis, & immensæ in eam pietatis ac fidei, cõcedam tamen nemini, in adeundis pro eius gloria, forti & constanti animo, omnibus periculis, si nõ tanta cum gloria, & utilitate, quantã cæteros posse ei suis periculis præstare facilè patior, tamen animi affectu, & propensissima uoluntate, uinci me à quoquam nunquã concedam. Idq; cũ semper præstare uolo, tum & nunc his meis commentarijs, quibus Sarmatiæ Europeæ nomen indidi, huiusce animi erga eam mei minimè obscuram significationem declarare uolui. Verùm quo patrono lucẽ cognoscere deberet, cùm non satis mihi constaret, præsertim cũ in ea nuncupanda id spectandum esse existimarem, quod spectari à sapientissimis quibusq; solet, labores non sine summo iudicio ita nuncupantibus, ut & his, quibus offerantur, conuenientissimi sint, eosq; delectent, & ipsi apud eos amorem mereantur, gratiamq; referant: malè enim collati labores, & munera tam pereunt, quàm quod maximè: ecce tandem sese offert SERENISSIMA Maiestas tua, cui iure hic meus qualiscunq; debetur labor: nam & ab homine militari profectus, tibi potissimũ, qui ab ineunte ætate, arti militari operam dedisti: & gradatim ob tuam uirtutem bellicam in magnum honorum fastigium conscendisti, iure optimo consecrari debuit, & de rebus Sarmatiæ conscriptus, tibi non inutilis, & non iniucundus fore uisus est, tũ quod diuina prouidentia Sarmatiæ constitutus es Monarcha, tum quod hoc gubernaculum tibi oblatum non leuẽ difficultatem cum molestia coniunctam facessere uidetur, maximè cũ in eo sit tanta perturbatio, tanta uarietas nationum, linguarum, legum, morum, & aliarum rerum, ut ad ea omnia rectè componenda, sapientia, uirtuteq; summa, qua es à Deo Opt. Max. abundè ornatus & instructus, opus sit.

At nostra hęc Sarmatia, quam meis sumptibus sub pręlum mittere curaui, tuoq; nomini Augustissimo consecratam esse uolui, magna ex parte te ea difficultate leuare, & ab hac molestia uindicare potest. Cognosces enim ex ea subditorum tuorũ mores, ac studia diuersa, quæ nõnisi longo tempore, diurnaq; conuersatione cognosci possent. Inferes tandem oculos in Regiones tuas amplissimas, atq; quibus hæ abundent, quibus egeant, animaduertes, municipiorum, arciumq; situm, dispositionẽ, & si aliqua munitione, & propugnaculis, ad propulsandos hostium

ueloces ac feroces incursus desiderent, considerabis. Insuper exploratas habebis uicinas regiones, ac uicinarum tam Christiani, quàm barbari nominis gentium, mores, religionem, & in rebus gerendis denique consuetudines, cognosces. Ex quibus aliarum tu studia in se tuo candore, & beneuolentia conuertere debes, aliarum uerò superbas, ferocientesque uires, ad effrenatam insolentiam, si modò saluam & integram tuam gloriam, simul ac imperium hoc conseruare uis, ut armis retundas necesse est, talemq; te eis præbeas, qualem te esse eorum animi, & mores exposcent, Ne autem parum emolumenti, adferre tibi posse, hanc tuarum regionum cognitionem putes, ô Rex, scies sanè optimè, minùs aptè illum Monarcham dici, cui mores, consuetudo ac facies tota suæ Monarchiæ cognita non fuerit, & qui eam mente non intueatur, nec in oculis circumferat suis. Neq; fœliciter illum posse bellum in illis locis exercere unquam, quorum situm cognitum nō habeat. Hinc illud est, quod à sapientibus quibusq; præcipitur, principibus uiris longinquam necessariam esse peregrinationem, illosq; demum fœlices, rerumq; gerendarum nō ignaros esse, qui mores multorum hominum ac urbes cōsiderârunt, sin minùs uerò tutè longiùs euagari, & è patria diutiùs aberrare propter uaria pericula possunt, tamē ne tanto bono fraudētur, tabulis Geographicis, & Cosmographicis à prudētissimis hominibus prouisum est, ut ea quę oculis subijcere nequeunt, saltē animo, & cogitatione complectantur, & cū hoste in ignotis regionibus decertaturi, ex tabulis ea cognoscant, quæ nulla alia ratione tam facilè cognosci possent. Quare & Alexander Macedo, qui uirtute, & rebus gestis Magni nomen meruit, conserturus manum cum hoste in loco ignoto, priùs eum sibi in tabula depingi uoluit, ut ita ex eius cōsideratione cognosceret, quid sibi cauendum, quid adoriendum esset. Et Romani Imperatores totius domitores orbis, pugnaturi in aliqua regione, antequā bellum decerneretur, priùs pictam intuiti sunt, quod & ingruente Gallico tumultu fecisse eos, Italiamq; pictam præbuisse testis est Varro. Idem alij multi clarissimi Imperatores non sine summo nominis suī splendore, & in rebus gerēdis fœlici ac prospero successu fecēre, quos ego miles apud te Imperatorem strenuum recensendos minimè puto. Id unum dico, te posse hîc regionum situm, legesq;, & mores gentium, animo perlustrare, tam tuo Imperio subiectarū, quàm externarum, illarum pręcipuè cum quibus tibi res aliquādo futura sit, utpotè Moschouitarū mores, expeditiōnesq; domesticas ac bellicas, ac ditiones amplissimas, tum Tartarorum hordas siue nationes campestrium potētissimas. In primis uerò originem, incremētum Imperij Polonorū, uitas Principum, pręlia, disciplinas, studiosè, & explicatè descripta considerabis, & quomodo illi Herculei Sarmatę, quorū tu successor es, has sedes nō sine sudore, & sanguine occupauerint, quid ille, quid item alij ab alijs prognati, alius post alium, tam in toga, quàm in armis gesserint. Videbis illos nō ut barbaros, sed clarissimos, & regia dignitate ornatos Imperatores, suis rebus pręclarè gestis Heroum, qui admirationi toti orbi fuēre, nomē, & gloriam adæquasse. Nam sæpiùs nō modò pro salute patriæ, sed etiam totius Europæ, alijs regnis interim (proh dolor) domesticis, & ciuilibus armis sese mutuò infestantibus, immani ferocitati hostis communis sese opposuerunt, eiusq; impetum effrenatissimū armis retuderunt, nō dico quoties illi Tartarorum influentes in Europam copias represserunt, semper enim & assiduè in excubijs aduersus eos fuēre: nō commemoro sæpiùs uictas, & profligatas ab eis Turcicas legiones, nō Moschorum exercitus cæsos, non alios tam patriæ, quàm toti Europæ infestos hostes, uictos, sub iugum missos, & aut ad colendam perpetuam pacem, & amicitiam, aut ad tributa persoluēda compulsos, quæ illorum fama, cū per totum orbem incresceret, uicinas gentes permouit, ut pleræq; earū à tyrannis oppressæ, hos solos putarent dignissimos, quorum fidei ac patrocinio fortunas, libertatem, ac deniq; salutem tutò committere possent. Testatur id Bohemia, quæ periculosissimis temporibus regibus Polonis toties sese ultrò submisit: fatetur & Vngariæ nobilissimū, & uerè olim aureum regnum, quod sua sceptra, & fasces ad reges Polonos detulit, & à sua ceruice sæpiùs eorū armis reiectā fuisse ferocem Turcicā securim agnoscit. Prædicat id ipsum Silesia, Morauia, Vualachia cum sua Moldauia, & aliæ Christianæ gentes, quibus iura indixerunt fœlicissimè Poloni, nō commemoro, quàm multoties rem Christianā, contra Turcas acie, & milite iuuerit Polonus. Silentio prætereo, sæpiùs à uicinis cōtra seditiosorum ciuium conspirationem, à Polono impetratum patrocinium: ne plura dicā, tanta illis Heroibus inerat moderatio, uirtus, & tātus, tamq; excellens animus, ut & parcere subiectis, & debellare superbos optimè nossent, & sępiùs ad se delata imperia repudianda, sępiùs eadē sibi infesta, armis moderanda, & comprimēda esse putarent, ut ita non imperandi libidine, sed gloriæ, & immortalitatis studio, quicquid agerent, agere uiderentur. Cognosces hîc Lechos, & Lituanos fortissimos, qui sanguine suo Sarmatiam hanc posteris amplissimam reddiderunt patriam: superiorum enim eius gentis principum famæ fortuna inuidit, ita ut nullæ res eorum ad nostrā memoriam deuenerint. Videbis demū Cracos industrios armis, & pace, Piastos strenuos, Leschones bellicosos ac sobrios, Baleslaos fortes, & in rebus gerendis promptissimos, è quorum longo ordine Boleslaum retorri oris alterum Herculem: cuius uirtus in latissima Sarmatia contineri, nec altissimis montibus, ac peruasto mari concludi potuit, ille enim strenuè gestis in Sarmatia rebus, & domita Morauia, Bohemia, Roxolania, Pomerania, Henrico Romanorum Imperatore, fines Poloniæ infestante, pulso ac

so ac profligato, & plusquam quadragies fœlicissimè cum hoste collatis signis, eadem signa in Daniam usque forti, & prompta manu intulit, ibique impressis Polonæ uirtutis uestigijs, regibus illius regni tributo imposito, domum fœlix redijt. Cognosces Casimiros Reges pios, & iustos, religionisq; amantissimos, tandē Vladislaos Turcarum horrendas pestes, & acerbissima fata. Iagielones magnanimos, Sceptra regnorū ultrò sese offerentium Bohemię, Vngariæ, Suetiæ, Daniæ, Noruegiæ, Gothlandiæ repudiantes, infesta autem reprimentes, uim ui, arma armis, à capite, à fortunis, saluteque suorum propulsantes. Hi legibus, religione, pulcherrimarum artium cognitione, domesticam disciplinam cum militari cumulârunt, Lituaniam Ducatum nobilissimum cum regno coniunxerunt, Samogitiam, & alias gentes immanissimas, ab illa barbara feritate, & impietate gentili, ad humanitatem, & ueram cognitionem Dei reuocârūt. His colla sua dedit uincienda Moldauus, præbuit ex se triumphos Germanus, miseras Prutenus porrexit manus, procubuit ad pedes Liuo, Moschus se uictum sæpè professus est, sæpiusque succubuerunt in acie Scythæ. Et hic est ordo ac series præcipuorum in hac Republica Principum, quorum nomine, & gloria perpetua in terris recolitur, cum summa quadam ueneratio-nis memoria: animę autem eorum exantlatis plurimis pro patria, & Christi nomine laboribus, gratissima in illis supremis domibus fruuntur mercede, & gaudent. Hos tu unus omnes, & uictoriarum multitudine, & gloriæ splendore, iustitia, fortitudine, omnibusque uirtutibus, quæ olim in eis erant conspicuæ, facilè superabis, si eos tibi ad tuendum, & imitandum proposueris, maximè cùm etiam tibi non desint magnarum uirtutum domesticarum, tuæq; gentis Hungariæ regum clarissima exempla, quæ tuum indies animum exagitant, ad cōsequendum illum orbem uirtutum, quem illi omnes sustinuerunt, & ad comparandam gloriam cum immortalitate coniunctam, qua illi uniuersum orbem impleuerunt, & uerè impleuerūt. Atq; ne ex multis regibus Pannonię aliquot commemorē, & proferam, uno cōtentus ero: Matthia scilicet Huniade, cuius semper memoria apud Hungaros est iucundissima, gratissima, & celeberrima: sic ut illi talem Regem hodie à Deo Opt. Max. sibi dari, & excitari cuperent, cum quo si te conferā, uelim ut æquo animo accipias, & ab eo proficisci putes, qui dotes illius celeberrimi Matthię in te elucere uidet: ac optet nomen tuum sic longè, lateque patere. Quis mediocriter uersatus in historijs ignorat, Matthiam mirabili fato ad gubernacula regni Hungarici euectum? cuius tam præclara indoles fuit, ut à teneris adhibitus ad optima studia literarum, artiumq; multarum di diceritsemina, mirabili celeritate atque auiditate. Ideoq; acerrimi iudicij uiri palàm dicebant, se in hoc puero regiam fortunam, & uirtutem deprææhendere. Meritò sanè idem prædicari potest, REX STEPHANE, de te. Nam ut miro quodam modo, & incredibili, primùm post obitum Iohannis Sigismundi electi Regis Hungariæ, & Principis Transyluaniæ, electus es in Principem: sic non minori cum admiratione propter tuas uirtutes, ab ordinibus regni Polonię, maximè pacis amantibus, creatus es in Regem. In adolescentia tua studia doctrinæ ita amasti, ut inter Reges Europæ, liceat mihi hoc liberè dicere, fremant quicunque uoluerint, unus sis, qui de rebus grauissimis differere possis doctè ac benè Latinè: ac etiam in primis illis tuis annis ita in duris militiæ laboribus tyrocinium fecisti, ut optimi militis famam inter tuos sis consequutus: & gradatim ad maximos honores perueneris, dignusque sis iudicatus nō modò Transyluaniæ Principatu, sed etiam hoc Sarmatiæ amplissimo, & potentissimo regno. Ex quo uidere licet, non tam pulchrum esse nasci ex Regibus Regem, nisi is Regijs uirtutibus ornatus, quàm uirtute sua iudicari dignum fastigio regio. Denique ineptam esse hanc uocem iudicandum est: Literas principem effœminatum reddere: Quò fit, ut hodie multos principes inuenias, literis, & doctrina nulla excultos: at doctrina non solùm optimum principem: sed & ad res gerendas ac bellicas aptissimum efficit. Est enim utroque tempore, tam pacis, quàm belli doctrina principi pernecessaria. Quid ampliùs? Matthias detestatus est auaritiam, luxū, & alia scelera suorum, ueluti, iniustitiam, & libidines uagas, omnisque religionis, & summi Magistratus contemptum, quæ mala Pannoniæ fatale attraxerunt excidium. At tu, REX prudentissime, annon sæpiùs tam priuatim, quàm publicè, fastum gentis Sarmaticæ repræhendisti, laxamque disciplinam, & auream planè suam libertatem, in licentiam perniciosam transformantem iurè dictitas esse materiam certissimam ruinæ Reipublicæ, ni maturè pareant benè consulentibus? Apud Claudianum singularis laus est Theodosij, quòd non fuerit suspicax. Matthias Rex ille Hungariæ immortalitate dignus, non facilè admittebat calumnias eorum, qui familiares suos in odium ipsi adducere conabantur. Sic etiam audimus calumniatores, & falsos delatores apud te nullum locum habere, penitùs arceri: adituque tuo excludi. Denique ut Matthiam literati amârunt, & post funera multis laudibus extulerunt: ita non dubitamus, quin docti tuas uirtutes admirabuntur, & literarum monumentis mandabunt. Nam reuera ea, quæ habere solet grauissimus Princeps, ab omni leuitate abhorrens, in te etiam Deus contulit. Verùm hîc me continebo, ne in os te laudare uidear, & adulatoris crimen mihi impingatur à multis, quibus hoc responsum uolo: Regem dotibus regalibus condecoratum, & insignem, satis laudari non posse, nec clàm, nec palàm: cùm huiusmodi Princeps sit imago Dei graphicè suis coloribus depicta.

Itaque hanc nostram Sarmatiam tuo Nomini dicatam, & consecratam offero, supplexq; cum summa reuerentia oro, ut hunc in ea cudenda meum laborem, & animi promptitudinem Maiestas tua non aspernetur: sed eam clementer ac placidè suscipiat, meq; simul ac meos conatus in iuuanda & ornanda hac Republica, sua excellenti authoritate iuuare, prouehere, atq; tueri uelit. Seruet te tandem REX potentissime, Deus Regum author, & conseruator, diutissimè incolumem, quò augeas rem Christianam, confirmes tuum regnum, hostesq; istius regni immanissimos compescas ac coërceas: imò uerò de illis triumphes: & sic fato tuo fungens omnes optimi ciues te prædicent, ac ipsa posteritas, tuam sapientiam, atq; fidem, quæ est dictorum, factorumq; constantia, & ueritas, & deniq; magnanimitatem tuam cum iusticia coniunctam, admiretur. colat atq; amet. Cracouiæ 20 die Iunij. 1578.

Tuæ Sacræ Regiæ Maiestatis obseruantissimus

Alexander Gwagninus Eques auratus, Militumq; Præfectus.

SARMATIÆ EVROPEÆ DESCRIPTIO, IN QVA EST TOTIVS POLONIAE, LITVANIAE, LIVONIAE, PRVSSIAE, &c. CHOROGRAPHIA, DILIGENTISSIMÈ SCRIPTA ET EXPLICATA

ab

ALEXANDRO GAGVINO VERONENSI, EQVITE AVRATO.

SAVROMATIAE EVROPEAE SITVS.

Europæ denominatio ab Europa Aggenoris Regis filia.

Europæ termini.

AVROMATIAE Europeæ gentes, Regionumq; quas complectitur situm, descripturus: operepretium me facturũ, & rem non iniucundã Lectori existimaui: Si imprimis Europę, ipsius fines, quibus ab Asia, & Africa disterminatur, præponerem. Europa itaq; pars mundi tertia, ab Europa Aggenoris Regis Lybiæ, & Syrię filia denominationem traxit, cuius insigni pulchritudine Iupiter (ut Poëtæ fabulantur) captus, nullam aliam occasionem ad effectum insani amoris habẽs, in bouem niueum sese transfigurauit, in littoreq; maris uiridifero, ubi uirgines cæteræ cum Europa Reginula ludebant, armentis boum sese interiunxit. Europa uitulum præ omnibus pulcherrimũ uidens tergo eius insedit, qui confestim in mare cum ea insiliens, in Cretam insulam, siue Candiam, dicitur eam transtulisse. Porrò Europam ab Oriente Tanais fluuius celeberrimus disterminat, à Meridie mare Mediterraneum, à Septentrione Anglicus siue Britannicus Oceanus, ab Occidente uerò Oceano Atlantico finitur. Hęc pars mundi cæteris duabus, utpote Asię, & Africæ minima est, sed ad habitandum habilior, conuenientiorq;, & moderatior, nam neq; calida, torridáue, nec etiam frigida nimis: ideò habitatoribus copiosior, frequentior, pleniorq; est, exceptis regionibus Septentrionalibus, Oceano glaciali cõtiguis: quæ aliqua ex parte ob intensa frigora inhabitabiles sunt. Religione quoq; Christiana, moribus, & uiuendi consuetudine incolarum, urbiumq; frequentia, & rerum commestibilium fertilitate, cœliq; & aëris temperie, Asię & Africæ, quamuis longè amplioribus, facilè anteponitur. Ducentis quadragintaquinq; milliaribus Germanicis in latitudinẽ patet, à mari Aegeo, siue Ionio ad Oceanum usq; Hybernicum. In longitudinem uerò septingentis sexaginta milliaribus extenditur, à Portugallia uidelicet regno Hispaniæ, ad Tanaim usq; fluuium, qui Sarmatiam ab Asia disterminat. Inchoatur autem Europa ab Oriente à fluuio Tanai, à Meridie uerò ab Aegeo mari Græciæ.

Quot milliaribus pateat Europa.

Intellige hic miliaria Polonica, siue Germanica, quæ Italica 5. et Moscouica totidẽ complectutur.

Sauromatia duplex.

In hac parte orbis tertia, Sauromatia regio amplissima, multas nationes, regnaq;, eiusdem generis complectens (de qua nobis res agitur) sita est. Est autem duplex Sauromatia, una Scythica, siue Asiatica, in ulteriori, oriẽtaliue ripa Tanais, & Vuolgæ fluuiorũ, quã incolunt Tartari, siue Scythę Zauuolhenses, & plures alij in Hordas, id est, tribus certas diuisi. Altera Europea Sauromatia dicitur: cuius coloni sunt Poloni, Rusi, siue Ruteni, Lituani, Masouitæ, Prutenni, Pomerani, Liuones, Moschouitæ, Gothi, Alani, Valachi, & Tar-

& Tartari, qui in hac ripa Tanais fluuij occidentali, iuxta Pontum Euxinũ degunt. Hanc ab Oriente Tanais fluuius, paluſq; Meotis ab Aſia diſlimitat, ab Occidente uerò Viſtula, uel ſecundùm quoſdam Odera fluuius, à Meridie montibus Hungaricis Beskid gentiliter dictis terminatur, ab Aequinoctio mari Germanico, ſiue Sarmatico fines ſuos à Germania dirimit.

Ptolomęus uerò Lib. 3. cap. 5. Sarmatiã Europæam, à Septentrione Oceano Sarmatico terminari ſcribit, iuxta ſinum Venedicum, ad fines uſq; Engroneland terræ incognitæ ultra Nortuegię regnum longè patẽtis, ab Occaſu Viſtula fluuio, & parte Germanię, quæ eſt inter caput ipſius, & montes Sarmatarum. A' Meridie Iazigis Metanaſtis, quę eſt gens Hungarica ab Oriente Iſtmo eam ambiri refert, à Carcinito fluuio per Bicen paludem, & latere paludis Meotidis uſq; ad Tanais fluuium in prouincia Reſanẽſi Moſchouiæ fontes habenti, hic autẽ fluuius Aſiam Scythicam ab Europa diſlimitat. Ab Auſtrali deinde plaga Sarmaticorũ montium iugis ad Carpatum uſq; montem Tatri, ſiue Beskid uulgò appellatum, Sarmatia Europæa finitur, deniq; per Valachiam, Moldauiamq; ad Boriſtenis uſq; oſtia, ubi in pontũ ingẽti aquarum colluuie influit, & per littora ponti ad Carnicitum uſq; fluuium ex montibus Circaſſorum Quinquemontarũ defluentem extenditur Sarmatia Europæa, ſecundùm Ptolomæi Coſmographorũ principis opinionem. Qui etiam hos fluuios ætate ſua celebriores Sarmatiam præterfluere aſſerit. Viſtulam qui & Vandalus, Iſtula ſiue Iuſtula uarijs nominibus apud ueteres enunciatur, hic ex montib. Sarmaticis emergit, Sileſiaq; & Polonia, Maſouia, Pruſsia pręterlapſis multis fluuijs exhauſtis apud Gedanum Pruſsiæ emporium celeberrimum in mare Sarmaticum, ſiue Balticum exoneratur. Cronon quoq; fluuius inſignis in Ruſsia nõ longè à Turouu oppido ortus, Ruſsiæ regiones, & Lituaniæ ac Pruſsiæ percurrens poſt Viſtulæ oſtia ad Septentrionem reflectendo, in Germanicum quoq; mare (quod Cronium inde fortè dicitur) influit, uulgò Niemen appellatur. Rubon quoq; fluuius, qui nunc *Dzwina* uulgò Latinis, & Germanis Duna dicitur, in Ruſsia Moſchouiæ fontes ſuos habet, & magna parte Ruſsiæ, Lituaniæ, & Liuoniæ præterlapſis in prędictum mare, à Riga Liuonię Metropoli duobus milliaribus ampliſsimis oſtijs poſtquam centum triginta milliaria Polonici à fontibus ſuis emenſus fuerit, ingreditur. Ternutis quoq; & Cherſinus fluuij ſecundùm Ptolemæum ex Riphæis montibus naſcentes, in prædictum mare exonerari dicuntur, qui mihi *Narew* & *Bug* uulgò dici uidentur. Præterea Sarmatia Europæa multos alios fluuios celeberrimos habet, utpote Boryſthenẽ *Dnepr* uulgo dictum, in Pontum Euxinum influentem, Hypanin, qui hodie Bog (non Bug, qui Viſtulæ commiſcetur) dicitur, Tyran, qui Dneſter propriè à tirando Italico uerbo, quaſi ſagittando dictus. Horrida enim uiolentia aquas impellit. Inſuper Viliam, Diſnam, Seripetum, Sluczam, Naruam in Liuonia, & alios complures nauigabiles fluuios, quos recenſere longum eſſet. Hoc itaq; in imperio Sarmatico, cuius modo limites ex Ptolemæo, & noſtra propria experientia deſcripſimus, Rex Poloniæ à maiorib. ſuis belli uel pacis iure acquiſito rerũ potitur, & modernis temporibus Sarmatia Poloniæ Regis potentiſsimi, & inuictiſsimi Monarchæ his finibus includitur.

Sauromatiæ Europææ ſitus, finesq;.

Celebriores fluuij Sarmatiæ Europææ.

A' montib. Sarmaticis, & Tranſsyluaniæ palatinatu, ad Viſtulæ fontes, ubi incipit Ducatus Teſsinenſis, inde per Sileſiam ad Oderam fluuium, & uſq; ad Marchiam Brandenburgenſem, ac Francfordiam, per Pomeraniam quoq; longo tractu ad littus Oceani Germanici, ſinumq; Codanum, ſiue Balticum, per latus demùm Septentrionale per Samogitiam, Curlandiam, Liuonięq; ampliſsimum Dominium, ad Phinlandiam uſq; ultimam ferè orbis regionem Suecorum Regi ſubiectam, Orientem uerſus per multas regiones Ruſsiæ ad Moſchorum Principis imperium uſq; extenditur. A' Germanico uerò Oceano ad Alexandri Macedonis aras per Campeſtria deſerta ad paludes Mæotidis longiſsimo tractu ultra Boryſthenem procedendo, deinde à Ponto Euxino per campos Podolienſes, & per Moldauos ac Valachos redeundo Iazigis Metanaſtis, uel Tranſsyluanis, & Hungaris, montibuſq;, qui hodie Scepuſienſes dicuntur, à Meridie imperium Monarchæ Poloniæ disiungitur.

Dicta eſt autem Sauromatia Græcis, ſimilitudine ſumpta ab hominib. uiperinos oculos habentibus, terribilibus ſcilicet & crudelibus: nam σαῦρος Græcis uiperam, ὄμμα uerò oculum ſonat. Atque nunc in primis de Polonis præcipua gente Sauromatica dicendum nobis occurrit.

Sauromatiæ utriuſq; denominatio.

DEDV-

DEDVCTIO ET ORIGO ANTIQVAE, BELLICOSAEQVE gentis Sauromaticæ, ex qua Poloni ortum, genusq; suum ducunt.

Eductionem, originemq; Polonorum ac regum, eorundem gesta secundum ordinem descripturus: paucis obiter Lectorem admonendum uolo, ne quid me in principio rei de Polonis dicturum sigillatim existimet. Consequens enim est, ut antiquissimæ gentis Sauromaticæ, siue Slauonicæ originem, & mores priscos, altius imprimis inuestigaremus, quod pro rei ipsius faciliori intellectu fortasse utilius erit. Liquet apertè ex scripturis sacris ueteris legis, ad quod etiam omnium historicorum consentiens opinio est: Iaphet filium natu maximum Nohæ, post illud totius mundi diluuium, Orientem, & Septentrionem uersus in Europa, & in Asia minori primùm consedisse, illicq; cooperante Diuina uoluntate in maximam gentem excreuisse, quod ei cùm Etymon nominis dilationem significantis, tum fausta Nohæ parentis imprecatio portendebant. Sic etiam Nohæ ille Patriarcha præfigurans necessariè futuram esse trinam conditionem uitæ humanæ, filijs suis dixisse, singulisq; singula officia administranda iniunxisse, & demandasse fertur, ut unusquisque suæ uocationi prædefinitæ corresponderet in hæc uerba: Tu Sem ora uelut sacerdos, munus diuinum obiens: tu Cham labora, agros colens, & artes mechanicas exercens: tu Iaphet rege, & protege uelut Rex, & miles arma exerce, cæterosq; certis propositis legib. in officio retine. Quod mandatum, & testamentum Nohæ hæc usq; in tempora durare uidemus: unaquæq; etenim natio ex illius filijs eius propagata, suam uocationem ex quadam prædestinatione, & paterna imprecatione exercet. Posteritas igitur Iapheti, cùm maiorem orbis terrarum partem in Europa, Asiaq; minore occupauerat, testamento patris sui, & faustæ imprecationi Nohæ Patriarchę correspondentes, statim ad arma exercenda animum adiecerunt, & innumerosam gentem temporis successu sub Duce Gomero Iapheti filio in orientali, ubi Armenia, & Septentrionali plaga excreuerunt, ad Bosphorumq; Mæotidi paludi proximum, qui nunc Cimmerius dicitur, & ad fontes, ostiaq; Tanais longo tractu sedes suas habuerunt. Postea potestatem, & prælaturam, sub qua cæteri regantur, necessarium esse considerãtes ad Tuiskonem siue Ascenam Gomeri filium imperium detulerunt, qui Beroso teste latissimè à fontibus Tanais ad Rhenum usque fluuium Germaniæ imperauit. Hunc Tusconem prædictus Berosus Historiographus, Germanorum omnium, Sauromatarumq; pariter conditorem esse asserit, quo testimonio satis rectè probaretur Sarmatas, siue Slauos cum Germanis unum esse, cùm ab eodem autore, & propagatore processerint. Crantius quoq; rationatur Polonos, Bohemosq; Germanis congeneros esse, eò quòd frequens Germanicæ linguæ apud hos populos usus fuerit, & uestibus Germanicis multi eorũ utantur. Qua ratione quoq; probaretur eos Latinos, uel Italos, Hũgarosq; esse: nam hæ quoq; linguæ, idemq; habitus apud Polonos nunc ex magna parte in usu esse cœperunt, & Latina lingua omnes ferè nationes uincunt. Non rectè igitur Crantius hic ratiocinari uidetur, si enim Slaui uel Sauromatæ ex Germanis oriundi essent, eadeq; cum eis antiquitùs lingua uterentur, unde igitur Sarmaticæ, siue Slauonicę linguæ apud Sarmatas usus ortus esset? qua hæ gentes passim, & uulgariter utpotè innata utuntur, habitu quoq; moribus, & uitę cõsuetudine Sarmatę à Germanis penitùs diuersi sunt, quod etiam Plinius approbat, dicens: Sarmatæ quidẽ certè Germani non sunt, sed ab ijs Vandalo siue Vistula fluuio ad ortum Solis uergentes dirimuntur, cui sententię probati antiquitatis indagatores Cornelius Tacitus, Strabo, & Ptolemæus astipulantur. Sed ad rem unde digressus sum, redeo. Illa posteritas Iapheti impigra, strenua, manuq; prõpta, & bellicosa extitit, quòd res ipsæ ab illis strenuè, audacissimeq; gestæ abundè testantur, toto enim orbi terrarum tunc temporis terrori dicuntur esse, unde à Græcis Sauromatæ imprimis appellati sunt, deducto nomine à σαῦρος, quod est uipera, & ὄμμα oculus, quasi dicas gens terribilis cum uiperinis oculis. Ab hoc itaq; tempore hæc gens, regionesq; eorum, quas incolunt, Sauromatiæ nomen retinent. Hi postea tempore succedente, & in dies magis ac magis numero populi accrescente, uidentes illas sedes patrias propter se, progeniemq; paulò arctiores esse, à Tanais fluuij ostijs, & paludibus Mæotidis meridiem uersus ulterius processerunt, per regionesq; propinquas, Datiam, Russiam, Lituaniam, Borussiam, quæ nunc Prussia dicitur, Liuoniamq; longè & latè diffusi sunt. Quorũ maior pars in has Prouincias campestres, quæ hodie à Polonis coluntur, cõmigrauit, fluuijq; Vistulæ (quæ antiquis Vandalus dicebatur) utraq; ripas occupauerunt, & statim cum antiqua gente Teutonum, quæ etiã ad Vistulam fluuium in tuguriolis antiquitùs degebat, societatem atq; amicitiam uelut aduenæ contraxerunt, propter communem prædam, & rapinas, cũ adhuc minimè assueti essent sudore proprio, uel agricultura, artificijsq; uictũ acquire-

Iaphet Nohæ Patriarchæ filius ubi consederit post diluuium.

Etymon Iapheti.

Nohæ filiis singulis singula munia obeunda demandat.

Ora, labora, rege, protege.

Iapheti posteritas.

Gomer Iapheti filius.

Tuiscones Gomeri filius.

Berosi testimonium.

Crãtij opinio.

Plinij de Sarmatis assertio.

Sauromatæ unde dicti.

Sarmatarum prima commigratio.

quirere. Manu itaq; coniuncta frequentes irruptiones in Prussiam, Saxoniam, & Pomeraniã exercebant, prouinciasq; maritimas assiduis excursionib. diuexabant, & mare Balticum, siue Germanicum propter res sibi necessarias acquirendas Pyratarum more remigijs tentabant. Quando uerò, & qua occasione hæc migratio Sauromatarum à fontibus, ostijsq; Tanais fluuij, & paludibus Mæotidis in has regiones contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id constare possit, ignotũ est. Si enim literarũ cultura æquè ac res militaris apud Sauromatas tunc temporis floruisset, certiora de suo in hæc loca aduentu, alijsq; rebus præclarè gestis monumẽta reliquissent, sed ipsi animosè, uiriliterq; agere, & bella exercere, quàm eleganter & ornatè scribere maluerunt. Sabellicus tamen & Herodotus scribunt Sauromatas & Cymbros à Lydorum rege Aliate ex Asia eiectos esse. Quidam etiam opinãtur eos ui à Gothis expulsos sedib. patrijs emigrasse, quod uerisimile nõ uidetur, sed potiùs suapte spõte ac uoluntate, siue fato quodam impulsos, siue opum alienarum cupiditate accensos, cultiora loca appetisse eos existimauerim. Neq; uerò soli Sauromatæ, sed & aliæ quædam gentes ipsis conterminæ sedib. patrijs relictis, in alias terras cultiores migrantes transierũt, inter hos Cimmerij, siue Cymbri, Gothæ, Daci, Sueui, siue Tuiscones, & Sacæ, qui nunc Saxones dicuntur. Hi etiã in hæc usq; tempora Sarmatas sunt cõtermini. Neq; uerò uniuersam gentem illinc se se simul effudisse constat, sed remansisse nonnullos, qui relicta ab alijs loca colerẽt, quod moderni incolæ istius orę, iuxta Tanaim fluuium degentes apertè testantur, utpotè Tartari Campestres, qui longo tractu iuxta Tanaim fluuiũ & paludes Mæotidis, Pontumq; Euxinũ uiuunt. Hi enim à ueteribus Sarmatis moribus & institutis haud dissimiles sunt: sed ad rem redeo. Illi Sauromatæ, qui ad Vistulam fluuium cõsederant, cum Teutonibus commilitonibus suis omnes prouincias circumiacentes, & colonias suas frequentib. diuexationibus depopulatas ad nihilũ redegerunt, & uictum ampliùs acquirere nõ potuerunt, agros enim nõ colebant, sed paratis & raptis uiuebant. Ideò sterilitate soli per ignauiam suam causata, adiunctis sibi in societatẽ uicinis Teutonib. ulteriùs (inquirentes fertiliores prouincias) processerunt, quorum multitudo trecenta millia uirorum excessisse fertur, & à fluuio Vandalo, nunc Vistula dicto, quem accolebãt Vandaliæ (Sarmatorum nomine abolito) appellati sunt. Primò itaq; hi Vandalitæ populabundi in Pannoniã excurrerunt Constantini magni temporibus, eamq; 40 annis (expulsis primis eius incolis) occupatam tenuerunt. Deinde Hungaricis Historiographis testantib. à Gothis illinc eiecti, expulsiq; sunt. Polonorum uerò annales testantur Vandalitas ex Pannoniæ finib. eductos per Stillicum Ducem suum in Italiam, quã armis undequaq; crudeliter peruastãrunt. Postea in Hispaniam cum eodem Duce suo Stillico cõmigrarunt, ex Hispanijs uerò per mare Herculeum nauigantes in Africam deuenerunt, ubi annos ducentos in pace, & abundantia omnium rerum peregerunt, Romanumq; imperium nauali, & terrestri bello uarijs excursionibus debilitarunt, ac ipsam Romam sub Sixto Papa, ut quidam uolunt, Anno Christi 429. crudeliter uastauerunt. Tandem Anno Domini 538. Iustinianus Imperator per Ducem celeberrimum exercitus sui Belisarium, uirum insignem, & rebus gestis clarũ, eos cruento prelio profligauit, ex Africaq; funditùs exterminauit, Rexq; eorum Gilimerus captiuus Constantinopolim abductus est. Aiuntq; nonnulli hoc prelio Belisarij, Vandalitas ad internecionem usq; gentis cæsos, deletosq; fuisse, sed id à uero esse alienũ non uno argumento liquet. Etsi enim uires eorum adeò fractæ, attritæq; essent, ut robur uetus, & potentiam pristinam recuperare pòst nunquã potuerint, reliquiæ tamen eorum ita fuga dispersæ sunt, ut quidam in Poloniam ad Vistulam fluuium natale uidelicet solum unde ortum duxerant, regressi, nonnulli in Græciam, & Pannoniam, Germaniamq; nouis quærendis sedibus dilapsi sint. Horum reliquię ultra Albim fluuium in Septentrionem sparsim habitantes Slauonico Idiomate maiori ex parte utuntur, & Ducatus, quem incolunt confinis Prussiæ, Vandalia nuncupatur, cuius Dux, Prussię Polonorum feudalis titulum sibi usurpat. Porrò omnes Germani denominatione à Vandalis sumpta omnes Sarmatas Slauonica lingua utẽtes, Vuenden, siue Vuinden, & uindis promiscuè appellant, mareq; quod Sarmatiam alluit Venedicum uocant. Cætera horum Vandalitorum gesta breuitati consulens omitto, nihil etenim de eis scribitur, solummodò barbara atrocitas, & immanitas, qua crudeliter in omnes sæuiebant, adhucq; hodie in Litanijs Catholicæ Ecclesiæ Romanæ canitur, à Vandalis libera nos Domine, &c. Post hos Vandalitas ex ijsdẽ Sauromatiæ sedibus, alia à fluuio Tanai, & paludib. Mæotidis gens crudelis priori non dissimilis ortum duxit, qui Roxolani, siue Rossani, & Rutheni, Russiq; cognominati, Procopio Historiographo id attestante. Volgari quoq;, siue Volhinij populi ex ijsdem sedib. à Volga fluuio amplissimo cognominati, moribus & idiomate Slauonico cum Roxolanis concordantes ortum duxerunt. Volga autẽ fluuius

celeber-

Sarmatæ ad Vistulam fluuium uenerũt, et cum Teutonibus amicitiam contraxerunt.

Sauromatæ olim literarũ ignari, bellis, armisq; assiduè studentes.

Sabellici, & Herodoti de Sarmatis opinio.

Causa aduentus in hæc loca Sarmatarũ.

Sarmatarũ cũ Teutonibus à Vistula fluuio, à qua Vuandalitæ dicti sunt in Pannoniam commigratio.

Vandalitarum in Italiã, Hispaniãq; eruptio.

Vandalitæ in Africa.

Vandalitæ Romam cœperũt.

Vandalitæ ex Africa pulsi.

Vandaliæ Ducatus.

Mare Venedicum.

Roxolani, siue Ruteni gẽs Sarmatica secũda.

Vuolgari.

celeberrimus (quem plurimi Tanaim esse falsa opinione ducti existimabant) Ptolemæo Rha, Tartaris Edel dicitur, Moschouitasq; certis limitibus cum Tartaris Campestribus disterminat. Illi itaque Roxolani siue Rußi cum Volgaris ob similitudinem, & unitatem consuetudinis uitæ amicitiam, & societatem contraxerunt, coniunctisq; uiribus in Tauricę Regionem (quæ nunc à tartaris Præcopensibus occupata est) penetrarunt, inibiq; locum domicilio sibi delegerunt: quamdiu illic degerint, uel quo tempore aduenerint, incertum est, nullus enim inter eos inuentus erat, qui temporum, rerumq; à se gestarum uices literis mandando posterorum memoriæ, factorumq; æternitati consuleret. Audientes tandem discordiam pullulare inter principes Christianorum in Græcia, quidam eorum cum Duce suo Chrunno Danubio traiecto, rectà in Thraciam populabundi perrexerunt, ubi Imperatorem Constantinopolitanum cum exercitu cruento prælio fuderunt, Nicephorum quoq;, & Michaëlem Curoplatum Imperatores ad Adrianopolim occiderunt. Tandem Mißia utraq; occupata eam Vuolgariam à sui denominatione, quę nunc Bulgaria dicitur, uocauerunt. Alij eorum Rußiæ Regionem occupauerunt, quam Vuoliniam (quæ hucusq; hoc cognomen retinet) appellauerunt. Cæteri quoque Podoliam, Lithuuaniam, Podlasiam, Masouiamq; regiones occupauerunt. Hij omnes loca semel occupata hæc usque in tempora non mutârunt, exceptis illis, qui in Missia consederant. Varijs autē nominibus ab Historiographis appellabantur. Græci enim eos Sporios, id est, dispersos, Sauromatasq;, id est, crudeles, sumpta à uiperis similitudine appellabant, cæteri eos Roxolanos, Besos, Guados, Bodinos, à fluuio Borysthene, Bolgaros à Volga, Morauos à Moraua flumine, uel à Morato Rege, Antos, Basnos, Carnios, Serbos, Rascios, à Rußia, Dalmatas, Slauos, Illyricos, Istrios ab Istro siue Danubio, Bohemos à regione Boēmia, Polonos, à Campestri, planaq; regione, uel à uenatione. Pole enim uenationem, & planitiem Slauis significat, hæcq; gens planam ferè, apertamq; regionem incolit, & apprimè uenandi studio tenetur. Hæ gentes Sarmatiæ, ut in plures, diuersasq; prouincias diuiduntur, uarijsq; nominibus appellantur, sic etiam diuersa, uariaq; idiomata præ se ferunt, secundùm terrarum & regionum distantias, quamuis omnes unius gentis, & idiomatis Slauonicæ fuerint: nam Moschouitæ à Ruthenis aliquantulùm, Rutheni quoque à Polonis, & Massouitis, sic etiam Bohemi, Croatæ, ab inuicem idiomatis expreßione, accentibus & prolatione, uerborumq; immutatione differunt, ita ut sese intelligere difficilè posint, nisi mutuò familiaritatis usu alter alterius linguæ assuetus fuerit. Nam quia Sarmatæ siue Slauones, bellicosi, pugnacesq; extiterunt, pacem odio prosequentes, uarias mundi partes peragrabant, & pro suo arbitrio occupabant, peregrinorum quoque uocabulorum usu idioma Slauonicum immutârunt. Apparet autem ex antiquorum Historiographorum scriptis, gentem Slauinorum, uel Slauorum in Paphlagonia regione Asiæ minoris, tempore belli Troianorū floruisse. Procopius etiam Cæsariensis ante mille & quinquaginta annos de bello Gothico, Iustiniani Imperatoris temporibus scribens, mentionem quoq; Slauinorum facit. Blondus uerò, qui ante centum, decemq; annos Historiam ab inclinatione Romani Imperij conscripsit antiquiora Arcadij, & Honorij tempora persequens, Slauorum meminit. Iornandes autem Alanus in suis Chronicis dicit, id nomen Slauorum suo tempore nouum extitisse, idioma autem hoc, quo nunc Slauones utuntur, antiquum fuisse. Scribitq; hic Iornandes, & Diuus Gregorius primus huius nominis Romanus Pontifex, Slauos ad Istrum seu Danubium septentrionem uersus habitasse, traiectoq; Danubio Mysiam utramque, Pannoniam, Macedoniam, Thraciam, Istriam, diuexasse, interq; Drauum & Sauum flumina, in Illyrico, & Dalmatia consedisse, eis Regionibus Slauoniæ nomen indidisse, Romanumq; Imperium penitùs debilitasse.

Vuolga fluuius. Roxolani in Taurica. Vuolgari Sauromatæ cū Roxolanis tres Constantinopolitanos Imperatores occiderunt. Bulgaria. Vuolinia. Gētes Rußiæ. Sarmatarum Roxolanorūq; uariæ appellationes. Poloni unde dicti. Varietas sermonis Slauorum. Causa immutationis Slauorū idiomatis. Antiquitas Slauorum. Historiographorum opiniones de Slauis. Diui Gregorij de Slauis assertio.

Iidem Slaui ne Germaniæ quidem pepercerunt, ac ad eam amplitudinem peruenerunt, ut propè dimidiam Europæ, & Asiæ partem teneant, etenim in ea natione connumerantur non solùm ij, qui Dalmatiam, Illyricum, Carpatum, & Hungariæ montana tenent, sed aliæ omnes orientales, & septentrionales maximæ & fortißimæ gentes, quæcunque Slauonico idiomate utuntur, utpote Bulgari, Bosnæ, Serbij, Croatæ, Carnij, Rascianij, Dalmatæ, Istrij, (Burgundi iam Slauorum linguam amiserunt) Stirij, Poloni, Masouitæ, Pomerani, Lusatij, Podolij, Volinij, Rutheni, Moldaui, Moschouitæ latißimè imperantes, Cassubij, Vandalij, Silesij, Morauí, Bohæmi, &c. In omnibusq; his Prouincijs ab Oceano glaciali, qui ultra Moschorum Principis ditiones longißimo tractu Septentrionem uersus extenditur, ad mare usque Mediterraneum, & Adriaticum populi Idiomatis Slauonici reperiuntur. Sic quoque à Ponto Euxino Moldaui, Valachijq;, & cæteræ Ruthenorum gentes ad mare usque Germanicum colonias suas habent. Quamuis plurimi eorum patrium uiuendi modum in peregrinos mores commutârint. Bulgari enim, Bos-

Gentes Slauonicæ quätæ, et quot. Slauorum termini.

nim,Bosnæ,Rascij,Dalmatæ,cum Turcis & Hungaris:Burgundij, Mysij, Pomerani, & Silesij cum Germanis:Lithuani,Ruteni,Masouitæ cum Polonis:Istrij,Carniolani,Carinthij cum Italis sentiunt. Attamen omnes hi quamuis inter peregrinas gentes diffusi,dispersiq; sunt,patrio idiomate Slauonico(diuerso modo licet)utuntur. Plurima & præclara gesta hi Sauromatæ exercebant,præcipuè uerò cum Roxolani(quorum posteri nunc Rutheni siue Russi dicuntur)strenuè cum Mithridate,Rege Parthorum & Ponti belligerarent,qui has regiones,quas hodie Turca possidebat. Cum Romanis quoq; & cæteris finitimis Regibus longas acies uario Marte tenuerunt, sed quia gentiliter uiuebant,literasq; ignorabant,ideò etiam præterita recordare,& antiqua gesta ad posteritatem transmittere flocci pendebant. Porrò qui diligentius rem ipsam considerare uelit, nullam gentem olim Sarmatis bellicosiorem extitisse uidebit:hi enim omnes miserias bellicas, frigora,intempestates,& id genus alios casus facilè sustinebant, & propter nomen æternum nulla uetustate aboliturum uitam flocci pendentes mortis impauidi uarijs periculis opponebant,de quorum insigni fortitudine,audaciq; animo Ouidius ille Naso, è Roma ad Pontum in Regnum Tauricæ relegatus, pro singulari miraculo, Romanis proceribus scripsit in hęc uerba:Lib. 1.de Ponto Elegia 2.ad Maximum.

Slauorum commutatio,metamorphosisq;.

Roxolani cum Mithridate Ponti rege bellabant.

Sarmatis nulla olim gens bellicosior.

Hostibus in medijs interq; pericula uersor,
Tanquam cum patria pax sit adempta mihi,
Qui mortis sæuo geminent,ut uulnere causas,
Omnia uipereo spicula felle linunt.
Hic eques instructus perterrita mœnia lustrat,
More lupi clausas circumeuntis oues.
Tecta rigent fixis ueluti uallata sagittis,
Portaq; uix firma summouet arma sera.

Dant illis animos arcus,plenæq; pharetræ,
Quamq; libet longis cursibus aptus equus:
Quodq; sitim didicere diu tolerare,famemq;
Quodq; sequens nullas hostis habebit aquas.

Ad eundem Elegia tertia.

Aut quid Sauromatæ faciant,quid Iasiges acres,
Cultaq; Oresteæ Taurica terra Deæ.
Quæq; aliæ gentes ubi frigore constitit Ister,
Dura meant celeri terga per amnis equo.
Maxima pars hominum nec te pulcherrima curat,
Roma,nec Ausonij militis arma timet.

Idem ad Vestalem Eleg.7.lib.4.

Ipse uides onerata ferox ut ducat Iasis
Per medias Istri plaustra bubulcus aquas:
Aspicis & mitti sub adunco toxica ferro,
Ac telum causas mortis habere duas.

Ad Seuerum Eleg.19.

Nulla Getis toto gens est truculentior orbe
Tinctaq; mortifera tella sagitta madet.

Ex hoc igitur testimonio Ouidij Sarmatas bellicosos, imperioq; Romano minimè subactos esse apparet,cùm dicit: *Nec te pulcherrima curat Roma.&c.*

Porrò quæ de antiquissimis eius gentis moribus,& institutis proferri possint,hæc ferè sunt. Vtebantur primis temporibus uetustissimi illi Sarmatæ siue Slauones, & qui in Polonia,Russiaq; regionibus postea sedes habuerunt,eorum posteri,prisca illa Slauonica lingua,quæ Sarmatis,Ruthenisq; gemina est. Regem aut principem secundum genus agnoscebant neminem,sed exortis subinde bellis ex suis fortissimum quemq; & factis illustribus spectatum,Ducem sibi eligebāt,nec diuturnius cuiusquā erat Imperium, quàm ipsum bellum,cuius gerendi Dux esset declaratus. Vnde & nunc Polonis Rex non nascitur,sed consensu Senatorum,qui dignus uideretur,per sortem eligitur. Ad bella singuli uiritim proficiscebantur,arcubusq;,frameis,& lanceis oblongioribus utebantur. Vxores secum ducebant,quæ incantationum,magicarumq; artium gnaræ, augurijs & uaticinijs operam nauabant,de præliorumq; euentibus scienter præsagiebant. Fugere in bello res insolens illis erat,quiq; id fecisset,ei nullus ad suos reditus patebat,neq; grauiorem ullam turpitudinem aut ignominiam nouerant. Summa apud eos dignitas erat post electos belli Duces equitum,quos ab ornamentis auratos uocamus, ad quam nemini aditus patebat,nisi qui uirtute bellica,factisq; in hostem patratis id assequeretur. Martem,Lunam,Solem,aliosq; uanæ religionis Deos adorabant,eosq; diuersis & certis locis colere,& sacra ipsis facere solebant:de animarum tamen immortalitate rectè sentiebant. Sepulturæ eorum erant in syluis & agris, tumulosq; aggestis lapidibus uestientes eminenter muniebant,quod genus in Russiæ regionibus passim adhûc uisuntur. Nonnulli quoque more Romano cadauera cremare,cineresq; collectos in urnas recondere solebant,in uictu paucis contenti erant. Permutatione rerum necessaria utrinq; comparabant. Nihil proprium absq; arcu,framea,& lancea possidebant. Vestibus uilibus,ex corijs ferarū,pellibusq; utebantur,ad talos demissis. Thesauros,possessiones,prædia,uestesq; pretiosas nō comparabant. Causas omnes & controuersias publico in loco Marte iudice armis dirimebāt. Hæc planè sunt,quæ de antiquissimis Sarmaticę,Slauonicæq; linguæ,institutis & moribus extant,quorū potissima pars in hunc usq; diem apud posteros eorū quibusdā in locis uiget.

Antiquorum Slauorum siue Sauromatarum mores.

Rex in Polonia non nascitur.

Expeditio in bellū antiquorum Sarmatarum.

Fuga in bello Sauromatis turpissima.

Equitum,militumq; apud Sarmatas antiquos dignitas.

Idola Sarmatarum.

Sepulturæ Sarmatarum.

Victus.

Commercia.

Possessiones Sarmatarum arma.

Vestitus.

Iudicia.

REGNI POLONICI CVM SVIS PALATINATIBVS DISTRICTIBVSQVE siue Prouincijs, Ciuitatibusq́, & Arcibus principalibus compendiosa descriptio.

AVTORE ALEXANDRO GVAGNINO.

Fines Regni Poloniæ.

Egnvm Poloniæ in Sarmatia Europea amplissimum & nobilissimum, ab oriente nonnihil in Septentrionem reflectendo, Masouiæ, Lithuaniæq́ contiguum est. A' Septentrione Prussiæ, mariq́ Germanico siue Venedico adhæret. A' meridie & oriente simul Russia, Podolia, Valachiaq́, & montibus Hungariæ, Beskid dictis terminatur: ab occidente Silesia, Saxoniaq́ & Albi fluuio fines suos terminat.

Polonia duplex.

Porrò Polonia bipartita est, maior & minor. Maior ideo dicitur, quod in ea Lechus autor Polonorum imprimis consederit, ibidemq́ Gnesnam ciuitatem Regni sedem, fundauerit. Sed postea sedes Regia Cracouiam minoris Poloniæ metropolim translata est, ubi in hunc usq́ diem perseuerat, atq́ hanc ob causam minor Polonia maiori anteponitur, quam imprimis describendam aggrediemur.

CRACOVIENSIS TERRA.

Cracouia urbs celeberrima minoris Poloniæ metropolis, in planicie insigniter ad Vistulam fluuium nauigabilem, quo merces omnis generis Gedanum emporium Prussiæ, deportantur, condita, muro duplici, uallo q́ inexcusso, & fossa muro præcincta cingitur. Arx uerò in scopulo eminenti Vauel dicto, ad eundem fluuium sita, sede Regum Poloniæ, ubi coronantur & sepeliuntur celebris, Gymnasioq́ & uniuersitate clara. Eidem aliæ tres ciuitates Clepardia, Stradomia, Casimiria contiguè adhærent, hanc Rudawka amnis, illas uerò Vistula fluuius interfluit. Porrò Cracouienses Aduocato supremo carent, ea de causa, quod anno Domini 1312. Regnante Vvladislao cubitali, quidam aduocatus Cracouiensis Germanus autorem se perfidiæ in deditione urbis Boleslao Duci Opoliensi præbuerit, qui postea perfidiæ dignas pœnas, cum suis complicibus dedit. Ab hoc tempore Rex ipse Prætura Cracouiensi potitur. Castellanus quoq́ Cracouiensis Palatinum in Senatus consensu accubitu, locoq́ superat: nam cum Boleslaus Krziuousti, Rex Poloniæ (de quo suprà) bellicosissimus à Rutenis dolo circumuentus esset: Palatinus honore postposito, cum maiori parte exercitus aufugit, Rege in medio hostium relicto. Ab hocq́ tempore Castellanus primas obtinet, in cæteris uerò illius Regni Prouincijs, Palatinus Castellanum dignitate antecellit.

Aduocatus Cracouiæ.

Palatinus & Castellanus.

CIVITATES DISTRICTVALES IN terra Cracouiensi.

Has ciuitates districtuales præcipuas ubi iudicia, causęq́ nobilium disceptantur, continet: Palatinatus Cracouiensis, quibus Capitanei iudices & alij Regia munia obeuntes præsunt.

Biecz ciuitas muro circundata, in planicie sita, eam Rapa fluuius preterfluit, in quo spumę, ex quibus sulphur cōficitur, colliguntur, à Cracouia quindecim miliarib. abest.

Vvoynicz ciuitas lignea ad Dunaiecz fluuium sita, à Cracouia 9. mil. distat.

Sandecz ciuitas murata in planicie condita: quam Dunaiecz fluuius præterlabitur, à Cracouia 11. mil. distat.

Lelovia ciuitas murata, in colle sita, arcem inferius conditam habet, quam Biala fluuius aluit, à Cracouia 11. mil. abest.

Kzyaz ciuitas lignea, à Cracouia mil. 7. distat.

Proszovice ciuitas lignea in planicie sita, in qua curia Regia ad Sozeniauā fluuium condita est, à Cracouia 4. mil. distat, in qua conuentiones terrestres nobilium celebrari solent.

Sunt etiam aliæ multæ ciuitates & oppida nobilium & magnatum in terra Cracouiensi, sed hic nisi eorum in quibus terrestria officia celebrantur, mentionem facimus.

In eadem terra Cracouiensi tres sunt fodinæ insignes, quæ magnis prouentibus thesaurum

saurum Regium adaugent. Prima in Olkusia 5. mil. à Cracouia, ubi plumbi copia, argentumq; effoditur. Secunda in Bochnia ciuitate, quæ 5. mil. à Cracouia distat, ubi sal glaciei simile perspicuum grandibus masis effoditur. Tertia in Vvieliczka 2. mil. à Cracouia, ubi etiam sal glaciale, sed uilius Bochnensi, copiosè effoditur.

SENATVS PRINCIPALIS TERRAE Cracouiensis.

Episcopus, Castellanus, Palatinus } Cracouiensis.

Castellanus { Sandecensis. Vvoynicensis. Byecensis. Oswiecimensis.

VEXILLVM TERRESTRE BELLICVM AQVILA alba coronata in campo rubeo, per alas linea aurea protensa, insignitur.

Districtus Sandecensis uexillum peculiare habet, clipeo diuiso bicolori insignitum.

In eadem terra Cracouiensi duo Ducatus continentur, qui iure naturali in ditionem Regni cesserunt, Zatoriensis & Oswiecimensis.

OSVVIECIM Ciuitas principalis prædicti Ducatus lignea, in planicie sita, arcem quoq; ligneam argila circumlinitam habet, quam fluuius quidam præterlabitur, 7. mil. à Cracouia. Vexillum aquila nigra, O, in pectore habente, insignitur.

ZATOR Ciuitas lignea cum arce, à Cracouia 5. mil. in planicie ad Vistulam fluuium sita, quæ Ducatus caput erat: cuius uexillum aquila lasurini coloris, Z, in pectore gestante insignitur.

Huius Ducatus Zatoriensis Princeps à Spitkowe Myskowski equite Polono, dolosè occisus est, ab hoc tempore in Regis Poloniæ ditionem cessit.

SANDOMIRIENSIS TERRA.

SANDOMIRIA Ciuitas principalis, muro circumdata, in colle ad Vistulã fluuium cõdita, à Cracouia 22. mil. distat. Arcem muratam, à meridie Vistulã prẹterfluam, habet. Hæ ciuitates districtuales præcipuè ad eam pertinent.

CHECINY Ciuitas in loco plano sita, arx uerò murata in eminenti scopulo condita est, à Cracouia 13. mil. abest. Fodinis lasuli clara, ubi & argentum reperitur.

KORCZIN Ciuitas noua lignea, arcem muratam ad Vislok fluuium sitam habet, quam undiq; paludes circundederunt.

VVISLICIA Ciuitas lignea, quam Nida fluuius circumfluit, muroq; circumdata inter lutosas paludes in scopulo sita, in quibus ingens colluuies reptilium omni genere grassatur.

PILZNO Ciuitas lignea ad Vuislok fluuium sita.

OPOZNO Ciuitas murata in planicie, quam Pilcza fluuius præterlabitur.

RADOMIA Ciuitas muro, ualloq; circumsepta, in planicie sita.

POLOVIEC Ciuitas lignea inter colles constructa.

ZAVVICHOST Ciuitas lignea ad Vistulam fluuium sita, arcem muratam in ulteriori Vistulæ ripa habet.

ZARNOVV Oppidum ligneum.

MALOGOST Ciuitas lignea.

SENATORES TERRAE SANDOMIRIENSIS.

Palatinus & Castellanus Sandomiriensis.

Castellanus { Vislicensis. Radomiensis. Zawichostensis. Zarnouiensis. Malogostensis. Polanecensis.

Vexillum terrestre gestat pro stemmate, clipeum diuisum, in una medietate lineas tres rubeas, & tres albas: in altera campum lasurini colores, tribus ordinibus stellarum insignitur.

LVBLINENSIS TERRA.

LVBLIN ciuitas murata fossa, stagnisq́ ingentibus circumdata. Arx in colle eminentiori ad stagnum amplum condita, muro ualidissimo, fossaq́ profunda cingitur. In hac ciuitate triplices per annum nundinæ, quatuor hebdomadas durantes, celebrantur. Primò pro festo Pentecostes. Secundò pro ferijs Apostolorum Simonis & Iudæ. Tertiò pro festo purificationis Mariæ. Ad eas ex remotissimis regionibus negotiatores, Turcæ, Armeni, Græci, Germani, Moschouitæ, Lithuani, & cæteri ex circumiacentibus regionibus, conuenire solent. Iudæi maximam suburbiorum partem occupant, ibiq́ Synagogam habent præcipuam. Arcem Bystrzica fluuius alluit. Distat autem Lublina à Sandomiria 14. mil. à Cracouia 36. à Vuilna 70. à Vuarsouia 24. Has ciuitates districtuales terra Lublinensis complectitur.

VRZENDOVV ciuitas lignea ampla ad stagnum sita, à Lublina 7. mil. distat.

LVLOVV ciuitas lignea in planicie sita, ex una parte palude lutuosa, ex alia uallo munitur, à Lublinia 14. mil. abest, districtum satis amplum complectitur.

PARCOVV ciuitas lignea, in planicie ad stagnum ingens sita, à Lublina 9. mil. abest.

CASIMIRIA ciuitas lignea, inter scopulos ad Vistulam condita, quæ tempore exundationis Vistulæ media ferè aquis obruitur, à Lublin 7. mil. distat.

Senatores duos præcipuos terra Lublinensis habet, Palatinū uidelicet & Castellanū.

Vexillum terrestre Ceruo albo, in collo coronā gestante, in campo rubeo insignitur.

DE TERRIS DISTRICTIBVS'QVE maioris Poloniæ.

POSNANIA ciuitas insignis maioris Poloniæ metropolis, ad Vartham fluuium nauigabilem, & Prosna amnem, inter colles condita, muro duplici, fossaque profunda cingitur, ædes in ea pulcherrimæ, insigniterq́ ex lapidibus sectis constructæ. Arx murata in eminentiori colle, inter Vartham & Prosnam fluuios sita. In ulteriori ripa Varthæ suburbia sunt amplissima, stagno ingenti, paludibusq́ circumdata, quæ frequēter cum circumadiacentibus pagis exundatione Varthæ, obruuntur, adeò ut aliquando solummodo summitates ædificiorum ex aquis appareant: ipsaq́ ciuitas in muro aliquando inundatur, ut in foro, plateisq́ passim nauigetur, sed tamen hæ exundationes duobus, tribúsue interdum diebus grassantur. Nundinæ in Posnania celeberrimæ ter in anno exercentur. Primæ in principio Quadragesimæ, quæ quatuor hebdomadis durant. Secundæ pro festo D. Ioannis Baptistæ, quinq́ hebdomadis durantes. Tertiæ pro festo S. Michaëlis, quæ quinq́ integris hebdomadis celebrantur.

CIVITATES DISTRICTVALES IN terra Posnaniensi.

KOSCIEN ciuitas in planicie inter paludes lutuosas sita, duplici muro, ualloq́ & fossa munitur, à Posnania 7. mil. distat.

MIEDZYRZECZE ciuitas lignea in planicie inter flumina, paludesq́ lutuosas (unde & nomen habet) sita, finitima Silesiæ, Pomeraniæ, arcem muratam natura & opportunitate loci munitissimam, muro, ualloqúe in excusso & fossis profundis circumsepta, nullo modo expugnari sese, nisi fame patitur. Eam Duces Germaniæ aliquot annis graui obsidione præmebant: attamen re infecta cum dedecore discedere coacti sunt, à Posnania 15. mil. distat.

OSTRESOVV ciuitas lignea finitima Silesiæ, in planicie latissima sita, quam syluæ undiq́ circumdederunt.

VVSCHOVV ciuitas murata, in planicie sita, à Posnonia 11. mil. abest.

SREMSK Præmecz, Rogozno, ciuitates ligneæ, ad officium Posnaniense pertinentes, in quibus iudicia terrestria celebrantur.

SENATORES TERRAE POSNANIENSIS.

Episcopus, Palatinus, Castellanus } Posnaniensis.

Sremcensis, Miedzirzecensis, Præmecensis, Rogosiensis } Castellanus.

Vexillum

Vexillum terræ Posnaniensis aquila alba cum expansis ad uolandum alis insignitur.

CALISIENSIS TERRA.

CALIS ciuitas muro circumdata inter paludes sita, quam Prosna fluuius præterlabitur. Arcis muratæ ruinæ restant, per Crucigeros Prusienses desolatæ.

Has ciuitates districtuales hæc terra complectitur.

GNESNA ciuitas muro circumdata in planicie inter lacus, collesq́ sita, Archiepiscopali sede clara. Hæc prima omnium ciuitas in Polonia à Lecho autore Polonorum condita, ubi in primis sedes Regia habebatur. Ibiq́ Princeps Poloniæ Boleslaus Chabri ab Othone Rom. Imp. Regium Diadema accepit, quo hucusq́ Reges Poloniæ utuntur. In hac ciuitate est Ecclesia Cathedralis Metropolitana, in qua corpus Diui Adalberti Episcopi Pragensis depositum est. Distat autem à Calis 14. mil. à Posnania 7. In ea nundinæ insignes, præcipuè uerò pro festo S. Adalberti celebrantur.

PYZDRY ciuitas murata in planicie ad fluuium Varta inter syluas sita, à Calis 9. miliaribus distat.

VVARTHA ciuitas ampla ad eiusdem nominis fluuium sita.

NAKLO ciuitas lignea ad fluuium Notesiam ex Goplo lacu emergentem, Arx murata inter lutosas paludes sita.

LAND ciuitas ad Vuartham fluuium, à Gnesna 4. mil. abest.

KONIN ciuitas murata, Vuarthaq́ fluuio una cũ arce in gyrum circumducta, & nisi pontibus ad eam peruenitur, 8. mil. à Calisia abest.

SLVPCZA ciuitas muro fortisimo, propugnaculisq́ munita, ad Vuarthã fluuium.

KOLO ciuitas lignea circumsepta, Vuarthaq́ fluuio in gyrum una cum arce aliquoties circumluitur, 8. mil. à Calisia distat.

LAND & camenecia ciuitates in Pomeraniæ finibus.

SENATORES PRAECIPVI TERRAE Calisiensis.

Archiepiscopus Gnesnensis.	Gnesnensis } Castellanus.
Palatinus Calisiensis.	Nakyelcensis } Castellanus.
Castellanus Calisiensis.	Camenensis } Castellanus.
	Landensis } Castellanus.

Vexillum terrestre capite Bisontis, inter cornua coronam auream gestante, per naresq́ circulum aureum habente, in campo in modum latrunculariorum siue scachorum albo & rubro insignitur.

SIRADIENSIS TERRA.

SIRADIA ciuitas lignea, muro circumducta in planicie sita. Arx murata ad Vuartham fluuium condita. Hæc Prouincia olim pro Ducatu amplisimo computabatur, secundoque genitis Regum Poloniæ attributa erat. Has ciuitates districtuales complectitur.

VIELVNIA ciuitas muro forti, propugnaculisq́ & fossa profunda circumsepta, eam una cum arce Prosna fluuius præterlabitur.

SADEK ciuitas lignea in planicie ad stagnum sita, à Siradia 5. miliaribus abest.

PETRICOVIA ciuitas murata inter loca palustrosa condita, ubi Comitia generalia communi approbatione omnium Regum, Senatorumq́ Poloniæ celebrari constitutum est. In suburbio curia Regia & turris, in qua causæ iudiciales celebrantur sita est, quam fossa profunda ambit. Curiæ quoque Episcoporum, Magnatumq́ Poloniæ frequentes ibidem extructæ sunt. Deinde extra ciuitatem curia ingenti sumptu ex lignis leuigatis insigniter sub nemore amœnissimo extructa est, quã Rex cum omni comitatu suo tempore Comitiorum propter salubriorem auram incolit, Bugey appellata.

ROSPRZA ciuitas lignea in planicie paludibus circumflua.

SPICIMIRIA ciuitas lignea.

In hac Siradiensi terra, Nobiles id regum priuilegijs concessum habent, cæra rubea in obsignandis literis uti, cùm id in illis prouincijs nemini nobilium solummodo magnatibus, & in officio Regio, siue terrestri præfectis concedatur. Id uerò inde promouerunt, cùm Pruthení, cum Polonis in acie acriter confligerent, Lancicienses à Pruthenis, Crucigeribus superati, uexillum sui Palatinatus amiserunt, quibus Siradienses in auxilium uenientes, uexillum ab hostibus recuperauerunt.

SENATORES SIRADIENSIS TERRAE.

Palatinus Castellanus	Siradiensis	Rospiriensis Spicimiriensis Vielunensis	Castellanus.

Vexillum terrestre medietate Leonis rubei, & medietate Aquilæ nigræ in campo lasurino insignitur.

Vuielunensis quoq; districtus suum uexillum proprium habet, Agnum Dei cum uexillo cruce insignito, in campo rubeo.

LANCICIENSIS TERRA.

LANCICIA ciuitas muro, fossaq; obducta in planicie undiq; paludibus lutosis circumdata. Arx murata in scopulo, fossaq; profunda obstructa, eam Bsura fluuius præterlabitur. Ibidem in uilla Kosciol dicta, Ecclesia Cathedralis ex lapidibus sectis constructa est, satisq; sumptuosè prouisa.

ORLOVIA ciuitas lignea, ex una partium fluuio lutuoso, & peramplo, ex altera lacunis palustrosis munitur, 4. mil. à Lancicia distat. In eodē districtu ciuitas Piatek inter lutosas paludes Bsuram fluuium sita, ceruisia boni saporis, quæ in ea coquitur, per totam Poloniam celebris habetur.

BRESINIA ciuitas lignea satis ampla inter stagna sita, à Lancicia 7. mil. abest.

KONARZEVV, Inowlodz, Biechow, & aliæ multæ, plurimæq; ciuitates & oppida lingea ad Lancicien sem iurisdictionem pertinent.

SENATORES TERRAE LANCICIENSIS.

Palatinus Castellanus	Lanciciensis	Bresiniensis Konariensis Inowlodiensis Biechouiensis	Castellanus.

Vexillum terrestre medietate Aquilæ albæ & Leonis nigri aurea corona insigniti exornatur, in campo rubeo.

CVIAVIAE SIVE VLADISlauiæ terra.

VLADISLAVIA ciuitas ampla, sede Episcopali clara, inter stagna ad Vistulam fluuium condita. Regio hæc magna ex parte palustrosa est, syluæq; in ea rarissimæ, ideò incolæ inopiam lignorum patiuntur.

BIDGOSTIA ciuitas murata in planicie sita, eam Barda fluuius nauigabilis quo merces ex maiori Polonia in Vistulam fluuium deportantur, alluit, à Vladislauia 6 mil. distat.

Senatores tres præcipuos terra Vladislauiensis habet, Palatinum & Castellanum, Bydgostiæq; Castellanum.

BRESTIENSIS TERRA.

BRESTIA ciuitas murata, propugnaculis uallo, fossaq; munitæ in planicie inter lutuosas paludes condita.

Hos districtus complectitur.

RADZIEIOVV ciuitas lignea, in campo aprico ad lacum ingentem sita.

CRVSPHICIA ciuitas lignea antiquitus condita, & prima post Gneznam, arx murata ad Lacum ingentem, Gopla dictum, sita, ex quo lacu mures olim prodierant, qui Popelum Principem Poloniæ ibidē in arce deuorauerant, prout latius in gestis Regū Poloniæ dicemus. In hac ciuitate sedes Regia olim habebatur, sed postea Cracouiā trāslata est.

KOVVALOVV oppidum ligneum in locis palustrosis conditum.

SENATORES TERRAE BRESTIENSIS.

Palatinus Castellanus	Brestiensis.	Crusphiciensis Coualouiensis	Castellanus.

Cuiauiensis terræ uexillum, quo Vladislauiensis & Brestensis Palatinus insimul utitur, Aquilæ rubeę, Leonisq; nigri medietate, in campo aureo, excepto quod non habet coronam auream.

RAVENSIS TERRA.

RAVA ciuitas lignea in planicie sita, arcem muratam in scopulo ad Rauam flu. habet.

SOCHAZOVIA ciuitas lignea, septis ex una partium circumdata, arx uerò in scopulo eminenti murata, quam fluuius Bsura præterlabitur.

GOSTININ ciuitas lignea in planicie inter paludes lutuosas, arx in scopulo murata, fossaq; paludibus obducta.

GAMBIN ciuitas lignea ampla, in planicie sita. Senatores tres principales habet terra Rauensis, Palatinum, & Castellanum Rauensem, Sochazouiensem, & Gostinensem.

Vexillum terrestre Aquila nigra in campo rubeo, litera, R, in pectore insignitur.

PLOCENSIS TERRA.

PLOCZKO ciuitas murata, ad Vistulam fluuium condita, sede Episcopali clara, arcem quoq; muratam in colle eminenti sitam habet.

BIELSKO ciuitas lignea in planicie sita, à Ploczko 2. mil. abest.

RACZYAYAS ciuitas lignea, inter lutuosas paludes, à Ploczko 8. mil. distat.

SIEPRCZ ciuitas lignea, in collo eminenti, inter paludes, à Ploczko mil. 5. distat.

SRENSKO ciuitas lignea in planicie sita, arx murata inter stagna, paludesq; ingentes, à Ploczko mil. 10.

MLAVVA ciuitas lignea, Prussiæ finitima, eam eiusdem nominis fluuius præterlabitur, à Ploczko 11. mil. distat.

PLONSKO oppidum ligneum, à Ploczko 7. mil.

RADZANOVV ciuitas lignea ad Vkra fluuium sita, arx murata in scopulo inter lacunas palustrosas, à Ploczko 8. mil distat.

SENATORES TERRAE PLOCENSIS.

Episcopus, Palatinus, Castellanus } Plocensis.

Raczyasensis, Syeprcensis } Castellanus.

Vexillum terræ Plocensis, Rauensi simile, nisi quod Aquila, P, litera in pectore insignitur.

DOBRINENSIS TERRA.

DOBRINIA ciuitas lignea septis circumdata, in scopulo ad Vistulam sita, arx à Crucigeris demolita.

SLONSK ciuitas lignea, in planicie ad Vistulam, à Dobrinia 2. mil. abest.

RIPIN oppidum ligneum, in planicie ad Odlekam fluuium conditum, à Dobrinia 5. mil. abest.

GORZNO ciuitas lignea, inter syluas in colle, uallo, fossaq; aquis repleta obducta, à Dobrinia 6. mil.

Pro hac prouincia Poloni cum Crucigeris, Prussiensibus frequenter digladiebantur.

Tres Senatores præcipuos terra Dobrinensis habet: Castellanum Dobrinensem, Ripinensem, & Slonscensem.

Vexillum terræ Dobrinensis caput humanum cornutum duabus coronis redimitum fronte & collo in campo rubeo gestat.

DVCATVS MASOVIAE.

MASOVIA Regio, amplissima Poloniæ coniuncta, Prussiam à septentrione, Lithuaniam ab oriente, & Russiam nonnihil in meridiem reflectendo in uicinia habet. Quondam sui iuris Principes habebat, secundoq; genitis Regum Poloniæ attributa erat, sed anno Domini 1526. decedentibus immatura ætate, Ioanne & Stanislao Ducibus, unicis Regionibus hæredibus, Ducatus Masouiæ in ius Regis Poloniæ cessit. Incolæ eodem idiomate, nisi sibilis quibusdam differenti, habituq;, moribus & religione cum Polonis utuntur. Viri sunt strenui & bellicosi, in Martemq; cruentum proni.

Has præcipuas ciuitates Masouia complectitur.

VARSCHOVIAE DISTRICTVS.

VARSCHOVIA ciuitas insignis murata, totius Masouiæ metropolis, duplici muro, fossaq; obducta, in planicie ad Vistulam condita, arx quoq; murata ciuitati contigua Vistulæ impendet. Pons ibi amplissimus ligneus ingenti sumptu in Vistula fabricatur. Has ciuitates districtuales præcipuas habet.

CZERSKO ciuitas lignea in planicie, ad Vistulam fluuium sita, arcem mutatã in scopulo eminentibus altis conspicuam habet, à Varschouia 5. mil. abest.

VYSSEGROD ciuitas lignea, in planicie ad Vistulam, arx in colle murata, Varschouia 12. mil. distat.

SAKROCZIM ciuitas lignea ad Vistulam fluuium, arx in colle murata, 8. mil. à Varschouia abest.

CZIECHANOVV ciuitas in planicie sita, uallo'q circumsepta, arx inter lutosas paludes, fossa profunda munitur, à Varschouia 12. mil.

CZERNIENSK ciuitas lignea ampla, arcem & monasterium Augustinorum adiunctum habet.

PVLTOVVSKO ciuitas murata, ad Narew fluuium unà cum arce sita.

ROSAN ciuitas in planicie, arx uerò in scopulo ad fluuium Narew condita.

VARKA ciuitas ampla lignea, in planicie ad Pilczam fluuium sita, à Varsch. 8. mil.

BLONYE ciuitas lignea ampla, à Varschouia 4. mil.

TARCIN ciuitas lignea, à Varschouia 5. mil. abest.

GRODZYEC ciuitas lignea, à Varschouia mil. 7. à Tarcin 2. distat.

PRASNIS ciuitas ampla, lapideis ædificijs ornata.

LOMZA ciuitas ampla ad Narew fluuium nauigabilem sita, in ea ædificia pulcherrimæ murata, à Varschouia 20. mil. distat.

SENATORES PRIMARII DVCATVS Masouiæ.

Palatinus Masouiæ Generalis.

Varschouiensis	Castellanus.
Cerscensis	
Vysegrodiensis	
Zakrocimensis	
Cziechanouiensis	

Vexillum Masouiæ Aquila alba cum expansis ad uolandum alis in campo rubeo insignitur.

LIVENSIS TERRA.

LIVVO ciuitas lignea, arx murata ad Liwijecz fluuium condita.

VVEGROVV oppidum ligneum, à Liwo medio miliari distans.

VVIZNA ciuitas in planicie ad Narew fluuium sita, arx in colle fossa circumducta.

NVR ciuitas lignea ampla, ad fluuium eiusdem nominis sita.

CAMENYEC ciuitas lignea in planicie ad Bug fluuium, à Liwo 8. mil. sita.

Senatores hos duos præcipuos terra Liuensis habet, Liwensem & Vuiznensem Castellanos.

Vexillum terrestre Aquilæ medietate rubeæ, & Vrsi albi coronati insignitur.

PODLASSIAE TERRA.

PODLASSIA regio ampla, Masouiæ ab occidente, Lithuaniæ ab oriente contigua, olim sub potestate & imperio Lithuanorum erat, sed nunc anno Domini 1569. per Sigismundum Augustum Regem Poloniæ, ad Magnum Ducem Lithuaniæ, Regno Poloniæ adiuncta & appropriata est. Incolæ eius Masouitæ, Rutheni, atq; Poloni: has ciuitates districtuales præcipuas complectitur.

BYELSKO ciuitas lignea amplissima Podlasiæ principalis, ad Byala fluuium sita, Lithuaniæ contermina. Arx lignea fulminis ictu in præsentia Regis incensa, penitusq; exusta est, à Narew 4. mil.

BRANSKO ciuitas lignea ad Nur fluuium, à Byesko 3. mil. sita, in ea Curia Regia iudicialis, in qua causæ nobilium disceptantur.

SVRAS ciuitas lignea inter colles ad Narew fluuium sita, arx in colle fossa circumducta, à Byelsko 3. mil.

TYKOCZIN ciuitas lignea in planicie ad Narew fluuium sita. Arx natura & opportunitate loci munitissima, propugnaculis, uallo'q forti proportionaliter circumsepta Narew'q fluuio & paludibus circumdata, ut ad eam nusquam aditus pateat, machinis, tormentis'q bellicis bene prouisa. Thesaurus enim Regius in ea asseruatur. Rex Sigismundus Augustus eam magnis impensis restaurari fecit, moneta'q ibidem cuditur, à Byelsko 10. mil. distat, à Vuilna 42.

KNYSSYN ciuitas lignea à Tikoczin 2. mil. in planicie inter stagna, syluas, paludesque lutuosas sita, ibidē Curia Regia extructa est. Hortus quoq; Regius amplissimus, uario genere

rio genere animaliū, piscinisq; diuersis refertus. Venationes enim illic omnium ferarum copiosè exercentur. 12. mil. à Byelsko distat.

NAREVV ciuitas lignea inter syluas ad fluuium eiusdem nominis à Bielsko 4. mil. condita.

VVASILKOVV oppidum ligneum ad Narew fluuium, in quo Capitaneus regius residet.

AVGVSTOVV ciuitas noua amplissima à Rege Sigismundo Augusto, à quo & nomen habet fundata, 20. mil. à Byelsko distat.

DROHICINENSIS DISTRICTVS.

DROHICIN ciuitas lignea ad Bug fluuium condita in colle curiam Regiam, in qua causæ nobiliū disceptatur habet, à Byelsko ciuitate 10. mil. à Vuarschouia 30. distat.

MYELNIK oppidum ligneum ad Bug fluuium conditum, arx uerò in colle eminenti, à Drohicin 5. mil.

LOSICZE ciuitas lignea ad stagnum amplissimum sita, à Drohicin 3. mil.

MORDI oppidum ligneum in planicie ad stagnum situm, à Drohicin 5. mil.

Ex his duobus districtibus Podlassiæ Bielscensi & Drohicinensi, pro expeditione bellica 20000. nobilium statuuntur.

Huius terræ duo sunt præcipui Senatores, Palatinus & Castellanus.

Vexillum terrestre Podlassiæ bicorne crocei coloris Stemmate, Magni Ducatus Lithuaniæ, in campo albo insignitur, uiro uidelicet armato, gladium tenente equo insidente, ex alia uerò parte, aquilam albam in campo rubeo gestat, postquam Regno Poloniæ est incorporata. Similiter Bielscensis & Drohicinensis districtuum uexilla unicornia insigniuntur.

DE TERRIS ET DISTRICTIBVS RVSSIAE Regno Poloniæ incorporatis.

DE gentis Roxolanorum siue Ruthenorum, uel Russorum origine uarij uaria sentiunt, quos Sauromatas, Slauonesque ex posteritate Iapheti (prout latius in deductione Sarmatarum, Polonorumq; diximus) constat esse. Quidam eos à fusco gentis colore Rusios dici autumant, alij à disseminatione, siue dispersione: Rozsieia enim Slauis disseminationem significat, quod melius ad ueritatem quadrat, cum totam Sarmatiam Europeam, & Asiaticæ partem occuparent, ab Oceanoque glaciali ad Mediterraneum usque mare & sinum Adriaticum, à Pontoque Euxino ad Balticum Oceanum usque eorum coloniæ extenduntur, unde & Græcis Sporij, id est, dispersi dicuntur.

Qui in primis Ruthenis imperauerint incertum est, cum literarum prorsus ignari essent, donec anno Domini 796. Michaël Curopalatus Imperator Constantinopolitanus characteres ad scribendum Bulgaris misisset, quos etiam Rutheni omnes susceperunt, & ab hoc tempore illa quæ poterant ante & post gesta recordari literis mandabant. Regionibus Russiæ duo præcipui Principes præsunt, utpote Magnus Dux Moschouiæ, qui se Imperatorem totius Russiæ appellat, plures enim in ea Ducatus possidet. Secundus Rex Poloniæ, qui etiam Magno Ducatui Lithuaniæ præest, Russiæ Ducatus Lithuaniæ incorporatos, utpote Vitebscensem, Kiouiensem, Msczislauiensem, &c. possidet, quos una cum Lithuania descripsimus.

Nunc cæteras Regiones Russiæ, Poloniæ adhærentes, cum præcipuis ciuitatibus describemus, in quibus magna ex parte Poloni colonias suas habent, Proceresq; & Equites ferè omnes Poloni sunt, ac maior pars religionem Romani ritus amplectitur, utpote ciues & nobiles, exceptis colonis & agrestibus, qui Græcorum dogmata in religione sequuntur, de quorum religione & ritibus latiùs in Moschouiæ descriptione patet.

LEOPOLIENSIS ET HALICIENsis terra.

LEOPOLIS ciuitas insignis Russiæ Polono Regi subiectæ, metropolis, à Leone Russorum Principe condita, duplici muro, propugnaculisq; fortissimis uallo & fossa profunda, tormentisq; & suppellectili bellica expeditissimè prouisa. Arx una in ciuitate, alia uerò in eminentissimo scopulo ciuitati impendente munitissimè condita est, cuius aspectus decem miliaria patet. Emporio, sedeque Archiepiscopali clara, Metropolitanus quoque Russiæ ibidem sedem suam retinet. Ecclesiæ in ea

Romanæ

Romanæ & Græcorum obedientiæ plurimæ. Armeni quoq; ibidem Basilicam suæ religionis, antistitemq; & sacerdotes habent.

HALICIA ciuitas lignea amplissima antiquitus condita, una ex Ducatibus Russiæ: Eam à Moldauia Prud fluuius, ex alia parte Tyras, Nester uulgò dictus præterlabitur. Arcem ligneam in colle eminenti adiunctam habet.

Has ciuitates præcipuas districtuales, Leopoliensis & Haliciensis terra complectitur.

ZIDACOVV in Pokutia, ciuitas lignea, in planicie ad Striy fluuium sita, Arx in colle eminenti uallo circumsepta.

GRODEK ciuitas circumsepta, una cum arce in planicie stagnis circumuallata, à Leopoli 4. miliar.

BVSKO ciuitas inter lutosas paludes, ex quibus Bug fluuius oritur, sita, quo merces uariæ ex Volhynia in Vistulam deportantur, à Leopoli 5. mil. distat.

STRIY ciuitas lignea, ad fluuium eiusdem nominis condita.

VVIZNA ciuitas in planicie inter paludes ad fluuium sui nominis extructa.

SNIATIN ciuitas lignea septis circumdata, confinis Moldauiæ, cum Prud fluuius præterlabitur, à Leopoli 12. mil. distat.

COLOMIA ciuitas lignea sub monte ad Prud fluuium sita, ibidem sal decoquitur.

ROHATIN ciuitas lignea septis circumdata in planicie, eam Rohatinka fluuius præterlabitur. Arcem inter stagna & paludes in colle sitam habet, à Leopoli 10. mil. distat.

DOLINIA oppidum ligneum inter colles situm.

LVBAZOVV ciuitas lignea in planicie sita, castrum inter paludes stagnantes conditum.

SENATORES PRAECIPVI HARVM terrarum.

Archiepiscopus Leopoliensis	Leopoliensis	Castellanus.
	Haliciensis	
Palatinus Russiæ Generalis	Lubaczouiensis	

Vexillum Leopoliensis terræ, Leonem fuluum coronatum, petram ascendentem, in campo lasurino gestat.

Haliciense uerò uexillum Monedulam coronatam cum expansis alis, in campo rubeo pro Stemmate gestat.

BELZENSIS TERRA.

BELZ ciuitas lignea, ampla in planicie sita. Arcem ligneam lutosis paludibus latè stagnantibus circumductam habet, quam nequaquam Tartarica sagitta attingit.

SOKAL ciuitas circumsepta in planicie ad Bug fluuium sita. Arx in colle eminenti lignea.

HRVBYESOVV oppidum cum castro in colle situm.

HRODLO ciuitas stipitibus præacutis circumsepta, arcem in colle Bugo præterfluam habet.

GRABOVVYEC ciuitas lignea in planicie sita, arx in colle eminentissimo natura & opportunitate loci munitissima, accessuq; ardua.

THYSSOVVICE ciuitas lignea, arcem in colle habet.

Senatores præcipuos duos terra Belzensis habet, Palatinũ uidelicet & Castellanum.

Vexillum terrestre Griphonem album coronatum, in campo rubeo pro Stemmate gestat.

CHELMENSIS TERRA.

CHELM ciuitas septis circumdata, sede Episcopali clara, arx in eminentiori colle sita, lignea, argila oblinita 4. mil. aspectus illius patet.

CRASNISTAVV ciuitas murata ad stagnum amplissimum sita, arx in planicie murata, quam Viepr fluuius nauigabilis præterlabitur, à Lublina 7. mil. In ea Capitaneus generalis regius residet.

RATNO ciuitas lignea ampla inter paludes latissimè stagnantes sita, à Chelmiaque 24. ferè mil. pontibus stratis ad eam peruenitur. Arx in colle eminenti ad Perepetum fluuium nauigabilem condita, quam Tur fluuius alia ex parte, paludesq; lutosæ muniunt, accessusq; omni ex parte difficilis.

LYVBOVVLYA ciuitas ad Bug fluuium sita, arcem in colle eminenti habet.

Senatores duos principales, Episcopũ uidelicet & Castellanũ, terra Chelmensis habet.

Vexillum terrestre Vrso albo inter tres arbores in campo aureo gradiante insignitur.

PREMISLIENSIS TERRA.

PREMISLIA ciuitas murata ad San fluuium nauigabilem sita, sede episcopali clara. Arx in colle in ulteriori ripa eiusdem fluuij condita, propugnaculisq; apprime munitissima. Ibidem hortus ingens regius omni genere ferarum refertus.

SAMBOR ciuitas septis circumdata ad Tyram fluuium, unà cum arce sita Hungariæ finitima.

DROHOBYCZ ciuitas stipitibus præacutis in planicie munita, salis fodinis clara.

SANOK ciuitas lignea inter colles ad San fluuium extructa, arx in colle murata.

PRZEVVORSK ciuitas in colle muro circumdata, ad Mleczka fluuium sita.

KROSNO ciuitas murata Iasiolda fluuio circumdata. Vislok uerò fluuius eam mediam interfluit. Ibidem medio miliari Camyeniecz arx in eminenti scopulo murata, natura & opportunitate loci & propugnaculis munita.

SENATORES TRES PRAECIPVOS terra Præmisliensis habet.

Episcopus } Præmisliensis. Castellanus Sanocensis.
Castellanus }

Vexillum terrestre aquilam auream bicipitem coronatam in campo lasurino pro Stemmate gestat.

PODOLIAE REGIO.

PODOLIA Regio amplissima Moldauiæ & Valachiæ à meridie finitima est, ab oriente uerò uastissima campestria desolata, ad Tanaim fluuium paludesq; Meotidis, & Pontum Euxinum usq;, Tartarosq; Præcopenses habet. Omnium rerum ex terra nascentium fertilissima, adeò ut colonus, quamuis quomodocunque in agrum semen iniecerit, centuplum fructum referat. Prata quoque mirum in modum luxuriantia, adeò ut bouis cornua uix è gramine appareant: terra tamen dura & petrosa nimis, adeò ut bissenos boues coloni araturi, aratro iungere cogantur. Attamen intollerabile pondus boues anhelantes testantur. Mellis syluæ passim abundantissimæ, stipitibus enim cauatis ubiq; mella roscida depromuntur. Armentis, gregibusq;, & feris omnigeneris redundans. Eam antiquitùs Allani, Goti, Getæ, Cumani, Polowcij, & Roxolani incolebant. Circassorum reliquiæ adhùc extant, ad Boristhenem fluuium.

Podolia omnium feracissima.

Has præcipuas ciuitates, arcesq; hæc Regio complectitur.

CAMYENIEC ciuitas Moldauiæ finitima, diuinaquê ferè manu inter arduas, cliuosasq; rupes condita, portas solummodo duas habet. Arx quoq; natura & opportunitate loci rupe petrosa, undiq; cincta, quam unà cum ciuitate Smotricz fluuius præterlabitur, fossaq; profundissima naturali cingitur. Arx ipsa muro, propugnaculisq; munita. Ciuitatem uerò rupes altissima, saxosa, accessuq; ardua inexpugnabilem facit, quam ita suo ambitu includit, ut minimè ædium, quamuis eminentiorū tecta appareant. Sæpius ab ea Tartari, Valachijq; & Turcę cum ingenti strage & dedecore repulsi & fugati sunt. Achocimia Moldauiæ arce duobus mil. distat.

BAR ciuitas septis circumdata in planicie à Bona Ioannis Sfortiæ Ducis Mediolani filia, Sigismundi Regis Poloniæ condita, quam à Baro patria appellauit. Arx in colle murata, paludibus latè stagnantibus circumdata.

MYEDZIBOSZ ciuitas & arx ampla lignea, inter paludes latissimè stagnantes sita, ad quam nisi pontibus peruenitur, à Tartaris sæpissimè infestatur.

BREZANIA oppidum ligneum, arcem in colle muratam habet.

TREBOVVLA ciuitas sub monte altissimo sita, arcem in colle eminenti habet.

CHMIELNIK ciuitas lignea stipitibus circummunita, arx lignea in planicie ad Bog fluuium (Herodoto Hypanis dictum) sita, à Camyeniec 20. mil.

BRASLAVV ciuitas & arx lignea, uallo, fossaq; circummunita, eam Bog fluuius præterlabitur.

VINNICZA ciuitas lignea unà cum arce uallo circumsepta, ad Bog fluuium sita. Hæ duæ arces præter cæteras à Tartaris Pręcopensibus sæpissimè infestantur, districtusq; amplissimos qui pro Palatinatibus computatur, & uexillum peculiare bellicum cinericei coloris, stemmate Magni Ducatus Lithuaniæ insignitum habent.

SVINIGROD

SVINIGROD arx cum ciuitate lignea in campestribus sita, ibidem munitiones sunt plurimæ in campestribus desolatis sitæ, contra Tartaros latrocinantes arcendos. Tandem [Circassi.] ultra Bog fluuium (qui Herodoto Hypanis dicitur) Circassorum & Canowciorum reli- [Conowcij.] quiæ, longo tracto ad Boristenem extant in campestribus desolatis, quæ 200. miliaribus Polonicis nullis syluis, collibúsue & munitionibus cōspicua, ad Tanaim, paludesq; Meotidis, & Pontum Euxinum Tartarosq; Præcopenses, & Crimscenses usq; extenduntur.

Senatores Podolia præcipuos tres duntaxat habet, Episcopum Camenecensem, Palatinum Podoliæ generalem, & Castellanum Camenecensem:

Vexillum terrestre Solem stellis duodecenis, in campo albo circumdatum pro Stemmate gestat.

LECTORI.

Ne te tua opinio fallat Lector candide, me hic uniuersum Regnum Poloniæ absoluté descripsisse. Ego enim hic Prouincias principales, quæ olim pro Ducatibus habebantur, nunc uerò in Palatinatus redactæ sunt, descripsi, ciuitatesq; & arces præcipuas Regias, in quibus causæ iudiciales nobilium celebrantur enumeraui. Hæ uerò prouinciæ plurimas, frequentissimasq; ciuitates, arces, & oppida, tàm Regis quàm Nobilium, Magnatum, Episcoporumque complectuntur. In singulis autem terris & ciuitatibus districtualibus superiùs enumeratis administratores causarum iudicialium, à Rege substituuntur: utpote Capitanei Generales, qui uices Regias supplent, Iudex & Subiudex, Notarius, Subcamerarius, Camerarius terrestris. Hij omnes causas nobilium absoluunt, exceptis capitibus criminalibúsue causis, quæ ad Regis edictum in Comitia Generalia releguntur. Sunt quoque plures alij terrestria, Regiaq; munia obeuntes, quos hic recensere longum esset. Sunt quoque in Poloniæ Regno Comitatus plurimi, utpote Comitatus in Tarnovv, in Gorka, in Tenczin, in Melstin, in Sidlovviecz, & id genus alij.

REGNI POLONIAE, MAGNIQVE DVCATVS LITHVANIAE, REGIS CVM SENAtoribus suis, in Senatu, ordo.

POLONIAE Regnum in Sarmatia Europæa (ut diximus) amplissimum, potentissimumq;, cùm alijs multis preclaris rebus, tùm modo gubernationis à cæteris omnibus Regnis differt, in quibus Reges sine Senatus consilio & equitum consensu, ex uoto priuato legem omnibus ferunt, & nisi uirtute innata regantur, in tyrannidem facilè prolabuntur. In Polonia autem ut Reges non nascũtur, sed communibus Senatus & equitum suffragijs eliguntur, ita etiam sine autoritate eorundem nihil decernere possunt, quamuis sint potentissimi, & militibus uoluntarijs superbissimos quosq; Reges superantes. Soli enim Poloniæ Principes inuictissimi reperiuntur, ex solis uoluntarijs Nobilibus ducentorum millium quotiescunq; opus fuerit, exercitum fortissimum & omni genere armorum promptissimum sine ullis stipendijs cōtra hostem educere possunt. Nobilitas namq; uniuersa omnibus soluta uectigalibus, bellica tantummodò munera obire pro aris & focis tenentur, quod si uoluntarij milites non sufficerent, de suis proprijs gentibus trecenta millia mercenariorum conscribere possunt. Ita cum sit potentissimus Rex Poloniæ, tamen secundum legum, & Senatus præscripta uiuere tenetur, sicquè Regnum amplissimum, Regio imperio, Regia uerò Maiestas & Potestas uicissim Senatus, & Nobilium libertate temperatur, intra æquitatisq; terminos omnes ordines Regni cum ipso Rege continentur, quod si Rex quandoq; ab officio suo deflecteret, & publicas libertates suorum opprimere aspiraret, autoritate Senatoria, qui ad hoc attentandum iuramento sunt obligati, prohibetur, & ita Rex Poloniæ grauissimis Senatorum consilijs nititur. Senatores uerò ipsi, & uniuersi Equites uicissim Regiam Maiestatem reuerentur, amant, honorant, & uitam ac possesiones priuatas uniuersas funditus pro sanitate & bono illius effundere parati sunt. Senatores autem uoto Regis (penes quem est summa & maxima iuris dicendi autoritas) ex præcipua & illustri totius Regni Nobilitate, generis & uirtutum commendatione delecti, exacto fidei sacramēto, in Senatum eliguntur. Principes autem & præcipui Regni Senatores, sunt Archiepiscopi, & Episcopi, propter uenerandam Ecclesiastici ordinis Maiestatem, autoritatemq;, & opes quibus affluunt, præstantissimas: Hij in Senatu in utrumque Regis latus circumsident. Archiepiscopi autem duo sunt in uniuerso Regis Poloniæ imperio, Gnesnensis Regni Primas, & Legatus natus Romani

Romani Pontificis in Sarmatia uicem tenes, qui ad uetusta superiorum temporum memoria, coronandi Regis ius habet. In Rusſia uerò nigra, ſecundus Archiepiſcopus eſt Leopolienſis, ubi ſedes metropolitana Cracouia translata eſt anno Domini 1075. in curia Lamperti Zulæ Sancti Stanislai prædeceſſoris. Epiſcopi tredecim non ſecùs ac Principes maximi, omni rerum copia excellentes, in tota Poloniæ Monarchia reperiuntur, Cracouienſis minoris, Poſnanienſis maioris Poloniarum, Vladislauienſis, qui & Cuiauiæ, Pomeraniæq́; Vilnenſis Lituanię, Plocenſis Maſouię, Vuarmienſis, Culmēſis, Pruſſiæ, Præmislienſis, Lucæorienſis, Chelmenſis, Kiouienſis Ruſsię, Samagitię, ultimus Camenecenſis. Hij ordine omnes Regi aſsident, niſi quod Poſnanienſis, cum Vladislauienſi, antiquam dignitatis litem teneant, ideò alternatim locum mutant. Epiſcopos ex ueteri priuilegio Caſtellanus Crocouienſis ſubſequitur, militarium procerum Princeps, deinde Palatini, quorum maior Cracouienſis, & Vilnenſis, palatinos uerò quidam Caſtellani præcipuè intermixti. Tunc demùm alij Caſtellani maiores, & minores, quos receſere longum eſſet, ordine loca ſua occupant, qui non caſtris, ut ipſa uocis Etymologia ſonat, ſed minoribus prouincijs Senatorio iure, & nomine Regio præſunt, extraq́; ipſam autoritatem, dignitatemq́; (quæ eſt prima poſt Palatinos) paruum ſui officij quæſtum reportant, quàuis illius, cui præſunt prouincię, Domini appellantur, nihil enim præter Reipublicæ (quod uerè Senatorū eſt) commoda querunt. Caſtellanos, Archimarſchalci, Marſchalciq́; ſupremi totius Regni officiarij ſequūtur, qui ſunt Polonię, & Lituanię de utroq; imperio bini, terreſtres uidelicet, & Curiales. Marſchalcorum officium eſt, curare totius aulæ, & & omnium conuentionis tranquillitatem, inter proceres, & aulicos Regios partiri ædes urbium, Regi quocunq; eunti, baculos erectos ſinguli pręferunt, & ut quiſq; officio ſuo apud Regem fungatur, prouident. In Senatus conſeſſu omnia animaduertunt: quod ſi ſupremi Marſchalci abfuerint, Curiales eorum officium adimplent. Cancellarij, & Vicecancellarij Marſchalcos ordine ſequuntur, utriuſq; gentis, qui ſunt ſimiliter bini, & bina ſigilla. Horum officium eſt Priuilegia, immunitates, prærogatiuas à Rege alicui datas, literas ſimiliter Regias cōſcribere, ſcriptas Regi oblatas pronunciant, quibus à Rege ſubſcriptis illi ſigillum affigunt. Omnes autem literæ ac Priuilegia in Magni Lituaniæ Ducatus Cancellaria, Rutenicis characteribus abſoluuntur, apud Polonos uerò Latinè (cuius linguæ ſunt peritiſsimi) omnes cauſæ deſcribuntur. Præcipua quoq; eſt dignitas in Senatu ſummorum, generaliumq́; militiæ Ducum, quorum in Polonia unus, in Lituaniæ Magno Ducatu ſecundus, rerum potiuntur, penes hos ſumma omnium exercituum imperij ſita eſt, in qua authoritate Regia plenipotenter utuntur. Hos demum Campiductores de utroque imperio ſinguli, qui ſunt campeſtris militiæ Duces. Eſt etiam ſummus maioris Poloniæ præfectus, ſiue Generalis, ſimiliter Samogitiæ, & terrarum Ruſsię præfecti, quo honorum gradu nonniſi Principes uiri, & de Patria optimi meriti à Rege donantur. Cooptantur quoque in Senatus claſſem prouinciarum de utroque imperio Officiarij, utpotè iudices, qui cauſas nobilium munere Regio dijudicant, Pincernę, Succamerarij, Dapiferi, Secretarij, Vexilliferi, Scribæ, Tribuni militum, Exactores, Theſaurarij, & cæteri, qui ſinguli ſingula officia in prouincijs aſsignatis exequuntur, & pariter cum iudicibus prouincialibus particularia, certis temporibus anni, aſsignata iudicia, qui termini, ſiue Roki uulgò dicuntur, exercent. Enſifer quoque Regni, & Vexillifer Curiæ Regiæ, qui Curiale uexillum in bello defert, non poſtrema dignitate funguntur. Non etiam authoritatis fruſtrantur honore ipſi Secretarij, Scribęq́; ſiue Protonotarij Regij. Inſuper cubiculi, ſtabuli, culinæq́; Magiſtri, ſuis dignitatibus in Senatu conſultu gaudent. Ciuitatum, Oppidorum, Arcium Regiarū, Prouinciarumq́; pręfecti, Referendarij ſupplices libellos, & ſubditorum quęrelas ad Regem, & Senatum deferentes, ſummusq́; Regis Secretarius, & Referendarius, ſalinarum fodinarum, & metallorum Præfecti non ignobili certè dignitate potiuntur. Legati quoque prouinciarum, & ciuitatum pręcipuarum, ab uniuerſis ordinibus de ſingulis prouincijs nomine totius Nobilitatis electi, ſuas in ſenatu partes occupant. Equites quoque, & Patritij uiri iuuenes uirtutibus, & genere pręſtantes aulici, qui in aula Regia ſeruientes in præſtandis quotidianis officijs Regi operam nauant, ſtipendiaq́; merentur. Inſuper Cubicularij, ſiue Veredarij, qui cum Epiſtolis Regijs per omnes prouincias, amandati uelociſsimè diſcurrunt. Demùm ſtipendiarij, & ſatellites, ſiue collaterones Regię uitæ cuſtodes: poſtremum autoritatis locum obtinent. Omnibus autem Senatoribus ſub fidei iuramento, & amore patriæ eadem eſt perpetua, & conſtans tuendæ publicę libertatis, & propagandi imperij, uoluntas. In Senatu cùm de Republica deliberant liberè, & ſæpiùs acerrimè ſententias dicunt, Regem imprudentiùs regnantem obiurgant, atq; uno conſenſu ſanctiſsima maiorum inſtituta, & communis Patriæ chariſsimas leges ad extremum uitæ defendunt.

CAPITANEI Generales in minori Polonia 40. in maiori 30. in Ducatu Masouiæ 12. quæ officia nulla succesſione, ſed ex Regis gratia in benemeritos de Republ. conferuntur: hij enim prouincijs præſunt, & nobilitatem, Regia authoritate, pro tribunali iudicant, omnesq́ue prouentus Regios exigunt, & in theſaurum referunt.

REGNO Poloniæ ſaluberrima aura fauet, omniumq́ue rerum ex terra naſcentium fertiliſsima eſt, cuius ubertatem cæteræ regiones tranſmarinę affatim perſentiunt, ad quas frumentum grandi copia, de Polonia nauibus aduehitur. Pecoribus quoque omnis generis, uenationibusq́ue abundat, ita ut Saxonia, cæteręq́ue gentes Germanorum, Polonicis bouibus uictitent. Incolæ habitum uariarum, diuerſarumq́ue nationum more geſtant: præcipuè uerò, Italicum, Hiſpanicum, Hungaricum, qui illis peculiaris eſt. Alij Germanico, Turcico, Moſchouitico, Bohemicoq́ue more ueſtiuntur, diuerſas enim & repoſtiſsimas prouincias peragrant, unde uarios mores in patriam inferunt. Viri ſunt excellentiſſima induſtria prædití, uariarumq́ue gentiũ idiomata callent: imprimis uerò linguæ Latinę peritiſsimi, qua ut uulgari maiori ex parte in ciuitatib. & pagis paſsim utũtur, idq́ue omnibus diuitibus, ac pauperib. peculiare eſt, quod imprimis pueros literis imbuendos, apprimeq́ue ad conſumptionem, ſedecim pluſue annorum in pulueribus ſcholaſticis committunt, ſumptibus pro Magiſtris minimè indulgendo: unde linguam Latinam omnes ferè congruè callent, idq́ue ea de re maximè obſeruatum crediderim, quod uulgaribus literis, uel ſcripturis, in ſacris ac prophanis rebus nunquam utantur, omnesq́ue leges tam ciuiles, quàm nobilium, ac uillanorum, & ipſa Cancellaria Regni ac Caſtrenſis, Latinis literis omnia expedit, atq́ue ideò factum eſt, ut paſsim docti omnes euaderent. Habent prætereà Poloni, & Lituani linguæ Latinæ inflectionem propriam, & perfectiſsimam, ut Latinarum dictionum ſonum propriè ad iuſtum accentum, expreſsionemq́ue ſecundùm literas ipſas, quadam cum gratia, & dulcedine, inflectere, ac proferre queant. Qua de re Polonia omnium ferè gentium ſtudia uiciſſe uidetur, quod rarus eſſet, qui Latinas literas non calleret, deinde Germanicum, Hungaricum, ac paſsim Italicum, & magna ex parte Gallicum, Hiſpanicumq́ue extra uulgare ſuum Sarmaticum idioma neſciret. Equites in ornamentis equorum, armorum, ueſtibusq́ue præſumptuoſis plurimùm delectantur. Campeſtri prælio alacriùs hoſtem quemlibet paruis & magnis copijs adoriuntur. Caſtra etiam artificioſè collocant curribus in gyrum arctè diſpoſitis, adeò ut in illis tuti non aliter atq́ue in arce firmiſsima includuntur. Viri ſunt bellicoſi, ſtrenui, hoſtisq́ue quamuis ualidiſsimi impauidi. Armatura maiori ex parte Hungarorum more utuntur, clypeosq́ue, qui totum hominem equo inſidentem tegunt, & haſtas oblongas geſtant, pluresq́ue inter eos tantæ animoſitatis reperiuntur, ut unus alium quamuis toto exercitu ſuorum profligato, ad mortem uſq́ue non deſeruerit, ſed uterq́ue ſtrenuè dimicando honeſtè occumbere, quàm turpiter fugere mauult. Prout in Moldauia duobus fratribus germanis, Struſouiczij dictis, Polonis Equitibus euenit, qui ab exercitu ſuorũ aberrantibus cum quinquaginta commilitonibus, inſcij in multitudinem Valachiorum inciderunt, à quibus undique circumuenti, in primo cõgreſſu unus occubuit: alter uerò ſtrenuè dimicando euaſit: ſed cædis fratris germani recordatus, in exercitum Valachiorum conuerſus, acies eorum fortiter diſuerberabat, & quamuis euadendi facultas iterum ei pateret: tamen honeſtius cum fratre occumbere, quàm euadere maluit. Melſtinius quoque, cùm Vitoldus Dux Lituaniæ multitudine Tartarorum fugaretur, ex fuga audacter conuerſus in confertiſsimas hoſtium acies ſeſe coniecit, multisq́ue hoſtium trucidatis, tãdiu ſtrenuè dimicauit, donec profuſus telis confoderetur, equoq́ue deijceretur, 1397. ut latiùs patet in Lituaniæ Ducum deſcriptione. His etiam multi ſimiles in geſtis Polonorum reperiuntur, quos ſigillatim recenſere infiniti laboris eſſet. Id uerò illic maximè non ſolùm inter fratres, ſed inter ſocios fideles reperitur, prout nuper Vilnæ in Lituania me præſente euenit, duobus adoleſcentibus, per plateam ciuitatis pergentibus intempeſta nocte, duo alij armata manu occurrerunt, ubi inter defendendum unus aduerſarium ſuum interemit, aufugitq́ue. Socius uerò illius captus, cædisq́ue damnatus, in locum decollandi poſtridiè ducitur, cumq́ue iam carnifex gladio euaginato ſtaret, ille reus cædis, qui profugerat, accurrens dixit: ſinite hunc innocentem abire, ego enim hanc cædem perpetraui, itaq́ue ille genua flectens à Spiculatore decollatus eſt, innocens uerò liberatus.

Poloni ſtudiorũ amãtiſsimi.

Nobiles humilioris fortunæ, iniurias à Magnatibus illatas nõ patiuntur, nam quamuis pauperrimus nobilis extiterit, amicis, cognatisq́ue ſuis collectis, quàm maximum magnatem debellare poteſt: non ſolùm enim poſſeſsiones pro neceſsitate amici exponunt: ſed etiam uitam ſuam pro eo morti, uarijsq́ue periculis obijciunt, qua de re magnates in Polonia, non parui, ſibi pauperem uulgum Nobilium ducunt: in Lituania econtrà, Nobiles humilis fortunæ magnatum ſunt ſerui. Accidit in Polonia, me præſente, quod quidam

dam magnæ authoritatis uir, Dominus Ioannes Luthomirski, Thesaurarius Regius supremus, Capitaneus Lanciciensis, & Radomiensis, Castellanusq; Siradiensis, quosdam pauperes Nobiles, Mikolaiewsczi dictos iniuria affecerat, qui collecta manu consanguineorum, cum magno comitatu proficiscetem occiderunt, in frustaq; dissecarunt. Cumq; hic Nobilis, aut honore priuandus, aut capite plectendus pro prædicto facinore esset, honorem uitæ preferens, citatus ad Comitia Lublini celebrata, alacriter comparuit, ibiq; honore integro ex sententia Regis, decollatus est. Quod si huic genti nimiæ commessationes, & diuitiarum plusquam liberales prodigę profusiones, inebriationes non obfuerint, omnes ferè gentes uirtute innata, & ingenijs Heroicis superarent, sed unus pro sanitate alterius (prout illis mos est) bibens, poculum magnum funditùs exiccat, quamuis natura interdum repugnante, sicq; hæc eorum mutua charitas, quam illi maximè in conuiuijs celebrāt, eos multoties sanitate priuat, multisq; ex nimia inebriatione infirmitatibus corripiuntur. Cùm enim unus alteri pro sanitate præbibit, non solùm poculum uitreum, sed ligneum, uel figulinum, capiti illidit, tandem postridiè surgens infirmitate correptus, uinum incusat, amphoræ oblitus, quam ad caput colliserat. Multi quoq; inter eos, præcipuè in Ducatu Masouiæ reperiuntur, qui sese alterutrum bibere ui complectant, dicentes, aut mihi præbibe, aut mecum armis decertato: interim uerò alius arma, quàm poculum, quem natura recusat, alacriùs eligit.

Aulicorum ministrorum, seruitorumq; tantas uniuersi Sarmatæ præsertim Poloni, Masouitæ, Lituani, & Ruteni fouent turmas, ut nunquam sperares, eos educari posse, qui nullum aliud officium agunt, nisi Dominum aliquò migrantem, comitari, uel aliquò amandati munus iniunctum obire, à cæteris seruitijs prorsus liberi, immunesq;. Mechanicum opus nobilis seruitori ingenuo, quamuis pauperrimo obire non patitur, nec demandat, quod si aliquis minùs discretus seruitori negotium minus honestum, mechanicúmue iniunxerit, rusticum sibi ad id muneris inueniendum oportere, se uerò honesto seruitio minimè abdicaturum, respondit. Et ideò Nobiles Nobilibus, paresq; genere ac uirtutibus, paribus plerumq; inseruiunt, cùm honesta, & nobilia seruitia obeunt, contrà occident alium gentium consuetudines, apud quas nobiles nobilibus turpè inseruiri putant, quòd mechanica seruitia, quicquid Dominus demandauerit, odire cogantur. Apud Sarmatas uerò, qui melius bibit pro sanitate Domini, ille melior cēsetur minister, & postquam Dominus mensæ accubuerit, & seruitores statim ordine seruato accumbunt, aliquandoq; tres, quatuorúe mensas occupabunt, quibus liberaliter fercula opipara apponuntur, ut quilibet aulicorum tres seruitores sua portione educare posit, quàm ipse saturatus puero à tergo stanti, in quadra lautè porrigit. Aulicus enim quilibet seruitores aliquot, & pueros habere solet, & illi seruitores, alios seruatores, pueri, pueros, ad quartum usque ordinem, ad mensam eiusdem Domini omnes cibaria sumentes, & salaria recipientes, & plerunque maiori ex parte, nisi ad mensam inseruiunt, peracto prandio, uel cœna, saturati inclinatis de more gentis coram Domino genubus, capitibusq; adapertis, quò uolunt, discurrunt, & quandoque triduò, quatriduoúe, uel integra hebdomada Dominus seruum in tabernis, uel in comitiua occupatum non uidebit: raro tamen ubi fuerit, interrogatur, & si interrogatur, respondit, se pro sanitate Domini hilariter bibisse, ad quē Dominus subridens gratias agit, & plerunque liberaliter huiusmodi remunerātur. Quodam tempore accidit, dum quidam Episcopus per thesaurarium suum aulicis, & seruitoribus salaria, siue stipendia secundùm consuetudinem ad unamquamque partem anni, persolueret, astantibusq; omnibus ordine suo, quidam latrunculus (qui eadem in aula nemini seruiens uersabatur, bibens, & comedens quotidiè ad mensam Episcopi) cæteris seruitoribus salaria expetentibus se intermiscuit, quibus aduersus eum murmurantibus, quòd nemini seruiens stipendium expectaret: Episcopus illum interrogat, cuinám inseruiret, & quid negotij obiret? Qui respondit: tibi Reuerendissime Domine inseruio, & id quod alij strenuus adimpleo. Qualenám sit seruitium Episcopo interrogante, dixit: quotidie bis in die lautè ad mensam tuam comedo, & bibo. Cui Episcopus subridens stipendium persoluit.

Nobiles legibus Castrensibus, & terrestribus à Regibus suis constitutis, utuntur, ad ciuitatesq; prouinciales, & districtuales, quas superiùs enumerauimus, citantur, nomine Capitanei illius Regia munia obeuntis, qui arci, prouinciéq; præest, hosq; terminos Castrenses appellant. Ad terrestres uerò terminos, qui rariùs celebrantur, in anno sex inter quatuor uicibus, nomine Regis in eandem arcem citātur, ubi à iudice terrestri uices Regias adimplente iudicantur. Ciues uerò in ciuitatibus Imperatorijs legibus, quas Magdeburgenses appellant, utuntur.

Atq; hæc nobis de regno Polonię breuiter dicta sufficiant: quod multis de causis toti *Conclusio.*

d 2 Reip.

Reipub. Christianæ utilissimum est, à gentibusq́; uarijs crudelissimis Tartaris, & Turcis uidelicet, munitissimum propugnaculum Germaniæ præsertim regionibus.

PROVINCIARVM, SEV PALATINATVVM Lituaniæ, ciuitatumq́; præcipuarum descriptio.

Lituania ab Oriente Rusiæ, Moschouiæ Duci subiectæ, contermina est, ab Occidente Podlasiæ, Masouiæ, Poloniæq́;, & Prusiç, nonnihil in Septentrionem reflectendo adhæret, à Septentrione Liuoniæ, Samogitiæq́;, à Meridie Podoliæ, Vuoliniæq́; Rusiæ regionibus adiacet. Porrò Lituania regio est amplissima, plurimos Ducatus, regionesq́;, & prouincias diuersis nominibus appellatas, suo nomine complectens, & Vitoldi Magni Ducis temporibus à Ponto Euxino, Tauricaq́; Chersoneso ad sinum usq; maris Baltici, pelagumq́; Curlandiæ, Liuones, & Prutenos uersus fines suos longo tractu extendebat. Omnis autem Magnus Ducatus Lituaniæ in Palatinatus, & districtus certos, siue prouincias, ubi iudicia particularia, & terrestria, pro nobilibus exercentur, non secus, ac Polonia diuisus est. Hi uerò districtus, & Palatinatus pro Ducatibus, (ut quondam temporibus plurimorum Ducum erant) computari possunt, & unusquisq; Palatinatus suum uexillum, quo in bello utitur, habet. Eundem quoque colorem, & signum omnes districtus, siue prouinciæ, qui in eodem Palatinatu continentur, in uexillis suis repræsentant, nisi quod Palatinatus uexillum maius est, cum duobus cornibus, districtuale uerò minùs simpliciter protensum cum uno cornu.

Amplitudo Lituaniæ.

Lituania in Palatinatus diuiditur.

Vexillum Ducatus Lituaniæ

Primò itaque uexillum Magni Ducatus Lituaniæ peculiare, & quadriangulare, ad differentiam cæterorum, sexaginta ulnas sericeæ telæ rubeæ continet, in medio insigne proprium, hominem uidelicet armatum, equo albo ueślociter currenti, insidentem, gladiumq́; super caput manu extensa tenentem gestat, desuper stemmatis pileus Ducalis: ex altera uerò parte uexilli pro insigni, imaginem Diuæ uirginis Mariæ in sole cum puero habet.

Vexillum supremi Ducis exercitus eiusdem amplitudinis, quadriangulare quoque coloris lasurini eodem stemmate Magni Ducatus, ex una partium in campo rubeo, (campus hic locus Stemmatis intelligitur) ex altera Diui Stanislai Episcopi Cracouiensis imaginem gestat.

PALATINVS VILNENSIS.

Vilna urbs, caput & Metropolis totius Lituaniç intra colles ad confluxum Vilnæ (à quo nomen habet) & Viliæ fluuiorum sita, muroq́; circumducta, ipsa quoque murata. Arces duas insigniter muratas adiunctas sibi habet, quarum una inferior, (hæcq́; ampla, & sumptuosissimè extructa) altera superior, in colle eminentissimo condita: eas enim ex una parte Vilna, ex Oriente fluens, ex altera Vilia fluuij ibidem concurrentes, præterlabuntur. Porrò Vilna, quæ nomen urbi dedit, minor est: Vilia uerò est amplior, & nauigabilis, quò merces ex Vilna nauibus, Gedanum Prusiæ emporium celeberrimum, deportantur. In hac urbe plurima templa Romanæ obedientiæ, & Rutenorum ritus magnis sumptibus extructa. Episcopalis sedes in Basilica arcis cathedrali diuo Stanislao dicata. Metropolitanus quoq; Rusiæ ibidem sedem suam in Basilica Rutenici ritus præcipua, titulo diuæ uirginis Mariæ insignita retinet. Porrò in toto Lituaniæ Magno Ducatu, quinq; sunt Romanæ obedientiæ Episcopatus, utpotè Vilnēsis, Samogitiensis, Kiouiensis, Lucensis, & Ianouiensis. Septem præterea præposituræ, siue Parochiæ insigniores, à Vladislao Iagielone, (qui primus Lituanos baptisauit) fundatæ, & dotatæ, utpotè Vuilkomeriensis, Misogoliensis, Nemenciensis, Mednicensis, Kreuensis, Obolcensis, & Haynensis. Archiepiscopus, qui supradictis Episcopis Lituaniæ præest, Leopoli in urbe Rusiæ sedem suam habet. Ruthenici uerò ritus in Lituania, & Rusia, Polono Regi subiecta, septem sunt. Metropolitanus, siue Archiepiscopus Vilnæ, sedem suam habet. Episcopi uerò, quos Vuladicas Rutheni appellant, hi sunt, Polocensis, Volodimiriensis, Lucensis, Pinscensis, Kiouiensis, Præmisliensisq́;, & Leopoliensis, qui etiam Metropolitæ titulo utitur: horum mores, habitum, Religionem in Moschouiæ descriptione de Religione Rusiæ uidebis.

Vilnæ descriptio.

Vilna fluuius.
Vilia fl.

Episcopi Lituani Romani.

Episcopi Ruthenici.

Vilnensis Palatinatus uexillum rubeum est, & bicorne. 35. ulnas telæ sericeæ continens, ex una parte in campo albo Magni Ducatus insigne gestat, ex altera Columnarum antiquæ gentis stemmate insignitur.

In hoc Palatinatu tres sunt ingentes districtus, siue prouinciç, Osmianensis, Bratislauiensis, & Vilcomeriensis, horum quilibet proprium uexillum, (quo nobilitas districtualis in bello utitur) habet.

OSMIANA oppidum ligneum à Vilna 7. mil. abest, territorium ad se pertinens satis amplum habet, in quo sunt complura oppida Regia, & Nobilium. Vexillum rubeum simile Vilnensi, sed cum uno cornu, Stemmate Magni Ducatus in campo albo insignitum gestat.

VILKOMERIA oppidum ligneum ad Swienta fluuium situm. Curia est in ea iudicialis, in qua causæ nobilium disceptantur. Arx per Crucigeros Prussienses exusta nunc in scopulo uestigia eius apparent. Prouinciam amplissimam, ad 25. mil. patentem habet, in qua sunt oppida complura Regia, Nobilium, Spiritualiumq;. Vexillũ quoq; rubeum, Stemmate Magni Ducis ex una parte ornatum, ex altera Diui Michaëlis imagine insignitum defert.

BRATISLAVIA ciuitas lignea, arcem sibi adiunctam in scopulo ad lacum amplissimum conditam habet. Vexillo rubeo, Nobilitas districtus Bratislauiensis, cum Stemmate Magni Ducatus in bello utitur. A' Vilna 20. mil. distat. Ikaznia arx murata, & ciuitas lignea ad fluuium eiusdem nominis, à Bratislauia 2. mil. distat. Driswiat arx ad lacum amplissimum eiusdem nominis sita, à Bratislauia 5. mil. abest.

PALATINATVS TROCENSIS.

TROKI ciuitas lignea, muro, cuius adhuc ruinæ apparent, quondam circumdata, sed à Crucigeris Prussiensibus cum munitione deuastata. A' Vilna sex milliaribus distat, arcem habet in lacu satis opportunitate natura loci munitam, ad quã nisi nauibus peruenitur. In ea olim sedes Ducum Lithuaniæ erat, postea in Vilnam translata. Est quoq; aliud oppidum eiusdem nominis quatuor à Vilna milliaribus, ad Vacam fluuium, quod ad differentiam huius nouæ Troki dicitur. In hoc Palatinatu quatuor sunt ingentes districtus, Grodnensis, Counensis, Lidensis, & Vpitiensis. *Districtus.*

GRODNO ciuitas lignea, arcem muratam in scopulo sitam habet, quam Nemen, siue Cronon fluuius celebris, & nauigabilis præterfluit, unà cum ciuitate. Eò merces Gedanum ex regionibus Lituaniæ, nauibus deferuntur. Territorium Grodnense satis amplum est, quod pro Ducatu olim habebatur. Vexillo lasurini coloris unicorni correspondens Palatinali, Stemmate Magni Ducatus insignito utitur.

COVVNO ciuitas lignea insignis, plures tamen in ea domus reperiuntur lapideæ, ad confluxum Nemenis, & Viliæ fluuiorum nauigabilium sita, arcem muratam antiquitùs in scopulo conditam habet. Vexillum quoq; lasurini coloris in bello Nobilitas districtualis gestat.

LIDA oppidum ligneum districtuale, arcem muratam, in qua iudicia nobilium celebrantur, habet, districtus Lidensis. Vexillum quoq; lasurini coloris in bello gestat.

VPITA ciuitas lignea prouincialis, districtum amplissimũ cum multis oppidis complectitur. Vexillo cæteris sui Palatinatus districtibus simili in bello utitur.

Vexillum Palatinatus Trocensis bicorne, 35. ulnas telæ sericeæ lasurini coloris continet, Stemmate Magni Ducatus in campo rubeo insignitur.

PALATINATVS MINSCENSIS.

MINSKO ciuitas lignea amplissima, arx ex roboribus, extructa natura, & opportunitate loci munitissima, fossa profunda circũducta, eam fluuius quidã molendinis frequens præterlabitur. Vexillum huius Palatinatus purpurei coloris bicorne, Stemmate Magni Ducatus in campo albo insignitur. Districtus quoque eius Recicensis, quem unum complectitur, simile uexillum, sed unicorne gestat.

KEIDANOVV arx cum oppido à Vilna 25. milliaribus.

RADOSKOVVICE castrum cum ciuitate. Hic Rex Poloniæ Sigismundus Augustus copias armatas numerosas centũ millia superantes recensuit. Anno Domini 1568.

BORISSOVV ciuitas lignea, arx ex roboribus extructa, munitissimeq; propugnaculis, parietibus quaternis intrinsecùs terra, lapidibusq; impletis firmata, fluuio Beresina opportunè circumducta. A' Vilna 40. milliaribus distat. Vexillo prouinciali caret, sed in ea milites præsidiarij, contra incursum Moschorum cõtinuò asseruantur, ad eam enim Moschus fines suas pertinere contendit.

LOHOISKO ciuitas cum arce lignea, à Borissou 8. mil. distat.

SVVISLOCZ castrum cum oppido ad fluuium eiusdem nominis.

BOBROISKO arx cum ciuitate, ad Beresinam fluuium.

ODRVCZKO arx in colle eminenti lignea, olim pro Ducatu computabatur, nuncq; plures nobiles Russi titulo huius Ducatus utuntur.

NOVOGRODENSIS PALATINATVS.

NOVOGRODEK ciuitas ampla lignea, quondã secundis genitis Principum Lithuaniæ attributa erat, nunc in Palatinatum redacta est. Vexillum bicorne rubei coloris Stemmate magni Ducatus, in campo albo insignitum in bello gestat. Districtus duos Slonimensem, & Vuolkouiscensem complectitur.

SLONIM ciuitas, & munitio lignea, olim secundo genitorum Magnorum Ducum Lithuaniæ erat, & pro Ducatu cum suo territorio computabatur, postea in prouinciam redacta est. Vexillo rubeo unicorni Stemmate Magni Ducatus insignito prouincialis nobilitas utitur.

VVOLKOVISKO ciuitas ampla, curia in ea iudicialis ubi causæ nobilium disceptantur. Vexillum quoq; rubeum Slonimensi simile habet.

MSCZIBOVV oppidum, & arx lignea in stagno natura loci munita, planicie circumdante, à Vuolkowisko 2. mil.

Oppida plurima hîc Nouogrodensis tam Regia, quàm nobilium cum suis districtibus prædictis complectitur.

PALATINATVS BRESTIENSIS.

BRESTIA ciuitas ampla lignea, in finibus Lituaniæ sita, contermina Podlassiæ. Arcem ligneam amplam sibi adiunctam habet, naturâ, opportunitateq; loci munitam, & duobus fluuijs, quorũ unus Muchawiecz: alter uerò Bug uocatur, opportunè circundatam.

Vexillum bicorne lasurini coloris, in campo rubeo, Stemma Magni Ducatus insignitum gestat, unum duntaxat amplissimum, tamen districtum Pinscensem uidelicet complectitur.

PINSCO ciuitas lignea satis ampla ad fluuium Perepetum sita, qui multis oppidis Russiæ præterlapsis, in Boristenem fluuium amplissimum defertur.

Hæc ciuitas cum suo territorio quondam inter principatus Russiæ computabatur, à Gediminoq; Magno Lituaniæ Duce subacta, secundo genitorum Principum Lituaniæ erat, nunc in prouinciam est redacta. Nobilitas prouincialis uexillo lasurini coloris, Stemmate Magni ducatus insignito utitur.

Præpetus arx, & ciuitas ad fluuium eiusdem nominis sita.

VOLINIA REGIO.

VOLINIA inter cæteros Russiæ Principatus, gentem bellicosiorem habet. Est autem Regio amplissima, frugum omnigenarum abundans, syluis ferigenis, stagnisq; piscosis referta, ad Magnum Ducatũ Lituaniæ pertinebat, sed nunc Regno Poloniæ adiuncta est. Hij uerò populi à Vualga fluuio amplissimo, qui Moschouitas à Tartaris disterminat (prout in deductione Polonorum latiùs dictum est) in hanc regionem uenerunt, quam à suo nomine, (Volgari enim à Volga dicebãtur) Valgariam, postea successu temporis, Voliniam nuncupauerunt. Viri sunt strenui, & bellicosi, Ruthenico Idiomate, moribusq; & Religione utuntur. In tres districtus, siue prouincias hæc regio diuiditur, Lucensem, Volodimiriensem, & Cremenecensem. Vexillum huius regionis bellicũ principale bicorne est, purpurei coloris in campo albo Stemmate Magni Ducatus Lituaniæ insignitum. Prouincialia quoque uexilla eundem colorem, & Stemma referunt, nisi quod unicornia sunt simpliciter protensa.

Voliniæ denominatio.

LVCZKO ciuitas prouincialis lignea, sede Episcopali Ruthenorum, & Romanæ obedientiæ clara, arces muratas duas in colle eminenti habet.

VVOLODIMIRIA oppidum ligneum, munitionẽ quoq; ligneam, ad paludes sitam habet, quondam pro Ducatu habebatur.

KRZEMENEC ciuitas ampla lignea, castrum quoque ligneum, argila circumlinitum habet.

Hæ autem ciuitates prouinciales complura oppida, & munitiones ad se pertinentes complectuntur.

CHABNO arx, & oppidum ad Vssam fluuium situm.

OVVRVCZI castrum, & ciuitas ampla in colle.

OLEVVSKO arx, & ciuitas ad Huberczia fluuium.

ZITHOMIR arx lignea in colle condita.

KOREC arx, & ciuitas lignea, pro Ducatu olim cum suo territorio computabatur.

KAMIENIEC munitio, in colle sita.

ZBARASZ arx, & ciuitas olim sui iuris erat, cum suo territorio, & pro Ducatu nunc etiam computatur, pluresq; Nobiles, & Domini huius Regionis Ducum titulo à suis ciuitatibus utuntur.

PALATINATVS KIOVIENSIS.

KIOVIA uetustissima, amplissimaq; urbs ligneis septis circumdata, olim totius Russiæ metropolis, ad fluuium celeberrimum Boristenem sita, à Vilna centum uiginti milliaribus Polonicis distat. Eam quondam magnificam, & planè Regiam fuisse, ipsæ ciuitatis ruinæ, & monumenta, quæ sex milliaribus patent, indicant. Apparent adhuc hodie in uicinis montibus, & collibus Ecclesiarum, monasteriorumq;, & ædificiorum desolatorum uestigia. Præterea cauernæ quædam subterraneæ uastissimę, longo tractu subtus terras extensæ, quas quidem octuaginta milliaribus protendi dicunt, in his plurima antiqua sepulchra, corporaq; illustrium quorundam Russiæ uirorum, (quamuis antiquitùs posita) carie tantùm consumpta, integra tamen apparent: præcipuè uerò duorum quorundam Principum cadauera, in uestibus gentili more, prout uiui ambulabãt, integra ueluti recens, posita apparent. Sicq; insepulta in specu iacent, quæ peregrinis, & aduenis à monachis Ruthenici ritus ostenduntur. Iuxta hanc urbem arx satis munita, ex roboribus, & lapidibus, terraq; ad Boristenem constructa est. Porrò Kiouiensis tractus amplissimus est, quinquaginta milliaribus Polonicis, plusue patens, olim sui iuris Principem habebat: nunc in Palatinatus formam redacta est. A Kiouia in Meridiem reflectẽdo, Circass ciuitas lignea ad Boristenem sita occurrit, eius incolæ Circassi dicuntur, longoq; tractu, iuxta Boristenem degũt. Rutheni sunt, (alij tamen ab his, qui ad Pontum Euxinum in montibus habitant) uiri bellicosi, & strenui, cum Tartaris Præcopensibus, sibi in uicinio adhærentibus, frequenter belligerant, in prouinciasq; eorum excurrunt, & prædas, iumenta uidelicet abigunt: distat autem ciuitas Circass à Kiouia uigintiquinq; milliaribus Polonicis. Supra Circassos septem milliaribus per Boristenem ascendendo. Kaniow oppidum uiris bellicosis circumquaq; habitantibus clarum occurrit, 17. milliaribus à Kiouia abest. Infra Circassos, & Kaniouienses nullæ habitationes Christianorum sunt. Campestria enim desolata colonis uacua, ipsis solummodò feris domicilium præbẽtia, quadraginta milliaribus ad Oczakou usq; castrum & ciuitatem in ostijs Boristenis sitam, patent. In Oczakou autem ciuitate, & circumquaq; in campestribus Tartari Præcopenses degunt: ipsa uerò ciuitas cum arce Turcicis præsidijs (quamuis Tartari eam incolant) tenetur, & hucusq; Lituanorum colonia, Vitoldi temporibus erat, sed ad rem, unde digressus sum, redeo.

Circessi bellicosi Russi.

Kaniow.

Kiouiensis Palatinatus Vexillum bellicum uiride bicorne, Stemmate Magni Ducatus in campo rubeo: ex alia uerò parte urso in campo albo insignitum gestat. Districtum unum duntaxat Moserensem amplissimum tamen habet.

MOSER ciuitas prouincialis, ampla lignea, ad fluuium Perepetum condita, qui duodecim milliaribus supra Kiouiam hausto fluuio piscoso, Tur dicto, Boristenem influit: à Kiouia triginta milliaribus Polonicis distat, à Bobransko totidem, à Mohilou uiginti, ab Orsha uigintisex. Vexillo Mozerensis districtus uiridi, prout suus Palatinatus utitur.

MSCZISLAVIENSIS PALATINATVS.

MSCZISLAVIA ciuitas lignea, ad fluuium Sosam dictum sita, arcem quoque ex roboribus apprimè munitam habet. In ipsis finibus Moschouiæ iacet, ideò præsidiarij milites in ea continuò asseruantur. Vexillum huius Palatinatus crocei coloris est, Magni Ducatus Stemmate in campo rubeo insignitum, districtualibus ciuitatibus caret: plurima tamẽ oppida, & arces complectitur, quondam sui iuris Principem habebat, sed nunc in prouinciæ formam redacta est.

Nunc castra ad Boristenem sita breuiter recensebimus.

DAMBRONVVNA prima arx à Moschouiæ finibus ad Boristenem, cum oppido sita, à Smolensko decemquatuor milliaribus abest, ab Horsha quatuor.

ORSHAM in Vuitebliensi Palatinatu describemus.

KOPYSZ castrum cum oppido ad Boristenem, ab Orsha quatuor milliaribus distat.

SKLOVV arx cum ciuitate ad Boristenem, à Kopisz duobus milliaribus distat, pro Comitatu computatur. Vnde se illustris ac magnificus Dominus Ioannes Chodkiewic Comitem scribit.

MOHILOVV arx cum ciuitate ad Boristenem sita, sex milliaribus à Sklou.

BYCHOVV castrum cum oppido ad Boristhenem sitam, à Mohilouu duodecim milliaribus.

RECZYCZA arx cum oppido ad Boristenem sita.

STRISSIN arx cum ciuitate ad Boristenem.

LVBETZ arx ad Boristenem sita.

VISZEHOROD arx ad Boristenem, à Kiouia tribus milliaribus abest.

VITEBSCIENSIS SIVE VITEBLIENsis Palatinatus.

Vitebsk ciuitas satis ampla lignea, ad Dwinam fluuium insignem, & nauigabilem, quo merces omnigenæ Rigam Liuoniæ Metropolim deportantur, sita. Arces duas amplissimas natura, & opportunitate loci munitissimas habet, quarum una inferior in planitie sita, ciuitatis formam amplitudine referens dicitur. Altera superior in colle ementiori condita, utraꝗ propugnaculis, & parietibus ex roboribus extructis, terraꝗ, & lapidibus impletis, supellectiliꝗ bellica, tormẽtis, & bombardis apprime munita. Eas una cum ciuitate ab Oriente fluuius Dwina opportune præterlabitur, in quam sub ipsa arce ex altera parte Viczba fluuius exoneratur. Hæc arx omnium arcium finitimarum, totiusꝗ Lituaniæ est fortissimum propugnaculum contra incursum Moschorum: in ipsis enim finibus hostium iacet. Sæpius ab ea Moschouitæ cũ suo ingenti damno fugati, repulsiꝗ sunt. Quatuor in ea præfecti, siue ductores militum pedestrium asseruantur, in quorum ego numero cum patre meo Ambrosio Guagnino, quincentenariæ cohortis decem annis præfectus eram. A' Vilna octuaginta milliaribus distat, quondam sui iuris Principem habebat, & pro Ducatu computabatur, nunc in Palatinatũ redacta est. Vexillum uiridis coloris bicorni, Stemmate Magni Ducatus in campo albo insignitum gestat. Districtum siue prouinciam unam duntaxat complectitur Orshensem uidelicet.

ORSHA ciuitas lignea ampla, ex una parte stipitibus præacutis munita, ex altera Boristene fluuio alluitur, arcem munitam & muratã sibi adiunctam habet, quã ab una parte Boristhenes, ab altera Orshicza fluuius (qui nomen ciuitati indidit) præterfluit, à Vuitebska 18. milliaribus abest. Vexillo uiridi, prout suus Palatinatus, in bello utitur.

SVRAS castrum inter Dunam, Casplam, & Surascam situm, à Vitebska octo milliaribus superius Orientem, ad Moschouiam uersus procedendo. Tandem Occidentem uersus à Vuitebska 14. milliaribus occurrit.

VLA arx in conflictu Vlæ (à qua nomen habet) & Dunæ fluuiorum, à Moschouitis olim fundata, possessaꝗ, & à nostris sępius frustrà tamen tentata: posteà à Duce Romano Sanguskowicz inopinata irruptione capta, exustaꝗ, & è nostris restaurata.

TVROVVLA castrum Moschorum ad fluuium eiusdem nõminis, & Dunam munitissime sita: à Poloczka tribus milliaribus abest.

SVSZA arx Moschorum ad lacum eiusdem nominis, Moschouitis Copia dicitur.

CZASNIKI castrum, & oppidum ligneum, ad Vlam fluuium situm, à Susza quatuor milliaribus abest.

SIENNO arx cum oppido à Czasniki sex milliaribus distat.

LEPLO arx, & ciuitas bene munita, in lacu quasi peninsula condida, à Czasniki septem milliaribus abest.

CIOICZA munitio ad lacum eiusdem nominis.

CRASSNE arx Moschouitica à Ciotecza uno milliari sita.

VVORONIEC castrum cum oppido ad Vsaczam fluuium situm, à Poloczka tribus milliaribus.

STRZYZOVV munitio ad lacum ingentem sita.

PALATINATVS POLOCENSIS

Poloczko olim ciuitas lignea amplissima, stipitibus, septisꝗ ligneis circundata, ad Dwinam fluuium condita, arcem ligneam naturâ, & oportunitate loci munitissimam, turribus & propugnaculis firmatam habet, quam ab una parte Dwina, ab altera Polota, à qua ciuitas nomen sortitur, præterfluit. Milites in ea præsidiarij à Rege Poloniæ frequenter asseruabantur, ciues & mercatores in ea ditissimi erãt, sed Anno Domini 1562. Ioannes Basiliades Magnus Dux Moschouiæ, eam ui tormentis bellicis admotis, strenua oppugnatione: obsidium uerò indiligenti, & oscitanti defensione, in ditionem suam redegit, Polonisꝗ præsidiarijs libere dimissis, Lituanos, & Ruthenos ciuitatis incolas, cæterosꝗ qui illuc, uelut ad asylum cõfugerant, in Moschouiam

uinctos

uinctos abduxit, prædamq́ dictu incredibilem auri, & argenti illinc asportauit, hæc ciuitas cũ arce, & suo territorio, in Moschouiæ Principis ditione permanet, usq́ ad an. 1579. Mense Aug. quo tempore Step. Bator Rex Pol. strenuè (ut posteà dicetur) cum toto territorio recuperauit. Habebat olim sui iuris principem, & pro Ducatu amplissimo computabatur, purpurei coloris stemmate Magni Ducatus insignitum in campo albo nobilitas prouincialis, quæ Regi Poloniæ Magno Duci Lithuaniæ subest, in bello gestat.

VSACZA munitio ad fluuium eiusdam nominis, & Dunam sita, à Poloczka tribus miliaribus distat.

DISNA arx ampla, uallo forti, & inexcusso circũdata, rebusq́ bellicis apprimè munita, Disna, & Duna fluuio opportunè circumluitur: ciuitas quoq́ inter eosdem fluuios uallo, stipitibusq́ præacutis, & propugnaculis munita, à Poloczka sex, à Vilna quadraginta milliaribus distat.

DRISSA arx cum oppido circumsepto, ad fluuium eiusdem nominis, & Dunam, sex milliaribus à Disna sita.

DRVHA munitio cum oppido, ad eiusdem nominis fluuium, & Dunam à Drissa sex milliaribus abest.

Ab hac arce Liuoniæ fines, & arces ad Dunam sitæ, incipiunt, quas suo loco descripsimus, Lituaniæ quoq́, & Samogitiæ ditio in Occidentali ripa Dunæ iacet. Samogitiam itaq́ describendam ordiemur, quæ moribus, uitæq́ consuetudine, & idiomate Lituaniæ similis est, eiusdemq́ Principatus.

DVCATVS SAMOGITIAE.

SAmogitia Regio satis ampla, proxima Lithuaniæ, à Septentrione Liuoniæ contermina est, mariq́ Baltico, siue Germanico ab Occidente, nonnihil in Septentrionem reflectendo adiacet: Prussiam quoq́ in uicinia habet. Nullo castro munito insignis est, ciuitates tamen in ea cum pagis tam Regiæ, quàm nobilium complures sunt. Huic regioni Præfectus, siue Capitaneus supremus, à Rege Poloniæ magno Duce Lituaniæ præponitur, neq́ temerè is, nisi grauissimas ob causas officio mouetur, sed quoad uiuit, perpetuò manet. Episcopum habet Romanæ obedientiæ. Agrestis turba in humilibus casis, iisq́ oblongioribus uitam ducit, in quibus ignis in medio accensus ardet: ad ignem uerò paterfamiliâs cum domesticis, seruisq́ sedit, iumentaq́ & totam supellectilem domesticam cernit. Solent enim sub eodem, quo ipsi habitant tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Maiores eorundem cornibus animalium, Vrorum uidelicet, pro poculis utuntur. Audaces sunt, & strenui homines, & ad bellum prompti, loricis, aliisq́ plurimis armis, præcipuè autem cuspide uenatorum utuntur, equos adeò paruos habent, ut uix credibile sit ad tantos labores eos posse sufficere, quibus foris in bello, domiq́ in colendis agris utuntur. Terram non ferro, sed ligno proscindunt, quòd eò magis mirandum, cùm terra eorum tenax, & non arenosa sit. Araturi ligna complura, quibus uomeris loco utuntur, secum portare solẽt, scilicet ut uno fracto, aliud atq́ aliud, ne quid in mora sit, in promptu habeant. Quidam ex prouinciæ præfectis, quò prouinciales grauiore labore leuaret, multos ferreos uomeres fabricare fecerat: cum autem eo, sequentibusq́ aliquot annis segetes quadam cœli intemperie expectationi agricolarum non responderent, uulgus agrorum suorum sterilitatem ferreo uomeri pertinaciter adscribebat, nec aliud quicquam in causa esse putabat. Præfectus eorum uulgi seditionem timens amoto ferro suo, eos more agros colere permisit.

Habitationes Samogitarum.

Mos arandi agros.

Prouincia hæc nemoribus, syluisq́ abundat, in quibus horrendæ quandoque uisiones fieri dicuntur. Mel nusquã melius, nobiliusúe, quodq́ minus cæræ habeat, albumq́ sit, quàm in Samogitia reperitur. Syluæq́ illic summas diuitias ferunt: stipitibus enim cauatis, mella passim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agrestes, idolatræ complures, qui serpentes quosdam quatuor breuibus lacertarum instar pedibus, nigro, obesoq́ corpore, Giuoitos patria lingua dictos, tanquam penates domi suæ nutriunt, eosq́ domo lustrata certis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia quoad saturati in locum suum reuertantur, timore quodam circumstantes uenerantur. Quod si aduersi illis quid acciderit, serpentem deum domesticum malè acceptum, ac saturatum esse credunt.

Samogitia syluа.

Samogitæ idolatræ.

Accidit hoc nuper in Lithwania sex à Vilna miliaribus, in pago quodam iuxta ciuitatem Troki, quod quidam Christianus ab eiusmodi serpentis cultore, aliquot aluearia apum emit, quem cùm ad uerum Christi cultum multo labore adduxisset, utq́ serpentem, quẽ colebat, occidere persuasisset, aliquantò pòst, cũ ad uisendas apes suas eò reuersus fuisset, hominem facie deformatum, ore aures tenus miserabilem in modum diducto offendit, tan-

Miraculum.

dit, tanti mali causam interrogatus, respondit se quod serpenti deo suo domestico manus nepharias iniecisset, ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoq; grauiora, si ad priores ritus suos non rediret, eum pati oportere. Est etiam quatuor à Vilna milliaribus Lauariski uilla Regia, in qua à multis adhuc serpentes coluntur. Hæc quamuis non in Samogitia, sed in Lithwania gesta sunt, pro exemplo tamen adduxi.

Ritus gentilis Samogitarũ.

Agrestis turba in Samogitia Sacrificium quoddam, solennesq; epulas gentili more sub finem Mensis Octobris collectis frugibus, quotannis celebrant hoc modo. Ad locũ conuiuio, epulisq; sacris delectum, omnes cum uxoribus, liberis, & seruis conueniunt, mensam fœno supersternunt, desuper panes apponunt, & ex utraq; panis parte duo ceruisiæ uasa statuunt. Postea adducunt uitulum, porcum, & porcam, gallum, & gallinam, & cætera domestica iumenta, ex ordine mares, & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad sacrificandum hoc modo: In primis augur siue incantator quispiam, uerba quædam proferens, animal uerberare baculo orditur: deinde omnes, qui adsunt, iumentum per caput, pedesq; baculis uerberant: postea tergum, uentrem, & cætera membra concutiunt, dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus, (sic enim illum dæmonem agrestis turba appellat) offerimns, gratiasq; tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes, & omnibus abundantes conseruare dignatus es: nunc uerò te rogamus, ut nos quoq; hoc anno præsenti fauere, tueri ab igne, ferro, peste, & inimicis quibuslibet defendere digneris. Postea carnes iumentorum ad sacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoq; ferculo antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram, omnesq; angulos domus proijciunt, dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik, nostra holocausta suscipe, & comede benignus. Omnesq; tunc temporis lautissimè solenniter, & opiparè epulantur. Hic uerò ritus gentilis, & in Lituania, Russiaq; ab agrestibus, quibusdam in locis obseruatur. Mare quod Samogitiam alluit Baltæum, à quibusdam Germanicum, ab alijs Prutenicum dicitur, sinus Balticus propriè nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Chersonesum, quæ Germanis *Iutland*, Latinis *iutia* uocatur. Alluit quoq; Germaniam, & omnem Pomeraniæ regionem, atq; longo tractu Liuoniam, Curlandiam, regionesq; quasdam Moschorum Principis, Swetiam, Philaudiam, Daniamq; circumluit. Huius regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ titulo utitur, uexillum album bicorne Stemmate Magni Ducatus Lituaniæ, in campo rubeo insignitum, Samogitia in bello gestat. Incolæ regionis, omnibus ferè cum Lituanis uestiuntur habitu cinericio, moribus, regione, idiomate paucula differentia interiecta, utuntur. Ideò nunc ad describendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Mare Samogiticum.

Fluuij Lituaniæ.

Lituania admodum syluosa est, prout & Samogitia, paludes, lacusq; ingentes, & amplissimos in quibusdã locis maris, formam referẽtes, habet. Præterea multos fluuios nauigabiles, quorum alij Orientem uersus, utpotè Bog (Herodoto Hipanis dictus) Perepetus, Tur, Swislocz, & Beresina, in Boristenem uulgò Dnepr, dictum exonerãtur. Boristenes uerò pluribus fluuijs haustis in Oriente, tandẽ in Meridiem decurrẽs, in Pontum Euxinum illabitur. Alij uerò Cronon uulgò Niemen dictus, Vilia, Karew, Bug, in Occidentem nonnihil in Septentrionem reflectẽdo decurrunt, in mareq; Germanicum iuxta Gedanum celeberrimum emporium Prussiæ exonerantur. Dzwina autem Ptolomæo Rubon ex Moschouia ortus, à Riga duobus milliaribus eidem mari commiscetur.

Animalia in Lituania omnis generis parua sunt, gens misera maximè in uillis, & pagis graui seruitute oppressa: nam ut quisq; famulorũ caterua stipatus, domũ coloni alicuius ingressus, impunè quiduis facere, res ad uitæ usum necessarias capere, absumere, crudeliter etiam colonum uerberare potest. Colonis quauis de causa, ad dominos suos absque muneribus aditus non patet, quod si etiam admittantur, ad præfectos, & officiales relegãtur, qui nisi munera accipiant, nihil boni decernunt, & unumquodq; uerbum iudicis in Lituania, aurum est. Coloni quinq; dies, aliquando sex, dominis suis laborant, dies uerò Lunæ priuato labori conceditur, atq; ut plurimũ diebus dominicis (nulla enim Diuorum festa agrestes obseruant) quoduis opus absoluunt: agriculturam exercẽt, segetes, prataq; metunt, triturant, & id genus alia. Hoc uerò & in Russia peculiare est, quod si interrogaueris, quare Dominico die laboras? respondere solent: Nónne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter, quaterq; pro defendẽdis Regni finibus pendunt, à dominis quoq; tributis adinuẽticijs grauiter onerãtur, pane atro & uilissimo siligine unà cum spicis commolita: utuntur molendina, siue pistrina manualia agrestes in pagis trina, quinaúe domi habent, eisq; ad commoliendas fruges utuntur, dumq; hæc molendina manibus uertunt, patrio more, agrestem quendam concentum edere solent, dicentes: melior, hocq; uerbum frequentius ad cantilenæ similitudinem repetunt: id uerò est tam uiris, quàm mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc

Tributis Lituani onerãtur.

Molendina Lituanorum.

in opere

in opere habent, cantilenas agrestes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habet, quas inflantes, mirum quendam, & dissonum concentum edunt, aliquandoque unus duas in simul tubas, harmonia quadam correspondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitę, Liuonesque uestitu uili cinericio, communiter utuntur, ut cùm turmatim uulgum stantem in foro conspexeris, neminem nisi cinericia ueste indutum uidebis, coturnosque ex tiliæ libro, uel ex pellibus iumentorum, unà cum setis detractis conficiunt. Currus leues absque ullo ferri ministerio conficiunt, & omnia compangunt, arboreis gomphis, & ligna coacta uicem ferri complent. Rotasque ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine, uel pice unquam linunt currus, & quãdo multi insimul uehuntur, mirus quidam concentus quęrulorum axium longè auditur, Versus.

Neque linunt Rutheni quærulos pinguedine currus,
 Haud picis auxilium stridulus axis habet.
Auditur ueniens longè crepitare Colassa,
 Sic fragiles currus, Russe uocare soles.
Nam faciunt habiles, uno uectore quadrigas
 Inuectas Rutheni, quas equus unus agit.
Nec facilè inuenies ferrato hærentia clauo
 Palustra, facit ligni cuncta ministerium,
Et sine ferri iussu pangunt sua plaustra terebris,
 Et lignum ligno consolidare solent.

Frumenta omnis generis, primò in calidissima cassa, fumo exsiccant, & postea in horreo coram extructo excutiunt.

ARANDI, SEMINANDIQVE MODVS IN RVSsia alba Moschouiæ confini, & in Magno Ducatu Lituanię.

Imprimis agros hoc modo præparant, circa festum Diuorum Petri, & Pauli in æstate, ad festum usque assumptionis Mariæ: nemora, myricesque excindere solẽt, quàm excisionem arbustorum uulgariter *Lada* appellant, eam si nemus densum fuerit, stramine supersternunt, per hyememque sic durare patiuntur. Vere autem postea redeunte, post Paschatis festum sole torrido aliquot diebus ingruente, illam prostrationem prædictam arbustorum, stramine supposito, superstratoque succendunt, & in cinerem cõburunt: ubi uerò terra non combureretur, illic nihil ferè nasceretur, ideò ligna incombusta congerunt, instruemque composita, denuò succendunt, sicque in illa terra combusta, & inculta collectis, duntaxat carbonibus, & titionibus superfluis, triticum seminãt primò, & supra sementem, uno equo iuncto aratro arant, & occant, in Russia uidelicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare solent, tantaque ibi fœcunditas dictu incredibilis subsequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum seminatur, metitur, & colligitur, nisi quod crassiora nemora pro hordeo excinduntur, & pinguiorem terram, magisque triticum exigit. In huiusmodi autem agris per annos sex, uel octo fimo, stercoreque non superposito seminare solent.

Quod si arbores nimis altæ, & crassæ in ea sylua, ubi seminaturi sint, essent: utpotè pinus, fraxini, robora, & id genus aliæ, eas non succindunt, nisi frondes, ramosque circumsecãt, ne Solem agro præriperent. Rusticus uerò unus omnes arbores una semel ascẽsa circũsecabit non descendendo: instrumentũ enim ad id factum, quasi sedile, ad stapedę similitudinem secundùm proportionem hominis sedentis factum, arbori fune longo appendit, sicque sedens à puero, fune alio ab arbore ad arborem, facilè transfertur, habetque ad latus alligatum lignum curuum, ad id studio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quã à uertice ad radicem usque circumsecat, & frondes illas eodem modo supradicto æstate redeunte, succendit, & seminat.

Siliginem postea seminant Hyemalẽ, super hæc culta noualia, tritico uel hordeo collecto, sed duobus uicibus ad siliginem arare coguntur, quàm seminare incipiunt circa festum assumptionis Mariæ, 15 Augusti, quod si segnis agricola non absoluerit seminationem ad aliud festum natiuitatis Mariæ, in quatuor hebdomatis sequente, 8. Septembris, die, tunc fructifero prouentu consueto frustratur. Hanc seminationem siliginis Hyemalem appellant: Vere enim redeunte, aliam Aestiualem uocatam, seminant.

Est quoque alius seminandi mos nuper adinuentus, in prædicta prostratione, succisioneque nemorum superiùs descriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam siliginis intermiscere solent, quàm commixtionem Vere instante, tempore consueto seminant, ea-

nant: eadem æstate hordeum solummodò demetunt, siliginem uerò subter hordeum ad modum graminis paulatim densissimè crescentem per hyemem durare sinunt, quæ sequente æstate adeò fœcundissimè, densissimeq; excrescit, ut equo uix eam densitatē penetrare possis, & ex uno grano triginta, plusúe spicæ pullulare in tantam altitudinem solent, ut uir equo insidens, uix ex ea appareat. Omnes uerò agros Ruteni uno equo iuncto aratro, proscindere solent, terra enim per se nimis facilis est.

Mirus seminandi modus.

Hic autem ordo in seminandis frumentarijs, in tota ferè Sarmatia obseruatur: primò post festum Paschæ triticum seminant, postea siliginem æstiualem dictam, ab æstiuali seminatione, uulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis siliginis, quæ (ut diximus) pro festo assumptionis Mariæ seminatur ad hyemem futuram, unde uulgariter Ozimina dicitur. Ex hac si æstate seminaretur, nihil prorsus nasceretur, & econtra si æstiualis ad hyemem pro hyemali seminaretur (quamuis sibi grano similes essent, & eiusdē quasi naturæ uiderentur) nulli usui esset, sed in gramen inutile uerteretur.

Hanc itaq; æstiualem circa festum Paschæ seminant, secundùm agri possibilitatem, præparationemq; Poloni, Lituani, & Ruteni nigri, cum Masouitis, & Prutenis propter solisq; beneficium, & regiones temperatiores priori seminatione, longè antecedunt, Rutenos albos, & Moschouitas in Septentrione degentes, qui ob intemperiem aëris posterius his omnibus seminare coguntur, at tamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum est, quòd siliginem seminantes æstiualem, post Paschatis festum interdum, aliquot elapsis hebdomatis, tamen eadem æstate, ut decet maturam quasi per octo duntaxat hebdomatas demetunt, colligunt, & recondunt.

Pisa circa ferias diui Adalberti seminant, uulgariter Groch dicta, quam ad longum usum exsiccata reseruant.

Auenam, & hordeum post Pentecostes festum seminant, quæ uulgariter Owies dicitur. Hordeum Ieczmien appellant.

Cicer undecim post Pascha hebdomatis elapsis ante Diui Petri festū seminatur. Tatarka Polonis, Grecicha Ruthenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa Diui Ioannis Baptistæ ferias seminantur. Et omnia eadem æstate seminata colliguntur, triturantur, triturataq; in domibus recōduntur, ita ut granum ex penu ad seminandum depromptū, in decem aliquando, in octo hebdomatis secundùm Solis clementiam ad penu, unde exiuit, reuertitur, agricolæ suo centuplum fructum referens.

Recondendi frumenti Polonorum mos.

Poloni omnes, Rutheni nigri, (quorum Metropolis Leopolis est) Masouitæ, Sylesij, Pruteni, & Lituani quidam in horrea, & aceruos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamiliâs quadringentos, sexcentósue aceruos, quasi turres quadriangulares eminentes reperies, ad quindecim, plusúe interdum annos reconditi frumenti plenos.

Lituani, & Moschouitæ quomodo recondunt frumenta.

Sed Rutheni albi, Moschouitæq; omnes, & Lituani statim de agro in penu frumenta defalcata, & triturata congerunt, & recondunt, quidam in cauernis subterraneis, in abditis syluarum studio ad id effossis, & intùs bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, insuper omnia uictuaria, carnes porcinas salsas, & id genus leguminum ad uictum pertinentium, uestesq;, & præcipuam supellectilem recondere solent, præsertim belli tempore, ubi miseri coloni securi sint ab incursu hostili frequenti, & rapinis suorum militum.

Supplicij sumendi modus.

Hoc autem apud eos in uilis præcipuè obseruatur, si quis fortè capite damnatus fuerit, de seipso iubente Domino supplicium sumere, suisq; manibus se suspendere, etiamsi recusauerit minis, uerberibusq; exagitatus cogitur. Atq; hæc nobis de Lituanis sufficiant. Hîc tibi, Lector candide, sciendum restat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cū uniuersis suis prouincijs subest, plurima sunt oppida, & castra tam Regia, quàm Nobilium, Ecclesiasticorumq;, quæ hîc non sunt posita. Hîc enim nos solummodò prouinciales, insignioresq; ciuitates, & arces, quæ olim pro Ducatibus cum suis territorijs habebantur, descripsimus. Sunt prætereà complures duces particulares in Lituania, Comitatusq;, ex quibus Slucēsis Ducatus celeberrimus est. Princeps enim illius, quãuis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci subsit, & ad quæuis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in suo Ducatu, qui 30 milliaribus Polonicis in longitudinem patet, integrè potitur, & thesauro priuato cum Italiæ, Germaniæq; quibusuis Principibus magnis, facilè adæquari potest. Sunt quoque Duces alij plurimi insignes, quorum respectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur, ex ijs primas obtinent, Illustres, & Magnifici Domini Radiuilones, Dominus Nicolaus Radiuilus, in Bierze, & Dubingij Dux, lumen Patriæ, & alter Cicero, Hectorq; Lituaniæ, Palatinus Vilnensis, & Illustris Hæros Nicolaus Christopherus Radiuilus, Dux in Olika, & Neswiez, Comes in Schidlowiec,

Sluczko in Russia ciuitas, & Ducatus.

Mar-

Marschalcus Curiæ dignissimus, fraterq́ suus idem Dux, Dei gratia Episcopus Vilnensis designatus, Georgij nomine gaudens. Ille quoq; alter Scipio Illustris Heros Dominus Ioannes Chodkiewicus, comes in Sklow & Mess, Castellanus Vilnensis, Archimarschalcus magni Ducatus Lithuaniæ, exercituumq́ imperator & gubernator Liuoniæ, ac Capitaneus Samogitiæ generalis uirtutum speculum insigne, Martisq́ & Mineruæ alumnus. Insuper multos alios Heroum antiquorum, quorumuis dignitatem adæquantes Duces, & uiros Insignes Lithuaniæ celeberrimus Principatus fouet, quos sigillatim recensere ut difficile ac longum, ita minus necessarium nobis uidetur.

ARTICVLI CONSTITVTIONVM BELLICARVM Magni Ducatus Lithuaniæ in Comitijs generalibus constituti, à Supremoq́ & Generali copiarum Imperatore fortissimo, & Heroe perpetua memoria dignissimo, Illustri Domino Gregorio Chodkiewicio, Castellano Vilnensi confirmatæ, & militibus imperatæ.

BENEVOLO LECTORI S. D. P.

HIC quoq; Lector Candide, leges militares in Comitijs generalibus Magni Ducatus Lithuaniæ solenniter constitutas, tibi ut potuimus summa cum diligentia descriptas, breuiter, dedicamus. Tu uerò hos nostros sudores boni consule, maiora accepturus.

OMNIS qui se obligauerit seruitio Sacræ Regiæ Maiestatis, debet in eo ad tempus præscriptum perseuerare. Si uerò longius seruitium militare indictum, protractumq́ fuerit: Miles autem seruire amplius nolens in primo quartuali non indicauerit, tunc indictum seruitium sequentis quartualis adimplere tenebitur. *Articulus primus.*

2 In alterius armis nemo audeat seruire, sub pœna amissionis honoris.

3 Si quis è Castris discesserit, seruitio non finito, nobilis ille si fuerit, honoris: plebeius uerò capitis pœna puniatur. Ille autem qui eiusmodi hominem occiderit, præsertim non habentem literas à Campiductore, siue Rotmagistro suo, iustè ab eo factum censebitur.

4 Lites, discordiasq́ milites alterutrum seminare non audeant, sub graui pœna.

5 Quod si aliquis ex militibus, præcipuè uerò pedestribus, arma sua stipendiaria, quibus hostilis impetus arcetur, lusu alearum amiserit, uel si eques equum militiæ destinatū perdiderit, tàm lucrator, quàm amissor uterq́ suspensionis pœna puniatur.

6 Quicunq; in Campiductorem, siue Rotmagistrum suum, Decurionemúe, uel etiam seruus in Dominum suum, manu aut uerbis inhonestis sese commouerit, capitis pœna plectatur.

7 Si quis in custodes Castrorum impetum fecerit, uel custodiam demandatam obire renuerit, aut ad custodiam sine uoluntate Campiductoris abierit, capite puniatur, excepto si excubiæ ordinariæ illum peruenerint.

8 Quicunq; uulnerauerit aliquem in ductu legionum sub extensione uexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

9 Quicunque pedester in custodia locum suum non tenuerit, aut causa alicuius suæ necessitatis inde discesserit, uel si in ordinatione aciei, excubijsúe obdormierit, uel officium iniunctum indiligenter, oscitanterq́ obierit, circumspectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreq́ priuetur.

10 Si quis in custodiam campestrem destinatus, siue ex muro cum hoste collocatus fuerit, sine uoluntate Campiductoris, conuictus testimonio, pro eiusmodi facinore capitis pœna punitur.

11 Si aliquis miles ex thesauro Sacræ Regiæ Maiestatis de tormentis puluerem globósue, quàm de alijs bonis Sacræ Regiæ Maiestatis aliquid in usum suum conuertere ausus fuerit, sine quauis misericordia turpi, & uituperoso mortis genere puniatur.

12 Si quis speculatorem ab hostibus missum, in domo sua fouerit, uel de illo notitiam habuerit, talis, omni misericordia semota, in quatuor partes dilaniatur.

13 Quicunque tempore necessitatis siue conflictus à uexillo in fugam sese dederit, aut uerbo aliquo fugiendi causam alicui præbuerit, caput & honorem amittit: similiter qui

ter qui tempore periculi, non conseruerit manus cum hoste, puniatur.
14 Si aliquis temerariè in terram hostilem irruerit, uel occasionem hostibus dederit, sine uoluntate Campiductoris, caput amittit.
15 Tempore nominis dati (quod Polonicè Hasto dicitur) unusquisque miles in ordine suo pacificè permaneat. Quod si post hoc extra ordinem comprehensus fuerit, uel si nomen indictum interroganti proferre nescierit, capitis pœna puniatur.
16 Dato signo requiei per uocem tubæ, nullos clamores, & strepitus in castris aliquis facere audeat, sub graui pœna.
17 Si quis litem aliquam tempore distributionis nominum excitauerit, uel bombardam in hostem exonerauerit, capite plectatur.
18 Tabernæ & nocturnæ comessationes prohibitæ & uetitæ tunc temporis sint, sub graui pœna.
19 Nemo militum audeat aliquid uiolenter alicui eripere, sub pœna suspensionis: quod si aliquid acceperit præter uictum, quod unius grossi pretio constaret, sine quauis misericordia iuguletur.
20 Nemo militum uictus acquirendi causa absq; seruo Campiductoris in uillas audeat discurrere, neúe alicui iniuria inferatur, sub pœna graui.
21 Hominem alienigenam, aduenam & ignotum nemo in seruitium militare suscipere audeat sine licentia Campiductoris, sub graui pœna.
22 Seruitorem alterius commilitonis, siue Decurionis, nullius ad se persuasionibus & promissis allicere audeat, sub graui pœna.
23 Nemo militum equos stipendiarios curris iungat, neque causa necessitatis priuatæ, quamuis opportunæ illis uti, uel alicui in usum dare audeat, sine licentia Campiductoris.
24 Aduehentibus uictum in castra, si aliquid per uim raperetur, suspēsionis pœna esto.
25 Si quis in uiam publicam mercandi, prærripiendiq; uictus causa extra Castra abierit, turpe ob lucrum, grauiter puniatur.
26 De emptione & uenditione cibi, & potus, Campiductor æstimationem faciat.
27 Quicunq; ante æstimationem aliquid emerit, emptor pecunijs, uenditor mercibus priuetur: similiter & de eo intelligendum est, qui cariori pretio quàm Campiductor constituerit, aliquid uendere ausus fuerit.
28 Satellites à Campiductore missos, ad comprehendendum malefactorem, nemo uerbis inhonestis proscindere audeat, sub graui pœna. Similiter administratori iusticiæ Carnifici, nemo illudere audeat, sub pœna honoris.
29 Militum prefecti sub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione sua desiderarentur. Arcis uerò siue ciuitatis cuius præsidia agit, incolam aut ciuem ad militiam nemo suscipere audeat, sine licentia Campiductoris, sub graui pœna.
30 Vnusquisq; militum præfectus diligenter animaduertat, ne arcem fidei suæ concreditam ad ultimum usq; periculum uitæ tradere præsumat, sub honoris & capitis pœna.
31 Decuriones, Commilitonesq;, si Rotmagister, (quod absit) per signa aliqua castrum hostibus tradere enituerit, illum captum Campiductori præsentare tenentur.
32 Rotmagister, siue militum præfectus, ad reserationem, & occlusionem portarum castri, quotidie præsens tenetur adesse, neminiq; castrum tempore incongruo apperire audeat. Noctu uerò omnes milites congregatos habere in arce tenetur.
33 Nemo in castrum intromittatur, nisi certa noticia de illo haberetur, cuius sit, uel ob quam causam uenerit, & si iustam causam dixerit, solus in castrum absq; famulis intromittatur, qui absq; Campiductoris licentia intromitti non possunt.
34 Quicunque militum maximè autem pedestrium deprædationis causa in terram hostilem friuolus abierit, talis pœna capitis puniatur.
35 Si alicui custodia ordinaria uenerit, ille autem præsens custodi non adfuerit, capitis pœna esto.
36 Si quis custodiæ munus obiens, sequentis custodiæ adeuntē non expectando abierit, temerariè, caput amittit.
37 Cui ex ordine custodiam obire contigerit, idq; muneris temerariè per ebrietatem, alearumq; lusum neglexerit, caput & honorem amittit.
38 Nemo Rotmagistrûm, Commilitonumúe extra arcem discedant, militesq; suos ad quamuis legationem negotiorum suorum destinare non audeant, sine licentia Campiductoris, maximè uerò Campiductore ibidem præsente, sub graui pœna.
39 Rem fortè inuentam, nemo apud se pernoctare sinat, sed Rotmagistro, siue Campiductori eam indicet, sub pœna patibuli.
40 Quicūq; militū absq; armis, ad quę stipēdia accepit, ambulauerit, uinculis corrigatur.

41 Nemo

41 Nemo rixas, motusque aliquos in arce exercere audeat, sub pœna atroci, quod si quis aliquem uulnerauerit caput, & pro friuola gladij extractione manum amittit.

42 Ad quamuis iustam emendationem arcis, maxime obsidionis tempore, nemo militum eorum, qui in ea præsidia agentes manent, propter seipsos laborare detractent.

43 Rotmagistri & Decuriones, singuli suos milites semper instruant, doceantque, quomodo unusquisque in acie, legitime, ordinateque stare, & armis suis competentibus commode uti posit, quod si ex ordine aliquis foras excesserit, caput amittit.

44 Commilitones, siue Decuriones honeste sese obseruent erga Rotmagistrum suum, non solummodo manu, uerum etiam uerbis, similiter & Rotmagister erga eosdem, neminem dehonestando, uerberandoue, sed si quid aliquis peccauerit, in corona omnium Decurionum, sociorumque eum iudicet & puniat, rebellem uero Campiductori indicet.

45 Quod si aliquis commilitonum, sociorumue, siue ipse uices gerens, Articulos supra scriptos, honoris & capitis pœna præmunitos iuste & legitime non obseruauerit, eũ Rotmagister suus, Campiductori sub fide iusione, & nobilitatis honore, ordinate trãsmittat.

Articulorum militarium magni Ducatus Lithuaniæ finis esto.

PRVSSIAE CVM SVIS PROVINCIIS, CIVITATIBVS, omniumque Magistrorum Crucigerorum Teutonisci ordinis, iuxta seriem compendiosa descriptio.

DE PRVSSIAE DEDVCTIONE DOctorum opiniones.

Præclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Aeneas Syluius, qui in Prussia legationem frequenter obibat, scribit in suis Chronicis, quod Prussia rectius & conuenientius, Vlmigauia appellanda sit, & hoc non sine causa: nam populus qui hanc Regionem primo incolebat, Vlmigauus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus scribit, ab Ortu solis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedosque, siue Vandalitas cõmigrasse. Mathias uero Miechouiensis, Polonorum Chronographiæ scriptor, lib. 2. cap. 8. refert, Regem Bithiniæ Prussam nomine, ab Hannibale Carthaginensi admonitum, ut Romanis bellum inferret, quod cum ille suscepisset, male ei cessit. Longe enim plus Romani totius orbis Domini, quam Prussa Rex Bithiniæ copijs ualebant, quocirca ab illis adeo cum uniuerso exercitu profligatus est, ut Bithiniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigauiam longa peregrinatione uenire, quam a suo nomine Prussiam appellauit. Commemorat, & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechouiensis, multos Romanos in terram istam propter atrocia bella, Romæ exorta migrasse, seque partim in Prussiam, partim in Lithuaniam, Liuoniamque & Samogitiam diffudisse. Erasmus uero Stella asserit in hãc Regionem gentiles quosdam populos Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedosque uenisse, qui omnes in Vlmigauia, non diu tamen domicilium habuerunt. Sebastianus autem Brand Germanorum Chronographiarum scriptor, sic de Prutenis, eorumque sedibus inquit: Pruteni proximi sunt Vistulæ, siue Vandalo fluuio, qui Poloniam a Germania disterminat, hic fluit ex Silesia, Poloniaque minori & Masouia præterlapsa per Prussiam Gedanum usque decurrit, ibique in salsum mare exoneratur.

Syluij de Prussiæ appellatione opinio. *Vlmigaui.* *Ioannis Boemi opinio de Prussia.* *Miechouitæ opinio de Prußia.* *Prußia a Prussa Rege Bithiniæ.* *Romani in Prußia.* *Erasmi Stellæ opinio.* *Sebastiani Brand opinio.*

Ab æquinoctio itaque Prussiam Saxonia attingit, ab occidente Pomerania, & mare Balticum, siue Germanicum, ab ortu solis Lithuaniæ, a meridie Poloniæ regno, & Masouiæ Ducatui contermina est, a septentrione Curlandia, Liuoniaque terminatur. Regio est fertilissima frugum, pecorisque abundans, incoluerunt illam, (maxime autem iuxta Vistulam fluuiũ) Vlmigaui, Alani, Amaxobij, Gotique, ut testis est locupletissimus Ptolomæus. Hæ gentes, in primis immundos spiritus, & prophanas creaturas adorauerunt, usque ad tempora Friderici Cæsaris huius nominis 2. cuius consensu & approbatione a Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani uel Pauperiani nuncupabantur perdomiti sunt, & ad fidem Christianam conuersi, anno Domini 1216. de his fusius Chronica Pontificum de ordine fratrum Teutonicorum, eorumque origine legi possunt. Poterit insuper Sebastianus Francus in secunda parte Chronographiæ suæ uideri.

Fines Prußiæ. *Prussæ gentiles.*

PRISCA ANTIQVORVM PRVTENOrum religio.

Anno Domini 503. Gentilibus Prutenis, siue Vlmigauis, Rex quidam Bruteno dictus, imperauit, qui cum iustos annos ætatis consecutus esset, Regiũ sceptrum diutius tenere resignauit, quietam uitam ducere instituens, quocirca fratrem Veijdenutum successorem sibi in Regno elegit, traditoque fratri sceptro, ipse Bruteno

Ab eodem Bruteno Prußiam appellatã quidam autumãt.

Kirie Kirieijto nomina Græcorum ex Bithinia idiomate personant.

teno summus sacerdos gentili ritu effectus est, nomenque ei dignitatis inditum fuit, Kirie Kirieijto, quasi dicas proximus noster Dominus. Huic Pontifici suo Pruteni & idolis, præclaram sanè & cum maximo sumptu habitationem, sub quercu quadam erexerant, locoque Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem, & altitudinem tela optima sericea extensa fuit, in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum, Kirie Kirieijto dictum, & præcipuos ministros idolorum munia obeuntes intrare poterat. Si autem aliquis inuisendi, honorandi, adorandi uel offerendi gratia ad idola uenisset, tunc constituti Deorum ministri telā, ut idola uiderentur, à quercu semouebant. Quercus hęc tripartita fuit inter cæteras syluas quercinas delectissima in loco, (ubi nunc oppidum Heyligenbeil, id est, sancta securis, constructum est) sita erat, ex una parte Prutenorum Deum qui Peruno, id est, fulmē dicebatur, habebant: in huius laudem & honorem ignis ex quercubus construebatur, qui die, nocteque perpetuò ardebat, & nunquàm extinguebatur, quòd si negligentia ministrorum ad hoc officium præstandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali supplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum, cuius cultus erat in serpente uiuo retinendo, qui lacte, ut eò commodius uiueret, alebatur. Tertia ex parte Dæmoniacum idolum Patelo nomine, situm fuit, huius honor in retinendo alicuius mortui hominis capite consistebat. Habuerunt præterea alios multos Deos quos adorabant, cultuque Diuino prosequebantur, semper tamen inter querceta holocausta eis offerre solebant, & quod ferè res habebant, tot præsides & deos constituebant. Fuit igitur Deus singularis Vurschayto gentiliter dictus, quem magno honore uenerabantur, & pro Lare siue deo domestico super omnia mobilia, iumentaque utpotè, equos, boues, oues, capras, sues, &c. eum prępone-bant. Alter Deus fuit Sneybrato dictus, hunc super anseres, gallinas, anates, columbos, pauones, &c. constituebant. Tertium Deum domesticum, Gurcho dictum habebant, is omnibus esculentis, cibarijsque præponebatur.

Processus religionis Prussorum.

Petun idolum.

Patrimpo idolum.

Tertium idolū Patelo.

Vurschayto idolum.

Sneybrato idolum.

Gurcho idolū.

Præterea tonitruis, lunæ, stellis, serpentibus, bubonibus, & omnibus penè creaturis, diuinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam scripturam nouerat, propterea nec fidem adhibebant, si quispiam diceret hominem, homini per literas animum & uoluntatem aperire posse. Potus illorum aqua melli commixta, & lac equinum erat, liberales ualdè & hospitales aduenis se exhibebant.

DIVISIO PRVSSIAE IN XII. DVCATVS.

Nomina filiorum Vedenuti.

Anno Diuinæ incarnationis 373. Vedenuto Princeps Prusiæ, (qui Bruteno fratri uoluntariè sceptra deponenti successit) duodecim filios procreauit, quorum hæc nomina fuêre, Saymo, Neydro, Sudo, Slauo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumque iam Vedenuto Princeps, centesimum decimumsextum annum attigisset, regiones Prusiæ inter filios diuisit, Saymonemque natu maiorem summæ rerum præfecit. Atque ita Prusia in 12. Ducatus, secundum filiorum Principis Vedenuti numerum diuisa est, & unusquisque à suo Principe nomē accepit. Quos hic secundum ordinem cum sua dispositione, castrisque & ciuitatibus, annorumque numero, quando uidelicet à Crucigeris potissimum erectæ sint, describemus.

Prußia in 12. Ducatus diuisa.

SVDAVIA DVCATVS I.

Primus & præcipuus Prusię Ducatus Sudauia olim erat, qui à Sudauo Vedenuti filio Principe suo, nomen sortitus est. Hic Ducatus omnes alios & præstantia, & fertilitate antecellebat: nam quocunque tempore necessitatis, sex millia equitum, & octo millia peditum præstare ualebat. In hac regione præcipui nobiles & proceres totius Prusiæ priscorum tempore sedes suas habebant, nunc autem paludibus & syluis maximis obsitus scatet, nec ullum uestigium tam insignis & nobilis regionis remanet, pręter septem pagos, quos coloni possident, in Luptauensi territorio, tota enim est deuastata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob causam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Distinguit Sudauiam à Sambia regione palus quidam, à Ducatu uerò Nadrauiensi fluuius Lawo appellatus.

SAMBIA DVCATVS II.

Sambia nunc Szamland appellata, Regio Prusiæ à Principe Saymo nomen accepit. Hęc priori cum potentia, tum fertilitate non multum cedere uidetur, poterat enim ex illa 4000. equitum & 4000. peditum congregari. A' Natangia regione fluuio Prægel dicto disterminatur.

Sequuntur Castra & Ciuitates ad Sambiensem Ducatum pertinentes.

Lebenicht

Lebenicht	unaquæque earum condita anno Domini	1256.
Kneypach		1380.
Regiomontum cum castro & antiqua, (ut illi appellant) ciuitate.		1260.
Fischusia		1269.
Lechstet		1289.
Mulmelburgia		1279.

Girmauia, Rudauia, Neuhusia, Vuargia, Ceilgarbia, Bobetia, Lubtauia, Schaccia, Chremetia, Vualdouia, Tyremburgia, Bonundia, Rositta, Caymen.

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum suis ciuitatibus, quę omnes à Crucigeris benè muratæ & fossis cinctæ extiterunt, nunc quædam arces in curias iudiciales redactæ sunt, quarundam etiam magna pars, humi prostrata iacet.

NATANGIA DVCATVS III.

NAtangia Regio à Principe Natango nomen ducit, quæ à Bartia Regione flumine, Alla nominato, secernitur, à Pomesania Passaria fluuio, disterminatur. Regio est optima, arces & ciuitates plurimas, prout inferius ordine descriptæ sunt, habet.

Valdouia ciuitas	conditæ sunt anno Domini	1256.
Girdauia ciuitas		1326.
Cintia oppidum		1313.
Creneburga ciuitas cum arce		1253.
Heiligenbeil oppidum		1301.
Fridlandia ciuitas		1312.
Schippenbeilia ciuitas		1319.
Brandenburga oppidum cum arce		1362.
Balga arx		1239.
Damnouia ciuitas		1400.

NADROVIA PROVINCIA IIII.

REgio Nadrouia à Principe Nadro denominata est, eam à Natangia fluuius Pregiel disterminat, à Slauonia Nara amne distinguitur. Hæc maiori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum deuastata est, reliquiæ eius & uestigia reperiuntur, casæ & tuguria in quibus piscatores habitant.

SLAVONIA DVCATVS V.

SLauonia Regio quondam Priscorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur, à Principe Slauo nomine denominationem accepit, ex maiore parte à Lithuanis, Crucigerisque depopulata est, eam à Lithuania Memula fluuius disterminat. Has infra scriptas munitiones & arces complectitur cum ciuitatibus & oppidis,

Ragneta	His annis incarnationis Diuinæ, à Crucigeris fratribus constructæ sunt	1253.
Tilsa		1289.
Renum		1276.
Liccouia		1278.
Salauia		1385.
Labia		1258.
Tapia		1255.
Vintburgia		1409.
Christouerder		1253.
Boytia		1338.
Cestia		1185.
Norbeitia		1381.
Vonsdorfa		1391.
Angerburgia		1412.
Dringofortia		1403.

BARTONIA DVCATVS VI.

BArtonia à Barto Principe nominis etimologiam ducit, cum Lithuanis & Moschouitis terminis disceptat, à Lithuania 70. stagnis & solitudine, à Galindia uerò flumine quodam finitur, nunc magna ex parte à Lithuanis & Crucigeris peruastata est. Arces has cum oppidis, à Crucigeris correctas complectitur.

Nordemburga	His annis hæ munitiones à Crucigeris erectæ sunt	1505.
Iohansburga		1268.
Gurgburga		1259.
Insterburga		1342.
Rihteuerder		1396.
Bartonia		1365.
Rhenum		1375.

GALINDIA REGIO VII.

HAec Regio à Galindo Principe Galindia nuncupata est, cuius Masouiæ sylua ingens à Meridie fines excipit, quondam tam populosa fuit, ut successu temporis, populus in ea progenitus, locum non haberet. Vnde præpositi regionis obstetricibus seuere mandarunt, ut nullam fœminei sexus, post partum prolem, hac luce frui permitterent, quam rem cum minus obseruatam animaduerterent, mamillas fœminis ne amplius prolem educarent, amputarunt, quod facinus mulieribus summæ tristiciæ, & miseriæ causa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam autoritate nomine & potentia clara, quæ pro Prophetissa habebatur: oracula enim interrogantibus dabat. Huic cum mulieres calamitates suas exposuerunt, Prophetissa illa, miseræ sorti fœmineæ condolens, dolos quibus uiros circumueniret, & perpetratum facinus ulcisceretur, expiaretque, indagare, cogitareque cœpit, conuocatisque omnibus proceribus, & nobilioribus uiris Galindiæ, monuit eos, ut Christianis bellum, sine ullo armorum genere (euentus enim rerum prædicere solita erat) quam celerrimè inferrent, hanc enim uoluntatem Deorum esse seriò affirmabat, quibus Galindæ auditis, sine ulla mora (certum enim esse credebant) iuuenes, senesque ualida manu inermes in Polonorum & Masouiorum Christianorum prouincias, cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum, & iumentorum præda, ad sua proficiscuntur. Interim uerò captorum Christianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Christianis nunciant, quomodo Galindi sine armis in terram erumperint. Christiani re intellecta benè armati Galindos assecutos, maxima, cruentaque strage profligant, prædamque repetunt, bellumque continuantes, fugientes hostes in regionem usque eorum persequuntur, quam armis & igne euertunt, reliquias tam matronarum, ancillarum, & iuuenum, in captiuitatem abducunt. Has ciuitates & munitiones Galindia complectitur.

Grande facinus.

Fraus mulieris

Pruteni in Masouiam excurrunt.

Masoui Prutenos profligant.

Orteleburgum castellum	Anni instaurationis eorum	1266.
Rastemburgum oppidum		1329.
Neyburgum arx & oppidum		1238.
Passenhumia oppidum		1388.
Dreschlouia arx & oppidum		1338.
Lucia castellum		1348.
Lucemburgia oppidum		1349.

VARMIA REGIO VIII.

VArmia siue Vuermelandia Regio, à Vuarmo Principe nomen sortita est, à Pomesania Prouincia stagno, & flumine passaria discernitur, à Natangia paruis quibusdam fluuijs, has arces cum ciuitatibus complectitur.

Ressel arx & ciuitas	His annis sunt extructæ	1337.
Sreburg arx		1348.
Bichofstein ciuitas		1325.
Vuartemburga ciuitas		1325.
Allenstein arx & ciuitas		1367.
Melsatia arx & ciuitas		1326.
Helsberga arx & ciuitas		1320.
Vuermeditum arx & ciuitas		1316.
Gulstadia ciuitas		1326.

HOGKERLANDIA PROVINCIA IX.

HOgkerlandia siue Pomesania, à Principis nomine Hogo appellata est, eam à Natangia, Passaria fluuius separat, à Pomesania duo fluuij Melsink & Drasen appellati, hasque arces cum oppidis complectitur.

Brandemburgum castrum & oppidum	His annis extructa sunt	1258.
Frauemburgum oppidum		1279.
Tolkiemit oppidum		1365.
Munhusia castellum		1365.
Scharpouia prædium		1400.

Elbingense castrum constructum anno 1237.
Ciuitas uerò ipsa Elbinga celebris & populosa emporio clara instaurata est anno 1239.

CVLMENSIS DVCATVS X.

CVlmia Regio Prussiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A' Polonia & Pomerania Vistula fluuio secernitur, à Pomesania flumine Ossa, à Michlouia uerò & Dobrinia territorij Drebnicz fluuio, fines suos dirimit, has ciuitates & munitiones habet.

Culmina ciuitas ampla	Erectæ sunt annis hisce	1223.
Vuentslauia arx		1215.
Aldusia castrum		1238.
Grandentz arx & ciuitas		1299.
Gugeleburga ciuitas		1230.
Schonse arx cum ciuitate		1305.
Strasburga arx & ciuitas		1285.
Bartonia arx		1346.
Neumarckt ciuitas		1325.
Rogosna arx		1293.
Colmense ciuitas		1251.
Torunia arx cum ciuitate amplissima, emporio clara ad Vistulam condita		1235.
Papauia arx		1375.
Frideck arx		1331.
Lipno arx		1319.
Lesna ciuitas		1328.
Golba arx & ciuitas		1300.
Luben arx cum ciuitate	hisce annis extructæ	1233.
Reden ciuitas cum arce		1233.
Bergelauia arx		1305.
Lautergurgia arx		1301.

Huius Ducatus Titulo Rex Poloniæ utitur.

POMESANIA PROVINCIA XI.

POmesania à Pomesa Principe, finitur ab alijs Regionibus Vistula, Elbinga, Drusno, Drobnicz, Vuessera, multæ in ea præclaræ arces & ciuitates, ut sequitur habentur.

Marienburga ciuitas ampla, anno Domini 1302. extructa est, arx uerò anno 1281. à fratribus Teutonicis erecta sub Magistro ordinis Hartmanno Comite Heldrouiensi, natura loci munitissima, uallo que fortissimo & fossa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac comeatu copioso, apprimè firmata, Regis Poloniæ præsidijs tenetur.

Newtichia oppidum		1329.
Stum arx cum ciuitate		1249.
Christburga arx & ciuitas		1258.
Preusmarck arx		1329.
Salfeld ciuitas		1328.
Merinek arx cum ciuitate		1290.
Holand arx & ciuitas		1329.
Lubstadia ciuitas	Hæ ciuitates cum suis munitionib. his annis extructæ sunt	1302.
Ossterrade arx & ciuitas		1270.
Rosenburga arx cum ciuitate		1289.
Marienuerder arx cum ciuitate		1311.
Garnesia ciuitas		1328.
Germanica Eilouia arx cum ciuitate		1337.
Lebmulia ciuitas		1337.
Hohenstein ciuitas		1301.
Schonembergia arx		1319.
Rosembergia ciuitas		1315.
Eilemburga ciuitas		1299.
Neumburga ciuitas cum arce		1289.
Salauia ciuitas cum arce		1306.

MICHLOVIA PROVINCIA XII.

MIchlouia admodum angusta terra est, inter Brodnam & Drebnicz fluuios iacet. Huius causa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fouebant, nullam arcem præter unam ciuitatem Strasburgam, & tres munitiones, Berklij, Dornik, & Michlouiam habet.

Pomeranię Regionem amplissimam, longo tractu mari adiacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ Regionum descriptione, latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus, & Crucigeris habebant, in hac sita est celeberrima urbs Gedanum, siue Dantiscum appellata, à mari Germanico uno miliari abest, eam celeberrimus fluuius Vistula præterlabitur, ibidemq; amplissimis ostijs in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ, & Prussiæ emporium est, Regij Poloniæ subiecta, anno Domini 1285. translata.

Dantiscum.

PRuteni Gentiles barbarie indomita rigentes, peruersi & infideles erant, uanas creaturas quaslibet pro Dijs colebant, nec se ad fidem Christianam conuerti patiebantur. Idiomate proprio à Liuonico non dissimili utebantur, Polonis & Masouitis tributarij erant, sed frequenter nacta occasione iugum excutiebant, ideò multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Postea anno Domini 1211. Conradus Masouiæ Princeps ex Regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus sæpius uarijs excursionibus infestatus, ad Imperatorem Fridericum huius nominis 2. legatos destinauit, implorans auxilia aduersus infideles Prutenos, qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros à Saracenis tunc temporis Hierosolyma pulsos, in Prussiam 20000. misit, quibus Princeps Masouiæ Culmensem terram in primis donauit, cum arce Dobrzinensi, hac conditione, ut tempore necessitatis subsidium sibi contra infideles Prutenos ferrent, Prussiamq; subiugatam insimul partirentur. Hîc quædam de origine Crucigerorum Teutonici ordinis subiecimus.

Crucigeri in Prußiam ueniunt.

ORIGO ET PRINCIPIVM TEVtonici ordinis.

ANno Domini 1188. cum Balduinus Rex Christianus Hierosolymis regnaret, Saraceni & barbari ex arce nomine Ptolomaida, Latinè Acona, Germanicè Acris dicta, uarijs excursionibus Sanctam terram infestare solebãt. Quamobrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petijt à Christianis. Longobardi igitur sexaginta galeras, & in hijs quinquaginta millia uirorum, in subsidium miserunt, cum quibus multi homines probi piæ peregrinationis causa, in terram sanctam profecti sunt. Horum numerus erat 500. partim ex Saxonia, partim ex alijs prouincijs Germaniæ, qui omnes in unam nauem cõgregati, Aconã usq; peruenerunt, ubi per integrũ annum, cum infinita multitudine Christianorum, Aconam antequam caperetur, oppugnauerunt, in oppugnatione multi Christianorum telis barbarorum læsi erant, unde in morbum inciderunt,

Expeditio Christianorum in terram sanctã.

derunt, paſsimq́ꝫ ſparſi cùm neminem in terra aliena, qui ſubleuaret inopiam haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pij uiri Teutones, qui cum uiderent Chriſtianos tam miſerè interire, commiſeratione ducti curam illorum ſuſceperunt, diligentiaq́ꝫ illorum plurimi infirmi conualuerunt. Poſtea Xenodochium, ſiue hoſpitale ſub titulo Beatæ uirginis Mariæ, Aconæ erexerunt, primusq́ꝫ Xenodochij præfectus Henricus de Vualpot electus eſt, ex Germania oriundus, hic maximam diligentiam, in fouendis infirmis & egenis adhibuit, ultimum diem Aconæ peregit, ibidemq́ꝫ ſepultus eſt, anno Domini 1190. Poſtea Balduinus Rex, Hieroſolymis templum, & Xenodochium, pro pauperibus, & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconienſi læſi erant, extruxit, ſub titulo Beatæ uirginis Mariæ. *Hoſpitale Beatæ Mariæ uirginis Hieroſolymis.*

Tandem anno 1191. Clemens Papa huius nominis 3. hunc ordinem confirmauit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis, Xenodochij Hieroſolymitani Beatæ uirginis Mariæ. Præterea D. Auguſtini, regulam illis ſeruandam impoſuit, Stemmateq́ꝫ cum cruce nigra eos inſigniuit.

POSTEA Patriarcha Hieroſolymitanus, ſingulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamide ex utraq́ꝫ parte crucem nigram habente ornauit, ſicq́ꝫ illi habitum ſuum ſuſceperunt. Fuerunt qui ueſtiti ſunt 24. fratres laici, & 7. ſacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, miſſam celebrare conceſſum erat, nullus barbam tondebat, & ſuper ſacum ſtramine impletum, regula iubente, dormiebant, ſed ſtatim hæc mira quadam metamorphoſi immutata ſunt. 1 *Habitus Crucigerorū Teutonicorum.*

Secundus Henrico de Vualpot, primo Magiſtro Xenodochij Hieroſolymitani, Otto de Karpen nobilis Germanus, in Magiſterio ſucceſsit, anno Domini 1200. ſub Imperatore Romanorum Philippo, huius nominis 2. & Innocentio ſummo Pontifice, hic in humilitate, & cordis ſimplicitate, Deo & fratribus ſeruiuit. Sexto anno officium abſoluit, Aconæq́ꝫ ſepultus eſt. 2

Tertius Ordinis Magiſter Hermannus Bart Olſacenſis, electus eſt ſub Pontifice Innocentio 3. & Philippo 2. in ordine Germanorum Imperatorum 22. anno 1206. præfuit officio 4. annis, pauperibus quantum potuit ſatisfecit, Aconæ ſepultus eſt. 3

Quartus Hermannus à Salzen, nobilis Miſnenſis, Ottonis & Friderici ſecundi, Imperatorum, Innocentij 3. & Honorij, Gregorijq́ꝫ 9. Pontificum temporibus, anno Domini 1210. electus eſt. Hic omnium præclariſsima Priuilegia Ordini à Pontifice, & Friderico ſecundo, Cæſare conſecutus eſt. Nam cum ſimultates, & odia inter Pontificem Romanum, & Fridericum Cæſarem exortæ eſſent. Ille huiuſmodi cladem prudentia ſua è medio ſuſtulit, ſub eo Conradus Marchio Thuringenſis habitum ſuſcepit, duo millia nobiles, & auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30. continuis annis rexit, eius temporibus fratribus ordinis à Saracenis Hieroſolyma pulſis, Pruſsia conceſſa eſt, Regum Poloniæ, Conradiq́ꝫ Ducis Maſouiæ, & Imperatoris Friderici 2. conceſſu. Quorum 20000. in Pruſsiam uenerunt. Pruſſosq́ꝫ Gentiles auxilio Polonorum, ex terra Culmenſi eiecerunt. 4 *Poloni & Maſouitæ Pruſsia Crucigeris concedunt.*

Quintus Magiſter Conradus Thuringorum & Cathorum Landgrauius, ſub Celeſtino 4. Pontifice, & Friderico 2. Imp. anno 1240. electus eſt, habitum Mariemburgæ, in Pruſsia ſuſcepit, cum multis nobilibus adoleſcentibus, & uiris eximijs, ac prudentibus, cum Pruſsis Gentibus, multa bella geſsit, magnoq́ꝫ labore fines Regionum ordinis dilatauit, & ſi quæ ruinam minarentur, illas reſarciens optimè conſeruauit. Poſtea è uiuis exceſsit, Mariemburgæ ſepultus. 5

Sextus Ordinis Magiſter Poppo ab Oſternaw electus eſt, Conradi 4. Imperatoris, & Innocentij 4. Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Liuonienſibus, & Swantopolo Duce Pomeranorum geſsit, poſtea ante Ligniciam ciuitatem cum Conrado Sileſiæ Duce, ſanctæ Heduigis marito, à Tartaris totam ferè Sarmatiam uaſtantibus, interemptus eſt, à Chriſtianis uerò Vuratislauiam delatus, ibiq́ꝫ in Baſilica Diui Alberti, terræ mandatus eſt, huius Magiſtri tempore Regiomontum conſtructum eſt. 6

Septimus Magiſter, Ioannes Sangerhuſenſis, officium ſuſcepit tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Rom. Imp. & Alexandri 4. Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum, uires mirabiliter diminuit, ordoq́ꝫ eo præſidente, plurimum profecit, Dominicanorum monaſterium Toruniæ fundauit, Brandemburga quoq́ꝫ ciuitas cum arce, eius temporibus ædificata eſt, anno Domini 1266. Tapia quoq́ꝫ munitio erecta. Annis 12. præfuit, Treueris ſepultus eſt. 7

Octauus Magiſter, Hartmannus, Comes Heldringenſis conſtituitur, ſub Rodolpho 27. Imp. Habsburgenſi Comite, & Clemente 4. Pontifice, anno Domini 1275. uir pius 8

& induſtrius

& industrius extitit, Nadrauiam, Sudauiamq; Regiones Prussiæ debellauit, cum cæterisq; finitimis longas acies tenuit. Eo præsidente, anno 1279. Menia ciuitas ædificata est. Anno uerò Domini 1281. Marienburgense castrum erectum est. Venetijs ultimum diem clausit, ibidemq; sepultus est.

9 Nonus Magister Burchardus à Swenden, sub Rodolpho Cæsare 27. & Pontifice Ioanne 21. electus est, anno 1283. eo præsidente fratres ordinis, cum Prussis infidelibus bellum acre larga sanguinis effusione gesserunt, eosq; in integrum ad obedientiam compulerũt. Postea 7. annis in officio expletis, Magistratu se abdicauit, mortuus est Rhodijs, ibidemq; ad Basilicam S. Ioannis sepultus.

10 Decimus Magister, Conradus de Feuchtwangen, munus Magisterij suscepit, sub Adolpho 28. Imp. & Nicolao 4. Pontifice, anno 1290. eo præsidente ordo multum profecit, 7. annis fratres in officio continuit: Pragæ Bohemiæ metropoli spiritum exhalauit, Trebniciæq; sepultus est.

11 Vndecimus Magister Gotfridus, Comes de Hohenloh electus est, sub Cæsare Adolpho 28. Germanorum Imperatore, & Pontifice Celestino quinto, anno Domini 1297. Hic Venetia cum multis fratribus in Prussiam profectus est, decem annis officium gessit. Postea Comitijs celebratis, Magisterium resignauit, in Germaniamque profectus, è uiuis excessit.

12 Duodecimus Magister Sigfridus de Feuchtwangen, anno 1307. creatus est, Alberti Imp. Austriæ Ducis, & Clementis Pontificis temporibus. Hic sedem Venetijs, Prussiæ castrum Mariemburgam transtulit: nam in terra sancta, Venetijs, Neapoli, & in Anglia sedes suas, & præclara ædificia propter quasdam simultates amiserant. Duobus annis officio præfuit, Mariemburgæ mortuus est.

13 Decimus tertius Magister, Carolus Beffart susceptus est, sub Henrico 7. Imperatore, & Clemente 5. Põtifice, anno 1309. erat insignis uir prudens, & industrius, anno Domini 1312. eo præsidente, Memula arx, in Curlandia Regione Prussiæ fundata est, ad propulsandos Lithuanorum incursus. Tandem prędictus Magister à Pontifice Romam citatus, adeò crimẽ obiectum auxilio Dei diluit, ut in aduersariorum caput redundaret. Romaq; discedens, in itinere, Viennæ morbo oppressus expirauit, ibiq; tumulatus est. Huius tempore pestis per integrum annum tantoperè grassauit, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

14 Decimus quartus Magister Vernerus Vrselensis, temporibus Cæsaris Ludouici 33. & Ioannis Pontificis 22. suscepit officium suum, anno 1322. ordini cum summa laude præfuit, citò post interemptus est, à fratre ordinis Ioanne Bunsdorfio, in uigilia S. Elisabeth, cum ex uespertinis precibus egrederetur.

15 Decimus quintus Magister Ludolphus Dux Brunsuicensis, sub Ludouico 33. Cæsare, & Ioanne Pontifice 22. Magisterij celsitudinem suscepit, anno 1325. uir pius & sapiens extitit. Fratres ad cultum Diuinum summopere compulit, largeq; illis omnia ministrauit, ideò eos liberalitate obedientes sibi effecit. Iusticiam magnopere administrauit.

16 Decimus sextus Magister Districhus, Comes Aldemburgensis, octogenarius iam electus est, temporibus Ludouici 33. Imp. & Ioannis 22. Pontificis, anno Domini 1329. eloquentia ualidus, autoritate grauis, iusticiaq;, rigidus extitit, gentilibus terrori fuit, templum Beatæ Mariæ uirginis Mariemburgæ extruxit, Toruniæ obijt, translatus Mariemburgam, in templo S. Annæ sepultus est.

17 Decimus septimus Magister Rodolphus Dux Saxoniæ, Ludouici 33. Imperatoris, ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium susceptus est, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341. magnas copias conscripsit, Neumarcouiamq; oppugnauit. Interim uerò Lithuani Prussiam inuaserunt, eamq; ferè totam igne, & cædibus consumpserunt, multos captiuos abducentes, quæ causa illi tantum mœrorem attulisse creditur, ut mente captus, ab officioq; depositus, præ mœrore uitam terminârit, in Marienuerderq; ciuitate sepultus est.

Lithuani Prussiam uastant.

18 Octodecimus Magister Henricus Dusmariensis, Clementis 6. Pontificis tempore, officij dignitatem consecutus est, 6. annos in regendo ordine consumpsit, cum Lithuanis & Ruthenis bellum egregium, in die Purificationis Beatæ Mariæ gessit, auxilioq; Diuino 10000. inimicorum prostrauit. E' uiuis postea decessit, Mariemburgæq; humatus est. Hic uirginum Cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Lithuani prosternantur.

19 Decimus nonus Magister Henricus Kniprodiensis, Carolo Cæsare 34. & Clemente 6. imperantibus, ad dignitatem Magisterij accessit, anno 1348. Eo præsidente ordo doctis uiris abundauit, fratres in timore & amore Dei instruxit, annis 31. officio præfuit: Mariemburgæ uitam terminauit, ibidemq; sepultus est.

Vigesimus Magister Conradus Zolner, temporibus Venceslai 33. Imperatoris Romani, & Vrbani 6. Pontificis, ad officium uocatus est, anno Domini 1379. multa egregia bella & facinora contra Gentiles, Lithuanos, & Samogithas temporibus Keystudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigilonis Ducum Lithuaniæ gessit. Ordinem in potestate octo annis tenuit, Mariemburgæ naturæ debitum persoluit. 20

Vigesimus primus Conradus Valenrodensis, Venceslai 33. Imperatoris, & Bonifacij Pontificis tempore, magnus Magisterij oblatum suscepit, anno 1388. uehemens, & iracundus extitit, totis uiribus bello incumbebat, Monachos, Sacerdotes, & omnes Ecclesiasticos furore percitus, odio persequebatur, nullumque in hora mortis ad se uenire passus est. Anno 1391. fratres ordinis, armata manu, per fluuium Crononem, Lithuanis Nemen dictum, ad arcem Cawnensem in Lithuaniam nauibus, terraque peruenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Newerder, Riteuerder, & Metemburg appellatas, ex his Crucigeri Lithuanis, magna damna inferebant, Regionem igne & ferro uastando, incolasque occidendo. 21

Vigesimus secundus Magister Conradus de Iungingen, ad munus obeundum uocatus est, Venceslao 33. Imp. & Bonifacio Pontifice præsidentibus. Hic propter morũ probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, pacisque obseruantissimus erat, ideo ab ordinis fratribus, cum multa pati oportebat. Annis 12. officio præfuit. Postea ex carceribus corporis liberatus, Mariæburgæ in D. Annæ templo humatus est. 22

Vigesimus tertius Magister Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Ruperto 34. Cæsare, & Gregorio 12. Pontifice, munia obeuntibus, officiũ suscepit anno 1404. Strenuus & bellicosus uir extitit, regulas ordinis non admodum obseruauit, consanguineos odio persequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim destruxit. Cum Lithuanis & Polonis plurima bellis gessit, hũc postea Iagielo Rex Poloniæ, & Lithuaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligauit, ubi & ipse cum plurimis Commendatoribus quorum 200. recensentur cecidit. Dux quoque Stetinensis & Olesnicensis, Kerczdorffque Dux exercitus Crucigerorũ, à Polonis capti: 5000. Crucigerorũ à Polonis cæsa sunt. Lithuanorum tamen in castris Polonorum militantium 7000. trucidata, fugataque in primo conflictu. 23

Crucigeri profligantur.

Vigesimus quartus Magister Henricus Comes Plauensis, sub Sigismundo 35. Imp. & Ioanne 23. Pont. electus est. Hic uolebat ulcisci iniuriam, quæ à Polonis Crucigeris illata erat, sed antequam quicquam inciperet ab officio deiectus est, & Engelsburgæ in carceres coniectus, deinde ad Leksteg missus, ubi 7. anno in uinculis peracto, fatis concessit, sepultus Marienburgæ. 24

Vigesimus quintus Michaël Sterbergensis, Imperatoriæ culinæ Magister, Sigismundo 35. sceptrum tenente, & Ioanne 23. Rom. Pont. ordini præpositus est, anno Domini 1410. Primo anno cum suscepisset officium Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lithuaniæ, Osterrodam, Helsburgensemque Episcopatum, Resenburgam, Elbingam, & Christburgam ciuitates, depopulati sunt. Argentoratum obsederunt, re tamen infecta discesserunt, nouem annis ordinis curam gessit: postea ut deponeretur precibus obtinuit, Gedani uitam finiuit, Marienburgæ uero sepultus est. 25

Poloni cum Lithuanis Prussiam uastant.

Vigesimus sextus Paulus Rusdorfiensis, Sigismũdi 35. Imp. & Martini Pont. tempore, Magisterij celsitudinem consecutus est, anno Domini 1419. Huius tempore prouinciæ & ciuitates Prussiæ ad Regem Poloniæ Casimirum defecerunt, & iugum Crucigerorum excusserunt, officium 9. annis hic Magister retinuit, mortuus tandem, Marienburgæque sepultus. 26

Ad Polonos Pruteni deficiunt Crucigeros spernentes.

Vicesimus septimus Conradus ab Erlingshausen, Alberti 36. Rom. Imp. tempore officium suscepit, anno 1438. Hic à bello quo aduixit abstinuit, nimio dolore ob fratrum peruersitatem consumptus est, Marienburgæ mortuus, ibidemque sepultus. 27

Vigesimus octauus Ludouicus ab Erlingshausen, sub Cæs. Friderico huius nominis 3. fratres regere cepit anno 1450. Huius tẽpore Prussia ab ordine desciuit, ad Regemque Poloniæ Casimirum maior pars eorum defecit. Milites quoque ordinis præsidiarij, Marienburgam Regi anno Domini 1457. pro summa 476000. florenorum uendiderunt, cum alijs castris & ciuitatibus. Postea Rex Poloniæ capta arce Choinicze, pacem cum Crucigeris inijt, atque ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adiuncta est, pro qua Poloni 150. annis perpetuò cum Crucigeris belligerabant. 28

Pruteni Crucigerorum iugũ excutiunt. Marienburga uenditur.

Vigesimus nonus Henricus Rhews, Comes Plauensis, dignitatem Magisterij assecutus est, sub Friderico huius nominis 3. Imp. anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit, Regiomonti in Cathedrali Ecclesia terræ mandatus est. 29

Trigesimus Magister Henricus Comes Richtenbergẽsis, anno 1470. officium suscepit, præsidentibus Friderico 3. Imperatore, & Sixto Pontifice huius nominis 4. Fuit uir rigidus, 30

gidus,furibundusq;,Theodorum Episcopum Prusiæ captum,in uinculis fame peremit. Ordini annis 7.præfuit, Regiomonti sepultus est, huius tempore bellum sacerdotum in Germania fuit.

Bellum sacerdotum.

31 Trigesimus primus Martinus Truchses Vueczhausensis, sub Friderico 3. Imperatore, & Sixto 4. Pontifice ordini præfectus est, 12. annis præfuit, Casimiro Regi Poloniæ, obedientiam præstitit, Regiomonti mortuus, ibidemq; sepultus est.

32 Trigesimus secundus Magister Ioannes de Tiefen ex Heluetia, celebri familia oriundus, Maximiliano sceptrum tenente, & Iulio Pontifice præsidente, ordinem in tutelam suscepit, anno 1489. Eodem anno Polonia Regi, iuramentum præstitit. Postea eidem Regi Ioanni Alberto, auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipseq; peremptus est. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatus.

33 Trigesimus tertius Fridericus Dux Saxoniæ, Thuringorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris, & Iulij Pontificis temporibus, anno Domini 1498. In festo D. Michaelis Regiomonti Magistratum suscepit. Nunquam Regi Poloniæ iuramento se obstringere uoluit, qua de causa à Polonis sæpius infestatus, in patriam suam Hermanduriam profectus, ubi 12. annis extra Ordinis fines exactis, mortuus est. Huius tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è uiuis decessit, cui in Regno Alexander frater germanus successit.

34 Trigesimus quartus Albertus Marchio Brandenburgensis, Casimiri Regis Poloniæ Nepos, Maximiliani Cæsaris, & Iulij Pontificis temporibus, Ordini solenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus est, anno Domini 1512. Sigismundo Regi Poloniæ auunculo suo, iuramentum præstare noluit, sed arces necessarijs omnibus muniuit, ut se contra Polonorum incursum defenderet, magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob causam, quod iuramento se obstringere Regi noluisset.

GESTA HVIVS MAGISTRI TEMPORE præcipua.

ANno Domini 1519. in Autumno, inter Sigismundum Regem Poloniæ, & Magistrum Prusiæ Albertum Marchionem, bellũ ortum est, anno 1520. Albertus Marchio, die festo Circumcisionis Christi, Bransbergam inopinatè occupauit. Eodem anno, Mielzak, Milimlijn, Regi traditæ sunt, cum alijs plurimis ciuitatibus, castrisq;. Quadragesimali tempore mense Aprili copiæ Regis Oland, ciuitatem & arcem sub Magistro, cœperunt, eodem anno Brandemburga arx & ciuitas à Polonis capta & depopulata est.

Anno Domini 1520. Vuolfangus Dux Schonemburgẽsis cum exercitu ordinis decem millibus peditum, & 4000. equitum coniungens, Gedanum oppugnauit, ex episcopiq; monte, (ut uulgò uocant) ciuitate imminenti 4000. globos tormentorum bellicorum, in ciuitatem frustra tamen exonerauit, nullum enim hominem læsit, sibi uerò ingens damnum in tormentis & globulis intulit: nam ex muro ciuitatis tormentum unum præstantissimum, in mille frusta concussum est, & si aliquis ex exercitu se ostenderet, in hunc quatuor uel quinque tormenta ex turribus ciuitatis exonerabantur, tantaq; miseria & penuria omnium, Crucigerorum milites afflicti erant, ut multis suorum desideratis, quibusdam captis, fuga sibi ab obsidione consulere cogerentur. Interea uerò Poloniæ Rex, in subsidium Gedanensibus 12000. equitum electorum misit, qui milites Crucigerorum à Gedani obsidione discedentes, insecuti sunt, plurimosq; ex eis trucidauerunt, quosdam captiuos abduxerunt, multi etiam à Cassubijs & Pomeranis iugulati sunt. Postea Regius exercitus Dirschouiam & Stargerdum arces occupauit, Choijnicz quoq; arx cum ciuitate capta est, postea cæteræ ciuitates & arces ultro se Regi Poloniæ obtulerunt, & milites ordinis una cum Crucigeris ex Prusia sunt eiecti.

Crucigeri à Gedano fugantur.

Crucigeri ex Prußia eijciuntur.

Anno Domini 1525. die 8. Aprilis, Prusia quam primùm religiosi Crucigeri uidelicet tenuerunt, in mundanam policiam & principatum sæcularem cessit. Albertus enim Marchio Brandenburgensis in ordine 34. & ultimus Magister Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæsus, difficileq; contra stimulum calcitrare uidens, Regem sibi per internuncios fratres & affines suos reconciliauit, Cracouiamq; ueniens iuramentum solenniter Regi Poloniæ Sigismundo, in Maiestate Regia ad id fabricata, in medio foro Cracouiensi sedenti, Regalibusq; induto præstitit, multis principibus. Ibiq; prædictum Albertum Marchionem Brandenburgensem, post iuramentum solenniter præstitum, Sigismundus Rex, Principem sæcularem, equitemq; (ut uocant) auratum creauit. Terrasq; omnes Prusiæ certis sub conditionibus, eidem ut feudali, clientiq;, & subdito suo cõcessit, uexillumq; illi suum sub insignijs Polonicis dedit. Atq; hic finem ordo ille ut uocant Teutonicorum

Magister Prusſiæ iuramẽtum Regi præstat.

tonicorum

tonicorum Crucigerorum, in Prussia anno Domini 1526. Alberto Prussiæ Duci, soror Regis Daniæ, in matrimonium data est, ex qua suscepit filium, Albertum Fridericum modernum Ducem Prussiæ, qui etiam post mortem patris, Regi Poloniæ iuramentum, homagiumq; solenniter præstitit, nunc quo ordine, & quibus ceremonijs hoc iuramentum præstitum sit, quoniam ipse præsens rerum spectator fui, breuiter dicam.

Anno Domini 1569. mense Iulio in Comitijs Regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgensis, Alberti Ducis Prussiæ prædicti filius, patri in Principatu succedens, iuramentum Regi Poloniæ præstitit, hoc modo. Decima nona die Iulij, amplissimum suggestum (siue Maiestas ut dicitur Regia) tectum sericeis, & stragulis, tapetisq; pretiosis, in suburbio Lublinensi sumptuose erigitur, ubi Rex sessurus esset. Concursus fit ad forum immensæ hominum multitudinis, opplentur uiæ, omnesq; plateæ quacunq; incessus erat, satagit pro se quisq; uel ornatus splendido uestitu, uel armis instructus apparere. Interim Maiestas Regia ex arce in thronum proficiscitur, cingitur ingenti, & splendida Senatorum, Procerumq; uniuersi Regni corona, præcedentibus Principibus, uiris, ac omnis ordinis consiliarijs, & aulicis. Vexillumq; pulcherrimum & amplissimum album, nouo Duci, de more, cum insignijs donandum, Erasmus Debinski, Cancellarij Regni filius, præferebat, postea Rex in domum quandam suggesto oppositam diuertitur, ibiq; ornatu Regali induitur, Sandalijs uidelicet aureis, alba Dalmatica, & Chlamide, siue Piuiali ex panno aureo confecta, & corona Regia aurea gemmis, lapidibusq; prætiosis concinnè, affabreq; ornata, chirothecas quoque annulis, gemmisq; ornatas manibus imposuit. Induta Maiestas Regia ornamentis Regalibus de modo illa in suggestum procedit media, inter Reuerendissimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiscopum Gnesnensem, Primatem Regni, ac Dominum Padniewski Episcopum Cracouiensem, præcedentibus, & subsequentibus contiguè primarijs Dominis, Consiliarijs, Spiritualibusq;, gladium euaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborouuski Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat: Pomum aureum Cruce insignitum Petrus Zborouuski Palatinus Sendomiriensis portabat, Sceptrũ Stanislaus Myskouski, Palatinus Cracouiensis anteferebat. Cùm itaque Sacra Regia Maiestas in solio sedit, quatuor Germani Proceres Prussiæ, nomine Ducis sui, supplices uenerunt, & genubus flexus unus eorum orationem facundo lepore, ad S. R. M. recitauit: Oratione finita, Regia Maiestas quatuor Consiliarios suos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Prussiæ accersendum misit. Veniens itaque Illustrissimus Princeps Albertus Fridericus, disertissima facundia, orationem fecit ad S. R. M. singularem fidem, supplicitatem, & subiectionem testantem. Responsum est postea ipsi Principi, Consiliarijsq; eius Latinis uerbis, nomine Regis: Sacram R. M. tam ipsum Principẽ, quàm omnes subditos, & optimates eius, omni fauore, & gratia complecti, defendereq; uelle. His finitis accessit Princeps ad solium, & pedes Regios genu flexus cũ summa reuerentia accepit, accepitq; de Sacra Regia Maiestate manibus, uexillum album insignitum Aquila nigra, cum literis S. & A. colligatis in pectore, cum institutione ore Regio facta his uerbis: Nos Sigismundus Augustus Rex, annuentes uestris, & uestrorum subditorum precibus, tradimus, & concedimus Illustritati tuæ, prout parenti tuo Illustrissimo tradideramus, in feudum terras, ciuitates, oppida, & arces in Prussia, & ad eas Illustritatem tuam inuestimus, per huius uexilli traditionem, ac instituimus gratia, & benignitate nostra, qua Illustritatem tuam uti nepotem nostrum charissimum complectimur, speramusq;, quod eius beneficentiæ nostræ, & memor, & grata, fidelisq; Illustritas tua sit futura. Deinde Princeps Prussiæ caudam uexilli tenens, super libro Euangeliorum in hæc uerba iuramentum præstitit.

Mos omagiorum regni Polonici.

Vestitus solennis Regis Poloniæ.

Verba Regis ad Ducẽ Prussiæ.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgensis in Prussia, Stetinensis, Pomeraniæ, Slauorum, Cassubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggrauius Norimbergẽsis, promitto & iuro, quod Serenissimo Principi ac Domino, Domino Sigismundo Augusto Regi Poloniæ Inuictissimo, Magno Duci Lituaniæ, Russiæq;, ac omnium terrarum Prussiæ Domino, & Hæredi, sicut meo naturali, hæreditarioq; Domino, & eius Sacræ Maiestatis hæredibus, & successoribus Regibus, & Regno Poloniæ ero fidelis & obsequens, eiusq; Maiestatis ac heredum, & totius Regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcauebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem uasallum, feudalemq; pertinet, ita me Deus adiuuet, & hoc sanctum Dei Euangelium. Accepto huiusmodi iuramento Maiestas Regia, gladium ancipitẽ, à Gladiatore Regni, Domino Andrea Zborouuski accepit, nouumq; Ducem ter præcinxit, inclinatũ de more dicens: Accingere gladio tuo super femur tuum, Potentissime. Postea ei torquem aureã, Regio munere non indignam imposuit. Mos omnis Ordinis Nobiles, qui ad Equestre munus contendebant (in quo-

f tum ego

rum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti sunt. Quibus omnibus ex ordine solenniter peractis, ac depositis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu, Duceq; Prussiæ cum suis præcedente in arcem redijt.

Commendatio Prußiæ. HAEC autem Prussiæ Regio, plerisq; sinuosis flexibus est ubiq; amœna, & oportunis Portubus maris Baltici, maxime commoda, urbium illustrium oppidorum, arciumq; frequentia, & opimis incolarum diuitijs, opibusq; ac terræ ubertate, supra modum claret. Pecoris omnigeni inæstimabili copia, piscationibus, uenationibusq;, & syluis fructuosissimis, aërisq; temperie, cum amœnitate coniuncta prædita est, & postquam fidem Christianam Prussia suscepit, 72. arces præcipuas, & 62. ciuitates principales habuit, à Crucigeris domus Teutonicæ erectas, quarum numerus nunc temporis successu, plurimũ creuit: multæ enim & frequentes ciuitates ac oppida, munitionesq;, tam à Polonis, quàm Crucigeris uario Marte utrinq; decertantibus extructæ sunt. Longitudo eius ex Aquilone in Austrum, à Torunia urbe confini Masouiæ usq; ad Memulam castrum cum oppido, quinquaginta octo milliaribus extenditur. In latitudinem uerò quinquaginta milliaribus, Lituanos, & Masouitas contingens patet. *Ciuitates in Prußia.*

Flumina Prußiæ. Flumina præcipua, & principalia, in Prussia duodecim reperiuntur, Istula siue Vistula, quæ Sylesiam, Poloniam, Masouiam, & Prussiam præterlabitur, similiter Cronon siue Nemen ex Lituania decurrens, Nogat, Elbinga, Vuesera, Passaria, Alla, Prægel, Ossa, Drebnicz, Lica, Lauia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piscium abundantia, minùs tamen hominibus præcipuè externis cognita. Lacubus plurimis aliquando septem milliaribus Polonicis patentibus, piscibusquè omnis generis exundantibus undique scatet. Gummi quoque genus lucidissimum, quod succinum, siue Glessum uulgariter Burstin uocatur, in littore maris Baltici copiosè colligitur. Cùm autem Prussia, ut copiosè superiùs descripsimus, barbarorum colonia antiquitùs fuerit, Polonorum ac Teutonicorum armis subactam, sacrisquè initiatam se agnoscit, qui in eam colonias suas barbaris, penitùs ferè extirpatis deduxerunt, nuncquè tam Polonis, quàm Germanis equitibus, pariter ciuibus, agricolisquè frequens est. Barbarorum tamen reliquiæ, ad Curlandicum lacum hucusque supersunt, qui cum Liuonibus, & Lituanis uicinis, idiomate, moribus, habituquè concordant. Porrò nulla in uniuerso Poloniæ Regis Dominio, regio reperitur, quæ tam frequentibus ciuitatibus, arcibus, & oppidis, ut Prussia abundat.

Prußia duplex. Hæc autem Prussiæ Regio amplissima, omniumq; fructuum tam ex terra, quàm aqua nascentium abundantissima, duplex est, Ducalis, & Regalis: nam Dux gratia Regis Poloniæ, in suis ciuitatibus, & arcibus integrè rerum potitur, ut uasallus, & feudalis, ac beneficiarius Regni. Regiomontiq;, quæ est ciuitas maritima, sedem suam habet, in qua est collegium communis studij, ab Alberto præfato primo, ex Magistro Duce creato fundatum. Est autem Regiusmons emporio clara, ad eam enim merces ex Septentrionis regionibus copiosè apportantur, in hanc sedem suam Magistri transtulerunt Marienburga nobilissima, eaq; munitissima arce, ac totius Prussiæ propugnaculo, quæ cùm se expugnari non pateretur, Casimiro Regi Poloniæ (ut diximus) pro certa stipendiorum militibus Ordinis persolutione dedita est, in ea assiduè milites præsidiarij à Rege Poloniæ asseruantur, uictu & omnibus ad bellum necessarijs tam apprimè prouisa, ut sex annorum obsidionem sustinere possit. Est enim Regalis Prussiæ (id est, illarum arcium, & ciuitatum, quas Rex electas extra Ducem, armis maiorum suorum, acquisitas possidet) caput, & metropolis à Gedano septem milliaribus distat. Plurimas nobiles ciuitates, & arces, quas superiùs enumerauimus, Prussia complectitur. *Regiomontũ.* *Marienburga.* *Episcopatus Prußiæ.*

Episcopatus uerò quatuor Catholicos, postquam fidem Christianam suscepit, Prussia habebat. Vuarmiensem, Culmensem, Sambiensem, & Pomesaniensem, nunc Sambiensis Vuarmiensi: Pomesaniensis autem Culmensi adiuncti. Vuarmiensem Episcopatum, qui est præcipuus Reuerendissimus Dominus Stanislaus Hosius Polonus, Sacræ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis dignissimus, singulari pietate, & uitæ sanctitate, ac doctrina cœlesti, & scriptis diuinis coruscans administrat, qui Malleus Hæreticorum indefessus, & Catholicæ Ecclesiæ propugnator strenuus iure censendus est. Culmensem Episcopatum, Reuerendissimus Dominus N. Costca, uirtutum, & doctrinæ speculum insigne. Nunc de Pomerania regione amplissima dicendum nobis occurrit, quæ etiam Polonorum armis antiquitùs perdomita imperio paret. Nam Boleslaus Rex bellicosissimus Anno Domini 1003. Russiæ Principibus debellatis, strenuoquè Marte contusis, perpetuum uictoriæ monimentum Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Boristene fluuio collocauit. Deinde Anno Domini 1008. Saxonibus bellum intulit, *Gades Boleslai.*

& omnem

& omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim, & Salam fluuios, Chersonesumque, Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur, summa belli dexteritate ditioni suæ subiugauit. Vrbes earum regionum maximas, partim solo æquauit, partim suis Polonis muniuit, gentemque uniuersam Pomeranorum, barbaram, & incultam, ad fidem Christianam suscipiendam, armis coëgit, & ut sempiterna memoria uictoriæ fœlicissimæ apud posteros extaret, in Albi, & Sala, Ossaque fluuijs, columnas æreas inclytus triumphator locauit, totam Prussiam ac Pomeraniam Christianis infestissimas, perdomuit.

DVCATVS POMERANIAE.

POMERANIA Regio amplissima, ab Holsatia ad Liuoniam usque, longo tractu iuxta mare Germanicum extenditur, unde & nomen habet. Pomorze enim Slauis mari adiacentem Regionem significat. In hac Regione natio Slauonica, antiquitus consederat, sed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præcipuas ciuitates à mari procul sitas complectitur, Stetiniam, unde Ducatus Stetinensis dicitur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam, Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifenborgam, & alias complures. Quæ uerò mari impendunt Colberg, Camin, Coslin, Gribswald, Sunt, Puczka, Reuecol, Louemburg, Hechel, &c. Iulinum in hac Regione urbs erat celeberrima, nunc ruinis deformis iacet, pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant, nunc titulo eius Rex Poloniæ, qui in ea maiori ex parte rerum potitur, Duxque Prussiæ feudalis Regis Poloniæ utuntur. *Iulinum.*

GEDANVM, siue Dantiscum huius Regionis metropolis, urbs amplissima, & insignis à mari Germanico uno milliari abest, eam celeberrimus fluuius Vistula præterlabitur, ibidemque amplissimis ostijs in mare exoneratur, in ea totius Pomeraniæ, & Prussiæ celeberrimum emporium est: ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hispania, Swetia, Dania, & Nordwegia, naues ad eam appellunt. Ex Lituania quoque Russia, Volinia, Poloniaque uariæ merces, fluuijs nauigabilibus in eam deferuntur: præcipuè uerò siliginis, & frumenti, ingens copia ex supranominatis regionibus aduehitur. Regi Poloniæ subiecta est, Castellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta est, fossa qua naues maxime intra mœnia ueniunt. Burggrauius cum proconsulibus, & consulibus regio nomine, ciuitatem administrant. Ciues omnes ferè Germani sunt, mercatoresque ditissimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulcherrima dispositione, commerciorum uarietate, maris, Vistulæque opportunitate, incolarum, & externorum incredibili multitudine, ciuium diuitijs, & instrumentorum bellicorum, ad hostes propulsandos, ac machinarum ænearum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo iudicio cōferenda sit. Prætorium maximo sumptu, eoque regio exædificatum cum superba turri, ædesque sacræ, cum priuatis ingenti auri pondere, artificiosè erectæ, Geldaque publicum urbis palatium, ac horologium diuinis ferè manibus elaboratum, cuius campanæ mirabilem quendam, & suauissimum concentum edunt, secundùm artificis uoluntatem, & temporis conuenientiam in admirabilem omnium gentium aduenas attrahentes. Propugnaculum munitissimum in ipso maris portu extructum, frequentibus directis machinis armatis militibus custoditur.

Vexillum totius Pomeraniæ aquilam nigram in collo coronatam, gladium euaginatum manu humana tenentem, pro Stemmate in campo aureo gestat similem Prussiæ, quam in eius principio expressimus.

ELBINGA ciuitas insignis ad ostia Albis fluuij, in littore maris magnificentissimè, & sumptuosè extructa, splendidis ciuium opibus, & mercatorum diuitum frequentia claram, spectabilemque se reddit. Eius titulo Rex Poloniæ scribens, se Dominum terræ Elbingensis maximè in Priuilegijs utitur. Districtum enim amplissimum circumiacentem habet. Atque hæc de Prussia breuiter dicta sufficiant.

LIVONIAE TOTIVS CVM SVIS PROVINCIIS, CIVITATIBVS, CASTRIS, ET COMMENDATVRIS, Siue Palatinatibus, &c. succincta descriptio.

Addita est quoque breuis narratio, quomodo hæc Regio in ius Inuictissimi Regis Poloniæ Sigismundi Augusti, Magni Ducis Lituaniæ cesserit, & quo pacto à Moschorum Principe, & Swetiæ Rege diminuta fuerit

LIVONIA siue Lieflandia, Regio amplissima, ab Oriente Russiæ, Moschorum Principi subiectæ, contigua est, Neruaq; fluuius nauigabilis, (in cuius utraque ripa, duæ arces eiusdem nominis, uni Liuoniensium, altera Moschorum sibi exaduerso sitæ sunt) imperium Moschouiticum, à Liuoniensi dislimitabat. Sed modernus Moschorum Monarcha, Ioannes Basiliades, Derpt insigni urbe Episcopali, cùm sibi adiacente Prouincia occupata, ulteriùs fines suos (prout inferiùs dicitur) promouit. A' Septentrione cum Swetiæ Regno, & Philandiæ Ducatu fines suos, sinu maris Baltici disterminat: ab Occidente mari Baltheo (quod Germanicum, & Prutenicum appellatur) contermina est: à Meridie Samogitiæ, & Lituaniæ, nonnihilq; in Occidentem uergens, Prussiæ adhæret. Nonaginta milliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum sinu maris Baltici adiacenti extenditur. *Fines Liuoniæ.* Sed nunc bellis sæuientibus, pluribus in locis uastata, & diminuta est. Continet autem in se plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari possunt, horum singula cum suis ciuitatibus, & castris succinctè describere curabo. Sed primò quomodo, & quando Regionis incolæ nomina Christo dederint, paucis aperiam.

Totum penè Orbem terrarum post maximum illud uniuersæ terræ diluuium, fallacium dæmonum fraude seductum, ueram unius Dei religionem, impio multorum, & falsorum Deorum cultu, uanaqúe superstitione commutasse constat. Quidam enim mortuos homines propter merita beneficia, & egregia gesta, cultu diuino uenerabatur. Alij malignos Dæmones, ementitis miraculis, & prodigijs hominum oculis sese insinuante, adorabant. Denique beluis atque serpentibus, & sculptis, pictisq; arte humana simulachris, gloriam ueri Dei exhibebant. Donec Iesu Christi, ueri Dei, hominisqúe benignitas, & Euangelij eius claritas post multa sæcula, quasi lux clarissima, mundo cœlitùs affulgens, has terras, terribilesq; tenebras discussit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem uergentes, Christianæ religionis ignaræ, uano idolorum cultui, diutiùs subiugatæ fuerunt: difficilis enim ad eos externis gentibus erat aditus, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam, & Græci, qui primò fidem Christianam amplexi sunt, Septentrionalium plagarum minùs exactam notitiam habebant: unde factum est, ut Liuonia cum cæteris, ad Aquilonem uergentibus Regionibus, nouissimè omnium, Sacro Baptismi fonte lauata fuerit. *Fridericus Imperator. Germani in Liuoniã ueniũt.* Demùm Friderici primi ex Ducibus Germaniæ, Romanorum imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Liuoniam appulerunt, & gentis barbaræ, simplicissimæqúe animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ simplicitatis, opumqúe parandarum, & rei familiaris iusto negligentior: melle enim expresso (quo maximè Regio abundat) cæram uelut alias quisquilias, & purgamenta domibus euertebant. Postea succedente quæstu, & mercatoribus Occidentalibus, eò loci confluentibus, Sacerdotes paulatim se illis immiscere, adiungereqúe, piæ peregrinationis causa cœperunt, ut mercatoribus, uidelicet Thesauros Liuonum acquirentibus, ipsi animas gentis Christo, per uerbum salutiferum lucrifacerent. *Meinardus pius uir, primus in Liuoniam uenit.* Erat igitur ea tempestate uir quidam Meinardus nomine in Lubeca ciuitate celeberrima, pietate, & sanctimonia uitæ insignis, hic unà cum mercatoribus conscensa naui, in Liuoniam, Anno partæ per Christum salutis, millesimo, ducentesimo, traijcit, & conspiciens in tam insigni, & præmatura messe, nullos operarios extare, continuò ibi unius famuli conuictu contentus, ætatem transigere constituit. Casamqúe sibi ex arbustis propter imbres arcendos construxit. *Meinardus Liuones in fide Christi instruit.* Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio superato, abita iam mutui conuictus, & contractæ notitiæ cum incolis Regionis opportunitate, Religionibus, & rerum Diuinarum eos admonere cœpit, sensimqúe à uano Idolorum cultu, ad Christianę fidei obseruantiam adducere, auspicanteqúe Deo, & pium uiri religiosi conatum secundante, complures incolarum in agnitam ueritatis doctrinam con-

nam concesserunt, quorum crescente numero, multorumq; animis (ut fit) rei nouæ, & inusitatæ religionis studio, flagrantibus, Basilica instauratur. Nec multò pòst Meinardus à Bremensi Archiepiscopo, in Liuoniæ Episcopum consecratur, qui in messe Christi strenui operarij munus adimplens, rem Christianam multùm adauxit, & magnam gentis partem ad Christum conuertit, postea uitam cum morte fœliciter commutauit. Huic ex uita decedenti Bertoldus Cisterciensium abbas succesit, qui contra irruentes hostes fidei Christianæ, unà cum peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Christo exercendam, ex Germania confluxerant, pugnare instituit. Vbi uerò ad pugnam uentum est, equo infræni in mediam barbarorum aciem proiectus confoditur. Tandem crescente multorum pietate, plurimi sacræ se militiæ deuouerunt, ordinisquè fratrum Teutonicorum habitu suscepto, ensiferos fratres sese nuncupauerunt. Sed cum rebus gerendis superesse non possent, hostiumquè barbarorum uis undiquaque inualesceret, Teutonicorum fratrum ordini, in Prussia se coniunxerunt. Cùm enim audiuissent, quod ordo Teutonicus Cruciferorum in tota Germania proficeret. Volquinus Præpositus eorum à quinto in ordine, Magistro Prussiæ Conrado olim Comite Turingensi, in ordinem Teutonicum susceptus est, Anno Domini 1234. suffragijsq; eiusdem Magistri Prussiæ Conradi, Gregorius summus Pontifex Romanus huius nominis nonus, iussit ubique & pręcipuè apud infideles Prutenos, Liuonesquè proclamari, quod ordo fratrum à gladio in Liuonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Prussia unitus, incorporatus, asscriptusq; esset. Susceperunt itaque fratres à gladio Liuonienses, crucem, habitumq; more fratrum Teutonicorum in Prussia. Et semper ab hoc tempore Magistri Prussiæ, à Liuoniensibus Magistris tributa certa, & obedientiam exigebant, usque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgensis, Magistri Prussiæ, qui anno Domini supra millesimum, quingētesimum, decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam accipere maluit. Itaq; Liuonienses data, præscripta ingenti summa pecuniæ, in posterum ab obedientia Prutenicis Magistris exhibenda, liberati sunt. Hanc tamen libertatem paulò pòst per insolentiam suam amiserunt. Rex enim Polonorum Sigismundus Augustus, eos in potestatem suam, prout inferiùs dicetur, redegit. Sed ad rem accedo, Liuonienses cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Prussia assumpto, grauissimis bellorum laboribus, cùm barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Liuonia potiti sunt, Magistrumquè sibi elegerunt, qui cum commendatoribus, seu etiam pręfectis totam Regionem guberbernabat. Erant præter hunc in Liuonia Episcopi quinq;, utpotè Archiepiscopus Rigensis, Derptensis, Habselensis, Oseliæ, Curlandiæ, Reualiæq;, Episcopi. Hi sua munia strenuè, & magnificè ut Principes obibant, sed anno Domini 1558. Moschorum Dux, Derpta, siue Torpato, insigni urbe Episcopali potitus, Episcopatum Derptensem penitùs aboleuit, Rex quoque Poloniæ Archiepiscopatum Rigensem cum omnibus arcibus, & ciuitatibus (rerum enim in Liuonia potitur) tenet. Reualiensem Episcopatum, Swetiæ Rex urbe Reualia capta administrat, Oselensem Episcopatum, & Abselensem frater Regis Daniæ, Magnus nomine, unà cum Insula Osilia possidet.

Meinardus Episcopus creatur Liuoniæ primus.

Bertoldus Episcopus occiditur.

Ordo Teutonicorum in Liuonia.

Volquinus primus Liuoniæ Magister.

Ordo Liuonicus à Gregor. nono Pōtifice confirmatur.

Cruciferi Liuonien.

Prußienſium tributarij, & cum illis uniti.

Liuonienses se redemerunt à Prußiensibus.

Episcopi Liuoniæ.

Episcopatus Liuoniæ direpti à multis Principibus.

Ordinis Teutonici Magister, unà cum suis commendatoribus, plurima oppida, & arces munitas possidebat, & primò quidem ordinis Magister, & Archiepiscopus Rigensis simul, & coniunctim Rigam urbem metropolim Regionis occupabant, Monetamq; uterq; propriā, qua adhuc incolę Regionis utuntur, cudebat. Verùm Magister pręter dominijs, & possessionis consortium, arcem quoque ibi habebat. Hic iam ordine territoria, arces, & ciuitates, tam Magistro ordinis, quàm Episcopis, & commendatoribus subiectas, describere pergam. Hæc uerò sunt territoria, siue Prouinciæ, in Liuoniensi Dominio, quæ pro Ducatibus ualent: utpotè, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Estlandia, Virlandia, Haria, Geruendiaq;.

Prouinciæ Liuoniæ.

LEITLANDIA SIVE RIGENSIS PROVINCIA.

LEITLANDIA Regio Liuoniæ præcipuas has arces, & ciuitates Regi Polonię subiectas habet.

RIGA urbs celeberrima, totius Liuoniæ metropolis, muro fortissimo, propugnaculisq;, & turribus densis, tormentis bellicis apprimè munitis, ualloq; inexcusso tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita, fossis duabus ex utraque uallis parte, circumducta, & stipitibus acutis circumsepta, rebus bellicis, tormentis, & commeatu copioso, militibusq; stipendiarijs, pacis, & belli tempore benè prouisa. Arcem quoque benè munitam, & omnibus necessarijs prouisam, sibi adiunctam habet, in qua olim Magistri sedem suam habebant, eam nunc Gothardus Kietler Dux Curlandiæ Regis Po-

Gothardus Kietler.

gis Poloniæ feudalis, nomine Regio administrat, in ciuitatem tamen ipsam, ius nullum habet. Administratorem enim, siue Capitaneum aliquem ciues sibi dominari (libertatem asserentes) nō patiuntur, sed obedientiā, & tributa Regi Poloniæ, fideliter exhibēt, ipsiq; ciuilibus legibus urbem administrāt. Hanc urbem fluuius Dwina amplissimus, (ex seuera Regione Rusiæ, Moschouitæ Duci subiecta, ortus) unà cum arce alluit, & duobus à Riga in mare amplissimis ostijs exoneratur. Per hunc naues ex mari, de ultramarinis Regionibus, utpotè Swetia, Dania, Holsatia, & cæteris repostis prouincijs, appellunt. Ex Rusia quoque, & Lithuania cineres, asseres, ligna cæsa, & leuigata, omnis generis ad naues fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera importantur. Magnumq́ue hac in urbe, & celeberrimum est emporium: quamuis enim duobus milliaribus à mari distat, naues tamen omnigenæ, facillimè de mari, sub ipsa mœnia urbis ueniunt, & redeunt.

Dwina fluuius.

Emporium Rigense.

Hæ uerò arces, ciuitates, & Præfecturæ, Capitaneatusq; in hac Leitlandiæ, siue Rigensi Prouincia, continentur, uidelicet:

DVNAMVNT arx inexpugnabilis natura, opportunitateq; loci, mari adiacet, in ostijs Duuene fluuij, duobus à Riga milliaribus sita, præsidijsq; Polonicis munita, in ea omnes naues ex ultramarinis regionibus, ad Rigam uenientes, merces indicare, theloneaq́ue persoluere coguntur.

BLOKAVS munitio, inter Rigam, & Dunamunt, ad Duuinam condita, in ea quoque omnes naues excutiuntur. Hæ autem duæ arces Rigensibus maximè inuisæ sunt.

KIRCHOLM arx murata, ad Duuinam fluuium, duobus milliaribus à Riga sita, in Orientem procedendo.

Hæ quoque arces Duuinæ impendunt.

VXVL arx desolata, curia tamen in ea ubi Præfectus manet, extructa, à Kircholm duobus milliaribus abest. Crudelem illic quondam cōflictum, & hominum stragem insignem, cumulus osium ingens congestus testatur.

LENVARD arx ab Vxul quatuor milliaribus ad Duuinam sita.

ASCHERAD olim Palatinatus: arx ad Duuinam munita, Moschouitæq; ab ea aliquoties repulsi sunt, quatuor milliaribus à Lenuard abest.

NITAVV Sesucgen, Georgenburk, Leuuborg, Rositen, Lucen, Luden, Neuenhul, arces muratæ absq; ciuitatibus.

DVNEMBORG arx ad Duuinam munitissimè sita, commendator, siue Palatinus, ei olim Magistri nomine præsidebat.

SEGEVOLT arx, & ciuitas, olim ordinis Marschalci primi, à Magistro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, uidelicet, Leuuburg, Nitauu, Georgenburg, & Choen castris.

ARIES arx, Vuolmer ciuitas, & castrū. Hermes arx, quatuor milliaribus à Pernauua, & Phelin.

Has supradictas omnes arces, & ciuitates, cum suis Palatinatibus, & Præfecturis, inuictissimus Rex Poloniæ possidet, excepto Marienburga castro, quod Moschouiæ Princeps occupauit. Adzel autem, & Rodempeus à Maschouitis exustæ, & desolatæ sunt.

ARCHIEPISCOPATVS RIGENSIS.

IN eodem territorio Rigensi, Rex quoque Poloniæ omnès arces, ciuitates, Capitaneatus, & Præfecturas, Archiepiscopales possidet.

KOKENHAVS arx, & ciuitas, naturâ, & oportunitate loci munitissima, ad Dwinam fluuium sita, cæterarum Archiepiscopi, arcium, principalis.

VXVL, Lenuard, suprà nominatæ arces, Kreuuburg, Landon, Sesuegen, Schancborg, Serben, Conemburg, arx cum ciuitate, Salis, Vansel, Dalen, Iencel, Treyden.

SMILTEN arx à Moschouitis desolata, Cremon castrum olim Capituli Metropolitanæ Ecclesiæ Rigensis.

SANCEL arx apprimè munitissima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigensem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & ciuitates enumeratæ Regi Poloniæ subsunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiscopatu hæ sunt, Nochrosen, Rosemberg, Mayn, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Bersen. Earum Domini Polono Regi obtemperant.

EPISCOPATVS DERPTENSIS.

DERPT, siue Torpatum, siue Derbet, insignis urbs Episcopalis, & arx in colle munitissima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558. ab exercitu Moschorum Ducis, uiolenta oppugnatione, cum tota circumiacenti prouincia, capta est. Hæ uerò arces ad hunc Episcopatum pertinebant. Falcanauu castrum, & monasterium insigne, Neinhaus, 18. milliaribus à Derpt sita, Ruthenis cōtermina, Vuerbeke, Oldentorn, Kiriepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Episcopatu quatuor præcipuæ erant, uidelicet, Olsen, Kanelichth, Raden, Cunctal, siue Regental, omnesq; à Moschorum Duce cum Episcopatu subiugatæ sunt.

EPISCOPATVS HABSELENSIS, ET OZELENSIS.

VIKECHZLANDIA regio ad Habselensem Episcopatum cum suis arcibus, & ciuitatibus pertinebat, quæ quatuordecim milliaribus in longitudinem, duodecimq; in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Suuetiæ Rex unà cum regione posſidet.

HABSEL arx principalis cum ciuitate, in qua est Ecclesia Cathedralis, eam Rex Suetiæ ui ad deditionem coëgit.

LODE arx munita, quam Dux Curlandiæ Gotardus Ketler à Suetensium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormēta ademerat, sed postea ab eisdē capta est.

LEHAL castrum, & ciuitas, in qua est insigne uirginum monasterium, nunc prēsidijs Suetensium tenetur.

FICZKEL & Felix arces à Moschouitis exustæ, & desolatæ sunt.

VERDER arx munitissima ad fluuium Zundam sita ab ipsis Cruciferis Liuoniensibus destructa, & demolita est.

OZILIA Insula in mari Germanico aliquot à littore milliaribus sita est, ad Ozelensem Episcopatum pertinebat, arces, & ciuitates duas munitissimas habet, eas Cruciferi, Regi Daniæ prodiderunt, quas nunc Magnus eiusdem Regia Daniæ frater posſidet, Episcopatusq; utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg appellatur.

CVRLANDIA REGIO.

HAEC regio in Liuonia sita à Septentrione maris Baltici sinu, ab Occidente uerò ubi Prussiam contigit, Pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur: à Meridie Samogitiæ confinis est, Regiq; Poloniæ subest, sed eam Gotardus Ketler, Regis gratia, & benignitate tenet, tituloq; eius utitur. Has ciuitates, & arces complectitur.

VINDA arx cum ciuitate, & Palatinatu, Polonis Kiess dicitur, in ea Magistri sedem suam habuerunt, & Comitia, Conuentionesq; celebrare soliti erant, nunc Polonicis prēsidijs tenetur, administrantem illustri, & magnifico Domino Ioanne Chodkieuuiez, Generali Samogitiæ, & supremo Gubernatori Liuoniæ, ac Magno Marschalco Magni Lituaniæ Ducatus.

GOLDINGEN arx, & ciuitas cum districtu amplo.

GRVBIN, & Candaph arces cum præfecturis ditissimis.

TVCZKOM, Sabel, Durbin, Asempoth, Shruden, Frauemburg, Alfangē, arces. Newburg castrum in finibus Samogitiæ.

Episcopatus Curlandiæ septē arces continet, quas magnus Regis Daniæ frater posſidet, Episcopatusq; titulum sibi usurpat, hisq; nominibus, hæ arces nominantur, Edwalen, Pilthen, Hasempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

SEMIGALLIA DVCATVS.

HIC Ducatus Curlandiæ adhæret, à Meridie Lituaniæ contiguus est. Hasq; arces continet, Soleburg, arx, & Præfectura, Basemborg, Doblin, Nithauu, arces cum districtibus, ciuitates nullas habent, totumq; territorium, unà cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia, & benignitate commissum tenet.

ESTLANDIA DVCATVS.

ESTLANDIAE, siue Estoniæ Ducatus mari Suetiæ à Septentrione adiacet: has arces præcipuas cum ciuitatibus, & Præfecturis complectitur.

Felin cũ Magistro capta. *Exitus Magistrorum Liuoniæ.*

FELIN arx, & ciuitas munitissima, unà cum ultimo Magistro Liuoniæ Vilhelmo Furstemberg feudali Regis Poloniæ à proprijs militibus stipendiarijs Germanis Moschorum Duci dolosè prodita est. Ciuitas ipsa exusta: arx uerò præsidijs Moschouiticis munita, unaq; cum districtu, siue Palatinatu Moschorum Duci subest. Magister uerò in ea captus, Moschouiam abductus, in uinculis spiritum exhalauit. Atq; hunc extremum exitum Magistri Liuonienses habuêre.

LAIS, & Talczkofen arces, à Moscho quoq; occupatæ sunt.

Taurus capta.

TARNEST, siue Taurus, arx munitissima, pręsidijsq; Moschouiticis prouisa, à Lituanis Duce exercitus illustri, & magnifico Domino Nicolao Radziwil Palatino Vilnensi, pulueribus bombardarijs suppositis eiecta, & cum moschouitis, à ui & impetu pulueris uolantibus euersa est. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata, & exusta, Lituani quibusdam Moschorum abductis, quibusdam occisis, uelut Tartari, arce desolata relicta, & non occupata, nec munita (quæ facilè instaurari potuit) cum spolijs, tormentisq;, & cætera supellectili bellica ablata, discesserunt, anno Domini 1561. Iulij ultima.

OPERPAL arcem exercitus Regis Poloniæ exussit, & desolauit.

Has autem in hoc Ducatu arces Rex Poloniæ possidet.

Parnaua recuperata.

KARXHAVS, Helmeth, Rugen, Parnauam arcem insignem, & munitam cum ciuitate mari adiacentem. Hæc à Suetiæ Rege primùm occupata erat, sed posteà à Polonis inopinatè capta in ditionem Regis Poloniæ cessit.

VIRLANDIA.

TERRITORIVM hoc Liuoniæ inter Orientalem, & Septentrionalem plagam situm, à Septentrione Baltici maris sinu terminatur, ab Oriente Nerua fluuio celebri ex lacu Peijbas emergenti, & in mare Balticum ingredienti alluitur. A Meridie Estlandię, ab Occasu Hariæ contermina est, & octo milliaribus in longitudinem, à Nerua fluuio ad Reuualiam usq; extenditur, hasq; arces complectitur.

NERVA arx, & ciuitas insignis, munitissimaq;, ad fluuium eiusdem nominis sita. Ex aduerso in altera ripa arcē à Moscho erectam Iuanouu Gorod dictam habet, atq; fluuius prædictus Nerua, has arces interfluens Moschorum, & Liuoniensium imperium olim dislimitabat.

TOLCZBVRG arx ad sinum maris Baltici inter Neruam, & Reualiam ciuitates æquali distantia sita.

VVESENBVRG arx, & Capitaneatus.

BERCHOLM olim arx Episcopi Reualiensis erat. Ass quoq;, & Est, duæ arces nobilium Liuoniæ una Roberti à Gilsen, alia Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum suo territorio Moschorum Princeps occupauit.

HARIA PROVINCIA.

HARIA iuxta mare Suetiæ sita, in longitudinem sedecim milliaribus, & octo in latitudinem extenditur, cum Virlandiæq; territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea sitę sunt.

REVALIA urbs celebris cum arce munitissima ad sinum maris Baltici condita est. Sede Episcopali clara, sub Rege Poloniæ à Suetiæ Regis exercitu occupata. Monetam Reualienses propriam quadriangularem cudunt. Reualiensis Episcopus arces aliquot sibi subiectas possidebat, in ciuitatem tamen nullum ius, imperiumúe habebat, sed Magister ordinis eam administrabat.

BADIS castrum, & monasterium insigne, Suetenses inopinata irruptione cœperunt.

FEGVEVR arx olim Episcopi Reualiensis à Moschorum Duce expugnata nunc tenetur.

GERVENLANDIA DVCATVS.

Geruerlandia.

GERVENLANDIA Regio mari adiacens, septem milliaribus in longitudinem, sex in latitudinem patet. Frumenti, & cæterarum rerum ex terra nascentium feracissima, unam arcem, Vitenstein dictam principalem, cum pagis, & curijs compluribus nobilium habebat. Eam sub Rege Poloniæ, Suetensium Rex occupauit, Bialykamien, id est, albis lapis Polonis dicta. In hijs territorijs, siue Prouincijs Liuoniæ prædictis, (quæ etiam pro Ducatibus computari possunt) uariæ sunt multarum gentium linguæ: plebs ipsa Liuonica tribus ferè linguis (non multùm tamen

Bialykamien arx.

à se

à se differentibus) utitur, ad Lituanicumque idioma, magna ex parte alludunt, barbarie, & moribus incultis rigent, Lituanis, & Samogitis, ob uicinitatem in omnibus persimiles sunt. Vestitu uili, eoque ut plurimùm cinericio, ad Germanicum habitum alludenti utuntur, ex tiliæ libro more Lituanorum, & Ruthenorum coturnos, connectere solent, uel ex iumentorum pellibus, unà cum setis detractis. Fœmineus sexus in pagis more gentis Cyganorũ, (uel ut quidam uolunt Cyreneorum) uagabundę, uestiuntur, uestitumque quibusdam globulis plumbi, cuperis, & electuarijs exornant, indusia quoque circa collũ præcipuè annulis, intertexturisque uarijs ornant. *Liuonũ agrestium habitus, mores, & idioma.* *Mulierũ Liuonicarũ habit9.*

Crinibus passis, mulieres uetulæ, & uirgines omnes promiscuè incedunt, capitis ornamenta quędam mirè, ex globulis quibusdam, confecta ad similitudinem unionũ, Gemmarumúe, uarij coloris gestant, omnes ferè matronæ sagæ, & incantatrices peritissimæ sunt, artibus Magicis supra modum deditæ. Pane uilissimo, teterrimoque, & cibarijs simplicissimis utuntur. Frumenta omnis generis trituranda, excutiandaque, perindè ut Lituani, primò in calidissima casa, ad id præparata fumo exiccant, & postea in horreo corã extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nusquam, nisi in lebetibus æris, cupreisúe, in pagis, & ciuitatibus coquunt, neque tibi ollam argilleam aliquò, per totam Liuoniam uidere licebit. Paleis quoque frumentorum, uulgus magna ex parte cum farina siliginis mixtis utitur. Et quamuis miserrima gens fuerit, supra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes pattãdas prompta. Polonos, Lituanos, Ruthenos, cæterosque extraneos Regi Poloniæ militantes (extra Germanos, quorum sub iugo olim fuerunt) maximè inuident, eosque deprædatores, & comestores bonorum, fundique sui calamitatem appellant, & ubi possũt quoscunque milites astu circumuectos, & incautos opprimunt. Vni, uel duobus uiris transitus difficilis est, præcipuè si apud agrestes pernoctauerint: nam somno oppressos, magna ex parte trucidant, suffocantque. Diuersoria in hac regione rara, uel penitus nulla reperiuntur, sed ad curias, & prædia uiatores diuertere, ibidemque pernoctare solent: Templa quoque rarisimè, nisi in arcibus uisuntur. *Victus Liuonũ miserrim9.* *Peruersitas Liuonum.*

Ciues, & Nobiles omnes Germani sunt, Germanisque moribus, & idiomate utuntur. Fœmineus sexus pallia rubea, communiter capiti imposita, ad talos cum frequentissimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, sed contricatos crines (quos maximè nutriunt., uel ad id præparatos adaptant) tam matronæ, quàm uirgines capiti circumnectunt. Pileos siue biretos quadriangulares, more Cardinalium Romanorum gestant: quædam uerò pallijs cum uelamine uelut tecto, frontem, & caput tegente utuntur. *Ciues, & Nobiles in Liuonia Germani.* *Matronarum Rigensium habitus.*

Sponsa cùm ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda, & in altum prominente ornatur, omnisque uirginalis, & matronarum chorus, rubeis pallijs uestitus, longo ordine præit, & sequitur. Ceruisia ex hordeo, & lupulo passim in pagis, & ciuitatibus gustu amarissima, maximè differenti à cæterarum regionum ceruisia utuntur: attamẽ gens illa, & omnes Germani regionis incolę, hunc potum suauiter præbibunt.

Siliginis, & frumenti Liuonia diues est, adeò ut exteræ quoque & transmarinæ nationes, Lubeca, Amsterdam, Olandia, Dania, Swetiaque eius ubertatem præsentiant, ad quas grandi copia frumenta è Liuonia deportantur. In Liuoniam quoque ipsam ex Russiæ, Lituanieque regionibus, fluuio Dwina, & Nerua, siligo, & id genus rerum plurimùm aduehitur. Pecoribus, & iumentis domesticis omnis generis abundat, lacubus, fluuijsque piscosis, & syluis ad uenationem idoneis referta, in quibus habet, ursos, alces, uulpes, linces, maturos, castores, & omnis generis animalia. Lepores in Liuonia mutant æstate, & hyeme colorem, perindè ut Heluetijs in alpibus, hyeme sunt albi, & æstate cinericei. Inferunt & Moschouitæ pelles ursarum, albas in Liuoniam, quas ex frigidissimis Septentrionalibus regionibus, maximè ex Dwina prouincia Oceano glaciali adhærenti acquirunt. Religiosissima gens Liuonica post susceptam Christianam fidem, Romanæ Ecclesiæ ritum ardenter obseruans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipse Magister, priusquam ad Lutheranismum desciscerent, religiosa pietate diligenter ordinis regulas, in moribusque & habitu cultum decentem obseruabant. Diuorum delubra, pietate, & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis, penè demolita, & desolata uidentur, ditionemque suam ab omni incursu barbarorum strenuè, summa cum laude uindicabant, omnia denique illis ex uoto (benignitate Diuina propter Religionis antiquæ obseruantiam prosperante) cedebant: & Moschum barbarum potentem hostem, à finibus suis sæpissimè summa cum uictoria propulsabant, prout ex his duobus præclaris, & uictoriosissimis certaminibus (quos mihi explanare lectori haud ingratum uisum est) apparebit. *Liuonia ferax* *Religio Liuonum.*

Anno quo lux diuina, humana in specie cœlitùs mundo affulsit, 1 3 8 1. Magnus Moscho-

Moschus Nenhuis in Liuonia oppugnat.

Moschouiæ Dux, Liuoniensium castrum Nenhuis, in prouincia Derptensi acerrimè oppugnabat, cui oppugnationi, ipse sua persona, cum trecentis millibus armatorum interer at. Demùm post diutinam, & acrem obsidionem, crebrasq; irruptiones, mœnia, & propugnacula diruta, labefacere incoeptabant: obsessi etiam defatigati, & uiribus exhausti ac destituti, Diuinæ propugnationi, & tutelæ, humiliter sese submittunt, ipse etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, insomnis ante aram quandam postratus, flagranti, corde orabat, ut Deus in tam deplorato rerum statu, sibi, suisq; auxiliari dignaretur, fœlicemq; grauis obsidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis discutiente, cùm Moschouitæ certam iam arcis expugnationem, sibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuq; arrepto, telum cum cuspide præacuta, è fenestra propugnaculi in medium exercitum Moschouiticum iaculatur, & aspirante conatibus Deo, ipsius magni Principis cor, læthaliter transfigit: concurrunt trepidi Moschouitæ, dominumquè exanimatum leuant, & cum magno ululatu deplorantes funestissimum casum Domini sui, relictis castris, & arrepto cadauere, in Moschouiam fuga sibi consulentes, pergunt, Liuones ex arce sese proripientes, hostes fugientes persequuntur, per agrosq;, syluas, & pagos, pallantes assecutos trucidant, obruunt, telisquè transfigunt, & uidentes mirabili, memorabiliquè modo numinis auspicio, se liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Basilica arcis ad altare appendunt, solebatq; in eo templo cultus Diuinus, magna pietate, & deuotione peragi: Sed postea Anno Domini 1551 Lutheranis dogmatibus assumptis, nullum pristinæ pietatis uestigium conspiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat, donec tandẽ Anno Domini 1558. Ioannes Basiliades modernus Dux Moschouiæ, eandem, arce potitus, religionem, quoque Lutheranam immutauit.

Insignis uictoria Moschorũ Duce occiso.

Vuolter Pletẽburg Magister Liuoniæ.

Aliud celebre, & perpetua memoria dignum, prælium Liuones contra Moschouiæ Ducem gesserunt, Anno 1500. sub ordinis Teutonici Magistro, Domino Vuoltero à Pletenburg, qui cum Moschis enim statuisset, publica ieiunia, & solennes Lætanias, secundùm morem Ecclesiæ Romanæ, instituit: nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholicismo transuersos egerat, Menseque Septembri paulò post natiuitatem Mariæ uirginis, exercitum ordinat. Rigensis quoque Archiepiscopus mille Germanos equites adducit, Torpatensis Episcopus quingentos, Reualiensis, & Habselensis itidem quingentos simul, ita ut Magister Liuonicus septem haberet, Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedestrium (qui populi sunt Liuoniæ, in Regione, quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magister, Rusiam finitimam Moschouiæ Ducis inuadit, arcesquè, & oppida quædam expugnat, inde ipso exaltationis sanctę Crucis die, ad urbem Pscouiam exercitum ducit, iuxta hanc sita est planicies, duorum milliarium latitudine patens, in quam deuenerunt, obuiam cũ illis procedit Moschouiticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies distributus) continens. His adiunctæ erant Tartarorum copiæ barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magister, ubi aut turpiter fugiendum, aut ingenti cum animo, aduersus tantum exercitum, barbarie, & armis formidabilem procedendum uidet, nihil de uictoriæ spe remittens, aleam belli tentare constituit, & animis suorum confirmatis, classicum canere iussit. Moschouitæ quoque ex aduerso signa tollere, patrioquè more tubas inflare, & timpanulas (quas paruas singuli præfectorum habere solent) pulsare cœperunt. Magister Teutonicus, globos tormentarios, scloppetariosquè, uelut crebra, continuaquè tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, strepitu, armorumq; corruscatione, utrinque concurrunt, Tartari, & Moschouitæ arcubus, & sagittis assueti, densissimo, creberrimoque telorum iactu, æthera obumbrant, quæ tamen emissa aërem irrita, uerberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fusi, fugatiquè fuère, duodecim Moschorum acies, centum millia conficientes, uiribus, animisquè recentes succedunt. Teutones cæsis Tartaris, ubi bellum recrudescere sentiunt, quantò maiorem hostium uim prioribus, succedere uident, tantò maioribus animis in hostes irruère, & uelut ab integro noua uirtute resumpta, ingenti cum fremitu cæsim, punctimquè uergente iam ad uesperam die, confligunt. Ex Moschouitis, qui supererant, fuga sibi consulentes in Pscouiam se recipiunt: prælio itaq; dirempto, compertum est ex Teutonicis, unum duntaxat desideratum, compluresq;, sed non lęthaliter uulneratos: Moschouitarum uerò, & Tartarorum, circiter centena millia trucidata, ita ut duobus milliaribus, cadauera passim prostrata iacerent: triginta uerò millia fuga elapsi sunt. Memorabilis sanè Triumphus, & sempiterna memoria dignum, singularis uirtutis, & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade suorum Moschorum Dux Basilius Ioannis audiens cum summo stupore admiratus, tantum exercitum, tam exigua, turpiter cæsum, & prostratum, ad quinquaginta annos cùm Teutonicis inducias

Liuones Moschouiam inuadunt.

Cõflictus Moschorũ cũ Teutonicis acerrimus.

Moschouitarũ centũ millia Teutonicorũ duntaxat, unus occubuit.

Memorabilis uictoria.

Moschus petit fœdus à Liuonibus.

ducias, confestim firmauit, Ruthenicq; & Moschouitæ ab eo tempore, Theutonicos ferreos uiros appellabant.

Liuones ferrei uocati à Moschis.

Ex his igitur fœlicissimis, & uictoriosissimis duobus, Liuonorum cum Moschouitis prælijs, (quantumuis multa uarij euentus prælia, inter eos utrinque eueniebant) apparet, quòd Liuonienses, ordocq; Teutonicus, priusquam à Catholicismo descicerent, manu Diuina, contra quosuis incursus hostium propugnabantur, omnibusq; rebus ex terra nascentibus, & cæteris fortunis, copiosè affluebant. Vbi uerò Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527. cœperunt, pietatem, & religionem auitam cum omnibus uirtutibus unà excusserunt. Postea uarijs & diuersis plagis, omnes pasim grauissimè afflicti sunt, adeò ut uniuersa elementa, in uindictam eorum conspirasse uiderentur. Terra enim Regionis, quæ omnium frugum, & fructuum, leguminumq; feracissima erat uictum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam, lacusq; olim piscosi nullos pisces dabant: aër quondam saluberrimus hominum saluti à Deo concessus, in uenenum, & contagium conuersus erat. Igne etiam, & ferro Moschouitæ uniuersam Derptensem Prouinciam crudeliter uastabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & ciues, huius afflictionis culpam, & numinis offensam, Catholicis imputabant.

Mutatio religionis in Liuonia.

Plagæ diuinæ in Liuonia, fames, pestis, ignis, gladius.

Moschouitæ Liuoniam uastant.

DE INTESTINO, ET CIVILE LIVONIENsium bello, & causa expeditionis Regis Poloniæ contra Magistrum Liuonensem.

MAgister Liuoniæ cum omnibus Teutonici ordinis fratribus, & equestri ordine, post Lutheranismum susceptum, Archiepiscopo Rigensi collegæ suo, ob non susceptum dogma Lutheri aduersabatur. Hic autem Archiepiscopus ex illustri prosapia, Marchionum Brandenburgensium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgensis, olim Magistri Teutonici ordinis, & postea Ducis in Prussia, neposcq; Regis Poloniæ.

Magister itaque Comitijs generalibus celebratis, conclusit, & constituit Archiepiscopum bello appetendum esse, in quod totus ordo, & nobiles cum omnium suffragijs consenserunt. Episcopus quocq; Torpatensis Hermannus, ut erat inconstantis animi, facilè ad oppugnandum Archiepiscopū indutus est. Reualiensis etiam, & Habselensis Episcopi, Magistrum metuentes, facilè in castra eius concesserunt, & ita uniuersa Liuonia in Rigensem Archiepiscopum, hostiliter conspirauit. Anno itacq; 1557. paulò post natalem Diui Ioannis Baptistæ, ordinis Teutonici Magister, Vuilhelmus Furstemberg, exercitum cum commendatoribus cōscribit, tres quocq; Episcopi prædicti, copias suas eidem coniungunt. Sicq; instructissimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigensem Prouinciam hostiliter inuadunt. Archiepiscopus Rigensis tametsi defensionem meditaretur, & magnam nobilium partem sibi adiunctam haberet, infirmior tamen erat, & uiribus impar, ut tanti exercitus uim sustinere, & propulsare neutiquam posset. In arcem itacq; Cokenhusen naturâ loci munitissimam, in edita rupe constructam, cum suis profugit. Magister uerò eum cum uniuerso exercitu ibidem, graui obsidione oppugnabat, tormentis, machinisq; bellicis muros fatigans. Sed necq; tormentorum crebra tonitrua, necq; ualidos hostium impetus muros labefacere poterant, sola fames, & inædia obsessos ad deditionem compulit: octauo itacq; obsidionis die portis adapertis Archiepiscopo iubente, hostibus sese dederunt. Ordinis Teutonici Magister Archiepiscopum, non ut unius Prouinciæ, & urbis Rigensis consortem, non ut claræ prosapiæ Brandeburgensium Marchionum Principem, non ut Præsulem, & Primatem, sed ueluti barbarum hostem tractat, contumelijs, & probris ludificatur, omnibusq; oppidis, arcibus, & pagis mulctatum, carceri mancipauit, totocq; anno uinctum detinuit.

Cōspiratio aduersus Archiepiscopum.

Archiepis. cedit.

Kokenhusen cū Archiepis. capitur.

Rex Poloniæ Sigismundus Augustus, ubi id ab ordinis Marschalco (quē Magister bonis omnibus spoliatum, eò quod bellum contra Archiepiscopum suscipiendum dissuadebat expulerat) rescijsset. Tanti Principis Nepotis suis, seruilem captiuitatem ægrè tulit, reicq; indignitate commotus, Episcopum quendam in Liuoniam ad Magistrum ordinis, hâc in causa destinauit. Qui cum multis rationibus, deliberando Archiepiscopo nomine Regis, coram Magistro ageret, Magister neque excarcerandi Archiepiscopi, nec componendorum dissidiorum spem præbuit. Itaque Legatus re infecta ad Regem reuertitur. Rex Poloniæ, ut operam suam irritam cognouit, ordinis Magistro, omnibusq; eius auxiliarijs, bellum denunciat, quo nuncio accepto, confestim Magister ingentem thesaurum, in Germaniam ad exercitum ibidem conscribendum mittit, adductacq; sunt

Legatus Regis Poloniæ in Liuoniam.

Causa belli Liuonici.

sunt aliquot millia equitum, & sex uexilla peditum Germanorum in Liuoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infestis signis in Liuoniam contendit, equitum simul, & peditum armatorum, uirorumque electissimorum centena millia, cum tormentis, amplissimaque bellica supellectili procedunt, ordinis Magister uniuersos, quos habebat præfectos, & commēdatores Regi opponit. Episcopi quoque tres, Derptensis, Reualiensis, & Habselensis, copias suas eidem coniungunt. Itaque Ordinis Magister tunc temporis habebat Germanorum equitum septem millia, & sex peditum uexilla benè armata. Præterea etiā agrestium aliquot millia Liuonorum. Sed Magister Polonorū ualidissima, lectissimaque manu conspecta, uictoriæ spem prorsus abiecit, legatumque ad Regem, qui præsens in armis erat, otius destinauit, prælium deprecando, & pacem humillimè efflagitando. Rex clementer, & benignè respondit, nisi uiduas, pupillos, orphanos, & inopes, innocentesque colonos misereretur, nullo pacto pacem se cum Magistro initurum, sed ut Magister ordinis agnoscat (inquit) me sanguinis, aut belli sitientem non esse, ipse si pacem expetit, hûc ad nos intra octodecim horarum spacium accedat, principemque, & Archiepiscopum Rigensem una adducat: dein pacis, & concordiæ rationē inibimus. Teutonicus Magister hoc responso, confestim Archiepiscopum, qui non longè aberat, custodia liberari, & è uinculis educi iubet, ambo itaque trecentis equitibus, inermibus stipati, ad Regem ueniunt. Ibi cùm ultrò, citróque de pace ageretur, tandem concluditur, ut Magister ordinis Archiepiscopum in pristinum statum restitueret, omneque damnum, & detrimentum eidem illatum resarciret.Ptætereà Regi Poloniæ stipendia in milites erogata persolueret. Graues hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones: attamen Magister metu grauioris periculi urgente, consensit & secundùm pacta omnia præstitit. Postea Archiepiscopo prædicto, è uiuis decedente, Rex omnes arces, ciuitatesque, pagos, & Curias, ad Archiepiscopatum pertinentes, iure propinquitatis in Liuonia occupauit. Magistro quoque prædicto, à Moschouitis in arce Felin per proditionem militum suorum capto, & in Moschouia in uinculis mortuo, tota Liuonia cum suis Prouincijs in ius Regis Poloniæ cessit. Atque hic ultimus Magister ordinis, Vuilhelmus Furstemberg, Magisterium, Teutonicorumque fratrum Crucigerorum in Liuonia, ordinem terminauit, absoluit, finemque extremum imposuit.

Rex Polo. armata manu in Liuoniam contendit.

Magister Liuoniæ pacem efflagitat.

Pax sub conditionibus Magistro Liuoniæ conceditur.

Magister Liuoniæ capitur.

Finis ordinis Liuon.

TABVLA

TABVLA ET SVMMA ARCIVM, CASTROrumq; Liuoniæ, cuius dominio singulæ subsint, exceptis curijs, prædijs, & præfecturis.

Regis Poloniæ arces in Liuonia, & ciuitates

1 Dunamunt	19 Zelborg	35 Konnenburg
2 Blokhaus	20 Kreczborg	36 Smilten
3 Riga	21 Dunenborg	37 Lemzel
4 Karxhaus	22 Rodenpeus	38 Treiden
5 Helmet	23 Nitaw	39 Cremon
6 Rugen	24 Sesuegen	40 Sancel
7 Parnaua	25 Georgenborg	41 Dalen
8 Ermes	26 Lewborg	42 Vuansel
9 Burtnich	27 Sosśiten	43 Salis
10 Vuolmer	28 Ludsen	44 Nochrosen
11 Aries	29 Luden	45 Rossenbek
12 Segenuol	30 Landon	46 Maian
13 Neuenhul	31 Schanczborg	47 Pierkiel
14 Kircholm	32 Filac uel Maienhausen	48 Roppe
15 Vxul	33 Rodenpeus	49 Nabbe
16 Lenuard	34 Serben	50 Erle
17 Ascherad		51 Bersen.
18 Kokenhaus		

Ducis Curlandiæ feudalis et uasalli Regis Poloniæ arces

1 Seleborg	7 Schroden	12 Vuinda
2 Bassenburg	8 Hasenpot	13 Goldingen
3 Doblin	9 Durbin	14 Sabel
4 Mittaw	10 Hrubrin	15 Candaw
5 Newburg	11 Alfangen	16 Tuczkum.
6 Frauenburg		

Ducis Moschouiæ castra

1 Derp	10 Raden	18 Iwangorod
2 Falkenaw	11 Lais	19 Newburg
3 Vuerpech	12 Operpal	20 Tolsburg
4 Kirempe	13 Felin	21 Vuessenberg
5 Ollentorn	14 Tarneck	22 Bericholm
6 Newhaus	15 Talckosen	23 Aśs
7 Odenpel	16 Fegfeor	24 Est
8 Holsen	17 Nerua.	25 Cunctal.
9 Kanelicht.		

Regi Swetiæ arces

1 Reuel
2 Vuitenstein
3 Badis
4 Hapsel
5 Leal
6 Ficzkel
7 Verder
8 Fœlix

Magni fratris Regis Daniæ arces

1 Arnsborg
2 Sonemburg
3 Lode
4 Pilten
5 Edualen
6 Hasempot
7 Angermunde
8 Dendangen
9 Newhaus
10 Samboten.

POLONIA SIVE DE SITV, POPVLIS, MORIBVS, MAGISTRATIBVS, ET REpublica regni Polonici libri duo.

AVTHORE MARTINO CROMERO, COADIVTORE, AC *designato Episcopo Varmiensi.*

NTE complures annos, post editũ opus id, quod de origine & rebus gestis Polonorum conscripsi, cum essem in aula & ministerio D. Sigismundi Augusti regis, operæpreciũ me facturum esse existimaui, si de situ quoq; & natura terræ Poloniæ, & de moribus, magistratibus, atq; omni Republ. gentis aliquid cõscriberem, quod quasi clauis foret ad annales illos nostrates facilius intelligẽdos. Et orsus quidem sum opus, multis nominibus perdifficile: Sed abstractus ab eo eiusdem regis iussis ad obeundas subinde peregrè legationes: & in aula optimi Imperatoris Ferdinãdi in septimum annum commoratus, intermisi, ad finem quidem deductum, sed rude & impolitũ, nec satis fortassis exquisitè conscriptum: Cum amicis tamen aliquot, quale tunc erat, cõmunicaui. Quamuis autem posteà plus à publicis functionibus ocij nactus essem, non resumpsi tamen id in manus, siue tędio ac desidia quadã senili, siue alijs curis ac muneribus ecclesiasticis impeditus: cogitabamq; id quasi abortiuum fœtũ intra domesticos parietes sepelire. Sed aliter Stanislao Carncouio Episcopo VVladislauiẽsi uiro non solum iuris prudentia, uerumetiam elegantiore literatura, theologia, pietate, & omni uirtute ornatiss. meiq; amantissimo uisum est. Nam ante annũ tertiũ cùm Henricus Valesius (quẽ non sine præfatione honoris nomino) Francisci Francorum regis F. tunc Andegauensium dux, nunc autem post obitum Caroli fratris Rex Francorum, magno ordinum Regni Polonici & annexarum ei prouinciarum consensu, liberisq; suffragijs rex creatus esset, & ad suscipiendum id regnum aduenirет, suasit & persuasit mihi Carncouius (cuius ego iudicio plurimum tribuo) ut opus id ipsi offerrem. Fore enim ei gratissimum, & uenienti ad oras & gentes sibi incognitas accommodatissimum, ut iam inde à primo quasi limine eas salutans pernosceret, neq; diutiùs apud eos populos, quibus præfuturus esset, in eorumq; republ. peregrinaretur. Obsecundaui: Resuscitaui opus abortiuum: Resumpsi in manus: Recognoui, quoad breuitas tẽporis, quo rex aduentabat, & negocia muneris mei ecclesiastici patiebantur. Et cum ipse Regi obuiam prodire commodè non possem, obtulit ei munusculum meum ipse Carncouius, qui tunc eum in finibus regni nomine uniuersæ Poloniæ publicè salutabat, & faustum aduẽtum ipsi gratulabatur. Ex illo autem exemplari castigatiss. descriptum est postea à nescio quo (nec scio an à pluribus deinceps) opusculum. Quod nactus Vechelus typographus Francofurtensis, ut erat descriptũ, ita excudit: nempe mendosissimè, non solum proprijs & uernaculis hominum, locorum, & magistratuum nominibus, ab imperito quopiam Polonicæ linguę, sed etiam Latinis uerbis ab illiterato prorsus scriptore deprauatis atq; corruptis, ita ut à nemine intelligi, à me uerò uix agnosci posset, Præfatio tamen loquebatur quasi per coniecturam, à me id cõscriptum esse. Cuius ita excusi exemplũ cum mihi fuisset exhibitum, puduit me magnoperè, non tam meo, quàm patrię meæ nomine, cui tam mala opera nauata esset: & quo opere illustrari ea deberet, non sine infamia quasi traduceretur. Misertum est etiam eorum, qui id lecturi essent non sine iactura temporis & molestia, & pro thesauro, ut est in prouerbio, carbones reperturi. Et cupiebant id Vechelus, & aliquot alij typographi castigatiùs recudere. Proinde non existimaui mihi committendũ esse, quin existimationi cùm meæ, tum patriæ meæ consulerem, ac tibi, optime lector, iuxta, gratificarer. Edidi itaq; de nouo exemplar ita, ut tunc Regi oblatum est, castigatum. Admonendus autem mihi es, candide lector: ne requiras in tali opere puritatem & elegantiam sermonis Latini. Neque enim in eo ab usitatis, uulgò uerbis, & nominibus uernaculis temerè discedendum fuit, si non quasi per somnium, sed ὕπαρ, ut græco uerbo utar, id intelligendum, deque eo conferendum est. Nonnulla quidem alia, sat scio, requires, nimirum de principe prouincia Lithuania & Lituanis: De Prussis etiã & Prussia, ducali pręsertim: Itemq; de Liuonia, Volynia, Polessia, & magna parte Podoliæ, cuius metropolis est Kiouia: Quæ prouinciæ cũ quodam tẽpore (Liuonia excepta) à Polonia ferè abalienatæ fuissent, quemadmodũ suo loco à nobis memoratum est, nuper adeò post cõscriptũ hoc opus in ditionem Polonorũ reuenêre. Requires & ea fortassis, quæ proximis aliquot superiorib. annis publicè in comitijs Polonicis acta & constituta sunt. Sed ea partim non huius sunt operis: partim huius quidẽ modo sunt, tunc aũt non fuerunt, cũ id nobis elaboraretur, uel certis de causis à me omissa, & alijs scriptoribus, qui exactiùs ea nossent, & conscribere possent, relicta sunt. Supplere aũt nunc ea, quæ non iniustè desiderari possunt, ętas, & munus mihi impositũ prohibent. Non deerunt, spero, qui florentes annis & ingenijs, emunctiorib. iudicijs, & stylo elegantiori prædití, maiore cura ac diligentia non solũ illa residua perquirent, persequentur, & attexent, uerumetiam hæc nostra ornabunt. Tu lector amice, quæ dantur, & qualia dantur, boni consules. Vale. Ex arce nostra Heilsbergensi, Prid. Non. Ianuarij. M. D. LXXVI.

SACER-

SACERDOTIS CVIVSDAM POLONI, AD LECTOREM ADMONITIO DE SILEsiorum nouis annalibus.

VM opus hoc non nemine postulante in publicũ proditurum esset, obtulerunt se mihi Gẽtis Silesiæ annales cuiusdam, qui se Ligiũ (etymo nimirũ linguæ suæ Germanicæ) haberi uult è fabulosis campis Elysijs. Qui quãuis sedulò dissimulare studeat, quo animo scripserit, & unde pleraq; omnia compilarit, prodit tamen sese petulans eius maleuolentia & maledicentia. Non tam authorem autem huius operis, & eius, quod est, De origine & rebus gestis Polonorũ (quẽ suppresso nomine immerito nõnunquam perstringit) quàm gentem Polonam omnem (cui se amicũ esse simulat) & res gestas eius deprimere & insectari sibi proposuit. Et tamẽ homo modestus & integer contra alienas calũnias sese præmunit. Non est aũt operęprecíũ, hoc tempore eũ refellere, quandoquidẽ ipse reprehẽdit modo nostratia nudis uerbis, aut citandis authoribus nõ grauissimis, & in sua ipsorũ gentisq; suæ causa nõ minus, quàm nostrates ipse iudicat, suspectis, neutiquã cohærẽte sibi alicubi rerũ serie. Cõmonefacere tamẽ te, optime lector, mihi uĩsum est, ut cogites, quantã fidẽ habere debeas ei homini, qui, quẽ nõ raro citat Dlugossum, ne nominare quidẽ nouit, tantũ abest, ut legerit, opusq; illud de origine & rebus gestis Polonorũ, quod sibi ad mordendum inprimis ꝓposuit, Dlugossi epitomẽ esse dictat. Nec animaduertit, homo lepidus, alios quoq; authores in eo citari, & Dlugossum nonnunquã reprehẽdi, & leniter refelli. Adhęc onerat is suspitionib. uniuersẽ Polonicã historiã eo nomine, q̃ à Polonis, & ijs quidẽ sacerdotibus, conscripta sit. Cur aũt non ijsdem de causa etiã Germanicæ suspectæ sint, à Germanis & ipsæ conscriptæ, & ferè à sacerdotib. & monachis? Quod nomen gregalibus istius pseudeuãgelicis longè abominabilius est. Quasi uerò non apud oẽs populos peculiaris cura sacerdotũ fuerit antiquitus, cõseruare publica literarũ monumenta, & prodere in publicũ res gestas. Et quasi non maxima fides semper eis habita sit. Idonei scilicet ijs rebus & actionib. sunt magis coci, uel baiuli, uel lenones, aut certè medici, quorũ ars ferè omnis cõiecturalis est, historię scilicet inprimis consentanea. Nec sanè à professione sua iste in eruendis & recensendis Ligiorũ & Elysiorũ suorũ, & nescio quorũ non portentorũ, uel, ut ipsius uerbis utar, terribiliũ nominum, quę ipse maiores suos appellat, originibus uel latum, quod aiunt, unguẽ discedit, nõ raro ex una aut altera litera cõiecturas captans. Qualia sunt, quòd Suiones, Sidinos, & Sitinos, Sueuos uult esse: Nimirũ quia in his omnib. nominibus prima litera eadẽ est: Nortuedos itẽ, quia duæ mediæ u & e, Misnios à Mysis, Lignicenses & Libussenses à Ligijs, Saxones à Sacis deducit: Liuonas Lemouios, propter primã itidẽ literã, Silesios Elysios propter duas, quàmuis interpolatas, esse autumat: Burios, Byrrias Comicos, Brugos, Bituriges, Phryges simili ratiõe coniungit: Et ne linguarũ diuersitas ei obstet, Gotos, (quos etiam cum his eiusdẽ stirpis esse censet) Gallica, hoc est, Heneta lingua loqui asserit. Quasi nõ δὶς διὰ πασῶν hæ tres linguę inter se differãt, si modo Heneti Poloni & Slaui sunt, è Paphlagonia profecti, ut ipsi cũ præceptoribus suis Melanchthone & Peucero uidetur. Sic nẽpe ille in præbẽdis ægroto pharmacis butyrũ pro buglossa, aconitũ ꝓ acoro fortassis administrat. Cur autẽ idem Germanos nõ à Carmanis (Quę duo nomina nõ una aut altera, sed omnib. fermè literis inter se cõgruunt) potiùs, quàm aliunde deducit? Cur aũt mauult tã infirmas & incertas coniecturas, aut uerius somnia sua, nulla Sueuicæ linguæ aut cuiusquam de tribus illis etymologia adstipulante sequi, & excisa olim cũ ipsis populis nomina ab orco reuocare, quàm oppidorum, locorũ, & populorũ nomina nõ uetustissima, eorumq; etyma Polonis & Slauis (à quibus ipse nõ diffitetur loca illa habitata & culta esse) relinquere? Est hoc cãdoris eius: est eximiæ scilicet erga gentẽ Polonã beneuolentiæ. Nemo sanè uel mediocriter peritus linguæ Polonicæ nõ intelligit, Polonica esse, & Polonicas habere etymologias Suidniciã, Legniciã, Bregã, Glogouiã, Boleslauiã, Gorliciã, Odrã, & penè innumera alia locorum uocabula, eo tẽpore indita, quo Poloni extirpatis priscis illis istius maiorib. eas oras tenuêre: Slesiã uerò & Vratislauiã Boemica, posterius usurpari cœpta. Nec scio, an gentilitiũ ipsius nomen eiusdẽ notę sit, à gallo gallinaceo sumptũ. Nisi fortè Polonicæ originis eũ pudet. Nos quidẽ eum inuitũ nobis nõ uindicabimus, ut olim decẽ Græciæ ciuitates de Homero contendisse memorãtur. Sit sanè Sueuus, uel Phryx, uel Elysius, uel Ligius, uel Stygius deniq;, dũmodò Polonis Venedicã, Sarmaticamq; originem ne inuideat. Sed non est nobis propositũ suauis & unguenta olentis hominis, atq; etiã ma (hoc est, ualde) theologi ineptias refutare. Rectè autem is & ordine fecit, q̃ religionem suam non dissimulauit, & leges historiæ uidelicet, nõ trãsiliuit, eademq; opera optimum Cæsarẽ Maximilianum, cui opus illud suum dedicauit, nõ idem secum sentientem, una cum d. Patre, & maioribus, & liberis eius inclytis, non semel impietatis condemnauit. Nimirum hoc sibi proposuit histo-storiæ prætextu uirus hæreticum incautis obtrudere. Sed uellem, apertius is nobis explicasset, quem nã in pręclaro isto euangelio suo & uerbo Dei ducẽ, uel interpretẽ cum suis Ligijs & Ely

sijs sequatur. Non Suuencfeldiū, opinor, ciuem suum, licet permultos is habeat sectatores in ea gente. Hos nodos ubi soluerit, tum demum fortasis patiemur nobis persuaderi, nihil eum ne in historia quidem fingere, nihil odio uel gratia deprauare, nihil denique calumniari. Quinetiam non indulgentem affectibus, probabiliora secutum esse. Cæterùm leges historiæ eum non transilijsse, nullum honestum ordinē sauciare uoluisse, Polonicæ nationi amicum esse, ut credamus, ne ita quidē adduci poterimus. De eo uerò, quòd ea, quæ mutili, ut ipse uult, Polonici historici omiserunt, ipse suppleuerit (quæ duntaxat alicuius momenti sint) amplius deliberandū censebimus. Quod si quid eiusmodi proferetur, admirabimur hominem, è muscis elephantos facientem. Laudabimus etiam acumen oculorum, qui Carpathum montē maiori Poloniç proximum esse perspexerit. Sed non uacat ineptijs diutius immorari. Satis est, lector candide, nos tibi qualem qualem gustum fidei, synceritatis, & integritatis annalium illorum, subdolè aliena scripta, factaq; sugillantium, & uenena incautis instillantium, præbuisse.

Vale.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR.

DE SITV POLONIAE, ET GENTE POLONA.

Polonorum origo.

Poloniæ prisci fines.

Populorum nomina.

Polonorum nomen.

[...]iæ fines [...] & pro-

N ijs libris, quos triginta de origine & rebus gestis Polonorum conscripsimus, ostendimus, Polonos gentem esse Slauicam, & Sarmaticam: Quæ quodam tēpore è Sarmatia progressa, transmisso Vistula flumine, in ijs Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, consederit, finesq; domicilij & imperij sui uersus occasum & Septentrionem longè, lateq; protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus in Septentrionem quidem secundum utranq; ferè eius fluminis ripam, in occasum uerò secundū dorsum Hercíniæ siluæ, quo Boëmia clauditur, atq; inde porrò secundum Albim fluuium, ad eius ipsius, atque adeò usque ad Visurgis seu Veseræ ostia, & sinum Venedicum siue Baltheum, quicquid terrarum est, eius gentis ditione teneretur. Ac uniuersç quidem eos populos Slauos, seu Slauinos sese dixisse: A' finitimis uerò cum Venedos, seu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos esse: Peculiariter uerò, eos, qui uersus occasum Germanis erant uiciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, siue Lutzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retareos, Licicauicos, Heueldos, Vuloinos etiam: quod nomen cum Polonorum nomine cognationem habet, dictos esse. Quos omnes Slauicæ nationis atque linguæ fuisse, & partim domesticis satraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum, & Germanorum ditionem, nomenq; postea transisse memoriç proditum est. Polonorum autem nomen uernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cuiusdam populi: & uetustùmne, an recentius, non liquet. Ante septingentos quidem annos, nusquam in annalibus ullis externis id inuenio. Nec unum eius etymon memoratur, quemadmodum alibi ostendimus. Nonnulli enim à Lecho, seu Lacho, duce Polachos, quasi posteritatem Lachi dictos esse: Alij uerò à campestri planície, quam incolunt, uel à uenationibus, quibus impensius delectantur, Polacos & Polanos, mutataq; una litera Polonos, & ab ijs regionem Poloniam appellari uolūt. Eius aūt non ijdem semper fines fuêre. Nam Rusiæ permagnam partem cum Podolia subactam, & Prusiæ nonnullam, & Polessensem tractum barbaris Iazigibus siue Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni suo adiecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorum occidentalium detrimenta, posteriori tempore Silesia ferè omnis Polonis sese subduxit, & Pomeraniæ, Cassubiæq; reliquæ magna pars detracta est. Decesserat & Rusia Podoliæq; pars magna, & Volynia, & Polessensis tractus. Culmensis quoque ac Dobrinum, & Mazouia ferè. Sed hæ prouinciæ his duobus, non amplius, seculis recuperatæ sunt: Recuperata est etiam nonnulla pars Silesiæ & Cassubiæ, Pomeraniæque ea, quæ nunc Prussiam continetur. Rursus tamen Lithuani, securis fœdere & societate ipsorum

Polonis,

Polonis,Polessensem tractum fere omnem,& Volyniam,& magnam partem finitimæ ei Rußiæ & Podoliæ auorum nostrorum memoria,regibus uel fauentibus,uel conniuentibus,ad se reuocarunt,quemadmodum suo loco exposuimus. Sed ij populi nuper adeò extremo regni Sigismundi Augusti tempore,cùm hoc opus nos ad finē perduxissemus, relictis Lithuanis,ultro in ius & ditionem Polonorum æquo fœdere prorsus uenerunt. Quin & Lithuani ipsi,exemplum secuti,sese cum Polonis,renouato & ampliato antiquo fœdere,coniunxere.Instituta tamen sua,& magistratus,& Iurisdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa superius recensita Poloniæ detrimenta in hac descriptione præteriuimus,ita modò commemoratas accessiones cuiuspiam alius operi reseruamus,alijs iam distenti studijs,& occupationibus. Nec Liuoniā attingimus,cuius à uicinis principibus miserè discerptæ maxima pars ante pauculos annos in ditionē eiusdem regis uenit.Ne Prussiam quidem ducalem exactius describemus. Licet enim ea iustis armis repressa ac domita,ex fœdere maiestatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoscat,neq; linguam tamen,neq; instituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis penè priscis Prussis,à Germanici sanguinis hominibus habitatur & regitur,ea parte excepta,quæ finitima est Masouiæ: Quæ à Polonis colitur antiquitùs, & Polonici ferè iuris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam,in qua est oppidum Lemburgum,& arx Bythouia,complectemur,propterea,quòd ea beneficio regum superiorum in ius ducum ulterioris Pomeraniæ transijt.Quo nomine sunt tamen & ipsi beneficiarij regis Poloni,iurantq; ritu solenni in uerba eius,quemadmodum & dux in Prussia,& ante cum nostra memoria creatum,Magistri cum primoribus ordinis Crucigerorum, seu Teutonicorum S.Mariæ militum,cùm eius prouinciæ dominarentur, iurabant. Valachiam quoq; prætermittemus:quæ fuit & ipsa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum,sed suis legibus,sua lingua,suisq; ducibus utens,qui Voieuodæ seu Palatini dicuntur.Qui duo primùm fuere,Transalpinensis, & Moldauicus, quorum hic à nostratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur:ille uerò Multanicus. Verùm extitit postea tertius Bessarabicus ad Pontum Euxinum,diuiso inter fratres principatu Moldauico. Ac Bessarabia quidem iam pridem subacta est à Turcis:Reliquarum autem duarum Palatini & ipsi iam deditītij sunt eiusdem gentis,patrum, auorum, & proauorum nostrorū memoria in uerba regum Polonorum,nonnunquam Vngaricorum quoq;, & ipsi iurare soliti. Nunc igitur Polonia,quæ quidem uno regno & iure cōtinetur, quatenus à nobis describitur,secundum longitudinem terræ habitabilis,è sententia Geographorum, & in primis secundum delineationem amici mei Venceslai Grodecij, à tricesimo octauo gradu, ad quinquagesimum secundum,uel tertium (incerti sunt enim in illa solitudine Scythica fines eius)ab occasu æstiuo uersus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quàm per ducenta milliaria Polonica:quorum unumquodq; quatuor Italica in se continet. Tametsi Rußica & Podolica sunt aliquanto longiora. Quin certis literarum monumentis doceri potest. Oczacouiam arcem ad ostium Boristhenis 54. gradu longitudinis sitam, aliquando in ditione Polonorum regem fuisse. Latitudo autem Poloniæ,quà maximè Orientalis,& quà Occidentalis est,triginta plus minus milliariorum est. Et Occidentalis quidem habet imam poli eleuationem quinquaginta duorum summam 54. grad.& 40. ferè minutorum:Orientalis uerò summam quidem 51.fermè,imam autem graduum. Pocucensis tamen Rußiæ tractus à quadragesimo octauo incipit. Cæterùm in medio,quà latissimè centum miliarijs patet Polonia,& cum in meridiem paululum recuruatur, tum in septentrionem magis ad mare Baltheum seu Venedicum,& secūdum extremam oram Masouiæ dorso prominet,imam quidem poli eleuationem habet in ora Scepusij quadraginta nouē grad.summam uerò in littore maris,& in Puscensi ora quinq; fermè, & quinquaginta:ita ut figura eius intensi arcus speciem præ se ferat: cuius neruus paululum reductus,ad meridiem & occasum hybernum quadantenus spectet,exterior uerò curuatura in septentrionem,& ortum æstiuum obuersa sit. Quòd si quis nouas accessiones Polesiæ,& ei confinis Rußiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Liuoniæ,Prussiamq; ducalem,& Lithuaniam cum sua Samogitia, & Rußia alba Moschis finitima (quæ omnia iam uno regno continentur)annumeraret,multò longius & latiùs uersus orientem solem, & septentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim sitæ sunt arces & oppida,Kiouia, Caniouia,& Circasi,ultra 54.grad.longitudinis.Prussiæ uerò ducalis & Samogitiæ latus septentrionale quinquagesimum sextum,finitimæ autem Rußiæ albæ 57.grad.latitudinis attingit. Porrò continens his Liuonia,quatenus cū duce nouo Curoniensi, siue Curlandico (qui partem eius nōnullam obtinet)regis Poloni Maiestatem agnoscit, 61.gradum excedit. Atq; ita longitudo regni Polonici à finibus Marchiæ Brandenburgensis ad Nieprem ducta recta linea non minus 240.milliaria complectitur, si 15. milliaria uni gradui respondent:

Lithuani se cū Polonis coniunxere.
Quatenus describitur hic Polonia.
Prußia ducalis Hist.lib.27.
Lemburgum & Bythouia.
Pomeraniæ duces Vasali regis Poloniæ.
Pruß. dux & magistri Vasali Polonorum.
Valachia & partes eius. Hist.lib.15.
Bessarabia. Hist.lib.3.
Valachia in clientela Polonorum.
Poloniæ situs geographicus. Longitudo.
Miliaria Polonica & Rußica.
Latitudo Poloniæ.
Figura.
Poloniæ regni amplitudo.
Curoniensis dux.

Finitimi Poloniæ populi.

Latitudo uerò ab ora Pocucensi ad Pernauiam Liuoniæ ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, sicut eam nunc circumscribimus, ab occidēte sole incipientibus, Marchia Brandenburgensi, & Pomerania ulteriore: A Septentrione mari Venedico & Sarmatico: Cuius aduersa littora tenent Sueones siue Sueti. Inde Prusia ducali, eiq; continente Lithuania in ortum æstiuum ferè uergente. Hinc porrò campestribus Scytharum siue Tartarorum solitudinibus prorsus Orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodensi Turcarum ora. Inde uerò planè Australi Valachia siue Moldauia: Deinceps Vngaria, & in Africum & occasum hybernum obuersa Silesia Boëmicę deditionis, ad Marchiā pertinente.

Limites.

Et à Silesia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania palustres densæq; syluæ eam ferè dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria uerò syluestrium montium cacumina: itemq; ab Occidentali parte Moldauiæ. Nam à reliqua Moldauia, quæ in ortum & ad Pontum uergit, Nester fluuius eam & finitimam ei Podoliam diuidit: Idemq;, nisi fallor, limes est eius ipsius Podoliæ cum Bialogrodensi Turcarum ora, ut Nieper & Ponti Euxini sinus cum Tartaris Ociacouiensibus: Aut certè cum utrisq; incertus is est, ut diximus, propter uastitatem, & solitudinem. E qua solitudine pensitant tamen opiliones Turcici regi Polono uectigal pascuorum nomine. Prussia uerò ducalis sic est implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali seiungenda est) difficulter ut queant distingui. A Masouia syluæ eam dirimunt.

Poloniæ partes et satrapiæ

Partes insigniores Poloniæ sunt, Maior & minor Polonia, Russia, & Prussia regia, Podolia, Masouia, & Cuiauia. Quæ & ipsæ deinde satrapijs, uel, ut uulgò loquuntur, palatinatibus, ac territorijs ferè distinctæ sunt.

Maior Polonia, Posnanien. & Calissien. satrapiæ.

Maior Polonia duas satrapias, nimirum Posnaniensem, & Calissiensem complexa, Occidentalis est, Silesiam, Marchiam, Pomeraniamq; ulteriorem meridionali, occiduo, & Arctoo latere attingens. Magis autem ad Occidentem uergit Posnaniensis satrapia, Calissiensis contrà ad ortum & septentrionem: qua parte sunt Paluci, Craina, & Cassubia, tractus terræ non contemnendi.

Paluci, Craina, Cassubia.

Minor Polonia.

Cracouien. Sendomirien. & Lublinen. satrapiæ.

Minor Polonia orientalis est, Cracouiensi, Sendomiriensi, & quæ huius pars quondam fuit, Lublinensi satrapijs definita, hoc ipso ordine quo nunc sunt enumeratæ, uersus Aquilonem & ortum æstiuum sitis. Quæ à septentrione Masouiæ & Polessensi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat, ab ortu Russiæ, à meridie uerò Vngariæ, & Silesiæ finitima est.

Sciricius & Submontanus.

Sunt autē satrapiæ Cracouiensis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepusio & Vngariæ finitimus. Ac Sciricius quidem ad occidentem uergens, Cracouiæ uicinior est: Submontanus uerò Russiæ & Sendomiriensi satrapiæ iungitur.

Polesse seu Podlasche.

Lublinensis item satrapiæ pars est Polesse reliquum, quòd à Lithuanis detractum non fuit, utrunq; à syluis ita dictum uerius, quàm Podlasse dialecto Russica, quasi Poloniæ finitimum. Nisi quis fortè Podlasse Polonis subiectum interpretari malit.

Silesia.

Silesiæ pars ea, quæ adhuc est Polonicæ ditionis, sic implicata est Cracouiensi satrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracouiensi ferè censetur: Habet autem tria territoria, Osuencimense, Zatoriense, & Seueriense, quorum duo priora superiori tempore suos habuerunt duces: Nunc præfecturæ Regiæ sunt. Seueriense est in ditione Episcopi Cracouiensis. Meridionale & Occidentale latus eius ipsius Silesiæ: cætera tenet Silesia Boëmicæ ditionis, nempe Cessinensis, & huius pars quondam Pelcinensis, Ratiboriensis, item & Opoliensis principatus, siue ducatus, ut uocant.

Scepusium. Hist. li. 5. et 17

Ab ortu uerò hyberno Scepusiensem tractum uix & modicè ea attingit. Est autem Scepusium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici iuris esset, ad Vngaricum traductus: de quo alibi suis locis attigimus. Deinde uerò nonnulla pars eius, cum tredecim oppidis & arce Liblio, siue Lubouvlia, rursus Polono regi certo pacto ab Vngaricis regibus addicta est, atque etiam nunc ab eius præfecto, & eius nomine administrat Cracouiensi satrapiæ, tractuiq; Sciricio uersus meridiem adiacens.

Siradien. Lencicien. & Rauen. satrapiæ. Maioris & minoris Poloniæ appellatione quæ contineantur.

Inter minorem uerò & maiorē Poloniam primarias totius Poloniæ partes intermediæ sunt Satrapiæ, Siradiensis, Lenciciensis, & Rauensis, nullum commune nomen habentes. Quarum prima ad meridiem & Silesiam, Lenciciensis & Rauensis ad septentrionem uergunt, Masouiamq; attingunt. Harum autem occidentalior est Lenciciensis. Nonnunquam eæ tres unà cum Cuiauia, imò & Masouia, maiori Poloniæ, sicut Russia & Podolia minori, accensentur.

Cuiauia.

Bresten. & Inowladislauien. satrapiæ.

Cuiauia uerò ab ortu Masouiæ & Rauensi satrapiæ, à meridie Lenciciensi & Calissiensi iungitur. Continet autem in se duas satrapias, Brestensem, quæ magis ad ortum, & meridiem uergit, atq; Inuuladislauiensem, siue Iuniuuladislauiensem, quæ magis est occidua & septentrionalis.

Dobrinum.

Cuius non exigua pars est Dobrinum, ultra Vistulam, ab oppido sic dictum, latere orientali confine Masouiæ: septentrionali uerò Prussiæ.

Masouia.

Masouia quoq; eodem latere Prussiam, Orientali Lithuaniam & Polessensem tractum, & uersus ortum hybernum Poloniam minorem, eiusq; satrapiam Sendomiriensem, Meridionali uerò Rauensem attingit. Duabus satrapijs distincta, Plocensi nimirum, quæ Occidentalis est, & ea quæ peculiariter Masouiæ nomen retinet, pro-

pterea quod diutius ducum suorum (de Polonorum principum stirpe oriundorum) dominatu segregata, postrema omnium nostra memoria defecta ducibus, ex pactis, & iure feudi, ut uocant, Poloniæ redintegrata est. Quæ quidem Orientalis est. Rauensis quoque satrapia quondam pars Masouiæ fuit, suosque duces habuit, sicut & Plocensis, & pleræque omnes. Prussia Regia præter meridionale latus, quod iam est expositum, ab occasu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A septentrione sinu Baltheo, seu Venedico, siue Codano: ab ortu Prussia ducali cingitur. Tribus autem satrapijs distincta est, Culmensi, Marieburgensi, & Pomeranica. Quarū hęc Occidentalis est. Reliquæ duæ Vistula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmensis ad meridiem spectat, Marieburgensis uerò ad Septentrionem. Varmia, & ipsa pars est Prussiæ Regiæ, ad Aquilonem, seu Euroaquilonem uergens, ducali ferè undique cincta, & ab ea quodam tempore maiorem in modum accisa: Marieburgensem quoque satrapiam contingit: Nec in ulla satrapia censetur, subiecta episcopo suo, & sacro Ecclesiæ eius collegio, Regis Poloni Maiestatem agnoscentibus. Michalouiense autem territorium est in satrapia Culmensi Masouiæ ac Dobrino finitimum: olim pars Masouiæ. Ducalis Prussiæ (ut eam quoque quo magis perspicua sit hæc Poloniæ descriptio, hic obiter attingamus) præter Regiam Prussiam, limes est à septentrione mare Sarmaticum cum Lacu Curoniensi, & ora Liuoniæ: Ab ortu Samogitia, cæteraque Lithuania: A meridie uerò Masouia. Satrapiam ea nullam habet: præfecturas permultas. Olim Prussia priusquam sub iugum Christi missa est, alios fines habuit, & aliter diuisa fuit. Fuit autem ea decem regionibus siue tractibus descripta: uidelicet Pomesaniensi, in quo est Marieburgum, Christiburgum, Quizinum siue Mariceuerderum: Pogesaniensi, in quo est Elbinga & Hollandia: Erminio siue Varmiensi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica uetus nomen, & Ermeland uocatur: Natangino, ubi est Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambiensi, in quo sunt Mons regius siue Kœnigsberga & Lochstete: Nadrauensi, quo Tapelauuca, Insterburgum, & Vonsdorfia continentur: Salauensi, in quo est Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipse nomen suum retinet, & ad aquilonem, ortumque æstiuum inter utrunque Habum & mare longè prominet: Bartheno, quo Rastenburgum, Barthesteinum, & Resla siue Reselia continentur: & Salindo, qui nescio an is sit, in quo Galindas populos ponit Ptolemæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & uiribus maximè pollens, ita ut sex millia equitum, peditū etiam ingentem numerum conficeret. Cęterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum uerò decem millia conficere potuit, si uera sunt ea, quæ nos in uetusto quodam libro Germanica lingua scripto legimus. Cæterum Culmensis tractus & Pomerania, Poloniæ non Prussiæ partes fuêre. Sed nos cætera prosequamur. Russia, quam rubram nonnulli uocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A septentrione Russiam albam, & Volyniam habet: Ab Austro Vngariam, eiusque populum Ceculos, & nonnullam Moldauiæ partem attingit eo tractu terræ, qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldauia siue Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis est Orientalis Russiæ. Continet Russia duas satrapias, nempe Belsensem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam uergit & eam, quæ peculiariter Russica & Leopoliensis dicitur, australem magis & orientalem: Nisi quod Chelmensis tractus eius non exiguus ad septentrionem, etiam ultra Belsensem prominet, & Polessiæ finitimus est. Reliquum autem orientale latus eiusdem Russiæ, ac totius Polonici regni claudit Podolia, ab Aquilone & Euro albæ Russiæ, à cætero ortu uastis campis Tartaricis atque Turcicis, ut diximus, à meridie uerò Moldauiæ continens: Totaque una satrapia censetur, quam Podolicam uocant. Olim Podolia & Russia tam ea, quæ nunc Poloniæ pars est, quàm ea, quæ est in ditione Lithuanorum & Moschorum, suos habuit duces, quemadmodum luculentius ostendimus in historia: Quorum stirps cum latè propagata esset, partim ipsa sese intestinis dissidijs atque ciuilibus bellis confecit, partim à Polouucijs, qui Gothi fuisse uidentur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adiuncta est imperio, partim in nomen & ius de se ortorum Moschorum transijt. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, sed plerique nudum propemodum & inane retinentes: Inter Polonos uerò nulla ducum superest memoria. Hi nunc sunt Poloniæ, quatenus hîc eam descripsimus fines: hæ partes. Est autem Regio tota ferè plana & aprica, maximè quà ad occidentem solem & septentrionem uergit, & quæ penitus orientalis est Podolia, ac uel nomine ipso decliuitatem præ se fert, uicinorum Moldauiæ, Russiæ & Vngariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Russia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana est, & syluestris. Quo longius autem inde recedit, eò lenius decliuis est, magisquè culta & meliore gleba. Tametsi in meditullio quoque Sendomiriensis satrapia aliqua ex parte leniter montosa seu uerius cliuosa est. Prussia pleraque omnis excepta Marieburgensi satrapia, qua ad Habum & mare uergit

Prussia Regia.
Culmensi. Marieburg. & Pomeran. satrap.
Varmia.
Michalouien. tractus.
Prussia ducalis.
Prussiæ uetus diuisio.
Russia Regia, siue rubra.
Podolia.
Russi duces.
Hist. Pol. lib. 1.
Polouucij Gothi.
Solum Polonicum quale.
Polonia unde dicta.

uergit collibus molliter & ad fertilitatem, amœnitatemq; commodè distincta est. Itemq; pars nonnulla Cuiauiæ. *Montes Poloniæ.* Montes Sarmatici, qui Poloniam & Russiam ab Vngaria dirimunt, ardui & syluestres, non ignoti sunt etiam ueteribus Geographis & Historicis: & in his celebris est in primis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, uocamus: Alij Biesciadi, Modra, Turza, Vapienna, uernacula lingua appellari, externis ignoti sunt. In meditullio uerò minoris Poloniæ Lysecius est, quasi tu dicas caluum, siue caluastrum, in quo monasteriorum est S. Crucis nomine, lignoq; celebre: & Vauelus, arce Cracouiensi, quàm suo ipsius nomine nobilior, & is, in quo situm est Censtochouiense monasterium, quem clarum Latinè Monachi, ni fallor, incolę appellauêre. *Vbertas.* Syluestris sanè fuit superioribus temporibus pleraq; omnis Polonia: Ex eóne autem tempore, ex quo habitari cœpit, an postea pestium, bellorumq; incommodis eò redacta, non liquet. Sed Sigismundi senioris, filijq; eius Sigismundi Augusti optimorum & mitissimorum, sapientiumq; regum studio diuturnam pacem nacta, nunc ubiq; diligenter excolitur, frugum leguminumq; ferax, & pratis abundans. *Syluæ.* Nec tamen deest etiam nūc syluarum copia. Neq; enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter pascua & mellificia, partim propter ædificiorū materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac necessaria, partim etiam propter saxosi, uel arenosi soli sterilitatem. Sunt autem syluæ pleræq; piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem ferè in planis & arenosis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utrisq;, sed uberiore gleba præditis. Multæ sunt etiam in planis iuxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & pascuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum aluearijs grauidæ fiunt, materiamq; ædificijs nauium ac domorum, malis, tabulis, & uasis aptam, ut & taxi, & terebinthi, suppeditant. Quercus & fagi etiam pastū uberem porcis, ferisq; præbent: Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumq; ignibus alimenta subministrant. *Frigoris & gelu uis.* Tanta est enim uis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus arescant arbores, & aqua ex editiori loco effusa, priusquàm terram contigerit, in glaciem concrescat. Lacus quidem & paludes, & flumina duobus, tribúsue mensibus hybernis, nonnunquam autem uel in quintum, ac sextum usq; glacie concreta, non modo peditibus, uerumetiam equitibus & curribus ac plaustris, quamuis oneratis, multis simul longo spacio perula & secura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die mensis Martij Vistulam in Masouia per firmam adhuc glaciem cum curru & quadrigis, & aliquot equitum comitatu transiui. Hac etiam præterita hyeme in Prussia glacialis piscatio in lacubus post initium Nouembris cœpta, durauit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. *Pomaria.* In tanta autem cœli intemperie pomaria tamen sunt non infrequentia, & fructuosa, ad Vistulam præsertim, & in suburbanis Cracouiensibus, Sendomiriensibus, Varsauiensibus, Torunensibus, Gedanensibus: Elbingensibus item, Fraumburgensibus, Velíscensibus & Bochnensibus, licet remotioribus à Vistula, totoq; tractu submontano atq; Sciricíensi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, persicorum, cerasorū, & nucum bonitas, & uarietas certat cum Vngaricis & Italicis. *Vineæ.* Sunt & uites, quarum uuæ in minore Polonia esui quidem non insuaues sunt, præsertim si æstas & autumnus temperiem suam seruent: sed uinum inde expressum acerbius, ubi defecatum est. Aliquanto suauius & copiosius exprimitur apud Crosnam Silesiæ in finibus maioris Poloniæ. Apud Toruniam quoq; in Prussia uineæ coli cœpêre non infœliciter, ut audio. Neq; negat solum Polonicum castaneas, mora, cotonea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenses Italiæ delitias, & palatinariumq; lænocinia, si adhibeatur culturæ diligentior, & à gelu custodia. *Metalla.* Nec metalla, fossiliaq; desunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcussum, Slawcouiam, Chranouiam, & Nouagoram oppida satrapiæ Cracouiensis, & in finibus Silesiæ: Argenti uiui apud Tustanum in Russia: Aeris & Lazurij, & plumbi item apud Chencinos: Ferri plurimis in locis syluestribus: *Salinæ.* Nitri apud Visliciam & alibi: Salis apud Bochnam & Veliscam in satrapia Cracouiensi, & apud Haliciam, colomeiam, Solum (quod quidem à sale nomē habet) & alijs compluribus in locis Russiæ. Ac in Russia quidem id ex aqua ex profundis puteis hausta decoquitur, & partim in modum farinæ, uel niuis minutum relinquitur, partim in frustula conformatur: In tractu uerò Cracouiensi, partim lapidea duritie solidum instar ingentium saxorum, & rupium in subterraneis specubus, altè lateq; excauatis, & uillas, templa, oppidaq; superædificata sustinentibus, ferro excinditur, comminutumq; deinde, & mola tritum, ad usus hominum accommodatur, partim & ipsum ex aqua iniectis lapidei salis frustulis & quisquilijs, quæ secantibus id abraduntur, decoquitur. Color lapidei in massa liuidus est ferè, ac luto respersus. Candidum, & in modum chrystalli pellucidum rarius est. Tritum candet aliud alio magis. Coctum uerò despumatis sordibus candidissimum redditur, niui non dissimile. Fertur in salinis Bochnensibus reperiri quiddã pici con-

cretæ simile,quod uocant carbunculum:Quod tritum & epotum soluat aluum. Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum,gallorum,& aliorum animalium assimulatę uoces in profundissimis specubus:idq; mali & incommodi alicuius imminentis portentum uulgò habetur.In maiore quoque Polonia apud Pincum salinæ sunt, uerùm tenuiores. Sunt etiam in confinio Osuencimensis territorij & Scepusij aquæ salsæ,unde salem coctum uidimus regi exhibitum.Salinæ tamen nullæ sunt.Porrò in desertis Podoliæ, & Boristheni uicinis locis lacus est,cuius aqua sereno & ardente sole in solidum salem concrescit, ita ut homines cum iumentis & curribus in eo,tanquam in glacie,uersentur, sectumque in frusta arbitratu suo auehant. Quamprimum autem pluit, soluitur illa glacies non sine periculo insistentium. Apud Biezzum uerò siue Beciam oppidum in submontana regione, uitreolum effodi , ac in uiridem,lapideamq; duritiem decoqui nuper cœpit : *Copperwasser*, hoc est,æris aquam Germani,& nostrates item appellant.Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepusio.Marmor quoque & alabaster quibusdam locis effodiuntur.Est in maiore Polonia prope Sremum oppidum collis,ubi(res incredibilis, sed à multis confirmatur)ollæ,amphoræ,cacabi,& aliarum figurarum uasa fictilia sponte nascuntur,& sub terra effodiuntur mollia,in aërem autem prolata durescunt. Vidi unum atque alterum,quod inde erutum esse dicebatur, rude, nec satis bene conformatum. Porrò in mari Sarmatico Prussiam alluente colligitur succinum. (Ambram etiam externi uocant) Quod fluctibus appulsum ad littora,homines nudi obuiam euntes paruis retibus excipiunt & extrahunt,molle primum, sed mox in aëre durescit, tornóque ac scalpro uarie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur:ut in Pissia Episcopi Varmiensis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis fossa altius humo fertur inueniri.Spumáne maris concreta id sit,an succus & guma arboris,an quippiam aliud,non est huius loci disputare.Est sanè leue & pellucidum:Estq; fuluum & candidum: Candido maius precium.Ferunt,si incendatur,odore eius uenenata necari. Visuntur in nonnullis frustulis formicæ,muscæ,culices & alia insecta,nō arte,sed uel opificio naturæ, uel fortuitis casibus inclusa.Aquis irrigua est pleraq; omnis Polonia, sed fluuios nauigabiles non multos habet : Præcipui sunt Vistula, Donaiecius,Sanus, Vieper quasi quis dicat Porcum,Varta,Notessius,Nester,Prutus,Bugus,Bohus siue Bogus, Pripetius, Narua,Dreuancia. Nam Odra,in confinio Morauiæ & Silesiæ existens, & per hanc secūdum Polonię limitem,perq; Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans,infra Stecinum in Venedicum sinum decurrit.Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Russiam albam,eiq; confinem Podoliam alluens,longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacouiam munitionem Tartaricam sese exonerat,ortus in Moschouia. Boristhenes is est ueteribus Græcis & Latinis,omnium scriptorum consensu,præter Bernardum Vapouium. Qui similitudine nominis,ut credibile est, adductus, Boristhenem uult esse Berezinam:qui in Nieprum ab æstiuo occasu influit,minor eo & ignobilior. Vistula in Cessinensi ora è Sarmaticis montibus exoriens,uersus æstiuum occasum & septentrionem primum,mox uersus orientem aliquantisper,deinde à Sendomiria uersus septentrionem rursus per minorem Poloniam decurrit.A' Varsauia uerò rursus ad occasum æquinoctialem,& mox æstiuum flexus,Masouiam interluit : Dobrinumq; à reliqua Cuiauia dirimit.Vbi autem Prussiæ fines attigit,in septentrionem reflexus,deinceps mediam eam diuidit.Supra Marieburgum autem in duos alueos prçaltis aggeribus obiectis sectus,insulam insignem & fertilem,quam Zulauam maiorem uocant nostri, efficit, & nomen amittit.Ac sinister quidem alueus,qui maior est Leniuuca,dexter uerò Nogatus uocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus ostijs,ille uerò duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum sese exonerat,longitudinis quidem gradu 41. latitudinis uerò 54.Fontes autem Vistulæ sunt longitudinis itidem 41.gradu,latitudinis 49. minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum spacio Vistula, Solam, Premsam,Scauam,Donaiecium,Vislocám Ropa auctam,Nidam,Sanum,Vieprum,Pilciam receptis Dreuicia & Volboria,Bsuram,Naruam cum Bugo, Dreuanciam, Berdam, Ossam,& Motlauiam minora flumina excipit:& Osuencimum , Zatoriam , Cracouiam, Cazimiriam,Sendomiriam, Varsauiam , Ploscum , Vladislauiam , Toruniam,Culmam, Grudentum,Quizinum,Nouum,Gneuum siuę Meuam,Marieburgum , Dersauiam , & Gdanum urbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoueciam , Nepolomice, Corcinum Zauichostum, Ceruenscum , Monasterium , Zacrocimum,Vissegradum , Sochaciouiam , Dobrinum , Bobrouunicos , Racianzum , Sluzouiam, Dybouiam , Niessouiam , Starigradum , siue Althausum , & Suece , & adhærentes eis uicos alluit. Donaiecius (quod nomen paruum Danubium significat) ex eisdem Sarmaticis iugis non longè à Vistulæ fontibus paulò orientalior exortus, per Scepusium &

Lacus salis in Podalia.

Vitreolum.

Ollæ sponte nascentes.

Succinum.

Fluuij.

Odra.

Berezina.

Vistula.

Flumina Vistulam influētia.

Vrbes oppida & arces ad Vistulam sitæ.

Donaiecius.

um & Submontanum tractum decurrit, Sorstenumq́ & Mussinam, & Melstinum arces & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, præterlapsus, non longe ab Opatouecio uico Vistulæ miscetur. *Poprutus.* *Sanus.* Sanus e Biesciadis iugis longitudinis gradus 44. latitudinis 48. mi nuto 30. nascens, & uersus septentrionem & occasum æstiuum profluens, posteaquam Liescum, Sobenum, Sanocum, Brozouiam, Præmisliam, Radimnum, Iaroslauiam, Lezeiscum, Rusiæ arces & oppida pretergressus est, Visolocumq́ alium à Visloca, & uiarum minores fluuios in se recepit, apud Sendomiriam oppidum longitud. grad. 44. fere, latitud. 50. minuta 30. Vistulam & ipse subit. *Varta.* Varta apud Cromolouiam satrapiæ Cracouiensis oppidum ortus, longitudinis gradu 40. minut. 50. latitudinis gradu 50. min. 30: per Siradiensem satrapiam, & maiorem Poloniam uersus occasum æstiuum fere decurrit, Olstinum, Censtochouiam, Mestouiam, Siradiam, Vartam, Vneouiam, Colum, Coninum, Pysdros, Sremum, Curnicum, Posnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, Vuroncos, Siracouiam, Mezichodum oppida & uicos cum adiunctis arcibus, & Landisbergam ueteris Marchiæ præterfluens, Nysumq́ue, Vuresniam, Velinam, Prosniam, Obram, & Notesium minores fluuios excipiens: Et apud Costrinum oppidum in Odram e Silesia occurrentem, influit longitud. grad. 37. latitud. 52. minut. 50. *Notesius.* Notesius uero apud Crusuiciam Cuiauiæ oppidum e Goplo lacu existens, & ipse per maiorem Poloniam uersus occasum hibernum means, Pacossum ambit, Labissinum, Naclum, Pilam, Vsce, Drenumq́ue arces & oppida præterlabitur. *Nester siue Tyras.* Nester, quem Tyram ueteribus uocari uolunt, in Rusia e Sarmaticis iugis non longe à Tybisci & Sani fontibus ortus, initio uersus Aquilonem profluit, deinde ad ortum conuersus, Bistriciam, Lipam, Seretum Rusicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vsciam, & Moraquam ignobiliora flumina absorbet, & Zidaciouiam, Haliciam, Cesibiesos, Ceruonum, Chocimum Valachiæ, & alia quædam oppida præter lapsus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo spacio diuidit: Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alueo, super Bialogrodum urbem Scythicam, siue Turcicam, quæ & Moncastrum dicitur, in Pontum Euxinum, siue continentem ei Obidouum lacum influit longitud. grad. 53. latitud. 47. minut. 30. *Bugus.* Bugus in Rusia & ipse non longe ab Olesco oppido, longitud. grad. 46. latitud. 49. exoriens, & primum in occasum, mox in Septentrionem secundum occidentale latus Volyniæ tendens, postremo ad occasum reflexus, ubi Polessensem tractum (receptis Rata, & Muchauecio fluuijs) emensus est, & Buscum, Grodecum, Grodlum, Lubomliam Rusica, Brestecq́, Ianouiam, Drohicinum, Polessensia, & Cameneciam Masouiticam oppida prætergressus est, apud Serocium uicum longitud. grad. 43. latitud. 52. minut. 40. *Narua ueneno sis carens.* Naruæ à septentrione & ortu æstiuo e Lithuania profluenti ęgre miscetur, nigrorem suum retinens aliquamdiu: Nec multo inferius uictor Narua apud Nouiduuorum oppidum Vistulam subit. Est autem peculiaris Naruæ natura, sicut & Dlugossus annotauit, quod non fert uenenosa animalia, usque adeo, ut serpentes, qui nauibus Bugo delatis adhæserint, edito sibilo refugiant, cum primum aquam eius fluminis attigerint. *Pripetius.* Pripetius in Chelmensi tractu e palude non longe à Lubomlia existens longitud. gradus 47. latitud. 50. præter occiduum & septentrionale latus Volyniæ diuersus à Bugo per Rusiam albam longo spacio uersus Orientem solem progreditur, & cum nonnullis alijs, tum Styro, Turo, Slucio, Susiocio grandibus fluuijs auctus, Nieprum siue Boristhenem supra Kiouiam subit, longitud. grad. 51, latitud. 53. fere. *Bogus.* Bohus autem, siue Bogus e palude ortus in finibus Podoliæ long. grad. 49. latitud. 49. minut. 30. itidem per Rusiam albam meridionalior longo terrarum actu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in Meridiem cursu, & ipse in Boristhenem non longe ab ostijs eius long. grad. 55. lat. 48. sese exonerat. *Prutus* Prutus e iugo montiũ Sarmaticorum long. grad. 46. minut. 50. latitud. 47. minut. 30. uersus aquilonem in Pocuce delapsus, & Colomeiam, Sniatinumq́ præterlapsus, inde per Valachiam siue Moldauiam primum orientalis, deinde australis uersus Bulgariam in Danubiũ decurrit, long. grad. 52. lat. 45. fere. *Passaria.* In Prusia uero Alla siue Alna, & Passaria, non longis inter se spatijs orti, uersus septẽtrionem fluunt: Et Passaria quidem infra Olstinecium, siue Hochsteinum (ut uocant Germani) ducale oppidum existens, Morango, Libstadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum subit, long. gradu 42. minu. 30. latitud. 54. *Alla.* Alla uero supra Allesteinum S. Collegij Varmiensis arcem & oppidum, cui etiã nomen dedit, oriens, præteritis Vartemberga, Gutestadia, Heilsberga, siue Allesberga Varmiensibus, & Barthesteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo ducalibus oppidis, apud Velam *Prægola.* Prægolę, ab ortu hiberno per ducalem Prusiam decurrenti, miscetur, & cum eo infra Koenixbergam, hoc est, Regium montem, urbem longitud. grad. 43. latitud. 54. Habolacu *Dreuantia.* recipitur. Dreuantia uero non ita longo ab ijs interuallo oriens, diuersoq́ue meatu uersus Austrum fluens supra Toruniam à Vistula excipitur. Atque hæc de fluminibus, nunc

nunc sufficiant. Lacubus piscosis in primis abundat Prussia. In his nominatissimus est Habus, cuius modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare uulgò uocant. Ad quindecim miliaria in longitudinem inter Gdanum & Regium montem urbes secūdum mare patens, & ab eo angusta insula, quæ Neringa appellatur, disiunctus: In latitudinem uerò duo miliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo spacio adspicit, eiq; portum efficit, eiusdem nominis flumine nauigabili influente. Tolkemitam uerò, Fraumbergam, (cui basilica Varmiensis in modum arcis munita impendet) Balgam, Brandeburgum, & Fisshausum oppida & arces alluit, receptisq;, ut dixi, Vistula & Prægola, & alijs minoribus fluminibus, apud Lochstete arcem mari miscetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter est eodem nomine, cognomento Curoniensis, in Prussia ducali, in quo sunt ostia Nemenis fluuij (Memelam uocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos & mare peninsula est, quæ & ipsa Neringa, sed Curoniensis appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos est Drusnus siue Drausenus lacus in Marieburgensi satrapia, unde Elbinga fluuius profluit: Partecinus Lubnus, Reusina, & Viecininus in Culmensi: In Pomeranica uerò Stuorzonagaci, quasi quis stratum uel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochouiam, ac Tucholiam oppida, septem miliarium spacio longus, quinq; latus: Vnde Berda fluuius profluens, per Crempscum, Lubonum, & Charsiconum minores lacus in Vistulam influit infra Bydgostiam. Nec ignobiliores his sunt Vsdice, Lubscus, & Ossiecinus in eodem tractu: Alij minores. Sunt & in Varmiensi ditione non pauci. Præcipui uerò Dadaius, Zainus, Vadangus, Pissia, Blanke, quasi albus, Sinser, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Cosnicus, Obelus, Marangus, & alij complures. Sunt & in ducali Prussia multi & grandes, quos omittimus. Habet & maior Polonia & Cuiauia nonnullos, piscososq;, in quibus Goplus princeps est, quinq; miliaria patens in longum, semis in latum: Secundum hunc sunt Blendnus, Pouizus, Slesinus, Sanus, Piednicia, Niezamyslus, Voniesca, Lomunice, Pcieuus, Lubstouus, Drauuscus, Noblun, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cuius insula Gnesnensis basilica initio condita fuisse, indeq; propter difficilem aditum, in eum, in quo nunc est, locum translata esse putatur, quemadmodum Dlugossus memorat. In Cuiauia uerò Tur, Lanscus, Bielscus, Lubotinus, Orlie, Berdouus, Borimouus, Creuianta: Et in Dobrinensi tractu Gorznus, Mocouus, & Scampscus, minores aliquanto superioribus. Pro lacubus minor Polonia, Silesia, Russia, ac Podolia piscinas habent arte manuq́ue factas permultas & grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinensis maximè & Chelmensis tractus. E quibus Biale, hoc est, Albus, per antiphrasim sic dictus, prætereundus non est: Cuius aqua Aprili & Maio mensibus fuscos reddit lauantes: Pisces autem pinguissimos profert, qui brasmi, à nostratibus autem Clescij uocantur. Est & in Belsensi lacus Crinice, non amplus, uerùm profundus. De quo illud memorabile annotauit item Duglossus, quod certis temporibus altero uel tertio quoq; anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur propè ad fundum usque, aquis uicini montis cauernas subeuntibus: Atque ibi tunc facilè præhenduntur pisces in aqua uadabili. Post dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiā in maioribus piscinis & fluminibus hyberno tempore commodiores ferè sunt piscationes, quàm æstate, pertusa certis interuallis glacie, retiq; per maius foramen in aquam immisso: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumue opera longo spacio in diuersum tractum, coëuntibus rursus piscatoribus alio foramine piscibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piscium in lacubus & piscinis. Vtrobique enim sunt lupi, siue lucei, prasmi, percæ, rhombi (si modo sic appellandi sunt ij, quos nos Carassios dicimus) sumi, sendacij, cirtæ, siue certæ, à delitijs, ni fallor, apud Germanos nomen sortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas uocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum uult Ioannes Dubrauius Olomucensis Episcopus. Tametsi minus frequentes hi sunt in lacubus, quàm in piscinis: In quas paruuli tanquam in uiuaria studiosè includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos sului zas & sielauas nostrates, Germani Marenas uocant. Piscis est dulcis & sapidus, aleci similis: Fluuiatiles uerò sunt cum ijsdem ferè omnes, tum delicati in primis, truta, barbo siue mullus (Paruenam uocant) fundulus, occulata, quæ lampreda quoque dicitur, alosa, siue borbocha, cuius iecur potissimum est in delicijs, à nostratibus Mientus uocatur: Itemq́ue Lipien, sliz, berzana, ucleia, iasdez, & quæ bialariba, hoc est, albus piscis à nostratibus appellatur: quibus Latina nomina dare non habemus. Quanquam quid uetat Alberti Magni, & aliorum scriptorum, qui eiusmodi res persecuti sunt, exemplo, eos uernaculis nominibus ad Latinum sonum conformatis appellare? Quod in superioribus quoque nonnullis factum est. Cancris & unguillis abundas in primis Nida fluuius. Anguillis etiam & Stintis Habus, & alij nonnulli lacus Prussici. Marinis piscibus non

Lacus Habus. *Neringa insula.* *Habus Curoniensis.* *Elbinga flumen.* *Varmiensis lacus.* *Goplus.* *Piscinæ.* *Biale lacus.* *Crinice.* *Piscationes hybernæ.* *Piscium genera.* *Pisces fluuiatiles.*

non admoddum abundat ea regio. Nobiles autem præcipuè sunt haleces, quos haringas Germani uocant, quorum sale conditorum maximus est uulgò usus in tota Polonia, atq; adeò in Lithuania quoque, Boëmia, Silesia, Morauia & Vngaria. Tanta eorum copia est. Sed in Prussia pauci præhenduntur: A' Cymbrica autem Chersoneso, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi nauibus eò importantur. Pomuchlæ non desunt, neque passeres.

Salmones & Sturiones.

Salmonem siue esocem, & sturionem inter marinósne, an fluuiatiles numerem, nescio, utrobiq; quidem præhenduntur: Sed è mari sursum fluminum certis temporibus enatant, transilientes obstacula. In quibus etiam insidiosis capsis collocatis capiuntur. Tantò sunt autem suauiores, quantò longius à mari et Habo recesserint. Quin uniuersè pisces ij, qui in fluuijs iuxta ac lacubus & mari uictitant, sapidiores sunt in fluuijs, quàm in mari, uel lacubus capti. Non est hìc prætereunda quarundam aquarum non uulgaris natura.

Aquarum mira natura.

Est in Scepusio riuus ex arduis mõtibus profluens, cuius guttæ in lapideam duriciem cõcrescunt, ita ut ex ijs sponte existant fulcra sustentantia canales, quibus riuus ille ad moletrinas deducitur. Est & fons siue lacus pestilentẽ aquam & uaporẽ emittens, cuius non modo gustu, sed etiam afflatu animalia & aues necãtur.

Thermæ.

Sunt etiam nõnullis in locis Poloniæ scaturigines tepidarum aquarum, sulphuris & aluminis odorem redolentium, quibus scabies & ulcera hominum & iumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terrestres animantes transeamus.

Feræ.

E' ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, sciurorum: cuniculorum quoq; alicubi: Ceruorum etiam, & aprorum, & ursorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicensis & Radomiensis saltus nobiles sunt Ceruorum uenationibus.

Bisons siue Zubr.

Et horum autem, & Onagrorum atq; Bisontium Prussia ducalis, eiq; finitima Masouia ferax est, & in primis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæ feræ, uerumetiam feri equi pascuntur. Est autem bisons prægrandis, uerum pernicissima fera, magnis & introrsus leniter incuruis cornibus nigris armata, quibus equum cum sessore correptum in sublime identidem iactat, & arbores mediocri crassitudine euertit. Magnitudinis eius illud quoq; est argumentum, quod in capite eius inter cornua, duo imò tres etiam homines possunt considere. Habet uillosum & hispidum corium, & sub mento palearia. Caro eius sale condita in delitijs est magnatibus & principibus. Cornu sonorum, & ob id uenatoribus in usu est: Zubrum seu Zambrum uocant nostrates: Imo & Græci recentiores: Onager uerò Los appellatur.

Onager & Alce Los.

Alcem hanc esse uolunt: De qua scribunt Plinius, & nõnulli alij ex ueteribus. Fera est longis cruribus, & auribus, aliquanto maior equo, colore cesio & fusco, mas capite cornuto: Cuius ungula posteriorum crurum, si autumni initio spiranti adhuc desecentur, expetitur, comitiali presertim morbo laborantibus salutaris. Ferunt etiam capreas montana loca Vngariæ finitima. Cęterum Vri, hoc est, boues syluestres, quos nos Thuros dicimus, in solis Masouiticis syluis apud Vyskitcos extant.

Vrus siue Thur.

Panthera.

Et harum quidem ferarum carnes aptæ sunt humano esui: Cultui uerò pelles subministrant panthera, siue is est lupus ceruarius (Ris appellatur à nostratibus) maculosis uentre & pedibus: quæ partes maximè in precio sunt. Martes, siue Mardures, quas cunas dicimus, uulpes, lupi, Rosomaci, Lutræ item & castores amphibia.

Castor.

Atq; horum castorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos, & pro piscibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autẽ sibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus alijs super alias distinctum, ac secundum incrementum aquæ domicilium mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in sicco maneat. Pellem habet in dorso hispidam, sed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis uestibus hibernis & pileis. Vrsorum quoq; uolæ cum digitis esitantur: pelles etiam stragulæ uestis usum præbent. Quin & amicire his famulos cœperunt ij, qui feroculi uideri uolũt. Cuniculi, lepores, & sciuri cultui iuxta ac esui apti sunt. Sunt etiam in Podolia animalia sciurorum, uel cuniculorũ magnitudine, in cauernis degentia, uarias & maculosas pelles habentia, quæ & ipsæ ad uestitum, & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos uulgò uocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania propter uastitatem syluestrem.

Bisontium uenatio.

De bisontium uenatione scire operæprecium est, quòd in campis Podolicis segregati ex agmine singuli ab equitibus sagittarijs ordine in girum dispositis conficiuntur. Vnus enim post alium feræ adequitantes, iaculantur, citatisq; equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & uulnere, refugientem insequitur. Interim ferit eam alius. Quem illa rursus priore dimisso insequitur, donec defatigata labore & uulneribus concidat. In syluis uerò ij depręhensi opportuno aliquo loco deiectu arborum à rusticanis hominibus ad id coactis, quasi intra sepes includuntur, plures etiam quàm singuli, ita ut effugere inde non possint. Deinde extructa ex tempore principi & magnatibus ac fœminis cauea siue tabulato editiori, ex quo tuto spectare possint, uenatores cum uenabulis ad suam quisq; arborem disponuntur. Mox ab equitibus strepitu & clamore,

admissuq;

admissuque canum fera excitata e uepretis in medium propellitur. Quæ à uenatore post arborem latente, ut cuique maximè appropinquârit, uenabulo petitur, efferataque ictu, arborem, cuius obiectu ille se tegit, cornibus petit, & cùm arbor sit gracilior, quàm ut ambobus cornibus in eam possit impingere, fronte ac toto corporis nisu in eam incumbit, cornibus utrinque prominentibus. Vrget interim semel adactum in præcordia ferrum uenator, sensim cedens appetenti se feræ, ac circum arborem giranti: nec desunt canes grandiores morsibus adiuuantes, donec ea exanimata, uel defatigata prorsus cōcidat. Quod si uenator ictum frustratus sit, aut minùs opportunè intulerit, aut à fera etiam correptus, & proculcatus fuerit, aliquis è uiciniorib us rubrum pannum feræ obiectat. Hoc enim colore maximè efferatur. Ibi ea dimisso priori, hunc petit recipientē, se ad suam arborem, & ab eo feritur, & conficitur. Linguæ eius contactus uitatur, qua longiùs exerta attrahit ad se hominem, si uel extremā uestis eius oram contingat. Est enim ea scabra. Vrsi uerò, quamuis prægrandes, & iam uiui capiuntur, reti implicati, uenatoribus compluribus simul accurrentibus, & ligneis furcis caput, pedesque ferę ad terram deprimentibus, donec ea fune cōstringatur. Constricta in arcam ligneam concluditur, ita ut se commouere nequeat, & auehitur. Vnde pòst, ubi libitum est, ad spectaculū, & urbanam, uel campestrem uenationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominentis soluatur. Vidimus aliquando in spectaculo equulum, & quidem castratum, cum urso prægrandi cōmissum. Qui ex interuallo accurrens obuerso tergo calcibus ursum petebat, & refugiebat, urso ad stipitē, laxiore tamen fune alligato. Sed alia persequamur. De iumentorum genere bobus, & equis abundat Polonia: camelis, asinis, & mulis caret. Aliundè ij nonnunquā adducuntur, sed non durant. Ouium item, & caprarū ferax est: auium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autē, nempe gallos gallinaceos domesticos iuxta ac Indicos (qui nuper adeò inuecti sunt) anseres, anates, & columbas in delitijs hæ sunt: Pygargus, quē quidam Bistardam uocant, eò quod tardior sit propter molē corporis, & uix à terra euolet, pauo, grus, cygnus, perdix, bonosa, coturnix, sturus, siue starnus, & quæ Cietrzeuu, & Cieciorca, & Glussetz, quasi surdaster, à nostratibus uocātur. Et ut rapaces aquilas, falcones, accipitres, miluios, uultures, nisos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque auicularū aptarum esui ingens est copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in solis ferè Louiciensibus campis cum niue existit ac disparet auicula, passere nō multò maior: quam à niue Sniegulam uocamus. Turdus rarior est, itemque Pardua, quam ita uocamus nomine uernaculo, quando Latinū non habemus. Auis est syluestris, gallina nō multò minor, in campis Russicis, & Podolicis. In ijsdē reperiuntur coturnices uirentibus pedibus, quarū esus spasmum inducit. Ex auibus maiores atque teneriores sub hyemis initiū gregatim auolant, ureque nouo redeunt: nonnullæ minores, uelut hirundines, & Cypseli, implicitis inter se pedibus, & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piscinas sese immergunt, ac uere nouo emergunt, & explicantes sese euolant. Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piscantibus sine ullo sensu, & motu, & ad ignē admotę, uel in hypocaustis calidis positæ reuiuiscunt, & euolant, sed statim læsę frigore, uel ignis calore, atque uapore insolito emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores in syluis, uel circum domos, & uillas uitam degunt. Nec plura nunc de situ, ubertate, & omni descriptione Polonię. Genti Polonæ sicut originem, ita & linguā communem esse cum Boëmis, Russis, Moschis, Croatis, Morauis, Silesijs, Cassubijs, Bulgaris, Rascijs, Serbis, Illyris, & uniuerso nomine Slauico, seu Venedico alibi exposuimus. Tametsi Dialectis ea tam uaria est, ut nonnulli ex his populis ægrè, & uix se inuicē intelligant. Cęterùm ab alijs omnibus linguis ea prorsus diuersa est. Nisi quod multa instrumentorū, operum, & aliarum rerum ad opificia, & cōmunem uitā pertinentium uocabula à finitimis, & priscis, ni fallor, incolis Germanis mutuata est. Sunt hodieque nō modò mercatores, & opifices Germani multi sparsim in urbibus habitantes, uerùm oppida penè tota, & pagi pleni utentium lingua Germanica in Submontana regione, eique finitimis Russia, & Scepusio, itemque in extrema ora maioris Poloniæ, deductis eò, sicut & in Silesiam, & in Prusiam, quodam tempore Germanorū colonijs, & multis de plebe compendij sui causa subindè immigrantibus. Quin & equestres quædam familię antiquitùs è Germania ducunt originē. Cuius rei argumento sunt stemmata, siue insignia, & eorū nomina. Sed iam ij, atque etiam oppidani, & pagani diuturnitate temporis ac domicilij, & connubijs magna ex parte in Polonos transierunt. Libenter autē & Poloni propter multum usum, & cōmercia cum Germanis cōdiscunt linguā Germanicam. Libentiùs etiā Latinam, propter sacrorum ritus, & sacerdotia, scribēdique usum, qui uulgatissimus fuit antiquitùs hac lingua cū in priuatis scripturis, & epistolis, tum in actis publicis, ac diplomatibus, mandatis, edictis, decretisque principū, & omnium iudicū, & magistratuum. Estque etiam nunc, aliquando tamen minùs in usu. Nostràs enim lingua

Vrsorum uenatio.

Animalia domestica.

Aues.

Sniegulam.

Pardua.

Coturnices Rußicæ.

Auiculæ rediuiuæ.

Lingua Polonica.

Hist. Pol. li. 1.

Germanicæ linguæ usus.

Latinæ linguæ usus.

neq; tam copiosa est, quàm aliæ, neq; scriptu, lectuq; facilis. Sed Prusiæ incolæ, cùm maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi sint, in conscribendis actis iudiciorum Germanica lingua magis utuntur uulgò, mixtim Polonica, & Germanica loquētes. Prisci Prusi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt, habentq; ab utraq; penitùs diuersam. In Rusia, meridionali præsertim, iam ferè usitatior est Polonica dialectus, quàm uernacula, ex quo gens ea Polonorum cessit imperio, Polonis propter ubertatem soli, & militiam aduersus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiā in Rusia, Podoliaq; Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi uerò longè frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Prusiam, sparsim oppida, & uicos incolentes. Vtriq; sua lingua utuntur: sed & Polonica, uel Rusica: Hebræi uerò pasim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atq; opifices in urbes primarias nostra ferè memoria. Estq; nonnullus, eius linguæ usus etiam apud Polonos elegantiores. Libenter enim ij peregrinantur in Italia. Pagis autem, & uicis potisimū, atq; etiam oppidis gens Polona antiquitùs habitat: quibus ferè castella, & arces adiunctæ sunt, dominorū, & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atq; cultas non multas habet. Princeps est Cracouia in minore Polonia, regum, & regni domicilium: quæ cum ædificiorum priuatorum iuxta ac publicorū splendore atq; munitione, tum rerum omnium ad uictum, cultumq; corporis pertinētium, & mercium exoticarū copia, emporio, magnis ad uitā degendam commoditatibus, hominumq; frequētia, ciuilitate, & elegantia facilè primū locum obtinet, & cum claris Germaniæ, Italiæq; urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitùs, neq; caret Italis. Habet opportunitatē Vistulæ fluuij, quo pisces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è uicina Silesia importantur. Nonnulla etiam cum alio, tum in Prusiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet itē suburbana ampla, & frequentia, & cum hortis atq; pomarijs delicatis, tum uiuarijs piscium, & prædijs culta, ac temperie cœli amœna. Adiuncta sunt ei duo oppida: à Meridie quidē Cazimiria, ponte ligneo iuncta interlabente Vistula. Est tamen intermedius urbi, & ponti cōtinens uiculus, cui nomen est Stradomia. Quē flexus Vistulę tria latera ambientis, & influentis in eū Rudauæ occursus facit insulam. A' Septentrione uerò pomerijs urbis cōtinens est Cleparia, nō tamen cincta mœnibus, ut est Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracouia, à latere Australi in colle seu rupe, Vistulæ, & Stradomiæ imminentē, mœnibus, turribusq; munitam, & magnificis regiæ ac basilicæ, in qua sedes est Episcopi, duorumq; præterea delubrorum, & aliarum priuatarum domuum ædificijs exornatam. Regiam quidem Sigismundus rex senior nostra memoria in eam, quæ nunc uisitur, formam, amplitudinem, & splendorem redegit. Habet Academiam quoq; omnium disciplinarum atq; doctrinæ studijs, & professione florentem. Olim tamen, quàm nunc honestis disciplinis, & frequentia Præceptorū iuxta ac studiosorum florentiorem, cùm principes uiri ornamentis patriæ magis fauerent, ac studerent, necdum uel Lutheranismo infectę, uel ferro Turcico diuexatæ, & fermè subactæ essent gentes finitimę. Sita est autem urbs ea nō procul à finibus Silesiæ, Vngariæ, & Rusiæ, longitudinis quidem gradu 42. latitudinis uerò 50. Secundū hanc sunt haud ignobilia oppida in eadē minore Polonia ac diœcesi Cracouiensi, Lublinum, tricesimo sexto milliario uersus ortū æstiuum, longitudinis 45. ferè, latitud. ampliùs 51. gradu: nō spaciosum quidem, sed benè exædificatū, & externarum gentium Christianarum iuxta ac barbararū, emporium nobile: deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouia, Biezzum, siue Becia, Vislicia, Ilcussum, & Osuencimum in Silesia. In maiore Polonia Posnania urbs est, æmula Cracouiæ, quinquaginta milliarijs ab ea distans, longitudinis quidē gradu 39. lat. uerò 52. min. 30. itidem cōmercijs, & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipsa Academiam, opera, & sumptibus Ioannis Lubrantij episcopi nostra ætate fundatam, sed à successoribus eius neglectā habet. Nunc tamen ea cura, & munificētia Episcopi Adami Conarij instauratur. Habet & arcem, & basilicā, sedemq; Episcopi cū oppidis Srodca, & Valisseuo, interlabēte Varta flumine disiunctā. Secundū hanc sunt oppida Calisia, Gnesna, uetustate, & Archiepiscopi sede, basilicaq; nobilis, Vuschouua, quam Freistadiam Germani uocant, Costenum, & Slupcia Episcopi. In Rusia Leopolis longitud. grad. ferè 46. latitud. 49. sita, quinquagesimo à Cracouia milliario. Vrbs est satis munita, duas arces adiunctas habens, emporio, ciuiumq; elegantia, & humanitate florens, ac sede alterius Archiepiscopi, & duorū episcoporum, nempe Armenici atq; Rusici non ignobilis. Sunt etiā oppida Præmislia, & Crosna: quorum Prēmislia arce munita, & duobus Episcopis, Latino, siue Catholico, & Rusico cohonestata est. Chelma quoq; itidem duos habet Episcopos: sed propter oppidi, seu uici immuniti infrequentiam, Tartaricasq; excursiones, catholici Episcopi cathedra Crasnostauiam translata est. In Podolia Camenecia est, urbs cū arce, natura loci, manuq; permunita, triginta milliarijs benè lōgis distans

Marginalia: Armeni. — Hebræi. — Habitādi ratio — Vrbs Cracouia — Cazimiria. — Stradomia. — Rudaua. — Cleparia. — Academia Cracouien. — Lublinum. — Adam Conarius episc. Posnan. — Leopolis. — Camenicia.

distans à Leopoli uersus ortum hybernum, longitudinis gradu 49. fermè, latitudinis uerò 48. minut. 30. Habetq; & ipsa suum Episcopũ. In Masouia Varsauia est longitud. 33. lat. 52. grad. & minut. 20. pari ferè spacio, hoc est, quadraginta milliarijs à Cracouia, & Posnania. Deinde Ploscum basilica nobile, & Episcopo, eiusq; Episcopi oppidum Pultouia cum arce, & Lomza. In Cuiauia sunt, Breste, & Vladislauia sedes, & oppidũ Episcopi, cũ arce, quam Stanislaus Carncouius Episcopus nuper splendidiorẽ, & magis habitabilem reddidit. In Prussia uerò Gdanũ, siue Dantiscum, octogesimo fermè à Cracouia milliario, à Posnania uerò quadragesimo, à mari uno fermè: longitud. quidẽ gradu 41. minut. 30. lat. uerò 54. minut. 20. urbs est è tribus oppidis coagmẽtata, portu, naualibus, & horreis nobilis: copia, & uarietate mercimoniorũ partim maritimorũ ex toto Occidẽte, & Septentrione, partim terrestriũ ex diuersis mundi partibus, & fluuiatilium, maximè Vistulæ præterlabentis opportunitate abundans: munitione firma, ciuium, & conuenarum industria ac diligentia culta. Quæ anno superiori, dum opus hoc primũ editur rebellis facta, uirtute, & dexteritate fortissimi, prudentissimiq; regis Stephani post insignem cladẽ, & diuturnam obsidionem clementer in deditionẽ redacta est. Gdano proxima dignitate nunc est Torunia, uiginti quatuor milliarijs introrsum uersus Posnaniam, & Cracouiam ab eo distans, & in ripa Vistulæ sita, longit. gr. 41. lat. 32. duobusq; oppidis distincta. Olim emporio, & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non paruis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere. Quod ipsa itidem Culmæ priùs usu uenerat: quæ ciuitas ea dignatione fuit antiquitùs, ut ab ea cætera omnis Prussia, atq; etiam Masouia pleraq; ius peteret: quod inde etiamnum Culmense dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarũ studia. Nunc ea pro amplitudine sua infrequens est admodum: cumq; superiori tempore in ditione Regia fuisset, nunc paret Episcopo, qui inde nomen habet. Tametsi cathedra eius est in oppido Culmensea, uno milliario inde distãte. Elbinga etiam Prussię est gemina, permunita, & copiosa: nisi, quod quoq; luminibus, ut ita dicam, officiũt, ab altera parte Gdanũ, ab altera Regius mons, siue Kœnixberga, uicinę, & maiore commoditate portuum copiosæ urbes. Est autem Regius mons, ducalis Prussiæ caput, tribus oppidis, & arce magnifica, nostraq; memoria etiam basilica, & sede Episcopi Sambiensis insignis: terrestri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum uerò aliquantò minore interuallo à Gdano distans, long. gradu 43. latitud. minut. 50. Prægola flumen oppida intersecat, & uno fermè milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens est admodum utraq; Prussia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia, primarium est Marieburgum, cùm ipsum per se mœnibus, turribusq; permunitum, tum arce amplissima, & munitissima nobile, situm ad Nogatum brachium Vistulæ, sexto ab urbe Gdano milliario. Propter adiacentis autem insulæ, cuius mentionem suprà fecimus, ubertatem glebæ, pagorumq; frequentiam, & cultum, copiosum, & frequẽs. Ea uerò insula in palustri olim restagnantis Vistulæ solo operibus, & præalti ac firmi aggeris obiecta ad utrunq; fluminis brachium effecta, magno hominum labore non sine periculo ab inundatione defensatur. Maior ea uocatur. Minor autem appellatur, continens ei ad occidentale Leniuucæ latus, & ad Motlauiam, Gdanumq; pertinẽs planicies: & ipsa palustris olim. Nunc autem fossarũ ductibus exculta, & facta compascua. Marieburgo non multùm ulla re cedit Allesberga, siue Heilsberga, Episcopi Varmiensis domicilium. Cathedra enim supra Fraumbergam est, quemadmodũ superiùs attigimus. Initio uerò, Brunsbergę ea fuit collocata. Quod ipsum quoq; oppidum geminum, permunitũ, frequens & copiosum est, ita ut inter primarias urbes Prussiæ numerari queat. Quam nuper uir ampliss. Stanislaus Hosius, S.R.E. Cardinalis, & Varmiensis Episcopus unà cum sacro eius ipsius Ecclesiæ collegio studijs literarũ atq; doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adiutoribus, & in religione Catholica cõseruat, collegio religioso eorum hominum, qui de societate Iesu uocantur, in ea collocato. His oppidis non multùm cedunt Gutestadia, Allesteinum, Resla, Vormata, Melsacum, Vartemberga, Seburgum in eodem tractu ac diœcesi Varmiensi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarda, siue Starigrodum, Nouum, Gneuum, Dersauia. In reliqua Prussia, Neimarcũ, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubauia, Razinum, & inter hæc interiectum ducale, Quizinum, quod Germani Marieuerder uocant, non ita pridẽ sedes Pomesaniensis Episcopi: cuius diœcesis insulam quoq; maiorem, & Stumense territorium complectebatur: nunc ea caret Episcopo. Hæc omnia oppida, & ipsa per se mœnibus cincta sunt, & ferè arces ualidas, & benè exędificatas, sed uetustas adiunctas habent. In cętera quoq; Polonia nõ infrequentia sunt oppida (aut si uicos appellare malumus) pleraq; sine ullis mœnibus, nec nisi ligneis ędificijs præter templą, & castella, siue arces adiunctas. Sunt itẽ arces in editioribus locis, & rupibus extructæ, nullis adiunctis oppidis: Melstinũ, Tencinum, Landiscorona, Ogrodenecia,

Varsauia. Ploscum. Vladislauia. Gdanum, siue Dantiscum. Torunia. Culma. Ius Culmense. Elbinga. Regius mons, siue Kœnixberga. Marieburgũ. Minor. Heilsberga. Fraumberga. Brunsberga. Stanislaus Hosius Cardinalis. Oppida Pruss. Siue Reselia. Pomesaniensis Episcopat. Arces Pol.

cia, Lipouecia, Olstinum, Pilcia, Sosternū, Soben, Oceciū, Visnice. Sunt & monasteria ad munitionem pariter, & commoditatem habitatorū exædificata, & uicis, pagisúe non longè distantibus frequentata: Tinecense, Mogilense, Miechouiense, Andreouiense, Brescenle, Stananticense, Copriuunicense, siue Pocriuunicense, Lyssecense, Cienstochouiense, Vitouiense, Suleouiense, Landense, Lubinense, Ceruenscense, Paradisense, Mogilnense, Tremesnense, Secechouiense, Vangrouecense: & Sarnouicēse, Pelplinense, Oliuense, Zucouiense in Prussia. Pagi plerique omnes ad lacus, riuos, & flumina siti sunt, sparsim duplici, ut plurimū, ordine disiectis agrestium domicilijs. In his casę sunt ligneæ, uel luteæ, humiles, pleræque omnes stramentis, nonnullæ asserculis intectę, præter prędia, domosque dominorum, quæ ampliores sunt, & cultiores. In Prussicis tamen pagis egrestes Germani minùs inculte habitant: oppidani uerò cultiùs etiam lateritijs ferè domibus interiectu trabium firmatis, & ad omnem cōmoditatem instructis: quæ tamen plereque stramētis tectæ sunt: nonnullæ lateritijs tegulis. Vrbes longè sunt cultiores, nisi quòd habent domos angustiores. Cæteræ uerò Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minùs cultis habitantur. In quibus cū Germani mercatores superiori ætate lateribus, & lapidibus elegantiùs ędificare cœpissent, nunc Poloni quoque eodē studio tenētur, illosque superare contendunt: nec in urbibus modò, sed etiā in uillis lautiùs habitare student, Italorū ferè opificum opera, & industria. Hypocaustorum permagnus est usus maiore parte anni in tota Polonia, præter Cassubiam, & Prussiæ partem quandā: ubi agrestes per hybernum tempus accenso in medio domicilij foco, cum pecudibus, iumentis, ac cæteris animalibus, & auibus domesticis in sordibus, fœtore, atque fumo (licet non desint ampla fumaria) uitā degunt, sicut & in Samogitia, & alijs ad Septentrionē uergentibus regionibus. Quanquā hypocausta quoque agrestium duntaxat, pleraque fumosa sunt, (ut quæ furnis ad coquēdos cibos, & panes intùs extructis calorem excipiant, & fumarijs magna ex parte careant) Et anserem, anatum, gallinarumque cum pullis suis, ac ouicularum quoque, capellarum, uitellorum, ac fucularum, propter hybernum gelu, admissu, & receptu sordida. Balnearum item excalfactarum frequens est Polonis usus æstate iuxta ac hyeme ad abluenda, & leuanda sudore corpora. In quibus mares seorsum lauant à fœminis. Vestium genus neque unum est, neque certum, aut suum cuique ordini, cōditioni, ætati, & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ passim cum alio cultu uario, tum uirorum amiculis utuntur. Quanquam id nouum est. Reticulis tamen, aut lineis uelis siue flammeis eę capita integunt. Puellæ antiquitùs nuda capita sertis aureis, gemmatis, uel sericeis, uel floreis, uel herbaceis redimitæ progrediuntur in propatulū. Sed nunc eæ atque etiam matronæ pileis sericeis, pellibus suffultis, itidē ac mares ferè tectę incedunt. Victus genti antiquitùs uulgò, & in plebe, agresti præsertim & uicana, succidia, lactarijs, pisciculis, oleribusque potissimū constat. Nunc multi ueruecina quoque, & uitulina, & bubula carne uictitant: quarum carnium fora in pagis quoque apud templa, & parœcias festis diebus instituuntur. Vrbanis, atque nobilitati uictus est dapsilior: & iam lautior etiam, mensæque cum altilibus, tum feris animalibus, auibusque, & piscibus lautis instructæ: in quibus permagnus est aromatum, neque exiguus saccari, & aliorū exoticorum condimentorū usus: nec oleribus exquisitis eę carent. Nec desunt bellaria, aliæque lautitiæ cū domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis, uinique usus non ita pridē inoleuit apud elegātiores. Nunc quidē utroque multùm utitur etiam uulgus in conuiuijs: uino quoque præsertim in minore Polonia uicina Vngariæ, & Morauię. Nec obstat precium. Cæterū siliginei panis, & cereuisiæ promiscuus est usus in tota Polonia. Fit autem cereuisia in Prussia quidē ex ordeo, in cætera uerò Polonia etiam è tritico minutatim molito, seu confracto, & aqua decocto cū lupulo. Admiscetur nonnunquā tritico siligo, uel spelta, uel auena. Mel quoque itidē cum lupulo aqua decoctum in frequenti usu est: Russis præsertim, & Podolijs, apud quos permagna est apum, & mellis optimi ex dictamo, & alijs benè olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Prussis, & Masouijs mel deest: qui & ipsi itidē id decoquunt. Medonem uulgò uocant. Solet autem is condiri Varsauiæ peculiariter succo è cerasis, rubiúe malis expresso, aut aromatibus: & pro ratione condimentorū, Kerstrangi, Malinici, ac Troinici nomen accipit. Color hominū ferè candidus est: capillus flauus, uel magis albicans: statura mediocris, aut mediocrem paulò excedens, habitudo corporū succulenta. Nisi quòd fœminis, & maximè puellis nobilioribus, urbanisque studium est, ut se reddant curatura iunceas, quemadmodū inquit ille. Alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab ijs adhibetur cura. Fucare autē faciem, & capillos tingere, indecorū habetur. Sed est in uiris iuxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia Polonorum sunt aperta, & candida, & falli, quàm fallere magis apta: nō tam irritabilia, quā placabilia: minimè proterua aut pertinacia: imò ualdè tractabilia, si cōmodè ac placidè tractentur. Ex

Monasteria. *Pagi.* *Vrbes quales.* *Hypocausta.* *Balneæ.* *Vestitus.* *Victus ratio.* *Cereuisia.* *Medo, siue aqua mulsa.* *Corporum habitudo.* *Terentius.* *Ingenia, et mores Pol.*

tur. Exemplis autem inprimis ij commouentur: & sunt principibus, & magistratibus suis satis morigeri. Ad comitatem, ciuilitatem, benignitatem, & hospitalitatē prompti, ita ut ignotos, & externos non modò libenter suscipiant hospitio, sed etiā inuitent, & omni officio prosequantur: & non modò ad conuictum atq; familiaritatē quorumlibet faciles, uerumetiam ad mores, & imitationem eorum, cum quibus uiuunt, externorum præsertim, flexibiles. Iuuentutis laxior est paulò, & neglectior educatio. Sed ea naturę bonitate compensatur. Ad Scholas quidem, & Magistros mittere mares liberos, & Latinis teneram ætatulam imbuere, omnibus pauperibus iuxtà ac diuitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præsertim, studium est. Multi pædagogos domi alunt. Itaq; ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos uulgò, cum quibus Latinè tamen loqui posit. Puellę quoq; nobiles, & urbanæ, uel domi, uel in monasterijs uernacula, imò & Latina lingua legere, & scribere discunt: adultiores, puellæ quidē reisam. culinariæ præsertim, & pecuariæ curandæ, lanificioq; seu linificio potiùs, atq; textrinæ, & acu pingendi arti manus admouent: mares uerò agriculturæ, uel opificio cuipiam, uel mercaturæ, uel magistratuum, & procerum, sacerdotumúe opulentiorum ministerijs, & affectationi sese addicunt. Multi domi cum parentibus uitam degunt, eosq; in refamiliari curanda subleuant, ac decedentibus eis, patresfamiliâs facti, rem suam agunt. Complures libenter peregrinantur, dispendiorum reifamiliâs negligentes, egestatisq;, & omnium, quæ peregrinantes consequuntur, incommodorum tollerantes. Externa enim magis, quàm domestica admirantur. Itaq; linguas earum gentium, ad quas peruenerint, cupidè, & facilè discunt. Quinetiam in uictu, cultuq; corporis, & moribus noui aliquid peregrè afferre student, indeq; elegantiæ laudem quærunt. Quod iam ad opiniones quoq; de religione proserpsit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & ualent quocunq; intenduntur: sed alienis inuentis perdiscendis ea magis accōmodant, quàm ut noui aliquid ipsi excogitent, & excellere magnoperè ulla re studeant. Id adeò fit, siue quod uni alicui arti, & studio non libenter sese addicunt, sed multa nosse cupiunt: siue incuria, segnitie, laborisq; fugitatione, quæ plerisq; in rebus peculiaris est huic genti: præsertim quod homines, ad quorum usum ferè liberalia iuxta ac mechanica studia referuntur, mediocritati contenti, exquisitam artificum, & operū præstantiam nō magnoperè requirunt: seu deniq; quod ditiores ocio, delitijsq; sese dedunt, relicta tenuioribus ingenij, & industriæ exercercitatione: hos uerò cùm sit difficilè, ut ait Philosophus, egentem benè operari, præsidijs uitæ comparandis distineri, & alienis non nunquam ab ingenio suo studijs, & negocijs implicari necesse est. Atq; ubi, quod satis est, comparârint, & ipsi fermè superiorum similes euadunt, uel reifam. tuendæ cura, litiumq; anfractibus, uel potentiorum consectatione distrahuntur, idq; siue ambitionis stimulis incitati, siue quo se, suosq; certo aliquo præsidio ab aliorum iniurijs, & contumelijs uindicent. Nescio enim quomodo fit, ut ad uitæ commoda, & ornamenta non modò comparanda, sed etiam tuenda non satis præsidij sit, hac nostra præsertim ætate, in solis animi, & ingenij bonis, & in legibus ac iure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti esse uidentur, quàm ad studia doctrinæ. Nisi fortè illas contempsêre potiùs, quàm assequi nequiuêre. Externis quidem plerisq; opificibus antiquitùs usi sunt, & utuntur etiamnunc non paucis. Bonarum literarum atq; doctrinæ studia accuratiùs consectantur, in primis ij, qui his præsidijs ex humilitate, sordibusq; domesticis emergere cupiunt, aut qui sua uel parentum uoluntate ad sacerdotium animos adijciunt. Seueriores autem disciplinas ad nostra usq; tempora potissimùm consectati sunt Poloni. Nō defuêre nobis sanè superioribus tēporibus insignes mathematici, Astrologi, Dialectici, & Philosophi, atq; etiā Theologi, ij præsertim, qui uocātur Scholastici, cū instituta Cracouię ante centum septuaginta annos Academia, Magistri eius generis Lutetia, Pragaq; acciti, admirationi essent uulgò, & primoribus, atq; ipsis etiam regibus. Humanitatis, & linguarum eruditarum studia diu neglecta iacuêre: nec solùm apud maiores nostros, uerùm & alibi, fatali quadam temporum conditione. Proindè non erat, unde nostrates ea discerent post acceptas cum religione Christiana literas, & cultum uitæ mitioris. Quò factum est, ut illi quoq;, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum sibi edendum esse ducerent, si quid fortè exercitandi sui, aliorumúe docendorum causa conscripsissent. Neq; sanè expedita erat edendi ratio, cùm careret Polonia typographis. Ita doctorum uirorum memoria cum ipsis pariter extincta est. Nunc certè posteaquam animaduersum est, in precio esse linguarum, eloquentiæ, humanitatisq; studia, cupidè ea quoq; nostrates amplexi sunt, sed ad usum ciuilem, & uulgarem magis, quàm ad gloriam. Non defuêre tamen nostra hac ætate, neq; nunc desunt, cùm in studijs humanitatis, & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ magni quidam, & excellentes uiri, qui cùm commoda uitæ honestissimis disciplinis, &

Hospitalitas, & ciuilitas.

Educatio.

Peregrinatio.

Studia.

Aristoteles.

Doctrinæ studia.

Academia Cracouien.

Eruditio.

gloriæ, siue utilitati publicæ posthabuissent, eò euaserunt, ut admirationi sint, si non suis, certè externis, incorruptius iudicantibus. Sed eos recensere nunc necesse non est. Nec medicinam posthabent, posteaquā ea uulgatis delicatiore, & laxiore uictus ratione morbis, in precio esse cœpit. In alijs minus elabobant, propterea quod minus ea conducere uidentur ad cōmoda, & ornamenta uitæ comparanda. Non est enim nouum, plurimos mortales hunc finem studijs, laboribusq; suis statuere, patresq; similes illius habere, de quo canit Poëta quidam: Sæpè pater dixit, Studium quid inutile tentas? Rem porrò familiarem diligentius curare non ita pridem, & eodē propè tempore, quo bellorū incommodis uacui, luxum, splendoremq; consectari cœpimus. Sed in ea minor est uulgò parta tuendi ac dispensandi, quàm acquirendi diligentia. Maiores quidem nostri comparandis diuitijs nō magnopere incubuère, satis habētes, sine magna cura, & labore, unde in diem propemodū, si non lautè, non durè quidem certè, nec parcè cum suis uiuerent. Itaq; tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: minus erat litium: minus iurgiorum atq; cædium: minus fraudium, & periuriorum. Maior autem erat fratrū, & agnatorum, cognatorum, affiniumq; inter ipsos concordia, & beneuolentia. Maior nō modò parentum, sed etiam quorumuis natu grandiorum reuerentia. Perrara finium regundorum iudicia. Herciscundæ uerò familiæ nulla propemodū. Cæterorum enim cognatorū, aut uicinorum natu maiorum interuentu, & intercessione componebatur, si quid ulla de re exortum erat controuersiæ, quod ipsi inter se uicini, uel necessarij transigere familiariter nequiuissent. Res militaris quoniam cùm instituto gentis, tum temporum quadā conditione in honore fuit superioribus, atq; adeò omnibus ferè seculis, extitère multi uirtute bellica præstantes uiri maximè nostra memoria. Non ita pridem extincti. Et quamuis in diuturna pace, & ocio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit uulgò in Polonis uigor ille animorum, laudisq; bellicę studium, si qua se usquam offerat idonea uirtutis exercendæ occasio. Meditationem, & exercitationem uiri sapientes requirunt. Idq; ideò fortasse, quia desunt uirtuti sua præmia, & quod ignauo ocio, & conuiuijs plusculum indulgetur. Ad hæc autem, & festas epulas conueniunt plerunq; uicini, & necessarij inter se ad unum aliquem uiri soli, uel pariter cum fœminis. Nec turpè habetur, puellas quoq; interesse, & earum colloquia, conuiuia, choreasq; à iuuenibus frequentari, parentibus earum, cognatisúe natu maioribus presentibus. Atq; ita plurima conciliantur matrimonia. Nec rarò in eiusmodi conuiuijs simultates, & inimicitiæ abolentur, & uel dissolutę, uel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdū cruentæ quoq; pugnę inter conuiuas amicos, & necessarios accendūtur, iurgijs plerunq; inter uiliora seruitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis conuiuator habetur, cui curæ non est, ut seruitia conuiuarum benè pasta ac pota sint. Quò fertiliores enim sunt hæ regiones, eò magis indulgent homines uulgò crapulæ, prolixioribusq; conuiuijs, & compotationibus, ita ut multi eum solum ducant fructū laborum atq; diuitiarum suarum. Vigent autem passim inter mares compationes ad æquales haustus non solū in conuiuijs, uerumetiam in cauponis, ad quas uulgus cōpotandi causa cōuenire solet: eoq; prouecta est hæc licentia, ut quod profestis diebus partū est, festo die potando ferè prodigatur. Atq; inde fit, proserpente potandi etiam profestis diebus, & ocij consuetudine, & inertia, ut angustiore re familiari utantur multi: præsertim cū nemini curę sit, quid priuatus quisq; gerat negocij, unde, & quomodo sese sustētet: & fructuosa sit autem dominis, & magistratibus illa potandi licentia. Etenim nō exigua, & tributorum, & uectigalium publicorū iuxta, ac priuatorum portio è cauponis corrogatur. Exolescit tamē sensim apud honoratiores illa ad ęquales haustus potandi cōsuetudo, eorum studio, qui apud eas gentes, quę humanitatē studiosius colunt, peregrinati sunt. Sed lautitia in uictu, potuq; magis ac magis indies inolescit. In cultu quoq; corporis, uestiumq; numero, uarietate, ac precio maior luxus existit. Nec solùm exoticis pannis, & pellibus, uerumetiam serico, & purpura uestiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inoleuit, inferioribus quibusq; præstantium genere, honore, uel facultatibus exempla cupidè amplectentibus: nullis autem legibus sumptuarijs modum in uictu, cultuq; corporis cuiquam ordini, aut homini præscribentibus. Quò planiora autem, & absolutiora sint omnia, quæ de gente Polona persequimur, ordines, & genera hominum describamus: quæ descriptio Reipublicæ quoq; fundamenta continebit. Distinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione sumpto uitæ instituto. Ac genere quidem in equestrem ordinem, siue nobilitatem, atq; plebem distribuitur: religionis autem instituto in sacrum, & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum, qui fanorum atq; sacrorum administrationem non habet, profanum appellare, uulgò Ecclesiasticum, & laicum, uel spiritualem, & secularem statum, & ordinem uocitant. De his posterius: nunc de nobi-

Ouidius.

Rei familiaris cura.

Temporum diuersa ratio.

Controuersiarū transactiones.

Rei militaris studium.

Compotationū commoda, & incōmoda.

Luxus Polonorum.

Aequales haustus.

Ordines, & status hominū

nobilitate,& plebe. Nobilitas Polona ad regimen atq; defensionem cæteræ multitudinis,regionisq; segregata est. Atq; inde qui sunt huius ordinis,antiquitus milites,nunc equites ferè ab equestri militia,cui sunt obnoxij, à Latinè loquentibus,& scribentibus appellantur: uernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate,mutuato,nisi fallor,à Germanis uocabulo, (quasi *Geschlechter*) uocantur,& Ziemianie,quasi agrarij,uel, ut uulgò interpretantur,terrigenæ,à terra,& agris,quos ferè colunt,& habitant antiquitus,hæreditarios,precioue,seu principis beneficio partos. Habet autem nobilitas multas,& magnas prærogatiuas, quæ partim regum, & principum munificentia firmatæ sunt,partim moribus,& institutis inualuêre:quę magna ex parte sparsim opportunis locis huic,& historico operi à nobis insertæ sunt. Regi quidem ea soli ferè subiecta est. Iudicatur tamen ad præscriptum legum,& à magistratibus regni, & regijs,quemadmodum posteriore libro ostendemus. E cæteris,priuatis præsertim,nemo nobilitatem cum agris,& pagis subiectam habet,nisi fortè in Russia antiquitùs,& prisco ducũ gentis iure. Habet etiã Cracouiensis Episcopus in Seueriensi ditione:habet & Varmiensis,eiusq; ipsius Ecclesię collegium:quin & Plocensis Præpositus:& alij fortasse. Licet tamen homini nobili,siue equiti scultetiam,ut uulgò uocant,siue aduocatiam,in bonis alienis paganis iuxta ac oppidanis uoluntate domini obtinere:(de Sculteṫijs autem,& Aduocatijs posteriore libro dicemus) Licet etiam priuati conditione in urbem, uel oppidum cuiuslibet commigrare,saluis personæ suæ prærogatiuis,nisi is decus nobilis amittat. Nobilitas porrò genere censetur,& meritis,adiuncto uitæ instituto. Habentur enim nobiles,quorum maiores,aut parentes uirtutis ergò in eum ordinem allecti,militiæq; adscripti, & gentilicio signo donati sunt,quiue ipsi hæc meruêre uirtute sua. Sed præstabilius habetur,nobilem natũ esse,quã factum. Nasci autem nobilem patre simul, & matre nobilibus oportet legitimo coniunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit,dummodò pater sit nobilis. Nothi quamuis nobilibus,& illustribus orti,nõ censentur in familijs, neq; nobilitatis prerogatiuis fruuntur. Conferendi porrò huius decoris, hoc est,nobilitatis,potestatẽ solus habet princeps: idq; uel suo ipsius iudicio, & beneficio facit,uel interueniente testimonio,& quasi adoptione clarorum, & principum alicuius familiæ uirorũ, stemma,& gentem suam cum eo,qui ita creatur nobilis,communicantium. Eiusmodi tamen creatis nobilibus obtinere,& possidere bona terrestria statuto quodam nouo non licet. Sed posteritas eorum pari cum alijs natis equitibus iure esse incipit. Amittitur porrò nobilitas decreto principis,ob admissum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam,& abdicatur quodammodò,si quis desertis militię,& agriculturæ studijs,sordidum quęstum faciat arte mechanica, uel tenuiore,& minutioribus mensuris ac ponderibus utente mercatura, & cauponatione. Est autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas:nec est ullum in ea patritiorum, comitumue discrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeò paucis quibusdam, parentum,uel ipsorummet amplitudine atq; meritis,& principum beneficio Comitum decus denuo partum est. Ducũ, qui peculiares haberet dominatus, uel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos,quàm id,quod à Boleslao Kriuousto principe propagatum fuit,cùm is principatum inter liberos diuisisset. Verùm id iam defecit. Russi habuerunt antiquitùs suos duces,habentq; etiamnum ij, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuêre, aut sunt etiamnum,& Volynij. Neq; enim subactis,uel in deditionẽ acceptis ea prærogatiua adempta fuit. De Prussorũ,& Curoniensium ducibus pòst attingemus. Multæ sunt nobilitatis Polonæ gentes, & quasi tribus,nõ locis,& regionibus,uerũ signis quibusdam gentilitijs,quæ arma,& insignia uocant, eorumq; appellationibus distinctæ, quæ singulæ rursus multas stirpes,& familias cognominibus,& agnationibus distinctas complectuntur. Verbi gratia, Leliuiorũ gens,cuius signum est, noua luna supernè stellã inter cornua cõtinens in cœlestino scuto, Tarnouiam,Pileciam, Melstiniam, & alias nõnullas honestas,& amplas familias comprehendit. Signa uerò gentilitia, siue insignia partim à rebus, quarum sunt notæ. quemadmodum Topororũ ab ascia, partim ab euentu,ut Ielitiorum à uisceribus transfixis appellationem habent:plurimorum ratio obscura est. Nisi fortè à primis conditoribus gentium ea sumpta sunt. Neq; enim olim, ut nunc,ab arcibus,uillis,& pagis, quibus dominabantur,denominabantur equites:sed undelibet sumpta,aut indita nomina,ad longam posteritatem,amisso etiam,uel commutato patrimonio, rectè transmittebant. Qualia supersunt etiãnunc multa cùm alibi,tum in Submontano,& Scíriciensi tractu,& in Russia. Vt sunt Herborth,Dunin,Iordan,Gladis,Pieniansкus,Pirschala,Omita,Farureius,& alia eiusdẽ generis. Nunc malũt pleriq; de arciũ,oppidorũ,& pagorũ nominibus deflexa paululũ per dominationẽ in Ski, siue *ki* uoce appellari. Ea uerò deflexio,uel adiectio syllabę à latinè loquentib.& scribẽtibus in ius cõmutatur,ita ut à Choina Choinski,& pro eo latinè

Nobilitas. Milites, & equites. Ziemianie. Nobilitatis prærogatiuæ. Nobiles qui. Nothi. Nobilitas à quo, & quomodo conferatur. Nobilitatis amißio. Nobilitas æqualis. Comites. Duces. Gentes, & familiæ nobiles unde appellatæ sint. Cognomina nobilitatis unde, & qualia.

Choinius, à Craſne Craſinski, & pro eo Craſinius, à Laſco Laski appelletur. Cæterũ prõ eo non Laſcius, ſed Laſcus dicitur. Quod nos in hiſtoria ſecuti ſumus, perſpicuitati orationis, & externorum auribus inſeruientes. Idem ueteres hiſtoricos Græcos, & Latinos in barbaris nominibus factitaſſe animaduertimus. Interdum autem ſine hac deflexione, uel adiectione, arcis, uel oppidi, uel pagi nomen, unde quiſqꝫ ortus, uel cuius dominus eſt, cum præpoſitione de, uel à, uel ab, uel in, cognominis loco uſurpatur, à magnatibus præſertim, & clarioribus: ita ut uerbi gratia, in Tencin, uel à Gorca, uel de Felſtein, quis appelletur. Obſeruaturqꝫ in his uulgò diſcrimen quoddam, non magis à Polonis, quam à Germanis, & Boëmis: qui itidem utuntur huiuſcemodi appellationibus. In enim præpoſitionem ijs ferè attribuunt, qui domini ſunt locorum: cæteras, etiam ijs, qui inde duntaxat orti uel oriundi ſunt, etiamſi ibi non habeant, ubi pedem figãt. Gentilitiorum autem ſignorum, quæ quidem quærendo inueſtigare potuimus, appellationes hæ ſunt: In quibus enumerandis ordinẽ primarum literarum, & uernaculæ linguæ ſonum ſeruabimus.

Signa, ſiue inſignia nobilitatis Poloniæ.

Abram, ſiue Valdorff: Amadei: Bialina: Biberſtein: Bodulia: Bogoria: Boitza: Brog: Bozeſtado: Buincia, ſiue Buincza: Byliny: Cioleke: Copaczina: Coumia: Cielantcoui: Coruitz, ſiue Bies: Choleua: Cotfitz: Corab: Corciak, ſiue Corczak: Dambroua: Dambroua altera: Dembno: Doliua: Dolenga: Drzeuicza: Druzina: Drija: Dzialoſſa: Godziemba: Goſdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthoua: Helm: Ianina: Iaſtrzemhiec: Ielita, ſiue Koslarogi: Iednorezec: Iunoſſa: Korsboc: Kerdei: Labentz: Lariſſa: Leliua: Liada: Leuart, ſiue Leopardus: Lodzia: Lzauia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandroſtca: Nalencz: Nieſobia: Nieczuia: Nouina, Oliua: Oſmarog: Odrouuanz: Oſtoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilaua: Pirzchala: Poualia, ſiue Ogon: Poboze: Pogonia, Polucoſia: Prauuda: Pomian: Przeginia: Prus: Prus alterum: quod & Nauilki: Proſnia: Raua: Raduan: Roza, Rogala: Ruchaba: Rolia: Scheliga: Slepouuron: Socolia: Seruicaptur: Schilde: Staricon: Starza: quod & Oſſoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Srenaua: Sulima: Suuirczek: Sirocomlia: Schumberg, ſiue Cotſitza: Suuinca: Tarnaua: Topor: Topacz: Trzaski: Tramby: Varnia: Vieniaua: Vuczelie, Vieruſſoua: Venzik: Vaduua: Vierzinkoua: Zabaua: Zadora, ſiue Plomien: Zagrobia. Duorum nomina non tenemus, ea ſunt albæ aquilæ anterior pars dimidia à capite cauda tenus, erecta, cum duabus ſtellis à tergo: & quinqꝫ roſæ albę in quincuncem collocatæ. Vnde ſimul & ex gente Iaſtrzembecia ego maternum genus duco: pater uerò meus è Pirzchalia, & Oſmarogia. Nihil autem uetat his noſtrum quoqꝫ adiungere, quo me unà cum fratribus meis, & omni poſteritate noſtra optimus Rex Sigiſmundus Auguſtus ornauit, dimidiam aquilam pectore tenùs, naturali colore, extenſis alis, laurea corolla circum collum redimitam in rubro ſcuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom. Imperator electus, immortali memoria digniſsimus, cum legatione apud eum eiuſdem regis nomine in ſeptimum annum fungerer, gentilitium Auſtriacæ familiæ ſuæ ſtemma, rubram in albo ſcuto teniam per tranſuerſum ductam ſubdidit, & duo nigrę Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ ſuperpoſuit. Cur autem minùs liceat cuipiam à ſe parto, quàm ab alijs relicto decore gaudere? Et hactenus quidem de nominibus gentiũ Polonę nobilitatis nobis dictum ſit. Signa, origines, familiasqꝫ deſcribere, longũ, & operoſum eſſet, ne dicam infinitũ.

Nobilitatis habitandi, & uiuendi ratio.

Antiquitùs ſparſim nobilitas in agris habitat, in ſua quiſqꝫ uilla, uel caſtello, uel arce, rem familiarẽ operis, & laboribus adſcriptitiorum ſuorum, uel mercenariorum curans, & agricultura, gregũ, armentorum, & apiariorũ fructu, itemqꝫ uenatione, & aucupio nõ modò ſuſtentans ſeſe cũ domeſticis ſuis familijs, uerumetiã honeſtas diuitias comparans uendẽdis ijs, qui ſuperſunt uſui domeſtico, quęqꝫ deſunt inde uiciſsim comparandis.

Fœminarum ſtudia.

Matres autem familias, & puellæ nobiles lanificium, & linũ, canabumqꝫ, & rem pecuariam tractantes non dedecet uendere ea, quæ ex huiuſmodi re familiari, & fructibus eius ſuperſunt uſui domeſtico. Quin & culinæ curã eæ gerunt, exceptis illuſtrioribus, & ſenatorijs, quæ hæc pleraqꝫ dedignãtur, aut pediſſequarũ opera peragũt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, uehiculis, aut curribus uehuntur: mares uerò uel ijſdẽ, uel ęquis potiùs pedeſtrem incedere per uiam, longiorẽ pręſertim, minùs honorificũ uulgò habetur: niſi paupertas neceſsitatẽ imponat. Iam autem lautiores, & elegantiores de nobilitate in urbibus domicilia figere, uillis, & ruſticis prędijs relictis, incipiunt.

Comitatus.

Prodeuntem in publicũ nobilem uirum iuxta ac fœminam aſſeclis maribus, fœminã uerò etiam puellis pediſſequis ſtipari, honorificũ habetur. Et in eum uſum alit quiſqꝫ domi ſuæ famulitiũ pro modo facultatũ: idqꝫ ſimili figura, & colore ueſtium, nõ ſine ſumptu, & luxu ueſtiri uſitatũ eſt. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut uehentem herum famuli honoratiores, non niſi per urbem, uel ad ſuburbana pedeſtres aſſectantur. Ac Senatores quidẽ primarij pedeſtres iuxta ac equeſtres, medij ferè inter aſſeclas mares

ince-

incedunt, honoratioribus antecedentibus: cętera uerò turba cum pueris subsequente. In cętera nobilitate asseclæ omnes heros sequuntur. Matronas autem, & puellas nobiles mares quidem antecedunt, fœminæ subsequuntur, præter filias, & quæ in filiarum loco habentur, & sorores puellas, quæ secundùm anteambulones proximè matrem, uel sororem præcedunt. *Famuli & Pedissequæ.* Spectatur autem in famulis, & pedissequis, cùm usus ad ministeria, tum statura, forma, elegantia, & genus. Nec deest copia equestrium, ac nobilium iuuenum, qui uel studio ciuilitatis, prudentiæq; usu rerum comparandæ incitati, uel tenuitate fortunarum adacti, uel præsidij contra uim potentiorum sibi, suisq; comparandi causa, non modò in magnatum, & episcoporũ, sacerdotumq; ac doctorum clientelas, uerumetiam in parium, ac tenuiorum, inferiorumq; nonnunquam, eorum pręsertim, qui magistratus gerunt, aut aliquo sunt numero in aula principis, aut opibus, industria, eruditione, gratiaue populari ualent, assectationem, & ministerium parua, uel nullo mercede à parentibus, & propinquis traduntur, uel ipsi sese addicunt. Duratq; ea seruitus, quoad utrique, hero, inquam, & seruo, siue clienti placet. Multi etiam de ditioribus necessariorum, & amicorum liberos pio quodam, & honesto iuuentutis educandæ studio ultro sibi in familiaritatem, & ministerium adsciscunt. Ad eundem modum, & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine est genus hoc seruitutis, sed liberale, & sociabile: nec rara est in eo uicissitudo, ita ut eum quis habeat in ministerio, cuius parentibus ipse seruierit: honestaq; habetur hæc iuuentutis equestris educandæ ratio, æquabilitatē quandā etiam in ęqualibus fortunis cōtinens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna nō modò ad mediocres, uerumetiā ad summos nonnunquā honores, amplissimasq; facultates, & opes ipsorum uirtus, herorumq; beneficentia prouehit: idq; maximè conciliandis luculentis coniugijs, uel sacerdotijs. *Nobilitatis studia.* Honestatis magna semper à nobilitate ratio habita est. Fraudē facere, promissum fallere, peierare, mentiri, probrosum, & infame semper habitũ est, atq; etiamnunc habetur, quamuis in maiore, quàm olim, habendi studio, & licentia. Quòd si quid eiuscemodi in probri loco cuiquam obijciatur, præsertim ab eiusdem ordinis uiro, non tam legibus, & magistratuum iudicio, & authoritate, quàm ferro, manuq; uindicatur. Dissimulare quidem probrosum habetur. Loci tamen ratio ducitur. *Plebs.* Plebeis minor est cura dignitatis, atq; pomposæ ambitionis, exceptis urbanis fœminis, quę & ipsę benè cultæ, & una aut altera pedissequa comitatę incedere studēt: uita autē laboriosior, & solicitior tam mulierum, quàm uirorũ, nullo ferè sexus discrimine, nisi quod fœminę opificia non exercent, neq; uecturam, neq; negociandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra fines regni adeunt, domiq; negociantur. In iudicio standi ius non habent. *Plebeij qui.* In plebe autem numerantur, quicunq; nobiles, siue equites nō sunt, siue sint agricolæ, olitores, apiarij, & pecuarij, siue opifices, & operarij, siue caupones, propolæ, uectores, & mercatores, & siue in agris, quemadmodum superius attigimus, pagis atq; uicis uitā degant, siue in oppidis, & urbibus. Ac urbes quidem, & oppida à mercatoribus, opificibus, & propolis habitantur. Vici autem, & pagi, & suburbana prædia ab aratoribus, olitoribus, pecuarijs, & apiarijs. Caupones uerò, molitores, operarij, uectores, iumentorumq; locatores, utrobiq; sunt. *Vrbanorũ, & agrestium discrimen.* Sunt autē aliquantò meliore, & liberiore cōditione urbani, & oppidani, quā agrestes. Ac censum quidē annuum utriq; dominis suis pensitant, uerũ agrestes, & uicani pleriq; omnes operas præterea gratuitas ad colendos eorũ agros, & alios usus domesticos, non solùm manuarias, uerumetiam cum iumentis ipsi, per se, uel per mercenarios, & operarios suos præstant. Nec aliò cuiquam commigrare inconsulto domino licet: ita ut uideantur esse glebæ adscriptitij, nec multũ à seruis differant, præsertim ut nunc sunt tempora. Cmiecie, seu Cmetones uulgò uocantur. His autem deteriore conditione sunt hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; Chlopi appellantur: quam appellationem, uelut probrosam, non fert nobilitas. Habent sanè in eos domini uitæ, necisq; potestatem: præter eos, qui ab ineunte ætate literarũ studijs, sacrorumq; ministerio sese addixerunt. In plebe urbana nō desunt, qui rem lautiorem per famulos, & uicarios administrantes, ipsi ocio, honestioribus studijs, uel delitijs uacant. Multi lautiùs, & sumptuosiùs uictitant: atq; inde crescunt rerum precia, & non pauci ex ijs ad egestatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate, & plebe. Iam de sacro, siue Ecclesiastico ordine. *Religio, & pietas Polonorum.* Quod ut planiùs fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Christianam religionem Polona gens, abiecto semel impio dæmonum cultu, sexcentis amplius annis constanter retinet, religioseq; colit, hęreticarum nouationum insolens, & impatiens ante nostram ætatē. *Hæreses in Polonia.* Nuper adeò nostra memoria Lutherana primùm, mox etiam Berengariana, seu Caluiniana labes à mercatoribus, & bonarum literarũ studiosis iuuenibus, leuitate animorum, & curioso studio nouitatis inductis peregrè inuecta, multorum animos infecit. Quod olim etiam de Hussitica, & Viclefica extremis Vuladislai Iagellonis Regis, & primis filiorum eius Vuladislai, &

lai, & Cazimiri temporibus (cûm horum iuxta ac illius ætas contemneretur) usu uenire cœperat. Sed Principum, & Episcoporum uirtute, authoritate, studio, ac diligentia, cæterorumq; procerum pietate, grauitate, & constantia malū altius radices agere permissum non est. Itaq; retinuerunt ij tunc cum prisca religione etiam dignitatem, authoritatemq; suam, & Rempub. Quæ qui nunc uiuunt, utinam posteris etiam suis relinquant. Iam non solùm ille, quas dudum memoraui, uerumetiam Picardorum, Anabaptistarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Trideitarum, Photianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & nescio quæ non pestes: proh nefas, Poloniam, laxatis semel licentia habenis, agminatim inuadunt, & prætextu, seu uerius abusu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, sibi quisq; religionis magister, atq; adeò rex, & lex esse incipit. Sed hæc alibi prolixius deplorauimus. Prussi aliquantò posterius Christo nomina dedêre: citiùs autem, & cupidiùs Lutheranum dogma amplexi sunt, urbani præsertim, & qui sunt Germanici sanguinis, propter mercatorum, & opificum Germanorum frequentiam, & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluuies hominum quasi ad pileum uocata, semel Ecclesiasticæ disciplinæ iugum excussisset, à magistratibus, siue timore, siue peruersa animi inductione, & ob iusiurandum præceptoribus suis in Germania datum, eodem inclinatis, imò redemptis etiam, non modò non repressa est, sed magis etiam confirmatur, & incitatur. Multi tamen adhuc pia maiorum instituta retinent, præsertim ubi magistratus officium suum faciunt, alienum non usurpant. Masouij tenaciores antiquæ religionis, & pietatis, à profanis nouationibus fermè abhorrent. Abhorrent etiam Russi. Græcos autem hi sequuntur, quos ab initio religionis Magistros habuêre, & cum ijs à nobis, hoc est, à Romanæ, & catholicæ Ecclesiæ consensu sese per sacrilegium schisma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere uelint cum Latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu diuino publicè Latina lingua utimur, & cū sapientiss. & sanctiss. maioribus ipsorum Græcorum iuxta ac nostris summā Romani Pontificis dignitatē, & authoritatē in uniuerso Christianorū populorum cœtu agnoscimus. Nec in multis prætereà à nobis ij dissentiunt: & quidē ritibus, & institutis ecclesiasticis magis, quàm dogmatibus religionis. Vulgant autem diuortia, quāuis leui de causa. Plurimi tamen ex ijs, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos, & Romanæ Ecclesię societatem, & instituta transierunt, eodemq; cum cæteris Polonis iure sunt. Armeni oppida quædam Russiæ, Podoliæq; incolentes, suis & ipsi ritibus, suaq; lingua in sacris utuntur. Non abhorrēt ij tamen sicut accepimus, à Romana Ecclesia, & Rom. Pōtifice: Quin principatū eius in uniuersa Christi Ecclesia agnoscunt. Hebręi uerò, quibus aliundè pulsis, Russiæ, & Lithuaniæ, ac totius ferè Poloniæ oppida referta sunt, suā retinent religionē: nisi fortè superstitio, uel impietas ea potiùs dici debet. Feruntur etiā TartariUeremissi in uno aut altero oppido Podolię suis uti ritibus, & impietate Mahometana, quemadmodū, & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatū, qualibus uulgò ea gens utitur, in suggesto editiore positum ante multos annos aspeximus. Sed mittamus barbaros incolas, cum falsis suis religionibus, & ad institutum nostrum reuertamur. Tam apud Russos igitur, & Armenos, quàm apud Polonos, qui Christi Dei, ac magistri institutis conuenienter pietatem colunt antiquitùs, certus est ordo eorum hominum, qui religioni, sacrisq; peculiariter moderantur, & inseruiunt, nō genere, sed eorum, penes, quos eius rei potestas est antiquitùs, & iam inde ab temporibus Apostolicis (Episcoporū inquā) authoritate, segregatione, & initiatione, siue consecratione à cętera omni multitudine distinctus: quē sacrū, & Ecclesiasticum, & spiritualem dici supra memorauimus. In quo non modò Episcopi, & sacerdotes, uerumetiam cæteri sacrorum administri, monachi, monachæq; censentur, è pleibeio iuxta ac equestri ordine allecti. Vtrisq; enim antiquitùs iam inde ab initio patuit adytus ad hunc ordinem. Patrum demùm, aut auorum nostrorum memoria ab Episcopalibus non tam functionibus, quàm sedibus, & primarijs quarundam opulentiorum basilicarum, siue Ecclesiarū, ut uulgò uocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ, & canonicatus dicuntur, plebei (Theologis, Iureconsultis, & Medicis aliquot exceptis) excludi cœpêre. Quod iam ad Abbatias quoq; & monasteria (ubi ex professo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam sacer ordo uestitu, & cultu corporis à cætera multitudine. Sed & inter se non modò à cæteris sacerdotibus Episcopi, & ab utrisq; monachi, uerumetiā ipsæ inter se monachorū, & monacharū sectæ partim figura, partim colore uestiū, partim toto uitæ instituto distinguuntur. Quæ quoniam cōmunia sunt Polonis cum cæteris Christianis populis, persequi hîc prolixiùs necesse non est. Proinde distinctis ordinibus, reliquam rei fam. Polonicæ rationem paucis concludamus. In magna rerum omnium copia, ut fit, maior aliquantò fuit superioribus temporibus, quàm nunc est, argenti, & auri, reiq; numariæ penuria, præsertim cùm

Prussorum religio.

Masouiorum religio.

Russorum religio, & schisma.

Latini.

Armeni.

Iudæi.

Sacer Ecclesiasticus ordo.

Plebei arcentur à nonnullis honoribus ecclesiasticis.

Sacri ordinis distinctio.

Res numaria.

cùm auri, & argenti metalla nulla extarent, & minùs nota essent nostris maioribus transmarina mercimonia. Neq; proprium habebant numum Poloni, sed externis, & maximè Boëmicis usi sunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro magno rege æs, & argentum signari ad exemplum Boëmorum. Aureos uerò numos primus omnium Sigismundi Augusti pater nostra memoria signauit, bonitate, & pondere Vngaricorũ. Tametsi Alexandri quoq; fratris eius aureum numum uidimus. Sic autem creuit iam auri preciũ, ut propè duplo carior nunc sit aureus numus, quàm fuit auorum nostrorum memoria. Id adeò, partim propter luxum, & crebriorem auri usum, exportationemq; ad exteros, partim quia deterior nunc esse fertur reliqua moneta, cùm ponderis diminutione, tum æris admixtione. Est autem ea multiplex. Ac grossus quidem argenteum numisma est cum admixto ære, olim uicesima octaua, nunc quinquagesima secunda, uel tertia, imò iam quarta, & quinta pars aurei Vngarici, sexagenę, siue copæ sexagesima, marcæ quadragesima octaua, floreni tricesima, fertonis duodecima: scoti uerò dimidia. Sic uulgò dicuntur pondera, siue genera, quibus pecuniam numeramus, & computamus. Sunt & minores grosso numi. Medians quidem grossi dimidium, nona ferè parte superans cruciatum Germanicum, sed iam exæquatus. Solidus tertia pars grossi, ternarius sexta, obulus uerò decimaoctaua. Atq; hi quidem nunc ærei sunt inalbati: superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent grossi, & mediantes. Argentei uerò sunt trigrossus, ac segrossus, hic quidem sex: ille uerò tribus grossis æstimatione par. Vtrumq; primus signauit Rex Sigismundus senior: sed iam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab auaris Iudęis, mercatoribus, & argentarijs apud gentes finitimas. Permagnus est autem etiamnunc apud nos usus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur. Magna sunt enim nunc, si unquam aliàs, Polonis uariarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem in primis, siligo, triticum, ordeum, auena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, sebum, alutæ, mel, cera, succinum, pix, cinis, mali, asseres, cæteraq; materies fabricandis nauibus, & ornandis domibus apta. Cereuisia quoq; & herba quædam tingendis lanæ, & serico idonea. Iam uerò & boum, ueruecum, & equorum permagna uis non modò finitimis, uerumetiam remotioribus populis suppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem, & laboris, incommodorumq; tolerantiam, partim propter molliorem incessum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autẽ uicissim aliundè panni non modò sericei, & aurei, sed etiam lanei, lineiq; subtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum, & hominum ornamenta, quorum opificia minùs exquisita sunt apud Polonos, licet non desit materia, & alijs gentibus suppeditetur. Margaritæ item, & gemmæ, & pelles sabellinæ, pantherinæ, siue lupiceruariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, uulpinæ, lupinæ, ursinæ, & aliarum ferarum, quarum maiorem copiam producunt interiores Septentrionis, Orientisq; syluæ. Husiones quoq; siue Mariani, & haleces, & alia salsamenta, & uento, uel sole durati pisces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs cùm facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber pascuis Valachia, siue Moldauia, & Besserabia: sicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Morauia. Ex Austria, Rhetia, Slauonia, Italia, Creta, & Græcia importantur etiam, sed pauciora. Gdanum autẽ Renense, & Gallicum, & Hispaniense, Canariense quoq;, & Creticum nauibus aduehitur. Porrò aromata, & uaria edulìorum condimenta atq; cupediæ, quę unà cum uino, & pannis aureis ac sericeis gentem hanc atq; regnum uehemẽter exhauriunt, de longè ab Oriente, & Occidente importantur. Harum autem rerum atq; mercium exportandarum, & importandarum commercia sunt Polonis, maritima quidem cum accolis sinus Venedici, & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgensibus, Holsacijs, Danis, Frisijs, Hollandis, Brabantis, & alijs Belgis, Gallis, Liuonibus, Moschis, Sueonibus, siue Suetis, Noruegijs, Anglis, Scotis, Hispanis etiam & Lusitanis. Itemq; per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: terrestria uerò cum Germanis, Morauis, Silesijs, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldauis, Moschis, Armenis, atque Turcis. Sed iam hunc librum claudamus, altero Reipub. Polonæ rationem descripturi. Ac primùm quidem de Magistratibus, & muneribus publicis persequemur: deinde uerò iudiciorum, comitiorum, & belli rationem explicabimus, sic tamen utrobiq;, ut Prussos ad calcem operis uitandæ perplexitatis causa reseruemus.

Moneta. *Aureus.* *Grossus.* *Copa.* *Marca.* *Floreni.* *Ferto.* *Scotus.* *Medians.* *Solidus.* *Ternarius.* *Obulus.* *Mercimonia.* *Quæ exportantur.* *Quæ aliundè importantur.* *Populi cũ quibus cõmercia sunt Polonis.*

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magistratibus Polonorum.

Monarchiam Poloni amplectuntur.

E tribus primis,& simplicibus Rerumpubl.formis, quæ uel unius, uel paucorum imperio,uel multorũ, omniumue quadam æquabilitate iuris continentur, unius principatum Poloni semper,præter duo quædam tempora, de quibus in historia memorauimus, amplexi sunt, bonis plerunque,& moderatis,& à tyrannide alienis usi principibus. Fuitq; contenta Polonia principis,siue Ducis nomine, & imperio,donec Otto tertius eius nominis Imperator Rom.Boleslaum cognomento Chobrũ(Chabrum uulgò uocant)paulò post susceptam religionem Christianam: hoc est, anno post Christum natum millesimo, & primo, regio diademate,& honore dignatus est. Nec tamen ultra quartum Regẽ tunc is honos mansit apud hanc gentem. Nam post alterũ Boleslaum,prioris pronepotem,ducẽtis amplius annis,Principes Polonorum regio nomine abstinuerũt.Deinde uerò anno Christi 1295.reuocatum, & renouatum id in Præmislo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunq; liberis liberi populi suffragijs delatum,cùm antea Poloni externũ principem non habuissent. Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos,quàm ex,quæ à Piasto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnauit perpetua successione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen, sed electionis iure. Fuit autem initio liberior dominatus principis: & nullis propemodum legibus astrictus,infinitam non modò omnium rerum,sed etiam uitæ,necisq; omnium potestatem habens. Post susceptam uerò publicè religionem, temperare ea cœpit primùm pijs monitis,atq; doctrina Episcoporum,& sacerdotũ (quibus nunc præclara scilicet refertur gratia,tunc permagna erat eorum dignatio,& authoritas)ac cæterorum Christianorum populorum imitatione,& moribus. Deinde uerò bellatricis nobilitatis meritis,& obsequijs: fortasis autem & contentionibus multa de suo iure remittentibus,& indulgentibus equestri ordini regibus, & principibus. Nunc sanè angustis finibus regia potestas in sacrum,& equestrem ordinem,& utrique subiectos homines atque bona,circumscripta est: Ac in sacerdotes quidem iam inde ab initio susceptę religionis Christianæ rex nihil prorsus iuris habet. De equitis uerò capite,& fama,non nisi in comitijs cum Senatu iudicat, certis aliquot causis exceptis. Senatu autem inconsulto neq; bellum cuiquam facit, neque fœdus publicè cum quoquam icit, neque tributa,uectigalia,ac telonia noua instituit, neque alienat quicquam de bonis regni,neq; rem ullam maiorem ad Rempubl.pertinentem statuit,aut facit. Porrò leges nouas condere,pecuniam extra ordinem publicè imperare, monetam signare, successorem sibi designare,ne cum Senatu quidem potest absq; consensu cæterę nobilitatis, siue equestris, & militaris ordinis. De quo ferè magistratus etiam publici, & Senatores leguntur:ita ut penes eum ordinem nunc sit propemodum summa Reipubl. Itaq; nunc regnũ,& Respubl. Polonorum à ueteri Lacedemoniorum,uel huius temporis Venetorum Reipubl. ratione non multũ differt. Ius creandi Regis penes Senatum est,de quo paulò pòst dicemus. Atq; id etiam equester ordo sibi uendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum sit Senatus iudicium, si assentiatur cætera nobilitas. Non temerè tamen disceditur à stirpe regia mascula,si quæ extat. A nouo rege iusiurandum exigitur in hanc sententiam: Quod secundùm leges, & instituta maiorum regnaturus sit, & suum cuiq; ordini, & homini ius,priuilegiumq;, & beneficium,à prioribus collatum, saluum conseruaturus,neq; de Regni finibus,& bonis quicquam diminuturus,quin amissa etiam ab alijs pro uirili sua recuperaturus. Vicissim autem senatus omnis in uerba eius iurat. Inauguratur autem(si tamen hoc uerbo uti fas est)olim quidem in Gnesnensi, nunc uerò in Cracouiensi Basilica ritu solenni Christianorum ab Archiepiscopo Gnesnensi sacris operante,ac duobus proximis Episcopis: unctusq; inter scapulas sacro oleo ante aram maximam, ubi etiam sacrosanctam Eucharistiam uenerabundus accipit,& corona aurea redimitus, accepto in dextram sceptro,& in leuam pomo aureis,in editiore solio ex tempore pręparato collocatur,omnibusq; ritè peractis coronatus in regiam reducitur. Postridie pompa itidem solenni coronatus in forum urbis equo uehitur, Senatoribus equestribus, episcopis quidem ponè sequentibus: profanis uerò antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum,sceptrum, & stri-

Margin notes: Hist.Pol.li.2. Regni Pol. origo. Hist.lib.3. — Hist.lib. Regni resumptio. Hist.lib 11. — Hist.lib.14. & 15. — Principis potestas. — Regiæ potestatis finis. — Regis electio. — Iusiurandum Regis. — Coronatio.

& strictum gladium proximè ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum sublime
cum ijs pedester conscendit, & in editiori solio collocatur. Sedentem senatus paulò inferi-
or ordine circumsidet. Deinde assurgens ille, uersus quatuor mundi partes gladium ui-
brat, rursumq; residens, eius contactu siue leni ictu inter se scapulas cuiusq; nobiles & e-
quites auratos creat: quod perinde est, ac si baltheo militari donet. Vrbani autem & oppi-
dani magistratus in uerba noui regis iurant. Inde ritè peractis omnibus, in arcem cum ea- *Reginæ coronatio.*
dem pompa reditur, & festis epulis indulgetur. Nec multo diuersa est reginæ inauguratio:
quæ fit præsente, deducente, & postulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam e-
tiam ad forum rex ipse quoq; coronatus cum simili pompa. Sed non iuratur in uerba regi
næ, nec ei defertur ulla potestas aut iurisdictio. Vectigalia principis aliquanto luculentio- *Vectigalia principis.*
ra & ampliora olim fuere, quàm nunc sunt. Pensitabant enim ei omnes agrestes & adscri-
ptitij quotannis tributum poradlinè, quod nos rastrale dicere possumus (Regale etiã uo- *Poradline siue rastrale tributum.*
catur) in iugerum, seu laneum & mansum, ut uulgò uocant, duodenos grossos, & quidem
latos siue Pragenses: qui dimidio eos, qui nunc sunt in usu, grossos uernaculos excedunt.
Quin si bonitatem & pondus argenti spectes, quadruplo, quemadmodum earum rerum
periti affirmant, melior tunc erat grossus quàm nunc est. Pensitabant & alias quasdam cũ *Grossi Pragenses siue lati.*
numarias, tum pecuarias, frumentarias, auenarias, & aliarum rerum pensiones: nec modo
agricolæ, sed & oppidani: Quin & equites siue milites non penitus immunes erant Et iu-
menta autem hi ei, quacunq; iter faciebat, alij secundum alios suppeditabant, & canes cũ
uenatoribus eius alere necesse habebant. Ne monastica quidem & alia ecclesiastica bona
initio prorsus erant libera ab huiusmodi oneribus ac tributis. Quorum appellationes ui-
dere licet in uetustis principum diplomatis: Nempe przewod, powos, stroza, stan, pouuo *Pensionum priscarum nomina.*
loue, targoue, Croua, poduuody, Voginia, Narzas, sep, poduuorouue, Opoliæ. Liberæ au
tem principi erant ubiq; piscationes atq; uenationes: Alijs non erant, ne in suo quidem
cuiquam fundo, absq; peculiari principis indulgentia. Mulctæ quoq; maleficiorum prin-
cipi dependebantur. Quæ cùm ita essent, cumq; permagna esset rerum omnium ad uictũ
pertinentium uilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitissent, aut
uulgata essent, non distrahebantur fruges, & alij fructus prædiorum principis, quæq; ex
pensionibus in cellam eius comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locum
(quod non sine graui agrestium pressura futurum erat) conuehebantur: sed in præfecturis
asseruabantur. Cumq; ad officium principis pertinere existimaretur, non desidem & uni
alicui loco affixum hærere, sed obire omne regnum, & fines eius tueri, & omnium usibus *Princeps Poloniam obibat.*
sese exponere, querimonias afflictorum audire, ius dicere, tenuiores à potentiorum iniu-
rijs uindicare, quoquo is uenerat cũ equitatu & comitatu suo aulico, eius præfecturæ fru-
ctibus & prouentibus alebatur, quoad ei manere ibi libuisset, opusúe esset, siue quoad hor-
rea, cellæq; sufficerent, seu deniq; descriptis cuiq; præfecto pro ratione perfecturæ, & pro-
uentuum certis temporum spacijs. Atq; hoc illud est, quod scriptores quidam externi re-
rum Polonicarum imperiti ante nostram memoriam in eam partem acceperunt, & literis *Error quorundam scriptorum.*
mandarunt, quasi rex Polonus egestatis causa regnum suum obire perpetuò necesse ha-
beat, quo à suis hominibus quasi precario sustentetur. Cæterum postea cum principes uel
certo se loco continere, uel bellis distenti peregrè diutius abesse cœpissent, distrahi cœpe-
re fructus prædiorum, qui præfectorum cum sua cuiusq; familia moderatis usibus super-
essent. Remissæ sunt deinde principum beneficentia sacro & equestri ordini, & utriusque *Vectigalium imminutio.*
adscriptitijs & subditis pleræq; omnes pensiones & onera. Nunc sanè equestris & eccle-
siastici ordinis homines nihil regi pensitare necesse habent. Ac ne oppidani quidem eo- *Cmetones.*
rum, aut agrestes adscriptitij, præter binos grossos uernaculos de manso, siue laneo (quæ *Rastrale siue regale tributũ.*
idem sunt) pagano, & eo quidem solo, quem adscriptitius ipse sibi colit. Nam qui sacerdo
tibus & equitibus coluntur, itemq; suburbani & scultetorũ (de quibus post attingemus)
agri ab ea quoq; pensione immunes sunt. Ne subseruiunt quidem principi sacerdotum & *Operæ subditorum sacerdotalium & equestrium.*
equitum homines agrestes & oppidani, præterquàm ad arces tempore belli reficiendas,
atq; etiam nouas, si id è senatusconsulto fiat, condendas. Non ita pridem abbates & Præ-
positi monasteriorum certas pensiones, quæ Stationes uulgò dicuntur, regi denuo pensi-
tare cœperunt. Adscriptitij quoq; ipsorum ad colendos principi agros, subuectiones, & *Stationes.*
pensiones quasdam frumentarias reuocantur, quo præfectorum regiorum præsidio tuti-
ores sint ab iniurijs improborum. His autem exceptis, soli præfecturarum adscriptitij in
suis quiq; præfecturis agros colendo, & uectigalia pensitando rem familiarem principis
sustinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquisitius curatur, quàm olim. Habet is etiam è
metallis mediocre uectigal. In ijs autem conductitiarum operarum usus est: Quarum im- *Metalla.*
pensa deducta, reliquum cedit principi. Omnium uerò metallorum in Polonia fructuosis
simæ sunt salinæ. Sed habet in ijs equester ordo hanc prærogatiuam, ut in usum suum do-
i mesticum

Nobilitatis prærogatiua in salinis. *Telonia.* *Telonium uetus & nouum.*

mesticum statis anni temporibus aliquanto minoris emat salem, quàm cæteri homines. E telonijs quoque mercium & uectorum prouenit uectigal principi. Cæterorum hominum nemo ius ullum habet instituendi & exigendi telonij, præter peculiare regis indulgentiã: idque ob necessariam extra ordinem refectionẽ uiarum, pontium, & aggerum. Cæterũ naulum à traiectu fluminum in suo cuique solo instituere licet. Duplex autem est telonium: uetus & nouum. Ac uetus quidem exile est, quod ab ijs penditur, qui intra fines regni negociantur. Nouum uerò maius aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, sebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earũ, quæ aliunde importantur nomine pensitatur. Vtriusque immunitatẽ habent ecclesiasticus & equester ordo, modo ne mercaturã quis exerceat, hoc est, uenũ ea exportet, quæ ipse aliunde emerit, ac non de suo pararit. Si quis tamen boues emptos suo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac si domi eius nati sint. Publicę quoque ciuitates nonnullę habent immunitatẽ ueteris telonij. De nouo fuit superiori tẽpore controuersia inter equestrẽ ordinem atque regem. Hæc igitur nunc sunt perpetua principis uectigalia: Quæ distrahere, aut addicere cuipiam iure hæreditario re-, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta post, & ante paucos annos acerbius reuocata, multos conturbauit, & non exiguos motus excitauit: qui nondum prorsus sopiti sunt. Extra ordinẽ nihil à quoquam, nisi forte à Iudæis, regi pensitatur. Ex his aũt uectigalibus is cum domestica familia sua sese sustentat: inde comitatui suo aulico stipẽdia prębet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præsidia, & sarta tecta, uiarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de se ac de republ. & in alios usus impendit: Inde & senatoribus fere, ac magistratibus publicis, & nõnullis sacerdotijs certi ac perpetui reditus antiquitus constituti sunt, partim pietate & beneficentia principũ attributi, partim accepto in usus necessarios precio uenditi. Et hactenus quidẽ de principe siue rege ac uectigalibus eius. Iam de legibus. Legum scriptarũ nullus fuit usus apud Polonos uetustioribus temporibus: Nec ullæ extant antiquiores ijs, quas Cazimirus magnus rex condidit: Quæ sane pauculæ sunt. Nec multæ ijs à successoribus eius adiectæ sunt. Extremis demum fere temporibus Sigismundi senioris, & regnante filio eius Sigismundo Augusto magis ac magis exarsit, & lõgius progressus est pruritus & libido nouarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exolescant: nouæ autem uix, aut ne uix quidem inolescant: sed utræque, hæ quidem nouitate, illæ uerò uetustate sua in contemptum uulgò ueniant, maxima reipublicę pernicie. Earum autem condendarum potestas est simul penes regem, senatum, & nuncios nobilitatis, nec nisi in comitijs. Statuta regni uocantur. Priscis temporibus uiua lex erat Rex siue princeps: Qui cũ unus in tam amplo regno omnia neque præstare, neque prouidere, ac ne iudiciorum quidem difficultates recte explicare posse uideretur, & lubricus autem, procliuisque ad tyrannidem gradus in summa potestate esse soleat, adhibiti sunt ei Senatores siue Consiliarij, qui & consilia actionesque eius ad salutem reipubl. & iudicia ad iustitiæ & æquitatis trutinam dirigerent, & monitis, consilijsque salubribus, quasi uiuis quibusdã legibus pro re nata cùm animum eius informarent, tum potestatem modificarentur. Hic est Senatus Regius, multò amplior modo, quam olim, certo hominum numero constans, quos Senatores & Consiliarios regni appellamus. Qui non nisi iurati ad hoc collegium, & ad consiliũ admittuntur. Et perpetuum est hoc munus, quoad uiuit quisque, certis annexum honorib. & magistratibus, partim Ecclesiasticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus, Archiepiscopi duo, septem episcopi, Palatini quindecim, Castellani quinque & sexaginta. Archiepiscopi sunt, Gnesnensis in maiore Polonia, Leopoliensis in Russia. Episcopi uerò, Cracouiensis in minore, Posnaniensis in maiore Polonia. Vuladislauiẽsis in Cuiauia & Pomerania, qui tamen iam à certo tempore Posnaniensem loco anteit: Plocensis in Masouia. In Russia Præmisliensis & Chelmensis: Camenecensis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati sunt, eum perpetuo seruant in senatu, dicendaque sententia, & in publicis celebritatibus. De Prussicis suo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Russici & Græci schismatis episcopi in Russia, quos ipsi Russi Vuladicas uocant, nimirũ Leopoliensis, Præmisliensis, & Chelmensis: qui una cum sectatoribus suis, & alijs Russicis itidem episcopis, qui sunt in ditione Lithuanica, à Kiouiensi metropolita, & à Patriarcha Constantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habẽt & Armeni suum episcopum. Sed neque hic neque Russici pertinent ad regium consilium. Superioribus seculis, cum latius paterent uersus occidentem solem fines Poloniæ, Vuratislauiensis quoque & Lubussensis episcopi, & Camenensis, in senatu sua loca habebant: Atque etiã nunc duo priores in prouincia Gnesnensi cẽsentur. Et nostra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nũc Camenensis episcopatus in ducũ Pomeraniæ, Lubussensis in

Alienationes regi interdictæ. Alexandri R. statutum. *Impensæ Principis.* *Leges Polonorum.* *Consiliarij siue Senatores regni.* *Senatorum genera & numerus.* *Archiepiscopi.* *Episcopi.* *Senatorum numerus & ordo recentior ad calcem operis adscriptus est.* *Russorum Episcopi.*

Marchio-

Marchionum Brandeburgensium faucibus, Vuratislauiensis in regum Boemiæ ditione est. Secundum episcopos in Senatu sunt Palatini hoc ordine: Cracouiensis & Posnaniensis, alternis uicibus inter se priora & posteriora habentes loca & suffragia: Deinde Sendomiriensis, Calissiensis, Siradiensis, Lenciciensis, Brestensis, Vuladislauiensis, siue Iuniuuladislauien. Leopoliensis siue Russiæ, Podoliæ, Lublinensis, Belsensis, Plocensis, Masouiæ, & Rauensis, Castellani, Cracouiensis, Voinicensis, Sandecensis, & Biecensis in satrapia siue Palatinatu Cracouiensi: Posnaniensis, Medirecensis, Rogosnensis, Sremēsis, Præmentensis, Criuinensis, & Santocensis in Posnaniensi, Sendomiriensis, Visliciensis, Radomiensis, Zauichostensis, Zarnouiensis, Malogostensis, Polanecensis, Cechouiensis in Sēdomiriensi: Calissiensis, Gnesnensis, Landensis, Naclensis, Biechouiensis, Camenensis in Calissiensi: Siradiensis, Rospirensis, Spicimiriensis, Velunensis & Conariensis in Siradiensi: Lenciciensis, Brezinensis, Inouulodensis, & Conariensis alius in Lenciciensi: In Brestēsi, Brestensis, Crusuiciensis & Coualiensis: In Iuniuuladislauiensi, Iuniuuladislauiensis, Bydgostiensis, & Conariensis item alius, itemq; Dobrinensis, Ripinensis, & Slonensis in terra Dobrinensis: In Russia, Leopoliensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocēsis, & Chelmensis: In Podolia unicus Camenecensis: In Lublinensi item Lublinensis: In Belsensi Belsensis: In Plocensi Plocensis, Racianzensis & Siepercensis: In Masouia Cyrnensis, Viznēsis, Varsauiensis, Vissegradensis, Zacrocimensis, Ciechanoniensis, & Liuensis: In Rauensi Rauensis, Sochaciouiensis, & Gostinensis: In Silesia unus Osuencimensis, Palatinum ea non habet. Ex his Castellanis, qui primi in unaquaque satrapia modò à nobis enumerati sunt, eum inter se seruant ordinem, quo palatinos recensuimus, excepto Cracouiensi, qui ex quodam tempore palatinos omnes loco suffragioq; anteit. Voinicensis item et huic proximus Gnesnensis prærogatiua quadam inter Calissiensem & Siradiensem Castellanos interiecti sunt. Cæterorum hic esse legitimus ordo existimatur, ut Rauensi, qui superiorum extremus est, proximus sit Sandecensis: deinde Medirecensis, Visliciensis, Biecensis, Rogosnensis, Radomiensis, Zauichostensis, Landensis, Sremensis, Zarnouiensis, Malogostensis, Velunensis, Præmisliensis, Haliciensis, Sanocensis, Chelmensis, Dobrinēsis, Polanecensis, Præmentensis, Criuinensis, Cechouiensis, Naclensis, Rospirensis, Biechouiensis, Osuencimensis, Brezinensis, Crusuiciensis, Bydgostiensis, Camenensis, Spicimiriensis, Inouulodensis, Coualiensis, Santocensis, Sochaciouiensis, Gostinensis, Viznēsis, Varsauiensis, Racianzensis, Siepercensis, Vissegrodensis, Ripinensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Liuensis, Slonensis: extremi tres Conarienses: In quibus primum locum is, qui est in Siradiensi satrapia, medium qui in Lenciciensi, ultimum qui in Inouuladislauiensi, obtinet. Sunt item in Senatu Magistratus quidam & administri principis, quos officiales regni uocant: Nempe Marescallus, siue Maresalcus, qui magnus dicitur, Cancellarius, Procancellarius siue Vicecancellarius, ac thesaurarius. Est etiam unus de magistratibus aulicis, seu curiæ principis, Maresalcus curiæ: Putantur etiam duo præfecti seu Capitanei, nempe maioris Poloniæ, & Cracouiensis ad consilium pertinere. Sed perrarò usu uenit, ut ij nō aliquo alio honore Senatorio præditi sint. Horum autem omnium magistratuum loca & suffragia in consilio sunt secundum Castellanos eo, quo hic à nobis cōscripti sunt, ordine. Nisi si quo alio eminentiori honore ij cohonestentur: Quod fit plerunq;. Hoc igitur est consilium publicum apud Polonos, & Senatus regius siue regni, sex & nonaginta consiliarijs constans: Quorum alij uocantur maiores, alij minores consiliarij. Sunt autem maiores, Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, primarij aliquot satrapiarum Castellani usque ad Siradiensem fortasis: Cæteri omnes minores: qui posterius in consilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à consilijs secretioribus. In hoc senatu censentur etiam Prussici consiliarij. Verum de his & omni republ. Prussica separatim posterius persequemur. Accessere nuper (posteaquàm hæc nos conscripsimus) & Lithuanici cū antiquitum quos Sigismundus Augustus Rex ad numerum eorum adiecit. Eos quoq; alij loco reseruabimus. Porrò Secretarij admittuntur quidem & ipsi iurati in Senatum, sed ut auditores modo, & quasi seminarium quoddam senatus: Neq; locum habent in consessu consiliariorum, neq; dictionem sententiæ. Ex his autem unus primi siue maioris Secretarij nomen & honorem obtinet, de quo plura paulò post: Duo referendarij siue supplicum libellorum magistri sunt. Putantur & succamerarij aditum habere ad locum habendi senatus, claudendi & aperiendi ostij causa, idq; in suo tantum quisq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præsertim, filios adolescentes admitti in Senatum non inusitatum est. Quàquam solent & ij sacramento adigi in numero secretariorum, quo liberius intersint consilijs. Conuocantur autem Senatores à principe ad consilium, præsentes quidem quoties opus est: qui uerò longius absunt, non nisi arduis de causis, utpote ad comitia, uel celebritatis alicuius gratia, nimirum ad nuptias principis, seu liberorum eius, aut si quis socius &

Palatini.

Castellanorum ordo.

Voinicien. & Gnesnen. Castellanorum loca.

Magistratus pertinentes ad consilium publicum.

Consiliariorū numerus.

Diuisio.

Secretarij.

Referendarij.

Consilij conuocandi ratio.

obnoxius regno dux in uerba principis iuraturus sit. Cum ijs uerò, qui adsunt, princeps pro re nata consultat. Nisi fortè res grauior ac difficilior incidat, quæ plurium consilio & consensu sit explicanda, uelut de indicendis comitijs. Tunc enim absentes singuli per epistolas regias consuluntur, maiores præsertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio senatorum siue consiliariorum regni suffecerint, si unum illud addiderimus, quòd subseruiunt ij quoque principi & reipubl. quoties opus est, domi quidem in iudicijs cum alijs, tum recuperatorijs, quas commissiones uulgò uocamus, foris autem in legationibus obeundis, aut si quid aliud publicè cum dignitate peragendum est. Cum autem ij certis magistratibus & honoribus præditi sint, habent etiam præter commune senatorium munus, curamquè totius reipubl. peculiaria officia pro diuersitate magistratuum siue honorum attributa. Ac Archiepiscopi quidem & episcopi officia quæ sint, nemini Christiano incognitum est: Nec ullum ij peculiare habent in Polonia, præ cæteris nationibus: Nisi quod Archiepiscopus Gnesnensis perpetua quadam Pontificis Max. legatione fungitur, & legatus natus sedis apostolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet iurisdictionem: de qua suo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem sede apostolica, absque eo, quòd est antiquo gentis instituto, & prærogatiua primas regni, & princeps senatus. Proinde penes eum est potestas indicendi comitia, conuocandi senatum, senatusquè consulta definiendi & edicendi, absente rege, & regno uacante. Palatini munera sunt, esse ductorem copiarum suæ satrapiæ in expeditionibus bellicis: indequè nomen habet lingua uernacula, ut Voieuoda dicatur, quasi dux belli, siue copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos sub imperatoribus non obscurum erat nomen, honosquè comitum palatinorum. Porrò in pace palatini est, in sua cuiusque satrapia conuentus nobilitatis instituere, ijsq; & iudicijs præsidere: precia rebus uenalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & mensurarum curam gerere. Iudæorum quoque patrocinium & iudicia ad palatinum pertinent. Castellani quasi legati sunt Palatinorum, ductoresquè & præsides nobilitatis sub suo quisque palatino. Appellantur autem Castellani etiam uernacula lingua mutuato à Latinis uocabulo, à castellis siue oppidis, eorumquè territorijs, quæ singuli singula habent attributa: non quòd dominatum, iurisdictionem, aut curationem in eis habeant, sed legationem tantum bellicam, cuius modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniuersarios: Indeq; suam quisq; denominationem sumit, uidelicet, ut Voinicìensis, uel Sremensis, uel alius cuiuspiam loci Castellanus uocetur. Vocantur etiam persæpe nomine uernaculo domini, loci appellatione in kiuelski syllabam deflexa, uerbi gratia, pan Posnanski, pan Ploski. Solus autem Cracouiensis Castellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum alijs: Sed liberum is honorem habet, absque ullo prorsus munere, præter commune Senatorium. Tam Palatinum autem, quàm Castellanum lege esse non licet quenquam in ea satrapia, in qua nullum proprium habet fundum, seu bona terrestria. Vocanturq; ij utrique uulgò communi uocabulo dignitarij, quasi dignitate & honore præditi, addito ferè satrapiæ, seu terræ nomine. Magistratus uerò siue officiales regni ab officijs & functionibus quibusdam publicis, quibus funguntur ad uniuersam rempubl. pertinentibus, hanc sumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina superius iam indicauimus: Quibus singulis REGNI nomen adiungitur, ut, uerbi gratia, Maresalcus, & Cancellarius regni dicatur, eodemq; modo cæteri. Officia uerò singulorum hæc sunt. Maresalcus quidem magister est aulæ regiæ, & administer consilij publici, penes quem ius est conuocandi senatum iussu regis, uel primatis, præstandi silentium & audientiam, faciendi potestatem dicendæ sententiæ, legatos externos introducendi, eijciendi è consilio eos, qui ad id non pertinent, pronunciandi decreta regia in causis infamiæ & capitalibus, promulgandi ad populum senatusconsulta, moderandi pompis publicis, hospites illustres suscipiendi, compescendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum senatum & in publico, sed etiam in priuatis principis cœnaculis & habitaculis, animaduertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilij siue hospitij regij, uel comitiorum admittuntur, denique in comitijs & in comitatu regio diuersoria distribuendi, & imponendi rebus uenalibus precia: unde etiam uectigal seu tributum forale ipsi prouenit. Maresalci etiam est in aulicum regis comitatum & ad ministros mensæ regię, aliorumquè munerum aulicorum (profanos præsertim) iurisdictio, censura, & animaduersio: eoq; gestat is in publicis conuentibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum sceptrum ligneum, siue baculum. Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco distincti, sed potestate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epistolis, & alijs scripturis regijs conscribendis atque signandis, quæq; ad eum mittuntur accipiendis, & legendis præsunt. Itaque in potestate sua habent signa regia, Cancellarius quidem maius,

Senatorum cõmunia officia.

Archiepiscopus Gnesnensis legatus natus.

Primas.

Palatini officium.

Voieuoda.

Castellani officium et nomẽ.

Castellani Cracouiensis prærogatiua.

De Palatinis et Castellanis lex.

Dignitarij.

Officiales siue magistratus regni.

Maresalci regni officia.

Cancellarij & Vicecancellarii officia.

ius, Vicecancellarius uerò minus. Authoritas eorum eò usque patet, ut multa inconsulto principe signare: quæ uerò contra leges esse uidentur, iubenti illi negare possint. Dant etiam responsa regio nomine, & quibus de rebus consilium haberi debet in senatu proponunt: denique senatus consulta, regiaq; & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ij cognitores priuatarum querimoniarum, & prouocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumquè iudicijs, ad regium tribunal deuolutarum: Secretarijs, scribis, sacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis, ceremonijsq; ecclesiasticis moderantur: is præsertim, qui est de sacro ordine. Lege enim, quamuis non antiqua, alterutrum ex ijs sacri, alterum profani ordinis esse oportet, cum antiquitus soli ferè sacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ij in proxima expectatione honorum sui uterque ordinis. Sed neque sacerdoti cum episcopo, exceptis Præmisliensi, Culmensi, Chelmensi, & Camenecensi, neque profano siue seculari cum ullo palatinatu uel Castellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniuentiam: Est autem usitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius propter loci & sententiæ dicendæ prærogatiuam. Thesaurarius ipso nomine indicat munus suum. Est enim promus & condus thesauri regij, symbolorum siue insignium regni, quæ sunt, corona, pomum, sceptrum, & gladius, suppellectilis & redituum regiorum, scripturarumq; & monumentorum publicorum: author & moderator quorumuis quæstorum, curatorum, atque dispensatorum principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magister, stipendiorum tam militarium, quàm aulicorum solutor: reddendæ principi rationi obnoxius. De Maresalco curiæ, & præfectis, referendarijs, & secretarijs dicemus postea.

Thesaurarij officium.

Regni symbola.

Numerantur etiam inter Magistratus & officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & supremus exercituum regni capitaneus, alter campi ductor, seu campestris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux est & moderator belli secundum principem, & uicarius principis. Ducit exercitum, capit locum castris, acies instruit, dat signum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, precia rebus uenalibus imponit, ponderibusq; & mensuris earum modum statuit, & in deliquentes animaduertit. Campestris uerò, huius est quasi Vicarius à principe datus, excubiarum potissimum explorationumq; curam gerit, & mercenarijs militibus, illo præsertim altero absente, præest. Neuter tamen in senatu locum habet: Quin temporarij esse perhibentur, neq; inter magistratus regni habiti superioribus temporibus. Longè minus autem alij quidã, qui & ipsi nostra ferè memoria pro magistratibus regni haberi, & appellari cœpere. Neq; tamen in Senatu locum habent, neq; functionem ullam ad uniuersum regnum pertinentem: Ii uerò sunt, gladifer, pocillator siue pincerna, structor mensæ, quem incisorem uocant, dapifer, subdapifer, magister culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regijs præest. Et certè aut ijdem sunt terrestres Cracouiensis satrapiæ, aut ea sola de omnibus nullos habet. Itaq; nos quoq; de sententia peritiorum inter terrestres honores & magistratus eorum officia exponemus.

Duces exercitus siue capitanei.

Magistratus quidam alij.

Dicuntur autem terrestres honores & magistratus, qui non uniuersi regni, sed terrarum atq; satrapiarũ sunt peculiares. Officia terrestria uulgò appellantur: & his qui præditi sunt, officiales terrestres. Sunt autem ij Succamerarius, Capitaneus, gladifer, uexillifer, pincerna, subpincerna, incisor, subdapifer, dapifer, tribunus, iudex, subiudex, notarius, thesaurarius, uenator, agaso siue equorum curator. Habentq; certas suas functiones siue curationes antiquitus in sua quisq; satrapia siue tractu, ac terra, ut uulgò loquũtur: quarũ quælibet olim, discerpto in multos dominatus regno suum ducem habuit. Eius autem hi fuerunt administri peculiares. Nunc magna pars solum nomen nudumq; honorem retinent. Quales sunt gladiferi, pincernæ, subpincernæ, incisores, dapiferi, subdapiferi, ac thesaurarij: nisi quòd in extraordinarijs iudicijs, quas commissiones uocant, regijs mandatis subseruiunt, & in colloquijs assident. Tametsi etiam nunc ij peculiaribus suis muneribus fungi rectè posse existimantur in suo quisq; tractu, à quo denominationem habet, quoties eum princeps adit: Nempe ut gladifer Posnaniensis in Posnaniensi satrapia gladium ipsi præferat in solenni pompa: pincerna poculum administret: incisor siue structor mensam apponat: dapifer dapes inferat: subdapifer dapiferum cum sceptro seu baculo præcedat, subpincerna potus curam gerat, thesaurarius condus ac promus pecuniæ sit ac suppellectilis eius. Cæteri sanè funguntur etiamnunc ferè suis muneribus. Ac uexillifer quidem in bello uexillum præfert exercitui suæ satrapiæ: Tribunus custos est arcis in suo quisque tractu, durante bello: Itaq; uacationem habet militiæ: Venator uenationibus & syluis præest: Agaso equitio siue armento equorum: Iudex causis & controuersiis priuatis nobilitatis disceptandis & iudicandis præsidet unà cum subiudice: qui eius est socius, non uicarius, loco tantum inferior. Notarius scriba est & actuarius iudicij: Sed habet ipse quoque in iudicijs ius dicendæ sententiæ, consuetudine magis, quàm legum præscripto. Cæte-

Officiales seu magistratus terrestres.

Gladifer. *Pincerna.* *Incisor siue structor.* *Dapifer.* *Subdapifer.* *Subpincerna.* *Thesaurarius.* *Vexillifer.* *Tribunus.* *Venator.* *Agaso.* *Iudex.* *Subiudex.* *Notarius siue scriba.*

Succamerarius. rum Succamerarius (ut eius partes postremo loco explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortasis præfuit cubiculo & cubicularijs principis in sua quisq; terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terrestrium præest: Quem itidem atq; iudicem, subiudicem, & notarium iuratum esse oportet. Habetq; is ad id munus obeundum *Camerarij.* uicarios, & ipsos iuratos in singulis territorijs singulos, qui camerarij uocantur, siue cubicularij, propterea fortasis, quod antiquitus ministri cubiculi principis ad id munus legabantur à succamerario. Nunc is eos sibi legit arbitratu suo ex equestri ordine eiusdem ter- *Succamerarius Cracouiensis.* ritorij, & iureiurando adigit, mutatq; quoties uult. Cracouiensis Succamerarius præ cæteris ea prærogatiua præditus est, ut salinarū eius ipsius tractus arbiter sit & inspector. Ca- *Officiales Cracouien. satrapiæ.* pitaneorū officia statim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus satrapijs sunt, neq; in singulis singuli. Et Cracouiensis quidem satrapia succamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, iudicem, subiudicem & notarium habet singu- *Posnanien.* los: Posnaniensis cæteros quidem habet itidē singulos: Succamerarios uerò, iudices, subiudices & notarios binos. Habet enim hosce terra Vuschouensis peculiares, quæ à Polo- *Sendomirēsis.* nia quodā tempore seiuncta fuit. Sendomiriensis satrapia cæteros quidem & ipsa singulos habet, præter tribunū, quem etiā Prissouiense territorium non ita pridem suum habere *Calißien.* cœpit. Calissiensis item eosdem omnes habet singulos. Siradiensis structore & subdapife- *Siradien.* ro caret: gladiferū, pincernā, dapiferū, habet singulos: succamerarios, uexilliferos, iudices, & notarios binos. Habet enim hos Velunense territorium suos, ex quo tempore auulsum fuit à Polonia, sicut arbitror. Tribuni item duo sunt in eadem satrapia, Maior & minor. Lē- *Lencicien.* ciciensis gladiferum, structorem, et subdapiferum non habet, cæteros habet singulos. Itēq; *Brestensis, Inouuladislauien.* Brestensis. Inouuladislauiensis uerò gladiferum unum habet, structorem & subdapiferū nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinensis terra peculiarem succamerarium, uexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, iudicem, subiudicem, & notariū. Rus- *Rußicæ.* sia quinos habet succamerarios, uexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, iudices, subiudices, & notarios: Nempe Leopoliensem, Præmisliensem, Sanocensem, Haliciensem & *Podolicæ.* Chelmensem: gladiferum, structorem, & subdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos uerò singulos, exceptis tribunis, quos duos habet, Camenecēsem *Lublinen.* atq; Trebouuliensem. Lublinensis satrapia gladiferum, structorem, & subdapiferum nec ipsa habet: uexilliferum, pincernam, ac dapiferum singulos, cæteros binos. Lucouiense enim territorium peculiares habet succamerarium, tribunum, iudicem, subiudicem, & no- *Belsensis.* tarium. Belsensis succamerarium, uexilliferum, pincernam, dapiferum, iudicem, subiudi- *Plocensis.* cem, & notarium habet singulos, cæteros non habet. Plocensis succamerarium, pincernā, dapiferum, ac tribunum singulos, Iudicem uerò & subiudicem notarios binos (Habet enim hos Zauucrense territorium suos) Structore ac subdapifero ea satrapia caret: Rauen- *Rauensis.* sis uerò structore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territorijs distinctos, uidelicet Rauensem, Gostinensem, & Sochaciouiensem. Masouia iudices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnensem, Viznensem, Varsauiensem, Nurensem, Vyssegrodensem, Zacrocimensem, Ciechanouiensem, Lomzēsem, Ostrolencensem siue Zembrouiensem, Rozanensem, & Liuensem: Subiudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrouiense enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos. Rozanense enim & Liuense, atq; idem Zembrouiense territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzense quidem: Subdapiferum autem neque hæc ipsa, neque Nurense, neque Vissegrodense: Porrò subpincernas & thesaurarios totidem, quot subdapiferos habet Masouia, nempē quinque: Subpincernam item Rauensis satrapia habet: Brestensis: uerò thesaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magistrum culinæ nulla præter Cracouiensem, si modo non regni is est. Agasonem nulla, præter Russiā: Venatores solę Cracouiensis, Posnaniensis, Siradiensis atq; Lenciciensis singulos: Sendomiriensis uerò & Masouitica binos. Hæc quidem Viznen. & Lomzensem: Illa uerò Sendomiriensem & Radomiensem. Habent & Osuiencimensis & Zatoriensis terræ suos iu- *Capitanei siue præfecti.* dices singulos: Habet etiam Seueriensis ab episcopo. Cæterorum terrestrium magistratuum nullum habet Silesia, præfectis siue capitaneis exceptis: De quibus iam dicēdum est. Capitaneus, quem præfectum rectè dixerimus addito nomine arcis, cui præest, custos est ac defensor non solum arcis regiæ, uerumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ in sua quisq; præfectura, quam à ui tutam debet præstare & uindicare, & furibus, latronibusquē repurgare. Itaq; iurisdictionem, coercionemq; habet latē patentem, non modo in agrestes & oppidanos, uerumetiam in equestris ordinis homines: Qua de re accuratius suo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, ecclesiasticorum iuxtà ac profanorum sententias ad extremum executioni mandat, si executores alij nolint, uel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum principis, qui ex re familiari, ac sensibus & pensio-

pensionibus oppidanorum & agrestiũ proueniunt. Et omninò arces, & uillæ, seu rustica prædia cũ suis sartis tectis, & oppida, pagiq; principis in ditione præfectorũ sunt. Solus omnium Cracouiensis præfectus licet amplissimã iurisdictionẽ habeat, tamen sartorum tectorũ arcis, & redituum principis curã non habet. Est enim magnus procurator eius arcis, qui utrunq; hoc onus sustinet. Nã Posnaniẽsis præfectus licet maiores etiã prærogatiuas & iurisdictionẽ in tota maiore Polonia obtineat, atq; ob id generalis maioris Poloniæ capitaneus uocitet: curat tamẽ sarta tecta arcis Posnaniẽsis duntaxat, & reditus regios eiusdẽ territorij. Cetera enim territoria iurisdictioni eius subiecta, habẽt ferè suos curatores, quos etiã minus propriè præfectos appellamus: de quib. post agemus. Oportet aũt præfectum esse equestris ordinis, agros & fundos proprios in ea ipsa præfectura, cui præficitur, habẽtem. Neq; externo aũt, neq; regio, uel ducali genere orto conferri præfecturã fas est. Nec duas cuiquã habere licet: Ac ne unã quidẽ, primariã duntaxat & iurisdictione præditam, cũ primaria Castellania uel Palatinatu eiusdẽ satrapiæ, Posnaniensi & Cracouiensi exceptis: In quib. non idẽ ius est. Ne Silesiæ quidẽ cadunt sub hanc legẽ. Habet præfectus quilibet suũ uicarium, quẽ Vicecapitaneũ uel Burgrabium uulgò uocant. Nos subpræfectũ fortassis non ineptè dixerimus, penes quẽ est uicaria præfecturæ totius potestas, & rerum iudicatarum executio. Habet & alterũ administrum statorum, ac certis tẽporibus peragi solitorum iudiciorum, quem iudicem castrensem dicunt. Vtrunque arbitratu suo creat & abdicat: Sed utrunque iuratum itidem, atque ipsum præfectum, & ex equestri ordine esse, certaq; bona terrestria in ea ipsa præfectura habere oportet. Nec eundem iudicem & subpræfectum, terrestremúe & castrensem iudicem esse fas est. Habet item præfectura quæq; actuarium iuratum, quem notarium castrensem nominat. Non sunt autem satrapijs, uerũ arcibus ac territorijs ferè, quæ districtus uocantur distinctæ præfecturæ: Nonnullæ etiam complura territoria in se complectuntur. Sunt uerò hæ totius Poloniæ præfecturæ: In maiore quidem Polonia unica generalis, Posnaniense, Costense, Vuschouen. Calissiense, Gnesnense, Pysdrense, Coninense, Kcinense, & Naclense territoria complexa: In minore autem Cracouiensis, quæ præter primarium, alia tria territoria, uidelicet Prossouiense. Xianzense, & Lelouiense in se continet. Præter eam sunt, Sandecensis & Biecensis præfecturæ cum iurisdictione. In Sendomiriensi uerò satrapia sunt: Sendomiriensis, Radomiensis (Stenzicense quoq; territorium dudum complexa,) quod iam peculiarem præfectum habet. Corcinensis, quæ & nouæ ciuitatis dicitur, Chencinensis, Opocinensis, Pilsnensis. In Lublinensi eiusdem nominis præfectura est, & Lucouiensis. In Siradiensi Siradiensis, quæ et Schadcouiense quoq; & Radomscense & Petricouiense territoria annexa habet: Velunensis item & Ostressouiensis. In Lenciciensi unica est, tria habens territoria, nimirum Lenciciense, Brezinense, & Orlouiense. In Cuiauia Brestensis, Crusuiciense item & Coualiense, & Prædecense territoria adiuncta habens: Iuniuuladislauiensis cum annexo Bydgostiensi territorio: & Bobrouunicensis, Dobrinense, Ripinense & Lipnense territoria complexa. In Russia Leopoliensis, Præmisliensis, Sanocensis, Haliciensis, Chelmensis, & Crasnostauiensis. In Podolia Camenecensis atque Trebouuliensis. In Belsensi satrapia Belsensis, Buscensis, Grodlensis, & Grabenecensis. In Plocensi unica cum tribus alijs territorijs, Zauucrensi, Mlauensi, Srenensi siuè & Srenscensi. In Masouia Cyrnensis, Viznensis, Varsauiensis, cui Nurense quoque territorium paret, Vyssegrodensis, Zacrocimensis, Ciechanouiensis, Lomzensis, Rozanensis (in qua est & Macouiense territorium) & Liuensis. In Rauensi uerò satrapia tres præfecturæ sunt, Rauensis, Gostinensis, & Sochaciouiensis. In Silesia sunt Osuiencimensis & Zatoriensis. Præter has præfecturas sunt & aliæ de superioribus ferè detractæ, quæ peculiariter, quamuis minus Latinè, tenutæ, earumque præfecti tenutarij uulgò uocantur: qui partim non habent sua territoria, partim habent, uerum sine ulla iurisdictione in nobilitatem. Nam ea est penes ueros præfectos, quibus eæ tenutæ uoluntate Regia propter utilitatẽ, uel aliqua alia de causa detractæ sunt. Sunt autẽ ij tenutarij curatores modo regiorum prædiorum atq; redituum, & castellorum, plebisq; subiectæ, non dissimili conditione magni procuratoris arcis Cracouiensis. In ijs leges eæ, quæ de præfecturis dudum cõmemoratæ sunt, locum non habẽt. Omnium aũt præfecturarum reditus partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentareis & syluis, partim è censibus, & pensionib. agrestium & oppidanorum proueniunt, & uel certo pacto præfectis locantur à principe, uel eorũ fidei cõmittuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxij sint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoq; præfecturas nõ inusitatũ est, eas præsertim, quæ iurisdictiõe carẽt, quæq; nõ sunt primariæ cuiusq; satrapiæ. Sed ita demũ id legitimũ est, si rata redituũ portio quotãnis de capite deducatur. Quod cũ in desuetudinẽ abijsset superiori tempore, comitiorum decreto nunc reuocatũ est. In ijs uerò præfecturis, quæ iurisdictionem habent, si usus reipubl. oppignerationem

Cracouiensis præfecti priuilegium.
Magnus procurator arcis Cracouiensis.
Maioris Poloniæ generalis Capitaneus.
De præfecturis leges.
Vicecapitaneus.
Iudex castrensis.
Notarius castrensis.
Præfectura totius Poloniæ.
Præfecturæ sine iurisdictione, siue tenutæ.
Præfecturarũ reditus & administratio.

Sendomiriensis præfecturæ priuilegium. *Præfecti alij præter regios.* *Burgrabij Cracouienses.* *Zupparij siue salinatores.* *Telonæ.* *Exactores tributorum.* *Notarius thesauri.* *Scriba castrensis.* *Officia curiæ.*

requirat, etiam assensu senatus comitiali opus est. Sola Sendomiriensis priuilegio quodā neque oppignerari, neque locari perpetua locatione potest. Habent & episcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos suos: Sed hoc nomine principi nequaquam obnoxios. Habet arx Cracouiensis peculiariter decem custodes, qui Burgrabij, sumpto à Germanis uocabulo, appellantur, sine ulla potestate, præfecti authoritati obnoxios: Qui pacis iuxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quādo opus est, excubias per se, uel per administros suos seruant: Habentq́ militiæ uacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habent suos curatores & administros iuratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præest autem salinis Bochnensibus & Velisceņsibus, earumq́ administris & operis unus salinator, quem Zupparium Cracouiensem uocant. Rusſicis item unus, quem Rusſicum appellāt. Est & honorata hæc utraq́ curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neq́ in terrestrib. magistratibus numeratur: Quemadmodum neque telonę, siue quęstores teloniorum, neque tributorum atque exactionum publicarum exactores. Et ij uerò utriq́ rationibus reddendis obnoxij sunt. Telonæ quidem, si non redemerint telonia: Quod faciunt plerunq́. Hos omnes in hunc locum terrestrium magistratuum conijcere libuit, propterea quòd eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque siue notarium thesauri regij nihil uetat his adijcere, quem rex ipse edit, ac thesaurario uicarium adiungit. Est & scriba castrensis, quem etiam notarium campestrem uocant, mercenariorum militum conscriptor, & solutor stipendiorum. Sunt etiam à terrestribus magistratibus nō multum diuersa ministeria quædam in aula principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum administri terrestrium plerorumq́ & regni officialium (quorum sunt cognomines) quotidianis ministerijs in aula principis funguntur, fidemq́ suam principi ad suum quisque ministerium iureiurando obstringunt. Sunt autem ij: Maresalcus, Thesaurarius, seu Vicethesaurarius, Succamerarius, Referendarij duo, pincerna, structor mensæ, subdapifer, dapifer, magister culinæ, & præfectus curruum. Nuper etiam his accessêre, Vexillifer, ac ductor aulicæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à superioribus magistratibus & officialibus cognominibus suis distinguuntur: Nempe ut Maresalcus curiæ, thesaurarius curiæ, atque eodem modo alij dicantur. Nec scio an & Secretarij in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumq́ munus attributum habeant, sed ad nutum principis præsto sint in obeundis eius nomine legationibus, in scriptionibus & lectionibus publicarum & Regiarum scripturarum, in acciendis ac deducendis ad regem, uel in senatum illustribus hospitibus & legatis principum, in exquirendis & referendis sententijs ægrotorum, & à consilio absentium primariorum senatorum, in recognoscendis pro principe locis, factis, & causis controuersis, regiorum præsertim hominum & administrorum inter ipsos, uel cum magistratibus suis, & si qua sunt alia honesta, & cum dignitate coniuncta ministeria. Numerus eorum certus non est. In his eminet unus, qui appellatur primus seu maior Secretarius. Is absentium Cancellariæ præsidum uicem supplet in aula & comitatu principis: Nec tamen, ut illi, gestat signum regium, sed quoties opus est, petito ab ipso annulo signatorio tam diplomata publica, quàm epistolas ipso præsente signat. Quòd si is quoq́ absit, peragit ea quispiam de cæteris Secretarijs, quem princeps iusserit. Habet autem primus quoque Secretarius secundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogatiuam capessendi honores publicos & magistratus, qui uacauerint: In arbitrio tamen regio positam. Habet & locum honoratum supra omnes officiales terrestres & aulicos, excepto Maresalco. Maresalcus curiæ absente Maresalco regni agit omnia, quæ illius muneris sunt: A' præsente etiam socius adhiberi solet ac debet ad ea, quæ sunt maioris momenti peragenda, prefertq́ cum eo pariter principi erectum sceptrum. Thesaurarius item Thesaurarij regni absentis uices gerit, adhibeturq́ & ipse à præsente ad pleraque omnia. Succamerarius, est magister cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumq́ domesticorum principis administrorum: Sub cuius potestate est suppellex ad lectum & cubiculum principis, cultumq́ corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præest. Referendarij, supplicum libellorum magistri sunt, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæq́, ut uerbo legis utamur, referendis præsunt. Quinetiam in litibus urbanis disceptandis præsto sunt eidem Cancellariæ, eiusq́ permissu exponunt regi cū consilio causas & controuersias litigantiū. Nuper adeò sententias quoq́ rogari cœperunt in regijs iudicijs. Sūt aūt duo pari potestate, alter ecclesiastici, alter profani ordinis. Ductores copiarū, magistri stabuli, magistri culinæ, & præfecti curruum quæ sint officia, ipsa eorum nomina satis ostendunt. Cæterorum munera iam sunt explicata in terrestribus officijs & curationibus. Eadem enim sunt horum, atque illorum: Sed cedunt hi illis præsentibus in sua cuique satrapia siue terra. Hæc autem omnia honorata sunt ministeria: Minus illa, interioris

Secretariorum officia. *Primi Secretarij officium.* *Maresalci curiæ.* *Thesaurarij curiæ.* *Succamerarij.* *Referendarij.*

terioris cubiculi seruatoris, curatoris lecti, atque dispensatoris. Cęterum stipendiarij & aulici principis equites, Concionatores, & sacrifici, quamuis honorato sint loco, tamen inter officiales non censentur: Multò minus stipatores siue satellites, cubicularijq́, & pueri: Sed perpetui sunt administri principis, & præsto sunt ipsi iter facienti, & quouis loco manenti. Ac sacrifici quidem per uices operantur sacris quotidie præsente rege. Canunt etiam festis diebus, benedictionesq́ue & gratiarum actiones ritu Christiano ad mensam eius peragunt. Concionator sacris concionibus fungitur. Aulici uerò (sic enim uocantur) equites equis stipendia merent, pręsidij, honorisq́ue regij causa, & equestrem eum uel currulem equestres ferè comitantur. Qui equitatus numerosus est atque splendidus, nobili iuuentute constans. In qua sunt complures magistratibus & officijs non modò aulicis, uerumetiam terrestribus præditi. Ei uerò Maresalci moderantur. Cæteri ministri non habent necesse equos alere. Itaque pedestres prodeuntem in publicum principem deducunt. In solennibus tamen pompis non inusitatum est, ut equites quoque aulici pedestres equestrem principem antecedant. In longioribus autem itineribus ij, qui equis non merent, uel regijs, uel oppidatim suppeditatis, uel conductitijs equis aut curribus uehuntur. Ex his stipatores, præsidij causa sunt circum principem: Quod tamen recens est in Polonia: sed auget maiestatem principis. Cubicularij & pueri præsto sunt ad quæuis domestica ministeria. Sed cubiculariorum peculiaris usus est in acciendis in senatum & ad regem consiliarijs, & perferendis quoquo uersus, literis, mandatis, edictisq́ regijs. Quam ad rem oppidatim & uicatim eis mandato principis equi subministrantur: Quæ subuectiones, & lingua uernacula poduodæ uocantur: Cursum publicum Latini uocant. Incedentem in publico principem, aulici quidem antecedunt, stipatores prælongis securibus more peditum Germanorum armati latera eius cingunt: Cubicularij uerò cum pueris subsequuntur: Sed ita, ut & aulici proceribus atque senatoribus profani ordinis, & cubicularij, puerisq́ episcopis ac secretarijs ecclesiastici ordinis proxima principi loca honoris causa concedant: Nisi fortè regem regina sequatur. Tunc enim episcopi quoque & secretarij cum proceribus antecedunt: Reginam uerò longus ordo sequitur nobilium matronarum & puellarum. Hæc igitur est ratio uniuersa aulæ & comitatus regij. Mitto enim cantores, abaci custodem, mapparium, canum uenaticorum curatores, dimensorum distributores, ianitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia uiliora ministeria: Quæ magna est turba, & sumptibus principis alitur. Et quoniam omnia persequimur: Volumus quidem certè: habet etiam regina suum comitatum, nec modò puellarum & matronarum, quæ in gynæceo sunt, sed etiam puerorum cubiculariorum, & aulicorum, & in his peculiares administros siue officiales. In primis magistrum curiæ, qui omnibus præest, Reginamq́ue prodeuntem cum sceptro antecedit: & magistram curiæ, matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium, uel Secretarium: Cuius sunt munera, literas nomine reginæ conscribere, & signare, & legere, et compellantibus eam responsa dare. Quod quidem nescio an cum magistro curiæ commune habeat. Est autem & hic discrimen inter Cancellarium & secretarium, quòd hic non gestat signum reginæ, sicut ille: sed ab ea, quoties opus est, utendum accipit. Habet regina etiam thesaurarium suum, & pincernam siue pocillatorem, & structorem mensę, & subdapiferum, & dapiferum, & culinę ac stabuli magistros singulos: Itemq́ dispensatorem, abaci custodem, mapparium, & ianitores eodem, quo regij sunt honoris discrimine: Quibus omnibus uictus, uestitus, & mercedes à rege præbentur. Indidem ipsius quoq́ reginæ mensa instruitur, res uestiaria, mundus muliebris, & iumenta comparantur. Quod si ea regi superstes sit, uidua de suo, ac de fructibus & reditib. eorum bonorum, quæ rex ipsi dotis ac donationis propter nuptias nomine de amplissimi consilij sententia attribuerit, sese cum uniuerso comitatu suo deinceps sustentat. Atque hæc de magistratibus regni, terrestribus, & aulicis nobis decursa sunto. De ecclesiasticis magistratibus, honoribus, ministerijs & curationibus, quales sunt secundum Archiepiscopos & episcopos, suffraganeorum, abbatum, præpositorum, Decanorum, Archidiaconorum, scholasticorum, cantorum, custodum, cancellariorum, uicariorum in spiritualibus. officialium, commissariorum, ministrorum, priorum, custodum siue guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos uocant, non est operæprecium hic nos persequi: Ne de collegijs quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conuentualium, uicariorum, psaltarum, mansionariorum, & si qua sunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Christianis, neque ad rempubl. pertinent, exceptis Archiepiscopis & episcopis, & si quibus fortè præterea peculiariter quædam reipubl. munera, quorum superius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par est, honor eis & omnibus sacerdotibus habetur solo sacerdotij nomine: Maior etiam olim habebatur: id quòd è uetustioribus literarum

Alia ministeria aulica.

Aulici equites.

Stipatores siue satellites.

Cubicularij & pueri.

Cursus publicus seu poduodæ.

Viliora ministeria.

Reginæ comitatus.

Magister curiæ.

Magistri curiæ.

Cancellarius siue secretarius.

Administri reginæ.

Ecclesiastici honores & magistratus.

Ecclesiastici ordinis dignatio.

rarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ij episcoporum & Archiepiscoporum potestati & iurisdictioni subiecti sunt, præter, si qui pontificis maximi, cuius eximia potestas est, authoritate exempti sunt. *Plebs Polona.* Plebes urbanæ, oppidanæ, uicanæ, & agrestes partim principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis sacerdotijs attributæ sunt. Reguntur autem à suis quæq; dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono siue ex arbitrio magis, quàm certis legibus. Quanquam non carent tamen suo quoque iure: Quod non est unius modi, quemadmodum posterius ostendemus. *Plebei magistratus.* Præter dominos autem, eorúq; præfectos & procuratores, habet plebs quæq; oppidatim, uicatim, & pagatim suos magistratus. *Scultetus siue aduocatus hæreditarius.* Ac in pagis quidem scultetum, siue aduocatum hæreditarium uocant, qui est quasi deductor ac defensor coloniæ: qui uel ipse per se, uel per uicarium suum, quem & ipsum aduocatum, seu iudicialem, uocant, *Aduocatus iudicialis.* cum adiunctis aliquot ex aratorum numero scabinis (sic appellantur iudices, siue assessores iudicij) ius dicit. *Scabini.* In ciuitatibus autem & oppidis & uicis præter hos, sunt etiam consules. *Consules siue decuriones.* Ita uocamus eos, qui à ueteribus decuriones appellantur: penes quos est ciuitatis cuiusque gubernatio & custodia: in delinquentes animaduersio: publicorum commodorum administratio, curaq; ædificiorum & sartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præsidet magister ciuium, *Magister ciuium.* quem uulgò proconsulem uocitant, qui eos, quoties opus est, conuocat, & in consilium adhibet. Nam leuiora sine illis ipse gerit. Consulum non idem est ubiq; numerus. *Magistri contuberniorum.* Habent item singulæ opificum societates & contubernia in qualibet ciuitate & oppido suos magistros, & his adiunctos aliquot seniores. *Aediles.* In maioribus urbibus sunt etiam ædiles unus & alter de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæstores, & sartorum tectorum curatores. In oppidis uerò & uicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magistratus in oppidis præsertim, iuratos esse oportet, præter aduocatos hæreditarios. Nullos autem communes magistratus pagi inter se, neq; ciuitates habent. Hæc de plebeijs magistratibus. *Magistratuum creandorum ratio.* Creandorum magistratuum, & honorum mandandorum in Polonia nō una est ratio. *Episcoporum electio.* Olim episcopi ex præscripto sacrorum canonum à collegijs primariorum sacerdotum, quæ capitula cathedralium ecclesiarū uulgò nominant, legebantur: Nunc princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, solus arbitratu suo edit episcopum, & pontifici max. cōmendat, (quod fiebat etiam à collegijs) ut eius authoritate ap- *Nominatio.* probetur, præficiatur, & ab alijs episcopis consecretur. Cœperunt autem sic editi siue nominati indulgentia uel conniuentia quadam admitti ad consilia publica, priusquam approbentur à pontifice: Non item ad functiones sacras, & iurisdictionem ecclesiasticam, & administrationem bonorum. Sed à morte episcopi collegium sacrum distributis inter se *Oeconomus Gnesnensis.* curationibus bona uacantia administrat: Excepta Gnesnensi diœcesi, quæ peculiarem habet Oeconomum, etiam uiuente Archiepiscopo. Ius autem dicit in ea iuxta ac in alijs diœcesibus uacante sede unus aliquis, quem collegium administratorem temporarium renūciauerit. *Administrator.* Abbatum & præpositorum eligendorum ius collegia monachorum hactenus *Sacerdotiorū collatio.* retinuere: Sed iam uix retinent, ab episcopis primum, deinde à regibus etiam labefactatū & uiolatum. Ad electionem quidem certè Regius assensus, & episcopi authoritas accedat *Abbatum electio.* oportet. Cæterum in sodalitijs & conuentibus fratrum mendicantium neutrum horū requiritur. Ne in inferioribus quidem & quasi uicarijs locupletiorum monasteriorum cura- *Sacerdotiorū collatio.* tionibus, quas ferè præposituras uel prioratus uocant. Prælati & canonici ecclesiarum cathedralium partim à pontifice max. partim ab ipsarum episcopis alternis mensibus creantur. Primariorum tamen secundum episcopos in unaquaq; ecclesia prælatorum, & nonnullorum canonicorum edendorum, siue commendandorū, &, ut uulgò loquuntur, præsentandorum ius regi concessum est pōtificum superiorum indulgentia. Indultū est idem ius etiam priuatis quibusdā, presertim episcoporū curatoribus, in alijs quibusdam sacerdotijs. In parœcijs uerò & alijs minoribus sacerdotijs usitatum & legitimum est, ut ius edendi sit penes eos, unde profecta est dotatio cuiusq; sacerdotij, uel in quorum bonis id, prouentusq; eius siti sunt, sic tamen, ut penes episcopum sit approbatio editi, & reprobatio, si non sit idoneus: aut si plures pariter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoq; qui à rege, uel alio quopiam profano commendantur, siue præsentantur intelligendum est. Vocantur autem patroni usitato iuri pontificio nomine, collatores etiam uulgò, qui ius hoc edendi, siue præsentandi habent: Quibus inuitis obtrudi sacerdotem siue beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi authoritate: nisi ij sese indignos eo iure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruso pœna est proscriptio. *Senatus & magistratuum equestrium creandorū ratio.* Quæ sic obiter, & præter institutum propemodum hic nobis perstricta sunto. Ad proprios reipubl. Polonę magistratus reuertamur. Palatinos & Castellanos, & reliquum omnem Senatum regni princeps legit, & iureiurando obstringit sibi & regno siue reipubl. Idem confert præfecturas, cæterosq; omnes magistratus, honores & ministeria publica.

Sed in

Sed in magistratibus regni illud receptum est, ut non nisi in comitijs renuncientur. In iudice uerò & subiudice, & scriba siue notario terrestribus ita est adstricta legibus potestas principis, ut nobilitas eius satrapiæ siue territorij, cuius iudex, uel subiudex, uel scriba decesſit, conuentu instituto authore & præside palatino, quatuor patresfamiliâs equites eligat: de quibus princeps unum, quem uult in locum uacantem surrogat. Abrogari uerò magistratus, aut honor ullus nemini potest, nisi per maximam uel mediam capitis diminutionem, hoc est, libertatis, ciuitatisúe, siue nobilitatis & bonæ famæ amissionem: aut si quis alium magistratum, honoremúe adeptus sit, quem cum priori retinere iure non posſit. Ipse se quisq; abdicare arbitratu suo potest. Præfectura, & metallorum, teloniorumq; curatione princeps amouere quemlibet, quando uult, potest, nisi cui ipse promiserit, ac diplomate cauerit, ut ad certum tempus, uel quoad uixerit amoueri nequeat. Aulico item magistratu & ministerio amouere quenq; regi licet. Non temerè tamē id facit, nec ferè sine nota ignominiæ: nisi lex iubeat. Exactores tributorum annui ferè creantur à rege, uel comitiali placito. Plebeios magistratus partim domini, uel præfecti creant, partim ipsi sibi ciues & oppidani legunt, præter Cracouiam, ubi Palatinus ius legendi senatus habet, abrogandi non habet: Nec nisi morte, aut maxima mediaúe capitis diminutione honor is amittitur: Ex omni etiam numero uiginti quatuor consulum, quotannis octo, quos uult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præsidentes uocant: de quibus certo ordine singuli fiunt magistri ciuium in sex hebdomadas. Nec multùm diuersa est ratio consulum in alijs quibusdam ciuitatibus & oppidis: Nisi quòd præfecti in suæ quisq; ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatē habent. Cazimiriæ, Clepariæ, & Prossouiæ magnus procurator arcis Cracouiensis, cùm in legendis consulibus, tum in alijs rebus præfecti uicem obtinet. Idem aduocatum & scabinos iuris supremi Theutonici siue Magdeburgensis legit. Cæteros autem scabinos, ipsi consules siue decuriones in sua quiq; ciuitate & oppido legunt, & sacramento adigunt. Cracouiæ aduocatum quoq; iudicialem. Cæterùm Scultetus siue aduocatus hæreditarius in quouis oppido, uico atq; pago semel à domino constitutus magistratum hunc, obnoxium ipsi domino ad equestre ministerium, reiq; publicæ ad expeditionē bellicam, etiam ad hæredes transmittit. Quin & in externum transferre assentiente domino potest. Est tamen ius fasq; domino amouere scultetum, & aduocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, persoluto ipsi precio, quod habet inscriptum in diplomate, uel secundum æstimationem emolumentorum atq; ædificiorum. Nisi quid enorme & priuatione dignum is commiserit. Quo quidem iure multi sic abuti cœpere ad augēda commoda sua, ut sculteтis & aduocatis hæreditarijs sine ulla culpa eiectis prorsus, uel in ordinem redactis, agros eorum prædijs suis adiunxerint, iudicijs uerò iudiciales aduocatos arbitratu suo præficiant. Reditus magistratuum regni exigui, terrestriū uerò & aulicorum nulli ferè sunt. Ne urbanorum quidem & oppidanorum, & agrestium ulli ferè certi sunt. Honorem Poloni satis amplum & luculentum uirtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio: quod minus generosi animi magis plerunq; consectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quasi sportulæ, quæ iudicibus iudiciorumq; administris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Castellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædijs, partim è salinis, uel telonijs, siue alijs quibusdam pensionibus à principe antiquitus in omne tempus attributis. Episcopi nonnulli per amplos habent, unde non modo ipsi commodè & cum dignitate uiuere, & senatoria munera lautè sustinere, uerum etiam inferioris ordinis sacerdotes, socios & administros suos rectè alere ac tueri, & omnem cultum diuinum cum dignitate administrare, & egenis deniq; liberaliter subuenire queant. Habent etiam decimas omnium segetum publico principum ac totius Poloniæ consensu iam inde ab initio susceptæ religionis Christianæ attributas, & alijs quibusdam pensionibus postea uel cumulatas, uel commutatas: indeqúe cum alijs quibuslibet sacrorum administris, tum parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus segregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces, & territoria, partim priscorum itidem principum & regum, partim priuatorum munificentia adiecta. Ne abbatum quidem, ac cæterorum sacerdotum, primariorum præsertim, quos prælatos uocant, & monasteriorum, atque etiam parœcorum pijs & honestis usibus malè prospexit similis pietas & beneficentia. Ipsi etiam superiorum temporum episcopi, abbates, & sacerdotes successoribus & posteris suis permultum addiderunt, patrimonia sua, uel empta aliunde bona, censusúe sacerdotijs adiungendo, templorumqúe splendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo augustiorem cultum diuinum redderent. Atq; hæc omnia cum ipsis adeò personis ecclesiasticis maiorum legibus ac principū benignitate immunia sunt à plerisq; omnibus muneribus & onerib. publicis

Iudicis, sub iudicis, & notarij electio.

Magistratus et honores perpetui.

Plebeiorū magistratuum creatio.

Cracouiensis consulum creatio.

Iudicum iuris supremi creatio.

Scultetus siue aduocatus hæreditarius.

Reditus magistratuum.

Episcoporum, & aliorum sacerdotum reditus.

Priscorū Pol. diuina cultus augendi studium.

Benignitas de in pios.

Quo

Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem sacrum munificentia superioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipsi, qui de suo liberales erant, licet minus curæ laborisq; rei familiari impenderent. Nunc passim in alienas donationes ac decimas inuaditur longè maiore auaritiæ, rapacitatisq; infamia, quam egestatis releuatione. Atq; id tentatur etiam (proh nefas) placito & authoritate comitiorum publica, qua refrenari potius talis priuatorum hominum temeritas & iniustitia deberet: ut fuit refrenata antiquioribus constitutionibus & magistratuum seueritate laudabiliter iuxta ac utiliter. O tempora: ô mores. Nos ad institutum nostrum reuertamur. Multi tamen è sacro ordine nullos habēt certos reditus: sed partim Episcoporum & opulentiorum non modò sacerdotum, uerumetiam profanorum stipendijs, partim cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quasi stipe uitam sustentant. Quales ferè sunt etiam ij, qui uocantur mendicantium conuentus, siuè collegia. Sed nos honorum & magistratuum omni fermè ratione explicata, ad iudicia transeamus. Eorum autem ratio uaria & perplexa est in Polonia. Habet ordo ecclesiasticus, quemadmodum & apud alios Christianos populos, sua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeij obnoxij sunt aliquatenus in ijs præsertim causis, quæ cum religionis, aut personarum, rerumúe sacrarum ratione aliqua ex parte connexę sunt: Quales sunt, de institutis & ritibus religionis, quæq; his aduersantur de impietate, hæresi, schismate, magia, incantationibus, fœnore, sacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam uulgò uocant: Itemq; de decimis, & fundis, & quibusuis censibus ac reditibus ecclesiasticis, de cæde, ui, & in iniuria sacris initiato homini, reiúe, aut loco sacro, seu sacerdotij fundo illata. Adhæc de iure patrocinij siue patronatus, quod uocant, & de sacerdotiorum iure quæuis controuersiæ, item quæ de iure matrimonij & natalium, & de miserabilium, egentiumq; personarum iniurijs, quæq; ex obligatione in foro ecclesiastico facta, oriuntur. Testamentariæ causæ profanorum hominum in hoc æquè ac profanis foris disceptantur, dummodo extra iudicium testamenta sint condita. Aliter enim, in eo foro disceptantur, in quo sunt cōdita. Nisi quid fortè legatum sit pietatis ergò, & ad piam causam, ut uulgò loquuntur, hoc est, templis, ecclesiarumúe ministris, aut egenis: Quæ causa propria est ecclesiastici iudicij. Est autem iudiciorum ecclesiasticorum summa penes episcopos: quorum uices gerunt ij, quos uocant uicarios in spiritualibus, Cancellarij, & officiales: Inter quos unus, qui est primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab episcopis, eorumq; uices gerentibus prouocatio est ad Archiepiscopos: Et ad Gnesnensem quidem ab ipso etiam Leopoliensi Archiepiscopo. Idq; eo nomine, quòd ille est legatus perpetuus, siue, ut uulgò loquuntur, natus sedis apostolicæ. Pertinent autem ad eius prouinciam hi Episcopi: Cracouiensis, Vuladislauiensis, Posnaniensis, & Plocensis in Polonia, Vuratislauiensis in Silesia Boëmicæ ditionis: Lubussensis in Marchia Brandeburgensi, Vilnensis in Lithuania: & Medniciensis in Samogitia: Olim Culmensis quoq; in Prussia, & Camenensis in Pomerania sub eo fuère. Sed auulsi sunt postea. Ad Leopoliensem uerò, Præmisliensis, Chelmensis, Camenecensis, Lucensis, siue Luceoriensis, atq; Kiouiensis. Extrema tandem prouocatio est ad pontificem max. antiquissimo Christianæ religionis instituto. Omnes autem iudices ecclesiastici iudicant, siue adeò iudicare debent è præscripto ecclesiasticorum & pontificiorum canonum: Et præter diras siue censuras, & interdicta ecclesiastica, habent ius quoddam coërcēdi sontes, in sui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem restrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorū, ac terrestrium magistratuum opem ad extremum implorare necesse habeant. Nec ij iure eis deesse possunt, aut debent. Habent & profani inter se nobiles iuxta ac plebeij sua iudicia: quibus sacris initiatum aut sacerdotio præditum præesse non licet. Ac nobilitas quidem terrestribus iudicijs peculiariter subest: quæ à iudice, subiudice & notario terrestrib. exercentur, alibi quidem quater, alibi sexies quotannis, alibi uerò singulis mensibus: Nisi fortè iudex, subiudex, aut notarius desit: aut bellica expeditio, uel comitia, colloquiaúe (de quibus paulò post dicemus) interueniant. Tunc enim silent iudicia nobilitatis, non terrestria modò, sed & alia. Sunt autem in qualibet satrapia siue palatinatu certa oppida, in quibus ius hoc dicitur nobilitati, in eo ipso territorio bona, agrosq; habēti. Nec euocari quēquam è suo territorio licet, nisi ipse certa obligatione nominatim ab hac prærogatiua recesserit. Cæterum qui nulla habet bona terrestria, conueniri hoc iure non potest. Ne sacerdos quidem, exceptis causis finium regundorum, & adscriptitij alieni profugi, cæsi, uel uulnerati: aut si ullo alio, quam sacerdotij nomine bona terrestria possideat: Oppida uerò ac territoria iudiciaria hæc sunt: In Cracouiensi quidem satrapia Cracouiensis arx, Prossouia, Xianzum, Lelouia, Biezzum, Cichouia. In quo oppido & Sandecense territorium iudicatur: In Posnaniensi, Posnania, Costenum, & Vuschoua: In Sendomiriensi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Vislicia, Pilsna: In Calisiensi, Calisia, Gnezna, Pysdr

Iudicia. Ecclesiastica iudicia.

Ecclesiastici fori causæ.

Iudices ecclesiastici.

Archiepiscopi Gnesnensis iurisdictio.

Executio rerū iudicatarū ab ecclesiasticis iudicibus.

Terrestria iudicia.

Iudiciorū terrestrium loca.

dri, Coninum, Keina, Naclum. In Siradiensi, Siradia, Schadcouia, Petricouia, Radomsci. Itẽ Velunia, & Ostressouia: in Lenciciensi, Lencicia, Brezini, & Orlouia: in Brestensi, Breste, Crusuicia, Couale, & Prædecia: in Inouuladislauiensi, eiusdem nominis oppidũ, & Bydgostia. Itemq; Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: in Russica Leopolis, Præmislia, Sanocum, Halitia, & Chelma: in Podolica, Camenecia, ac Trebouulia: in Lublinensi, Lublinum, & Lucouia: in Belsensi, Belsum, Buscum, Grodlum: in Plocensi, Ploscũ, Plonscum, Bielscum, Razianzum, Zauucrze, Mlauua ac Srenscum: in Masouia, Cyrscum, Vizna, Varsauia, Nur, Vissegradum, Zacrocinum, Ciechanouia, Lomza, Zembrouia, Rozanum, & Liua, in Rauensi Raua, Gostinum, & Sochaciouia. In Silesia uerò Osuiencimense, & Zatoriense territoria suos utrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, Præfecto præsidente. Ad eundem modum, & Seueriensis Episcopi Cracouiensis ditio suum habet. Olim in Silesia ipsi duces in sua quisque ditione iudicijs præsidebant. His iudicijs disceptantur pleræq; omnes causæ nobilitatis priuatæ ac ciuiles, quemadmodum loquuntur iureconsulti, ac ciuiliter institutę. Regundorum finium controuersia hoc ipso quidem iudicio primûm disceptatur inter equites, uel inter equitem, & sacerdotem. Sed ad extremum ad Succamerarium terrestrem remittitur: qui in rem præsentem ueniens, ipse per se, uel per uicarium suum camerarium illius territorij eam definit, certisq; metis atque signis fines controuersos designat. Atque hæc est unica Succamerariorum iurisdictio. Cæterùm si cum regijs bonis equiti sit controuersia, non apud terrestre, & Succamerarij iudicium ea disceptatur. Sed princeps equite postulante edit recuperatores aliquot de senatu ac terrestribus magistratibus, siue officialibus eius satrapiæ, in qua est controuersia: quos commissarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius esse solet: qui in rem præsentem uenientes iudicium id peragunt. Idem fit, si sacerdotalis fundus, & ager cùm regio controuersos fines habeat: nisi quod Episcopus quoque eius diœceseos editis à principe recuperatoribus unum, aut alterum de suis adiungit. Eadẽq; ratio est petendi recuperatores à principe in causa Herciscundę familię, siue diuidundæ hæreditatis inter fratres, & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiã præfectus exercere potest. Criminales uerò causæ de stupro, incendio, latrocinio, & ui armata alienis ædibus illata ad præfectorum, siue capitaneorum in sua cuiusq; præfectura iudicium pertinent. Ciuiles item, quæcunque aduersus eos equites instituuntur, qui certos agros, & bona terrestria nulla habent, & qui licet habeant, obligatione tamen sua ei foro obnoxios sese fecerunt, aut merent publica stipendia, aut sacris initiato homini damnum, uel iniuriam intulerunt, aut alienum adscriptitium detinent, aut obstaculis deniq; liberam fluuij nauigationem impediuerunt, aut si quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico suæ quisque præfecturæ sexta quaque septimana per se ipse, uel per uicarium suum iudicem castrensem. Atque hæ sunt iudicij castrensis causæ. Officij uerò sunt, rerum iudicatarum executio: uiduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum spoliatorum restitutio: itemq; in depræhensos in scelere, & recenti, ut dicunt, crimine, aut si quis rem alienam apud se deprehensam non reddat domino repetenti. Adhæc in turbatores conuentuum, & iudiciorum, & qui uetitis armis utuntur: in tolerantes censuras Ecclesiasticas ultra annum in iniustos telonioru exactores, & in sacerdotes, qui iuri patronatus profanorũ hominum derogant, aut profanos præter ius ad forum Ecclesiasticum euocant, animaduersio. In quibus causis quouis tempore cuiuis quærẽti præsto esse debet præfecti authoritas per seipsum, uel suppræfectum suum: cuius iurisdictio ad causas officij pertinet, si præfectus ipse ius non dicat. Denique furti suspectos præhendendi, reosq; iudicandi, & supplicio afficiendi ius habet præfectus, & suppræfectus eius. Equestres tamen nõ nisi eos, qui ter ab eodẽ crimine damnũ editi, & in album furum relati sunt. Porrò status controuersiæ, hoc est, cùm de genere cuiusquã ambigitur, & eæ causæ, quę infamiæ, confiscationis bonorum, uel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas esse exposuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad solius principis iudicium pertinent. De quibus is in comitijs demum cum senatu cognoscit. Præter, si maleficium in loco domicilij principis ipsius, & sub aspectu eius patratum sit: Tunc enim, si author recenti, & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, absque citatione princeps eum ipse per se, uel per Mareschalcũ iudicat. De personalibus uerò causis ciuilibus, aut ciuiliter institutis, quę alioqui ad forum terrestre, uel castrense pertinent, princeps itidem quouis loco ac tempore cum ijs, quos ad manum habet, consiliarijs citatum iudicat. Quæ citatio curialis, & post curiam uocatur. Sed eius usus ita restrictus est, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in maiore tantùm agros ac domicilium habet, non ualeat: neque contrà. Id autem iudicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos, & administros suorum bo-

Terrestris iudicij causæ.

Succamerarij iudicium.

Commißarialia iudicia.

Capitaneorũ, seu præfectorũ iurisdictio.

Castrense iudiciũ, & officiũ.

Regij iudicij causæ.

Citatio post curiam.

Regij termini.

Exactores iniusti ubi conueniantur. *Iurisdictio bellica.*

rum bonorum, & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque, & undecunque sint, princeps ipse sibi, instigatore, ut uocant, officij petente, & cuiuis postulanti ius dicit: ac de prouocationibus quoque ab officio castrensi ad se delatis cognoscit. Iniustus tributi publici exactor etiam apud Episcopum, Palatinum, uel Castellanum loci recte conuenitur. Belli autem, & expeditionis publicæ tempore, cùm silent omnia supra memorata fora, penes principem est ius omne, & iudicium eorum, quæ in castris, & in ipsa expeditione flagitiose aut scelerate admittuntur. De iniurijs quidem, damnisque datis in expeditione bellica palatini, uel castellani cuiuis querenti contra suæ quisque satrapiæ, uel territorij homines ius dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porrò iudicijs nobilitatis prouocatio est ad principem: nisi quòd eę, quæ fiunt à terrestribus iudicijs, in colloquijs ferè priùs disceptantur. Appellatur autem colloquium, peculiare palatini cum dignitarijs, ut uocant, ac terrestribus magistratibus iudicium. Quod semel quotannis autumni tempore in qualibet satrapia, siue palatinatu exerceri debet, prouocationem à terrestribus, & castrensibus eiusdem satrapiæ iudicijs disceptandarũ causa. Quod etiam terminos generales uocant. Vbi & alienationes, & obligationes bonorum terrestrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem est prouocatio. Silesij soli colloquiorum usum non habent, neque principem, sed uicinorum duorum, triumue principatuum iudicia appellant, in eisque acquiescunt. Verùm id quoque iam exolescit, pleraque omni nobilitate in ius terrestre Polonicum sese transferente. Fuit aliquando in comitijs facta mentio instituendæ in Polonia nouæ iudicũ decuriæ, quæ de omnibus prouocationibus absque prouocatione cognosceret, quale est in Gallia, quod Parlamentum uocant. Sed non placuit, summam iudiciorum cuiquam, præter principem concredere. Quò fit, ut principe plurimis, & uarijs iudicijs distento, & alijs multis, & grauibus tam ampli regni negocijs distracto, lites in multos annos comperendinentur, nõ sine dolore, & querimonia multorum, præsertim augescente indies cupiditate hominũ, nullaque aut exigua certe temere litiganti, & prouocanti, & iniusto iudici pœna imminente. Vnde capitales existũt inter necessarios quoque, & cognatos inimicitię, cędes innumerabiles patrantur, coactisque hominibus, & iustis propè exercitibus nonnunquam confligitur, dum offensus longa iudicij comperendinatione, armis ius suum quisque persequi ac tueri contendit. Sed ad prouocationes redeamus, earum duplex est ratio. Est enim appellatio, qua inter litigantes solos disceptatur, iuste ne, an iniuste iudicatum sit. Motio uerò est, in qua iudex à quo prouocatum est, necesse habet tueri sententiam suam, ut si iniqua, & legibus aduersa fuerit, ipse pudefiat, mulctetur. Quod tamen iam fermè exoleuit. Vtrobique autem regio uel colloquiorum iudicio iniustum decretũ rescinditur, uel corrigitur, uniuersaque causa disceptatur ac dijudicatur, etiamsi ab interlocutoria sententia prouocatum sit. Tametsi non temere admittitur eiusmodi prouocatio. Cognitionum quoque principis de prouocationibus non una est ratio. Nam de ijs, quę fiunt à colloquijs, non nisi in comitijs cũ frequenti senatu cognoscit. Ad eundem modũ de ijs etiam, quæ fiunt à terrestribus iudicijs. Nam de ijs quoque recte à rege cognoscitur in comitijs, si priùs ea instituantur, quàm colloquia. Itaque indiscriminatim prouocari solet ad colloquia, uel ad comitia. De cæteris uerò prouocationibus, quę fiunt ab alijs iudicijs, etiam extra comitia cognoscit is cũ ijs cõsiliarijs, quos ad manum habet, quouis tempore, & loco: sed tamẽ intra fines regni modò. Foris enim nemo equitũ sistere se principi necesse habet ulla ex causa, exceptis fiscalibus. Tam in comitijs autem, quàm extra ea in iudicijs regijs adhibetur in consiliũ etiam supplicum libellorũ magistri, siue Referẽdarij: itemque iudex, subiudex, & notarius eius satrapiæ siue territorij, in quo iudiciũ exercetur, præter, cũ de prouocatione ab ipsorũ iudicio facta cognoscitur. Habentque ij postremi omnium dictionẽ sententiæ. Atque his ferè foris atque rationibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Christianæ institutis alienus, prouocandi aduersarium ad singulare certamen, & ferro usque ad necem, uel deditionem de iure, & iniuria, uero que, & falso decernendi, nihil habet cõmune cum iudicio. Quod tamen nostra memoria semel tantũ à Sigismundo rege seniore admissum est. Cùm autem liberrimus sit nobilitati Polonæ armorũ usus, ad iudicium tamen terrestre, & castrense, & ad comitia nemini armato uenire licuit antiquitùs: nunc ea lex propemodũ obsoleuit. Ecce autẽ, dum nos hoc opus, typographo alterã editionem parante, recognoscimus, prodijt in luce noua forma supremorũ iudiciorum, in proximè prętеritis comitijs Varsauiensibus promulgata, & edita. Iudicatur autem nobilitas suis legibus, quæ paucę sunt, & cõstitutiones, uel statuta regni uocãtur (tametsi Masouij peculiaria habẽt) uel moribus, uel ex æquo, & bono, siue adeò iudicũ opinione. Magnam autẽ in ijs iudicijs uim habet exemplum, & res in simili causa à principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus est etiam usus preconũ, quos ministeriales terrestres appellant, ma-

Appellationes seu prouocationes. *Colloquia, & generales termini.* *Silesiorũ prouocationes.* *Iudiciorum cõperẽdinatio* *Appellatio. Motio.* *De prouocationibus ubi cognoscatur.* *Referendarij, iudex, subiudex, & notarij terrestres in iudicijs regijs.* *Duellum, siue singulare certamen.* *Statuta regni, et Masouiorũ.* *Res iudicata.*

lant,magnaq; eis fides habetur, itidem ac tabellionibus in iure ciuili Romano,& Pontificio.Sed sunt ij ferè illiterati,plebei,& rustici homines,palatini,uel delegati cuiuspiã Regij arbitrio,nec semper exquisito delectu creati. Verùm in omni ferè functione sua unũ, aut alterum equitem testem adhibeant oportet. Actori nulla est pœna, si causa cadat,uel eam non prosequatur: ac ne litis quidem impensas reus soluit. Reus condemnatus,si iudicatum non soluat, mulctatur, & pigneratur. Condemnatur autẽ actori in ciuili causa, quanticunq; is litem iureiurando interposito existimauerit.Licet tamen iudici ante iusiurandum eius æstimationem moderari. Si non paruerit rei iudicatæ,reus condemnatur in duplum : quod per lucrum appellant: prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplũ ad certam diem non exoluerit,præfecti regij eius territorij, in quo reus bona,uel domicilium habet,opem actor implorat.Ex decreto autẽ præfecti bona rei posidenda ei traduntur,adiecta certa multa,quod uadium uocãt,si is prohibuerit.Sin iterum id fecerit,duplicatur multa:sin tertiũ,triplicatur,quæ uadia duplicata,& triplicata appellãtur.Quæ tamẽ sublata iam sunt.Et post interpositũ unum uadium,reus si pergat esse contumax,proscribitur. Proscriptus uerò,si ui sese nihilominùs,suaq; tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipse quidẽ prehenditur:bona uerò eius à præfecto posidentur,donec de reditibus eorũ non modò iudicatum,sed multę etiã,& uadia soluantur. Indicta uerò causa, hoc est,non citatum, neq; conuictum equitẽ, qui modò agri aliquid habeat,prehendere nulli magistratui ac ne principi quidẽ licet, præter furem à seruis pœnæ inter conscios,& complices ter editũ,aut in maleficio quouis deprehensum,aut qui satis dare nolit,uel non posit. Præfecto remissiori in executione rei iudicatæ pœna est,abrogatio præfecturæ:nisi forte eam oppigneratã teneat. Tunc enim centũ marcarum multa ipsi à principe irrogatur, detrahenda de summa eius capitali, quoties officiũ suum non fecerit.Oppidanis uerò,& plebeis magistratibus equitem etiam in scelere depræhensum sine præfecti authoritate iudicare omninò fas non est.Sed sufficiant hæc nunc de iudicijs nobilitatis. Neq; enim omnẽ iudiciorum rationem,& formã persequi hîc nobis propositum est.Habet plebs peculiaria iudicia,in pagis quidẽ simplicissima,quæ uel ab aduocatis iudiciarijs,& scabinis,uel à scultetis,uel à præfectis,siue dominis,eorumúe procuratoribus,& administris sine strepitu, & figura iudicij exercentur.In urbibus uerò,& oppidis exactiora sunt:quibus equites quoq;,qui in ijs domicilia,& ius ciuitatis habẽt,sunt obnoxij in causis ciuilibus duntaxat. Ea uerò partim penes aduocatũ,& scabinos,partim penes decuriones,siue cõsules,& magistratũ ciuium sunt,partim etiã penes magistros contuberniorũ. Consules ac magistri contuberniorum sine strepitu,& figura iudicij iudicãt, hi quidem singuli cum adiunctis sibi primoribus,siue senioribus de leuioribus causis,sui quisq; generis opificum. Consules uerò de quibusuis proprietatis modo, & possesionis rerum soli, & hæreditatis,itemq; capitalibus atq; sanguinarijs exceptis:quę ad scabinorũ & aduocati iudicium peculiariter pertinent. Parui momenti causas etiã magister ciuiũ solus cognoscit.A quo itidẽ,atq; à magistris contuberniorũ,ad consessum consulũ est prouocatio.Ab his porrò ad Regem. Inoleuit tamen multis in locis mos,ut priùs præfectus, uel qui præfecti loco est,appelletur. Atq; inde demũ ad Regẽ prouocetur.Idq; de regijs modo oppidis intelligendum est. Nam quæ alij cuipiam subsunt,in ijs prouocationes fiunt ad eorum dominos. Ab ijsq; sine prouocatione iudicãtur.Sed si quis aduersus eum, qui ipsi non subest,iniustẽ iudicauerit,siue per se,siue per uicarium,& procuratorẽ suum, uocari potest eo nomine in ius,cui est obnoxius. Porrò Episcoporum,& aliorũ Ecclesiasticorũ hominum subditis opem superioris(nempe Episcopi, uel Archiepiscopi,uel Pontificis max.) contra uim, & iniuriam dominorum suorum implorare licet. In iurato autem iudicio (sic enim uocatur id, cui scabini cum aduocato iurati præsident) accuratior seruatur processus iudiciarius.Exerceturq; id ferẽ inter cõciues quintodecimo quoq; die nisi is festus sit. Externis uerò, & hospitibus postulantibus, quoties opus est,exponitur. Atq; hoc quidem emptũ dicitur,illud expositũ. Est & tertium genus iudicij huius,quod magnũ uocant, ac ter statis anni temporibus, ob grauiores causas magistro ciuiũ præsidente exercetur.A iurato autem iudicio legitima est prouocatio ad aliud quoddam iudicium primariũ urbium. Quod quidẽ duplex est, itidẽ ac leges,quibus oppidani,& agrestes ferè utuntur.Neq; enim ijsdem ij cũ nobilitate legibus tenentur. Ac in Masouia quidem,ubi ius Culmense uiget,ad Varsauiensem,uel Plocensem,hinc porrò olim quidẽ ad Culmensem,nunc autẽ ad Torunensem in Prussia ac magistratũ, atq; inde demũ ad Regem prouocatur.In cęteris uerò partibus Poloniæ,ubi iuris Teuthonici Magdeburgensis usus est,olim ad Magdeburgẽsem ciuitatẽ prouocabatur.Sed Cazimirus magnus rex aliud quoddam iudicium in arce Cracouiensi instituit, quod iuris supremi Teuthonici, siue Magdeburgensis appellauit. In quo aduocatus cum septem scabinis, magno pro-

Preco siue ministerialis terrestris.

Executio rerũ iudicatarum.

Nobiliũ prehensio.

Capitanei negligẽtis pœna

Plebis iudicia. Rusticana. Vrbana.

Magistrorum contuberniorum iudicia. Consulum iurisdictio. Scabinorum iudicia.

Nobilitatis, et sacerdotũ oppida non subsunt iurisdictioni regiæ.

Iuratum iudicium.

Prouocationũ & legũ ratio, quibus oppidani utuntur.

Culmense ius.

Magdeburgense.

Iudicium iuris supremi Teuthonici.

curatore eiusdem arcis præsidente, non tamen iudicante, iudicant de prouocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumuis ciuitatum, & oppidorum iudicijs. Inde uerò prouocatio

Sex ciuitatum iudicium. Hist. lib. 12. de prouocationibus ab urbanis iudicijs ubi princeps cognoscat.

est ad aliud iudicium, quod sex ciuitatum dicitur. In quo eiusdem Cazimiri instituto bini certorum oppidorum decuriones, siue consules Cracouiam conuenientes in arce ius dicunt sine prouocatione. De quo in historia fusiùs persecuti sumus. Cognoscit autē princeps de prouocationibus ijs, quæ ab urbanis, & rusticis iudicijs ueniunt, & omninò de controuersijs plebeiorum suæ ditionis, atq; etiam de quærimonijs aduersus præfectos suos, ubi libet, etiam extra regnū, & cum quibus uult consiliarijs. Sæpè etiam consiliarijs, & Referendarijs, aut Secretarijs earū cognitionem delegat, sed ita, ut ipse tamen ad extremum ijs referētibus statū controuersiæ, decernat: præsertim si causa ad equitē pertineat.

Cracouiensis ciuitatis priuilegium.

Soli Cracouienses ciues hoc præditi sunt priuilegio, quòd à Senatu urbano nonnisi ad principem est prouocatio, & quod eius, itemq; Cazimiriensis, & Cleparienfis ciuitatum causæ ab eo nonnisi Cracouiæ iudicantur. De quo disceptare non est huius loci. Habent

Scultetorum iudicia.

& sculteti, siue aduocati hęreditarij pagorū, & oppidorum nonnullis in locis inter se peculiaria iudicia. A quibus itē ad ius supremū Teuthonicum, & inde ad sex ciuitates, uel ad principem prouocatur. Iure autē suo quisq; iudicatur, præter quod causæ cædis, & uul

Homicidij iudiciū, et pœna

nerum Polonico tantū iure iudicantur: quo reus actoris iureiurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine compræhensus, cædē capitis luit supplicio. Post interpositam uerò uiginti quatuor horarū moram, ad certam, & de lege constitutam capitis æstimationē damnatur: quę diuersa est equitis ac plebeij. Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis, & hæredibus cæsi cedit multa: pro equestri uero, solis liberis, & hæredibus exoluitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna est, etiam carcer annuus. Sed Masouiorum legibus carceris pœna soluitur is, qui profugus annū totum exulauerit. Cæterùm plebeio equitem interfecisse capitale est, nisi transigat cum actore. Vulnerum certæ sunt æstimationes. Fit aūt contemptu harum pœnarū, & capiendæ ex mulcta pecuniæ, ut crebrescant magis indies iurgia, cædesq;.

Executio urbanorum iudiciorum.

Executio rerum iudicatarum cōtra oppidanos, & urbanos penes magistratum est in sua quemq; ciuitate, aut si is negligat, domini, uel præfecti auxiliū imploratur. Et hactenus quidem de iudicijs.

Comitiorum ratio.

Comitiorū ratio nobis deinceps exponenda est. Duabus autē de causis ea habentur: propter consultationes de republ. & propter iudicia. Cū enim Polonis, quemadmodum suprà memorauimus, ea potissimum forma reipubl. placuisset, in qua penes unū quidem esset iudiciorum, & rerū omniū in libello, & in pace summa, sed ut is rerum agendarū, & iudicandarum cōsilia cum compluribus consiliarijs communicaret: hi porrò cum propter alias functiones publicas tum etiā propter curam rei suæ familiaris, ad latus principis assidui esse non possent, placuit, ut ij ad certum locum, & diem conuocarentur à principe, ad exercenda cū ipso iudicia, consiliaq; de republ. capienda.

Comitia uetusta.

Hæc sunt comitia publica: quæ etiam generales regni conuentus uocant. Qui olim simplicioribus, & melioribus seculis bidui, uel tridui spacio peragebātur. Augescentibus deinde iudicijs, & rebus agēdis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: sic tamen, ut pro re noua, & insolita annotārit Ioannes Dlugossus, in nonum diem ea extracta esse. Atq; hæc fuit uetustorum comitiorum ratio. Posteriori tempore, hoc est, auorum ferè nostrorum memoria cum uniuersa nobilitate, & una de omni-

Nuncij terrestres.

bus ciuitate Cracouiensi cōmunicata sunt comitia: cœperuntq; adhiberi legati nobilitatis, siue, ut uulgò loquuntur, nuncij terrarum, hoc est, satrapiarum atq; territoriorū, & ciuitatis Cracouiensis, principio quidem unam ob rem, quemadmodum in historia ex Dlugosso retulimus. Nempe sciscendi in bellum tributi causa. Deinde uerò, cùm siue incuria principum, siue consiliariorū conniuentia, multa, quæ ad salutē, & amplitudinem reipub. pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogatiuæ minui uideretur, ad alias etiā consultationes de repub. accedere cœperunt, nō ut consiliarij, sed ut monitores principis atq; consiliariorum, & custodes libertatis, & prerogatiuarū nobilitatis, ac legū publicarum. Laudabile sanè, & salutare in primis genti Polonæ (si eo rectè utatur) institutū, & ad optimè constitutarum olim rerumpub. Romanæ, & Lacedæmoniæ mores accedens. Quarum in altera Ephori, in altera tribuni plebis principū, & potentium libidini, inertiæq;, & inutili administrationi reipub. obiecti erant. Nunc igitur sine nuncijs terrarum non habentur legitima comitia. Atq; eam ob rem quoties ea debent instituti, indicuntur priùs à rege nobili-

Cōuentus particulares.

tati cōuentus, quos uocant particulares, ad certos dies, certaq; oppida. Maioribus quidē Polonis, hoc est, Posnaniensis, & Calisiensis satrapiarū equitibus Srodam: Cracouiensi uerò satrapię Prossouiam: Sendomiriensi Radomiam: Siradiensi Schadcouiam, excepto Velunensi tractu, qui suum peculiarem conuentum Veluni habet: Lenciciensi Lenciciā: Cuiauijs Radeouiam: Dobrinenses tamen separatim Ripini cōueniunt: Russis Visnam, præter Chelmenses, qui & ipsi Chelmæ suum habent: Podolijs Cameneciam: Lublinensi satra-

si satrapiæ Lublinum: Belsensi Belsum: Plocensi Razianzum in eodem tractu: Masouijs Varsauiam, Rauensi nobilitati Rauam: Sochacouiensi Sochacouiam: Gostinensi Gambinum. His igitur locis (nisi iusta causa obstet) nobilitas cum consiliarijs, & magistratibus terrestribus, siue ut uulgò loquuntur, cum dignitarijs, & officialibus eiusdem satrapię, uel tractus ad templum conuenit, & implorata sacro publico ope diuini numinis, legationē regiam audit, ubi, quando, & quibus de causis opus sit haberi comitia: deinde præeuntibus consiliarijs legatos suos, siue nuncios deligit, eisq; uel peculiaria dat mandata ad comitia, uel uniuerse potestatem facit curandi ea, quæcunq; in commune è republ. fore uidebuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui priuatum habet negocium, & litem in comitijs. Finitur nunciorum potestas unicis comitijs. Nec idem sanè est in omnibus satrapijs eorum numerus: uerùm pro numero territoriorum esse debere existimatur. Nuncijs ita creatis in particularibus cōuentibus, mox instituuntur alij conuentus, quos generales uocant. In maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Noua ciuitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracouiensis, Sendomiriensis, Russicæ, Podolicę, Belsensis, & Lublinensis satrapiarum. Ad illum uerò reliquarum proceres, & nuncij recens creati, ac de nobilitate, qui uolunt, constituta itidem à principe die cōueniunt, auditisq; iterū mandatis regijs, mandata nobilitatis, & quæ postulat usus reipubl. inter se conferunt. Atq; inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conuentum est, re sacra solenni itidem in templo publicè peracta, itur ad aulam. Ibi principe, & consiliarijs in corona considentibus, astantibusq; ponè secretarijs, & nuncijs, Cancellarius, uel Procancellarius principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune consuli operæprecium sit. Deinde consiliarij ab Archiepiscopis, & Episcopis orsi, ordine dicunt sententias. Hinc nuncij petita à rege uenia secedunt in aliud conclaue, ijsdem de rebus inter se consultaturi. Reuersiq; siue eadem, siue alia die, per unum aliquem exponunt id, quod ipsis in commune uisum est, quid probent, quidúe requirant. Nonnunquam pluribus mandant, si plura sint negocia proponendum, ut sua quisq; edisserat. Non modò enim ijs de rebus, quæ principis nomine propositæ fuère, sed etiam si quid aliud ipsis in mentem uenit de republicæ postulant, uel admonent. Id uerò si est eiusmodi, ut consultationem requirat, & ab eorum functione non alienum esse uideatur, dicuntur etiam de eo sententiæ à senatoribus, exclusis nuncijs: interdum etiam non exclusis. In omnibus autem consilijs postremus omnium dicit princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis, & legis habet uigorem, dummodò prioribus legibus, nobilitatisq;, aut sacri ordinis prærogatiuis ne aduersetur. Tunc enim refragari placito principis nō solùm senatui, sed etiam nuncijs fas est. Itaq; in eiusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter nuncios, & senatores, maioremúe eorum partem conueniat. Sed hoc iam aliter modificatum est. Cætera autem consilia de republica, quę legibus disertè excepta non sunt, nec prærogatiuis nobilitatis præiudicant, cum senatu solo princeps communicat. Quemadmodum iudicia quoq; cum eo solo exercet, minimum biduo, uel triduo singulis hebdomatis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è senatu delegat. Atq; ij quotidie ferè, festis diebus exceptis, iudicant. Verùm ab his quoq; assessoribus (sic enim uocantur ij iudices) ad regem prouocatur. Atq; ij statum controuersiæ cuiusq; decretumq; suum in consessu reliqui senatus exponunt. Sententias tamen denuò non dicunt. Publicarum inter sacrum, & militarem, siue equestrem ordinem controuersiarum arbitrium atq; transactio penes Regem est. Comitia quotannis, nisi quid fortè impediat, institui usitatum est. Nihil tamen prohibet, quò minus uel rariùs, uel crebriùs instituantur. Crebriùs quidem ut id fiat, requirit iudiciorum, & prouocationum disceptandarum multitudo. Tametsi extrahuntur ea nonnunquam in quartum, & quintum, ac sextum ferè mensem. Locus certus comitijs habendis olim nullus erat. Sed ubi principi collibuerat, etiam sub dio, & in territorijs, ea peragebantur. Postea lege in unum conclusa sunt oppidum, in umbilico ferè, & meditullio totius Poloniæ sitū Petricouiam. Sed iam ea inde noua lege in gratiam Lithuanorum Varsauiam translata sunt. Potest tamen Rex assentiente senatu, iusta aliqua de causa alibi quoq; ea instituere. Nec illud prætermittendū est: quòd initio comitiorum nuncijs nobilitatis singulis certa pecunia in uictum de publico numeratur. Senatoribus non item. Cæterùm non uenienti ad comitia senatori sine iusta causa, lege mulcta irrogatur: sed ea uix unquā à rege exigitur. Habet Ecclesiasticus quoq; ordo in Polonia sua comitia: quæ synodi Gręco, sed Latinis non inusitato nomine appellantur. Quarum causas & uniuersam rationem è iure pontificio petat, qui uolet. Hîc illud modò annotandum est, quòd licet Archiepiscopus Leopoliensis suā habeat prouinciam à Gnesnensi distinctam, tamen & ipse, & socij, uel (ut uocant) suffraganei eius Episcopi, Gnesnēsis Archiepiscopi authoritatem agnoscunt, cū in prouocationibus, & iudicijs, tū

Conuentus generales.

Comitia regni

Iudicia comitialia.

Controuersiarū inter Ecclesiasticum, et equestrem ordinem arbiter Rex.

Comitiorum locus.

Synodi sacerdotum.

Gnesnen. archiepiscopi prærogatiua.

in Synodis. Ad quas ab illo euocantur. Est autem ius, mosq́;, Petricouiæ, Lenciciæ, aut Louiciæ prouincialem synodum tertio quoq; anno, nisi res maiorem celeritatẽ, aliumúe locum episcóporum consensu postulet, instituí: & adhiberi in consilium abbates, & præpositos monasteriorum, & collegiorum sacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia uocantur) legatos binos, uel singulos duntaxat. Sed nos à synodis, & comitijs ad bellũ transeamus.

Belli gerendi ratio.

Id autem in hac gente à nobilitate geri usitatũ, & legitimum est antiquitus: quæ cuncta equestris militat, quemadmodum anteà diximus, idq; pro modo bonorũ, & redituum facere debet. Sed cũ nulla publicè instituta sit bonorum æstimatio, modus hic fidei cuiusq; creditus, labente in deterius disciplina, & fide, arbitrarius factus est, non sine reipub. totius incommodo, & iniuria. Arbitrarium est, & genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non possunt, pedestres militant. Sculteti quoq; siue aduocati hæreditarij, & quicunq; fundos terrestres hæreditarios habent, non sunt immunes à militia.

Pœna non militantium.

Mulctatur autem agris, & bonis omnibus, si quis paterfamiliâs à bello abfuerit, aut filium adultum, fratremúe, qui ipse separata bona, & militandi necessitatem non habeat, pro se non miserit.

Militiæ immunitatem qui habeant.

Cæterùm pupillis impuberibus, ægrotis, senio confectis, & uiduis per necessarios, & famulos militiam obire licet. Habent autem uacationem militiæ tribuni terrestres, præfecti arcium in finibus regni sitarum, uicarij cæterorum præfectorũ iurisdictionem habentium, Vicecapitanei, & Burggrauij, & qui republ. causa absunt. Habet item ordo cunctus Ecclesiasticus, præter eos sacerdotes, qui bona terrestria hæreditario, seu alio quouis, quàm sacerdotiorũ iure, & nomine obtinent. Euocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimissis quoquouersus per præfecturas literis signo regio consignatis: quę deinde in pertica resti alligatæ (unde restium nomen acceperunt) à præconibus, siue ministerialibus terrestribus ad dignitarios, & officiales, siue magistratus, primoresq; nobilitatis cuiusq; prefecturæ sublimes, & conspicuæ circumferuntur, & in foris urbium, & oppidorum alta uoce publicantur.

Restes, seu restium literæ.

Ter autem id fieri oportet interpolatis quaternis septimanis: nisi decreto comitiali tempus id accidatur, binæq; testes coniungantur. Post tertias demũ restes domo se quisq; mouet ad suæ satrapiæ conuentum ad certũ locum, certamq; diem indictũ. Inde porrò authore ac ductore palatino cũ sui quisq; territorij Castellano ad constitutum à principe propè fines regni locũ pacati proficiscũtur. Verùm hoc quoq; ut alia nonnulla rectè à maioribus instituta, augescente indies equitũ licentia, conniuentiaq; magistratuum, in desuetudinem abijt, magno non modò sacerdotalium, uerumetiã regiorum, & ipsius nobilitatis prædiorum, & adscriptitiorum incõmodo, damnoq;.

Bellicæ leges.

Necesse autem habet princeps equestris ordinis homines ab hostibus in bello captos redimere, ac damna amissorum equorum, quę ij extra fines regni acceperint, exoluere. Captũ uerò hostem, nobilem præsertim, is qui cœpit, principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vsu uenit nonnunquã, ut hæ copiæ diuidantur à principe de sententia amplissimi consilij. Ac cæteris quidem aduersus hostem proficiscentibus, unius aut alterius satrapiæ nobilitas, uel plurium, si opus sit, ad præsidium eius oræ, unde item belli aliqua est suspicio, relinquatur. Hæc est apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ, in equitatu situm. Hæ sunt opes, & uires gentis: hæ copiæ, externis penè incredibiles, & cũ quibusuis maximarum gentium opibus ac diuitijs comparandæ: quibus olim principes Poloni res magnas, & præclaras gesserunt, non domi modò illata bella propulsando, sed foris etiam hostes ulciscendo, fines imperij longè, lateq; proferendo, & amicis atq; socijs succurrendo. Sed cùm abuterentur ij nonnunquam obsequio nobilitatis, eamq; crebrorum ac diuturnorum, minimeq; necessariorum incommodis exercerent, lege cautum est, intra hos ducentos annos, ut ne liceat regi bellum facere sine comitijs, & assensu amplissimi consilij: & ut nobilitas fines quidem regni quoties, & ubi opus est, absq; ullo stipendio tueri necesse habeat, non sine principe tamen, præterquàm in interregno.

Bellica expeditio non indicitur sine comitijs.

Nobilitatis officium.

Cæterũ extra fines ne ad ullam militiam educi possit inuita, nisi acceptis à rege in quemlibet hastatum equitẽ quinq; marcis, quod perindè est hoc tempore, ac quinq; coronati Gallici, uel Italici. Peditatus nullus est ferè apud Polonos præter mercenarium, si quẽ princeps conduxerit.

Oppidanorũ munia in bello

Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onustos cum peditibus. Verùm is peditatus non multus est, sternendis, muniendisq; uijs, quàm armis tractandis accommodatior. In extrema tamen necessitate, & grauiori bello, euocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoq;, & agrestes decimum quenq; peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cùm autem lentior sit expeditio hæc uniuersa, & nonnunquam ciuibus, & amicis magis, quàm hostibus incõmodare soleat, excogitata est ratio conducendi militis mercenarij pedestris, & equestris ad subitarias Tartarorum, & aliorum hostium excursiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores subeundos aptior, & promptior.

Mercenarij milites.

Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarũ, & cohortium du-

tium du-

trum ductoribus, tribuniſq; militaribus ab alterutro duce exercitus longè laxiori po-
teſtate, & ſeueriore diſciplina, quàm in expeditione publica reguntur. Eſt autem ſtipen- *Stipẽdia equitum, et peditũ.*
dium trimeſtre in equitem quidem ſenum, in peditẽ uerò quaternorũ florenorum anti-
quitus conſtitutum. Perexiguum id ſanè eſt, niſi in magna alioqui rerum omnium ad ui-
ctum, paſtumq; pertinentium copia, & uilitate, longè leuius etiam precium rebus uenali
bus bellica lex imponeret, & charitas patriæ, ſtudiumq; bellicæ uirtutis, & gloriæ, & ſpes
adipiſcendorum publicorũ honorum magis, quàm ulla merces iuuentutẽ multitudine,
& ocio abundantem ad facienda ſtipendia excitaret. In hoc uerò ſtipendium publicè con *Tributa, ſiue exactiones.*
fertur pecunia, tributo, quam exactionẽ uulgò uocant, agreſtibus ac oppidanis, regi iux-
ta ac nobilitati ſubiectis, imperato. Quò illi non inuiti agrorum, domorumq; ſuarũ uexa
tionem redimunt: ſi modò redimunt, mercenariorum etiam militum, non contentorũ ſti-
pendijs ſuis, licentia, & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec ſacerdotũ,
nec nobilitatis, atq; adeò neq; regis ipſius bonis abſtinẽte. Id autem tributũ ex agris qui-
dem in laneum ſeu manſum (certus agri modus is eſt) ex oppidis uerò oſtiatim penditur.
Quinetiam uenalis cuiuslibet potus nomine in oppidis iuxta ac in pagis penſitatur. Pen
dunt & molitores de moletrinis quiddam: & ſculteti ſiue aduocati de ſuis agris, itemq; e-
quites ij, qui nullos habent adſcriptitios, & plebei, qui neq; domos, neq; agros habent, &
arte aliqua, uel opera ſua uictitant. Doctores, magiſtri, & ſcholaſtici, & qui literarũ, doctri
næq; ſtudijs uacant, immunes ſunt. Eſt & aliud quoddam tributum, in magna neceſſita-
te aliquando plebi uniuerſæ, exceptis ſcholaſticis, imperatum. Quod quia de ſingulis ca- *Capitale.*
pitibus pendebatur, capitale dictum eſt. Imponit nonnunquã & ipſa ſibi nobilitas cum
rege, & proceribus tributum de agris, uel de cenſibus ſuis penſitandum, ſi uſus, & neceſſi
tas poſtulet. Nonniſi in comitijs autẽ hæc tributa ſciſcuntur ac decernuntur, & quidem
conſentientibus conſiliarijs pariter, & nuncijs terreſtribus. Cæterùm Eccleſiaſticus ordo *Eccleſiaſtici ordinis immunitas.*
unà cum bonis, & hominibus ſuis iam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ non
modò militiæ perpetuam, ſicuti ſuperiùs attigimus, uacationem, ſed tributorũ etiam pu-
blicorum immunitatem habet in Polonia. Verùm ipſe ſuperiori tempore oppidanos, &
agreſtes ſuos tributis, quæ cæteris imperãtur, ultrò reipubl. gratia ſubiecit. Nunc iam pro
lege habetur, ut quoties regijs & equitũ ſubditis tributum imperatur, nec hi exortes ſint.
Penſitant ipſi etiam nonnunquam ſacerdotes cum Epiſcopis rogati, urgente neceſſita-
te, & charitate patriæ ſuadente, de ſuis ſacerdotijs certam redituum ſuorum portionem.
Quam penſionem contributionẽ appellant. Eius uerò decernendæ ius eſt penes ſynodũ
prouincialem. Exigendæ uerò penes eos, quibus epiſcopi cum primario ſuo collegio in
ſua quiſq; diœceſi mandauerit. Superiorum autẽ illorum tributorum, quæ plebi atq; eti-
am nobilitati imperantur, exactio plerunq; regis arbitratu, nonnunquã de ſenatus atq;
nunciorum ſententia per ſatrapias compluribus imponitur. Nec diutiùs id munus durat,
quàm ipſum tributum. Diſpenſatio penes regem ferè, & theſaurarium regni manet. Non *Quarta regiorum reddituũ.*
nunquam tamen & ipſa alijs comitiorum decreto mandatur. Nuper adeò excogitata eſt
noua ratio comparandæ in defenſionem regni, militemq; mercenarium pecuniæ. Rex e-
nim benigniſſ. Sigiſmundus Auguſtus quartã partem reddituum regiorũ in eum uſum
perpetuò reipub. conceſſit. Quæ pacis tempore in fiſcum, in arce Rauenſi conſtitutã, de-
ponitur. Atq; hæc habuimus in præſens, quæ de ratione belli, ac de uniuerſa repub. Polo
nica in medium afferemus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus con
ſtitutionibus petatur. Pruſſia Regia nobis reliqua eſt, quæ quamuis eodem cũ Polonis *De Pruſsia.*
regna contineatur, tamen quia peculiare conſilium publicũ, peculiares leges, peculiaria
iudicia, & comitia, ærariumq;, & belli gerendi rationẽ à reliqua Polonia diuerſam habet
antiquitus, de his nũc ſeparatim perſequamur. Nec abs re fortaſſè fuerit, ſi de ducali quo-
que obiter attingamus. Igitur ea pars Pruſſiæ, quæ nunc ducalis dicitur, ex eo tempore, *Ducalis Pruſsia.*
ex quo deuictis barbaris populis ſub iugũ Chriſti miſſa eſt, ſimul cum epiſcopis ſuis Sam
bienſi, & Pomeſanienſi ad noſtra uſq; tempora ordini Teuthonicorũ Crucigerorum, qui
ſe de hoſpitali S. Mariæ militiæ Hieroſolymitanæ dixêre, paruit. Cuius ordinis præſes Ma
giſter generalis, ſocij uerò adminiſtrationis, & præfecti territoriorũ præceptores, & com-
mendatores appellati ſunt. Qui cũ pro amicis, & ſocijs, Polonorũ hoſtes facti eſſent, ar-
mis eorũ adacti quodã tempore, unà cum epiſcopis in uerba regis Poloni iurarunt, & a-
liquandiu maieſtatem eius comiter cõſeruarunt. Sed cũ id deinde aliquoties, & ad extre-
mum noſtra memoria Alberto Marchione Brandeburgẽſi Magiſtro, uiro excelſi animi, *Albertus Marchio Dux in Pruſsia.*
& rei militaris perito, authore detrectaſſent, Sigiſmũdus rex ſenior, ut ſe & poſteros ſuos
illa perpetua defectionum, bellorumq; moleſtia liberaret, & Poloniæ, Lithuaniæq; tran-
quillitatem maiorem præſtaret, fractis ijs bello, & ad neceſſitatem deditionis redactis, &
partim decedentibus è Pruſſia, partim habitu, & religione abiecta manentibus, illum

Prußia feudalis facta. ipsum Albertum sororis suæ filium singulari clementia pro Magistro Ducem in Prusia iussit esse, hæreditariumq; principatum ipsi cum fratribus, & posteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ij in uerba regis Poloni ritu solenni iurarent: cum centũ equitibus hastatis, quoties & ubi usus postularet, ei militarent: & in senatu regni locum haberent itidem, ac Magister habuisset. Extant pacta conuenta. Ex eo igitur tempore pars illa Prussiæ ampla, & copiosa, duarumq; episcoparum suppresione auctior, sub duce esse cœpit, summam omnium rerum potestatem, regi tamen Polono obnoxiam, habente, & arbitratu suo consiliarios sibi legente, & præfecturas, magistratusq; mandante. Vtinam quidem is sacra intacta reliquisset. Nec plura nunc de ducali Prusia. *Regiæ Prussiæ respubl.* Regia uerò, ex quo à Crucigerorũ imperio ad Polonum nomen (unde ferè detracta erat) ante centum annos sese recepit, recepta ea quidem est à Polonis in societatem iuris, & reipublicæ, sed leges tamen suas, & instituta à Teuthonib. ferè hausta, uel post subactos, & fermè extirpatos priscos, & barbaros Prussos, deductione coloniarũ è Germania importata retinuit. Consiliũ quoq; à senatu regni seiunctum obtinuit. Habuit etiam initiò suum gubernatorem, à rege datũ. *Hist. lib. 27.* Sed postea suppressus est his magistratus. Regiam autem appellamus, quæ Regi Polonorum immediatè (ut uulgari uerbo utar) subiecta est. *Leges Prussorum.* Cuius partes primariæ sunt, Culmensis, Marieburgensis, & Pomerania citerior. His annumeratur etiam Varmiensis episcopa. Quæ licet Episcopo suo, & collegio sacro, siue Capitulo prorsus immediatè subiecta sit, nec omnia cum superioribus eius partibus habeat communia: quemadmodũ paulò pòst explicabimus, non segregat tamen sese à Regia, priuilegijs suis utens, fruens. *Culmense ius.* Vtitur autẽ omnis fermè Prusia, ducalis iuxta ac regia, iure municipali, quod Culmense uocatur. Quod tamen non satis certum est in hanc usq; diem. Eruitur id quidem è tenebris, & colligitur, sed nondum in lucem prodit. *Lubecense.* Solæ Elbingensis, Brunsbergensis, & Fraumburgensis ciuitates Lubecense amplexæ sunt, uel secum fortasis attulere. Et quoniam utrumq; id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum, & Magdeburgense: indeq; etiam ad Romanum, *Magdeburgense, & Saxonicum.* quibus de rebus neq; Culmensi, aut Lubecensi, neq; Magdeburgensi, & Saxonico iure, neq; plebiscitis ciuitatum, aut constitutionibus regijs cautũ est. *Regiæ constitutiones.* Dedit enim constitutiones, & leges quasdam sapientissimus rex Sigismundus senior, partim toti Prusiæ Regiæ, partim Gdanensi ciuitati peculiariter. Easq; auxit optimus eius filius Sigismundus Augustus, cùm in ea urbe esset anno post Christum natũ 1552. Quibus conscribendis nos adfuimus. Non ita pridem etiam cùm idem rex comitiali decreto clarissimos, & prudentiss. aliquot senatores ad Elbingensem, & Gdanẽsem ciuitates corrigendorum quorundam erratorum, & abusuum causa cum summa potestate delegasset, condiderunt ij leges nonnullas, rebus, locis atq; temporibus accommodatas. *Stanislaus Carncouius Episcopus Vuladislauien.* Quas nuper is, qui fuit princeps eius legationis, uir amplissimus, Stanislaus Carncouius Vuladislauiensis Episcopus in lucem edidit. *Vectigalia Regis Prußica.* Vectigalia regia non ampla sunt in Prusia: eaq; proueniunt potissimũ è ciuitatum pensionibus, agris, & prędijs insulanis, & præfecturis: quarum tamen pleræq; donationibus, uenditionibus, & hypothecis in impendia bellorum superioribus temporibus accisæ, aut prorsus alienatæ sunt. Quod itidẽ alijs quoq; uectigalibus in ciuitatum ius translatis factum est. Verùm ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiã regis scitis, uel decretis superiori tempore cõpensabantur. *Nascentia in Prußia.* Metallorum ea regio ferax non est: fruges non malignè profert, & linũ, & lupulum: *Prussorũ commercia.* easq; merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis nauibus, & uasis, exornandisq; domibus aptã, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imò & carnes. Sed hæc ei ferẽ suppeditat Russia, Samogitia, & Lithuania: quin & frugũ, & aliarum rerũ ad uictum pertinentium maiorem copiam eædẽ regiones, & Masouia: cæteraq; Polonia ratibus, & nauibus fluuiatilibus subministrant. Accipit autẽ ea uicissim transmarinis cõmercijs uina, oleum, aromata, saccarum, sal, & alia condimenta mensarum, telam item & pannos laneos iuxta ac sericeos, & quas preterea mittit Lusitania, & India diues cupedias: eaq; omnia Polonis, & Lithuanis Prusia transmittit. *Prussorum uiuendi ratio.* Hinc est uulgò simul, & nobilitati res lautior, uestitusq;, & habitatio cultior. In uictu quidem frugalitas prisca adhuc fermè retinetur. Vtinam compotationes essent moderatiores. Sed est id commune uitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Prusis ordeacea cereuisia crassiore fermẽ peraguntur. Vini non magnus est usus. *Nobilitas, & plebs Prußica.* Distinguuntur Prusi, itidem ac Poloni, sacro, & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulò meliore est conditione plebs in Prusia, quàm in reliqua Polonia. Eodem quidẽ cum nobilitate iure, & ijsdem legibus utitur, prærogatiuis modò quibusdam inferior: per quas tamẽ plebeij neq; à bonis terrestribus, neque ab honoribus, & magistratibus, neq; à sacerdotijs, neq; à consilio publico arcentur. Nec nobilitas modesta, & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque unà cum sacro ordine nonnihil de immunitate sua Reipubl. & concordiæ gratia. Sacerdotibus

iustus

iustus honos habetur, à catholicis præsertim. Monachi,& monachæ, cùm nostra memoria doctore Luthero domicilia sua reliquissent, manent ea etiamnunc propemodum uacua,& ruinosa, aliquot exceptis: quæ sanè infrequentia sunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis potestas in Prussia minùs est restricta, quàm alibi. Senatus constat duobus Episcopis, tribus Palatinis, totidem Castellanis, totidem Succamerarijs, & tribus primarijs ciuitatibus: quarũ non mediocris est potentia. Earũ uerò bini consules legati siue nuncij pro singulis habentur,& alternis dicunt sententias. Episcopi sunt, princeps, senatus,& moderator, Varmiensis. In qua Episcopa me Pius eius nominis quintus Pontifex max. ultro petente D. Sigismundo Augusto Rege, amplissimo Cardinali Stanislao Hosio (ipso libentissimè assentiente) ante sex annos Coadiutorem (ut uocãt) dedit, successoremq; designauit,& collegium sacrum acceptauit. Sed reuertamur ad institutum. Est ergo princeps senatus Prussici Varmiensis Episcopus: huic proximus Culmẽsis, qui olim eum anteibat. Quorum hic Teuthonũ Crucigerorum opera quodã tempore de Gnesnensi prouincia detractus, Rigensi addictus fuit, uehementer accisus redditibus,& episcopa, ecclesiaq; in ditionem ordinis ipsius redacta: ille uerò, Varmiensis inquã, initio quidem Rigensis Archiepiscopi metropoliticam authoritatẽ agnouit. Nunc uerò multis annis in nulla prouincia censetur,& soli subest in rebus Ecclesiasticis Romano pontifici: Magistri,& ordinis dominatum nunquam agnouit, amicitiam,& societatem, cùm & ipse plerunq; Germanici esset sanguinis, libẽter coluit: nec sine malo ac detrimento suo,& Ecclesię suæ. Ad regnum uerò Poloniæ post reliquã Prussiam peculiaribus pactis cum rege Cazimiro initis sese adiunxit. Vuladislauiensis Episcopus habet non contemnendas possessiones in Pomerania. Atq; ea tota fermè in diœcesi ipsius est, indeq; Pomeranię quoq; Episcopi titulũ is usurpat, sed ad Prussicũ consilium nõ pertinet. Palatini sunt, Culmensis, Marieburgensis, qui antehac Elbingensis dictus fuit,& Pomeranicus: Castellani, Culmẽsis, Elbingensis,& Gdanensis: Succamerarij itidem atq; Palatini. Ciuitates, Torunensis, Elbingensis,& Gdanensis, in singulis satrapijs, siue palatinatibus singulæ, eundem ordinẽ seruantes inter se in consilio, quem sui palatini. Hoc est concilium Prussicũ. Consiliarios terrarum Prussiæ uocant: quos & ipsos more aliorũ iuratos esse oportet. Varmiensis tamen Episcopus diuersam ab alijs iusiurandi rationẽ,& formulã pacto præscriptã habet. Nam is, si Rex est in Prussia, ipso præsente: sin minùs, nonnullis magistratibus Prussicis ad id delegatis in arce Marieburgensi, præeunte uerba aliquo Episcopo, iurat. Ciuitatũ delegati iniurati ad consiliũ admittuntur, aliquóne priuilegio, an per abusum, nescio. Habent autem cõsiliarij Prussici sua loca,& ius dicendæ sententiæ in amplissimo totius regni Polonici consilio. Verùm ea loca aliquot annos post auctũ Lithuanorum accessione senatum aliqua ex parte uariata sunt, ita tamen, ut nihilominùs Episcopi inter Episcopos, Palatini inter Palatinos, Castellani inter Castellanos considéant. Ad calcem operis huius ea singula secundùm nouam constitutionem comitialem inter alios notata sunt. Palatinorum iurisdictio,& authoritas in Prussia maior est, quàm in cætera Polonia. Penes eos sunt multæ,& supplicia delinquentium, rerumq; iudicatarum executio. Tranquillitatem quoq; publicam in agris,& extra urbes ij præstant. Castellani,& Succamerarij eodem sunt iure, quo in Polonia. De Episcopis paulò pòst dicemus. Præter hos autem magistratus, habẽt Prussi thesaurarium, præfectos arcium, siue capitaneos, gladiferos, iudices,& scabinos: uerũ ij non pertinent ad consilium. Thesaurarius est, qui pecuniam omnem,& rationes à præfectis,& administris regiorum bonorum,& prouentuum, atq; etiam tributorum publicorum exigit,& uel ipse administrat, uel thesaurario Regni tradit. Olim is Oeconomus fuit, seu procurator Marieburgensis. Gladiferos singulos habent Culmensis,& Pomeranicæ satrapiæ. Iudices nouem sunt. In Culmensi quidem,& Marieburgensi satrapijs singuli: in Pomeranica uerò septem, nempe totidem, quod territoria. Sunt autem ea, Slochouiense, Tucholiense, Suecense, Dersauiense, Zucouiense, Puscense,& Mirachouiense. Habentq; singuli iudices in consilio scabinos iuratos aliquot. Pręfecti arcium,& redituum regiorum in sua quisq; præfectura curam,& administrationem habent. Iurisdictionem nullam fermè habent, præsertim in nobilitatem, neq; in oppidanos amplam: in agrestes ampliorem. Solus Marieburgensis, neq; redituum regiorum curam gerit, neq; in agrestes iurisdictionem habet: arci modò præest, eiusq; præsidio: quod perpetuum est. Cæterùm constitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis,& magistratibus prærogatiuas habet, uelut generalis locum tenens Regis in Prussia. Reddituum uerò,& subditorum regiorum,& sartorum tectorum eius ipsius arcis curationem habet thesaurarius. Igitur primaria totius Prussiæ pręfectura Marieburgensis est: cui Polonus antiquitus pręficitur. Nunc primus de Prussis, è Polonia tamen oriundus, ei præest uir uigilantissimus,& omni genere uirtutum ornatissimus, mihiquè amicissimus, Ioannes Costka, nuper,

Ordo Ecclesiasticus in Prussia.

Senatus, siue cõsilij Prussie.

Varmiensis, et Culmensis episcopi.

Vuladislauiensis etiam Pomeraniæ Episcopus.

Varmiensis Episcopi iuramentum.

Cõsiliarij Prussiæ ad Senatũ Regni pertinent.

Palatinorum potestas.

Magistratus Prussici.

Thesaurarius.

Gladiferi.

Iudices.

Pomeraniæ territoria.

Præfecti.

Marieburgensis præfectus.

Ioannes Costca palatinus Sendomirien.

Præfecturæ Prußicæ.

nuper, Palatinus Sendomiriensis à Rege Henrico creatus. Secundùm hanc in eadem satrapia sunt hæ præfecturæ, Stumensis, Gneuensis, Nouensis, & Stargardensis, siue Starigrodensis. In Culmensi, Brodniciensis, Grudētina, Radinensis, Golubensis, Rogoznensis, Brathianensis, Coualiensis, Copriuunēsis: in Pomeranica, Slochouiensis, Succensis, Tucholiensis, Dersauiensis, & Puscēsis. Torunensem uerò, Elbingensem, & Gdanensem præfecturas ciuitates ipsæ sibi regia indulgētia, & ex pacto uendicarunt, & per magistratus urbanos administrant. Episcopi cum collegijs suis suos, & ipsi habēt arcium atque territoriorum Præfectos, & Burggrauios, suosque iudices, & aduocatos, & oppidanos magistratus. Habent & Cancellarios, & officiales suos in causis Ecclesiasticis uterque Episcopus. Habent enim utranque iurisdictionem, & amplissimam potestatē in suos. Varmiensis quidem episcopa in nulla cēsetur satrapia: uno autē, & non interpolato ambitu in modū principatus bona certis finibus peculiariter circumscripta, & arcibus atque oppidis exculta habet: eaque sic diuisa, ut duas partes Episcopus, tertiā collegium siue capitulū obtineat. In his utrique subiectām nobilitatē habent, & liberam iurisdictionem, ab omni Regiorum magistratuum iurisdictione exemptam. Præterea pertinet etiā Elbingensis ciuitas cū suo territorio ad Varmiensem diœcesim: quamuis iam aliquandiu hæretica labe infecta conniuentibus regibus, & suffragantibus nonnullis magistratibus, ab ecclesiastica Episcopi iurisdictione sese subtrahere nitatur. Bartena quoque terra, & Natangia ante 200 annos eiusdem episcopi iurisdictioni subiectę fuisse, & supra sex millia mansorum tunc Episcopo Varmiensi per fraudem, & iniuriam Cruciferorum detracta esse memorantur. Subditi episcopi, & collegij Varmiensis eodem, quo cęteri Prussi iure municipali utuntur. Sed habent etiam peculiaria, inter se autem cōmunia instituta: quæ Landtsordnung, hoc est, terræ constitutiones uocant. Conuentus etiam communes habent. Ad eos autem nobilitas, ciuitates, & sculteti cum liberis (de quibus postea dicemus) euocati, pro se quisque binos, uel plures etiā è singulis territorijs procuratores, siue legatos mittunt, ijs de rebus, quę in consultationem ueniunt, cum Episcopo, & legatis collegij cōstituturos. Cęterū ea nobilitas omnis, & aduocatus, & ciuitates, præter iusiurandū, quo partim in Episcopi, partim in sacri collegij uerba iurant, nouo quoque Regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipsi ex pacto fidem suam obstringunt. Tametsi de 10 anno in desuetudinē abijt, sublata causa, hoc est, pacatis prorsus rebus Prussicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militię. Iurant etiā sacerdotes, quando certū aliquod sacerdotiū adipiscuntur: Primarij tamen, qui prælati, & Canonici cathedr. appellātur, intra mensem, posteaquā in id collegiū cooptati sunt. Eos autē pontifex quidē max. creat, collegiū uerò unà cū Episcopo eligit alternis mensibus: excepto Præposito, qui à Rege editur, siue præsentatur, ab Episcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum, & suffragium habent in collegio, siue capitulo, nisi sint etiam canonici. Culmensis Ecclesiæ collegium ad quatuor canonicos redactum est. Qui singuli à cæteris unà cum episcopo cooptātur. Ipse autem episcopus à solo rege designatur, à pontifice max. creatur. Cæterùm Varmiensis ex pacto recentior è quatuor canonicis indigenis à rege propositis, unus ab eius ipsius Ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demùm sacris pontificalibus ad præscriptum Ecclesiasticorum canonum initiatur. Magistratus terrestres in Prussia quoque itidem ac in Polonia, à Rege creantur: iudex tamen ex aliquot à Palatino cum dignitarijs, & cætera nobilitate de consessu scabinorum delectis, ab eo editur: Scabini soli à palatino cum cęteris dignitarijs illius loci creantur. Sunt autem & Prussici magistratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari possunt, nisi beneficio ac diplomate regio sibi prospexerint. Ciuitates à decurionibus, seu consulibus, & quidē Germanicæ linguę, & sanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiscendas admittunt) reguntur: quorum non idem ubique, certus tamen est numerus. Et ipsi ius habēt cooptandi, quos uolunt, in sua collegia, quoties uacat locus, eoque maiore sunt dignatione, & authoritate, quādo uolunt, & obsequentiorē habent plebem. His præsident magistri ciuiū à decurionibus, ac de numero ipsorum delecti, & ipsi, itidē atque decuriones perpetui, in primarijs quidem urbibus quaterni, in cæteris uerò oppidis bini, per uices annuum gerentes magistratum. Habent item singulæ ciuitates iuratos iudices, siue scabinos, qui à decurionibus, siue consulibus leguntur: & ipsi autem perpetui sunt, nisi fortè in numerum consulum cooptentur. Neque enim eundem consulum, & scabinum esse licet, præter Elbingam, & Brunsbergam: ubi pars consulum loco scabinorum iudicia exercet. Cæterùm unus è consulibus eis præficitur, quem scultetum, uel iudicem uocant. Primariæ tres ciuitates etiā præfectos habent singulos, ut dudū memorauimus, quos uocant Burggrauios, & eos quidem annuos ferè. Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorij curam gerunt, causasque priuatarū iniuriarū, & sanguinarias iudicant, & pro ijs mul-

Varmiensis diœceseos ius & prærogatiua.

Canonicorū & Prælatorū Varmiensis creatio.

Episcoporum Pruß. designatio.

Magistratuū Prußicorū cōferendorū ius.

Ciuitatū Prußicarum magistratus, & administratio.

Consules.

Magistri ciuium.

Scabini.

Sculterus.

Burggrauij ciuitatum.

ijs multas irrogant. Hunc solum Magistratum rex in ciuitatibus creat, sed nonnisi unum è sex, uel octo è numero consulum eiusdem ciuitatis ab ipso collegio delectis, ijdem autē consules ex omni ciuium numero, Gdani quidem centū uiros, alibi uerò pauciores deligunt, qui sint capita multitudinis, & quasi tribuni plebis: cum quibus cōmunicant nonnunquam consilia de republica, & ex ijs cognoscunt postulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis, propter externorū omnis generis hominum frequentiam, ne quando in seditionem erumpāt, ut nonnunquam factum est. Iudicia nobilitatis iudices terrestres cum suis scabinis, præsidente palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen causa, & status controuersia, itidem ac in Polonia, ad regis iudicium pertinet. A terrestribus iudicijs prouocatio est ad consiliarios Prussiæ: inde uerò ad Regem. In oppidis uerò iudiciaria potestas ferè omnis est penes consules, exceptis paucis causis, quarum mentionem dudum fecimus, & si quæ sunt aliæ ad Burggrauios, uel palatinos pertinentes: sed eam ipsi consules, quod ad priuatorum hominum inter ipsos controuersias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo uerò iudicio in primarijs quidem ciuitatibus ad consules ciuitatis cuiusque, in cęteris autem oppidis ad consilium totius Prussiæ: inde porrò utrinque ad regem prouocatur. Rex uerò de quibusuis prouocationibus ubilibet, & cum quibus uult, cognoscit. Plerunque etiam cognitionem delegat Cancellarijs, & iureconsultis. Alioqui priuatum neminem è Prussia regi euocare licet, exceptis ijs causis, quæ sunt fisci, & iudicij regij propriæ. Magistratus terrestres iuxta ac urbanos euocat de ijs duntaxat, quæ in magistratu perperàm & præter officium suum egerint: uel, si mauult, consiliarijs Prussicis eas delegat, in comitijs cognoscendas. Delegat etiam uel ijsdem, uel quibus uult, causas fisci sui, finium regundorum cum suis bonis, ac diuidundæ inter fratres, & cognatos hæreditatis. Quasuis item alias ab alijs ordinarijs iudicibus per prouocationem ad se deuolutas. Comitia bis quotannis habentur in Prussia statis temporibus, Maio quidem Mense Marieburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Ex iustis tamen causis ea quoque loca mutari possunt. In ijs comitijs à consiliarijs de Republ. in commune consultatur, siue ultrò, siue ex præscripto regio: de prouocationibus terrestrium, & oppidanorum iudiciorum cognoscitur: & omninò iudicia uel à rege delegata, uel si qua sunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Prussis, seu duces ipsius legatis nonnunquam Elbingæ ex fœdere, uel Marieburgi, constituta certa die, conuentus habentur, & consultationes de legibus, & alijs rebus communibus, & controuersis. Non ita pridem in Prussia quoque nuncij nobilitatis, & minorum ciuitatum in comitijs adhiberi cœperunt, tributi sciscendi causa: cuius decernendi potestatē neque rex, neque consiliarij soli usurpant. Ad regni quoque comitia nuncij nuper adeò mitti cœperunt. Sciscitur autē cereuisiarium tributū plerunque in usus publicos, uel in gratiam regis: uocaturque id uulgò cisa, uel accisa. Nonnunquam etiā de censibus, agris, domibus, bonis, & facultatibus, ęstimatione facta, certa portio pensitanda decernitur. Varmiensis Episcopi subditi nihil habent negocij cum comitijs. Solus ijs interest, & præest Episcopus, ac deinde de ijs, quæ ibi constituta sunt, ad peculiatē conuentum suorū refert: de tributo præsertim. Nec temerè ij dissentire solent ab Episcopi sui, & conuentus Prussici sententia. Nihil tamen uetat, ipsos quoque arbitratu suo, authoritate Episcopi, & Capituli pręeunte, peculiares leges, &, ut uocant, ordinationes sibi condere, tributumque sciscere. Quinetiam magistratus primariarum ciuitatum non rarò imperant ciuibus suis tributū peculiare, & operas, aliaque onera in usus publicos urbium suarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Prussia, Regia quidem Gdanensem, & Elbingēsem: quorum hic in Habum lacum, ille rectà in mare procurrit: ducalis uerò Regiomontanū, siue Kœnixbergensem, quà Pręgola fluuius in Habum influit. Atque hic quidem cum portorijs, & omni iurisdictione, & impendijs in ducis: duo uerò reliqui in ipsarum ciuitatum, quibus adiacent, & magistratus potestate sunt. Verùm is tamen, magistratus inquā, sine permissu, uel mandato regio claudendi, & aperiendi portus potestatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper constitutum est. Quod ad bellū attinet, si qua uis hostilis ingruat Prussiæ, domesticis, communibusque plebi cum nobilitate uiribus depellitur. Ac nobilitas quidem cū proceribus equestribus militat, Sculteti item & liberi: (quos ita uocāt, propterea quod & ipsi ab operis, & laboribus, quos rusticani dominis suis pręstant, gratuitam immunitatem habent, medij quodammodo inter nobiles, & rusticanos agricolas: ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem) ciuitates equitatum atque peditatum suppeditant: rusticani peditatum tantùm. Hęc ante institutam coadunationem (quę necdū maturuisse uidetur) de Prussia, & in uniuersum de Polonia nobis σαφέστερον, quod aiunt, ἢ ὡς θέσεων sunt exposita. Quæ cum ciuibus nostris, tum externis non ingrata fore speramus. Sic autem fiet, ut minùs peregrinentur in historia nostra.

Capita multitudinis.

Iudiciorum ratio.

Iudicia urbana

Prouocationis ratio.

Commissaria iudicia.

Comitia Prussica.

Nuncij.

Tributū apud Prussos accisa.

Varmiensium libertas.

Portus Prussiæ.

Belli ratio apud Prussos.

Liberi.

Operæ-

Operæprecium nobis uisum est, coronidis loco hîc adijcere nomenclaturas, & ordinem amplissimi Senatus Regij, quemadmodum in comitijs Lublinensibus ante quatuor annos constitutus est, & nonnihil ab antiquo (quem priore libro recensuimus) mutatus, posteaquam Lithuani sese cum Polonis penitùs coniunxêre, & in unum Reipublicæ corpus coaluêre. Qui tamen ordo non tam accuratè in consessu, quàm in dicendis sententijs, & ferendis suffragijs seruatur.

SENATORVM REGNI POLONIAE CVM CONIUNCTIS EI DITIONIBUS DIGNITATES, & ORDO, SECUNDÙM CONSTITUTIONEM COMITIALEM LUBLINENSEM, ANNO M. D. LXIX. EDITAM.

Archiepiscopi duo.

Gnesnensis.
Leopoliensis.

Episcopi 13.

Cracouiensis.
Vuladislauiensis.
Vilnensis. } alternatim.
Posnaniensis. } alternatim.
Plocensis. } alternatim.
Varmiensis. } alternatim.
Luceoriensis.
Præmisliensis.
Samogitiæ, siue Mednicensis.
Culmensis.
Chelmensis.
Kiouiensis.
Camenecensis.

Palatini cum quibusdam alijs eximijs inter eos interfertis 35.

Castellanus Cracouiensis.
Palat. Cracouiensis.
Palat. Posnaniensis.
Palat. Vilnensis.
Palat. Sendomiriensis.
Cast. Vilnensis.
Palat. Calissiensis.
Palat. Trocensis.
Palat. Siradiensis.
Castel. Trocensis.
Palat. Lenciciensis.
Capitaneus Samogitiæ.
Palat. Brestensis.
Palat. Kiouiensis.
Palat. Iuniuuladislauiensis.
Palat. Russiæ.
Palat. Volynensis.
Palat. Podoliæ.
Palat. Smolenscensis.
Palat. Lublinensis.
Palat. Polocensis.
Palat. Belsensis.
Palat. Nouogrodensis.
Palat. Plocensis.
Palat. Vitepscensis.
Palat. Masouiæ.
Palat. Polesensis, siue Podlassensis.
Palat. Rauensis.
Palat. Brescensis.
Palat. Culmensis.
Palat. Mscislauiensis.
Palat. Marieburgensis.
Palat. Braslauiensis.
Palat. Pomeraniæ.
Palat. Minscensis.

Castellani maiores 30.

Posnaniensis.
Sendomiriensis.
Calissiensis.
Voinicensis.
Siradiensis.
Lenciciensis.
Samogitiæ.
Brestensis.
Kiouiensis.
Iuniuuladislauiensis.
Leopoliensis.
Volynensis.
Camenecensis.
Smolenscensis.
Lublinensis.
Polocensis.
Belsensis.
Nouogrodensis.
Plocensis.
Vitepscensis.
Czernensis.
Polesensis, siue Podlassensis.
Rauensis.
Brescensis.
Culmensis.
Mscislauiensis.
Elbingensis.
Braslauiensis.
Gdanensis.
Minscensis.

Castellani minores 49.

Sandecensis.

Medire-

Medirecensis
Vislicìensis
Biecensis.
Rogoznensis
Radomiensis
Zauichostensis
Landensis.
Sremensis
Zarnouiensis
Malogostensis
Velunensis
Præmisliensis
Calisiensis
Sanocensis
Chelmensis
Dobrinensis
Polanecensis
Præmentensis
Criuinensis
Czechouiensis
Naclensis
Rospirensis
Biechouiensis
Bydgostiensis
Brezinensis
Crusuiciensis
Osuienzi mensis
Camienensis
Spicimiriensis
Inouulodensis
Coualiensis
Santocensis
Sohaciouiensis
Varsauiensis
Gostinensis
Visnensis
Raciaznensis
Sieprcensis
Vissogrodensis
Ripinensis
Sakroczimensis
Ciechanouiensis
Liuensis
Slonensis
Lubaciouiensis
Conariensis in Siradiensis Palatinatu
Conariensis in Lenciciensi
Conariensis in Iuniuuladislauiensi.

Officiales Curiæ 10.

Maresalcus Regni Poloniæ
Maresalcus Lithuaniæ
Cancellarius Poloniæ
Cancellarius Lithuaniæ
Vicecancellarius Poloniæ.
Vicecancellarius Lithuaniæ
Thesaurarius Poloniæ
Thesaurarius Lithuaniæ
Maresalcus Curiæ Polonicæ.
Maresalcus Curiæ Lithuanicæ.

Finis librorum II. Martini Cromeri, de Situ, populis, moribus, magistratibus, & Republica regni Polonici.

MATHIAE AMICHOV MEDICINAE DOCTORIS, ET CANONICI CRACOVIENSIS PRAEfatio, in libros II. de Sarmatia Asiana atque Europea.

ICET multi fuerint qui orbem & partes eius descripserint, tamen utramq; Sarmatiam transilientes, nihil ferè de ea scripserunt, nisi quod quidam in genere de hac & illa mentionem fecerunt, sed adeò obscurè, ut nihil certi hinc colligere possis, quibus figmenta multa & meras nugas immiscuerunt, dum ultra Sarmatiam ad oceanum Septentrionalem campos ponunt Elysios, ubi, scilicet, aura sit temperatissima, uita placidissima & perpetua, omni referta iucunditate: homines uero multorum seculorum confecti ætate & tædioso grauati senio, sponte sese in oceanum præcipitent, quo miseræ senectutis euadant molestias. Scripserunt quoq; illic reperiri terrænascentia ambrosia, succo prædulci & odore suaui, quibus homines quasi paradisi fructibus diu in uita conseruentur: itemque terram producere aurum in magna copia, & nutrire griphones, aues horribiles raptu uiuentes, quæ equum cum sessore in altum leuare queant, atq; aurum effodi & exportari prohibeant. Aiunt præterea illic solem & lunam, cæterasq; stellas perpetuo gyrantes & lucentes, dies temperatissimas & iucundissimas constituere. Verum hæc omnia conficta sunt, carentq; ueritate. Ponunt etiã moderni scriptores Tartarorum terribilem gentem indigenam esse Asianæ Sarmatiæ, & à seculo Scythiam inhabitantem, quum tamen constet eam esse gentem nouam & aduenticiam, à partibus orientis mutatis sedibus, paulò plus ab hinc trecentis annis Asiæ Sarmatiam ingressam, antehac uerò incognitam, quemadmodum ab initio huius libri indicabo. Sed & montes, Alanos, Hyperboreos & Riphæos in orbe terrarum uulgatissimos in illis Septentrionalibus regionibus affirmauerunt, ex quibus nominatissima flumina originem trahere dixerunt, nempè Tanaim, Boristhenem maiorem & minorem, atq; Volham ingentem fluuium: sed quum id à uero alienum sit, hodierna do-

cente experientia, non sine causa reijcimus quidquid ueteres somniarunt de his montibus & fluminum originibus. Nam scimus & experientia didicimus prædicta tria flumina Volham, Tanaim & Boristhenem maiorem ex Moschouia originem ducere: minorem uerò Boristhenem, quem Aristoteles Diaboristhenidem uocat, ex Rusia superiori erumpere, & in maiorem Boristhenem transire. Montes autem Hiperboreos, Riphæos & Alanos scimus & uidimus illic nō esse, nec dicta flumina ex eis, sed ex planicie terræ scaturire, id quod sequenti libro clarissimè indicabimus, nihil nisi quod uerum scimus & experti sumus scripturi. Immutata quidem sunt prisca regionum illarum uocabula, id quod alijs quoq; accidit terris & habitationibus: sed nos ea intacta non præteribimus, indicaturi quid ueteres senserint, quibusque usi sint uocabulis, & in quæ hodie migrârint. Aperuit nobis rex Portugalliæ nauigationibus suis regiones Indicas & Aphricanas ad meridiem expositas, & rex Poloniæ, qui Tartaris & Moscuitis confinis est, indies patefacit nobis per militiam suam plagam Septentrionalem cum gentibus, quę ad oceanum Aquilonis sunt expositæ, & extenduntur in Orientem.

MATHIÆ A' MICHOV DE SARMATIA ASIANA ATQVE EVROPEA LIBER I.

De duabus Sarmatijs in genere. CAP. I.

ANTIQVIORES duas Sarmatias posuerunt, unam in Europa, alteram in Asia, sibijnuicem cohærentes & contiguas. In Europiana sunt regiones Russorum seu Rutenorum, Lithuanorum, Moscorum & eis adiacentes, ab occidente flumine Vissæ, & ab oriente Tanai inclusæ: harum regionum gentes olim Getæ nūcupabantur. In Asiatica uerò Sarmatia, nunc commorantur & degunt plura genera Tartarorum, à flumine Don seu Tanai ab occidente usque ad mare Caspium ab oriente contenta. Horum imperia, genealogiæ, ritus & mores, latitudoq; terrarum, flumina & circūcirca adiacentia in subscribēdis explanabūtur.

De ortu & aduentu Tartarorum. CAP. II.

ANno domini M. CCXI. apparuit grandis cometes in diebus mēsis Maij, octodecim diebus durans, & supra Poloucos, Tanaim ac Rusiam gyrans, caudamq; in occasum porrigens, & aduentum Tartarorum significans: unde sequenti anno gens Tartarorum in illam diem ignota, occiso ut fertur proprio rege Dauid, de submontibus Indiæ, confluxisq; pluribus nationibus Septentrionis ad Poloucos uenit. Polouci siquidem fuerunt gentes secundum latus Septentrionale Euxini maris commanētes, ultra paludes Mæotidis, quos alij Gothos appellant. Polouci autem lingua Rutenorum sonant & interpretantur uenatici seu rapaces, quia sæpenumerò inuadentes eos spoliabant, & bona ipsorum rapiebant atque abducebant, quemadmodum & Tartari hisce temporibus faciunt. Itaq; Tartaris ingredientibus, terras Poloucorum, postularūt per ambasiatam, ipsos principes Rutenorum, ut uniuersis copijs & potentijs se adiuuarent, quoniam par exitium & discrimen eos, sicut & Poloucos expectaret. Superuenerunt autem & Tartarorum nuntij denuntiantes ducibus Rusiæ, ne immiscerent sese bello & adiutorio Poloucorum, sed potius exterminium eorum tanquam aduersariorum procurarent. Rusiæ uero immaturo usi consilio, nuntijs Tartarorum comprehēsis & occisis, perrexerunt exercitualiter Poloucis in adiutorium, terra mariq; uidelicet Mscislaus Romanouic cum militia Kiouień. Mscislaus Mscilauic cum militia Halicień. Item cæteri duces Rusiæ Vladimir, Rurikouicz: duces Cirneouień. & duces Smolnenses. Iunctiq; exercitui omnium Poloucorum peruenerunt in Protolce, & abinde singuli ascensis equis, uenerunt duodecim statiuis ad fluuium Kalcza, ubi iam Tartari castra metati fuerunt, & illico respirandi spatio non dato, Tartari in eos irruerunt, & contritis ac diffugientibus Poloucis acies Rutenorum disijciuntur, plurimaq; cæde peracta bini duces Mscislaus Kiouień. & Cirneouień. captiuantur. Reliqui fugientes (abominabile dictu) à Poloucis socijs, per quorum terram fugam maturabant trucidabantur. Equites quoq; propter equos, pedites propter uestes occidebantur, & in aquis suffocabantur. In illa ergo die Ruteni in pessimū, horrendumq; inciderunt periculum, quale in terris Rusiæ nunquam auditum est. Eaq; prima clades extitit, quam Ruteni à Tartaris pertulerūt. Mscislaus autem Mscilauic Halicień. dux dum ad naues fugiendo peruenisset, superatis fluuijs persequutionem Tartarorum ue-

rum ueritus naues abrumpi præcepit, abindeq; fugax in Halic pauore & trepidatione plenus peruenit. Vladimirus aũt Rurikouicz fuga & ipse saluatus in Kiou perueniens, sedẽ accepit Kiouieñ. Alia uerò omnis multitudo Rutenorũ dum ad naues fugiendo peruenisset, & eas abruptas offendisset, in mœrorem uersa, dum undas tranare non posset, fame cõtabescens illic consumpta est præter paucos duces & aliquos eorum milites, qui in lembis fluuios traiecerunt. Præterea anno domini millesimo, ducentesimo, uigesimo octauo, in maxima multitudine Tartari Russiam ingredientes, uniuersam terram Renesansca uastauerunt, ducem occiderunt, senes & impuberes necauerunt, reliquam multitudinem in captiuitatem abduxerunt, castra incenderunt. Iterum hyeme eiusdem anni uenerunt Tartari in terram Susdalorum & ea uniuersa uastata, ducem Georgium & filios eius, pluresq; alios Susdalorum principes interfecerunt, castrum Rostou incenderunt, captiuos & prædam pro libito abduxerunt. Sequenti quoq; anno in Smolnensem & Cirnyeouieñ. regiones uenientes, eas crudelissima cæde, nulli ætati parcentes peruastauerunt, castra & fortalitia ex quibus duces & milites præ timore suggerant, incenderunt, & onusti captiuorum multitudine in terras suas redierunt.

De crudeli uastatione Poloniæ & Hungariæ per Tartaros. CAP. III.

POst prædicta, Tartarorum horrenda uastatio ex ordine narrationis subnectenda est. Anno domini millesimo, ducentesimo, quadragesimo primo, Tartari in Russiam uenerunt, & Kiou amplissimam urbem & metropolim Rutenorum magnificè constructam funditus deleuerunt. Habuit siquidem præfata urbs portas & turres firmiter ædificatas, & aliquarum portarum tecta deaurata & splendentia, habuit & usq; nunc habet Metropolitanum de ritu Rutenorum seu Græcorum, plurimis Vladicis & episcopis à Danubio per Moldauiam, Valachiam, Russiam, & Moskouiam præsidentem, in Kiouia iam post destructionem non residentem. Habuit insuper ecclesias supra trecentas ornatissimas, quarum aliquæ in campis inter uepres & arbusta in hanc diem permanent, & stant desolatæ pro latibulis ferarum: ex quibus binæ ecclesiæ, uidelicet sanctæ Mariæ & sancti Michaëlis aliquas laminas tecti adhuc tenent deauratas, quas Tartari prędatum uenientes, & inspicientes altim bassina uocant: altim bassina, id est, aureum caput habentes, quia partem tecti deaurati habent. Hac uerò tempestate in monte ubi olim castrum Kiouieñ. stabat, Lithuani domini illius loci, fortalitium amplum de roboribus & lignis extruxerunt & tenent. Itaque tota Russia cum sua metropoli & Podolia omniquaq; pessundata, Bathus Tartarorum Imperator uolens Hungariam ingredi, misit ducem Petã nomine cum magno exercitu uastatum Poloniam. Aiunt Poloni Bathum regem Tartarorum Poloniam, Slesiam, Morauiam uastasse: uerior tamen historia eorum, sicut & chronica Hungarorum referunt, Bathum non fuisse in Polonia, sed duces ipsius, qui trucidatis tyrannis & principibus Rutenorum, receptaq; præda, in oppidum Lublin & Zauichost, uicinijsq; eorum, reduxerunt eam in Russiam, festinanterq; redeuntes, expugnauerunt Sandomiriam cum castro. Illicq; occiderunt abbatem Pokrziunicen cum fratribus eius, & magnum numerum utriusque sexus nobilium & ignobilium uirorum ac matronarum ad conseruandum uitam Sandomiriæ collectorum. Inde exeuntes per Vissicam, in Skarbimiriam uenerunt, & reuertebantur prædam deducturi in Russiam. Dumq; statiua tenerent ad fluuium Zarna, apud uillam quæ maior Thursko uocatur, irruit in eos Vlodimirus Cracouieñ. palatinus cum militibus Cracouiensibus. Vbi inter pugnandum omnis captiuorum multitudo diffugiens, in propinquas syluas se recepit: superati tamen sunt pauci à multis, Vlodimirus palatinus Cracouieñ. cum suis à Tartaris. Verum strage suorum perculsi, Tartari, per syluam Stremech in Russiam recesserunt, & in supplementum accersitis plurimis Tartaris cum fremitu & ira in Poloniam redierunt, & quia maximum exercitum habuerunt, ad Sandomiriam peruenientes, bifariam diuiserunt eum, minoreq; exercitum in Lancitiam, Siradiam & Kuiauiam destinarunt cum principe Cadano, quem Poloni Caydanum nuncupant, qui nullo obice apparente uastauerunt crudelissimè illos tractus cędibus atq; igne. Maior autem exercitus Tartarorum, cuius ductor fuit Peta Tartarorum princeps uersus Cracouiam iuit, omnem oram transitui propinquam, cæde & incendio peruastans. Occurrunt ergo ei in uilla Chmelik prope oppidum Sidlou, Vlodimirus palatinus, Clemens Castellanus Cracouieñ. Pacoslaus palatinus, Iacobus Racibrouic Castellanus, Sandomirien. cum nobilibus & militibus Cracouiensis & Sandomiriensis. Et facto conflictu cum una turma Tartarorum, ipsaq; attrita pedem referente, & ad alteram præstantiorem turmam se diuertente, Poloni certamine priori fessi, pauci à plurimis aduerso pectore confossi ceciderunt: reliqui uerò in fugam conuersi, per itinera nota euaserunt. Ceciderunt in eo conflictu desiderati Christinus Sulkouic de Nyedued, Nico-

Kiou metropolis Russiæ.

Polonorum clades.

laus Vitouic, Albertus Stanpotic, Zementa, Grampina, Sulislaus, milites strenui, & alij plures ualidi. Ex quorum strage tantus pauor irrepsit, ut alij in alias regiones fugerent: agrestes uerò cum pignoribus & pecoribus in paludes & syluas, & inuia se conderent. Sed & Boleslaus Pudicus dux Cracouiæ & Sandomiriæ cum Grzimislaua matre, & Kinga coniuge sua primum uersus Hungariam in castrum Pieninide propè oppidum Sandecz, postea uerò in Morauiam ad monasterium Cistercieñ. effugit. Tartari autem post cladem apud Chmelik peractam, Cracouiam in die cinerum peruenerunt, & eam uacuam hominibus inuenientes (omnes siquidem in abdita diffugerant) in ecclesias & domus incendio sæuierunt. Ecclesiam uerò sancti Andreæ tunc extra muros Cracouieñ. extantem, uallantes oppugnabant, expugnare tamen non ualuerunt, quoniam pluribus Polonis magna ui & fortitudine se & sua illic defendentibus, irrito cœpto recesserunt, & in Vratislauiam perrexerunt, eam similiter ut Cracouiam desertam habitatoribus, sed & conflagratam habitationibus reperientes. Ciues enim Vratislauien. pauore consternati, ferè omnibus relictis, pretiosioribus duntaxat festinè raptis, fugam inierunt: quod gentes ducis Henrici de arce uidentes descenderunt, & opes cum uictualibus in arcem inducentes, urbem cum tectis eius flammis exusserunt. Et Tartari in urbe nil reperientes, castrum uallarunt, & post aliquot dies obsidionem soluentes (ut aiunt) orationibus & lachrymis Cessai prioris ordinis Prædicatorum & fratrum eius in castrum admissorum depulsi, recesserunt. Interimq; feria secunda paschæ Tartaris qui Kuiauiam uastauerũt, superuenientibus simul iuncti in Leguiczam profecti sunt. Dux etenim Henricus secundus sanctæ Heduuijs filius per illud tempus ibi collegerat gentes & armigeros, tam nobiles quàm agrestes maioris Poloniæ & Slesiæ. Aduenerant & principes cum suis militibus Myeczlaus Kazimirides dux Opoliensis, Boleslaus filius Depoldi marchionis Morauiæ expulsi, qui Syepiolka cognominatus est, & Pompo de Hosterno magister cruciferorum de Prusia cum fratribus sui ordinis, insuper & cruci signati plures. Quumq; ex oppido Legniceñ. duceret agmina, & ea obequitaret, lapis de summitate ecclesiæ beatæ Mariæ decidit, parumq; abfuit, quin caput ducis Henrici diripuerit, quod reuera infaustum omen fuit. Suburbana itaque oppidi Legnicensis prętergressus, quatuor acies instruxit & ordinauit. Primam de cruce signatis uoluntarijs, & de auri fossoribus oppidi Goltberck, alijsq; peregrinis militibus: hanc Boleslaus Syepiolka filius marchionis Morauiæ ducebat. Altera acies fuit militum Cracouiensium & maioris Poloniæ, hanc Sulislaus frater Vlodimiri olim palatini Cracouiensis circa Chmyelik occisi ductitauit. Tertiam aciem gubernauit Myeczlaus dux Opoliensis, in qua erant milites Opolienses, & Pompo magister Prusiæ cum fratribus & militia sua. Quartam aciem ipsemet dux Henricus ex præstantioribus militibus Slesię, & maioris Poloniæ, ac pretio conductis militibus rexit. Totidem erant Tartarorum agmina, sed robore & frequentia pugnatorum præstantiora, ita ut unum agmen eorum omnia Polonorum agmina excederet. In campo igitur qui Bonus campus dicitur, porrecto, & in omnes partes lato uterque exercitus quinto idus Aprilis, aliàs feria secunda post octauas pascæ conuenit. Primumq; crucesignatorum & aurifossorum exercitus cum Tartaris magno impetu congressus, uelut teneræ aristæ à grandine percussæ, à sagittis Tartaricis obtritus est. Deinde duo agmina sub gubernatione Sulislai militis, & Myeczlai ducis Opoliensis consistentia, pugnare cum tribus Tartarorum agminibus ingressi, ualidam in Tartaris stragẽ ediderunt, ita ut pedem referrent, & fugam inirent. Quidam autem celerrimo cursu circa utrumq; exercitum discurrens, terribili uoce clamauit. Byegayce byegayce, quod sonat, fugite fugite, Polonis terrorem incutiens. Quam uocem Myeczlaus dux Opoliensis audiens, deserto prælio fugit, & secum magnam partem militum traxit. Quod uidens dux Hẽricus, ingemiscens dixit, Gorze se nam stalo, id est, peius & moleste nobis accidit: inducensq; suam quartam aciem fortissimorum militum, tres acies Tartarorum à duabus aciebus Polonorum disiectas prostrauit, & in fugam conuertit. Quarta autem acies Tartarorum, & maior omnium cum suo duce Peta superueniens, horribili impetu bellum intulit, & bellum acerrimum inter utrosque durauit, magnaq; ex parte Tartaris cęsis, & in fugam spectantibus, quidam Tartarorum uexillifer ualde magnum ferens uexillum, in quo chi litera Græca depicta erat, talis X, & in summitate hastilis imago teterrimi & nigerrimi coloris cum barba prolixa, cœpit incantando fortiter caput imaginis quatere, ex quo illico fumus & nebula horrendi & intolerabilis fœtoris in Polonos diffusa est, ut penè exanimati, & inualidi ad bellum redderentur. Clamore itaq; horrendo eleuato, in Polonos Tartaricus exercitus conuersus, acies eorum quæ interim integræ erant, dirupit, & eas magna strage affecit. In qua dux Boleslaus filius marchionis Morauiæ dictus Syepiolka, & Pompo magister crucisignatorũ de Prusia cum multis insignibus militibus necati sunt. Dux uerò Henricus corona à Tartaris circumfusus est, ut à tergo & fronte cęderetur, iamq; suis omnibus

omnibus unà pugnantibus prostratis, ad extremum circa eum non nisi quatuor milites uersabantur. Sulislaus frater olim Vlodimiri palatini Cracouiensis, Clemens palatinus Glogouiensis. Conradus Konrathouicz, & Ioannes Iuanouicz, qui quanta potuerunt ui & conatu principem Henricum ex prælio educentes, ad fugiendum disponebant: sed ducis equus sauciatus subsistebat. Tartari igitur ne Henricus euaderet, ueloci cursu consequuti eum cum tribus præfatis militibus, quarto Ioanne Iuanouicz ab eis segregato uallauerunt, cum quibus aliquanto tempore decertabat: Ioannes uerò Iuanouicz equum recentem à Rocislao aulico ducali receptum, penetratis hostiũ cuneis duci administrauit. Quo ascenso dux sequebatur Ioannem Iuanouicz, uiam per medios hostes ei parantem. Ipsoq; in cursu uulnerato, & euadente, dux Henricus intercipitur, & tertiò circumuallatur: dũq; audacissimè contra Tartaros dimicaret, & manu sinistra eleuata, Tartarum sibi obuium feriret, ab altero Tartaro lancea sub ascella trãsfixus, ex equo demisso brachio moribundus defluxit: quem Tartari ingenti strepitu inconditarum uocum facto capiunt, & extra locũ certaminis quantum esset geminus Balistæ iactus pertractum, framea caput absciderunt, corpusq; insignibus omnibus despoliatum nudum reliquerunt. Occisa est in eo prælio multitudo nobilium Poloniæ, inter quos clari & insignes fuerunt Sulislaus frater Vlodimiri palatini Cracouiensis, Clemens palatinus Glogouiensis, Conradus Konrathouic, Stephanus de Virbna, & Andreas filius eius, Clemens filius Andreæ de Peltznica, Thomas Pyortkouic, Petrus Kussa & cæteri. Corpus ducis Henrici post cladem in sexto digito sinistri pedis uix cognitum, & repertum per Annam coniugem eius in medio chori ecclesiæ sancti Iacobi apud fratres minores Vratislauiæ sepultum est. Pōponius uerò magistri Prussiæ, & militum insigniorum supra expressorum, in eodem monasterio sancti Iacobi Vratislauiæ corpora tumulata sunt. Boleslai autem filij Marchionis Morauiæ funus in Lubens in choro conuersorum humatum est, super cætera corpora fidelium in loco prælij sepulta, Ecclesia in hanc diem durans constructa est. Maxima uictoria de duce Henrico & Polonis Tartari potiti, lectis spolijs unicuique interemptorum unam auriculam absciderunt, & nouem saccos grandes ad sciendum numerum occisorum repleuerunt. Ducis autem Hẽrici capite in longiori hasta erecto ad castrum Legnicz (oppidum enim metu Tartarorum exustum fuerat) applicuerunt, mandantes ut duce eorum occiso, castrum eis aperirent. Castrensibus conuenienter respondentibus, quod pro uno duce occiso plures duces filios occisi haberent. Illi uerò circa Legnicz uastatis & incensis uillis in Othmuchou se receperunt, ubi quindecim diebus statiua continuando, omnem regionem per circuitum uallauerunt. Exinde Ratiborien. oram adeuntes, in Bolesisko octo diebus commorati, in Morauiam secesserunt, & Venceslao rege Bohemiæ in castris se continente, eã plus quàm uno mense incendijs & cædibus uastauerunt: ab Olomunc septimis castris in Hungariam peruenerunt, & maiori hordæ ipsius Bathi quæ Hungariam intrauerat sese consociauerunt.

Nobilium Polonorum strages.

De cruenta uastatione Hungariæ per Bathi Imperatorem Tartarorum.
CAP. IIII.

Bathi uastata & ad nihilum redacta Russia, Hungariam cum quinquies centum millibus ingredi contendebat. Resistentem ergo inter montes Sarmaticos, & in clausa dicta Russiæ introitum prohibentem, comitem palatinum Hungariæ à Bela quarto rege Hungariæ cum gentibus missum præfatus Bathi obruit & expugnauit, festinanterq; exurendo oppida & uillas ad Titiam fluuium qui uulgariter Cisa appellatur, ex montibus Sarmaticis uersus meridiem in Danubium fluẽtem peruenit. Et exinde gentes Tartarorum excurrentes, Vatiam cum sua cathedrali ecclesia uastauerunt & incenderunt. Ad Pest quoq; ubi rex Bela quartus exercitum contra Tartaros colligebat, ibant & redibant, aliquando appropinquando, nonnunquam uerò fugiendo, prout est mos pugnandi Tartaris. Quumq; copiosum exercitum, tam ex nobilibus quàm spiritualibus rex Bela coadunauerat, aduersus Tartaros procedens ad fluuium Titiam applicuit, & castra metatus est, adhibitaq; custodia mille armatorum ad pontem, putabat Tartaros nõ transire fluuium, quoniã altus est, limosus multum, & impermeabilis. Tartari aũt qui multò maiores fluuios transierant, inuento uado Titiam noctu transnatarunt, & in aurora exercitum Hungarorum cum Bela rege eorum undiq; circundederunt, missisq; densis, & quasi infinitis sagittis, uelut quum grando nebulosus ac densus cum fragore descendit, Hungaros perturbarunt, multos occidẽdo, plurimos uerò uulnerando. Hungari ergo ueluti impræparati, & absq; ordine contrauenientes cadebant. Quod alij uidentes, meticulosi clàm discedebant & fugiebant. Tartari uerò tanquã astuti, sinebant eos per mediũ sui transire. Vnde Colomannus frater regis sic, & rex Bela quartus tanquam ignoti euaserunt.

runt. Reliquos uerò conclusos Tartari crudelissimè ad unum necauerunt. Inter quos spirituales maiores ceciderunt, Mathias Strigoniensis archiepiscopus, Vgolinus Colocen. archiepiscopus, Georgius episcopus Iaurien. Reynaldus episcopus Transsyluanien. & ecclesiæ Nitriensis episcopus, Nicolaus Scibinien. præpositus Vicecancellarius regis, Eradius archidiaconus Bachiensis, magister Albertus Strigonien. archidiaconus. De alijs autē secularibus nobilib. & ignobilibus ferè infiniti occisi sunt: & qui fugerāt cōsequuti in uijs necati iacuerunt. In Pest etiā multi plebani collecti in ore gladij superuenientib. Tartaris perierunt. Rex aūt Bela quartus properè fugit ad metas Austriæ, ubi captus & detētus fuit per ducē Austriæ: tandem dimissus ad reginam coniugē suam perueniens, secessit in Sclauoniam, illic usque ad persequutionem Cadan cōmoratus. Vastata itaque Hungaria ex una parte Danubij, in hyeme proxima gelato Danubio in partem alterā penetrauerunt, & sedes inter Iaurinum & Strigonium fixerunt, ubi in hanc diem fossæ & tumuli habitationis eorum cernuntur. Ex quo loco præfatam trans Danubium regionem spolijs, incendijs & occisionibus crudelissimè afflixerunt. Quumque in Tartariam secedere proponerent, diuiso exercitu, princeps Cadan aduersus regem Belam in Sclauoniam diuertit. A cuius facie territus rex, ad mare, tandem ad Polam ciuitatem fugit. Cadan autem quemadmodum cum Bathi constituerat, pertransitis & uastatis Bosna, Seruia & Bulgaria substitit circa Danubium, donec horda Imperatoris Bathi superueniret. At Bathi post discessum Cadan uallauit & expugnauit Strigonium urbem, illa tempestate nobilem, cuius incolæ erant uarij mercatores, Almani, Gallici & Italici: & quia thesauros quos Tartari expetebant in terra suffoderant & occuluerant, idcirco omnes necauerunt, nulli sexui, nullique ætati parcentes: destructaque Strigonio, secus Danubium transeuntes ad exercitum principis Cadan operientem & expectantem peruenerunt. Tandem iuxta paludes Mæotidis uia priori in Tartariam abierunt. Tempus autem quo Tartari Hungariam afflixerunt, & multimodè uastauerunt, erat ferè biennium.

Quomodo Innocentius papa quartus misit ad Cham Tartarorum, ne Christianos persequeretur: & quomodo fidem Mahumeti susceperit. CAP. V.

Discedentibus Tartaris tota Europa contremuit, & principes Christianorum timore perculsi, ne redirent consulebant inuicem. Innocentius quoque papa quartus ex consilio Lugdunen. fratrem Ascelinum ordinis prædicatorum cum pluribus fratribus eiusdē & aliorū ordinū ad eos misit, anno domini M.CCXLVI. qui per Almaniam & Bohemiam in Vratislauiam uenit, exceptusque & ueneratus est à Boleslao Slesiæ & Vratislauiæ duce. Exinde transiens ad Lancitiam peruenit, à Conrado duce Mazouię cum suis recollectus et hospitatus. Dehinc ad Cracouiam deductus, à Boleslao pudico, genitriceque eius Grimislaua, & à Prandotha ordinario loci benignè suscepti & habiti sunt, pluribus pellib. subtilibus prouisi, supra id quod proprio ære potuerunt emere, quoniam principes Tartarorum sine munere adire nephas est. Tulit autem fortuna, ut esset apud Boleslaum pudicum principem Cracouiæ atque Sandomiriæ, Vasilko princeps Russiæ, nepos matris suæ: huic itaque cōmendati, in Russiam per ipsum deducti sunt: ad Kiouiam uerò uenientes, equos acquisiuerunt pro conditione terrarum Tartarorum ualentes, qui pedibus aquam & pabulum sub niuibus sibi quærerent. Tandem ex Kiouia procedentes, plures duces Tartarorum pertransierunt donec ad Cham seu Imperatorem Tartarorum applicuerunt. Cui legatione domini Papæ Innocentij quarti exposita, postulauerunt ut deum uniuersorum agnosceret atque coleret, & eum quem misit Iesum Christū: utque gentem Christianam crudeli nece, quemadmodum fecit in Polonia, Hūgaria & Morauia non perderet. Et accepto responso, quod Cham per quinquennium gentem Christianam non inuaderet, per eandem uiam ad dominum apostolicum cum literis Imperatoris Tartarorum redierunt. Habes in speculo historiali Vincentij libro XXXII. hanc historiam, quam cautè legas necesse est, quoniā in aliquibus superstitiosa est. Post discessum legatorum Christianorum superuenerunt legati Saracenorū, persuadentes Tartaris, ut sectam & fidem Mahumeti acceptarent, tanquā faciliorē & tolerabiliorē, uoluptatibus plenam, uirisque belligeris competentiorem, Christianorum autem religionem confutando dicebant esse otiosorum, imbecillium, & idololatrarum imagines colentiū: Saracenorum uerò legem multis utilitatibus atque uoluptatibus refertā, & cæterarum religionum ui & armis expugnatricem, ut superbos debellaret, humiliatis uerò tributum constitueret. Placuit barbaris & ipsi primum Imperatori Bathi & omnibus Tartaris, tanquam uiris cordatis audacibus & sensualibus persuasio Saracenorum, ideo illam & non alteram susceperunt. Et quum dicant Eissa Rocholla, id est, Iesus est spiritus domini: Mahumet uerò Rossolai, id est, Mahumet est iustitia dei, noluerunt spiritum dei Iesum benedictum spiritualiter uiuere do-

Vincentij historia fabulosa.

uere do-

uere docentem acceptare: sed iustitiam dei, hoc est Mahumet carnaliter & tanquam bestiam sensualem in spurcitijs uolutantem, ab omnipotenti deo iuste in lacu pœnarum die ac nocte cruciandam amplexati sunt. Itaque ex tunc uelut & nunc Mahumetum uenerantes sequuntur. Pentateucho Moysi obediunt, circunciduntur, & legalia obseruant, campanis carent: se quotidie lahi illo illoloh, quod in Latino sonat: Non est deus nisi unus deus, clamant. Ingenue se profitentur Ismaelitas, quia de Ismael ortos: Christianos uerò dzintis, id est, paganos, & gaur, id est, infideles, & sine religione appellant. Celebrant uelut alij Saraceni, tria in anno festa, primum kuiram, id est, oblationis pasca in memoriam oblationis Isaac, quando Abraam multarum gētium pater præcepto dei ipsum necare & offerre proposuerat. In isto festo offerunt arietes, aues, alites &c. Aliud festum colunt pro animabus, tunc uisitant sepulchra suorum maiorum, operibus misericordiæ insistunt, & alunt pauperes. Tertium festum agunt pro se suaque salute. Pro primo festo rite peragendo triginta diebus ieiunant, pro altero uno mense, pro tertio duodecim diebus.

De moribus Tartarorum, & de contentis in terra eorum. CAP. VI.

TArtari sunt homines ut frequenter staturæ mediæ, pectore, & scapulis ampli, facie lati, naso simi, colore tetri & deformes, robusti uirib. & fortes, famē, frigus & æstū facile patientes: equitatu ab ineunte ætate & arte sagittādi gaudentes. Omnia sua secū ducunt, uagi & instabiles loco, cū uxoribus pueris atque pecorib. in cāpis degūt. Ciuitates, uillas & domos non habent. Pro hyeme ad releuandū à frigore, ad mare Caspiū diuertūt, quoniā illic ratione maris tēperiē aëris inueniunt. Ad æstatem in suā regionē redeūt. Aliqui eorū unam porcam, duas, tresue in longū per iugera tria, quatuor & ultra sulcant, arāt, & milio seminant, inde cibos & bairā, id est, pastas faciunt. Non habēt frumentum, nec aliquod aliud legumen, pecora & pecudes plurimas tenent, præcipuè caballos & caballas pro equitatu & uictu ualentes. Incidunt & uulnerant equos, cruoremque & per se, & cū milio uorant: carnes pecudū, pecorum & equorum comedunt etiā semi crudas. Caballos pridie tum sponte, tum morbo mortuos exciso loco apostemato perlibēter comedunt. Bibunt aquam, lac, & ceruisiam ex milio coctam. Aquam Turchi & Tartari uocant Su: interdū Tartari dicunt Suha, id est, aqua. Ceruisiam aūt miliarē seu ex milio factā, buzā nominant, eandē Ruteni Bracha uocant. Laudant lac, præsertim komiz, id est acetosum, eo quod stomachū eorū confortet, & medicinam purgatiuā faciat. In conuiuijs & cum hospitibus aduenisque bibunt Araka, quod est lac sublimatū, quod mirabiliter & cito inebriat. Non furantur, neque fures inter se patiuntur, rapto tamen uiuere uicinos spoliando periucundum & deificum est apud eos. Nō sunt artificia inter eos, nec pecuniæ, sed res pro rebus commutant. Verum in horda Zauolhensi, inceperūt aspros, id est, argēteos obolos Turcorū accipere & tenere. In horda uerò Prekopeñ. ducatos acceptant. In horda Nohaiska res pro rebus dant, uafri & perfidi sunt exteris, sibijnuicem uerò & suis omnibus fidelissimi. Indumenta sæpenumero ex filtro & lana alba grosse & planē facta gerūt. Oponce plurimum diligunt, in expressione huius nominis præponūt literā, i, ioponce, & nō oponce nuncupantes, & est palliū album spissum inconsutile pro imbribus & fluuijs benè utile. Terra eorum terra plana & absque montibus, absque lignis & arboribus, graminibus duntaxat abundans. Vias non habent, neque nauigia, sed per dies iter suum computāt, ut terra Zauolhensium Tartarorum citissimæ equitationis, à flumine Volha ad mare Caspium est quasi triginta dierū: equitant una die uiginti milliaria magna Germanica, pedib. non gradiuntur nec itinerant. Feræ apud eos reperiuntur, cerui, damæ, dorcæ, & snak, quod est animal quātitatis ouis, in terris alijs non uisum, lana griseum, duo parua cornua habens, cursu uelocissimum, & esus carnium eius suauissimus. Et dum grex snak in aliquo campo inter gramina cōspicitur, Cham seu Imperator Tartarorum cum suorum multitudine equestres uadunt, & omniquaque circundant in altissimis graminibus delitescentes. Dumque tympanis incipiunt sonare, tunc snak tāquam metu perculsæ, rapidissimè hinc atque illinc ab una parte circumstantium ad alteram procurrunt, & iterum atque iterum decursando uadunt, usquequo fatigati deficiant, tunc irruentibus Tartaris cum clamore occiduntur.

De finibus & metis Tartarorum Zauolhensium. CAP. VII.

CLauditur terra Chā & Tartarorū Zauolhensiū ab ortu solis mari Caspio seu Hircano. A' Septētrione cāpis longissimè, latissimeque protēsis. Ab occasu fluminibus Tanai & Volha. A' meridie partim mari Euxino seu Pōto, partim altissimis montibus Iberiæ & Albaniæ. Mare Caspiū uocant Ruteni Chualens ke more: & est mare non ab Oceano, sed à fluminibus illic defluentibus congestū. Fluunt multa ac

magna flumina in aluearium illius maris, de ripis altis impetuosè & quasi per saltum ex alto in medium decidentibus, & iuxta ripas sub ipsas transeuntibus iter præbentibus. Vnde fit ut ibi in æstate à Persis & Medis refrigerium quæratur: & in hyeme ratione euaporationũ temperies cõflatur. Iuxta illud mare & post ad orientẽ, ut Ruteni proferũt, sunt Tartari criniti, quos Tartari Calmuchi & paganos nũcupant, quoniam ritũ Mahumeticũ non colunt, nec crinis capitis abradunt, quemadmodũ Tartari oẽs radunt, præter adolescentes, q rasa coma binos radios criniũ ab aure dextra, & alium à sinistra usq; in brachia prominentes, in signum innubilitatis aut uirginitatis relinquunt. Ab occasu sunt flumina Tanais & Volha. Tanaim Tartari Don appellãt, qui secundũ fontes suos ex ducatu Resensco à duce Moscouiæ occupato, uersus septentrionẽ fluit. Pòst flectitur in meridiẽ, & tribus ostijs paludes Meotidas ingreditur: imò ipse paludes Meotidas causat. Sunt iã circa Tanaim arbores, pomaq; et alij fructus: sunt & mellificia quercina nonnulla, & pauciora de pino. Inde est quod Tartari sanctũ Don dicunt: quia iuxta illũ, uictum ex fructibus, melle & piscibus reperiunt. Volha fluuius Tartaricè Edel nuncupatus, ex Moscouia profluit, ex fontibus septentrionalibus & occidentalioribus quàm Tanais: qui quum ad septentrionẽ flueret, longo Tanaim circuiẽs interuallo, deflectitur in orientẽ & meridiẽ, & uiginti quinq; ostijs seu fluminibus in mare Euxinum delabitur. Distat Tanais à Volha quinq; hebdomadarum itinere, ad minus ueloci cursu trium hebdomadarũ equitatione, uel plus. Et est Volha triplo maior quàm Don. Viginti quinq; aũt partitiones, seu particularia flumina ipsius Volhæ sunt magna: minora autem ex eis sunt tanta, quantus Tyberis Romæ, aut Visla post Cracouiam. Sunt multũ piscosi præfati fluuij, ita quod framea Tartari, cæteriq; transeuntes in ripa stãdo pisces cũ aqua decurrentes secent & tollant. Est iuxta hos fluuios Tanaim & Volna air, id est, calamus aromaticus, qui & brostuorse dicitur, in maxima copia Ibidẽ reuponticũ, quod Tartari nominant cinireuent, crescit: & cinireuent nomen est Persicũ. Itẽ cucilabuca, uel ut alij exprimũt hilcabucha: & in Latino sonat oculus cornicis: & est multæ calefactionis. De ortu horũ fluminum Don & Edel, quum de Moscouia tractauero clarius dicam. Quoties aũt Tartari Zauolhenses in terras nostras spoliatũ ire uadunt, & per hæc & alia flumina absq; nauigio, alligatis sarcinis desuper, coniugibusq; & pueris in dorsis equorũ sedentibus, ipsimet caudas caballorũ tenentes transnatant, & rapinas, crudelitatesq; plurimas inferunt. Ad meridiẽ uersus mare Caspium sunt mõtes Iberię & Albaniæ, quos Rutenia gẽte Piasihorsci Circaci, quasi quinquemontani Circaci uocãt. Inter illos siquidẽ montes sunt Gazarorũ gentes, quas ut Morauica Legenda depromit, sanctus Cirullus & Metudius fratres, per Michaëlem imperatorem Constantinopolitanũ missi, ad fidẽ Christi conuerterunt, & usq; nunc fidem & ritum Græcorũ profitentur: sunt homines bellicosi, in tota Asia & Aegypto acceptabiles. Apud hos Tartari Zauolhenses tela comparant. Verum hac ætate Græci illas gentes Abgazari & Abgazeli nominant, et uicinæ iuxta illos sunt gentes Circasi & Mengrelli, oẽs de ritu Græco per beatum Cirullum in fidem Christi reductę. Inde sanctus Cirullus rediens ex mari Euxino seu Põtico (in quo omnipotens deus mirabilis & gloriosus in sanctis suis, dederat habitaculum & ecclesiam marmoream per manus angelorum sancto Clementi structam, quam singulis annis in festo sancti Clementis & septẽ diebus, mari recedente & siccato, securè circumsiti incolæ aggrediebantur, sanctum dei uenerando, collendo & extollendo) sustulit corpus sancti Clementis, & in Morauiam prædicaturus Christum dominum secum tulit & asportauit. Deinde Romam euocatus, & per papam Nicolaum citatus, prędictum corpus sancti Clementis Romam detulit, & in ecclesia sancti Clementis honorificè deposuit. Ipse Cirullus cum Metudio fratre in eadem basilica beati Clementis Romæ sepulti: sed non reperta ossa illorum, quantum libet summè desiderata in eadem basilica quæsita. Ex montibus Circassorum piacihorski, seu quinque montium fluit magnus fluuius Tirck in Tartarico nuncupatus, rapidissimo cursu lapides secum uoluens, & multos pisces, in mare Caspium defluit. Post hunc ex eisdem montibus fluuius Cohan, minor quàm Tirck, in prænominatum mare Caspium descendit.

Tartari criniti. *Don flu.* *Edel flu.*

De genealogia imperatorum trans Volham incolentium. CAP. VIII.

QVatuor sunt hordæ Tartarorum, totidem imperatores eorũdem, scilicet horda Zauolhensium, horda Precopensium, horda Cosanensium, & quarta horda Nohacensium, quintamq; addunt quæ imperatorem non tenet, & nuncupant eam Cazacca: de his inferius dicetur. Horda in Tartarico multitudinem significat. Principalis ergo horda est Czahadaiorum siue Zauolhensium, quæ Tak Xi, id est, capitalem hordam, uel homines principales & liberos sese nominat, tum quia nulli subijcitur, tum quia ab ipsa cæteræ hordæ propagatæ sunt. Ob hoc & Mosco-

Horda.

Moscouitæ magnam hordam Zauolhensium hordam appellant. Inde etiam imperator eorum Ir Tli Xi lingua ipsorum, hoc est, liber homo dicitur. Dicitur & Vlu cham, quod sonat magnus dominus, siue magnus imperator: ulu enim magnus, cham uerò dominus & imperator est. Eundem aliqui magnum canem dixerunt, & malè interpretati sunt: quia Vlu cham non significat magnum canem: cham etenim cum aspiratione dominum & imperatorem: & cham sine aspiratione cruorem & nunquam canem sermone Tartarorum designat. Produnt itaque & referunt Tartari, quod quædam uidua concepit & peperit filium nomine Cinkis, & quum filij ipsius tanquam adulteram necare uoluerunt, finxit & excusauit se non ab homine, sed à radijs solis concepisse. Cui figmento filij credentes matrem liberam dimiserunt. Natus ergo eius Cingos uel Cinkis, homo sortis humilis, creuit in uirum magnum & fortem: & is fuit primus propagator & sator imperatorum Czahadaiorum seu Zauolhensium. Huius filius fuit Iocucham gentilis & paganus Iocucham genuit Zaincham tertium imperatorem, qui in orbe terrarum, & maximè in Polonia, Hungaria & Russia dicitur Bathi. Iste destruxit Gothiam & Russiam, & uastauit Poloniam, Slesiam, Morauiam & Hungariam, prout à principio dictum est. Idem Bathi fuit gentilis primum: tandem sectam Mahumeti persuasus cum Tartaris suscepit, quam in hanc diem tenent & sequuntur. Quartus imperator ex Bathi genitus fuit Temir Cutlu, & interpretatur ex Tartarico felix ferrum: temir felix, & cutlu ferrum: erat siquidem felix & bellicosus. Iste est ille Tamerlanes in historijs celebratus, qui totam Asiam uastauit, & usque ad Aegyptum pertransiit. Iste imperatorem Turcorum Pesaitem primum conflixit, & captiuatum catenis aureis alligauit, & post in breui dimisit. Iste habuit exercitum duodecies centena millia. Fuit & alius princeps Tartarorum eo tempore Acsac Cutlu, quod in Latino sonat claudus, uel claudum ferrum: quoniam claudus erat, sed ferox. Is multa bella feliciter gessit, & ciuitatem magnam in terra Czahaidi, id est, Tartarorum Zauolhensium, nomine Cumumedezar expugnando desertauit, & in solitudinem redegit. Stant domus illius ciuitatis muratæ uacuæ, & ecclesię olim Gothorum trecentę in ritum Mahumeticum & Mesquitas absque habitatoribus redactæ. In castro illius ciuitatis fit sepultura imperatorum Zauolhensium. Quintus imperator ex Temir Cutlu progenitus fuit Temir Czar. Iste dicitur, per Vitoldum ducem Lithuaniæ & Vladislaum regem Poloniæ in auxilium contra cruciferos Prussiæ euocatus fortiter pugnans ferro occubuisse. Sextus imperator ex Temirczar genitus fuit Macmetczar. Ex isto genitus est Achmetczar septimus imperator & achmet sermone Tartarorum exponitur componibilis. Achmet genuit Sziachmet octauum imperatorem. Sziachmet sonat quasi religiosus achmet: & Tartari cognominant ipsum Siachmet, quod est martyrizatus Achmet: quia per Lithuanos captus detinetur, in Couno incarceratus, iste euocatus per Albertum regem Poloniæ, & per Alexandrum magnum ducem Lithuaniæ in solatium contra Mendligeri imperatorem Procopensium Tartarorum anno domini millesimo, quingentesimo uenit sub hyemem cum sexaginta millibus pugnatorum: mulieres uerò & pueri fuerunt supra centum millia: & quia hyems fuit horrida, intensique frigoris, coniunx eius per imperatorem Precopensem clàm uocata, frigus & inediam non ferens, in Precopa Siachmet marito suo cum magna parte exercitus fugit. Itaque Siachmet militibus diminutus, & intensissimo frigore pressus, per Mendligeri Precopensem oppugnatus, disiecto eius exercitu conflictus est, & cum trecentis equis uersus Baiazetem Turchorum imperatorem fugit. Quumque in Bialigrod, quod sonat album castrum iuxta mare ponticum peruenisset, intellexit se captiuandum mandato imperatoris Baiazet: idcirco præpeti cursu retro cum quinquaginta equis fugit, & in campos propè Kiou euasit. Capitaneus uerò Kiouiensis per exploratores de ipso certior redditus, circundedit eum cum suis & captiuauit, in Vilnamque Lithuanis misit, unde aliquoties fugerat, & consequutus, comprehensus & reductus est. Alexandro autem rege Polonię & magno duce Lithuanię conuentionem generalem in Bresce Rutenorum agente, aduenit mandato eius Sziachmet ex Vilna, & magnificè per regem Alexandrum ad unum milliare obuiam sibi eunti susceptus est: deinceps in Radom per Polonos, ut reduceretur in Tartariam trans Volham, conductus aliquot millibus armatorum leuis armaturæ, decretum est: & ut competentior reductio, & à suis laudabilior susceptio fieret, præmiserunt Cazac Soltan fratrem germanum Sziachmet: qui trans Volham peruenit, & cum Albugerim czar patruo Sziachmet in Czahadai terra eorum cognata moratur. Siachmet uerò pro expeditione armatorum in Lithuaniam transiens, ad suggestionem Mendligeri Precopensis imperatoris captiuatus est denuo per Lithuanos, & in Couno, quod est castrum iuxta mare Balteum, detrusus ac incarceratus est, uerè Siachmet, id est martyrizatus, à suis nuncupatus.

Vlu cham.

Tartarorum Catalogus imperatorum.

Quod

Quod gentes Scythiæ inquietæ sunt & semper rapaces. CAP. IX.

NOn possunt Tartari in quiete uiuere, quin semper uicinos impetant ac inuadant, prædamq́ ex spolijs hominum ac pecorum abigant & reportent, & hoc commune est omnibus hordis Tartarorum, ab exordio & ingressu eorum in hanc diem: unde pauca pro multis exemplificando. Anno domini millesimo, ducentesimo, quinquagesimo, quarto ingens Tartarorum exercitus ex multis legionibus conflatus, & per gentes Rutenorum atq́ Lithuanorum adauctus, cum ducibus Tartarorum Nogay & Thelebuga post festum sancti Andreæ in terram Sandomiriēsem aduenit, transiensq́ per glacies induratas fluuiæ Vislæ, tam ciuitatem, quàm ecclesias eius incendit, castrumq́ in quod uniuersa Sandomiriensium regio cum uxoribus, pignoribus, ac fortunis confugerat cinxit, & illud nocte ac interdiu expugnauit: sed quum non præualuisset, duces Rusiæ Vasilco & Leo filij Danielis regis Russiæ dolosè suaserūt omagium & subiectionem præstituros propter securitatem, quod Sandomirienses fecerunt. Tartari autem fide uiolata clamore ualido & concursu inuecti in castrum, omnes crudelibus supplicijs truculentissimè enecauerunt, fluxitq́ sanguis occisorum de colle arcis tanquam quidam riuus in Vislam. Alios uero homines occidere fastidientes, tanquam gregem cumulatos in Vislam impulerunt & submerserunt, effusiq́ è Sandomiria Tartari ducatum præbentibus Rutenis, in Cracouiam uenientes, & eam uacuam habitatoribus reperientes, in tecta & ualetudinarios sæuierunt, tribusq́ mensibus grassati, nullam resistentiam passi, onusti præda in Tartariam reuersi sunt. Præterea apud Cracouiam puer natus uix semestris (mirabile dictu) articulata uoce Tartaros uecturos & Polonorum capita præcisuros prædixit. Cunctis trementibus interrogatus, an ipse etiam Tartarorum aduentum timeret, respondit plurimum sese timere, quum inter alios suum caput essent præcisuri. Et ecce sub intensissimis frigoribus & densissimis niuibus ferocissima gens Tartarorum famem sedatura, ducibus Nogay & Thelebuga primum in Lublienses & Mazouiæ, & post in Sandomiriensium, Siradiensium & Cracouiensium oras in numero locustarum uenit. A castro & ciuitate Sandomiriensium, cum ignominia & strage, militibus qui in præsidio erant, strenuè tutantibus repulsi plures ecclesias, monasteria & munitiones obtinuerunt & incenderūt. Ad Cracouiam autem in uigilia natiuitatis Christi applicantes, & eam expugnari adorsi, aliquot insignes eorum amiserunt, ululatuq́ edito ab ea discesserunt, & depopulationem cum spolijs longius extenderunt. Dux Lesco niger de uiribus suorum militum diffidens, in Hungariam cum Griffina sua coniuge secessit. Et Tartari grassantes ad alpes Pannonias & ad Slesiam peruenerunt. Terris itaq́ prædictis spoliatis, sacerdotibus, lactantibus, & senibus trucidatis, cum ingenti præda hominum ac pecorum abscesserunt, quum apud Vladimiriam Rusiæ parentes uiginti unum millia de uirginibus duntaxat nondum nuptis computauerunt: ex quo multitudo cæterorum uirorum & fœminarum poterit æstimari. Eodem ferè tempore Tartari per Cumanos inducti, Hungariam cædibus, & spolijs usq́ ad Pest uastauerunt: & in ea ab octaua epiphaniarum usq́ ad festum paschæ commorati sunt. Item eodem anno Tartari imperium Constantinopolitanum inuaserunt, & pluribus hominibus trucidatis, multa loca desertauerunt. Vnde ex his liquet, quod Tartari nunquam sine spolijs uiuunt, & quod uicinas gentes turbant & inuadunt; ueluti istis annis Tartari Precopenses sæpenumero Valachiam, Rusiam, Lithuaniam & Moscouiam affligunt. Tartari uerò Nohaienses & Cosanenses Moscouiam inuadunt, & spolijs atque cædibus implent.

Tartarorum perfida sæuitia.

Prodigium.

Quæ gens, quæ natio habitet in Scythia. CAP. X.

OVum sint treceti & sex anni, quod Tartari ingressi occupauerūt Sarmatiā Asiticā seu Scythiā, pulsaret forsan quępiā dubitatio, quęnam gentes inhabitarint præfatā Sarmatiā Asiaticā & nunc, & priscis tēporibus Scythiā appellatam. Ad hoc ex precedētibus facilè est secundū historias respondere, quoniā Gothi illas terras tēpore aduentus & ingressionis Tartarorū incoluerūt, à uicinis Polouci nūcupati, quod sermone Sclauorū, Rutenorum & Moscouitarū rapaces & spoliatores sonat: quia tunc Gothi quemadmodum nunc Tartari tanquam canes uenatici uicinas inuadentes nationes molestabāt ac spoliabant. Sed altius exordiendo dicamus quod secundū Ptolomæum Pheludianum in secundo Quadripartiti, angulus Aquilonis septētrionalis, ubi nunc residēt Tartari, est de partitione trianguli signorū septentrionalium aureorū: dominaturq́ in eo Saturnus cū signo aquarij, qui reddit præfatū angulum ferocem & horrēdum secundum incolas eius: sic enim inquit idem Ptolomæus: Qui in confinib. terrarum Sarmatiæ & terræ Ascardę conuersantur, Aquario & Saturno assimilantur: unde maioris sunt crudelitatis, qualitatesq́ animarū suarū ferocissimæ. Hæc ille. Malignę siquidē est influentiæ

fluentiæ ille falcifer Saturnus, & humano generi infestissimus, suis contrarijs qualitatibus frigiditatis & siccitatis semper contrarius. Ex illo ergo angulo consurrexerunt & usq; in hanc diē insurgunt nationes rigidæ & crudeles, humanum genus perturbātes, secundum quod Hieremias primo capitulo dixit: Ab Aquilone pādetur omne malum, super omnes habitatores terrę. Quod si cui placeret examinare, manifestissimum et uerum, quia diuinū oraculum, apparebit. Ibi enim historiæ, & Ptolomæus in loco præallegato tradunt mulieres quę Amazones dicuntur, habitasse, illis tēporibus terror mundi: nam fragilitate sexus abiecta, plures terras uexauerunt, Asiamq; minorē occupauerunt, & Ephesum famosam urbem construxerunt. His deletis & exterminatis successerunt aliæ nationes Scythæ cōmuniter nuncupatę, orbi terrarū utplurimum molesti. Tandem superuenerunt Gothi, qui & Gethæ uocantur, quorū captiui à Grēcis, & comicis eorum Geta, & à Dacia Dauus & Dacus, tanquam sclaui & serui tēti & nuncupati fuerunt. Hi longo tempore possederunt illas terras, ciuitatesq; & castra mutauerunt: præda ut semper uixerunt, donec ex Iuhra à finibus septentrionalis Scythiæ superuenerunt Iuhri, qui postea Hugui, deinde Hungari sunt dicti. Hi Gothos sui multitudine presserunt & expulerunt. Ciuitates tamen & quædam castra non obtinuerunt. Gothi pulsi alienas sedes intrauerunt: primumq; Alanos, Roxolanos, Rutenos & Vandalos eiecerunt: tandem iuxta mare Ponti commorati, Bulgariam, Thraciam, & imperium Constantinopolitanum inuaserunt, quos Zeno imperator perhorrescens & suspectos habens, ad Italiam liberandam de manibus Odoacri Eruli misit, prout infrà dicetur. Vandali uerò & Alani uagi, à Constantino Magno sedem petierunt, & pro mansione Pannonias acceperunt. De his specialiter inferiùs tangetur. Iuhri autem multiplicati per flumina magna transeuntes, ut fertur, per uenatores ceruam sequentes ducti & animati, terras Russorum intrauerunt, & Pannoniam properē aggressi sunt: præficientesq; eis Attilam in ducem, ferè toti Europę molesti fuerunt. Deinceps Gothi q sup remāserant, pace oblata multiplicati sunt, & Tartaros inuasores, imò & exterminatores, prout in principio huius operis diximus, acceperunt. Hęc summariē de habitatoribus Sarmatiæ Asiaticæ dicta sunt. In sequentibus autem ampliùs & particulariùs dicetur.

Amazones. *Gethæ.* *Hungari.* *Iuhri.*

De Gothis. CAP. XI.

Gothi de Scythia pulsi partim in Taurica insula, & iuxta eam, iuxtaq; mare Ponti cōmorati sunt: partim uerò cū Ragaso rege eorū plus quàm ducenta millia Italiā inuaserunt: & quū Roma tremeret, & tantā potentiam expauesceret, multitudo eorū in aspero montis Fesulani iugo inedia cōsumpta est: captusq; & in uincula coniectus est Ragasus rex: exercitus uerò eius tanquā pecudes disiectus, trucidatus, & uenundatus est. Hi aūt qui circa Tauricam & Pontū sederūt, bifariam diuisi sunt, & qui cum duce Alarico ad occasum in Italiam & Galliam profecti sunt, Visigothi, id est, occidētales Gothi uocati sunt. Qui uerò cum principe Frigiderno in locis suis ad mare pōti permanserunt, Ostrogothi, hoc est, orientales Gothi sunt appellati. Exinde apertum & manifestum est, unde Ostrogothi & Visigothi dicti sunt. Patet, etiam, quod Gothi sub rege Daciæ in Gothia degentes, friuolè & ineptè eis nomina Ostrogothorum & Visigothorum approprianr, quum non de ipsis, sed de his quos diximus circa Pontum & Mysiam commorantibus, & illis ad Gallias transeuntibus, orientales et occidentales Gothi primum & uerè dictum sit. Illi autem in Gothia, in septētrione ad oceanum in terra algidissima, haud in oriente degunt: maleq; & absurdè aliena nomina eis usurpant. De hoc uide Paulum Diaconum libro decimo sexto, capite secundo. Orientales quoq; Gothi Mysiam & Thraciam, cęterasq; Constantinopolitani imperij prouincias ingressi sunt, quos imperator expauescens, & ab Imperio Constantinopolitano semouere cupiens, cum Theoderico rege eorum ad liberandam Italiam contra Odoacrū misit. Hi per Seremium & Pannoniā gradientes, quum prope Aquileiam circa fluuium Sontium se suaq; iumenta reficerent & pabularent, Odoacrum cum grandi exercitu uenientē, & eis oppugnationē inferentē fuderunt. Qui fugiens Romam peruenit: & quia clausas ei portas reperit, retrocedēdo ad Rauennā cucurrit: quē Theodericus obsidione cinxit, & post trienniū cum eo compositione facta, dolo occidit, totiq; Italiæ dominatus est. Qui aūt reges Gothorum in Italia, Gallia, & Hispania fuerunt, de facili ex historicis colliges: quoniā de his non est mihi intētio principalis scribendi. Iuhris aūt siue Hungaris, de Sarmatia Asiana in Pannoniā abeuntibus, reliquiæ Gothorum auctæ & multiplicatę sunt, quas Tartari ab oriēte superuenientes in toto deleuerūt: sed & ciuitates, castraq; demoliti sunt, ut solū in Taurica insula residui reperirentur. Verum Ianuenses ex Italia Theodosiam seu Caffam urbem famosam in Taurica insula sub ipsis obtinuerūt, & coloniam fecerunt. Tandē Tartari de familia Vlanorū, de quibus infra dicetur, per portum septentrionalem insulam ingressi, totam cum oppidis, pagis

& cam-

& campis occupauerunt, ducibus de Mancup, qui generis & linguę Gothorum fuerunt, duntaxat castrum Mancup retinentibus. Postremò Mahumet octauus Imperator Turcorum, auus moderni Selambeci imperatoris, Tauricam insulam comprehēdit, Caffam expugnauit, Tartaros Precopenses seu Vlanos cum toto Cheroneso homagiales sibi fecit, & ultra insulam ad septentrionem, castrum Azau in ripa Tanais incastellauit, & in hunc diem Turci tenent. Binos quoq; duces & fratres de Mancup unicos Gothici generis linguagij superstites, ad spem gregis Gothorum prolificandorum, gladio percuisit & castrū Mancup possedit. Sicq; Gothi penitùs tam circa Sarmatias, quàm in Italia, Hispania, & Gallia extincti sunt, nec eorum genealogia ampliùs comparet.

De Alanis, Vandalis & Sueuis. CAP. XII.

Alani fuêre gentes in Alania regione Sarmatiæ Europianæ, flumini Tanai contiguæ & conterminæ: & est regio plana, sine montibus, paucas sinuositates & colles habens: caret colonis & habitatoribus, quoniam ab inuasoribus eiecti & dispersi, in alienis prouincijs consumpti & extincti sunt. Stant campi Alaniæ latè profusi, tam Alanis quàm aduenis possessorib. orbati ac deserti: duntaxat interdū Cazaci eam pertranseunt, quærentes, ut moris eorū est, quę deuorent. Cazac Tartaricum nomen est, Cozac uerò Rutenicū, ualens in lingua Latina seruile stipendiarium, grassatorem seu reyteronē: spolijs enim uiuunt, nulli subiecti, gregatim latissimos & uacuos campos tres, sex decē, uiginti, sexaginta, &c. numero percurrentes. Crescit in illa terra calamus aromaticus uberrimè, tartarskiezele à Polonis nomine à Tartaris mutuato nūcupatus: quoniam non longè à Tartarorū regione crescit & multiplicatur. Ast Vandali sunt & fuerūt populi Germaniæ, ut suis traditionibus celebrant Plinius, Suetonius Tranquillus, & Cornelius Tacitus, secus flumen Vandalum à regina eorum in libamen & sacrificiū dijs suis pro uictoria ex inimicis adepta, spōte in ipso submersa appellatū. Hoc flumen Istula & Visla uocatur. Vt autem de Vandalis completior historia referatur, accipiendum est, quod Sclaui ex Iauā filio Iaphet per Helisam procreati sunt. Noē siquidē genuit Sem, Cham, & Iaphet. Iaphet uerò Iauan quartogenitum & fratres eius. Iauan iuxta mare Ionium & Aegęū Grecos edidit & multiplicauit, simul & Helladicos & Aeolios, Sclauosq; per filium suum Helisam propagauit: à Iauan enim Ionium mare dictum est: Hebræi quoq; Ionios & Gręcos lingua eorum Iauan uocitant. Hæc est sentētia Iosephi de filijs Noë. Sclaui itaq; mox post Græcos ad occidentem terras possederunt, Seruiam, Rusciam, Dalmatiam, Mysiam, Bulgariam, Bosniam, Croaciam, Pannoniam & Sclauoniam. Fuerunt autem principes Lech & Czech bini fratres, Iauan nepotes, de femore Helisæ descendentes, Croaciam ac Slauoniam per Crupam fluuium rapidum & uelocem disterminatas, forte cum cognatione & familijs eorum inhabitantes, regiam, locumq; principalem suæ residētiæ in Psari castro ac uillagio eius nominis tenentes: uilla usq; in hodiernum diem cum suo nomine Psari permanet ad fluenta Crupæ, plures inhabitatores & colonos, nostro æuo etiā linguagij Sclauonici habens. Castrum uerò demolitum solas ruinas & fundamenta arcis demonstrat. Quum aūt ex multiplicatione hominum & genealogiarum Dalmatia, Croacia & Sclauonia eas non comprehēderet, sępenumero iurgia & cædes inter fratres, principes & cognatos pullabant. Quapropter præfati duces Lech & Czech uitando pessima facinora, parricidia & mortes hominum animo concordi & consilio salubri, collectis rebus & gentibus eorum, per familias et colonias cum tota suppellectile, quantulacunq; tunc habebatur, relictis sedibus natiuis, ad occidentales diuerterunt regiones exploratum ire & percontari nouas sedes. Sciebant nanq; orientales meridionalesq; regiones colonis & habitatorib. occupatas atq; refertas: & idcirco frustra eas aggrediēdas & quærēdas. Profecti itaq; peruenere in Morauiam & Bohemiam, & lustrata uniuersa illa regione, uasta quidem & nondum culta perspecta & aura eius salubri, & gleba fertili, fixerant tētoria in mōte qui Rzip dicitur: cœpitque Czech frater minor, loci amœnitate delectatus, à maiori natu germano suo Lech plurimis instantijs petere terras Morauiæ & Bohemiæ in hæreditatem suam, posterorumq; suorum perpetuendas & populandas: Lech autem ad obeundam & nutriendam beneuolentiam fraternam, consensit uotis, petitionibusq; Czech, & ualedicens processit cum suis uersus orientem & septentrionem, deueniensq; in terras incultas, à nemine unquam habitatas, Slesiæ & maioris Poloniæ, suos suaq; omnia exposuit & firmauit: multiplicatiq; Lechitę, qui & Poloni, in his locis maioris Poloniæ & Slesię, creuerūt Deo uolente in maximo numero, & impleuerunt Vandaliam, id est, Poloniam, iuxta flumen Vandalum, qui nunc Visla nominatur. Impleuerunt Pomeraniam, Cassubiam, & totam regionem secus mare Germanicum, ubi nunc est Marchia, Lubec & Rostoc usq; ad Vestualiam, sortitiq; sunt uarias nominationes secundùm uarietatem locorum, quæ inhabitunt:

Bohemi & Poloni ex Sclauis.

runt: & hi, qui penes fluuium Sueuum, nunc in Teuthonico Spre, seu Spreua dictũ commorati sunt, Sueui nuncupati: & alij iuxta eos Burgundi, à casis, & aceruis, quos lingua sua Polonica Brogi uocant, appellati sunt: sicq; de reliquis, Dreuianiæ, & Trauianæ à copia lignorum, & graminum nomina perceperunt. Tempore autem imperatoris Augusti, ut refert Bergomensis in supplemento Burgundorum, octuaginta millia ex Septentrione uenientes, ripas Rheni insederunt, quos Drusus, & Tiberius nepotes Octauiani, ut refert Paulus Orosius, expulerunt, & repedare in cognatas sedes compulerunt. Tandem Drusus Rhenum, & Albim fluuios transeundo pugnauit. Albis fluuius est per Bohemiam, & Misniam usq; in mare Germanicum decurrens, Labya in Bohemico nuncupatus, & in Sueuos, & Burgundos incidit, quibus cũ cruentissimam pugnam egit cũ uictoria. Sed uictor Drusus in eodem prælio per ferocissimam Sueuorum gentem necatus occubuit, & in Maguntiam relatus sepultus quieuit. Exinde Cæsar Octauianus, ut mitescerent sub mitiori cœlo, Sueuos, ut inquit Suetonius Tranquillus, traduxit in Galliam, atq; in proximis Rheno agris collocauit: ubi urbs Augusta in honorem imperatoris Augusti structa est: qui translati in hanc diem Sueui à priori patria, & Vindelici à linguagio Vindelicorum atq; Sclauorum, nominãtur, ipsaq; urbs Augusta, Vindelicorum Augusta dicitur. Hæc referunt præfatus Suetonius Tranquillus, & Martinus in sua Martiniana parte secunda, sub descriptione Cæsaris Augusti: tametsi Sueui de prouincia eorum cis mare Germanicum sita educti fuerunt: alij tamen Poloni, Vindelici, & Sclaui sub intrauerunt, & illam regionem repleuerunt. Vnde tempore Valentiniani imperatoris, ut dicit Orosius, & Bergomensis in Supplemento, Burgundi iterum ex Septentrione de terra Vindelicorum surgentes, ad Rhodanum fluuium pertransierunt, & quia pacificè illas terras caluerunt, à uicinis eorum intacti, Burgundiam ex suo nomine uocatam constituerunt. Sed Vindelicos circa Lubec, Rostoc, Mekelsburg, & fluuium Sueuũ imperatores Henrici, tanquam gentiles Christum colere nolẽtes expugnauerunt: sicq; ad extremum Henricus tertius deuictis prædictis gentibus Teuthonicos in eorum loca induxit, & locauit. Refert quoq; historia Henrici tertij, quod quatuor reges Vindelicorum capti, diebus festis, & diebus coronationis suæ lebetes, & caldaria in ignominiam eorũ ad coquinam eius ferebant. Et uerum quidem est, quod usq; in hodiernam diem perdurant Vindelici, seu Sclaui in illis locis circa Lubec, Rostoc, Misnam, & Marchiam, non in urbibus, sed in pagis, & uillagijs, præcipuè hi, qui Sarbi, & Vindæ uocantur, permanent, & nomina Polonorum atq; Vindelicorum prisca in nominatione locorum, castrorum, & ciuitatum. Nam Lubec, Rostoc, Mekelsburg, &c. nomina sunt Polonica.

Continua narratio, de Vandalis, Alanis, & Sueuis. CAP. XIII.

EXpulsi Alani è suis sedibus ad Vandalos declinauerũt, & simul Pannoniam intrauerunt, ipsamq; quasi sexaginta annis inhabitarunt: postea rempublicam Romanorum inuadentes Gallias afflixerunt: & exindè (ut referunt historici) ad Vandaliam, seu Poloniam redierunt, & usq; ad tempora Stiliconis commorati sunt: intuleruntq;, ut ex quibusdam signis conijcio, immensam multitudinem argenteorum, cum figura, & effigie Adriani Imperatoris, prout titulus, & superscriptio ostendit. Quam monetam in hanc diem est reperire apud Polonos secùs decursus aquarum, & illuuia pluuiarum, & in campis in cultura agrorum, uocantq; eam ruricolæ denarios Sancti Ioannis Baptistæ, propter expressam imaginem capitis, & colli ad similitudinem capitis Sancti Ioannis in disco. Tempore autem Honorij Imperatoris Stilicon comes Romanus cupiens filio suo Eucherio apicem, & culmen Imperij conquirere, Vandalos, Sueuos, Alanos, & Quados concitauit ad arma, & ad perturbandum dominium Romanorum. Qui in Gallijs debacchantes, diuina, & humana pessundarunt, atq; destruxerunt. Deinde Gothis cedentes Hispanias penetrauerunt, & nunc has, nunc illas terribili mente afflixerunt. Deinceps ad Aphricam occupandam per Bonifacium principem Rom. euocati transierunt, & illam ferro, & igni uastantes conquisiuerunt. Primo itaq; anno Gratiani, puta anno Domini tricentesimo, octuagesimo primo, & deinceps super Vandalos de regno Poloniæ exeuntes regnauit Modigisilus annis triginta. Post hunc filius eius Gundericus in Hispanijs annis sedecim: hic capta Hispali, quum manus in Ecclesiam ipsius ciuitatis extendisset, à dæmone correptus interijt: cui Gensericus frater successit, ut refert Paulus Diaconus, ab Hispanijs ad Aphricam transiens, cunctam penè Aphricam ferro, flamma, rapinis crudelissimè deuastauit, fidem catholicã impietate Ariana infectus subuertit, episcopos profligauit. Sub hoc turbine, teste eodem Paulo diacono, & Posidonio beatus Augustinus episcopus Hipponensis, ne suæ ciuitatis ruinã cerneret, expletis annis uitæ suæ septuaginta sex, migrauit ad Christum. Deinde Gensericus Carthaginẽ inuadit,

uadit, atque capit cum ualidissimo exercitu: ex Aphrica aduectus Romam spoliat, multa millia captiuorum cum regina Eudoxia, & duabus filiabus in Carthagine duxit, quam Trasamundo filio suo in matrimonium copulauit: Campaniã, & Appuliam flammis consumpsit, Capuam, & Nolam pari ruina strauit. Inter has procellas uir pijssimus Paulinus Nolanæ urbis episcopus, pro cuiusdam uiduæ filio sese in seruitutem tradidit. Regnauit Gensericus annis quadraginta octo. Eo mortuo successit Honoricus filius eius, qui effugatis amplius quàm CCCXXXIIII catholicis Episcopis, & Ecclesijs eorum clausis, plebem uarijs supplicijs affecit, & quidẽ innumeris manus, & linguas abscidit: illis tamen expeditissimẽ loquentibus, ut refert beatus Gregorius in tertio libro Dialogorũ, & Paulus Diaconus in gestis Romanorum. Tandem iudicio Dei percussus, scatens uermibus miserabiliter expirauit. Post hunc Guntamundus nouẽ annis regnauit. Post quẽ Trasamundus, qui ducentos, & uiginti episcopos in Sardinia exilio relegauit. Deinde anno Domini quingentesimo, uigesimo regnauit Hildericus filius eius ex Eudoxia filia Valentiniani Imperatoris à Genserico captiuata genitus. Hunc pater Trasamundus ad mortẽ ueniens, sacramenti nodis astrinxit, ne unquam in regno suo catholicis consuleret. Qui mox patre mortuo antequã regnum susciperet, omnes catholicos ab exilijs iussit reuocare, & episcopis ecclesias reformare. Regnauit annis octo. Hunc Gilimer perimens, annis quinque post eum regnauit, qui tantæ crudelitatis fuit, ut nec parentibus parceret. Tandẽ Belisarius patritius à Iustiniano Imperatore missus est ad Aphricã, qui magnas copias Vandalorũ fudit, regemque eorum Gilimerũ uiuum capiens catena argentea uinctũ Iustiniano Constantinopolim misit. Sic Vandalorum regnũ in Aphrica destructũ est. Habes ex prędictis, quod Vandali, Sueui, & Burgundi fuerunt de regno Poloniæ, à locis Polonię, quę inhabitarunt, appellationẽ, & nomina sortiti, linguam, & sermonẽ Polonicum profitẽtes, & loquẽtes. Habes secundò, quod pręfati populi Vandali, Sueui, & Burgundi, Germani, & non Sarmatæ, neque Scythę fuerunt. Ideò Sigisbertus, Vincẽtius in speculo historiali, & cæteri antiquiores, inconcinnẽ, & iniustẽ Scythas fuisse scripserunt. Collige tertiò, quod prædictæ gentes non de Scandia insula, sed de Polonia oriundi, partem Europę occidentalem, & Aphricam perturbauerunt. Vnde non rectè antiquiores dixerunt eos Scythas ex Scandinauia insula, quum Scythia propriè sit post Tanaim in Asia ad Orientem: Scandia uerò, siue Scandinauia fuit, & est ad Occasum solis post mare Germanicũ in Septentrione, Daciæ cohærens, quã rex Daciæ possidet multis millibus passuum à Scythia distans. Valdè ergo indistinctè ac impertinenter iam dictæ gentes, Alanique, Gothi, & Huni ab inexpertis de Scandia dicuntur exijsse, quum in ea nunquã fuerint, nec eam penetrauerunt, aut contigerunt. Collige quartò, quod Poloni, & Bohemi, Sueui, & omnia genera Sclauorũ post diluuium in hanc ætatem in suis sedibus, & cognatis regnis permanent, & non aliundè superuenerunt. Nec est uerũ quod fassus est Blondus (salua uenia tanti historici, in alijs doctissimè scribentis, & modernorum, sequaciumque eorum) quod Sclaui à Tanai, & Bosphoro ascenderunt in Illyricum, Dalmatiam, & Croaciam. Lech quoque, & Czech principes Polonorum, & Bohemorum ad Occidentẽ diuerterunt, & terras Vandalorum post egressum ipsorum in Gallias intrauerunt, quum Sclaui in ipsorum prouincijs, & in principes Lech, & Czhech in Polonia, & Bohemia à diluuio in nostram ætatem permanserunt, permanent, & Deo fauente permanebunt. Veruntamen Ruteni cum suis principibus ascenderunt eo tempore, & alijs de Russia, & Bosphoro in Illyricum, & Croaciam, & spolia referebãt pinguia, nec illic permanserunt. Etiam exeunt de Vandalia, seu Polonia armigeri sexaginta millia, nonnunquã centum millia ad oppugnandum hostes: nec per hoc desertatur regnũ Polonorum, quum ciues, mercatores, & coloni agrorum in oppidis, & uillagijs intacti permanent absque desolatione, & sic quod non sint loca ingrediendi, & occupandi exteris: sicut fuit, & tempore Honorij Cęsaris, quando Vandali pugnatores duntaxat, exiuerant in Gallias. Et adhuc inquiunt historici, quod regressi Vandali, qui primũ Gallias affligebant, sedes eorum in Vandalia inhabitauerunt: ergo alij ipsas non occupauerunt. Collige quintò, quod linguagium Schlauorum amplissimũ est, & diffusum, plurimas terras, & prouincias possidens, ueluti sunt Seruij, Mysij, Rasci, seu Bulgari, Bosnenses, Turco hac tempestate subiugati, uelut sunt Dalmatę, Croatæ, Pannonij, Sclaui, Carni, Bohemi, Moraui, Slesitę, Poloni maiores, & minores, Mazouitæ, Pomerani, Cassubitæ, Sarbi, Ruteni, Moscouitæ: hi omnes Sclaui, & Vindelici sunt, per ampla regna inhabitantes. Sed & Lithuani iam sclauonizant: Nugardi quoque Plescouienses, Smolnenses, & Ohulici. Vide chronicas eorum, & cosmographias. Collige sextò, quod cis mare Germanicum Poloni, Sueui, & Burgundi, consumpti, & exterminati sunt per Henricos imperatores, duntaxat Sarbis, & Vindis, seu Vindelicis adhuc manentibus, ut expressum est suprà.

Lingua Sclauorum latiss.

De situ

De Ihuris, CAP. XIIII.

IHuri de Iuhra terra Scythiæ septentrionalissima,& frigidissima,iuxta Oceanum Septentrionis,à Moscouia ciuitate Moscorum ad Orientem, & Septentrionem quingentis milliaribus magnis Germanicis distante, ascenderunt, & uenerunt per terrã planam ad meridiem in regionem Gothorum in Scythia,ubi nũc Tartari Zahadaienses,seu Zauolhenses degunt,presseruntq; sui multitudine,& eiecerunt Gothos de Gothia in Sarmatiam. Quumq; coaluissent,& penè in infinitũ multiplicati fuissent,audientes à uenatoribus, qui ceruã sequentes transierant flumina Volhæ,& Tanais,quod esset terra Sarmatarũ Europæ fertilior,& auræ mitioris,coaceruatim præfata flumina transnatantes,Sarmatas, & Rutenos conflixerunt, Gothosq; insequentes cum eis in Mysia, & Thracia bellarunt,& eos superarunt:intrantesq; Pannoniam solo uino, & regionis ubertate delectati,mansionem in ea fixerunt: Maternum,& Tetricum capitaneos Romanorum cũ eorum gentibus aggressi conflixerunt, & Materno occiso Tetricum in fugã uerterunt:præterea regem elegerunt, & supra se constituerunt uirum uafrum,animosum,& strenuum,Attilã nuncupatum,quẽ Hungari suo idiomate Ethele uocãt. Is aduocatis, & recensitis multis regibus,& gentibus,Gallias ingressus,eas tyranniter,& crudeliter uastauit.Et quum ad campos Cathalaunicos longè,lateq; patẽtes deuenisset,Aetius patricius cum Romanorũ cohortibus,cum Theodorico rege Gothorum, multisq; alĳs gentibus aduersus eum accelerabat.Quo comperto Attila aruspices de uictoria cõsuluit,qui inspectis extis superatum iri, inferioremq; ipsum in illo bello fore dixerunt, adĳcientes,quod maior de inimicis occideretur: putabatq; Attila, quod Aetius supremus dux partis aduersæ caderet, aliquo modo de morte ipsius gaudens (terribilis enim uisa est ei potentia Aetĳ)acies ordinauit,& instruxit,cauteq; ad uesperum,nõ in meridie tubas canere iussit, & congredi.Vbi numerosissimus populus cæsus est,& Theodoricus rex Gothorum,nõ Aetius,quod Attila optabat,cecidit,& occubuit. Attila uidens se uictum, se & suos inter currus in medium castrorũ recepit:nox enim aderat:pręcepitq; è sellis equitum in struem congestis focum accendere,ut si impeteretur, præcipitaret sese in ignẽ,& arderet potiùs, quàm in manus hostium deueniret. Altera autem die Thorismundus filius Theodorici Regis Gothorum, ultum iri cupiens necem genitoris, contra Attilam acies instruebat. Aetius uerò suspectam habens potentiam Gothorum tanquam & Hunorum, persuasit Thorismundo,ut omissa pugna ad possidendum solium paternum properaret, ne frater eius regnum præoccuparet: quo permotus discessit, Aetiusq; & omnis exercitus ipsius solutus recessit. Tunc Attila exhilaratus, spes iniquas ultionis coquebat, & è loco secedens,urbem Remensem obsedit,& expugnauit,sanctumq; Nicasium eiusdem urbis pręsulem cum sorore eius Eutropia,& omnibus ciuibus trucidauit. Ad Trecas autẽ quum accessisset,occurrit ei pontifex sanctus Lupus,& percontando dixit: Tu quis es? Cui ille: Attila sum(inquit) flagellũ iræ Dei.Et Lupus arrepto freno equi eius intorduxit eum cũ suo exercitu in ciuitatem,dicens:Bene ueneris flagellum iræ Dei.Ille autem cum suis cæcitate percussus,ut aiunt,pertransĳt urbem in partem alteram pacificus. Mulier autẽ pauperrima habens decem filias, timore perculsa de suburbio fugiebat, filiam postremò editam,& in bimatu natam,in sindone ad collum ligatam gestabat, duasq; minorennes puellulas in iumento, quod ante se pellebat, portabat: reliquæ filiæ circumcirca matrẽ gradiebantur,& ambulabant.Hanc quum bellatores Attilę consequuti sunt,filiæ eius territæ,ad matrem cõcurrerunt. Mater autem stupida, & sui incompos,uiso fluuio properanter currebat,uolens se præcipitare, & in fluuio submergere. Sed milites eam insequuti in ripa fluuĳ rapuerunt, & cum filiabus ad Attilam perduxerunt. Quæ supplex ad terram precabatur. Cui Attila misertus,datis pluribus nummis, & uestibus,liberam cum prole sua dimisit.Sed & alĳs,qui cum ea adducti fuerunt propter ipsam pepercit.Deinceps Attila in Germaniam descẽdit,castraq;,oppida, & uillas eius uastabat, donec audiret,quod Aetius,& Gothi denuò nouum militem contra eum pararent:quo permotus ad Pannoniã abscessit, & renouato exercitu uir ultiuus in Italiam per Steiram, & Carinthiã properabat.Ab exploratoribus autem certior redditus,quod Aetius, & innumeræ gentes in radicibus alpium opperirentur eum, declinauit, & diuertit ad Dalmatiam, & Histriam, euersisq; notabilibus urbibus, iuxta mare Adriatticum ad Aquileiam uenit, & eam per triennium obsedit. Et quum uictualia obsessoribus etiam in longinquo defecissent,militesq; præ inedia contra eum murmurarent, cœpit iterum obequitare urbem,prospiciens qua parte impeteret eam, & dirumperet:uiditq; auem,quæ ciconia uocatur, pullũ suum è summitate arcis rostro in propinquum arundinetum portare, sic consequenter & aliũ: & exclamans dixit,auem præsciam futurorum, nosse urbem perditam iri,ideò fugere: &

inualescens contra ciuitatem cœpit eam, & more tyrannico omnes, quos in ea reperit, in ore gladij trucidauit. Eo tempore urbs magnifica, & præpotens Venetiarum ob metum Attilæ extructa est. Progrediens autem ad Lombardiam Attila, crudeliter afflixit, & uastauit eam. Quumq; ad Rauennã uenisset, aduolauit Leo Papa, obnixè, & humiliter supplicans, ut à uastatione urbis Romæ, & totius Italiæ supersederet, & cessaret, quod fecit. Et dum pugnatores eius admirantes ad inuicem replicarent, quod Attila neminẽ timeret, nisi bina animalia, lupum, & leonem, de pontificibus propter quos genti eorum pepercit, parabolam sumẽtes. Respondit Attila: Maturum uirum clericali habitu indutum iuxta Leonem cum gladio bisacuto stetisse, & uibrato gladio mortem ei comminasse, nisi pacem redderet, petitorem exaudiendo. Abscessit itaq;, & in Pannoniam redijt. Celebransq; nuptias cum una pulcherrima uirgine, multum uini hausit, & in nocte inter cubandum apoplexia suffocatus, centum & uiginti quatuor annis ætatis expletis interijt, & sanguis per nares, & os ipsius fluxit. Illa nocte Marcianus Imperator in Constantinopoli per somnium uidit Attilæ arcum fractum: arcubus enim gens Iuhrorum potissimè utebatur. Defuncto autem Attila, insurrexerunt inter Hungaros dissensiones, digladiationes, & strages, ita ut plures eorum occisi perirent, reliquos cum Chaba filio Attilæ rex Gepedarum, & alij olim Attilæ subiecti de Pannonia expulerunt, qui Gothiam per paludes Mæotidas transierunt, tria uerò millia ex eis inter eundum de Pannonia segregauerunt se ab eis, & in Transsyluania manserunt, & ne à uicinis impeterentur, Siculos in uulgari eorum Czakle se nominauerunt. Qui autem trans Mæotidas, & mare Euxinum penetrauerunt, sæpenumerò reminiscentes fertilitatis, abundantiæq; panis, & uini ipsius Pannoniæ, suis posteris differebant, & narrabant, utq; in Pannoniam redirent, hortabantur. Factumq; est, ut post mortem Attilæ anno tricentesimo primo, recensitis pugnatoribus ducentis, & sedecim millibus, uiam patrum eorum ingressi, iuxta paludes Mæotidis per Sarmatiam, in Pannoniam peruenerint, temporibus Constantini Imperatoris quinti, & Zachariæ Papę, uidelicet anno Domini septingentesimo, quadragesimo quarto. Primumq; in Iazyges ascẽderunt, & illic septem capitaneos elegerunt unicuiq; eorum propter insultum inimicorum triginta millia pugnatorum consignantes: & ut melius ab hostibus tuerentur, septem castra cuiq; capitaneo unum asignando, rude & grosse de terra fecerunt, & erexerunt, à quibus septem castris in hanc diem Septem castrensis dicitur. Præterea miserunt exploratum ire Pannoniam quendam è suis militibus Cusid appellatum. Is offenso, & reperto Rege Pannonię Suyatoplug nomine: Sclauus hic erat: nam & tota Pannonia terra Sclauorum fuit, licet Romani eis capitaneos, & armigeros extraneos præficiebant, ipsum nomine Iuhrorum aduenarum præsalutando, equum album cũ sella, & freno deauratis obtulit, & parum terræ, aquæ, & herbæ ab eo postulauit: quod rex Suyatoplug concessit: ęstimabat enim agricolas fore tanquam hospites aliquidpiam terræ pro cultura exposcere: ideò subridens, ait: Habeant, quantum uolunt. Cusid ergo lagenam terræ, alteram aquæ Danubij, tertiam graminis reportauit, & quæ egit, suis exposuit. Iuhri cognoscentes Pannoniam terram feracem, & optimam esse, nomine primi præfecti Arpad nuncupati, Suyatoplug intimarunt, ut peramplius in terra eorum, pro equo albo, sella, & freno deauratis empto non maneret. Is uerò intelligens bellum ei imminere, exercitum coadunabat. Iuhri autem festinè accelerantes ad regem prope Danubiũ uenerunt, & facta pugna Pannonios cum rege eorum profligauerunt. Rex quoq; Suyatoplug à facie eorũ fugiens in Danubium incidit, & aquis uehemẽtibus absorptus perijt. At Ihuri Sclauos incolas Pannoniæ trucidarunt, terramq; eorum in hanc horam posside runt, Sclauis undiq; in finibus Pannoniæ remanentibus, & inhabitantibus. Accipe primò, quod Iuhri à Iuhra regione Scythiæ, de qua oriundi exiuerunt: uocati sunt, & usq; in nostra tempora à Bohemis, Polonis, & Slauis † Hugari appellantur, ab alijs autẽ Huguí, tandem, & Hungari dicti sunt. Accipe secundò quòd idem linguagium, & loquela, pronunciatioq; acuta sunt Iuhrorum in Hungaria, & illorum, qui in Scythia in Iuhra degunt. Verùm Hungari in Pannonia Christicolæ sunt, & politiores, abundantioresq; in omnibus. Ihuri aũt in Scythia usq; adhuc idololatrę sunt, & agrestes. Accipe tertiò, quod Iuhra Septentrionalissima est abiq; altissimis, & inaccessibilibus montibus, nec tantis, ut sunt alpes iuxta Italiam, neq; sicut montes Sarmatici. Non rectè ergo quidam historici tradiderunt, dicentes Huguos exisse de prouincia eorum de montibus maximis, & inaccessibilibus. Enimuerò sunt montes in Iuhra cum densis syluis patentes, & benè permeabiles, quantitatis medię, & altitudinis, petrosi, & saxosi quales sunt per totum Septentrionẽ in fine terræ iuxta Oceanũ Septentrionis. Et scias, quod ex Oceano Septentrionis quidã pisces idiomate Moscouitarum morss nuncupati, in summitatem montis mari adiacentis scãdunt, & dentem fricando se in ascendẽdo appendunt, de culmine montis deorsum in partem

Attilæ mors.

† Huni alias.

Morß piscis.

partem alteram prolabuntur, & cadunt, quos Ihuri, & cæteri incolæ Septentrionis capiunt, dentes eorum, qui ponderosissimæ sunt grauitatis, in Moscouiam mittunt, & post ad Turcos, & Tartaros. De quibus manubria, & tenacula ensium, framearum, & cultellorum faciunt, ut impetusiores ictus grauitate adiuuante impellant. Accipe quartò, quod montes Riphæi, & Hyperborei non sunt in rerum natura, non in Scythia, non in Moscouia, nec usquam locorū: & quum ferè omnes Cosmographi afferāt Tanaim, Edel seu Volham, Dzuina, & magnos fluuios ex prædictis montibus effluere, conficta confic̄ti, & potius fabulosa inexperti scripsere. Fluit Tanais, Volha, & maxima flumina ex Moscouia, de terra plana, cœnosa, & nemorosa, nullis mōtibus obsita, prout de Moscouia, quū peruentum fuerit, dicam, si deus annuerit. Bone lector hic est barathrū profundissimum propter clarissimos scriptores montes Riphæos, & Hyperboreos ponentes. A quorū contradictione ueritas ipsa me tueatur, & defendat, pro omnibus argutis rationibus, experientiam rerum opponendo, ut qui non credit, uideat, & experiatur, quod ita est, quemadmodum dixi. Accipe quintò, quod Iuhri in Iuhra Scythiæ non colunt agros, non seminant, non habent panem, uinum aut cereuisiam, degunt miserrimè in syluis, & foueis subterratis, piscibus uescendo, & ferarum, quarum copiam habent, & aquam bibunt, pellibus induuntur ex diuersis animalibus in unū consuendo, pellem lupi, cerui, uulpis, marduris, &c. Misera ergo regio est sub polo arctico, ut dixit Hippocrates in lib. de Regionibus, aëre, & aqua. Subiecti sunt duci Moscouiæ, & pendunt pro tributo pelles sabellorum, schismorum, & similium, quoniam alijs donatiuis carent. Accipe sextò, quod aliqui famosi Cosmographi, & historici in illo angulo ad mare Septentrionis temperatissimas regiones confinxerunt, in quibus propter temperiem, & auram placidissimam beatè, & diutissimè uiuant, donec tædio affecti, de montibus sese in Oceanum præcipitent. Hoc totum fabulosum est: qualis etenim beatitudo sit non habere panem, merū, & cætera delectabilia? qualis temperies est, continuū frigus, quod illic est pati? In solstitio hyemali perpetuam, & continuam noctē sentire? In solstitio uerò æstiuo permanētes, & parum tepentes soles uidere? sed hæc omitto. Accipe septimò, quod in Iuhra, & locis Septentrionis nō effoditur aurum, argentum, nec aliæ mineræ. Nec correspōdent fabulæ, quòd illinc essent griffi, & magnæ aues prohibentes fodere, & efferre aurum. Vnde secundū hoc dico, contrarium authoribus antiquis, quod griffi nō sunt in rei ueritate in illa parte Septētrionis, nec in alijs partibus orbis. Affertur autem ad nos auis quædā rapina uiuens, quantitatis aquilæ, sed alis, & cauda prolixioribus quàm aquila, in similitudinē accipitris, & uocant eam Moscouitę Kiczoch: nostri uerò homines uocāt ipsam Byalozor, quasi albicās splendor, quia subalba est secundū uentrem. Hanc omnes rapaces aues, accipitres, falcones, & cætera rapto uiuentes in tantū metuunt, quod inspecta ea tremunt, & cadunt, & extinguuntur. Accipe octauò, quod in Septētrione post Gothiam, Sueciam, Finlandiam, Iuhram, & post mare Caspium nō sunt monstrosi homines, scilicet monoculi, bicipites, canina capita habentes, &c. sunt nobis similes, rarè sparsim, & ab inuicem distantes, pauci numero habitātes, colore ut frequenter liuidi, propter frigus liuiditatem corporis eorū imprimens. Hæc uera sunt, & qui scripsit, uerum scripsit, & scimus quia uerum est testimonium eius.

Error Cosmographorum.

De Turcis. CAP. XV.

HActenus diximus de quibusdam nationibus ante aduentum Tartarorum, Sarmatiam Asianam, seu Scythiam per tempora, & tempora inhabitantibus, si de Amazonibus, de Scythis, de Gothis, & Iuhris, seu Huguis. Consequenter dicemus de ualidis gētibus Czahadaieñ. originaliter disseminatis, quales sunt Turci, Vlani, seu Tartari Prezecopenses, & Tartari Cosanenses: item Tartari Nohaieñ. Et primò de Turcis pauca dicamus. Post aduentum Tartarorum ex Oriente, in terram Gothorum, quam ipsi Czahadaieñ. uocant, anno quasi nonagesimo. Quidam miles magni Cham nomine Otumanna, sortis humilis, & fortuna tunc obscurus, uiribus tamen corporis robustus, & audax, propter certas, ut ei uidebatur iniurias, è Tartaris in quadraginta equis secedens, cœpit occultè in Cappadocia montes, & adytus opportunos occupare, & ex opportunitate loci, & temporis prædas agere: ad quem plurimi grassatores, ut fit in huiuscemodi genere hominum, confluxerunt, & coaluerunt uehementer, ita ut quod prius occultis insidijs egit, palàm & pari Marte tunc cœperit oppida, ciuitates, & gentes inuadere, & occupare. Et quia non reperit resistentes, ipse celer, manu audax, & dexteritate fortunatus per terrores, comminationes, & per aliquarum ciuitatum direptiones, occupauit, & possedit Cappadociam, Pontum, Bithyniam, Asiam minorem, Pamphiliam, & Ciliciam. Itaq; ex ipsa familia Otumannorum, siue Turcorum originem duxit, quia ab Aquilone pandetur omne malum super uniuersam terram. Quod autem Turci propa-

Otomannus à quo Turc. imperat. Otumanni.

go soboles sit Tartarorum, identitas morum, loquelę, & pugnandi demonstrat. Nam habitum, modumque equitandi, & curte insedendi, sagittis quoque, & arcubus pugnandi eundem habuerunt, & nunc ut plures habet cum Tartaris. Sermonem etiam, & linguagium Tartarorum connatum habent: non differt loquela Tartarus, & Turcus, nisi modice, uelut exemplariter diceretur, sicut Italus, & Hispanus, uel Polonus, & Bohemus. Otumano ex humanis rapto, filius eius Archanes secundus rex Turcorum succesit, audacia, & ambitione patri haud absimilis, sed disciplina rei familiaris longè peritior: quo factum est, ut dominium, & imperium à patre cœptum, suapte industria auxerit, & conseruauerit. Deinde tertius rex subsecutus est filius Archanis nomine Ammurates, hic Græcis dissentientibus, & Imperatore Trapesuntino, & Constantino de imperio certantibus, in adiutorium per Trapesuntinum Imperatorem pretio euocatus, & in Thraciam per Hellespontum traiectus, uafer, & astutus euentum belli prorogauit, atque protraxit, donec Græcis uiribus, & diuitijs fractis, & eneruatis, occasione habita, in eos arma uertit, & Thraciam occupauit. Eo defuncto Pesaites quartus rex filius surrexit, qui rerum maximarum cupidus, Macedoniam, Thessaliam, Phocidem, Bœotiam, Atticam sui iuris effecit. Bulgarosque, & Illyricos assiduis excursionibus debilitauit, & suburbia egregiæ urbis Constantinopolitanæ spoliauit, & ciuitatem obsidione atque fame in tantum excruciauit, ut Imperator Constantinopolitanus ad Italiam, & Galliam auxilia mendicaturus profectus sit. Sed Deo disponente, Temir cultu magnus Cham Tartarorum, quem historici Tamerlanem dixerunt, affligendo, & tanquam fulgur Asiam pertranseundo, incidit in Pesaitem præparatum, & occurrentem ei, quem profligauit, & captiuatum catenis aureis alligauit, & abduxit, breuique dimisit, qui paulò pòst obijt. Post hunc quintus rex Alpinus appellatus regnauit. Aduersus istum Sigismundus Hungariæ, & Bohemiæ rex ac Romanorum Imperator copiosum duxit exercitum. Collatisque signis, tumultuosè fusus castra reliquit, & paruo nauigio uix per Danubium turpem sibi inuenit salutem. Amplius sextus in ordine rex Turcorum Mahumetes tributa grauia imposuit, excursionibusque fines sui imperij sui dilatauit: præterea sublato Mahumete morte, filius eius Ammurates secundus regnauit, hic Thessalonicam urbem illustrem euertit, Cyprum, & Aetholiam subegit, Tribulos, Illyricos, & Hungaros uastauit: Vladislaum Poloniæ, & Hungariæ regem in primis feliciter pugnantem, ultimo congressu ad lacum Varnensem, Ioanne Hunyad cum Hungaris è prælio secedentibus superauit, & miserè cum suis occidit, elatusque uictoria, Peloponnesum ui cœpit, & muros Isthmi Corinthiaci funditùs deiecit: uita denique functus, Mahumetem filium octauum regem reliquit, qui Constantinopolim anno M. CCCC. LIII. die ultimo Maij, post obsidionis quartum, & quinquagesimum diem, summa ui, & extrema oppugnatione cœpit. Peram subindè opulentissimum oppidum per deditionem demolitis muris accepit, Bulgariaque, & Rascia potitus, Smyderou magnificũ castrum Rascię supra Danubium situm adeptus est, & ex eo Dalmatiam, & Croaciam in solitudinem redegit, Stiriam quoque, & Austriam penetrauit. Deinde Nigropontum sub Venetis expugnauit, Theodosiam, nunc Caffam nuncupatã, in Taurica insula, Ianuensium coloniam unà cũ præfata insula expugnauit, & compræhẽdit, binosque principes de castro, Mancup (ut fertur) postremas Gothorũ reliquias gladio percussit, & Mendligeri Imperatorem Tartarorum in prædicta Chersonneso Taurica, ui iuris fecit: Moldauiam, & Valachiam uastauit, & cum Venetis sedecim annis continuis pugnauit, cum Husacassan rege Persarum similiter continuum bellum gesit, sæpè uictus, nonnunquam & ipse uictor fuit. Obijt prima die Maij, anno Domini millesimo, quadringentesimo, octuagesimo primo, in Constãtinopoli sepultus: pro ipso Turci † Baissetum filium eius ad imperiũ assumpserũt. Zeliabus uerò minor natu filius Mahumeti indignatus ad Soldanũ Aegypti currens, & exercitũ comparans, cũ Baisseto infœliciter pugnauit, & ad Rhodieñ. fugit, quem Magister ordinis Rhodiensis captiuum in Franciam misit, & postea Alexãdro Papæ sexto obtulit. Ludouicus autem rex Galliarum ad Apuliã consequendam per Romam transiens Zeliabum à Domino Papa per contractum accepit, & inter eundum ueneno, an fatigatione itineris, incertum est, extinxit. Expugnauit autem Baissetus nonus rex Turcorum, Ciliam, & Album castrum in Moldouia. Modon quoque insulã, & urbem eiusdem nominis, sub Venetis ui, & obsidione conquisiuit. Cum Sophi rege Persarum sæpè pugnauit, & quasi semper succubuit. Dum autem senuisset filius ipsius Selimszabeg, quem nostri homines Selẽbeg uocant, imperium sub eo arripuit, & Baissetus ad insulam, in qua nutritus erat, deductus breui occubuit. Decimus rex Turcorũ Zelembeg modernus surrepto imperio, fratres suos necauit, & extinxit: deinde minax Christianis, præcipuè Pannoniæ bellum inferre proposuit. Deus autem omnipotens excelso suo iudicio aduersus eum Sophi regem Persarum concitauit, & aliquot prælijs conflictum superare

† Baiazet

perare concessit. Tribus autem Imperatoribus postremò dictis Constantinopolis sedes imperij, quondam secunda Roma dicta, domicilium assiduum factum est, ita ut à circum sitis incolis, præsertim à Sclauis, non Bysantiū, nec Constantinopolis, sed Czarou dom, id est, domus Cæsaris diceretur, & est Constātinopolis triquetræ figuræ, duobus angulis mari adiacens, tertiò campos prospectans: eius ambitus decem, & octo milliaria Italica continet, non habet grandia palatia, nisi thermas, & scholas philosophantium magnificè nouiter structas: templum uerò sanctæ Sophiæ, hoc est, sapientiæ Dei, qui est Christus uera sophia patris, egregiè olim ædificatum, per Mahumetem imperatorem secundū Turcorum deiectum est, & stabulum ferarum factum. Roma uerò Italiæ rotundæ figuræ, ambitu murorum triginta duo milliaria continet, ferè duplo ambitu Constantinopolis excedens, & habet septem colles, & palatia præciosa.

De familia Tartarorum Vlanorum, siue Precopensium. CAP. XVI.

Altera soboles, & genealogia ex Tartaris Zauolhensibus deriuata est Tartarorum Vlanorum, ab Vlano inuasore insulæ Tauricæ cognominata. Vlana puella est, & uirgo, & quia Vlanus de uirgine, & puella genitus est sine legitimo thoro, Vlanus nuncupatus est, suisq; posteris in Chersoneso Tauricano nomē indidit. Etiam uirgines impraegnari, & cōcipere absq; uiro apud Mahumetistas nullum miraculum est, quum apud ipsos hoc sæpius contingat, & prædicetur. Est autem Tauricana insula inter paludes Mæotidas, longitudinis uiginti quatuor milliarium: latitudinis uerò quindecim milliarium, habet tres ciuitates, Solat, Kirkel, Caffam: & duo castra, Mankup, & Azau. Solat Tartari appellant Chrim, & Cæsarem Precopensem, exindè Chrimensem Imperatorem uocant: & ciuitas illa domus exiles habet, & est deserta pro maiori parte. Alia ciuitas minor est Kirkel, & supra eam in rupe alta est castrum ex lignis, & argilla factum. In hac rupe (ut fertur) draco commorabatur, & trucidabat homines, & iumenta, propter quem incolæ fugientes, habitationes propinquas uacuas reliquerunt, & quia Græci, & itali insulam inhabitantes gloriosam Dei genitricem Mariam precati sunt, ut eos à dracone liberaret, uiderunt successu temporis candelam ardentem intra rupem: inciderunt ergo, & secuerunt gradus ascendendi in rupe: & peruenientes ad candelam ardentem, imaginem sanctissimæ genitricis Mariæ conspexerunt, coram quam lumen arsit, draconemq; desubtus per medium ruptum iacentem. Egerunt itaq; gratias de tam miranda liberatione, & draconem in frusta sectum, proiecerunt extra rupem, & quia incolæ glorificantes beatam uirginem ad imaginem eius ascendebant ueneratum. Acigeri Cæsar Precopensis contra fratres suos pugnans, exemplo eorum motus, supplicauit beatæ uirgini Mariæ, ut eum adiuuaret, uotum uouens, quod uirginem benedictam remuneraret. Nam Mahumetici uenerantur beatam Mariam, profitentes eam uirginem absq; thoro uirili, magnum prophetam Iesum benedictum concepisse, & peperisse. Quū que adiutus superaret suos æmulos, binos equos, quos habuit, meliores uendidit, & exinde cera empta, maxima duo lumina, siue candelas fecit, & ante imaginem coram ardere quotannis iussit, quod in hanc usque diem per subsequentes Imperatores continuatur. Tertia ciuitas est urbs Theodosia, nunc Caffa dicta, quam expugnauit sub Ianuensibus Mahumetes secundus Imperator Turcorum: castrū uerò Mankup, quod est uersus Occasum à Caffa, præfatus Turcus Mahumetes ui accipiens, binos fratres principes, & dominos castri Mankup, ut dicitur, reliquias ultimas Gothorū gladio occidit. Azou quoque castrum circa ostia fluuij Tanais situm incastellauit, & Turci usque nunc tenent. Tartari uerò Vlani ab ingressu insulæ in campestribus eius, ut est innata consuetudo Tartarorum, degunt, & extra insulam ijdem campestria Sarmatiæ Europianæ iuxta paludes Mæotidas ad mare Ponti usque ad Album castrum occupando possident. Ingressumq; in insulam, seu introitum ad Occasum Solis fecerunt aggerem de terra longitudinis unius milliaris, in modum pontis sternentes, rude tamen, & semiplenè, ita ut aquæ maris in aliquibus locis aggerem pertranseant. Insula ergo antiquitùs Taurica dicebatur, nunc uerò Prezekop, quod sonat fossatum, quoniam aquæ circumdederunt, & eam protegunt, tanquam fossata aquis plena ciuitates: sed hæc hactenus. Videamus deinceps genealogiam. Post Vlanum in Taurica regnauit Tachtamis Czar, qui unà cum Vitoldo duce Lithuaniæ cōtra fratrem suum Temir Cutlu Czar Imperatorē Zauolheñ. pugnauit, & superatus est. Ex Tachtamis Czar filius eius Szidachmet Czar regnare uoluit: sed Acikerei Czar expulit eum, & ipsemet pro eo regnauit. Szidachmet autem pro auxilio in Lithuaniam perrexit, & captiuatus per Lithuanos cum uxore, & filijs in castro Couno incarceratus est, ibi cum coniuge, & filijs mortuus in diebus Cazimiri tertij Regis Poloniæ, & magni ducis Lithuaniæ, defuncto Adzigeri Czar: quia septem filios

reliquerat, senior filius Haider nominatus obtinuit imperium. Mendligeri uerò unius ex præfatis filijs ad Imperatorem Turcorum confugit, & accepto subsidio, & uxore à Turco, dispersit & eiecit Haider, & Iamurci cum alijs fratribus. Hi ad Iuam Vasilouicz Moscouiæ ducem fugerunt, qui suscepit eos, & ducatum Cosanensem eis donauit. Ex Mendligeri Czar nouem filij nati sunt, primus Mahumet Cerei, alter Achmet Cerei, tertius Machmut Cerei, quartus Berhi Cerei, & est submersus dum prædam ageret per fluuium in Valachia, anno Domini M. D. X. Quintus Burnas Cerei, sextus Mubarec Cerei, septimus Sadech Cerei, octaui, & noni nomina non teneo. Nunc pro patre suo regnat Mahumet Cerei Czar. Et scias quod licet Tartari Prezecopenses magis ciuiles, mitioresq; ratione auræ sexti climatis, quod inhabitant deberent esse, tamen nõ deseruerunt priscam suam lupinam rapacitatem, & ferinam crudelitatem, sicut bestiales, qui campos, & syluas inhabitant, & nõ ciuitates nec uillas. Inuadunt enim singulis annis, uastant, & deprędantur Rusiam, Lithuaniam, Valachiam, Poloniam, & quandoq; Moscouiam.

De Tartaris Kosanensibus, & Tartaris Nahaiensibus. CAP. XVII.

Tertia horda Tartarorum Kosanensium nuncupata est sic à castro Kosan supra flumen Volha circa metas Moscouiæ sito, penes quod commorantur. Et exiuerũt de principali horda omnium Tartarorum uidelicet de Tartaris Czahadieñ. siue Zauolheñ. sicut & cæteri Tartari omnes. Habet autem prædicta Cosanensis horda quasi duodecim millia pugnatorum: in necessitate autem, quando aduocant alios Tartaros, ad triginta millia bellatorum constituunt. Istorum principes, & facta eorũ, genealogiaq; non scribuntur, quoniam homagiales sunt ducis Moscouiæ, & pendent ex arbitrio eius in uiuendo, in bellando, & duces sibi eligendo: idcirco quod de Moscorum principe dicetur, de ipsis poterit accipi, & adaptari. Quarta horda recens, & noua, ultimò ex Tartaris Zauolhensibus orta est Occassorum, siue Tartarorum Nahaieñ. Nam postquam Occass insignis seruus, & miles magni Cham, habens triginta filios, occisus est: filij secesserunt à capitali horda Zauolheñ. & iuxta castrum Sarai degere cœperunt ante hunc annum Christi, millesimum, quingentesimum, decimum septimum, circiter septuaginta annos, uel paulò minus, subitoq; in immensum creuerunt, intantum, ut hac tempestate numerosissima, & maxima surrexerit horda ipsorum. Isti sunt Septentrionales, & frigidiores omnium Tartarorum, Moscouiæ à parte Orientali adiacentes, & sæpenumero eam inuadẽtes atq; spoliantes. Dominantur inter eos filij, & nepotes Occass. Non habent pecuniam, nec monetam, sed res pro rebus uendunt, puta pro seruis, pro filijs, pro pecoribus, & iumentis.

MATTHIÆ A' MICHOV DE SARMATIA EVROPEA, LIBER II.

De Russia, de tractibus eius, & abundantia, & contentis in ea.
CAPVT I.

OSTQVAM diximus de Sarmatia Asiæ, quæ Scythia uocitatur, restat dicere de Sarmatia Europea, & in ea primùm occurrit Russia, olim Roxolania dicta. Latus eius Orientale adiacet flumini Tanai, & paludibus Męotidis, secernentibus Asiam, & Europam. Priscis autem seculis Alani habitarũt ad flumen Tanais: deinde iuxta illos ad Meridiem Roxolani. Hæ autem gentes in toto deletę perierunt, campiq; latissimè patentes spectantur, deserti, solis feris, & cosacis, seu prædonibus peruij, prout supra dictum est. Post hos supersunt reliquiæ Circassorum uersus Meridiem, & sunt gentes ferocissimæ, & bellicosissimæ, genere, & lingua Ruteni. Deinde est castrum Oczarcou nuncupatum, quod Imperator Tartarorum Prezecopensium extruxit, in dominio Lithuanorum, & pòst quasi duobus milliarijs ab Oczarcou in Meridiem sequitur Dzassou, & fuit castrum, quod ante tempora nostra demolitum est: à Dzassu, in Byaligrod, quod Turci occuparunt, sunt sex milliaria. Sequitur Podolia ad Occasum, Moldauiæ, & Valachiæ contermina ad Meridiem: ad Orientem uerò campis Tartarorum, & Tauricæ insulæ: hæc est terrarum fertilissima, Cererisq;, & mellis feracissima. Nam agro rude culto, & parùm inuerso atq; exarato, frumentoq; superseminato, tribus annis sponte frumentum germinat, ita tamen, quod colligendo tempore messis segetem, aliquidpiam granorum permittatur, in terram decide-

re, ad

re, ad surgendum ex eis frumentū in anno sequenti, sine cultura, & sine agri aratura. Gramen quoq;, & pascua tam citò ac uberrimè fundit, & prodit, ut perticam in tribus diebus supercrescendo contegat, & aratrum in locis graminosis derelictum in paulo pluribus diebus, graminibus sepiat, & cooperiat. Examina uerò apū non solùm in mellificijs, & arboribus cauatis mellificant, uerū in ripis, & terra spōtè mella reponunt. Contingitq; sępè numerò, ut examina apū superuenientia, & priores apes exterminātia, ruricolę aduolātia agmina apum trucidant, aut aquis mergant, ut quæ præfuerunt, hęreditariè millificarent, & manerent. Postea ad montes Sarmaticos habitat genus Rutenorum, quibus præsident nobiles Polonorum. In Kolomya, in Zidazou, in Sniatin, in Aoatin, in Busco, &c. Sub eisdem montibus sunt tractus Halicienses, olim Gallicia dictas, & Prezemisśieñ. & inter montes Sarmaticos tractus Sanocensis. In medium Rusśiæ tenendo est Leopoliensis terra, & urbs in ea benè munita eodem nomine nuncupata: habens duo castra, superum, & inferum, & est metropolis Rusśiæ. In Septentrionem sunt tractus Chelmensis, & Belzensis, terraq; in medio iacens. Clauditur autem Rusśia à Meridie Sarmaticis montibus, & flumine Tyras, quem incolæ Niestr appellant. Ab Oriente finitur Tanai, & Męotidibus, Tauricaq; insula. A Septentrione Lithuania, ab Occasu uerò Polonia. Ex Moscouia autem aduenit Borysthenes, ab incolis Dienpr nuncupatus famosus fluuius, per Lithuaniam, & Rusśiam currens, & sub Smolensco, & sub Kiou labens, in hunc ab Occasu circa Chmyelnick oppidum consurgens, Boh non exiguus fluuius illabitur: & quū mensus esset Borysthenes, quasi trecenta milliaria Germanica, in mare Ponti cadit. Amplius terra Rusśiæ quum sit fertilis, abundat melle, & medone, potu ex melle facto, adducitur, & uinum ex Pannonia, & uinum ex Moldauia atq; Valachia, quibus adiacet: sed & uinum Græcum ex Græcia, & est forte: etiam ceruisiam ad nutum habet. Abundat equis, bobus, & ouiū gregibus, abundat cera in maxima copia, abundat pellibus mardarum, schismorū, uulpium, & boum. Abundat fluminibus, quibus irrigatur, & aquis pisculentis, ita ut ubi aqua inuenitur, & pisces in ipsa reperiantur: non impiscantur stagna, & piscinæ Russorum, sed ubicunque aquæ reperiuntur, illic & pisces de rore cœli (ut aiunt) demittūtur, absq; hominū cura, & impiscatione: suntq; in tractu Leopolieñsi lucei magni, & laudabiles, & in partes tanquam in laminas diuisibiles. Abundat Rusśia calamo aromatico in terris uersus Tanaim, & paludes Mæotidas. Item reupontico in eisdem terris, & in Lithuania, sic & pluribus herbis, ac radicibus alibi non uisis. Abundat tota terra Rusśiæ granis tinctorum, quæ copiosisśimè excrescunt: & quum priscis temporibus ad Ianuam, & Florentiam urbes Italicas importarentur, nunc uix aliquid de eisdem colligitur, fereq; in toto frustrata, & non collecta pereunt. In tractu Chelmensi rami pini arboris desecti, & in terra iacentes, in anno aut in duobus in saxa, & silices uertuntur: estq; ibi creta seu terra alba in copia, quæ ad nos ducitur. Est & sal, quod in lacu Kaczibeio temporibus siccis colligitur, & quia propè est Oczarkou castrum Tartarorum, intercipiuntur, & capiuntur interdum per Tartaros ductores salis unà cū plaustris ducentis quandoq; & trecētis. In terra quoq; Prænemisśiensi, & in Drohobiz sal coctum, & in bolos ac portiones collectū reponitur. Præterea in Rusśia sunt plures sectæ: est enim religio Christiana Romano pōtifici subiecta, & illa regit, & pręualet, quanquā sit exigua numerò. Est altera secta Ruthenorum amplior, quæ ritum Græcorum insectatur, totam Rusśiam adimplens. Est tertia secta Iudæorum non usurariorum, uelut fit in terris Christianorum, sed laboratorum agricolarum, & mercatorum magnorum, præsidentesq;, ut sæpè teloneis, & exactionibus publicis. Est quarta secta Armenorum, præcipuè in ciuitate Kamyenyecensi, & Leopoliensi. Hi sunt mercatores peritisśimi, ad Caffam, Constantinopolim, ad Alexandriam Aegypti, ad Alkairum, & partes Indiæ penetrantes, & merces afferentes. Ruteni habitu, & Ecclesiasticis officijs Græcos insequuntur, habentq; proprias literas, & abecedarium, instar & proximum Græcis. Hebræi similiter Hebræorum literis utuntur, & disciplinis, uerumetiam artes liberales, Astronomiam, & Medicinam perscrutantur. Armeni suo ritu gaudent, & literis. Inter sanctos colunt plus Taddæum Apostolum, asserentes, quod eos conuerterit, & fidem Christi docuerit. Deinde & Bartholomæum sanctum Dei Apostolum uenerantur, per quem multos articulos, ut asserunt de fide acceperunt: habent magnifica, & plurimùm decora Ecclesiastica apparamenta, planetas, & ornatus non scissos, sed omniquaq; rotundos, libros, calices, & cæteram Christianorum ueteranorum splendidam suppellectilem. Quò autem ad spirituales præsides, & pastores, Christianorum archipræsul est Leopolieñ. Metropolitanus Russorum, & Lithuanorum, habens sub sua ditione Kiouieñ. Kamyenyeceñ. Prænemilieñ. Chelmeñ. Lucerieñ. & Mednieñ. episcopos. Rutenorum metropolitanus est Kiouieñ. quæ olim metropolis Rusśiæ fuit: habet subiectos Vladicas, & Episcopos de ritu Græco in Moldauia, & Valachia

Rusśitarum religio.

lachia ufq; ad flumen Histri, seu Danubij, unum in Rusia Chelmensem, alterum in dominio Lithuanorum Vladimiriensem, siue Brestensem, tertium Pinsci seu Murouusci, quartum Polocensem, quintum Lucensem, sextum Smolensem, & passim omnes alios Vladicas ac episcopos in terris Moschorũ, & in Septentrionem de iurisdictione Moschorum protensorum. Isidorus Metropolitanus, olim Kiouień. lingua, & doctrina Græcus peritissimus, tempore Eugenij Papæ quarti ad concilium Florentinum in centum equis iuerat, & unione ecclesiæ Romanæ percepta in Rusiã redierat: hunc Moscouitæ obedientiam Romanã eis prædicantem spoliauerunt, & in necem extremam impulerunt. Sequũtur Ruteni doctores & Theologos Grecorũ, precipuè Basilium magnũ, Gregorium Nazanzenum, & Ioannẽ Chrysostomum. Gregorium Nazanzenũ eorum sermone Bogoslou nuncupãt, quod in Latino sonat, laudans deum. Acceptant & nostrum sanctum Gregoriũ Papam Romanũ, præcipuè in libris Moralium, quę translatũ legunt, & lingua eorum Byessednic, quod ualet concionantẽ, persuadentem, uel prædicantem uocant. In ecclesijs Rutenorum lingua Seruiorũ, quæ est Sclauonica, diuina celebrãt, legunt, & cantant, in ecclesijs Armenorum sermone Armeno, in synagogis Iudæorum lingua Hebræa orant. Christiani autẽ ritu Romano Latino sermone cantant, orant, & legunt. Et scias quod in fluminibus Rusiæ, & Lithuanię, præcipuè in Boristhene, & Boh, tempore ęstatis multiplicatur ephimerę, & sunt uermes, & uolatilia alata, quaternis, interdum senis alis oriuntur, & generantur, manè currunt super aquas, & uolant super ripas circa meridiem: in occasu autem solis extinguuntur. De his loquitur Aristoteles primo de Historijs animalium, & in Problematibus, & medici de febre ephimera.

De Lithuania, & Samagithia. CAP. II.

MAgnus ducatus Lithuanię est regio latissima, in ea sunt plures duces Lithuaniæ, & Rusiæ: unus autem præses, & monarcha, cui cæteri omnes subsunt, magnus dux Lithuaniæ uulgò nuncupatus. Aiunt autem uetustiores, & antiquitatum relatores, quod quidam Italici propter Romanorum dissensiones deserentes Italiam ingressi sunt terras Lithuaniæ, & nomen patriæ Italia: genti uerò Itali non indiderunt: quæ per pastores terra Litalia, & gens Litali, litera præposita cœpit nuncupari. Ruteni autẽ, & Poloni eorum uicini maiorẽ immutationem facientes, usq; in hodiernã diem terram Lithuaniã, gentes uerò Lithuanos appellant. Hi primũ condiderũt oppidum Vilno, eleuationis poli quinquaginta septẽ graduum, & ex nomine ducis Vilij, quo cum illas regiones ingressi sunt, Vilno uocauerunt, fluminibus quoq; circa ipsum fluentibus Vilia, & Vilna ex eiusdem ducis nomine indiderunt nomina. Samagithiam autem de suo sermone sic nominarunt, quod lingua eorũ, terra inferior sonat. Aliqui autem ignari historiæ, à lituo, quod est cornu, & tuba uenatorũ, eò quod regio illa plures uenationes exerceat, Lithuaniam appellari uoluerũt, quod ad effectum, non ad historiæ originem spectat. Hæc gens Lithuanorum annis superioribus adeò obscura, contempta, & uilis apud Rutenos fuit, ut principes Ciouień. ab ea sola perizomata, & subera ob egestatem, & soli natiui sterilitatem in signum tantummodò subiectionis exigerent: donec Vithenen dux Lithuanorum rebellionem primũ contra Rutenos inducens, & seipsum ducem inter populares cõstituens, astu principes Rusiæ aggressus cõflixit, sensimq; adeò creuit uiribus, ut iugo principibus Rusiæ iniecto, etiam in tributa eos redigeret sibi pendenda, quæ per plures ætates Rutenis ipse penderat. Posteriq; duci Vithenen succedentes furtiuis lupinis, & subitis incursionibus finitimas gentes Rusiæ, Prusiæ, Mazouiæ, & Polonię inuadebãt, & diripiebãt: donec fratres Cruciferi Teuthonici ordinis beatæ Mariæ per Conradum ducẽ Mazouiæ aduocati, & in auxilium assumpti, Prusia ui, & continuis armis cõquisita, Samagithas, & Lithuanos aggressi, debellare, captiuare, & opprimere pluribus oppugnationibus cœperunt, tamdiu donec ad Olgerdũ, & Ceystutum duces Lithuanię successiuè peruenerũt. Fuit autẽ Olgerdus magnus dux Lithuanię, cuius filius erat Iagello, postea baptizatus, & Vladislaus nominatus, in regẽ Poloniæ coronatus. Frater autem ipsius Olgerdi fuit Ceystuth, maximus expugnator, & persequutor Christianorũ, qui inter pugnandum cũ cruciferis Teuthonicis in Prusia ter captus, terq; astu, & mira euasione cõtra uoluntatẽ Cruciferorum liberatus è uinculis fugerat. Huius Ceystuth filius fuerat Vitaudus, seu Vitoldus macte uirtutis princeps: Iagello autem, qui postea, & Vladislaus, sub treugis pacis captiuãdo Ceystuth, & filiũ eius Vitaudum, Ceystuth in carcere occidit: Vitaudũ uerò in uincula coniecit. Tandẽ à Cruciferis, & Christianorum exercitibus sæpenumerò Iagello pressus, deo miserante ad Polonos declinauit, fideq; Christiana cum fratribus suis, quos octo in numero habuit, unda baptismatis ablutus, & in Regem Poloniæ coronatus, Heduigim filiam Ludouici Hungariæ, & Polonię regis

Litalia.

Vilno.

Lithuaniæ etymologia.

regis illustrissimam, ac speciosissimã in consortem accepit, anno Christi millesimo tricentesimo, octuagesimo sexto, die Iouis, quartodecima Mensis Februarij, quę fuit sancti Valētini. Cœpitq; præfatus rex Vladislaus secundũ promissa uigilare, & instare, ut gentē Lithuanicam à tenebris erroris ac idololatria expurgaret, assumptis quoq; secũ Bodzanta archiepiscopo Gneznensi, & pluribus uiris Ecclesiasticis atq; religiosis. Item regina Heduigi, Semouito, & Ioanna Mazouiæ, Conrado Olesnicensi ducibus, & compluribus baronibus, anno Domini millesimo, trecentesimo, octuagesimo septimo, in Lithuaniam intrauit, & baptisma suscipere Lithuanos procurauit. Colebant autē ab origine Lithuani numina, ignem, syluas, aspides, & serpētes: ignem, qui per sacerdotē lingua eorum zinzc nuncupatum, subiectis lignis adolebatur: syluas autē, & lucos sacrosanctos, & habitacula deorum putabant: aspides uerò atq; serpentes in singulis domibus uelut deos penates nutriebant, & uenerabantur. Rex itaq; Vladislaus ignem sacrum putatum in ciuitate Vilnensi, barbaris inspectantibus, extingui, templum, & aram in quibus fiebat hostiarũ immolatio dirumpi, syluas uerò succidi, & confringi, serpentes quoq; necari præcepit, barbaris flentibus deorum suorum falsorum exterminium, contra regē autem nec mussitare audentibus, mirantibus quoq; quod Poloni sacrorum uiolatores ignis syluarũ & serpentum intacti, illæsiq; à dijs eorum, secùs quàm ipsimet quoties uiolabant, fuerunt. Exterminatis itaq; idolis, gens Lithuanorũ per aliquot dies de articulis fidei, & oratione Dominica per sacerdotes Polonos, magis tamen per regē Vladislaum, qui linguam gētis nouerat, edocebatur, & sacra baptismatis unda renascebatur: largiente pio rege Vladislao singulis ex popularium numero post susceptũ baptisma, ex panno de Polonia adducto nouas uestes: qua prouida liberalitate effecit, ut natio illa rudis, & pannosa, lineis in eã diem cōtenta, fama huiusmodi liberalitatis uulgata, pro cōsequendis laneis cateruatim ad suscipiendũ baptisma ex omni regione accurreret: & quoniã labor erat immensus unumquemq; credentium baptizare singillatim, mandante rege multitudo sequestrabatur in turmas, & cuneos, & uniuersis de qualibet turmarũ benedicta aqua sufficienter conspersis, cuilibet turmæ, & uniuersis, qui in ea constiterant, nomen usitatũ Petrus, secundę Paulus, tertiæ Ioannes, &c. fœminis per turmas diuisis, Catherina, Margareta, &c. iuxta numerum turmarum imponebatur. Militaribus tamen spiritualis impendebatur baptismus. Fundauit insuper rex Vladislaus in Vilna Ecclesiam cathedralem sub titulo sancti Stanislai patroni Polonorum, principalemq; aram in loco ubi ignis, qui falsò perpetuus credebatur, constituit, ut error gentilis fieret cunctis patentior. Constituit etiam in eadē Ecclesia Vilnensi episcopum uirũ spectatæ uirtutis Andream Vazilo, natione Polonũ, genere nobilem, de domo accipitrum, professione fratrum ordinis minorũ, olim Elizabet reginæ Hungariæ confessorē, & prædicatorem insignem episcopum Creteñ. Eodē quoq; Vladislao rege instante, Samagithia fidem Christi, & baptisma suscepit. Ad cognoscendam autem naturam prouinciæ, & gentis illius, animaduerte, quod regio Samogithia est Septentrionalis, & gelida, Lithuaniæ, Liuoniæ, & Prussiæ contermina, syluis, collibus, & fluminibus circumsepta, in hos tractus distincta, scilicet, Iragola, Myednici, Chrossæ, Rossena, Viduki, Vyelunya, Celthini, Czethra, gentes regionis proceræ, & altę staturæ, agrestes, & incultæ, pauco, & castigato uictu uiuentes, sitim aqua sedare solitæ, rarò ceruisia, aut Medone: auri, argenti, æris, ferri, uini illa tempestate expertes, & ignaræ: apud quos licitum erat uni uiro plures habere uxores, & patre mortuo nouercam, fratreq; glotem in uxorem accipere: nullus illic stubarum, nullus ædificiorum nobilium, sed tantummodò tugurij unius usus, uentrem distentum, & porrectum: extrema uerò habens coarta, ex ligno, & culmo structura largiùs ab imo sensim operis incremento ędificium in arctiùs cōgitur, in carinæ, seu Galeę maximæ similitudinem elaborata, in cacumine fenestra una superne lumen reddens, subter quam focus, & cibos parabiles coquens, & frigus, quo regio pro maiori anni parte constricta est repellens, in ea domo se, uxores, pignora, seruos, ancillas, pecus, armentum, frumentum, & omnem supellectilem condunt: gens ad diuinationes, & auguria procliuis. Pręcipuum numen Samagiticum erat ignis, quem sacrosanctum, & perpetuum putabant, qui in montis altissimi iugo super fluuium Neuyasza sito assidua lignorum appositione à sacrorum sacerdote alebatur. Accedens itaq; Vladislaus rex turrim, in qua consistebat, incendit, & ignem disiecit, & extinxit. Succidit deinde per milites suos Polonicos syluas, quas non secùs, quàm sanctas, & deorum habitacula Samagittæ (iuxta illud Poëticum: Habitarunt dij quoq; syluas) uenerabãtur, in eam caliginem mentis prolapsi, quod & syluæ præfatæ, & aues, feræq; in illis consistentes sanctæ forent, & quicquid in illas ingrederetur, ut sanctũ deberet censeri, uiolanti quoq; nemus, feras, uel alites, manus aut pedes dæmonum arte curuabantur. Maxima itaq; Barbaros tenebat admiratio, quod Polonorum milites nemus ritu eorum excidentes, nulla læ-

sio qua-

Mortuorum parentationes. sio qualem ipsi in se frequentius experti erant, sequeretur. Habebant præterea in syluis præfatis focos, in familias, & domos distinctos, in quibus omnibus charorum, & familiarium cadauera cum equis, sellis, & uestimentis potioribus incendebant: locabant etiam ad focos huiusmodi ex subere facta sedilia, in quibus escas ex pasta in casei modum præparatas deponebant, medonemq; focis infundebant, ea crudelitate illusi, quod mortuorum suorum animæ, quorum illic combusta fuerant, nocte uenirent, escaq; se exsatiarent. Insuper prima Octobris die, maxima per Samagittas in syluis præfatis celebritas agebatur, & ex omni regione uniuersus utriusq; sexus conueniens illuc populus, cibos, & potus quilibet iuxta suæ conditionis qualificationem deferebat, quibus aliquot diebus epulati dijs suis falsis præcipuè Deo lingua eorum appellato Perkuno, id est, tonitru, ad focos quisq; suos offerebat libamina. Rex itaq; Vladislaus primùm eos pater noster, deinde symbolum docuit, quoniam nullus sacerdotum linguam Samagitticam nouerat, & unda baptismatis ablui iussit. Vnus autem ex maioribus Samagittarum pro omnibus respondit: Ex quo, inquit, serenissime Rex, dij nostri ueluti inertes, & languidi à Deo Polonorum deleti sunt, deos nostros, & sacra eorum deserimus, & Deo tuo atq; Polonorũ fortiori adhæremus: sicq; baptizati sunt. Rex autem in Myedniki cathedralem Ecclesiam sub honore, & titulo sanctorum martyrum Alexandri Theodori, & Euancij, in alijs autem locis Ecclesias parochiales fundauit, & illis dotem sufficientem cõsignauit, & inscripsit. Mednicensis Ecclesię primus episcopus Matthias origine Almanus, in Vilna tamen natus, eò quod linguam Lithuanicam, & Samagitticam norat præfectus est, & consecratus. Contigit autem in prima plantatione, dum Samagittæ per magistrum Nicolaum Vazic, fratrem ordinis prædicatorum regium prædicatorem per interpretem instruerentur de fide, creatione mundi, & lapsu primi hominis Adæ, unus Samagittarum sufferre sermonem prædicantis non ualens in hæc uerba prorumpit: Mentitur, inquit, illustrissime Rex iste sacerdos, asserit mundum creatum esse, quum sit homo nõ longæuæ ætatis: sunt etenim inter nos plures annorum numero seniores eo, centenarium numerum supergressi, qui creationem nullam recordantur: sed solem, & lunam, cæteraq; sydera semper eisdẽ motibus luxisse referunt. Rex autem Vladislaus iubens eum silere, declarauit magistrum Vazik creationem mundi non asseruisse in diebus suis incepisse, sed longè antè, puta ante sex millia annorum, & paulò plùs, ordinatione diuina prouenisse. Contulit autem rex Vladislaus magnum ducatum Lithuaniæ, & Samagitthiæ Alexandro Vitoldo fratri suo patrueli: is quia acer, & animosus erat pugnãdo, adiecit Lithuaniæ ducatum Pskou, quẽ Plescouiam appellant. Deinde alterum ducatum Nouogrodieñ. qui Nugardia agnominatur. Tertium ducatum Smolnensem suo dominio apposuit. Factaq; in circuitu pace, in Orientem penetrauit, & incidens in Hordam Tartarorum multitudinem eorum, in Lithuaniam appulit, ac in certo territorio Lithuanię locauit usq; in hanc diem permanentẽ. Congestoq; fortiori exercitu, iterũ in Tartariam perrexit, & superatis fluminibus, in planiciem diffusè porrectam circa flumen Vorzschla, quartadecima die Augusti peruenit. Ibi occurrente ei Imperatore Zauolhensi Temirkutlu, quem scriptores Tamerlanẽ nuncupãt, cum infinita ac innumerabili Tartarorum multitudine, de treugis, & pace utrinq; tractabant: concordia tamen nequaquam à Tartaris acceptabatur. Vitoldus igitur à suis persuasus cum custodibus corporis sui retrorsum abijt, & in Lithuaniam fugitiuè redijt: exercitus uerò ipsius ab infinita multitudine Tartarorũ obrutus, in toto deletus est. Præterea Sigismundus rex Romanorum iaciendo inter Vitoldum, & Vladislaum fratrem eius regem Poloniæ fomitem discordiarũ, coronam Vitoldo promisit, & in regem Lithuanorum sublimari persuasit: uerùm quum afferretur corona per loca tutiora Marchiæ, & Prussiæ, nobiles maioris Poloniæ sese opposuerunt, & cum exploratoribus in custodia permanendo, in loco, qui Turzagora uocatur, legatos Imperatoris Romanorũ oppetiebantur, & expectarunt. Illi uerò rem infectã cognoscentes, terrore perculsi retrocesserũt, Vitoldus autem de hoc certior factus præ tristitia ab anthrace inter scapulas orto, uitam cum principatu finiuit, anno Domini millesimo, quadringentesimo, trigesimo. Post mortem Vitoldi Vladislaus Iagello rex Polonię Suitrigellum fratrem suum in ducem Lithuaniæ anulo suo inuestiuit, & substituit: qui immemor beneficij, cõtra Vladislaum Iagellonem tumultuauit, & bella gessit, propter quod rex Vladislaus principi Sigismundo de Starodup suggessit, commisitq;, ut ducatum Lithuaniæ sub Suitrigello surriperet. Apparente igitur comete exili supra illum ducatum, dux Sigismundus de Starodup Suitrigellum expulit, & ducatũ magnum Lithuanię possedit. Hunc Sigismundus Iuan dux Czarthoriensis, genere, & secta Ruteus post aliquot dies occidit. Ingrediebatur siquidẽ ex consuetudine ursa ad tabernaculum ducis Sigismundi. Ruteni itaq; more ursę ostium tabernaculi fricabant, & mouebant: quo audito dux Sigismundus ursam aduenisse putando,

ostia aperuit,& à Rutenis uulneribus concisus occubuit. Aeneas de Picolominibus scripsit,non hunc Sigismūdum,sed Vitoldum sicut præmissum est,per suos in forma ursæ delusum interfectum.Sed inscijs relatoribus credidit,& erroneè scripsit, quemadmodum simili errore ductus,plurima de Lithuanis,plurima & de Polonis cōficta literis tradidit.Posterięꝗ historiographi errantē erroneè sequentes, ipsius Aeneæ absurditates & loca,atque mores illarum nationum nunquam uisa,aliter quàm fuerunt,& quàm sunt, tanquam uera literis demandare non erubueruut:quum experientia præteritorum atque præsentium ipsum & ipsos inexpertos,& aliter quàm res habeat scribentes redarguat. Succesit duci Sigismundo de Starodup, Kazimirus Vuladislai Iagellonis tertius natus in magno ducatu Lithuaniæ, quem ferè quinquaginta annis gubernauit, sub cuius extremis & ultimis annis Iuan dux Moscorum auulsit, & sibi appropriauit ducatum Nouogrodiensem, aliàs Nugardiam seu Nouogrodiam nuncupatum. Post Kazimirum in Lithuania dominatus est Alexander filius eius quartogenitus, cuius temporibus præfatus Iuan dux Moscorum principatumMozaisensem,longitudinis septuaginta, latitudinis totidem milliarium,& castra quadraginta subripuit.Alexandro uita functo, Sigismundus modernus in magno ducatu Lithuaniæ suffectus est,sub cuius Dominio Vasilo Moscouiæ dux & principatum Pleskou,quem Pleskouiam appellant, & ducatum Smolnensem expugnauit & possedit.

De amplitudine & contentis magni ducatus Lithuaniæ.

CAP. III.

AMplitudo magni ducatus Lithuaniæ est talis. A' mari Balteo seu Prutenico ad Vilnam capitalem ciuitatem Lithuaniæ sexaginta milliaria, à Riga uero ad Vilnam recto itinere septuaginta milliaria: eundo uero super Poloczko ut cōmuniter uadunt, erunt à Riga in Vilnam centum milliaria. Deinde à Vilna in Kiou sunt centum milliaria. A' Kiou usꝗ ad confluentiam,ubi iunguntur fluuij Dniepr et Boh, quos Græci Borysthenem,maiorem & minorem appellant,sunt decem diætæ, quæ faciūt septuaginta milliaria,ibi steterat castrum Dzassou,quod destructum est,& ibi est finis Dominij Lithuanorum, quum prius protēdebatur ad Byaligrod, quod Latini Album castrū nuncupant, & ipsum Turci expugnarunt & possident: circumcirca uerò Tartari in campis degūt:Ista est cōputatio uersus meridiem,quinimo uerius dicam inter orientem & meridiem. Iterum ex transuerso computando, à Patzou & metis Lithuaniæ in Vilnam sunt octuaginta milliaria: sed à Cracouia per eandem uiam usꝗ in Vilnam sunt centum & uiginti milliaria. A' Vilna in Smolensco centū milliaria, à Smolensco in Moscuuam ciuitatem Moscorum centum milliaria,& sunt milliaria Germanica magna.Prima autem & capitalis ciuitas in Lithuania est Vilna, est tanta,quanta Cracouia cum Kazimiria Clepardia,et omnibus suburbijs:uerum domus non sunt coherentes sicut in nostris ciuitatibus, sed ut sæpè mediant horti & pomaria:habet Vilna bina castra murata, superum in monte, & inferum in basso.Nouigrod uerò,quam Latini Nugardiam uel Nouogardiam uocāt, fuit de possesione magni ducatus Lithuaniæ, per ducem Vitoldum armis conquisita, & est Nouigrod in amplitudine paulo maior,quàm Roma, quia Roma in ambitu continet triginta duo milliaria Italica,quæ faciunt sex milliaria Germanica, & duo milliaria Italica supersunt.Nouigrod autem continet integra septem milliaria,aliàs trigintaquinꝗ milliaria Italica. Item Nouigrod lignea habet ædificia, Roma uero murata. Distat Nouigrod à mari Balteo duobus uel quasi tribus milliarijs. Et fuerunt, adhucꝗ sunt in ea ditissimi mercatores: intantum quod apud quemlibet mercatorem iuxta refectorium est Crancz, id est reseruaculum loco testudinis,in quod argentum, aurum & res pretiosæ conquisitæ projciebantur absꝗ numero. Vnde Iuan,quod sonat Ioānes princeps Moscorū anno Domini millesimo quadringētesimo septuagesimo nono,surripiēdo Nouigrod de manib. Kazimiri magni ducis Lithuaniæ,huiuscemodi thesauros Nouogrodieñ. exhausit,& trecentos currus ad summum implendo, duntaxat de auro, argento & unionibus pretiosis,in Moscouiam abduxit.Et quia in eadem Nouigrod perniciosa consuetudo inoleuerat sicariorum & raptorum, sæpeꝗ aliquo reo inuento uel designato pulsabatur campana prætorij ubi centum senatores tanquam iudices sedebant,omnes more illius patriæ barbam protensam nutrientes:uulgus autem audito sono campanæ, concurrebat de tota ciuitate, ita quod quilibet hospes duos acciperet lapides in brachio, & filij hospitum similiter. Quumꝗ reus per senatores condemnaretur, lapidibus adstantes obruebāt, & interficiebant

bant eum, tumultuoseq; ad domum condemnati currentes, diripiebant omnia bona occisi, & area domus postea uendebatur, & pecunia exinde pro Republica confiscabatur. Idcirco Iuan dux Moscorum præfatus apprehensa & possessa Nouigrod in quinque famosioribus plateis quinq; capitaneos cum armigeris constituit ad sedandum et prohibẽdum solitos tumultus, inuasiones & spolia. Est in Nouigrod castrum Deczen nuncupatum, in eo principalis ecclesia est sancti Sophię, id est, saluatoris, & est tecta aureis laminis splendescentibus, suntq; in eadem Nouigrod septẽ monasteria Zirnkorũ, id est, nigrorũ monachorum de regula sancti Basilij, & distant à seinuicem ferè uel propè per medium milliare. In primo monasterio B. Mariæ uirginis sunt mille monachi, in altero sancti Georgij septingenti, in tertio sexingenti, in quarto quadringenti: sic consequenter in alijs monasterijs. Sunt & ecclesiæ sanctorum plurimæ, & solius sancti Nicolai, quem Rutheni inter alios sanctos plus colunt: ecclesiæ sunt tot, quot sunt dies in anno. Habet eleuationem poli Nouigrod sexaginta sex graduum, & in æstate circa solstitium æstiuale post occasum solis apparet lux cœli usq; in ortum solis, ut artifices, sartores, sutores, & cæteri mechanici suere & laborare possint. Post Nugardiam Septentrionem est Suetia & Filandia usq; in Oceanum Septentrionis. Pskou urbs nobilis murata & magna, minor tamen quàm Nouigrod, adiacet Moscouiæ & Lithuanię, hanc Latini, Plescouiam appellant, inhabitatores ipsius omnes sunt lingua & ritu Ruteni, barbã non radunt, & crines capitis non tondunt, habitum uerò in toto deferunt Alemannicum. Habet terra Plescouię triginta castra murata, & sunt uersus Liuoniam, & non sunt tam bona castra in Moscouia, neq; in Lithuania. Tota autem terra Plescouiæ sexaginta milliaria in longitudine, & quadraginta in latitudine continet. Vassilo modernus princeps Moscouiæ per compositionem & tradimentum seniorum adeptus est, & possidet Pskou, deposuitq; campanam, ad cuius pulsum tota ciuitas confluebat, & iniuriantes opprimebat. Contra pactum quoq; & promissa sua abegit Vladicam, id est, episcopum loci, & plures nobiles ac ciues Plescouiæ, & locauit in ciuitate Moscua, & alijs locis Moscouiæ. Deinde uersus orientem est Poloczko castrum & ciuitas magna, & pertinet ad ducatum Smoleñ. possidet eam magnus dux Lithuaniæ. Post hanc ad oriẽtem est Smolensco castrum & ciuitas ex roboribus structa, & fossis profundis munita, ipsa autem terra seu ducatus Smolensco cõtinet in longum sexaginta aut septuaginta milliaria Germanica. Præterea linguagium Lithuanicum est quadripartitũ, primum linguagium est Iaczuingorum, ut horum qui circa castrum Drohicin inhabitarunt, & pauci supersunt. Alterum est Lithuanorum & Samagitharum. Tertium Prutenicum. Quartum in Lothua seu Lothihola, id est, Liuonia, circa fluuium Dzuina, & Rigam ciuitatem. Et horum quanquam eadem sit lingua, unus tamen non plene alterum intelligit, nisi cursiuus et qui uagatus est per illas terras. Habuit hoc linguagium quadripartitũ tempore idololatriæ pontificem maximum unum, quem Criue appellabant, morantem in ciuitate Romoue à Roma dicta, quoniam hoc linguagium de Italia iactat sese aduenisse, & habet nonnulla uocabula Italica in suo sermone. De isto Criue & ciuitate Romoue in legenda Sancti Adelberti pontificis & martyris legitur. Et scias quod in Prussia iam pauci proferunt Prutenicum, subintrauit siquidem lingua Polonorum & Alemannorum: sic & in Lothua pauci uillani profitentur hanc linguam, quia subintrauit Alemanicum. In Samagitthia autem, quæ est longitudinis quinquaginta milliariorum, & in Lithuania, quæ in longum triginta milliaria continet, in uillis Lithuanicum loquuntur, & in magna parte Polonicum profitentur: nam & sermone Polonico sacerdotes eis prædicant in ecclesijs. Insuper scito quod hoc linguagium quadripartitum totum est de obedientia & fide Romanæ ecclesiæ, in alijs autem prouincijs circumiacentibus, ut in Nouigrod, in Plescouia, in Poloczko, in Smolensco, & in meridiem usq; post Kiou Ruteni sunt omnes, & Ruthenicum seu Sclauonicum loquuntur, ritumq; Græcorum obseruant, & obedientiam Constantinopolitano patriarchæ præstant. Amplius sunt in ducatu Lithuaniæ Tartari circum Vilnam, & habent proprias uillas: colunt agros more nostro, laborant & uehunt merces, ad mandatũq; magni ducis Lithuaniæ omnes ad bellum assurgunt, loquuntur Tartaricum & colunt Mahumetem, quia Saracenorum sectam profitentur. Insuper sunt Hebræi in Lithuania, pręsertim in ciuitate Troki, hi laborant & mercantur telonea & officia publica tenent, de usurisq; non uiuunt. Post hoc de fluminibus dicamus. A parte orientali dominium Lithuanorum terminant fluuij, Oscol, Iugra, Donyecz, id est, paruus Don, & est paruus Tanais, hi & plurimi alij in Tanaim decurrunt. Item ex Dominio Lithuanorum post castrum Vesnya, quod dux Moscouiæ Modernus Vassilo occu-

occupauit,ortus est Dniepr,seu Borysthenes ex terra plana lutosa, ex stagnis in densis syluis,& fluit sub Smolensco & sub Kiou,tandem emensis quasi trecentis milliarijs Germanicis, in mare Ponti incidit. Item Vilia alius fluuius triginta milliarijs ad orientem Vilnæ ciuitatis ortum cepit,& sub castro Vilnensi cum alio fluuio minori Vilna dicto,& initium eius duobus milliarijs à præfata ciuitate Vilna computatur, commiscetur, unaq; ad magnum fluuium Niemen influunt. Niemen autem fluuius ualde flexuosè decurrit, naues defert & merces: post castrum Couno in mare Prutenicum cadit. Item Dzuina magnus fluuius fontes habet in Moscouia,& in Dominio Lithuanorum, fluit sub castro Vitepsk, deinde sub Poloczko:hostia eius circa Rigã ciuitatem Liuoniæ,ubi in mare cadit, & scias quod quemadmodum in superioribus præmisi tria magna flumina prope se inuicem oriuntur,scilicet,Dniepr,Dzuina,& Volha:oriuntur,inquam,in locis planis,nemorosis,palustribus, non ex montibus Hyperboreis,non Riphæis, nec aliquibus montibus qui in natura minimè sunt,duntaxat figmento olim Grecorum tãquam in rei ueritate existerent gloriosè & ampullosè prædicati sunt,& quod præfata flumina ex ipsis erumperent ac orientur per sequaces historicos cosmographos & poëtas in experte descripti,decantatiq; sunt,quum usquam compareant:plana siquidem est terra per totum, unde illa ortum ducunt.Et Dniepr qui est Boristhenes ad meridiem fluit usq; in mare Ponti incidens. Dzuina grande flumen ex Moscouia erumpens, ad occasum solis per dominia Lithuanorum, & per Liuoniam labens iuxta ciuitatem Rigam,in mare Balteum descendit Volha maximus fluminum etiam ex Moscouia oriens, in Septentrionem tendit, reuersusq; in orientem,longinque circuit Tanaim:tandem conuersus in meridiem per Scythiam seu Sarmatiam Asianam & campos planissimos Tartarorum peruagatus,in uiginti quinque flumina magna partitus,mare Euxinum ingreditur.Distat Tanais Volha in Tartaria itinere sex hebdomadarũ,ad minus trium aut quatuor uelocissime currẽtibus.Sunt & alia in Lithuania & Moscouia multa flumina & stagna magna: parua uero flumina & riui sine numero in maiora defluunt.Omnia piscosa abundanter, ita quod in illis terris ubi aqua, ibi & pisces:& sunt pisces sapidiores & delectabilioris gustus quàm in regionibus nostris,piscinę & fodinæ pro aquis & impiscationibus tanquam inutiles illic non fiunt. Amplius in ducatu Lithuaniæ panis rusticorũ nigerrimus est non cribratus, ex siligine aut hordeo unà cum furfuribus:dominorum uerò & potentum panis delectabilis de pura similagine tritici albissimus pinsitur & habetur:uino carent,nisi quod aliũde ducitur, præcipuè uinum Rhenense,& ex occidentalibus regionibus per mare Germanicum & Balteum, adductũ alicubi reperitur,medone & spisso,& tenui, & uario modo cocto abundant, & illo reficiũtur & inebriantur.Ceruisias coquunt diuersimode & ex uarijs granis,puta frumento, siligine,hordeo,auena, millio, &c.& nõ sunt sapidæ: uulgus autem ut semper aquam bibit: oliuę & fructus dulces ac delicati illic non crescunt,algida etenim & frigida est prouincia. Armenta habent omnis generis & feras syluarum, plus quàm in orbe Christianorum reperiantur:saltus,deserta,& syluæ sunt magnæ, decem, aliquãdo quindecim milliariorum, nõnũquã & uiginti quinq; milliariorum:ad latera desertorum & syluarum uillæ & habitatores inueniuntur,& idcirco quia magna nemora sunt,magnę feræ & multæ abundantissimæ uisuntur & capiuntur,uri & boues syluestres,quos lingua ipsorum thuri & zumbrones uocant,onagri,& equi syluestres, cerui,damæ,dorcæ, capreæ,apri,ursi, mardures, scismi,& cætera genera ferarum. Insuper aues abundant & ficedulæ, quamuis illic uineæ non sunt, aduolant & impinguantur, atq; cum suauitate eduntur. Estq; in Lithuania & Moscouia animal uoracissimum & inutile, quod alibi non comparet, rossomaka nominatum.Quantitatis canis, faciei catti, corporis & caudæ ut uulpis, colore nigrum, cadaueribus uescitur, inuentoq; cadauere, intantum uorat, ut extendatur & inflẽtur tanquam tympanum,repertaq; angustia,stricta inter arbores intrat & intrudit se cum uiolentia premendo,ut uiolenter comesta uiolẽtius egerat, sicq; extenuatum denuò cadaueri accurrit, & ad summum impletur, cum uicissitudine expressionis, & ad morticinium reuersionis, donec totum absumat & deuoret. Et forsan natura tam insatiabile animal in illis regionibus producit, ut homines simili uoracitate laborantes redarguat. Quoniam potẽtes quũ conuiuari cœperint,sedent à meridie in mediũ noctis continuo cibo & potu sese opplendo,& à mensa quoties natura propellit assurgendo & egerendo iterum & iterum uorant usq; ad uomitum & amissionem discretionis & sensus,tuncq; inguinis & capitis quę sunt discrimina nesciunt:estq; illa consuetudo perniciosa in Lithuania & Moscouia,magis uero & absq; rubore in Tartaria.Est etiam in illis terris Lithuaniæ,Moscouiæ & Tartariæ ab

origine consuetudo uenditionis hominum: serui natura uenduntur à dominis suis tanquam pecora, puerique eorum & uxores: quinimo pauperes homines, libero uentre nati, uictu carentes, uendūt filios & filias suas, interdum & semetipsos, ut apud patronos siliquis & grossis cibis saturentur.

De Moscouia. CAP. IIII.

MOscouia est regio longissima, latissimaque: nam à Smolēsco usque ad Moscuuam ciuitatem sunt centum milliaria, à Moscuua ad Volochda cētum milliaria. Et Volochda est prouincia, & fluuius per ipsam labēs eodem nomine uocatur, à Volochda ad Vsczuga centum milliaria, ab Vsczuga ad Viathka centum milliaria: & ista quadringenta milliaria sunt de regione Moscouiæ, & sermo per totum est Rutenicus seu Sclauonicus. Vltra prædicta à Viathca ad regionem Permsca centum milliaria, inde ad terram Vahulczka triginta milliaria, & hæc Scythiæ confinis est. Et istæ prouinciæ subiectæ sunt duci Moscouię, additisque terris ad Septētrionem & orientem ab eodem duce Moscouiæ possessis, Iuhra & Corela quæ sunt in Scythia, erunt quingenta milliaria Germanica magna. Verum Moscouitæ non per milliaria nostra computant, sed per uerst: et uerst est quinta pars milliaris Germanici. Numerant itaque à ciuitate Moscuua ad Vlodomiriam ciuitatem decem & septem milliaria Germanica: abinde ad Vsczuch quingenta uerst: iterum ab Vsczuch ad Iuhram quingenta uerst. Intra Moscouiam autem sunt multi ducatus. Est ducatus seu terra Moscouiæ, de qua triginta millia pugnatorum nobilium ad bellum egrediuntur, agrestium uerò sexaginta millia. Est & ducatus seu terra Tuczka, de qua quadraginta millia armatorum nobilium duntaxat ad bellum prodeunt. In hoc ducatu capitalis ciuitas Tuerd nuncupatur, & est ciuitas grandis lignea de lignis ædificata: in ea sunt Ecclesiæ ligneę centum & sexaginta: castrum etiam ligneum est, & sunt in ipso nouem oracula seu ecclesiæ: principalis est Sancti saluatoris, & illa duntaxat est murata: sub hac ciuitate & castro amplissimus fluuius Volha labitur. Ducatus Chelmsci, de quo septem millia pugnatorum exeunt. Ducatus Zubsczouski, de quo quatuor millia armatorum. Ducatus Klinski, de quo duo millia bellatorum prodeunt, ad terram Tuerdeñ. annumerantur. Item ducatus Kubensis triginta milliaria in longum continens. Ducatus Iacoslauień. quadraginta milliaria de terra habēs. Ducatus Szuhersień. uiginti milliaria terræ habens. Ducatus Szachouensis triginta milliaria in longum continens: omnes sunt in milliarijs Moscouiæ in longum computatis. Insuper ducatus Rzezensis, de quo quindecim millia baronum seu nobilium armatorum euadunt, & fluuius nominatissimus Tanais de ipso oritur. Item ducatus Susdalorum, & plures ei adiacentes desolati & destructi sunt per Tartaros. Est & terra Tartarorum Cozanska, Horda nominata, triginta millia pugnatorum producens, principi Moscorum subiecta, in campis iuxta castrum Cozan, quod dux Moscouiæ possidet: & alluitur magno flumini Volha, degens. Moscuua est ciuitas principalis satis magna, ꝗbis maior quàm Florentia Thusciæ, aut bis maior quàm Praga Bohemiæ urbs. Praga dico quæ extat & quam tu uidisti: non Praga, quam quidam nouus historicus fictè astruit longissimam trium dierum itinere ciuitatem, quod fabula est: uerum Moscuua lignea est, non murata, plurimas habens plateas, & ubi una platea finitur, altera non statim incipit, sed campus mediat. Inter domos quoque sepes mediant, ita ut domus sibijnuicem non cohæreant. Nobilium domus sunt maiores, plebeiorum uerò humiles. Fluit per medium ciuitatis, et sub castro ipsius fluuius eiusdem nominis cum ciuitate, Moscuua appellatus, & est tantus, quantus Multaua in Praga, aut Arnus in Florentia. Castrum autem quod est in medio ciuitatis, in plano, est castrum bonum muratum tantæ amplitudinis, ut Buda in Hungaria, habet tria propugnacula: & cum his turres magnæ simul computatæ sunt decem & septem, tegulis latericijs tectæ, sed unus murus: in eo castro ecclesiæ sunt sedecim, tres muratæ, scilicet, sanctæ Mariæ, Sancti Michaëlis, & sancti Nicolai, reliquæ sunt de ligno. Palatium ducis in præfato castro est muratum ad instar Italicum nouum, non amplum, nec magnum: tres curiæ nobilium sunt muratæ, aliæ domus ligno constructæ, stubę omnes nigræ. Aliæ ciuitates Moscorum sunt minores, & castra minora omnia de lignis fabrefacta. Præterea terra Moscouiæ plena est boscis ac syluis, aquis quoque, fluminibus, piscibus & feris, quemadmodum Lithuania referta, sed frigidior & Septētrionalior, unde pecudes & pecora parua sunt, & mutila absque cornibus, quasi semper ꝑpter frigus: homines uerò proceræ, altæ, & robustæ staturæ sunt, bibūt aquam, medonem, & quassecz, id est, fermētatos liquores. Arant & sulcant ligno sine ferramen-

ramento, & arpicant frondibus arborum supra seminata ab equis tractis, raroq; propter intensa & longa gelua segetes maturescunt, ideo messes sectis frugibus in stubis desiccāt, maturant & triturant. Sæpenumero autem utuntur calefacientibus aromatibus, sæpe & sublimatis, de aromatibus, de melle, uel alio calefactorio, ita ut & de auena aquam ardentem siue sublimatum faciant & bibant ad effugandum & repellendum algorem & frigus, alioquin ex frigore congelaret. Carent uino & oleo, & ne inebrientur, princeps terrę prohibet ne medo aut liquor inebrians in aliqua domo reperiatur sub priuatione uitę, nisi bis aut ter in anno ex admissione principis. Monetam habent argenteam puri argenti, dzingis nominatam, maiorem & minorem, formæ oblongæ, quadrangularem, non orbicularem, non politam, nec bene planatam. Estq; terra diues argento, & custodia undiq; clausa, ut nedum serui & captiui, sed & liberi, indigenæ & aduenę exire absq; literis ducis nequeant, & hęc hactenus. Flumina in Moscouia sunt plurima, aliqua autem maiora scitu digna enumerabo. Tanais nominatissimus fluuius à Tartaris & Moscouitis Don nuncupatus, fontes & originem habet in Moscouia propè in ducatu Rezensi. Consurgit de terra plana, sterili, limosa, paludinosa & nemorosa. Quumq; ad orientem solis processisset usque ad metas Scythiæ & Tartariæ, declinat ad meridiem, & perueniens ad paludes Męotidas, illic ostia tenet & ingreditur. Est tantus Tanais, quātum dicerem triplatum Tyberim post Romam in mare Tyrrhenum decurrentem, aut quantum Danubium in duplo circa Budam. Et doctrina astrologorum tenet, quod Tanais sit eius longitudinis cuius & Nilus fluuius Aegypti, puta circa sexaginta gradus longitudinis. Et sicut Nilus à meridie ad mare Alexandriæ descendit, sic Tanais à septentrione in Mæotidas & mare Ponti defluit. Nec piget repetere quod suprà dixi, alia magna flumina ex Moscouia esse orta, uidelicet Ezuina, Volha, & Dniepr seu Borysthenem. Et quum Moscouia sit regio plana, non montosa, prædicta flumina in distantia non ualde longinqua à se inuicem ex terra plana, nemorosa & paludinosa oriuntur, maximusq; fluminum ille Volha, in Tartarico dictus Edel, tendens in septentrionem, procedit ducentis milliarijs usq; ad Nisni nouigrod, quod sonat inferius nouum castrum, & est in terra Moscouiæ: & illic accurrit & ei coniungitur magnus fluuius ex media Moscouia procedens, Occa cognominatus. Deinde octuaginta milliarijs germanicis Volha sub castrum Cosan, quod dux Moscouiæ possidet, tandem sub castrum Sardi, quod Tartari tenent, fluit deinceps uersus meridiem uigintiquinque fluminibus tantis ut est Tyberis Romæ, & alijs multo maioribus influit in mare Euxinum. Accipiat itaque lector tua humanitas, & contra omnes aduersantes tueatur, & dicat quod prælibata flumina non de montibus, nec de radicibus montium, quoniam ibi montes sunt nulli, oriuntur & fluunt. Accipiat secundo, quod montes Hiperborei & Ryphæi, de quibus emanasse illa flumina ab aliquib. fabulosè scriptum est, nec in Moscouia, neque in alijs partibus septentrionis sunt: recteq; dicetur confictos esse, & nusquam existere, nisi forte in libro scripti aut picti, & non in terra reperiri affirmarent. Accipiat tertio, quod in dominio Moscorū, quemadmodū & in terris Turcarū, homines de loco in locū, & de territorio in territorium ad incolendum transferuntur, & alij pro his commutati mittuntur & locantur. Accipiat quarto, in Moscouia unam linguam & unum sermonem esse, scilicet Rutenicum seu Sclauonicum in omnibus satrapijs & principatibus, sic quod etiam Ohulici, & qui in Viathca degunt Ruteni sunt, et Rutenicum loquuntur, unamq; sectam & religionem instar Græcorum tenent, omnesq; Vladicæ, id est, episcopi, qui plurimi sunt, patriarchę Constantinopolitano subsunt, & confirmationem ab ipso postulantes obedientiam promittunt, præter Tartaros Cosanenses, qui ducem moscorum recognoscentes, Mahumetum unà cum Saracenis uenerantur, & linguagium Tartarorum loquuntur, etiam præter alienigenas ad septentrionem in Scythia commorantes, qui sermone & linguis proprijs loquuntur, & idola colunt, prout in sequenti capitulo dicetur. Accipiat quinto, quod post terram Viathca nuncupatam in Scythiam penetrando, iacet magnum idolum Zlotababa, quod interpretatum sonat, aurea anus seu uetula, quod gentes uicinæ colunt & uenerantur, nec aliquis in proximo gradiens aut feras agitando & in uenatione sectando uacuus & sine oblatione pertransit: quinimo si munus nobile deest, pellem aut saltem de ueste extractum pilum in offertorium idolo proijcit, & inclinando se cum reuerentia pertransit.

De regionibus Scythiæ Perm, Baskird, Iuhra & Corela, per ducem Moschouiæ subiugatis. CAPVT V.

POst Moschouiam sunt gentes & regiones inter septentrionem & orientem in fine Asiæ septentrionalis, quæ propriè Scythia dicitur, principi Moschouiæ subiectæ, per Iuan ducem Moscouiæ principaliter subiugatæ, scilicet Perm, Baskird, Czirmeissa, Iuhra, Corela. Perm monosyllabum est, inde terra Permsce, bissyllabè Permsca pronunciando: & fuit regio idola colens, quam Iuan dux Moscorum citra annos uiginti baptisma percipere coëgit, more Rutenorum seu Græcorum: & posuit eis Valadicam, id est, episcopum, nomine Stephanum, quem barbari post discessum ducis uiuũ excoriauerunt & necauerunt, reuersusq; dux afflixit eos, & alium denuò præsulem constituit, sub quo tanquam noui Christicolæ, Rutenorum schisma & ritum profitentes permanent. Aliæ uerò regiones præexpressæ in fidelitate & idolatria persistunt. Colũt solem, lunam, stellas, bestias syluarum, & quod eis occurrit: habent propria linguagia & idiomata. In terra Permsca proprium idioma, in terra Paskirdorum proprium, in Iuhra proprium & in Corela etiam proprium. In his regionibus non arant, non seminant, panes non habent, nec pecunias: feris syluarum, quæ apud eos abundant, uescuntur, & non nisi aquam bibunt: morantur in densis syluis, in tugurijs ex uirgultis factis. Et quia syluæ illas terras contexerunt, homines syluestres & ferinos effecerunt. Sunt uelut bestiæ ratione non utentes, uestimenta de lana non habent: pellibus teguntur rude & grosse, consuentes uarias pelles in simul, ex lupo, ceruo, urso, sabelllis & scisinis & cæteris, prout sors obtulerit. Et quia ipsorum terræ mineras non nouerunt, pro homagio duci Moschouiæ mineras non pendunt, sed pelles animalium syluestrium quibus abũdant. Proximiores oceano septentrionis, ut Iuctri & Coreli, piscantur & capiunt balenas seu uitulos et canes marinos, quos ipsi uor uol appellant, & ex cute eorum parant redas, bursas & caletas, axungiam autem pro imaginatione seruant & uendunt. In Ihura & Corela: sunt aliqui montes mediocris tumoris, non altissimæ elationis, prout quidam putauerunt & scripserunt. Supra montes autem oceani qui mediocres sunt per totum septentrionem oceano adiacentes, scandunt ex mari pisces morss nuncupati, dente se supra montẽ continendo, fricando, & ascensum promouendo: dumq; ad summitatẽ montis peruenerint, ad ulteriora gressum promouendo, ad alteram partem montium uolitando decidunt. Hos illæ gentes colligendo dentes eorum satis magnos, latos & albos pondere grauissimos capiunt: & Moschouitis pendunt atque uendunt: Moschouiæ uerò his utuntur: ad Tartariam quoque & Turciam mittunt, ad parandum manubria gladiorum, framearum & cultrorum, quoniam grauitate sui maiorem ac fortiorem impressionem impingunt, & præbent impellentibus, laborantibus, præliantibus, & occidentibus. Et memineris quod suprà dixi, hanc esse illam Iuhram regionem Scythiæ, de qua egressi sunt Iuhri, à posterioribus Huni & Hungari dicti, qui ad Gothiam ascendentes uehementer multiplicati transierunt maxima flumina circa paludes Mæotidas, intraueruntq; in Pannoniam, & secundo regressu eam occupauerunt, possederunt, & in hanc diem tenuerunt, suntq; eiusdem sermonis & loquelæ præcisæ, nisi quod addiderunt nostri Hungari aliqua uocabula ex Sclauonico idiomate, earum rerum quæ in Scythia & Iuhra non reperiũtur. Verùm in Pannonia Iuhri sunt Christicolæ: in Iuhra uerò patres eorum idololatræ, politioresq; & cultiores sunt Hungari in Pannonia, omnibus delitijs pleni, quamuis in toto syluestres sunt, bestiales, & in frigidissima regione miserrimè degentes. Insuper memineris in his regionibus Scythiæ ad oceanum septentrionis non esse magna flumina, sed esse quasdam rupes & montes mediocris molis, & non excellentissimæ celsitudinis inaccessibilesq;, uelut aliqui historici antiquiores protulerunt & scripserunt. Potius itaq; secundum experientiam dixissent, de nemoribus & densis syluis eos exiuisse, quàm de inacessilibus montibus.

Homines sine pane uiuunt.

Finis lib. 2. Matthiæ à Michouia, de Sarmatia Asiana atq; Europea.

SIGISMVN-

SIGISMVNDVS LIBER BARO IN HERBERSTEIN, NEYPERG, ET GVETTENBERG, &c.

DE LITHVANIA.

Ithuania Moscouiæ proxima est, non autem de sola prouincia, sed regionibus illi adiacentibus, quæ sub Lithuaniæ nomine comprehenduntur, nunc loquor. Hæc longo tractu ab oppido Circas, quod ad Borysthenem situm est, in Liuoniam usque protenditur. Porrò Circasi, Borysthenis accolæ, Rutheni sunt, alij ab his quos suprà ad Pontum in montibus habitare dixi. His nostra tẽpestate præficiebatur Eustachius Tascovvitz, (quem cum Machmetgirei rege in Moscouiam unà profectum fuisse, suprà dixi) uir belli peritissimus, astutia singulari: qui cùm crebra cum Tartaris commercia haberet, sæpius tamen eos fudit. quin & ipsum Moscum, cuius aliquando captiuus fuerat, in magna sæpe pericula adduxit. Eo anno, quo nos Moscouię eramus, miro astu Moscos profligauit: dignaque mihi res uisa est, quæ hoc loco ascriberetur. Tartaros quosdam habitu Lithuanico in Moscouiam deduxit, in quos, ceu Lithuanos, nullo metu Moscos irruituros sciebat. Ipse dispositis loco opportuno insidijs, Moscos ulciscentes præstolatur. Tartari depopulata parte Sevverę prouinciæ, Lithuaniam uersus iter arripiunt: indeque mutato itinere, cum Lithuaniam tenuisse cognouissent, Mosci Lithuanos esse rati, mox uindictæ cupiditate magno impetu in Lithuaniam irruũt: qua uastata, cùm præda onusti redirent, ab Eustachio ex insidijs circumuenti, ad unum omnes ceduntur. Qua re cognita, Moscus Oratores ad Poloniæ regem, qui de illata sibi iniuria conquererentur, misit. quibus rex: Suos non intulisse, sed iniuriam ultos esse, respondit. Ita Moscus utrinque delusus, damnum cum ignominia ferre coactus est.

Infra Circassos nullæ habitationes Christianorum sunt. Ad Borysthenis ostia, Otzakhovv castrum & ciuitas, quadraginta milliaribus à Circass, quam Tauricæ rex non ita diu Poloniæ regi ademptam possidebat. Hanc nunc Turcus tenet. Ab Otzakhovv ad Albam, circa ostia Thiræ, quæ ueteri nomine dicitur Moncastro, quatuordecim milliaribus ab Otzakhovv, in Præcop quatuordecim milliaribus. A' Circass circa Borysthenem ad Præcop quadraginta milliaribus. Supra Circassos septem mill. per Borysthenẽ ascendendo, Cainovv oppidum occurrit: à quo decem & octo milliaribus est Chiouia, uetus Russiæ metropolis: quam magnificam & planè regiam fuisse, ipsæ ciuitatis ruinæ, monumentaque, quæ in ruderibus uisuntur, declarant. Apparent adhuc hodie in uicinis montibus ecclesiarum, monasteriorumque desolatorum uestigia, præterea cauernæ multæ, in quibus uetustiss. sepulchra, corporaque in his nõdum absumpta uisuntur. Ab hominibus fide dignis accepi, puellas ibi ultra septimum annum rarò castitatem seruare. Rationes uarias audiui, quarum nulla mihi satisfacit: quibus, mercatoribus abuti quidem, sed abducere minimè licet. Nam si quis abducta puella deprehẽsus fuerit, & uita, & bonis, nisi Principis clementia seruatus fuerit, priuatur. Lex etiam ibidem est, qua externorum mercatorum (si qui ibi fortè decesserint) bona aut regi cedunt, aut eius præfecto: id quod apud Tartaros & Turcas, in Chiouiensibus apud se mortuis obseruatur. Ad Chiouiam monticulus quidam est, per quem mercatoribus uia aliquanto difficiliore transeundum est: in cuius ascensu, si fortè currus aliqua pars frangatur, res quæ in curru portabantur, Fisco uindicantur. Hæc omnia D. Albertus Gastol Palatinus, Vilnensis regis in Lithuania uice gerens, mihi retulit. Porrò à Chiouia ascendendo per Borysthenem triginta milliaribus, Mosier ad fluuium Prepetz, qui duodecim milliaribus super Chiovv Borysthenem influit, occurrit. Thur fluuius piscosus influit Prepetz, à Mosier autem ad Bobranzko, triginta. Inde ascẽdendo uigintiquinque milliaribus, peruenitur in Mogilevv, à qua Orsa sex milliaribus abest. Hæc iam enumerata secundum Borysthenem oppida, quæ omnia in Occidentali littore sita sunt, regi Poloniæ: Orientali uerò, Moscouiæ principi subijciuntur: præter Dobrovvnã, & Mstislavv, quæ Lithuaniæ ditionis sunt. Traiecto Borysthene quatuor milliaribus Dobrovvnã, indeque uiginti Smolentzko deuenitur. Ex Orsa nobis iter fuit in Smolentzko, & tum Moscouiam usque.

Borisovvo oppidum uiginti duobus ab Orsa in Occidente milliaribus abest, quod Beresina fluuius, qui infra Bobrantzko Borysthenem influit, præterlabitur. Est autem Beresina, ut oculis conspexi, amplior aliquanto Borysthene, ad Smolentzko. Planè puto hunc Beresinam, id quod etiam uocabuli sonus indicare uidetur, ab antiquis Borysthenem habitum fuisse. nam si Ptolemæi descriptionem conspexerimus, Beresina fontibus magis quàm Borysthenis, quem Nieper appellant, conueniet.

Lithuania porrò quos Principes habuerit, quando Christianismo initiata fuerit, ab initio satis dictum est. Huius gentis res ad Vitoldi usq; tempora, semper florebant. Si bellũ aliũde ipsis immineat, suaq; aduersus hostium uim defendere debeant, uocati quidem, ad ostentationẽ magis quàm ad bellum instructi, magno apparatu ueniunt: uerùm delectu habito, citò dilabuntur. Quòd si qui remãserint, hi equis, uestibusq; melioribus, quib. instructi nomina dederunt, domũ remissis, cum paucis quasi coacti, ducem sequuntur. Cęterùm magnates, qui certum militum numerum suis sumptibus in bellum mittere coguntur, data duci pecunia, se redimentes, domi remanent: eaq; res adeò dedecori nõ est, ut militiæ præfecti, ducesq; publicè in cõuentibus, castrisq; proclamari faciant, si qui uelint, numerata pecunia exautoratos domũ redire posse. Tanta autem inter hos quidlibet agendi est licentia, ut immodica libertate nõ uti, sed abuti uideantur, Principumq; bona impignorata possideant: adeò, ut Principes in Lithuaniam uenientes, suis, ni prouincialiũ ope subleuentur, uectigalibus ibi uiuere non potuerint. Gentis habitus oblongus, arcumq; Tartarorum, hastam uerò & scutum Hungarico more gerunt, equis bonis, ijsdemq; castratis, sine soleis ferreis, quos mollibus coërcent lupatis, utuntur.

Vilna est caput gentis: ciuitas ampla, intra colles sita, ad confluxum fluuiorum Velię & Vilnæ. Velia autem fluuius aliquot infra Vilnam milliaribus, Cronone influit. Cronon autem, oppidum Grodno, nomine haud ita dissimili, præterlabitur, Prutenosq; populos quondam ordini Teutonicorum subiectos (quibus nunc Albertus Marchio Brãdenburgensis, posteaquã se regi Poloniæ subdidit, cruceq; & ordine deposito, hæreditarius præest) à Samagitis, eo loci quo Germanicũ mare illabitur, dirimit: ubi est oppidum Mumel. nam Germani Crononem Mumel, patrio uerò uocabulo Nemen appellant. Vilna porrò nunc est muro cincta, multa templa, ædesq; lapideæ in ea exædificantur, in qua episcopalis sedes est, quam tunc Ioannes regis Sigismundi filius naturalis, uir singulari humanitate præditus, tenebat, nosq; in reditu nostro humaniter excepit. Præterea parochialis ecclesia, & aliquot monasteria, & præcipuum Franciscanorum de obseruantia cœnobium, maximis sumptibus extructum, excellit. Multo plura tamen sunt Ruthenorum templa in ea, quàm Romanæ obedientiæ. In Lithuaniæ principatu sunt tres Romanæ obedientiæ episcopatus: Vilnensis scilicet, Samagithiæ, & Chiouiensis. Rutheni uerò episcopatus in regno Poloniæ & Lithuanię, aut suis incorporatis principatibus, sunt, Archiepiscopus Vilnæ nunc degens, Polocensis, Vvolodimeriensis, Lucensis, Pinski, Chomensis, Præmisliensis. Lithuani melle, cera, cinere, quibus potissimũ abundant, quæstum faciunt, quæ magna ab eis copia Gedanũ, deinde in Holandiam deferuntur. Picem quoq; & asseres ad fabricandas naues, frumentum quoq; Lithuania abundè præbet. Sale caret, quod uenale ex Britannia habet. Quo tempore Christiernus Daniæ regno eiectus, mareq; piratis infestũ esset, sal non ex Britannia, sed ex Russia portabatur: quo etiamnum utũtur apud Lithuanos. Nostra tempestate apud Lithuanos duo potissimũ uiri bellica laude clari fuêre: Constantinus Knes Ostroski, & Knes Michaël Linzki. Constantinus utplurimum Tartaros fudit: non occurrendo multitudini prædantium, sed præda onustos sequebatur: cumq; redirent ad eum usque locum, in quo se omni metu solutos, respirandi & quiescendi commodum spacium habere putabant (is locus erat illi notus) cumq; eos inuadere constituisset, monuit suos, ut sibi ea nocte cibaria pararent. nam se eis nullam ignis copiam in nocte futuram, esse facturum. Itaq; sequenti die cõtinuato itinere, cùm Tartari noctu nulla flamma aut fumo apparẽte, putarent hostes regressos, aut dilapsos, eoq; & equos in pascua dimitterent, mactarent, uorarent, & se somno dederent: Constantinus primo diluculo inuadens, magnis cladibus eos affecit. Knes uerò Michaël Linski, qui cum adolescens adhuc in Germaniam uenisset, & apud Albertum Saxoniæ ducem eo tempore in Frisia bellum gerentem strenuè se gessisset, ac per omnes militiæ gradus magnum sibi nomẽ peperisset, Germanorumq; apud quos adoleuerat moribus imbutus, in patriam redijsset, apud Alexandrum regem magna authoritate ac summo loco fuit: adeò ut rex arduas quasq; res ex eius iudicio ac arbitrio constitueret. Accidit aũt, ut cũ Ioanne Savversinski Palatino Trocensi,

censi, regis causa in dissensionem ueniret, ubi compositis tandem rebus, in uita regis omnia quieta inter illos manebant: at mortuo rege, manebat Ioanni alta mente repositum odium. nam ex eo priuatus erat Palatinatu. Tum ipse & complices, atq; amici, apud Sigismundum regem, qui Alexandro successerat, crimine affectati imperij, ab æmulis quibusdam delatus est, & proditor patriæ nominatus. Cuius iniuriæ Knes Michaël impatiens, cum sæpe regem appellasset, rogassetq; ut cõmuni iudicio, quo tantum crimen à se depellere posse dicebat, causam inter se & Savversinski actorem discerneret: cumq; rex illius petitioni locum non daret, in Hungariam ad Vuladislaum regis fratrem proficiscitur: à quo literis & Oratoribus, quibus ad cognoscendam suam causam rex admonebatur, impetratis, tentatisq; omnibus, cum causæ suæ cognitionem à rege impetrare nõ posset, indignitate rei permotus Michaël, tale facinus se aggressurum, regi dixit, quod ipsi sibiq; aliquando foret mœrori. At cum domum iratus se recepisset, quendam ex suis hominem sibi fidum, cum literis mandatisq; ad Moschouiæ Principem mittit. Scripserat autem, si Princeps securam, liberamq; ad se uiuendi copiã, datis in hanc rem literis, atq; addito iuramento, sibi promitteret, eaq; res honori, emolumentiq; sibi apud Principem foret, se castris quę in Lithuania possideret, alijsq; ui aut deditione occupatis, ad se deficere uelle. Eo nuncio Moscus, qui uiri fortitudinem & dexteritatem cognitam haberet, mirificè exhilaratus, omnia quæ à se Michaël peteret, datis ut uolebat literis, iuramentoq; addito, se facturum recepit. Rebus ita apud Moscum ex sententia confectis, Michaël ulciscendi libidine flagrãs in Ioannem Savversinski, qui tum in uilla sua circa Grodno erat (in qua ego postea semel pernoctaui) toto impetu fertur, eumq; ne elabi posset, dispositis circum ædes militum stationibus, immisso percussore quodam Mahumetano, in lectulo dormientẽ opprimit, obtruncatq;: qua re peracta, ad castrum Miensko cum exercitu progressus, ui illud, aut deditione occupare nitebatur: sed Miensko occupatione frustratus, alia subinde castra oppidaq; aggressus est. Interea cum regis in se copias aduenire, seq; illi lõgè imparem esse intelligeret, obmissa castrorum oppugnatione, in Moschouiam se cõtulit: ubi à Principe honorificè exceptus est. nam Lithuaniam illi parem non habere sciebat. Vnde magnam de eo spem conceperat, se eius consilio, opera, industria, uniuersam Lithuaniam posse occupare, qua spe haud prorsus frustratus est. Nam communicatis cum eo cõsilijs, Smolentzko insignem Lithuaniæ principatum denuò obsedit, & eam uiri huius industria magis quàm uiribus cepit. Vnus enim Michaël, militibus qui in præsidio erant, omnem urbis defendendæ spem, sua præsentia ademit: eosq; & metu, & pollicitationibus, ut castrum proderent, permouit. Quod eo audacius maioreq; studio faciebat, quoniam Basilius, si Michaël Smolentzko quacunq; arte potiri posset, se castrũ cum prouincia adiacente perpetuò sibi concessurum promiserat. Quibus tamen promissis adeò ille postea nõ stetit, ut Michaëlem de pactione se appellantem, uana tãtùm spe lactaret, atq; illuderet. Qua re uehementer Michaël offensus, nondum abolita è pectore Sigismundi regis memoria, cuius gratiam, opera amicorum quos in eius aula tum haberet, se facilè consequi posse sperabat, ex suis quendam sibi fidum ad regem mittit, seq;, si quæ grauius in se commisisset, condonaret, rediturum pollicetur. Grata hæc legatio regi fuit: nuncioq; continuò publicę fidei, quas petebat, literas dari mandauit. Verùm cum Michaël literis regijs non prorsus fideret, quo tutius redire posset, à Georgio Pisbeck, & Ioanne de Rechenberg, equitibus Germanis, quos ea authoritate apud regem, eiusq; consiliarios esse sciebat, ut regem uel inuitum possent ad seruãdam fidem cogere, similes literas efflagitauit, impetrauitq;. Sed cum eius rei nuncius in Moschi custodias incidisset, captusq; esset, re patefacta, Principiq; celeriter significata, Michaël Principis iussu capitur. Eodem tempore nobilis quidã ex Trepkonum familia, adolescens Polonus, à Sigismũdo rege ad Michaëlem Moschouiam missus erat: qui ut mandata regis commodius exequi posset, perfugam se simulabat. Is quoque haud meliore fortuna usus, à Moscis capitur: & cum perfugam se diceret, neq; sibi fides adhiberetur, adeò arcani continens fuit, ut etiam grauiter tortus, id non reuelaret. Porrò cum Michaël captus, in conspectum Principis in Smolentzko adductus fuisset: Perfide, inquit, digna te pro meritis pœna afficiam: ad quæ ille: Perfidiæ crimen, quod mihi impingis, non agnosco. nam si tu mihi fidem, promissaq; seruasses, fidelissimum me in omnibus seruitorem habuisses. Sed cùm te eam floccifacere, meq; à te insuper eludi uiderẽ, graue mihi in primis est, ea quæ animo in te conceperam, me exequi non potuisse. Mortem ego semper contempsi, quam uel ea causa libenter subibo, ne uultum tuum Tyranne amplius conspiciam. Deinde Principis iussu in magnam populi frequentiam in Vviesma abductus,

ductus, ubi supremus belli Præfectus, proiectis in medium grauibus, quibus uinciendus erat, cathenis: Princeps te, inquit, Michaël maxima (ut scis) dum fideliter seruires, gratia prosequebatur. Postquam autem proditione fortis esse uoluisti, hoc te secundum merita tua munere donat. Simulq; cũ dicto, cathenas illi inijci iubet. Qui dum ita spectante multitudine cathenis constringeretur, ad populum conuersus: Ne captiuitatis, inquit, meæ falsa apud uos fama spargatur, quid fecerim, curq; captus sim, paucis aperiam: ut uel meo exemplo, qualem Principẽ habeatis, quidq; quisq; uestrûm de eo sperare debeat, aut possit, intelligatis. Ita orsus, totius sui in Moschouiam itineris rationem, quæq; Princeps scriptis literis, addito iuramento, sibi promisisset, neque ulla ex parte promissis stetisset, referebat. Cumq; sua de Principe expectatione falsus esset, uoluisse denuò in patriam redire: ideo se captum esse. Qua iniuria cum præter meritum afficeretur, mortem se nõ magnopere refugere, præsertim cum sciret, communi lege naturæ omnibus æquè moriendum esse. Et cùm corpore ualido, ingenioq; ad omnia uersatili esset, multum etiam ualebat cõsilio, serijs, iocosisq; rebus æquè idoneus, planeq; (ut aiunt) omnium horarum uir: qua animi dexteritate multum sibi gratię, authoritatisq; apud omnes, Germanos præsertim, ubi educatus fuerat, conciliauerat. Tartaros, Alexandro rege imperante, insigni clade profligauerat: neque à Vvitoldi morte, Lithuani tam præclaram à Tartaris uictoriam unquã reportarunt. Hunc Germani uoce Bohemica, Pan Michaël uocabãt: qui cum, ut homo Ruthenus Gręcorum in fide ritum ab initio, eoq; pòst obmisso, Romanum sequutus fuisset, quo Principis in se iram, indignationemq; leniret, mitigaretq;, in uinculis denuò Ruthenicum assumpsit. De eius liberatione, nobis in Moschouia existentibus, multi præclari uiri, in primis autem Principis cõiunx, quæ sibi ex fratre neptis erat, apud Principem laborabat. Intercedebat pro eo etiam Cæsar Maximilianus, literasq; speciales in priore mea legatione ad Principem nomine suo dederat: quibus tamẽ usq; adeò nihil effectum est, ut mihi tum nec aditus ad se pateret: imò ne uidendi sui copia dabatur. In altera uerò legatione, cum forte de liberatione eius tractaretur, sæpius à Moscis interrogabat, an hominẽ nouissem? quibus equidem, quod in rem suam fore putabam, nomen me duntaxat eius aliquando audiuisse, respondi. Atque Michël tum liberatus ac dimissus fuit: cuius neptim Princeps, uiuente adhuc priore uxore cum duxisset, tantam spem in eo ponebat, ut filios suos illius uirtute à fratribus in regno tutos fore crederet: tutorem deniq; filiorum suorum testamento instituerat. Mortuo dein Principe, uiduam lasciuientẽ cùm identidem increparet, proditionis crimine ab ea insimulatus, captusq; infœlix moritur. Qua re patrata, non longẽ pòst, ipsam quoq; ita sæuientem, ueneno sublatam: adulterum uerò Ovvtzina dictum, in partes laniatum ac dissectum aiunt.

Vvolinia, inter Lithuaniæ principatus, gentem bellicosiorem habet.

Lithuania admodum syluosa est. Paludes ingentes, & multos fluuios habet: quorum alij, ut Bog, Prepetz, Thur & Beresina, Orientem uersus Borysthenem illabuntur. Alij uerò, ut Boh, Cronon, & Narevv, Septentrionem uersus decurrunt. Cœlum inclemens, animalia omnis generis parua habet: frumento quidem abundat, sed seges rarò ad maturitatem peruenit. Gens misera, & graui seruitute oppressa. Nam ut quisque famulorum caterua stipatus, domum coloni alicuius ingreditur, impunè quiduis facere, res ad uitæ usum necessarias rapere, absumere, crudeliter etiam colonum uerberare licet. Colonis quauis de causa ad dominos suos absq; muneribus aditus non patet. quòd si etiam admittantur, ad Officiales & Præfectos relegantur: qui nisi munera accipiant, nihil boni decernũt, constituuntúe. Neq; uerò hęc solùm tenuium ratio est, sed etiam nobilium, si à proceribus impetrare quippiam uolunt. Audiui à quodam primario Officiale apud Regem iuniorem, qui dixit, Vnumquodq; uerbum in Lithuaniam aurum esse. Regi quotannis imperatam pecuniam pro defendendis regni finibus pendunt. Dominis, præter censum, hebdomadatim sex dies laborare: Parocho denique ducta, uel mortua uxore, liberis similiter natis, aut uita defunctis, eo quo confitentur tempore, certam numerare pecuniam coguntur. Tam dura porrò seruitute à Vvitoldi tẽpore in hunc usque diem detinentur, ut si quis forte capite damnatus fuerit, de se ipso, iubente Domino, supplicium sumere, suisq; manibus se suspendere cogatur. Quod si forte facere recusauerit, tum crudeliter cæsus, atq; immaniter excarnificatus, nihilominùs suspenditur. Hac seueritate effectum est, ut si Iudex aut Præfectus in re præsenti constitutus, reo moram forte nectenti, minatus fuerit, aut solummodo dixerit, Festina, Dominus irascitur: tum miser grauissima uerbera extimescẽs, laqueo uitam finit.

DE

DE FERIS.

FEras habet Lithuania, præter eas quæ in Germania reperiuntur, Bisontes, Vros, Alces, quos alij onagros uocant, equos syluestres. Bisontem Lithuani lingua patria uocant Suber: Germani impropriè Aurox, uel Vrox: quod nominis uro conuenit, qui planè bouinam formam habet, cum bisontes specie sint dissimillima. Iubati enim sunt bisontes, & uillosi secundum collum & armos, barba quadam à mento propendente, pilis muscum redolentibus, capite breui, oculis grandioribus, & toruis, quasi ardentibus, fronte lata: cornibus plerunque sic diductis & porrectis, ut interuallum eorum tres homines bene corpulentos insidentes capere posit: cuius rei periculum factum perhibetur à rege Poloniæ Sigismundo, huius qui nunc regnat Sigismundi Augusti patre, quem bene habito & firmo corpore fuisse scimus, duobus alijs se non minoribus sibi adiunctis. Tergum ipsum ceu gibbo quodam attollitur, & priore, & posteriore corporis parte demissiore. Qui uenantur bisontes, eos magna ui, agilitate & solertia præditos esse oportet. Deligitur locus uenatui idoneus, in quo sint arbores iustis dirempta spacijs, truncis nec crassis nimis, ut facilè circumiri possint: nec paruis, ut ad tegendum hominem sufficiant. Ad has arbores singuli uenatores disponuntur, atque ubi canibus persequētibus exagitatus bisons eum in locum propellitur, qui primus ex uenatoribus sese profert, in eum magno impetu fertur. At is obiectu arboris sese tuetur, & quà potest percutit uenabulo feram: quæ ne sæpius quidem icta cadit, sed incensa magis ac magis rabie, non tantùm cornua, sed etiam linguam uibrat: quam ita scabram & asperam habet, ut uenatorem solo uestis eius attactu comprehendat & attrahat: nec antè relinquat, quàm occidat. Quòd si quis fortè circumcursitando & feriendo delassatus respirare cupit, is feræ obijcit pileum rubrū, in quem & pedibus, & cornibus sæuit. Si uerò alteri in idē certamen non confecta fera descendere libet, ut fieri necesse est, si salui illinc abire uelint: is eam facilè in se prouocat, si uel semel sono barbaro Lululu succlamarit.

Vros sola Masouia Lithuaniæ contermina habet: quos ibi patrio nomine Thur uocant, nos Germani ꝓpriè Vrox dicimus. Sunt em̄ uerè boues syluestres, nihil à domesticis bobus distantes, nisi quòd omnes nigri sunt, & ductū quendam instar lineæ ex albo mixtum per dorsum habent. Non est magna horū copia: suntq; pagi certi, quibus cura & custodia eorum incumbit: nec ferè aliter quàm in uiuarijs quibusdam seruantur. Miscentur uaccis domesticis, sed non sine nota. Nam in armentum postea, perinde atque infames, à cæteris uris non admittuntur: & qui ex eiusmodi mixtione nascuntur uituli, non sunt uitales. Sigismundus Augustus rex mihi apud se oratori donauit exenteratum unū, quem uenatores eiectum de armento semiuiuum confecerant: recisa tamen pelle, quæ frontem tegit, quod non temerè factum esse credidi: quanquam cur id fieri soleret, per incogitantiam quandam non sum percontatus. Hoc certum est, in precio haberi cingulos ex uri corio factos, & persuasum est uulgo, horum præcinctu partum promoueri. Atque hoc nomine regina Bona, Sigismūdi Augusti mater, duos hoc genus cingulos mihi dono dedit: quorum alterum serenissima Domina mea Romanorum Regina, sibi à me donatum, clementi animo accepit.

Quæ fera Lithuanis sua lingua Loss est, eam Germani Ellend, quid' nam Latinè Alcen uocant: Poloni uolunt onagrum, hoc est, asinum agrestem esse, non respondente forma. Sectas enim ungulas habet: quanquam & quæ solidas haberent, repertæ sint, sed id perrarū est. Animal est altius ceruo, auribus & naribus prominulis, cornibus à ceruo nonnihil diuersis, colore item magis ad albedinem tendente. Cursus est uelocissimi: non quo cætera animalia modo, sed gradarij instar. Vngulæ, tanquam amuletum, contra morbum caducum gestari solent.

In desertis campis circa Borysthenem, Tanaim & Rha, est ouis syluestris, quam Poloni Solhac, Mosci Seigack appellant, magnitudinis capreolæ, breuioribus tamen pedibus: cornua in altum porrecta, quibusdam circulis notata, ex quibus Mosci manubria cultellorum transparentia faciunt: uelocissimi cursus, & altissimorum saltuum.

Samagithia proxima Lithuaniæ est prouincia, in Septentrionem ad mare Baltheum, quæ Prussiam quatuor milliarium Germanicorum spacio à Liuonia diuidit: nullo oppido, aut castro munito insignis. Huic ex Lithuania à Principe Præfectus, quem sua lingua Starosta, quasi seniorem appellant, præficitur, neque temerè is, nisi grauissimas ob causas, officio mouetur: sed quoad uiuit, perpetuò manet. Episcopum habet Romano Pontifici

tifici subiectum. In Samogithia hoc in primis admirandum occurrit, quòd cum eius regionis homines procera ut plurimum statura sint, filios tamen alios corporis magnitudine excellentes, alios perpusillos, ac planè nanos, ueluti uicissitudine quadam, procreare solent. Samogithæ uestitu uili, eoq; ut plurimum cinericio utuntur. In humilibus casis, ijsq; oblongioribus uitam ducunt, in quibus ignis in medio conseruatur: adquem cum paterfamilias sedet, iumenta, totamq; domus suæ supellectilem cernit. Solent enim sub eodem, quo ipsi habitant, tecto, sine ullo interstitio pecora habere. Maiores urorum cornibus pro poculis etiam utuntur. Audaces sunt homines, & ad bellum prompti: loricis, alijsq; plurimis armis, præcipuè autem cuspide, & eo breuiore, uenatorum more, in bello utuntur. Equos adeò paruos habent, ut uix credibile sit, ad tantos labores eos sufficere posse: quibus foris in bello, domiq; in colendis agris utuntur. Terram non ferro, sed ligno proscindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax, & non arenosa sit, quaq; pinus nunquam crescit. Araturi ligna complura, quibus terram subigũt, locoq; uomeris utunt, secũ portare solent: scilicet, ut uno fracto, aliud atq; aliud, ne quid in mora sit, in prõptu habeant. Quidam ex prouinciæ præfectis, quo prouinciales grauiore labore leuaret, multos ferreos uomeres adferri fecerat. Cum autem eo, sequentibusq; aliquot annis, segetes aliqua cœli intemperie expectationi agricolarum non responderent, uulgusq; agrorum suorum sterilitatem ferreo uomeri adscriberet, nec aliud quicquam in causa esse putaret, Præfectus ueritus seditionem, amoto ferro, suo eos more agros colere permisit. Prouincia hæc nemoribus, syluisq; abundat, in quibus horrendæ quandoque uisiones fieri solent. Sunt etiamnum illic idololatræ complures, qui serpentes quosdam quatuor breuibus, lacertarum instar, pedibus, nigro obœsoq; corpore trium palmarum longitudinem non excedentes, Givvoites dictos, tanquam penates domi suæ nutriunt: eosq; lustrata domo statis diebus ad appositum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad saturati in locum suum reuertantur, timore quodam uenerantur. Quod si aduersi quid illis accideret, serpentem Deum Domesticum malè acceptum ac saturatum esse credũt. Cùm priori ex Moschouia itinere rediens, in Troki uenissem, referebat hospes meus, ad quem fortè diuerteram, se eodem quo ibi eram anno, ab eiusmodi quodam serpentis cultore aliquot aluearia apum emisse: quem cùm oratione sua ad uerum Christi cultum adduxisset, utq; serpentem quem colebat occideret, persuasisset, aliquanto pòst cum ad uisendas apes suas eò reuersus fuisset, hominem facie deformatum, ore aurium tenus miserabilem in modum diducto offendit. Tanti mali causam interrogatus, respondit, se, quòd serpenti Deo suo manus nepharias iniecisset, ad piaculum expiandum, luendamq; pœnam, hac calamitate puniri: multaq; grauiora, si ad priores ritus suos non rediret, eum pati oportere. Hæc quamuis non in Samogithia, sed in Lithuania sunt acta, pro exemplo tamen adduxi. Mel nusquam melius, nobiliusúe, quodq; minus ceræ habeat, albumq; sit, quàm in Samogithia, reperiri aiunt.

Mare quod Samogithiam alluit, quodq; Baltheum, quidam Germanicum, alij Prutenicum, nonnulli Veneticum: Germani uerò alludentes Baltheo, Pelts appellant: Sinus propriè dicitur, interluit namq; Cimbricam Chersonesum, quam hodie Yuchtland, & Sunder Yuchtland Germani: Latini uerò, nomine inde pariter sumpto, Iuciam uocant. Alluit & Germaniam, quam Bassam dicunt, incipiendo ab Holsatia, quæ Cimbricam cõtingit: dein Lubicensem terram, item Vismariam, & Rostok, Magnopolensium Ducum ciuitates, totumq; Pomeraniæ tractum, id quod nomen eius loci indicat. Pomorijæ enim Slauonica lingua idem est, ac si diceres, Iuxta mare, seu maritimum. Inde Prussiam, cuius metropolis est Gdanum, quod & Gedanum & Dantiscum appellatur, alluit. Porrò Ducis Prussiæ sedes est, quam Germani Regium montem appellant. Eò loci certo anni tempore, succinum mari innatans, magno hominum periculo, propter subitum maris accessum & recessum aliquando, piscatur. Samogithiam uix IIII. milliaribus contingit: atque longo tandem tractu Liuoniam, & eam partem quam uulgò Khurland, Curetos absque dubio uocant, & regiones quæ Mosco subsunt: Vinlandiam denique, quæ Svvetensium ditionis est, unde etiam Venedicum nomen originem duxisse arbitrantur, circumluit. Ab altera autem parte Svvetiam contingit. Totum autem Daniæ regnum, quod insulis maximè constat, in hoc sinu continetur: exceptis Iucia & Scandia, quæ cõtinenti adhærent. Gotlandia quoq; insula regno Daniæ subiecta, in hoc sinu est: ex qua pleriq; Gothos prodijsse putabant: cùm tamen longè angustior sit, quàm quæ tantam hominũ multitudinem capere potuisset. Præterea si Gotthi ex Scandia progressi fuissent, ex Gotlãdia in Svve-

in Svuetiam, et iterum reflexo per Scandiam itinere (quod rationi minimè consentaneum est) oportuisset eos reuerti. In Gothia insula adhuc Vuijsby ciuitatis ruinæ extant, in qua omnium illac prӕternauigantium lites ac controuersię cognoscebantur, ac constituebantur: eò etiam ex longinquis illis maritimis locis causæ ac negotia deferebantur, prouocabanturq́.

Liuonia prouincia in longitudine secundum mare protenditur. Huius metropolis est Riga, cui Teutonici ordinis magister præest. In ea, præter Rigensium archiepiscopum, Riualiensis & Osiliensis episcopi sunt. Oppida habet complura: præcipuè autem ciuitatem Rigā ad fluuiū Dvuina, non longè ab ostijs: item Revvaliā & Derbteñ. ciuitates. Revualiam Rutheni Rolivuan: Derbt uerò Iuryovugorod appellant. Riga nomen suum utraque lingua retinet. Fluuios nauigabiles, Rubonem & Nervuam habet. Huius prouinciæ Princeps, fratres ordinis, quorum primi Cōmendatores uocantur, item proceres & ciues, Germani ferè omnes sunt. Plebs ut tribus ferè linguis utitur, ita in tres ordines seu tribus est diuisa. In Liuoniam ex Germaniæ principatibus, Iuliacensi, Geldrensi, & Monasteriensi, quotannis noui & seruitores & milites deducuntur: quorum pars inde mortuorum, alij in eorum locum qui defuncti annuo officio, quasi manumissi in patriam redeunt, succedunt. Insigni equorum copia adeò abundant, firmiq́ sunt, ut hactenus tam regis Poloniæ, quàm magni Ducis Moschouiæ hostiles & frequentes in agros eorum incursiones fortiter sustinuerint, seq́ strenuè defenderint.

Anno Domini 1502, mense Septembri, Alexander Poloniæ rex, magnusq́ Lithuaniæ Dux, Magistrum Liuoniensem Vualtherum à Pleterberg, pactionibus quibusdam induxit, ut ipse instructo exercitu Moschouiæ Ducis prouincias aggrederetur: pollicitus, ubi is hostilem terram attigisset, cum magno se exercitu affuturum. Sed enim Rex cum ad constitutum tempus, sicuti receperat, non uenisset, Moscìq́ cognito hostium aduentu, ingēti multitudine magistro occurrissent, isq́ cùm se desertum uideret, neq́ sine summa turpitudine periculoq́ retrocedere posset, suos primùm pro tēpore paucis adhortatus, mox exoneratis tormētis, strenuè hostem aggreditur: primoq́ impetu Ruthenos dissipat, atq́ in fugam conuertit. Cum autem pro numero hostium pauciores essent uictores, grauioreq́ armatura præpediti, hostem longius persequi non possent: Mosci re cognita, recuperatis animis, denuò in ordines redeunt, atq́ Pletēbergij peditatum, qui circiter mille quingenti instructa phalange hosti se opposuerunt, aggressi strenuè cædunt. In ea pugna Præfectus Matthæus Pernauer, cum fratre Henrico, & uexillifero Conrado Schvuartz, periêre. Huius uexilliferi egregium facinus memoratur, nam cùm hostium telis obrutus, confectusq́ diutiùs stare non posset, priusquam occumberet, alta uoce uirum aliquem fortem, qui uexillum à se reciperet, inclamabat, ad cuius uocem Lucas Hamersteter, qui se ex Braunsuicensibus ducibus, illegitimo tamen thoro, oriundum gloriaretur, illicò accurrens, uexillum ex moribundi manibus capere nitebatur, quem Conradus, siue quòd suspectam haberet illius fidem, siue quòd tanto honore indignum esse arbitraretur, tradere recusauit. Cuius iniuriæ Lucas impatiens, educto gladio manum Conradi cum uexillo amputat. Conradus nihilominus uexillum altera manu & dentibus mordicus apprehendens, tenet, laceratq́. Lucas uexilli fragmentis arreptis, proditisq́ peditum copijs, ad Ruthenos deficit. Huius defectione factum est, ut quadringenti ferè pedites ab hostibus miserè trucidarentur: reliqua turba cum equitatu seruatis ordinibus, ad suos incolumes rediêre. Huius cladis autor Lucas, postea à Moscis captus, atq́ in Moschouiam missus, in aula principis aliquandiu honesto loco fuit. Verùm is acceptæ à Moscis iniuriæ impatiens, ex Moschouia clàm ad Christiernum Danię regem postea profugit, à quo tormentis pręficitur. Cum autem pedites aliqui, qui ex ea clade euaserant, in Daniam elapsi, illius proditionem Regi indicassent, nec cum eo unà militare uellent, rex Christiernus eum in Stockholm misit: mutatoq́ pòst regni statu, Iostericus, aliàs Gustaus Suetiæ rex, recuperata Stockholm, Lucam ibi inuentum, numero familiarium suorum ascribit, & Vuiburg oppido præficit: ubi cum nescio cuius criminis se insimulari cerneret, ueritus grauiora, denuò in Moschouiam se recepit: ubi ego illum honorificè uestitum, inter Principis stipendiarios uidi.

o POMPO-

POMPONII MELÆ DESCRITIO SARMATIAE.

Armatia intus quàm ad mare [b] latior, ab ijs quæ sequitur, [c] Visula amne discreta, qua retrò abit usque [d] ad Istrum flumen immittit, gens habitu, [e] armisq; Parthicæ proxima, uerum ut cœli asperioris, ita ingenij, nō se [f] urbibus tenet, [g] & ne statis quidem sedibus, ut inuitauere pabula, ut cædens, & sequēs hostis exigit, ita res opesq; secum trahēs, semper castra habitat: bellatrix, libera, indomita, & usq; eò immanis atq; atrox, ut fœminę etiam cum uiris bella ineant, atque ut habiles sint, natis statim dextra aduritur mamma, ut inde expedita in ictus manu, quæ exuritur, uirile fiat pectus: arcus tendere, [h] equitare, uenari, puellaria pensa sunt: ferire hostem adultarum stipendium est, adeò ut non percussisse pro flagitio habeatur, sitq; eis pœnæ [i] uirginitas.

IOACHIMI VADIANI COMMENTARIOLVS IN POMPONIVM MELAM DE SARMATIA.

Armatia.) Quemadmodum Ptol. scribit lib. 3. à septentrione oceano Sarmatico, & parte terræ in Arctos incognitæ terminatur, ab occasu Istula, ab ortu confinibus Chersonesi Tauricæ, ipsaq; Mæotide, & Tanai adusque Rhiphæos, & ignota, quæ supra eos sunt, à meridie Carpathijs montibus. Huius iusta pars hodie Polonia dicta, à planitie uidelicet terrę, quā ipsi uernacula lingua Pole etiamnum uocāt. Orientale eius latus in 2. lib. principio pro uirili explicuimus. Reliqua sequi calamo nō pigeret, nisi hodie reddidissent pleriq;, inter quos uel diligētissime Raphaël Volaterranus. Coloni planè è Germania ꝑfecti uidentur: nam cum Boiemis lingua communicant, & sunt cùm uitæ synceritate, tum morum candore mansuetiores, quàm ut Scythici sanguinis esse, qui nūc habitant, quispiā existimet. Vtq; in Germania uetusta ferocitas, ita Germanorum in Polonia Scythica feritas hodie incognita est. Regem habent: is erat, dum hæc scribebam, Sigismundus Casimiri filius, princeps seculorum dignus memoria. Est enim & bello (ut paucis ambiam) & pace insignis, tanta formæ præstantia, ut dignam regno maiestatem uel sola uidentibus offerat. Huius mater longè Lampido illam Lacedæmoniam uincens, regis uxor, regis filia, neptisq;, regis soror, & sex regum pientissima parens, ut alibi sumus testati, extitit. Gens ipsa Christiana religione insignis, & optimorū antistitū hodie custodia incolumis. Quos inter, quos equidem nouerim, Erasmus est Vitellius præsul Plocensis, Ianus Ludbrantius Posnaniensis, Matthias Dreuicius Vladislauiensis, Ioānes Conarky Cracouiensis, & candidissimi animi Petrus Tomitius Premisliensis, uiri in uniuersum, cum seorsum literatissimi, & nullis nō doctrinis dediti, tum studiosorum amantissimi & magni patroni. Id quod in præsulibus Christianis non naturæ solum, sed etiam gratiæ munus esse uidetur. Noui enim plerosq; uel æstimatissimos, quibus magis curæ est, quid habeant, quàm quid sciāt: nec quàm docti adsint, sed quot cōpti ministrent, respiciunt. Porrò & altissimo in ocio socordes ab opibus & auaritiæ studio spectari uolunt, quibusuis ueteribus tyrannis in deglubendis pauperibus sæuiores, immitioresq;. A quibus longè & uerè δὶς διὰ πασῶν, quod aiunt, illi dissentiunt. Inter quos nomino cum honoris præfatione Silesiorum Ianum Thurzonem Vratislauiensem, & Morauorum Stanislaum fratrem suum Olomuncensem, genere, doctrina, uirtubus magnos, eoq; mihi commendabiles uel maximè, quod hic Ianum Dubrauium inter multos, ille CASPARVM Vrsinum amplectitur, uiros, ut ipsa indicant studiorum suorum uel nunc edita monimenta, doctrina, elegantiaq; præstantes. De Iano Conarsky iurecōsulto inter insignes regios oratores clarissimo, quid sentien-

Polonia unde dicta.

Sigismundus Poloniæ rex.

Poloni religiosi.

Antistites Sarmatici.

Ianus Thurzo præsul Vratislauiensis.

Ianus Conarsky.

sentiendum sit, ipsa me humanitas sua, simul & eruditio monuit: satius uerò est modestum uideri me suarum laudum præconem, si minus, quàm fert animus, hoc in loco retulero, quàm affectatæ laudis suspicione premi, dũmodo fatear nihil esse, quod adeò de me merito uiro non debeam.

b Latior.) Nam ab Istulæ fontibus ad Tanaim, circumq́, Euxinum uersus multo erat Melæ temporibus spaciosior, quàm in ora Septentrionalis littoris, cuius magna ignota pars fuit.

c Visula.) Mira nominis uariatio: nam Visula, Iustula, Iustilla, Istula, Vistula uocatur. Oritur in Carpathijs, qua in Iaziges, & Marcomannos Polonia imminet: in Codanum egreditur non uno ostio, & amplissimo, antequam Dantiscum attingat alueo, ubi mira piscium copia. Dantiscum clarum & opulentum aduectis mercibus oppidum, aëre ob uicina, quæ palustri humore mandent, nonnihil insalubri, memorabile uerò ætate nostra Ioannis Dantisci nomine, iureconsulti, poëtæ, & Sigismundi Poloniæ regis (quod fidei suæ & eruditioni debebatur) secretarij. *Vistula.* *Dantiscum.* *Ioan. Dantiscus.*

d Ad Istrum.) Ideo Ptol. non Istula tantum, sed & montibus, qui in Iaziges imminent, & Germaniæ parte terminari ait.

e Armis.) Hodie quoque equitatu maximè præstant, habentq́, qui arcubus antiquo gentis more utantur.

f Vrbibus.) Clarissimæ sunt hodie Cracouia & Posnania inter plurimas. At maiores multò in Lithuania, & ea ora, quæ in Tauricam Chersonesum, & Euxinum spectat, sitæ: inter quas eminet Vilna præcipuè, tum & Orscha arx munitissima, Kyovv Ruthenorum metropolis, & in Podolia cæteris munita Camyenyetz, quam Latinè ob situm loci saxeam cognominant. Quod si quis ad terrarum, regniq́ amplitudinem respicit, non erit adeò celebris oppidis Polonia. Constat autem ampliorem esse, quàm tota sit trans Pyrenæos Hispania. *Poloniæ magnitudo.*

g Ne statis.) Omnia hæc abolita migratione, ut credo, gentium. Similia his libro primo, de Amazonibus, & secũdo libro de Scytharũ fœminis retulit. Id magis miremur, cur totus is tractus in Scythiam usque adeò apibus abundet, ut ceræ, mellisq́ nusquam maior copia sit. Nec artem ibi expectant, nec industria iuuari uolunt, sibimet aluearia intra roborum excauata latera construũt, adeo ut grauissimas hyemes iuxta facilè ferant. Est hæc terra planè suis prædita floribus, & per æstiua nullos magis sol aspicit, quãdo longissimus est dies, qui animali ad labores nato breuibus umbris operam intercipit. *Sarmatia apibus abundat.*

h Equitare.) Scribit libro octauo Plinius, Sarmatas equos habere tolerantissimos laborum, quos cum iter acturi sunt, inedia pridie præparant, exiguum tantum potum impertientes, atq́ ita per centena millia, & quinquaginta continuo cursu euntibus insident. Iidem & Scythicarum gentium more herbarijs quibusdam succis corpora tinxerunt, fuitq́ adeò agrestis uictus, ut pulte alerentur, farinæ crudæ equino uel sanguine, uel lacte admixto.

Durant crudelitatis reliquiæ in Tartaris, qui pars quidem Sarmatarum sunt, sed & Scythicis immanes morib. Vaga illa gens, & incertis contenta sedibus, nec aliud lucri, quàm quod præda adijcit, improuisis incursibus maximè noxia, profundis & trucibus oculis, ac ferè cæsijs, turbinato craneo, & circũ tempora capite presso. Plerosq́ nuper Cracouiæ, & haud ita pridem aliquot Viennæ in ipsis catenis uidimus: ac nescio, an uiderit Apollinaris, qui de ijsdem tum uere, tum eleganter in Panegyri ad Artemium Augustum sic refert: Iacet sub axe ursæ Gens animis, membrisq́ minax, ita uultibus ipsis infantũ suus horror inest, cõsurgit in arctum Massa rotunda caput, geminis sub fronte cauernis. Visus adest oculis albentibus, acta cerebri. In cameram uix ad refugos lux peruenit orbes. Horum semper iustum numerum, qui diuersum opus faciant, compeditos, & ergastularios habet in arce sua Cracouiana rex Sigismundus: equina his carne nõ est cibus alius gratior. Certa fides, si equum utcunq́ morbidum indicaueris, rem egisti gratijs dignam, adeunt, cadauerosum extrahũt, suoq́ in carnario euiscerant, carnibusq́ partim assis, partim elixis, grãdi in fornice focis circumsidentes hiantem exaturant uoluptatem. Cum Cracouiæ essem, leonem catulum, qui in aula tum forte mortuus erat, euiscerabant, celebriq́ deuorabant conuiuio, adstantibus etiam nobis, & feritatem demirantibus, ridiculo nutu, ut comessemus, inuitatis. Equorum ossibus mirè expolitis, & faberrimè efformatis manubria scuticarum præmuniunt, intus uisenda arte cultros ceu in uaginam condentes, quorũ in itinere pro Tartarorũ more possit esse usus. Equidẽ cum è Cracouia Bochniã uisum abijssem *Tartarorum immanitas.* *Sidonius.* *Tartari hippophagi.*

 Salinas,

Salinas, & Ioannis Boneri Salinarum præfecti beneficentia in arcem Bochnianam hospitio receptus essem, à Iano de Oleschincky Damiani domino, qui tum Boneri uicem gerebat, uiro & uirtutibus, & literis iuxta claro, humanissime tractatus, inter cætera mihi homo Scytha ostendebatur, præterquam quod agreste Sarmaticum fidibus ludebat, ad nocturnas tantū uigilias natus: qui nec minis, nec uerberib. ab esu demortuarū feliū, canūq; deterreri potuit, clanculum uel è cœno cadaueribus, quibus uesceretur, raptis, assisq;.

i Virginitas.) Cogitur enim esse uirgo, si nullum occiderit. Est ergo pœna, cum sit maxime honorificum, id manu consequutam fœmellam, ut nubere possit. Nihil horum hodie usuuenit, præter miram in plerisq; Sarmatis equitandi agilitatem. Vulgare est medio in cursu ex equo in equum insultare, idq; sine mora, sine casus metu. Quod ipsum anno ab hinc tertio in Pannoniæ claro oppido Posonio, cum illuc ad Vladislaum Vngariæ regem frater Sigismundus uenisset, spectaculi gratia (nam nostri mirabantur) iterū, iterumq; exhibuerunt, ut mihi retulit Victor Gāpus Viennensis, iureconsultus clarissimus, & dignus omni fide homo, qui tum cum Cæsareis oratoribus Posonium profectus, crebris illis ludis interfuit. Cornelius Tacitus author grauissimus in his maxime, quæ ad Christianorum historiam nihil attinent, libro Augustę historiæ 17. equitatum Sarmaticum commēdans. Mirum, inquit, dictu, ut sit omnis Sarmatarum uirtus uelut extra ipsos, nihil ad pedestrem pugnam tam ignauum: ubi per turmas aduenêre, uix illa acies obstiterit.

Victor Gampus iureconsultus.

Liber autem hoc in loco, quoniam dignissima res est, nec aliena proposito, utpote de terræ insignibus locis commētantibus nobis, salifodinas Sarmaticas orbi patefacere, pręsertim quod hanc admirandam naturæ fœcunditatem à scriptoribus, quos equidem uiderim, Latinis, aut historiæ penuria, aut certe experientiæ inopia, siue (quod suspicor) raris alibi gentium Salinis, copia, magnitudineue Sarmaticis illis respondentibus, neglectius traditam uideam. Nec uero facile aut Arabum Carras illas, iuxta quas è salis frustis, ut Plinius tradit, aqua ferruminatis ædificia exstruuntur: aut Oromenum Indię montem, è quo salis glebæ lapidicinarum more cæduntur, quantum scriptorū lectione consequi animus potest, ualde mirabitur, qui Sarmatiæ aut Bochniam, aut Veliscum uidit. Duobus in locis cæditur metallicus atq; fossilis, oppidis utrobiq; ob mortalium frequentiam, & operum magnitudinem, enatis. Horum propius Veliscum uocant, à Cracouia passibus plus minus. 8. mil. alterum Bochniam. 30. maximum millibus distans cum arce perelegante, à Salinarum præfecto, quem sua lingua Zupparium uocant, habitata.

Salifodinæ Sarmaticæ.

Velisci situs equus in septentrione, ad meridiem & ortum molli assurgit cliuo, altiusq; atq; altius: proinde montanis extantibus, agri, quemadmodum & Bochniæ, iuxta ferè steriles sunt. Intra oppidulum prope sacram edem uno hiatu, quem ipsi Schibum nominant, in illa tenebrarum regna descenditur. Fossa ipsa undiq; præceps, roboribus in quadratum ferè contignatis altissime demittitur, fune prægnandi è machina pendente, quo glebæ, salis, quas Bancas ipsi appellant, ex uarijs cauernis ad eius fauces deuolutæ, tandem in lucem, extrahuntur. Qui descendunt, restibus ex subere ima in parte craticulæ in modum contextis, & grandem illum ad funem nexis insident, manibus sese retinentes, atq; altero crure ad funem applicito, quò minus, qui ita pendet, uacillet. Bini frequenter iunctis lateribus pensiles intromittuntur, ita tamen ut septeni atq; etiam octeni ordine appensi demittantur: Stupentibus autem & inexpertis antea periti rerum fossores intermiscentur, qui altera in manu lucernam gestantes, pede alterutro funem immani altitudine fluctuantem regunt, ne, in compacta quadrato robora si impingat, leuissime sedentes excutiat, enecetq; casu. Cum ad fundum, peruentum est, ocyssime sese primi explicant, funemq; diuersum in cuniculum trahentes, sequentibus consistendi relinquūt locum.

Veliscum.

Bancæ salis.

Hic primus per puteum, qualem diximus, introitus est tantę altitudinis, ut subtus stantibus nullus unquam cerni dies queat, & omnis desuper clamantium uox euanida sit, nec quicquam eo modo ab his, illisue significari queat. Stipulas accensas et carbones dejciūt, qui superne astant, illis inuicem funem magno nixu crispantibus, aut grandi malleo contignata robora in imo quatiētibus, talem impetum pedibus magis, quam auribus horum excipientib. Hic mutuus signorū modus est. Aduenis non raro, qui descendere aut nolūt, aut nō audent, putei altitudo indicat straminis succenso fasciculo, iniectoq;, uisu sequentibus eum, qui astant, hoc modo altitudinis parte deprehensa. Nec facile periculum in igne fuerit, udis semper primarum faucium roboribus. Velisci uno tantum puteo (ita uocare libet) descenditur, Bochniæ pluribus: sed uno tamen frequentissime demissis operarijs, ex alijs interim salis micis extractis: & Bochnia quidem profunda, & undiq; decliui planicie

Puteorum altitudo.

Bochnia.

planicie iacet, Velisco, ut dixi, prominente. In huius fodinis amœniora omnia sunt uisu. nam uix usquam periculosus timidis etiam & insuetis intus gradus est, & in latera abeuntes cuniculi ita panduntur, ut erectus queas incedere. Bochniæ in profundum omnia abeunt, altissime subsidentibus fossis, graduq; insuetis præsertim periculosissimo. Ab puteorum lateribus scalę demissæ tenuibus ferramentis, funiculisq; roboribus annectuntur, exilibus subtus proceribus nixæ, & operariorum frequẽtia detritæ plerunq; : à quibus pro fossarum specie abeuntibus, crebro flectendus sit gradus, idq; immani subtus altitudine, qua quidem ab ignaris primum sine metu descenditur, lucernis proxima tantum illuminantibus non etiam profundum aperientibus. Magno uerò metu ascenditur cogitantibus præsertim, quantum inanis altitudinis subsit, quamq; pendulo nitantur gradu, qui uadunt. Equidem ut de me dicam, non raro terra mariq; cum timuerim mihi, haud leuibus in periculis uersatus, nunquam tamen frequentius, præsentiusq; de morte cogitaui, quàm cum naturæ noscendarum opum cupiditate uictus, in Bochnianum illud barathrum descendissem: de quo etiamnum ita cogito, ut incolumem me omnia uidisse gaudeam, non amplius quacunq; occasione oblata uisurus. *Scalæ.*

Velisci, eum demissi essemus per primum puteum, uario ac perplexo, & uere quosuis Labyrinthos uincente cuniculorum ambitu, in antra non parum spatiosa ducebamur: cameras appellat Sarmata, è quarum lateribus ingentes micæ ferreis cuneis, malleisq; cædebantur. Vix autem fidem ceperit, quantum omnia salis politissima munditie resplendescant. Ac Velisci quidem quo magis in latera cuniculos adigunt, eò salem salsiorem, mundioreq; deprehẽdũt profunditate ferè sterili, aut micis certe obintermixtã glareã impuris. Rarissime uero (id quod in fodinis metallicis Carinthię obseruaui) in his usuuenit, ut ligneis colũnis, aut fornicib. cõpaginatis tellus, ne sidat opprimatúe operarios suspendatur. Solidæ sunt perinde effossis salis rupibus cryptæ, nec temere unquam inde periculum euenit, sicut nec uapor usquam noxius, aut fumus pestilens strangulat. Solo casu quotannis sunt, qui pereunt fractis interdum scalis, ac non raro glebis pręgrandibus, dum attrahuntur, & rumpitur funis, miserabili clade recidentibus: Porrò & primo in descensu periculum est præsens, si funiculi siue restes, quibus insidere solent demittendi, disrumpantur. Operarijs merces soluitur, non à tempore, quod in his cauernis nullum est, sed operis modo æstimatione facta. Instituta quoque ad eam rem regula, & in salis (mirum) glebis uirium & laboris indicia insunt: hoc modo dispar salarium recipientibus, nec unquam desidia eludentibus qui cædunt. Cumq; nullæ sint illic lucis, & tenebrarum uices, sit ut nec uigiliarum, nec somni modus ullus existat, semper laboratur, opera tamen per uices fortuitas distributa: ut primi graues micas forma quadrata, sed oblongiori excidant, mox sint, qui demolientes, per multiplices eas cuniculos sub introitum primi putei trahant, ut tandem in lucem attollantur, quibus ab opere uacantibus, postremi succedunt, qui tenui mercede puluerem salis conuerrunt, & fragmenta legunt, in ueteres & exhaustas ea fossas conijcientes, aut in factitij salis usus extrahentes, humeris portantes, & certatim sub ipsa puteorum trahẽtes ora, ut attract a demum edantur. Ad hanc autem operam & iuuentus conducitur, cum illa non nisi à robustissimis perficiatur. *Salinæ Veliscenses.* *Merces pro labore.* *Operum uices.*

Fontales uenas Veliscenses fodinæ passim habent, cæterum modicè scaturientes, quas canalibus è cryptarum ambagibus commodum in puteum corriuatas mox dolijs attollunt, coquuntq; harenosi salis iniectis fragmentis. Velisci enim & Bochniæ non tam fossitij salis, quàm factitij copia est. Ille solidis è rupibus cæsus paulò est amarior recẽs, mox cum aëre superno inuaditur, extractus dulcescit, fitq; optimus. Hic paulò salsior aqua, ut dixi, & fragmentis extractis coquitur, grandi subiecto igne, uelut in Germaniæ, Galliæq; locis pluribus. Bochniani micas, statim ut editæ sunt, probant, puræ sint nec'ne, glareæ siue argillæ uenis interturbatas confestim in frusta, ut coquantur, findentes. Puriores integras uendunt, non pondere, sed magnitudine tantum æstimata. Mirum autem adeò facile frãgi salem, cum nostro ab aëre humescere cœperit: rursum, dum in cauernis est, leuiorem & duriusculum esse, extractum ingrauescere maxime. *Venæ fontales.* *Sal fragilis.*

Albertus noster ex terreo cõbusto, crassoq;, & aqueo commixto, ac terrę frigiditate cõgelato, salem natura calidum, & siccum constare autumat: porosum uero esse, & hiare rimis subtilibus: unde coniectura fit minime audax, leuem esse salem, dum sicco in aëre trahitur, mox nostro, qui humidior est, per hiantes poros hausto, grauiorem fieri, ac facile frãgi posse, quoniam laxior, molliorq; factus sit. Plin. 31. li. 7. capite, prodidisse ait quosdam, leuissimũ intra specus suos salem esse, qui in lucem uniuersam prolatus uix credibili pondere *Albertus.* *Plinius.*

dere ingrauescat. Cuius euidentem causam putauit esse à cuniculorum madido spiritu sic adiuuante molientes, ut aquæ solent, in quibus grauiora pondera facilè mouentur. Mihi certè prior causa magis arridet, qui sum expertus siccum, calidum, acutum, & perquam subtilem in his fodinis aërem esse, ut suadent obambulātes, & nudi etiam Cyclopum more laborent Bochniæ, ocreatis tantum, & braccis pudibunda uelatis, qui fodiunt. Micæ, cum ad supremi putei fauces peruenēre, appensę funi iumentis extrahuntur, prægrandem rotam anhelo & in circumreducto gyrantibus cursu. Et Velisci quidem leuiori opera omnia constant,

Bochniarum salinæ operosior.

Bochniæ magnus in extrahendo labor est, cum quòd multis in locis extrahitur, tum etiam quòd ex altißimis fossis interim per cuniculos trahitur, interim machinis subtus fabrefactis attollitur, donec hac & illac uario flexu per cryptas prouolutus, & sexies minimum subterraneis illis machinis sublatus, demum ad supremi introitus fauces conuoluitur, ut claram in lucem attollatur. Cumque Velisci fossæ sint præter cameras, alicubi octodecim scalarum altitudine, quarum nulla breuior sit octo cubitis, multis interim longioribus:

Bochniæ salinæ altitudo. Ludouicus Decius.

constat Bochniæ, præter primarum faucium immanem profunditatem, in altissimam fossam octoginta scalarum altitudinem durare, & quotidie fieri altiorem, innumera salis excisa copia. Scalas numerauit Ludouicus Decius noster regi Sarmatiæ à secretis, & Iano Bonero Salinarum præfecto à rationibus, amœnißimi ingenij, & eximiæ doctrinę homo, mihi sanè nonnullo metu perturbatiori, tum & alia demirato, quorum gratia ueneram, id ipsum obseruare non dabatur. Bochnianæ glebæ puriores, salsioresque existimantur. Vtrobique per reliqui salis rupes uenæ quædam euegantur pellucidæ, & crystalli modo

Salis gemmæ.

nitidæ salis gemmæ, ut recentiores cognominant, cuius præcipuus est in medicinis usus, apparent & uenę extincto carboni nigriore similes, quarum materiam aurei pondere contritam, & modico uino sumptam alueum soluere aiebant.

Salis factitij ratio. Plinius.

Sal qui coquitur, uisendæ magnitudinis patinis ex ære, ferroúe factis non sanè profundis, nec craßis admodum infunditur, ubi aquis flammarum in bullientibus concretus, & sidens sal, postquam incanduit, extrahitur. Quod Plinius intellexit, quando scripsit in Gallia, Germaniaque ardentibus lignis aquam salsam infundi.

Tacitus.

Et libro tredecimo Tacitus in Hermunduris salem prouenire ait, non ut apud alias gentes, eluuie maris, arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa, ex contrarijs elementis igne atque aquis concreta, &c. Et hic quidem quamuis in metallico illo siue fossili acutior paulo, salsiorque esse solet, parum tamen à natiuo sale abest acuminis ui.

Salis in Sarmatia montes.

Mirum uerò inter tot fœcundæ naturæ miranda opera spectaculum, tanta altitudine solidos salis demitti montes: & cuniculis in tanta spatia adactis, ad lucernarum lumina moles subterraneas excauari. Nullus illic dies uelut Cimmerijs olim, nulla nox, sed umbræ tantum sine cœlo. Porrò & adeo altum silentium inest, ubi ab opere uocatur, ut manes inesse loco credas. Velisci non raro ingentium sese templorum specie camerę offerunt, immanibus salis columnis extantibus, quibus superiora solido & ipsa concreta sale, ceu fornices quidem sustinendis montibus enati imminent, grauißimo sese pondere admirabili quadam operariorum industria librante.

Glebarum salis pondus.

Bochniæ mille quingentorum pondo Germanicorum graues micas extractas uidimus: hæc autem Romana pondo tria millia æquant. Aiebant interdum maiores cædi, neque id difficile creditu æstimantibus, salis illic non glebas tantum, sed montes etiam esse.

Magnum è Salinis uectigal.

Ex ingenti uero illo Sarmatiæ thesauro maius eius regni principi uectigal est, quàm plerisque esse ex auri, aut argenti fœcundißimis fodinis possit. Etiam si hoc, quicquid est emolumenti, uix æstimandis sumptibus constat. Illud non præterierim, in multis Sarmatiæ locis copiæ salis euidentia uestigia spectari, in quibus tamen fodere lege cauente prohibentur, qui adhabitant, ne rei precium euilescat, & detrimentum emolumento maius fiat. Veliscensem fodinam quatuor plus minus horis bona parte collustrauimus,

Rudolphus Agricola.

comitantibus nos Rudolpho nostro Agricola. Benedicto Vadiano fratre, & adolescentibus duobus Cracouianis Seuerinorum familiæ, spectatissimæ indolis, qui unà se in horrendam illam altitudinem demisēre. Solus Agricola, cui caput est natura uertiginosum, & ex studijs debile, nullusque omnino ad scandendum incautius animus, tantisper donec extraheremur, & nostro redderemur cœlo, nos operiebat. Bochniæ ijdem ferè nobiscum descenderunt, ducente nos & singula diligenter commōstrante

Ioannes de Oleschincky.

Ioanne de Oleschincky, Damiani domino, uiro præter humanitatem & candidissimos mores imaginibus etiam & literarum peritia claro. Cui pro singulari beneuolentia & liberalitate sua, non satis uidebatur in hominem peregre aduenam collatum officij, quòd unà periculosa uectura demissus in fodinas esset, quòd omnia indicasset, & exposuisset, nisi sexta ferè hora demum reductū, cum fessum, squalidumque cerneret, & lauandum

curare

curaret, & apparatißimo prandio in regia arce exciperet, toto ſodalitio noſtro biduano hoſpitio incredibili humanitate tractato. Porrò ne is quidem beneficentiæ finis erat, poſtridie nos in uillam ſuam Damianam deduxit, fertili agro ad piſcoſi amnis ripam extructam, & undique amœnißimo nemore clauſam, in qua iucunda deambulatione facta, rurſum elegantißimo & planè ſaliari prandio non tam ferculorum apparatu, quàm morum & facilitatis ſuæ comitate mirificè exhilarauit: additis mox, qui nos compendiarijs itineribus Cracouiam reducerent. Quid ni autem fatear, ſummam beneficentię me Ioanni Bonero debere ſalinæ utriuſq; pręfecto? qui ſimul acituros nos Bochniā intellexit (iam enim Veliſcum uideramus) literis actutum præmiſsis, ut his modis cum uniuerſo ſodalitio exciperemur, curauit. Eſt hic uir grauißimus, prudentißimusq; authoritate, & gratia nullis ſanè in Sigiſmundi regis aula cedens, pręterea exterorum (ad Rhenum enim natus eſt) primus, qui tantis fortunæ ornamentis, tantaq; dignitate apud Sarmatiæ principes inclaruerit. Ac de ſalis quidem fodinis Sarmaticis hactenus. Ioannes Bonerus.

DE SARMATIA COMMENTARIOLVS HARTMANNI SCHEDEL, ARTIS MEDICAE DOCTORIS.

Armatia eſt nimis uaſta & ampla regio, ſed inculta & in ſolitudine poſita, & ſub rigidißimo æthere iacet. Hæc ex ortu Moſchos & Tanaim fluuium habet: A' meridie Dacos & Pannonas: Ab occidente Bohemos, Morauos, Sleſios, & Teutones: à ſeptentrione mare Germanicum & Sinum Codanum. Id uerò quod regni nomen tantùm ſortitur, Poloniam uocant. Hæc duo nomina habet. Nam eam partem terræ ubi ſita eſt Cracouia, minorem Poloniam nomināt: At ubi Poſnania & Gneſzna ſurgit, maiorem nuncupant. A' Craco autem primo duce uſque ad ætatem primi Boleſlai non niſi duces illic imperitabant. Temporibus autem primi Othonis Cæſaris Boleſlaus clarißimus dux fuerat. Non is de quo in uita diui Staniſlai dicemus. Nam ille nepos eius fuit, qui ex monacho huius Boleſlai filio natus fuerat. Iſte igitur Boleſlaus regem Franciæ & Germanas gentes uictrici manu infeſtabat. Tandem ſub Othone Cæſare tali bello finem dedit & fœdus cum Germanis & Gallis contraxit. Otho autem Cæſar uidens tanti principis animi magnitudinē, quam toti Germaniæ & Sarmatiæ notam fecerat, ſe cum Boleſlao duce in Sarmatiam cōtulit ut & imperium, & poteſtatem eius planiùs perſpiceret. Quem illuſtris dux ſummis honoribus in Poſnan ſuſcepit. Nam tribus ante urbem millibus Paſſuum, aut longius ſericas lanas, muriceasq; ueſtes auro, argentoq; decoratas per uiam, qua Cæſar iturus erat, proſterni iuſsit. Et poſt ingreſsionem Cæſaris in urbem Poſnam cuicunq; licitum fuerat illa deferre & deportare. Illic magnificis, ſplendidißimisq; conuiuijs & Theatris, cęterisq; cærimonijs Cæſarem uenerabatur ut nulla, quàm aurea, illic forēt ſuppellectilia: quæ poſt quoslibet cibos in puteos, quorū fundi nemo certus erat, deijci ac deperdi iubebat. Multas alias pompas ac munificentias Cæſari Othoni inſtaurabat, quæ ſatis amplè Sarmatica hiſtoria enarrat. Iamq; uidens Cæſar tanti principis liberalitatem, & mentis ſublimitatem, diuitiarumq; abundantiam nō ab re animo duxit tantum clarißimum ducem corona regia dignum fore. Eum itaq; regali ſceptro ac diademate exornauit, ac cæteris dignitatibus ſedem regiam requirentibus celebrauit. Ne autem Boleſlaus iam illuſtris rex tanti erga Cæſarem beneficij ingratus uideretur, brachium diui Adelberti antiſtitis, quem Pruteni nefanda morte trucidarunt, pro munere Cæſari obtulit. Iamq; aucto regni imperio uſque ad annos ſalutis noſtræ. M. C C C C. aut paulo antea rex Poloniæ dum abſque prole diſceſsiſſet. Tandem dux qui Lithuanis ac Ruſsiæ præſidebat, in regem electus fuit qui idola antea coluit. Sed eo tempore quo illi regium ſceptrum deferebatur Chriſtianam religionem cum omni terra, cui præerat, ſuſcepit. Itaq; Lithuanos ac Ruſsitas ad regnū Sarmatiæ ſic adiunxit, ut nō niſi abſq; certa cōditione diſſolui poſsint. Is ergo illuſtrißimus princeps Prutenos, maritimas germaniæ gentes, ſæuißimo bello ſubiugum duxit ac imperium amplius extendit: Vbi inſignes urbes extant Dantiſcum & Thuronia. Eſt & clarißima arx Marieburgum cui ſimilis nemo mortalium uidiſſe fertur multis uarijs ſtructuris, mœ-

ris, mœnibus, turribus ac fossis munita, ut nulli inimicorũ tutus sit ad arcem accessus. Amplius imperium ante aliquot annos fuerat: infestante tamen Tartarorum & Turcarum perfidissima gente magnũ toti Sarmatiæ damnum illatum est. Nam terra, quæ post Russiam uadit, quam gens Podoliam uocat, tota exusta & in solitudine posita est: ut & necessitatem peregrinantibus ferre non possit quamuis fertilissima sit: ita ut gramina in altitudinem unius celsi uiri excrescant: & apibus, & melle tota redolens ut non satis illis locus sit ubi mella deferant. Sub arboribus nanq; aut uirgultis & syluis fauos sic educunt. Hercynium autem celebratissimum nemus, quo in tota Europa nihil præstantius, Sarmatiam totam percurrit & circa Cracouiam saltus suos extendit: per quos ire potest unusquisq; usq; in Lithuaniam & Scythiam. Tantis brachijs regionem illam totam peruagatur, ferarum maximos educens greges. In ea uerò syluæ parte, quæ septentrionalior est, bissontes fert: quæ ferox ac immanis bellua est, humanum genus maximè perosa: ad uescendũ quidem maximè conueniens: Formam autem gerit citrini coloris: frontem latam & cornua fert, ut nec uenationi satis aptum sit nisi maximis, uarijsq; laboribus. Metallum uerò nullum quam plumbum Sarmatia fert: non alia quàm Saturni causa: qui terram rigido infestat frigore. Salis autem maxima copia est, qua cæteræ longinquæ gentes utuntur. Quod maximum præstat toti regioni emolumentum: qua nulla regi ipsi maior in toto regno gaza extat. Nam sub terra exciduntur ingentia salis saxa. Extra terram autem aliud sal ex aqua decoquitur. Est & Sarmatia ferax & uberrima tellus omni genere fructuũ & quicquid ad pascendum, humanum corpus expetit. Nunc addenda est clarissima proles illustrissimi principis Vladislai, de quo antea diximus. Is tres, (ut quidam ferunt) uxores habuit, ex quibus duos susceperat filios, quorum unus natu maior Vladislaus uocabatur, alter Casimirus. Vladislaus autẽ post mortem patris regio insignitus fuerat imperio. Itaq; Hungariæ & Bohemiæ, & Poloniæ regnis præsidebat, ubi clarissima gesta militari manu faciebat, ac imperium & Christianam religionem amplificabat. Nam regi Turcarum tantum terrarum depopulatus fuerat, ut & ante Cõstantinopolim castrametaretur: ubi dum sæuissima bella erga Turcas gereret ac utraq; pars crudelissimo conflictu decertaret, Pannones uersis tergis fugã dabant ac regem cum paucis Sarmatiæ copijs in tãta hostiũ multitudine reliquerunt. Casimirus uerò dux Lithuanis, & Russiæ præerat. Inde dum casus regius genti notus fuerat, Casimirus per Sarmatias in regem declaratur, qui filiam ducis austriæ, sororem Ladislai, qui regno Bohemiæ & Hungariæ prꝭsidebat, in uxorem duxit. Ex ea sex suscepit filios & quinq; filias. Primogenitus uerò Vladislaus uocatur. Hic adhuc iuuenis existẽs in imperium regni Bohemiæ electus fuit, mira quadam animi magnitudine ac optimis consilijs pollens. Ob quod dum Matthias rex Hungariæ discessisset & regnum Pannoniæ adeptus est. Huic erat proximus frater cui Casimirus nomen paternum datũ fuerat, qui summo ingenio ac prudentia claruit, tandem morbo inualescente perijt. At huic successit illustrissimus princeps Iohãnes Albertus, iam futurum toti orbi spectaculum. Is plurima illustria gesta militari bello apud Tartaros ac cæteras gentes edidit. Post patris autem obitum regno successit, ubi fauente illi prospera fortuna regnũ uirtute sua & optimorum, doctissimorumq; uirorum cõsilijs gubernat. Inclytus uerò dux Alexander quartus natus regius est, cui fortitudine & mentis sublimitate parem tota Sarmatia uix tulit. Hunc ob eius constantiam Lithuani post mortem patris in ducem susceperunt, qui & maximum toti Sarmatiæ decus esse existimatur. Post hunc sequitur Sigismundus celebris princeps, qui paterna sequitur uestigia. Is multis egregijs gestis clareret si illi aliquid fœlix fatum aspiraret. Celeberrimus aũt Fridericus princeps ultimum natorũ locum obtinuit, qui innata animi ingenua uirtute relinquens uanos principum tumultus & inquietam uitam ad sedem tranquilliorem sese contulit. Vnde Episcopus Cracouiensis electus ad Archiepiscopatum Gnetznensem postea deuenit. Hij omnes clarissimi quinq; principes hanc usq; in ætatem, magnificè ac celeberrimè uitam ducunt. Inter filias uerò quinq;, prima nupsit Georgio duci Bauariæ: Secunda Friderico Marchioni Brandenburgensi. Tertia duci Pomeraniæ. At duæ reliquæ innuptæ apud matrem uitam ducunt.

DE SAN-

DE SANCTO STANISLAO EPISCOPO *Cracouiensi, Patrono Sarmatiæ.*

DIuus Stanislaus, uir magnæ apud Deum auctoritatis, totus Sarmatiæ patronus & signifer, natus anno salutis nostræ M.viij. in rure quod Sczeppanovvo uocant nobilibus ac claris parentibus quorum cura fuit in templis diuino seruitio incumbere, & Deum pijs placare precibus. Is dum in iuuentutem deuenisset, patris monitu in celebre gymnasium Lutetia deuenit ubi optimarum literarum studijs summam operam dabat: unde multis uirtutibus floruit, sacro autem, diuinoq́ iuri præcipuè insistebat: non ea quæ huius ætatis iurisperiti quęstus causa solent ut maiorum dignitatū honorem adipisceretur: sed ut si quando locus, statusúe, aut conditio sua ferre posset, ut tantum miseris, quantum potentibus, orphano, pupilloúe iustitiam administraret, & unicuiq́ æquo pondere, quod suum esset iubente id lege, redderet. Tandem paternas sedes rediens, Cracouiam inclitam Sarmatiæ urbem deuenit. Illic ob uirtutem & scientiam suam canonicali dignitate fungitur. Mortuoq́ antistite, cœlestis numinis prouidentia in præsulis sedem declaratus fuit. Hunc dum semper optimo ordine statum deferret, curabat sacram religionem ac diuinum cultum amplificare. Empto tandem rure à quodam milite, eoq́ mortuo, amici illius uillam eandem iure hæreditario à diuo præsule repetere conabantur. At ille testimonium huius stipulationis, emptionisq́ proferre non potuit. Nam hij qui huius rei satis edocti fuerāt, propter illorum potentiam latebant. Vir ergò sanctus orationibus ac ieiunijs incubuit, confisusq́ summi Dei potentia, qua se iam diu munitum cognouerat, accedens ad tumulum defuncti militis, à quo rus illud emerat, & euoluto lapide & arena, pia & deuota oratione Deum obtestabatur, & mortuum illum per quatuor annos in uitam reduxit. Eumq́ coram tyranno Boleslao apud quem tale ius agebatur, constituit: Astantibus illic suis aduersarijs, cæterisq́ regni optimatibus: quo se emisse uillam apertè demonstrauit: Iamq́ sæuus Boleslaus fœdo, turpiq́ luxu insistebat, ac omnem in suas gentes perfidiam & tyrannidem exercebat: ac illustres uiros, egregiosq́ ciues nefandis, dirisq́ supplicijs excruciabat. Stanislaus uerò Christi uates haud longius id ferendum existimabat. Itaq́ regem intrepidus adiens ut talibus cœptis desineret illum obiurgabat. At ille magis in dies facinus exercebat. Tandem à præsule in sententiam excommunicationis ponitur, quare tyrannus Boleslaus ignarus præ furore, quid ageret, dimisit satellites suos ut præsulem quocunq́ esset loco, trucidarent. Eo tempore diuus Stanislaus in sacellum diui Michaëlis, quod super rupellam in Casimiri urbem conditum est, deuenerat, gratissimum illic Deo offerens sacrificium: hunc in locum dum ministri regij deuenissent, iamq́ ter ingredi templum conarentur, ter iterum pulsi, diuina potentia in tergum cadebant. Id postquam ad regias aures deuentum fuisset, magno fremitu rex Boleslaus in sacellum properat: ubi sanctum præsulem iam sacrificia offerentem immani uerbere ac sæuissimis ictibus trucidat. Tandem per ministros in frusta partitus, extra urbem deijcitur, ut uolucres illud uncis, rostris diuellerent: sed diuina sic agente prouidentia aquilæ illic aderant, quæ preciosum corpus in unum collegerunt, summaq́ diligentia id seruabant quousq́ ciues ipsi maximo, uenerandoq́ ritu in rupellam honorificè sepelirent. Tandem in numerum sanctorum relatus, ut præmissum est, in arcem regiam ad templū diui Vventzeslai deductus in ~~aurea~~ argentea tumba multis miraculis corruscat quē populus multo thure ac precibus indies ueneratur.

DE CRACOVIA VRBE REGIA SARMATIAE.

CRacouiam urbem regiam, inserendam, haud absurdum esse duxi. Nam celebris ~~Germaniæ~~ Poloniæ ciuitas est teste Ptolomæo optimo, lucidioriq́ Cosmographo qui eam Corrodunum appellat. Strabo autem Germaniam diffinit, quantum Rhenus & Albis in se clauserint. Nos ea causa sanè non indignam urbem Sarmatiæ foro censemus. Hanc à prima eius origine repetendam satis dignam esse putaui. Sed ne prolixiori, ambiguaúe oratione narrando fabulari uidear, breuiter de eius situ quippiam narrare constitui. Cracouia igitur illustris urbs Sarmatiæ quam Poloniam uocant ad ripam Istulæ non longè ab eius fontibus sita est. Hæc à Craco primo duce condita fuisse, & ipsius nomine celebrata esse à multis dicitur. Hæc altis primum mœnibus cingit & propugnaculis & celsis turribus: post paruo muro & ob uetustatem ruituro simili. Tandem uallis ac fossis: ut imminentibus hostibus facilior aditus prohibeatur. Hæ quædam piscinarijs

narijs aquis repletæ: quædam uirgultis frutice ac graminibus uirent. Post aggerem uerò qui ualli imminet, amnis non latè fluens Rudijs dictus, totam ciuitatem circumluit. Hic rotarum orbes agitat, qui cererem saxis conterunt & emolliunt. Deductus tandem per subterraneos cuniculos & cannas toti urbi satis undarum præbet, Portæ urbis septem. In ea uerò plurimæ pulcherrimæ ac egregiæ ciuium domus: ac plurima ingentia templa. Præcipuum diuæ uirginis Mariæ in medio urbis extat cum duabus arduis, celsisq; turribus. Sunt & illic multa monasteria ubi multus deuotorum, religiosorumúe patrum cœtus fulget. Ad ædem namq; gloriosissimæ Trinitatis sic uocatam est celebris ordo prædicatorum. In ea uerò sacra æde multæ sanctitatis uir beatus Iacinctus nondum in numerum sanctorum relatus, magnis miraculis redolet, diui Dominici comes: qui adhuc uiuens tres mortuos in uitam reduxit. Ad templum uerò sancti Francisci est ordo fratrum minorum non reformatus, ac cætera multa monasteria. Est & templum non longè à porta Istulæ quod ad sanctam Annam uocant: ubi beatus cantus celebris huius urbis gymnasij doctor multis miraculis & prodigijs fulget, quamuis nondum in catalogum sanctorum ascriptus sit. Hanc iuxta sacram ædem situatum est ingens celebre gymnasium, multis clarissimis, doctissimisq; uiris pollens, ubi plurimæ ingenuæ artes recitantur, studium eloquentiæ, Poëtices, Philosophiæ, ac Physices: Astronomicę tamen studium maximè uiret, nec in tota germania (ut ex multorũ relatione satis mihi cognitum est) illo clarior reperitur. Illic iam maximè Phœbus colitur, qui & eorum cruda elimat ingenia ac polita reddit. Has ædes diuus Vladislaus illustris Sarmatiæ rex dum ex Prutenorum littorali Sarmatiæ gente sæuissimo conflictu uictoriam duxisset (cuius quidem belli plurima clarissima monumenta hanc usq; in ætatem in arce regia, de qua paulò post dicemus superstant) magnis opulentijs extruxit, libertatibus & stipendijs summis celebrauit, nec incolæ urbis Sarmatico more uiuunt quos crudos & ignauos Sarmatas prisci dixerunt. Sunt nanq; illic clarissimi ciues, uirtutibus, prudentia, & comitate insignes, humanitatem & hospitalitatem liberaliter & familiariter erga quosq; peregrinos offerentes. Victus illis splendidior quàm cæteris Sarmatis. Ex omni delicato genere cibi, potus illis frequentior est, aqua hordeo & humulo decocta. Is quãtum necessitas ferre potest si sumitur, profecto nihil naturæ humanæ & ad corpus ipsum alendum conuenientius quicquam reperiri potest. Sub arce uerò intra ciuitatem extat & aliud insigne collegium, ubi Academia iuris ac legum pollet. Ad urbis uerò septentrionale latus adiacet paruum oppidum nullis quidem mœnibus cinctum, quod Clepardium uocant. Nihil dignum scriptum in ea quàm egregia sacra sedes diui Floriani strenui Christianæ fidei militis: Quam diuus Vladislaus de quo antea meminimus canonicatu, cæterisq; dignitatibus ac muneribus refecit, & doctoribus gymnasium artium regentibus colendam reddidit. Rupes autem ac crepidines nimia altitudine erectæ, sic ut iam cœlum sustentare uideantur: Tandem arenis congestaq; terra obductæ, ingentem collem efficiunt, qui ea parte, quę in Boreã tendit, urbi imminet, & ex alio latere niuosum carpathum altè tumentem respicit. Quam collis partem insignis Europę fluuius, Istula, quondam Germaniæ terminus, alluit: qui ex carpathi radice paruo quidem fonte prosiliens longiùs magis magisq; tumet, ita ut iam undarum auctus mole, quæ ex Pannonicis montibus sese in eum pręcipitant, trabes & ingentia robora, uariasq; lignorum structuras deferat. Tandem ubi imbribus ac cęteris fluminibus magis tumuerit, rates ac onerarias naues secum ad germanicum Oceanum in sinum Codanum deducit, ubi trino uastò ore spumosus sese euoluens nomina deperdit. In eo autem colle primum est ingens templum in decus diui VVentzeslai ducis Bohemiæ conditum: ubi omnium illustrissimorum uirorum monumenta ac sepulturæ extant, multis opibus, uarijsq; artibus exstructæ marmoreo, allabastroq; lapide exsculptæ, quas maximo ritu ac pompa celebrari consuetum est. In medio autem templi extat celebre monumentum, in quo clarissimus Christi miles diuus Florianus requiescit. Sunt & in eodem colle duæ sacræ edes, diui Michaëlis & sancti Georgij. Pòst egregiæ nobilium curiæ accedes sacerdotum qui noctu, dieq; templa uenerantur. Pòst primùm ingens regia sedes maximis ac uarijs structuris condita, quę totius regni Capitolium est, ubi tota regni gaza congeritur. Hinc principibus declaratur imperium, nam regalis corona hic maximis custodibus obseruatur. Extra collem autem est monasterium fratrum minorum religiosius ordinem seruans. Nec longè ab eo monasterio extat cœnobium sacrarum uirginum. Huic ex opposito ad põtem ipsum est insigne hospitale & sacra ædes sanctæ Hedvvigis. Ad aliam uerò Istulæ ripam extat clara ciuitas (quam Casimirum uocant) iam rege sic uocato condita,

quam

quam Istula ubi sub arce regia se diuiserit, totam circumluit ac penè insulam reddit. Est in ea insigne phanum diuæ uirginis Katharinæ, ubi ordo Augustinensium floret. Tum & templum quod ad sacro sanctum corpus Christi uocant, ubi canonici regulares inhabitant. Ac cæteræ aliæ sacræ ædes. Extant & clarissima monumenta uetusti collegij iam insolita, quod illustris regina Hedvvigis construxerat. Plurima præclara præterea in his urbibus à uetustissimis temporibus gesta sunt per illustrissimos reges ac principes. Sed breuitati imitati finem his imposuisse dignum statuimus.

LAVRENTII CORVINI NOVOFORENSIS ODE SAPHICA ENDECASYLLABA: DICOLOS TETRASTROPHOS PEONICE DE POlonia & eius Metropoli Cracouia.

Terra diffusis spaciosa campis
Tenditur longè geminam sub arcton,
Mille quam durus renouat feracem,
Sarmata bobus.
Hanc licet multi latices amœno
Alluant riuo: tamen inter amnes
Pulchrior multas uitreus peragrat
Vistula gentis.
Cærulum tollens caput à niuosa
Rupe: torrenti similis rapaci:
Deinde congesto patulos fluore
Fertur in agros.
Regiæ celsus sinuosus urbis
Præterit muros: ubi Graccus horum
Auctor agresti statuisse fertur
Iura colono.
Hic sibi pulchram Ioue nata sedem
Pallas elegit: teneramq; uirgo
Imbuit summi patris erudita
Dote iuuentam.
Edocet formis uarijs solutum
Lite discordi chaos: & latentis
Primæ naturæ peritura nullis
Semina seclis.
An Deus nubésue tonent aquosæ
Aëris spissi: trifidum ut iacentes
Fulmen in terris iaculatur ictu
Sæpe fragoso.
Vnde Brumales ueniunt pruinæ,
Et uapor largo resolutus imbri
Flabra uentorum: refluiq; magni
Tethios æstus.
Cur situs chari è regione fratris
Roscidus Lunæ globus it sub umbram,
Sæpe mortales piceam tuentes
Lampada terrens.
Aureus crispo ueniens ab Indo
Phœbus: astrorumq; sui meatus
Hic uiros lustrat nimium profunda
Mente capaces.
Pegasi sanctæ laticis puellæ
Hic sonant plectro modulos canoros
Colle Cirrheo & sapiens relicto
Ludit Apollo.
Educat pulchras Venus hic puellas
In Iouis summi thalamos ituras:
Poma quæ solæ teneant Atlantis.
Aurea dignæ
Aut odoratis sedeant in herbis
Qua nemus myrrha redolet Sabæum
Fundit & rubri pelagi niuales
Concha lapillos.
Pulchrior uirtus latet in uenusto
Corpore, à nullo interitura fato:
Dotibus cuius ueniunt per æuum
Omne cauendæ.
Nec procul multa specus excauatus
Arte: sub fauces Herebi profundas
Tendit: & ditis tenebrosa nigri
Tartara pulsat.
Intus obscuræ posuêre noctes
Turbidis sedem tenebris opacam
Aetheris picti iubar expolitum
Vsq; perosæ.
Nam nec Auroræ radijs: nec ullo
Sole lustratur: superum per axem:
Siue sub terras ruit ad sepulti
Orbis alumnos.
Huius è cæcis latebris amaræ
Exeunt rupes salis: & sub auras
Turbinis magni superas citata
Mole trahuntur.
Sudat occultis specus hic cauernis
Fontis æterni laticem, is rigorem
Contrahit puri salis, ut calenti
Aestuat igni.
Ista Saturni senioris astro
Liuido: & pigro remeantis orbe
Terra fœcundis nimium dehiscit
Fœta metallis.
Mille nec longè rapidis equorum
Cursibus fertur glebus inquietus.
Siue Sol lucem uehit: aut opacas
Luna tenebras.
Inde connexum subitura cœlum
Aera in exhaustis latebrosa uenis
Et simul surgit rudis impoliti
Lamina plumbi.
Hæc uiros tellus alit alma uasta
Mole proceros: Viadri fluenta
Vistulæ, aut quales nemorosa radunt
Flumina quercus.
Martij crebro proceres capessunt
Arma in hostiles ruitura turmas
Et ferunt pulchris spolijs onusti
Sæpe trophæum.
Quæ tuis summæ pater incola artis
Fixa delubris tibi consecrarunt
Rursus ut dextro patrios reuisam
Marte penates,

CARMEN CVNRADI CELTIS P. L. AD VISTVLAM FLVVIVM, VBI ORTVM ET EXITVM EIVS DESCRIBIT ET DE VESONtibus & eorum uenationibus agit.

Vistula carpathi ducens radicibus ortum
Quæ sua Pannonijs aurea dona ferunt
Hic ubi præcipiti consurgit uertice χειμρὸς
Pulsans æthereum per iuga celsa polum
Inde citus triplicem Cracouinam tendis ad urbem
Sarmatici regis mœnia celsa rigans
Hinc Masouina uagus te obliquas maior in arua
Qua patet Herciniæ portio uasta meæ
Horrida uillosos, quæ pascit sola uisontes
Et ualidos uros : monstra stupenda feræ,
Belua uasta : micans oculis: & cornibus uncis
Et nigrum Hirsutam corpus habet faciem
Pendula promissis gestat palearia uillis
Queis strumæ in morem guttura crassa tument
Cornibus elatis uenientem occursat in hostem
Et iacit in cœlum corpora prensa uagum
Arboreos truncos annosaq; robora quercum
Ventilat: ut uibrat per uaga rura caput
Quam cum uenator rigidis prosternere syluis
Apparat : hanc pulchro decipit ingenio.
Nam primum hanc iaculis, tento uel prouocat arcu
Vt furiat læsis belua cruda toris
Inde citus capit ille fugam , se robore tutans
Quod petit impactis cornibus illa suis
Se prensisse putans fugitiuum cornibus hostem
Sæuit & in gyrum robora uasta terens.
Ille feram (trunco se tutans) sæpe lacessit
Figit & in tetram spicula sæua cutem
Sic ubi iam toto lassatæ corpore uires,
Cessit & exanimis impetus ille ferus:
Mox alij circum iam stantes more coronæ
Conficiunt iaculis corpora uasta suis
Hinc propior codano Prutenas tendis ad urbes
Vistula: teutonicæ littora gentis habens
Quæ nunc Sarmatico seruit malefida tyranno
Germanum Dominum forte perosa suum
Hic multas urbes : ualidas construxit & artes
Teutonicus miles : pallia flaua gerens:
Scilicet ut Scythicos possit retinere tumultus
Effera barbaries dum sua castra mouet:
Vrbs ibi torna suas tollit sub sydera turres
Et Marieburgum maximum in orbe decus
Quod uagus in triplici circundas Vistula fossa
In codanum triplici plurimus ore fluens
Hic ubi præclaro munita est prussia portu
Vrbibus & populis diues in orbe micans
Quas inter claro Dantiscum lumine surgit
Qualiter eois Phœbe resurgis aquis
Sed quondam Gedonum, Gothorum à nomine dictum
Hincq; sinus Codanus nomina clarus habet
Ad cuius tractum : bellum memorabile gestum est
Inter teutonicos Sarmaticosq; uiros
Heu pudet : aduerso parta est uictoria marte
Hostibus ut barbas desecuere truces.
Vistula germanæ quondam ceu terminus oræ
Sic mihi iam fesso finis amoris eris
Et ueluti excedit, qui accepit uulnera bello
Sic cedo primo læsus amore puer.

ADAMI SCHROTERI SILESII ITER SALINARIVM SARMATICVM.

Ver erat, & Tauri fulgebat sidere Phœbus:
Spirabat pulso mitior aura gelu:
Cura mihi subijt quando lustrare salinas
Vnde uenit duplicis copia magna salis:
Hic ubi Sarmatico se iactat in orbe Viliscum:
Millia quod Gracchi distat ab urbe duo.
Tunc ego ferratis iniectis ora lupatis
Torqueo, cornipedis tergore uectus equi.
Cracouia. *Mœnia sed postquam ueteris regalia Gracchi*
Et Clarij linquo culta theatra ducis:
Casimiri urbs. *Vtq; tuas ueniens subeo Casimiria portas:*
Transgressus ripas, Vistula magne, tuas
Vistula fl. *Ecce mihi sese mons latus, & arduus offert:*
Qui mihi cum socijs prætereundus erat.
Mons D. Benedicti. *Qui quòd sacratam Benedicti continet ædem:*
A cultore suo nomen adeptus habet.
Collis in hoc uiridi surgens ferit æthera uultu:
Miror, an humana ducat ab arte situm.
Sepulchrum Gracchi. *Culmine pyramidi similis, radice rotundus:*
Deprimit illius firma columna caput.
Qui uelut excubias omnes agat altus in horas:
Cracouiæ patulos undiq; spectat agros.
Omine Cracouiam dextro qui condidit urbem,
Gracchus, consilijs, ære, manuq; potens:
Fertur in hoc corpus quondam posuisse sepulchro:
Hic ubi templa pius iam Benedictus habet.
Quæ mihi dum socius sic uerba recenset amicus:
Phœbus ad Oceani labitur actus aquas.
Ne'ue premat subitis me nox inopina tenebris:
Vlterius celerem calcar adurget equum.
Viliscũ *Vtq; salis plenum, cursu properante, Viliscum,*
Cultaq; magnifici uidimus arua soli:
Vidimus & circum cliuosos undiq; colles:
Et loca spiciferæ non satis apta Deæ:
Quà sed in Hesperias sol mergitur aureus undas,
Vrbis habent æquum grata uireta situm.
Arx iacet egregijs illic circundata muris:
Optima magnanimis, conueniensq; uiris:
Suppa *Sarmatico Suppam dicunt sermone : quòd olim*
Hoc sit ab exigua nomen adepta casa.
Hanc ubi præterij : ueneranda q; templa Deorum,
Opposito Suppis ædificata loco:
Vtq; paludosæ superaui dura plateæ:
Excipit hospitio me quoq; Tencha suo.
Hospes equi motus strepitu, citus aduolat : & me
Ominibus saluum gaudet adesse bonis.
Hinc mensis fessi discumbimus arte paratis:
Ad partes ueniunt uina, dapesq; suas.
Multaq; de rebus uulgaribus, inter edendum,
Materiaq; placet de grauiore loqui.
Hospes facundo dum plurima disserit ore:
Miscet amabilibus seria dicta iocis.

Tunc ait: ô iuuenes, quoniam cognoscere uultis:
Inuenti quæ sit caussa, & origo salis:
Scite, Boleslaus cùm Sarmata regna teneret,
Nomina qui sancti casta pudoris habet:
Consortem quærens thalami, quæ ferret amanti
Gaudia legitimi, pignora chara, tori:
Magnanimum regni pius aduocat ille senatum:
Iussa legunt proceres, conueniuntq; simul.
Mittitur ad Belum subitò legatio regem:
Imperij dominum, Pannonis ora, tui:
Cuius præstantem rex poscit Sarmata natam:
Exemplum ueræ quæ pietatis erat.
Annuit ipse parens: regi despondet & illam:
Illa sui sequitur iussa uerenda patris.
Cùm uerò patrijs ad nos secessit ab oris:
Liquet & optati regna paterna soli:
Argenti uarijs cùm nollet & illa grauari
Dotibus (innumeras nanq; ferebat opes)
Res (ait) est iucunda quidem, nec inutilis aurum
Albaq; sub patrijs orta metalla iugis:
Non tamen hæc cuiuis fatum lachrymabile donat,
Inq; casa rarò pauperis esse solent.
Quin potiùs talem mihi da, pater optime, dotem.
Conueniens Iro quæ sit, & apta Midæ.
Si tibi concedunt talem pia numina dotem,
Accipe nil tibi mens nostra negabit, ait.
Protinus ad patrias proficiscitur ipsa salinas,
Gemmaq;, qua digitos exuit, ima petit.
Inde Polonorum Cunigundis ut inclyta regi
Iuncta, fauore ducem, demeruitq; pari:
Nescio, quo, causa uisendi, tempore uenit:
Et nostros ferro scindere iussit agros.
Annulus, in patrias quem miserat ante ruinas,
Cernitur: & puri copia magna salis.
Carpimus intereà genialis fercula cœnæ:
Hospite tam gratis ora mouente sonis:
Lætaq; iucundis iubet interponere mensis
Gaudia, festiuos ore, manuq; modos.
Sed, mihi de uestris: mens est audire Salinis,
Inquam: plura uelis commemorare precor.
Ad nostras trino descenditur ore fodinas:
Subterrasq; tribus faucibus itur, ait.
Nomen habet regis, sacro iunctissima templo:
Quæ primùm regno protulit alma salem.
Altera Seraphij titulum sortitur, habetq;:
Hoc quæ præcipuas tempore præbet opes.
Tertia magnanimi meritis laudata Boneri:
Inuentoris habet nomina clara sui.
Hic & aquæ puteum montis fecère magistri:
Tollitur ad superas hinc salis unda plagas:
Quæ cùm ferratis fuerit benè cocta patellis:
Dat purum nobis utilis ecce salem.
Sic ait: & uerbis hospes solatur amicis,
Præbibit & fesso pocula multa bonus.
Donec, ubi quartam nox iam transegerat horam,
Mollibus intulimus membra leuanda toris.
Postera lux oritur: tepidis sol clarus ab undis,
Formosum nitido retulit ore diem.
Coschuitius patriæ non ultima gloria gentis,
Ad puteum famulo me properante uocat.
Hinc ad Seraphij conscendo concaua montis
Ora: precans claro dextra fata uiro.
Lignea præualido circundata machina ferro,
Quatuor intrepidis acta mouetur equis.
Illi prægrandis, robustaq; restis adhæret:
Omnia quæ superis extrahit apta plagis.
Posteà montanis induti uestibus, imus
Huc ubi nigra uagis faucibus ora patent.
Illic turba stetit trepido concussa timore,
Ima timens tremulos ad loca ferre pedes.
Prendimus inde manu sellas è subere textas:
Quilibet ad funem, quas ligat arte suum.
Vsibus assueti, rutilantem lampada gestant:
Et ne lætantur, cum pede quisq; cauet.
Vt tetigère solum primi, se quilibet aptè
Explicat, ut nobis posit & esse locus.
Terricolæ circum fauces stant undiq; fratres,
Indusijs cincti: lampada quisq; gerens.
Grandibus & peris præcincti membra, lucernis
In quibus apta ferunt pinguia sæua bonum.
Protinus anfractus uarij, uarijq; meatus
Ostendunt miras, significantq; uias.
Non ego tot curuis ambagibus atria Cretæ
Dædaleas credo composuisse manus.
Dumq; ita per salsos alacres erramus hiatus,
Longiùs & cupidi continuamus iter:
Venimus ad latas cameras (sic Sarmata dicit)
Quæ spatio superant magna theatra suo.
Quæ uelut excelsis firmantur templa columnis:
Neue ruant, solido de sale fulcra premunt
Grandes uoluebant ad fauces undiq; massas:
Nocte, dieq; frequens quilibet urget opus.
Ille latus cuneis findit, ferroq; rigenti:
Ille secat glebas sub pede sæpè graues.
Ille ferit stando, iacet hic, sedet ille supinus:
Et quò quisq; potest aptius, istud agit.
Paruula conuerrunt teneri segmenta ministri
Carpentisq; trahunt alta sub ora suis.
Prætereà montes destillant undiq; guttas:
Sed nihil hæc nobis attulit unda mali.
In puteum siquidem deducta canalibus altum,
Tollitur ad nostras utribus hausta, casas.
Sic igitur multas sub montibus erro per horas:
Vlteriùs fessi uix potuère pedes.
Dumq; salis uideo tam puros undiq; montes:
Fulua quibus cedit diuitis unda Tagi:
Cernitur inferiùs nobis immane barathrum:
Scilicet à festo nomina Solis habet.
Frusta leuant salis hîc bisseni magna ministri:
In medio rota stat lignea, fune grauis.
Hæc ego cùm uidi: satis est potuisse uidere,
Aio: iuuent alios ista theatra uiros.
Ad putei tandem sic uenimus ora patentis.
Languebant tarda corpora lassa mora.
Ictibus ingentes strepitus, sonitusq; mouemus:
Pulsantes ferro robora querna graui.
Cùm primùm pedibus nostrum sensère tumultum:
Demittunt restem, nosq; paramus iter.
Pensilibus uecti sellis, sic reddimur auris:
Dulce fuit, rursus cernere posse diem.
Tunc ego: iam satis est celebres uidisse salinas:
Carmine uicturas tempus in omne meo.

p CONRADI

CONRADI CELTIS PROTVCII
ὁδοιπορικὴ SALINARIA.

AD
IANVM TERINVM.

IANE canens gelidis repetebam sæpè sub antris:
   Cur nullo nobis tempore scripta dares.
Fortè tuum reris uatem mersum esse profundo:
   Pandit ubi tristes Sarmatis ora specus:
Multaq; de umbrosis ceduntur saxa cauernis:
   Quæ niueum tribuunt igne soluta salem.
Vel saltem poteras paucis mandare: ualeto
   Celtis, & infernas i rediture domos.
Sed redij superas dextro Ioue uiuus in auras:
   Lustraui Stygij tristia regna canis.
Alcidæ similem uideor subijsse laborem:
   Et socia Theseu, qui rapis arma manu.
Illaq; iam rigido uolui tibi scribere uersu:
   Quò noster solitum pignus haberet amor:
Est specus, immensis pandens cum faucibus ora:
   Suppositumq; uident lumina nulla solum.
Sed face candenti distantia longa notatur:
   Fax ubi inexhausta luce fatiscit humo.
Ora specus circum latissima machina surgit:
   Quam rota cum rapidis turbine uersat equis:
Robora transpositum per multa uolumina funem
   Plectuntur: curuo pondera dente trahens.
Lubricus hic cæcum mortales mittit in antrum:
   Aërium præbens irrequietus iter.
Huic ego sum tremulus toto cum corpore uinctus:
   Vt fueram tristes ausus adire domos:
Quas neq; lucifluus collustrat lumine Phœbus,
   Nec radijs penetrat lucida facta soror.
Cum Ioue candenti fugit hinc Cyllenius ales:
   His neq; sub specubus Mars uiolente rubet.
Nec Veneris flammæ rutilant hoc orbe remoto:
   Falciferiq; senis lurida stella latet.
Plaustra nec undiuagis ibi monstrant æquora nautis,
   Illa nec arctophylax regna sepulta uidet.
Cæca sed hic uolitant tenebroso sydera mundo:
   Sydera, quæ nullum sunt paritura diem.
O` mihi quàm magno trepidabant corda pauore,
   Pendula lictores dum mea membra ligant:
Et mea Tartarea condunt ubi corpora ueste.
   Nullus erat toto uiuus in ore color.
Dumq; inter uitam medius, mortemq; uolarem:
   Dædalei timui fata subire fabri:
Et mea signassent fatalem nomine terram
   Celtica: quæ fuerant, IANE, canenda tibi.
Sed modò cùm superas redijssem sospes in auras:
   Oblectat tales sæpè subisse specus.
Quippe ea, quæ uidi, statui mortalibus olim
   Pandere: quot pœnas Tartarus acer habet.
Intereà rigidum depone à fronte Catonem:
   Et somno curas, tristia pelle mero.
Decipimur uotis: & tempore fallimur: & mors
   Deridet curas: anxia uita nihil.

IACOBI

IACOBI PRILVSII DE PROVINCIIS POLOnicis,& quibusdam Regum diplomatis Tractatus: ex statutorum libris ab illo publicatis exscriptus.

CAPITVLVM I.
De Magno Ducatu Lithuaniæ.

ITHVANIA, est Regio in Sarmathia, quæ ab Oriente Scythiam: à Meridie Poloniam minorem, ab Occidēte Mazouiam, à Septentrione Liuoniam, Samogitiam, & Moschouiam habet. Et licet hic Ducatus ad ducēta ferè milliaria Germanica quaquauersum pateat: Gens tamen Lithuanorum superioribus annis (æquè ac Regio multis sui locis sterilis & inculta est) obscura & contempta, Duciq; Kiouien. tributaria fuisse memoratur: donec Vithenes Dux quidam eorum sumptis uirium incrementis negaret ei tributum: quin & iugo Principibus Rusiæ uicissim iniecto, eos ad tributa sibi pendenda adegerit. Nec longo pòst tempore, IAGELLO Magnus Dux Lithuaniæ, circa annū 1386. Heduigi filia Ludouici Hungariæ, & Poloniæ Regis in uxorem ducta, Sacro baptismate tinctus, Vuladislai nomen, unaq; Regnum Pol. Baronum Regni consensu accepit. Prætereaq; secum fratres quatuor & gentem Lithuanam, confractis eius idolis, lucisq; incensis, & exemplo suo, & tunicarum in concursantem pannosam plebem largitione ad fidem Christi conuertit: fideq; neophytos opera Polonorum primis rudimentis doctrinæ Christianæ instruxit: ac insuper Ducatum suum Lithuaniæ, Samogitiæ, & Kiouiæ, cum Alexandro Vitouudo, alijsque fratribus suis Regno Poloniæ incorporauit, & uniuit perpetuò. Hic primus Lithuanum nomen adeò illustrauit, ut & Polonia ab hoc primū Rege, eiusq; successoribus, tam literarū, quàm armorum gloria florere, amplissimiq; Regni nomen habere cœperit. Qualisq; & quantus hic uir fuerit in Magistratu declarauit. Habuit autem fratrem Alexandrum Vitouudum in rebus gerendis quasi Thesæum. Hic enim loco fratris Lithuanis Magnus Dux relictus, adiecit suo, & fratris Ducatui Ducatum Plescouensem, Ducatum Nouogrodiens. & Ducatum Smolenscens. qui an in curia Principum, an perfidia præsidiorum à Moschis intercepti, Lithuanisq; detracti sunt, scire non possumus: certè qui nostrorum Principum uelit, haberet satis materiæ ad parandam sibi gloriam, atque adeò nominis immortalitatem, in recuperanda defectrice Silesia, & Pomerania ab una parte Reg. & in repetendis ijs Ducatibus, quos dicimus à Moschis esse interceptos, parte ab altera: item Oczakouio à Scythis, nisi quod interdum iniquior etiam pax iustiss. bello est anteferenda.

ARTICVLVS I.
Magnus Ducatus Lithua. Reg. Poloniæ.

N NOMINE DOMINI AMEN, Ad perpetuam rei memoriam, debitores sumus Spiritualis alimoniæ salutaria illis pocu- 125.
la ministrare, quibus pręsidentes temporalium commodorum 126.
præstamus suffragia: ut quos ad corporis necessitatem susten- 127.
tamus, salutis etiam ipsis, quantum nostra sufficit facultas, mi- *Vulad. Iagel. et Vitouudi in* HRODLO. 1400.
nisteria porrigamus: ne dum temporalibus insistimus profecti bus, uitæ commoda negligere uideamur. Et unde dona benedictionis, & brauium expectamus sempiternum, inde uitæ detrimenta sentiamus, & præmijs destituti adoptatis nulla laboris nostri commoda consequamur. Expedit perquirere, & debita attēdere ratione, ut dū hominibus impartimur carnis beneficia, meditemur qualiter ipsis cœlestia præbeamus alimenta: & quos in hoc sæculo transitorijs rerum condimus copijs, illis uiam æternę beatitudinis demonstremus, quatenus & hic nostræ munificentię cognoscant præsidia, & tandem futuræ gloriæ compendia per exercitia directionis nostræ appræhendant, in omnium SALVATORE. Proindè nos VVLADISLAVS Dei gratia Rex Poloniæ, nec'non terrarū Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradię, Lanciciæ, Cuiauiæ, Lithuaniæ Princeps supremus, Pomeraniæ, Russiæq; Dominus & hæres, &c. Et ALEXANDER, aliàs Vitouudus Magnus Dux Lithuanię, necnon terrarū Russię Dominus, & hæres, &c. Significamus tenore præsentiū, quibus expedit uniuersis, prȩsentibus, & futuris præsentium notitiam habituris, quomodo terras Lithuaniæ, & earum incolas

nostro subditos dominio, in quos sæpe liberalitatis nostræ manum extendimus, & profectui ipsorum intendentes, multa frequentia, statum, & conditionem eorum semper studuimus facere meliorem. Feruenti desyderio cupientes in assumptæ fidei deuotione iugiter solidare, & fundare. Vt ipsos altissimus, quo præstante lumen fidei per nostram operam receperunt, ad laudem, & honorem sui nominis, & eiusdem fidei catholicæ augmentum gratiæ suæ charismate confirmaret. Cùm eos sæpe munificentiæ nostræ dónis refecimus, summopere affectamus Spiritualibus gratijs refouere, & per quæcq; legitima studia, & labores id feruentius mancipare. Qui ut se in fidei constantia commodiùs exerceant, & crescāt de uirtute in uirtutem, iugum seruitutis, quo hactenus fuerunt compediti, & constricti, de ceruice ipsorum deponentes & soluentes, ex innatæ nobis benignitatis clementia, ipsis libertates, immunitates, gratias, exemptiones, & Priuilegia dari catholicis solita, iuxta continentiam articulorum subscriptorum, tenore præsentium concedimus, & largimur. Et primo quāuis eo tempore, quo almo Spiritu inspirante fidei catholicæ recepta, & cognita claritate, Coronam Regni Poloniæ assumpsimus pro Christianæ religionis incremēto, & bono statu, & commodo terrarum nostrarum Lithuaniæ prædictarum, ipsas, & cum terris ac dominijs ipsis subiectis, & connexis. Præfato Regno nostro Poloniæ appropriauimus, incorporauimus, coniunximus, uniuimus, adiunximus, confœderauimus, de consensu unanimi nostro, & aliorum fratrum nostrorum, & omnium Baronum, Nobilium, Procerum, & Boyaronum eiusdem terræ Lithuaniæ uoluntate accedente, & assensu: Volentes tamen terras prædictas Lithuaniæ propter hostiles insultus, & insidias Cruciferorum & eis adhærentium, ac aliorum quorumcunq; inimicorum, qui præfatas terras Lithuaniæ, & Regnum Poloniæ demoliri nituntur, & in ipsorum destructionem machinantur, in certitudine, securitate, & tutela melioribus reponere, & eis perpetuum commodum procurare, easdem terras, quas semper cum pleno dominio, ac iure mero, & mixto, hactenus habuimus, & habemus usq; modò à progenitoribus nostris, & ordine geniture, tanquam Domini legitimi, Baronum, Nobilium, Boyaronum uoluntate, ratihabitione, & consensu adhibitis, prædicto Regno Pol. iterum incorporamus, inuisceramus, appropriamus, coniungimus, adiungimus, confœderamus, & perpetuè annectimus: decernentes ipsas cum omnibus earum dominijs, terris, Ducatibus, Principatibus, Districtibus, proprietatibus, omniq; iure mero, & mixto Coronæ Regni Pol. perpetuis temporibus irreuocabiliter, & irrefragabiliter semper esse unitas. Cæterùm omnes Ecclesias terrarum Lithuaniæ prædictarū tam Cathedrales, quàm Collegiatas, Parochiales, & Conuentuales uidelicet Vilnens. & cæteras in eis erectas, & erigendas, fundatas, & fundandas in omnibus ipsarum libertatibus, immunitatibus, priuilegijs, exemptionibus, & consuetudinibus uniuersis conseruamus. Harum serie mediante iuxta consuetudinem Regni Poloniæ. Barones etiam, Nobiles, Boyari terrarum nostrarum Lithuaniæ prædictarum, donationibus, priuilegijs, & cōcessionibus ipsis per nos datis, impartitis, & collatis. duntaxat Catholici, & Romanę Ecclesiæ subiecti, & quibus clenodia sunt concessa gaudeant, participent, & fruantur, prout Barones, & Nobiles Regni Pol. suis potiuntur, & fruuntur. Item Barones, & Nobiles prædicti bona ipsorum paternalia pari iure obtineant, sicut Barones Regni Pol. sua noscuntur obtinere, & donationes nostras, super quibus literas obtinent, à nobis efficaces, & fulcitas perpetui roboris firmitate similiter obtinebunt, & liberam habebunt ipsa uendendi, commutandi, alienandi, donandi, & in usus suos conuertendi facultatem: nostro tamen consensu ad hoc specialiter accedente. Sic tamen quod ipsa alienando, commutando, uel donando coram nobis, uel nostris Officialibus iuxta consuetudinem Regni Pol. resignabunt. Item post mortem patrum liberi non debent bonis hæreditarijs priuari, sed ea cum suis successoribus possidere, prout Barones, & Nobiles Regni Poloniæ sua possident, & in usus conuertunt beneplacitos. Similiter uxoribus suis dotalicia in bonis, & uillis, quas ex successione paterna, uel concessione nostra perpetua habuerint, uel sunt habituri, poterint assignare, prout in Regno Pol. assignantur. Filias autem, sorores, consanguineas, & affines suas præfati Barones, & Nobiles terrarum Lithuaniæ copulare poterint, uiris duntaxat Catholicis, & tradere coniugio iuxta beneplacitum suæ uoluntatis, & iuxta consuetudinem Regni Pol. ab antiquo obseruatam. His autem libertatum concessionibus non obstantibus Barones ad constructionem, & erectionē castrorum, uias expeditionales facere, & tributa dare iuxta antiquam consuetudinem astringantur. Hoc specialiter expresso, Quod omnes Barones, & Nobiles terrarum Lithuaniæ, fidelitatem, & debitam ac Christianam fidei constantiam nobis uidelicet Vuladislao Regi Poloniæ, & Alexandro, aliàs Vitoudo Magno Duci Lithuaniæ, & successoribus nostris tenere debebunt, & seruare, prout Barones, & Nobiles Regni Pol. suis Regibus tenere soliti sunt, & serua-

& seruare: super quo Barones Boyarones, & Proceres terrarum Lithuaniæ prædicti iuramentum nobis iam præstiterunt, prout clarius in literis ipsorum, quos cum Baronibus Regni Poloniæ sibi inuicem concesserunt, continetur. Pari modo sub fidei sacramento, & sub bonorum suorum amissione, nullis Principibus aut Baronibus, uel alijs cuiuscunque conditionis hominibus terris Regni Poloniæ aduersari uolentibus, consilia, fauorem, & auxilia ministrabunt, uel præstabunt: sed eos tanquam hostes terræ, & dominiorum Lithuan. totis uiribus prosequantur, & ad nullum alium respectum habebunt, nisi ad nos, & ad nostros successores, prout hanc ipsam Barones, & Nobiles prędicti pro se & pro suis posteris per fidei sacramentum cautionem præstiterunt, & fecerunt. Item dignitates, sedes, & officia, prout in Regno Pol. institutæ sunt, instituentur, & locabuntur: in Vilna scilicet Palatinus, & Castellanus Vilnens. & demùm in Troki, & in alijs locis, ubi nobis uidebitur expedire, iuxta nostræ beneplacitum uoluntatis perpetuis temporibus duraturis. Et huiusmodi Dignitarij non eligantur, nisi sint fidei Catholicæ cultores, & subiecti S. Romanæ Ecclesiæ, nec etiam aliqua officia terræ perpetua, ut sunt dignitates, Castellanatus, &c. nisi Christianæ fidei cultoribus conferantur, & ad consilia nostra admittantur, & eis intersint, dum pro bono publico aliqui tractatus celebrantur. Quia sæpè disparitas cultus, diuersitatem inducit animorum, & consilia patent talibus diuulgata, quæ traduntur secretè obseruanda. Item omnes, quibus huiusmodi libertas, & priuilegia conceduntur, nunquam nos Vuladislaum Regem Poloniæ, & Alexandrum Vitouudum Magnum Ducem Lithuaniæ, quò adusque uixerimus, & nostros successores Reges Polon. & Duces Lithuaniæ, à nobis, & nostris successoribus statuendos, & locandos deserant, uel recedant ab eisdem, sed sub fide, & honore pariter, & onere iuramenti, fideliter, & firmiter nobis, & successoribus nostris adhærebunt fauoribus consilijs, & auxilijs perpetuis temporibus, & in æuum. Hoc etiam addito, quod prædicti Barones, & Nobiles, &c. Lithuaniæ post mortem Alexandri, aliàs Vitouudi Magni Ducis moderni nullum habebunt, aut eligent pro Magno Principe, & domino Lithuaniæ, nisi quem Rex Polonię, uel ipsius successores cum consilio Pręlatorum, & Baronum Polon. & terrarum Lithuaniæ duxerint eligendos, statuendos, & locandos. Similiter Prælati, Barones, & Nobiles Regni Poloniæ, Rege Poloniæ sine liberis, & successoribus legitimis decedente, Regem, & Dominum non debent ipsis eligere sine scitu, & consilio nostro, uidelicet Alexandri Magni Ducis, Baronumque, & Nobilium terrarum Lithuaniæ prædictarum, iuxta tenorem, & contenta priorum literarum. Præterea prædictis libertatibus, priuilegijs, & gratijs tantummodò illi Barones, & nobiles terræ Lithuaniæ debent uti, & gaudere, quibus arma, & clenodia Nobilium Regni Polon. sunt concessa, & cultores Christianæ Religionis Romanæ Ecclesiæ subiecti, & non schismatici, uel alij infideles. Item omnes literas quascunque Regno Polon. & terris Lithuaniæ ante octo, uel septem annos, ac post, uel circa coronationem nostram concessimus, & dedimus tenore præsentium confirmamus, ratificamus, approbamus, & robur perpetuum imponimus eisdem, haben. ipsas præsentibus pro insertis. Hoc etiam addito specialiter, & expresso, quod præfati Barones, & Nobiles Regni Polon. & terrarum Lithuaniæ Conuentiones, & Parlamenta quando necesse fuerit in LVBLIN, uel in RARCZOVV, & aliàs in locis aptis de consensu, & uoluntate nostra celebrabunt pro commodo, & utilitate Regni Polon. & terrarum Lithuaniæ prædictarum meliori. Præterea nos ALEXANDER, aliàs Vitouudus de consensu Serenissimi Principis domini Vuladislai Regis Polon. fratris nostri charissimi eligimus ad arma, & clenodia Nobilium Regni Polon. terrarum nostrarum Lithuaniæ Nobiles infrascriptos, quos ipsi Regni Pol. Nobiles simul cum omnibus, qui ex eorum stirpe originem suam ducunt, ad fraternitatis, & consanguinitatis consortia receperunt. Et primò Nobiles Lelyua, Monyuid Palatinum Vilnens. Item Zadora, Palatinum Iauunum Trocen. Rauya, Minigal Castellanum Vilnen. Lyssy, Sunigal Castellanum Trocens. Iastrembcy, seu Lazanky, aliàs Bolesthy, Nagora uocatos, Nemir, Trambki, Hostikonem. Topory, Butrym. Item Labancz, alias Skrynscy, Goligunt, Poraye, Nicolaum Bylymin. Dambno, Koreuuam, Odrouuasz, Vyschegerd. Vaduicz, Petrum Mondigerth. Dria, Nicolaū Tauutigerd. Habdanyecz, Iohannem Gastoldi. Polkoza, Volczkonem Kukua. Grifones, Butouudum, Srzenyaua, Iadaldum, Pobodze, Kalonem, Grzymala, Iohannem Rymouidouicz, Zaramba, Ginet Konczeuicz, Pyrszchala, Dauuxa, Nouina, Nicolaum Boynar, Dzalosza, Volczkonem Kokuthouicz, Kopacz, Gedoruoch, Rola, Dangyel, Sirokomla, Iacobum Myngyel, Cattus Marinus, Voysznar Vilkoleuicz, Pouala, Georgium Sangauu. Item Pomyan, Saka, Doliua, Naczkonem. Sarza, Tuerbuth, Dolanga, Monstuild, Bogoria, Stanislaum Vissygin, Ianina, Voyszym Danczykouicz, Bichaua, Monstold,

Suuinka, Andream Deuuknethouicz, Rolda, Minimund Sesnikouicz, Sulima, Bodyuil. Item Nalancz, Koczanum, Lodza, Myczusch, Gelithoue, Gerdud, Korczakoue, Czuppam, Byala, Moydylonem Czuszolouicz, Vanzyk, Koyczanum Sukouicz, Czolek, Iohannem Euil, Godzamba, Stanislaum Buthouutouicz. Osmorog, aliàs Geralth, Surgutes de Kyeszlinn, &c. Quibus quidem armis, clenodijs, & proclamationibus, prædicti Nobiles, Proceres, & Boyari terrarum Lithuaniæ extunc, & in post ea perpetuis temporibus ubilibet gaudeant, potiantur, prout ipsis præfati Nobiles Regni Polon. uti frui consueuerunt, & potiri. Vt autem corroborationis, & cautelæ uberioris omnia præmissa accipiant firmitatem, presentes fecimus Sigillorum nostrorum munimine corroborari, præsentibus, & consentient. ac ratum haben. Reuerendis in Christo patribus Dominis Nicolao Gnesnens. Archiepiscopo, Alberto Cracouien. Iohanne Vuladislauien. Petro Poznan. Iacobo Plocens. Nicolao Vilnen. Iohanne Electo Leopolien. Metropol. Matthia Præmisl. Michaële Kiouien. Gregorio Vulodimir. Sbigneo Kameneczen. Electo Ecclesiarum Episcopis Chelmens. & cæteris Ecclesijs uacan. Necnon Magnificis, ualidis, & strenuis Cristino Crac. Castell. Iohanne de Tarnouu Craco. Nicolao de Michalouu Sandomirien. Sandiuogio de Ostrorog Poznan. Matthia de Vanssosse Callis. Iacobo de Konyeczpole Siradiens. Ioanne Ligeza Lancicien. Matthia de Labissyn Brzesten. Ianusio de Kosczyelecz Gneuucouien. Palatinis. Michaële de Bogumilouicze Sandomir. Iohanne de Sczekoczyn Lublin. Dobeslao de Olesznicza Voynicen. Floriano de Rokithnicza Vislicien. Cristino de Kozyeglouy Sandec. Martino de Kolikouo, Clemente de Mocrsko Radomiens. Domarath de Kobelany Biecen. Mosticio de Stassouu Poznan. Ianusio de Tuliskouu Calisien. Martino de Kalinouu Siradien. Petro de Vulosczoua Dobrzyn. Alberto de Koscyol Brzesten. Iohanne de Lankossyn Lancicien. Cristino Krussuicien. Ioanne de Lacuchouu Zauichosten. Martino de Lubnicza Brzezin. Stanislam Gamrath Polanecen. Iohanne de Bogumilouice Cechouiens. Matthia Koth Naklen. Grottone de Iankouicze Malogost. Iuano de Obichouu Srzemen. Ianusio Furman Miedzyrzecen. Castellanis. Sbigneo de Brzezye Regni Polon. Marschalco, Petro Szaffranyecz Succamer. Martino de Vuroczimouo Vexillifero Cracou. Paulo de Bogumilouicze Cracou. Nicolao de Strzelcze Sandomir. Nicolao de Czarnkouu Posnan. Iaka Kalisien: Andrea de Ludbranc. Cuiauien. Petro de Vidaua Siradien. Nicolao de Suchydol Lublin. Petro de Thur Lancicien. Iudicibus. Actum in oppido Hrodlo circa flumen Bug in Parlamento, seu congregatione generali, die secunda mensis Octobris, sub anno Domini 1413. datum per manus Reuerendiss. in Christo patris, domini Episcopi Cracoui. supremi Cancellarij Regni Polon. nobis syncerè dilecti. Scriptum uerò per manus Cyolkonis Canonici Sandomiriensis secreti nostri Notarij.

Prælati Lithuan. incorporant se Regno Polon. ac Regi Polon. se subijciunt, quem unà cum Polonis eligent.

Tempore Vuladislai Iagel. de Ducatu Magno ad Regnū aſsūpti, 1401.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Tunc enim multis errorum, & dubiorum incommodis prudenter occurrimus, cùm gesta ætatis nostræ literarum apicibus, & Sigillorum appensionibus cōprehendamus. Proindè nos Prælati, Principes, Barones, Nobiles, terrigenæ terrarum Lithuaniæ, & Rusiæ, uidelicet Iacobus diuina prouidentia Vilnens. Ecclesiæ Episcopus, Dux Iuanus Olgimunti cum filijs suis, uidelicet Andrea & Senikone, & cæteris, Mungaylo Gedygoldo fratre, & cæteris, Czupurna Marschalco Senikon Iamunti, Fedorius Leonis cum Iusskone fratre germano, Gassouu cum filio Khalnusz, Gineyd cum filio Milus, & cæteris, Kinunth cum filio, Dauxha, Strzygoil Karikonis, Gyntolth Astok cum fratre germano, Dorgi Gastolth cum Przehhindo fratre germano, Nemira cum fratribus suis germanis, Szagaylo, Olizaie Vesilonis, Voinad Rusyloulcz, Kiessgaylo, & Kumbold Volimontonis cum suis cæteris fratribus germanis, Goligin, Roman Mileykonis cum fratre Volczkone, & cæteris Voyssyund cum filio, Radiuilo, Volochko Kauothmonis cum fratribus Butoldmun tigailo, Hanuss Montigerdonis cum fratribus suis, Douogin Vissigirdonis, Drauntí cū Veskone filio, Volczko, uel Vtruicz, Volczko Konssouutouicz, Dogirdi Voinis, Vrdzich cum fratribus, Goligind, Veydimin, Heschis Selkouicz, cum cognationibus, & Genealogijs suis: necnon tota uniuersitas omnium & singulorum Nobilium, & terrigenarum prædictarum Lithuaniæ & Rusiæ terrarum, quorum quamuis nomina singulatim hîc non sunt expressa, ipsorum tamen consensus ad suprascripta adest, ac si pro insertis ha-

sertis haberentur. Proinde significamus, quibus expedit uniuersis. Quomodo eo tempore, quo Prælati, Principes, Barones, & Nobiles, & communitas terrarum Regni Pol. diuina cooperante clementia, Serenis. Principem dominum Vuladislaum Regem Polon. supremum Ducem Lithuaniæ, hæredem Rusiæ dominum nostrum gratiosiss. de gentilitatis erroribus educen. in Regem, & Dominum ipsorum assumpserunt. Nos quoque ipsius uestigia sequentes, almi Spiritus gratia eruditos ad ipsorum consortium Catholicum inuitantes de tenebris erroris uetusti, per assumptionem S. fidei orthodoxæ receperunt. Cum quibus in fide facti unanimes, & consortes ad perfectionem Catholicorum operum merito, & opportune debemus per concordiam perpetue adspirare. Pro eo prædicto Domino Vuladislao Regi Pol. &c. Et ipsius Coronæ, Regno, ac Regnicolis Pol. firma fide, & inuiolabili sponsione promisimus, & tenore præsentium promittimus, toto posse, & uiribus contra insultus quorumlibet hominum eis assistere, & eos nullo exquisito coloris fuco unquam deserere, sed ipsos sine dolo, & fraude, scilicet Regem, & Coronam, Regnum & Regnicolas Pol. & eorum necessitatibus perpetue adiuuare, eorumque profectus, utilitates, commoda, & bonum commune peragere, salubri, & fideli dispositione, uelut nostrum proprium: quod & ipsi nobis pari modo tenebuntur facere uiceuersa. Demum quia prædictus Dominus Vuladislaus Rex, &c. Dominus noster gratiosus ex speciali confidentia magnifico, & præclaro Principi domino Alexandro, alias Vitouudo Duci Lithuaniæ, &c. ipsum in partem suæ solicitudinis assumens supremum Principatum terrarum earundem Lithuaniæ, cæterorumque dominiorum suorum Ducatus dedit, & contulit, & ipsum in eis de manu sua statuit, ad uitæ eiusdem domini Ducis Vitouudi terminum ultimum & extremum. Pro quo eundem dominum Vuladislaum Regem constantiori fiducia prosequi uolentes, & prout iustum est, ipsum reddere certiorem firma sponsione, & irreuocabili promisso sibi tenore præsentium promittimus, quod supremus prędictus principatus terrarum Lithuaniæ, & cæterorum dominiorum Ducatus una cum bonis, & cæteris patrimonialibus ad eundem dominum Ducem Vitouudum pertinentibus, & cum omnibus castris fortalicijs districtibus, territorijs, & eorum incolis post decessum ipsius ad ipsum dominum Vuladislaum Regem, ac ad Coronam Regni huius Pol. iuxta tenorem literarum per prædictum dominũ Ducem Vitouudum eidem domino Vuladislao Regi, & Coronæ eius datarum debent plene & integre deuolui, & redire. Et nos etiam, cum nostris posteris atque successoribus post decessum domini Ducis Vitouudi promittere prędicto domino Vuladislao Regi Coronę, & Regno Pol. adhęrere, subijci, obsequi, & seruire sine dolo, & fraude, toto posse, & uirib. tenebimur, & præter ipsum ad Coronã Regni eiusdem nunquã nobis alios, uel alium dominũ, uel dominos assumemus. Illo etiam nõ omisso, quod si dominus Vuladislaus rex prędictus (quod Deus auertat) sine prole decesserit, extunc sine scitu, & cõsilio eiusdẽ domini Ducis Vitouudi, & nostro pariter, Principes, Prælati, Barones, Nobiles, & cõmunitas terrigenarum terrarum Regni Pol. prædicti sibi Regem & dominum non debent eligere, seu locare, cum quibus firmam mutuam, & constantem seruantes assistentiam, in dulcedine fidei, & uisceribus Iesu Christi perpetuam & irreuocabilem tenebimus unionem. In quorum omnium fidem & testimonium, euidentiamque pleniorem pro perpetuo robore Sigilla nostra præsentibus sunt subappensa. Actum, & datum in Vilno ipso, die S. Priscæ Virginis, & Martyris. Anno Domini 1401.

Vuladislaus tertius Rex Polon. confirmat Iura, & Priuilegia Sigism. Magno Duci Lithuaniæ super Ducatu Magno per D. olim Vuladislaum suum genitorem eidem Sigismundo concessa.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam, nos VVLADISLAVS tertius Dei gratia Rex Polon. Necnon terrarum Cracoui. Sandom. Sirad. Lancic. Cuiau. Lithuaniæ Princeps supremus, Pomeraniæ, Rusiæque Dominus, & hæres, &c. Significamus tenore præsentium, tam præsentibus, quàm futuris notitiam habituris. Quod ex quo præclarus, & Magnificus Princeps dominus SIGISMVNDVS Dei gratia Magnus Dux Lithuaniæ, Rusiæ, &c. patruus noster percharus omnem synceritatis constantiam erga Regnum Polon. nostrum, & nostram Regiam præsentiam semper gessit incorrupte. Cuius rei nos memores, & pergrati, dignum censuimus sibi proinde cordis puro zelo occurrere, & omnium, qua decet gratitudine, hanc fidem, & constantiam integram compensare. Vnde ex certa nostra scientia, suf- *Vulad. Iag. Pe. 1438.*

ficientissima deliberatione præhabita, animo beneuolo, & uoluntate nostra ultronea nostrorum Prælatorum, & Baronum salubribus freti consilijs, ipsi domino SIGIS. Magno Duci nostro charissimo iura, literas, & priuilegia, quæ à nobis, & fœlicis memoriæ genitore nostro domino Vuladislao Rege Pol. super Ducatu Magno, & quibuscunque bonis, & libertatibus sub quibuscunque datis, & tenoribus existunt, quæ hic habere uolumus pro insertis, in omnibus earum punctis, conditionibus, positionibus, particulis, & clausulis uniuersis, ratificamus, innouamus, gratificamus, approbamus, & præsentis scripti patrocinio confirmamus: decernen. ea robur obtinere perpetuæ firmitatis. Promittimus insuper in uerbo nostro Regio præsentibus, & spondemus easdem ipsius literas, iura, & priuilegia ritè, & iustè emanata per omnia rata atque grata habere, & inconcussa iugiter, & inuiolabiliter obseruare, & de eis satisfacere. Harum, quibus sigillum nostræ Maiestatis est appensum testimonio literarum. Datum in oppido Pyotrkouu, in Parlamento generali, feria tertia proxima post festum S. Luciæ Virginis, Anno Domini 1438. præsentibus ibidem Reuerēdiss. & Reuerendis in Christo patribus Dominis Vincentio S. Gnesnen. Ecclesiæ Archiepiscopo, & Primate, Sbigneo Cracou. Vuladislao Vuladislauiens. Episcopis, & Andrea de Bnyn Electo confirmato Ecclesiæ Posnan. ac magnificis Nobilibus, & strenuis uiris, Ioanne de Czyzouu Castell. Cracouiens. Dobeslao de Senno Sandomir. Martino de Slauukouu Calissiens. Alberto de Male Lanciciens. Iohanne de Lichni Brzesten. Iarando de Grabye Iuniuuladislauien. & Petro Odrouasz de Sproua Leopolien. palatinis. Dobrogostio de Szamotuly Posnan. Clemēte Vatropka de Strzelcze Sandomir. Laurētio Zaramba de Kalinoua Siradien. Castellanis. Iohanne de Olesznicza Marschalco, & Andrea de Lubino Thesaurar. Reg. Pol. & alijs Dignitarijs, Baronibus, militibus, & nobilibus, testibus circa præmissa. Datum per manus Magnifici, & Generosi uirorum Ioannis de Konyeczpole Cancellarij, & Petri Voda de Sczekoczin Vicecancel. Regni Poloniæ nobis syncerè dilectorum.

Ad Relationem Magnifici Iohannis de Konyeczpole R. P. Cancel.

Tempore Iohann. Alb. Regis Polon. & Alexandri Magni Ducis Lithuan. Barones, & Consiliarij Magni Duc. Lithuaniæ confirmant Inscriptiones per antecessores eorum cum Regno Pol. factas.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ne gesta ætatis nostræ tempus, & uetustas aboleret, inuentum est, ut ad memoriam posteritatis literarum apicibus, & testium annotatione deducantur. Proinde nos Prælati, Barones, Nobiles, & uniuersitas Terrigenarum Magni Ducatus Lithuaniæ, uidelicet Albertus Vilnens. Iohannes Luceoriens. Martinus Medniceni. Ecclesiarum Dei gratia Episcopi: Nicolaus Radziuilouicz Palatinus Vilnens. & Magni Ducatus Cancellarius, Dux Alexander Iurgeuicz de Holstani Castell. Vilnens. & Capitan. Grodnens. Iohannes Iurgeuicz de Zabrzeze Palatinus Trocens. ac supremus Magni Ducatus Marschalcus, Stanislaus Ianouic Castellan. Trocens. & Capitaneus terræ Samogitarum, Georgius Paczouic Polocens. Gregorius Ostczykouic Curiæ Marschalcus & in Merec, Nicolaus Nicolai Radziuilouic Pincerna Ducalis, & in Byelsko, Iacobus Douoynouic Drohiens. Stanislaus Potrasskouic Lidens. Iohannes Lithaor Nouogrodens. Stanislaus Michaelis Pothkouic Brzestens. Albertus Iauonic Vexillifer, & Caunens. Nekrasz Volothkouic in Belzyça, Petrus Radyuilouic Succamerarius, & in Eyxyschki, Niemira Grzymalic Mielnicens. Nicolaus Iundylouic in Dubicza, Georgius Montontouic, Alexander Motigordouic Capitanei, Marschalci, & Tenutarij. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis. Quomodo licet uniones, & fœdera inter hæc dominia, uidelicet Regnum Polon. & Magnum Ducatum Lithuaniæ, terrasque eisdem subiectas, à temporibus longè retroactis sub Rege Polon. Vuladislao, aliàs Iagello, & sub Magno Duce Lithuaniæ Alexandro, aliàs Vitouudo inita, & constituta hucusque inuiolatè seruentur. Postquam uerò Serenissi. Principes Domini nostri gratiosissimi super ipsa dominia, in Regem Polon. Sereniss. Dominus IOHAN. ALBER. in Magnū uerò Ducem Lithuaniæ Sereniss. Dominus ALEXAN. Domini nostri gratiosiss. diuina dispositione assumpti sunt, placuit Prælatis, Baronibus, & Nobilib. Regni Pol. fratribus nostris, similiterque ipsi no-

ipsi nobis iam de facto fecerunt, & per nostras nouas literas, & inscriptiones antecessorum nostrorum super huiusmodi fœderibus confirmaremus. Quarum quidē literarum uerbum de uerbo tenor sequitur, & est talis.

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Sator rerum omnium, cuius oculus penetrat uniuersa, & scientia nunquam extinguitur, in rebus humanis, quas obliuionis caducis momentis constat subiacere, ut memoria earum remaneat, apices literarum alti consilij prouidentia ordinauit: quarum præsidio rerū ordinationes, pacta, & tractatus conseruantur. Proinde nos Moniuitus Palatinus Vilnens. Iauinis Palatinus Trocens. Mingal Vilnen. Sungal Trocen. Castellani: Nyenir Ostyk, Butrym Golignith, Nicolaus Bilim. Koreyoua, & Vissygert, Petrus Montigerd, Nicolaus Tauutigerd, Iohannes Gastouudy, Volczko Kulua, Bossouudus Iadath Ralo, Iohannes Rimouidouic, Ginenth Konczeuic Doxa, Nicolaus Byeinar, Volsko Kochutouic, Iacobus Mingel, Voyssnar Virkolouic, Gregorius Sangauu, Saka Nacko, Verbuth Monstyuild, Stanislaus Vyssygin, Voyschin Damenkouic, Monstold, Andreas de Vknethouic, Munimunth de Sesnikouic, Roduil, Koczanus, Miczuch, Gerdud, Czuppa, Voydzilo Kosfylouic, Koczanus Sukouic, Iohannes Eyuild, Stanislaus Buthouuthouic, Surgutes de Ressynki, &c. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis præsentibus, & futuris præsentium notitiam habituris. Quod, quia Serenissimorum Principum dominorum, Vuladislai Regis Pol. &c. & Alexandri, aliâs Vitoudi Magni Ducis Lithuaniæ dominorum nostrorum gratiosiss. concessione, & indulto. Arma quibus uti insolitum fuit nobis, contraria consuetudine obsisten. ad insigniendum nominis, nobilitatisq; nostræ titulum, à Baronibus, Nobilibus, & Proceribus suis ordine genituræ contraxerunt, recipimus, & ad gratias, libertates, & immunitates, priuilegia, & exemptiones, & multa alia beneficia, & prærogatiuas, quæ nobis per dictos dominos gratiosos Vuladislaum Regem Pol. & Alexandrum Magnum Ducem Lithuaniæ munifica sunt concessa largitione, & literarum patrocinio munita, interuentu ipsorum, & studio promoti extitimus, & prouecti, promiseruntq; suis patentibus literis adhûc qua poterint diligentia bonum commodum, & profectum status nostri, & honoris ubilibet promouere, & nunquam in aduersitatibus nostris, & necessitatibus nos deserere, sed semper contra omnium inimicorum nostrorum insidias, & insultus auxilijs, consilijs, & fauoribus suis prosequi, & iuuare: horum intuitu uolen. tot beneficiorum merita compensare, & ipsis dignas uices pro eis impendere, ne disparitatis in nobis aut ingratitudinis contagia, & inæqualitas literarum cernerentur uendicare: sed ut semper unanimis identitas inter nos remaneat, & uoluntas animorum: sicut idem cultus, & Religio fidei obseruatur, uniuersaliter uniuersali, & singulariter singuli nostris nominibus, ac uice omnium Nobilium, Boyaronum, Procerum, & incolarum terrarum Lithuaniæ bona fide in uerbo nostro constanti, & fideli omni dolo, fraude, & colore amputatis & remotis, promittimus, pollicemur, uouemus, spondemus, & Iuramenti nostri ministerio strictiùs nos obligamus. Nunquam præfatos Prælatos, Barones, Nobiles, & Proceres Regni, & ipsum Regnum Pol. prædictum in omnibus eorum necessitatibus, & aduersitatibus deserere, sed semper ipsis contra omnium inimicorum eorum insidias, & insultus, consilia, auxilia, & fauores fideliter ministrare. Et nulli lites, bella, aut guerras præter scitum, & uoluntatem, & consensum, consilium, & requisitionem ipsorum, & eorum successorum indicere, facere, uel mouere, præfatosq; dominos Vuladislaum Regem Pol. & Alexandrum, aliâs Vitouudum Magnum Ducem Lithuaniæ, & eorum successores Reges Pol. & Duces magnos Lithuaniæ nullis temporibus deserere, quoquomodo, sed semper ipsis sine dolo & fraude fideliter adhærere omni consilio, auxilio & fauore. Prætereà promittimus, prout suprà: Quod defuncto præfato Domino Vitouudo Magno Duce Lithuaniæ nunquam eligemus, assumemus, & recipiemus in Magnum Ducem Lithuaniæ, uel dominū, nisi quem præfatus dominus Vuladislaus rex, si uita potietur longiore, uel eius successores, & Prælati, Barones, Nobiles, & Proceres Regni Pol. duxerint eligendum, statuendū, uel locandum. Et uiceuersa Prælati, Barones, & Nobiles Regni Pol Rege præfato, quod absit sine liberis, & successoribus legitimis decedendis sine scitu & cōsilio illustris domini Alexandri, aliâs Vitouudi Magni Ducis Lithuaniæ, si superstes remāserit, & nostro, eligere nō debebunt. Vt autē corroborationis, & cautelæ uberioris omnia præmissa accipiant firmitatem, fecimus sigillorū nostrorum munimine roborari. Actū in oppido Hrodlo circa flumen Bug, in Parlamento, seu cōgregatione generali die secunda mensis Octobris, anno Dñi 1413. Proinde nos Prælati, Barones, Proceres, & Nobiles Magni Ducatus Lithuaniæ præfati, præuidentes, quia uetustate temporum multa in ambiguitatem ueniunt, per quā ne quid incommodi eueniat, dignum censuimus prouidere: Volentes igitur ne articulus

culus

culus de Electione Sereniss. dominorum nostrorum, tam Regis Poloniæ, quàm Magni Ducis Lithuaniæ in præinsertis literis breuitate uerborum contextus, aliquid ambiguitatis in posterum inducat: cupientesq; præfatos Prælatos, Barones, & Proceres Regni Polon. in ipso Articulo Electionis pares nobis, ut dictum est, efficere. Adijcientes declaramus: Quod defuncto Magno Duce Lithuaniæ sine scitu & consilio prælatorum, & Baronum, Procerum, & Nobilium Regni Pol. fratrum nostrorum ad Electionem Magni Ducis noui non procedemus, sed cum ipsis pariter, si uocati tempore congruo uenire uoluerint, Magnum Ducem, & Dominum eligemus. Pariformiter defuncto Rege Pol. præfati Prælati & Barones Regni Polon. sine scitu & consilio Prælatorum, & Baronum Magni Ducatus Lithuaniæ ad Electionem noui Regis non procedant, sed pariter cum Prælatis, & Baronibus Magni Ducatus Lithuaniæ, si uocati tempore congruo uoluerint, Regem & Dominum eligent. Quibus ita, ut præmittitur stantibus, & in posterũ obseruandis, de certa scientia omnium aliorũ Prelatorum, Baronum, & Procerũ & Nobilium Magni Ducatus Lithuaniæ fratrum nostrorũ inscriptionem preinsertam prædecessorum nostrorum suscipimus, ratificamus, suscipimusq;, & confirmamus per præsentes. OBLIGAN. se nostris nominibus ac uice omnium Prælatorum, Baronum, Procerum, & Nobiliũ Magni Ducatus Lithuaniæ, bona fide in uerbo nostro constanti, & fideli, omni dolo, fraude, & colore remotis, promittimusq; pollicemur ac uouemus, & nostri iuramenti præstiti onere, & ministerio strictius nos obligamus: ipsam præinsertã Inscriptionem cum reformatione, & declaratione Articuli de Electione Sereniss. dominorum nostrorum, ut præmittitur, in omnibus suis articulis, clausulis, punctis, & sententijs firmatum tenere, perpetuoq; & inuiolabiliter obseruare. Et si quæ aliæ singulares inscriptiones inter nos Prælatos & Barones Magni Ducatus Lithuaniæ ac Prælatos, & Barones Regni Polon. forent, quæ communem utrinque honestatem lederent, quas antecessores nostri non tenuerint, tales nos quoq; non recepimus, neq; tenebimus. Vt autem omnia præmissa perpetuæ firmitatis robur obtineant, præsentibus literis Sigilla nostra subappendi iussimus. Datum Vilnæ in Conuentione generali, quarta & uigesima mensis Iulij, in uigilia S. Iacobi Apost. Anno Domini 1499.

DE CAPTA AC REPETENDA SMOLENSKO Sig. ad Imp. fragmentum Epistolæ.

QVantum ad res Magni Ducatus Lithuaniæ attinet, quæ nos plus iusto exercent, ita scire dignetur Maiestas uestra. Arx nostra Smolensko, totiens ab hoste nostro, Moschorum Duce armis petita, totiens uarijs artibus, & dolis tentata, cum superioribus annis longè maioribus uiribus, maioreq; apparatu oppugnaretur: tamen strenuè & uiriliter se defendebat, in fideq; stabilis permansit. Nunc ignoramus, quo facto, nulla insigni oppugnatione concussa, nulla memorabili clade, uel strage accepta, præterea frumento, cæterisq; rebus ad uictum pertinentibus omnifariam abundant, uanissimis tandem pollicitationibus illecta, scelere, & perfidia quorundam, cùm militum mercenariorum, tum primorum eiusdem regionis nobilium, portas hosti aperuit, eiq; sese tradidit. Nos ea re ita, ut decuit, permoti, & penè obstupefacti, implorata diuina ope cum gentibus nostris, quas Dei benignitate, & numero, & uirtute non contemnendas habemus, illùc proficiscimur. Iamq; in procinctu sumus, fretiq; diuino auxilio, dabimus operam, ut nostra primùm uindicemus, & tandem iniurias illatas ulciscamur.

ARTICV-

ARTICVLVS II.

De Regni Ducatibus ad ferenda onera uniendis.

Vanquam inter Polonos & cæteras gentes, quæ eis uario iure confœderatæ sunt, tot mutua beneficia & necessitudines, quasi quædam sacrosancta uincula intercesserint, & iam ex diuersis populis quasi unam ciuitatē fecerint, ut in participandis aliquibus commodis, uel leuandis communibus oneribus alteras alteris meliore, uel deteriore esse conditione non deceat. Nihilominùs præsens rerum facies, & bellorum uis Regno undiquaq; imminentium hortatur, atq; exigit, ut omnes Prouinciæ, tametsi suis quælibet iuribus domi censeantur, bello maiore ingruente, communibus uiribus hosti erant obuiam: quis enim Deus sponsor illis erit, ut se saluas & incolumes fore credāt, si quod absit, re malè gesta semel à Polonis peccetur in prælio? Annón absimile proditionis fuerit, societatis necessitudinem, unionis uincula, atque etiam deditionis officium præseferre: laborum autem, sumptuum, & periculorum nolle fieri participem? sed uel quasi in portu expecta re, quid de pugnantibus Mars constituat: uel saltem quasi cum funda stare post principia, euentum periculi expectando? Quod si etiam illa ipsa unio non intercesserit, at certè satis iusta causa communibus uiribus tuendi Regni esse putatur: naturæ & Reip. consortium: idq; interdū fideles Christi, quibus si desit fides erga proximum, frustrà etiam nomen eius sine re portant: superstitiosè etiam nomine socios, reuera autem alienos sese appellant. Quod si hæc uel illa Prouincia hanc, uel hanc libertatem prætendat, neque se teneri ad belli onus dicat, omninò hæc libertas quasi Reipubl. insidiosa tempori rescindenda esse uideretur: ne si tum disceptetur de ea, cùm iam esset pro summa rerum confligendum, ad seruitutem æternam nobis, quod absit, iter aperiat. Si enim Lithuani sponte sua se omnia ferè onera tuendi Regni nobiscum diplomatibus suis submiserunt: qua tandem excusatione ipsimet hodie, aliæúe gentes uti possunt? quæ uel in solo Polono consederunt, uel Regno sese addixerunt: quò minùs hoc faciant, nemo sanus uidet. Adde quod nisi illarum quoque Nobilitas gladium pro Repub. uibret, suasque copias copijs Regni, tanquam membrum capitis adiungat: de dignitate etiam sua ac officio non mediocriter periclitetur, ac excidat, ut iusta causa dari nequeat, propter quam, uel ciuibus socij, uel hæredibus aduenæ, uel emptoribus ex contractu quæsiti opem ferre non teneantur, sed contrà ociosi & securi in laborantes ac bellantes spectare: uanis tamen titulis militiæ turgere, & prærogatiuis Nobilitatis frui debeant. Si enim Palatinus Transyluaniæ tempori suos exercitus Ludouico Regi Hungariæ iam contra Turcam in acie ad Moaczouium stanti, & dimicanti coniunxisset: fortassis Rege saluo, ac triumphatore, Hungaria etiamnum incolumis staret: quæ non magis potentia hostium, quàm inobedientia ciuium nunc discerpta, & in æternam seruitutem, nobis, proh dolor, neque illam iuuantibus, neque delicta nostra illius exemplo emendantibus redacta esse uidetur.

Rex Ducatus ad ferenda onera Regno uniat.

VM compertum ab omnibus habeatur, quod VIRTVS VNITA, FORTIOR, solidiorq; esse consueuit ipsa diuisa: promittimus nos operā daturos, ut Magnum Ducatum Lithuaniæ, terrasq; Prussię, & alias terras in finibus Regni consistentes ad unionem redigamus. Et quantū possibile factu erit, onera omnibus communia cōmuniter ferenda, simulq́ue monetam æqualem communiter recipiendam imponemus: præsertim cûm Conuentum utrisq; dominijs præfatis ad hoc perficiendum constituerimus. Sigism. Craco. 1510.

SIMILIS.

Cum uarijs exemplis docemur, uires in unum collectas multò plus posse, quàm dispersas: & uideamus, quod VNITA VIRTVS MVLTO FORTIOR est, quàm diuisa. Id nos diligentius animo nobiscum reuoluen. cùm uideamus Regno nostro maiora nūc & grauiora, quàm unquam anteà pericula impendere, quò facilius ea à nostris, nostrorumq; ceruicibus propulsare possemus, omnia nos facturos pollicemur, ut quibus possimus honestis rationibus, Ducatus nostros Lithuanię, Zathorien. & Osuuaczinen. atq; unà terras nostras Prussię eò adducamus: ut quum in Regni nostri periculo suum quoq; periculum agi uideant, neq; hoc fuere possit, quin illæ quoq; terræ eodem labefactatæ motu concitant: omnes suas uires cum Regni uiribus coniungant. Quò, si potens hostis uim aliquā nobis inferre conetur, coniunctis ANIMIS ET COPIIS in unum collectis, facilius eam arcere possimus. Idē Sig. Craco. 1539.

SIMILIS.

Cûm subditi nostri Regni Poloniæ ex Comitijs generalibus ante annum Petricouiæ habitis, tàm per nuncios, quàm per literas, nobis tum Vilnæ agentibus à nobis peteret: ut dominium nostrum Magnus Ducatus Lithuaniæ, cum Regno Pol. uniretur, tàm bello contra communem hostem sustinendo, quàm etiam in alijs negocijs & pacis antiquis, uicinæ ac fraternitati hinc inde conseruandæ causa pernecessarijs. Et quamuis cùm pro ratione postulationis ipsis respondissemus, attamen cùm in præsentibus Comitijs Regni consultando de perpetua defensione contra potentes hostes utriusq; dominij nostri tam Regni, quàm ipsius Magni Ducatus Lithuaniæ cum Consiliarijs nostris, & terrarũ nuncijs longiorem defensionem Regni, nisi annuam constituere non potuimus: prætereaq; ad Consiliarios Magni Ducatus nostri Lithuaniæ intimauimus, ut illi etiam hoc anno consimilem defensionem, cum Regno nostro Polon. contra communes hostes in finib. tenerent. Interim autem pollicemur Consiliarijs nostris, & nuncijs terrarum Regni Poloniæ: quia hoc anno subditos nostros Magni Ducatus Lithuaniæ adducere uolumus, ut consimilem defensionem cum Regno Poloniæ contra communem hostem in finibus tenerent. Quod autem ad pacta, seu inscriptiones, & conuentus ipsius Ducatus & Regni communes attinet: in eo nihil certè adhûc facere potuimus. Quandoquidem Consiliarios ipsius Ducatus circa nos non habuimus, attamen hoc respõsi Consiliarijs nostris, & terrarum nuncijs dedimus, quia cùm aliquid utile, dignum, & perpetuum in Regno constitueretur: facilius nobis esset apud Consiliarios nostros Magni Ducatus ipsius hoc obtinere, ut illi similiter, causa Reipub. suæ & Regni, ad consimiles Constitutiones consentirent: quod cùm fiet, pollicemur subditis nostris Regni Poloniæ, quia uolumus Consiliarios nostri Magni Ducatus Lithuaniæ ad hoc ducere: ut illi etiam in omni re, nõ minùs sibi, quàm Regno utili, in bonoq; ordine, & Constitutionibus, ac defensione eisdem conformiter conueniunt, iuxta pacta, seu Inscriptiones ac Priuilegia inter utraq; dominia facta, & recepta.

AN HAEC VNIO SORTITA SIT SVVM EFFECTVM.

Terra Drohicien. Iuri Polonico adscribitur.

Sigism. Craco. 1543.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriã. Ordinationes Regum & Principum pro subditorũ commodo quomodolibet factæ, ut potissimùm firmæ ac stabiles essent, tàm literarũ munimentis, quã testium fidedignorũ annotatione perennari cõsueuerunt. Proinde nos Sigis. Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, Samogotiæq; dominus & hæres. Significamus tenore præsentiũ, quib. expedit uniuersis præsentib. & futuris, harũ notitiam habituris. Quod licet Nobiles, & Terrigenæ nostri Districtus Drohicien. de speciali cõcessione prædecessorum nostrorũ huius Magni Ducatus nostri Lithuaniæ Ducũ, iure Terrestri Polonico, more Nobilium Terrigenarũ in Regno nostro Poloniæ degentiũ gauderent, & uterentur, haberentq; desuper literas, & munimenta eorundem prædecessorum nostrorũ, uidelicet Serenis. olim Principũ fœlicis recordationis, Kazimiri genitoris, & Alexãdri germani nostrorũ charissimorum Poloniæ Regũ, & huius Ducatus Lithuaniæ Ducũ, successiue concessa: quia tamen in eisdẽ literis seu Priuilegijs corã nobis ad præsens originaliter productis & exhibitis, multa cõperimus articulatim superuacaneè descripta, quæ in libris Statutorũ Regni nostri Poloniæ specificè, & per expressum continẽtur, & iuxta nonnulla, quæ in perniciẽ, iacturam, & oppressionẽ non modicam eorundẽ subditorum uestrorum fuêre adiecta: Hoc idem ius Polonicũ eisdem subditis nostris Nobilibus & Terrigenis priuilegiatis, & non priuilegiatis, hoc est, ius habentibus, & non habentibus Districtus præfati Drohicien. præsentib. & futuris, eorumq; successoribus, coniunctim & diuisim, de certa scientia & gratia, fauoreq; speciali Ducatibus nostris, de nouo iterum dandum & conferendum duximus, damusq; & cõferimus in omnibus punctis, articulis, & cõditionibus, prout in libris Statutorum Regni Poloniæ latiùs continentur, in eodem Districtu nostro tenen. & obseruan. omnes & singulos articulos Iuri prædicto Polonico ac iusticiæ quomodolibet contrarios, in literis, & priuilegijs præfatis prædecessorum nostrorum prædictorũ, uti præfertur, expressos, & specificatos, oppressionem huiusmodi subditorũ nostrorum præfatorum inse continen. & in nihilũ redigen. cassanq; & mortifican. ac extinguen. perpetuò, & inæuum, tenore præsentiũ mediante. Præter illum articulũ, quo median. præfati prædecessores nostri Officiales, seu Ministeriales uulgo Lithuanico Dzyeczkye nuncupatos, contra ipsos Nobiles, & Terrigenas eiusdem Districtus, nunquam deinceps fore dan-

fore dandos prohibuerant: quos quidem Officiales primò expressos, nos quoque dandos esse præsentibus prohibemus quomodolibet in futurum: uolen. & districtè præcipien. ut omnes & singuli Officiales terrestres, & Castren. Districtus prædicti Drohicien. pro tempore existentes, quilibet eorum pro suo interesse, Nobiles, & terrigenas nostros prędictos ad cuiuscunque instantiam uidelicet, tam Nobilis, quàm ignobilis, Rutheni, Iudæi, Armeni, Christiani, & Pagani, Citatos, ac literis Citationum intercisis, non nisi sermone, & characteribus Latinis iuxta consuetudinem iuris Terrestris Polonici conficiendis legitimè euocatos, pro causis tam paruis, quàm magnis, nullis exclusis, secundùm hoc idem ius Polonicum, & ordinationes in libris Statutorum Regni nostri Poloniæ specificè contentas, non aliter, quàm nunc & in futurum iudicarent temporibus æuiternis. Et quamuis iure ipso Polonico laudabiliter prouisum sit, ut in singulis terris eiusdem Regni nostri homines possessio nati, & indigenę ex incolis cuiuslibet terræ, seorsùm, & non extraneæ personæ singulis officiorum Terrestrium, & Castrensium in casu uacationis præficiantur in hactenus: pro maiori tamen cautela, & securitate prædictorum subditorum nostrorum Drohicien. præsenti priuilegio nostro id ipsum singulariter instituimus, & ordinamus, ut in eodem Districtu Drohicien. huiusmodi Officiales terrestres per liberam electionem indigenarum, & uniuersorum Nobilium conuentionaliter congregatorum, de iure communi Regni fieri solitam, ad eadem officia sua totiens, quotiens per decessum uacatura, non nisi cum ratihabitione nostra Ducali, successorumque nostrorum Magni Ducatus Lithuaniæ Ducum, Castren. uerò pro arbitrio nostro duntaxat ex eisdem incolis, & indigenis Districtus prædicti Drohicien. per nos, & successores nostros Lithuanię Duces, dummodò uterque ipsorum Officialium Romanæ religionis essent, deinceps instituerentur, de omnibus & singulis causis subditorum nostrorum prædictorũ coram se legitimè exortis, motis, & mouendis, statutis à iure temporibus, modo præmisso cogniturі, confirman. esse. Nihilominùs in hoc moribus, & consuetudinibus approbatis, & approbandis terræ Cracou. tam diu, quoadusque omnes aliæ consuetudines iudiciariæ uniuersarum terrarum Regni nostri prædicti per nos, uel successores nostros Poloniæ Reges, aut eos, quorum interesset, inuicem coæquarentur. Casu uerò, quo aliquis Terrigenarum nostrorum Drohicien. prædictorum, aut quispiam alius in iudicio Terrestri, uel Castren. Drohicien. sententiam contra se latam reportauerit: qua mediante crederet sibi quomodolibet præiudicatum iri. Ex tunc instituimus & ordinamus, ut in eiusmodi præiudicio liceat unicuique taliter cõdemnato, à sententia Iudicis, & Capitanei nostrorum prædictorum uelut iniqua & erronea ad nos, & successores nostros Lithuaniæ Duces, cum parte sua aduersa legitimè appellare, & coram nobis, successoribusque nostris cum eadem parte aduersa iusticiam suam experiri meliorem, iudici, & Capitaneo illæsis, quietisque propterea manẽtibus, prout in terris Mazouiæ, & præsertim in terra nostra Plocen. teneri, & obseruari est consuetũ. De pœnis uerò iudicialibus per partes uictas legitimè luitis, ad sortem nostram, & successorum, Officialiumque nostrorũ, & etiam partis uincentis, ex ui perlucrorum, uel quomodolibet aliter spectantibus per Officiales nostros Castren. & Terrestr. præsentes, & futuros Drohicien. exigendis, ac de Kmetonibus eorundem Terrigenarum nostrorum Drohicien. fouen. manu tenen. Mellificijs quoque, seu Apiasterijs ac iniuriarijs, & damnis quomodolibet inde secutis, & iusticia uicinis, cũ subditis Nobilium, & Terrigenarum pro quacunque re ministranda, cuiuscunque ritus utrinque aut cõditionis essent: necnõ captiuandis, & nõ euocandis ad quodcunque iudiciorum nostrorum eisdem Terrigenis de proprio eorum Districtu Drohicien. pro quibuscunque eorum excessibus, totoque processu iudiciario ac inscriptionibus, & alijs rebus quibuscunque per singulos iudices, & Capitaneos nostros Drohicien. pro tempore existentes, nõ aliter uolumus obseruari, nisi quemadmodum iure ipso Polonico iuxta Constitutiones prædecessorum nostrorum in toto Regno nostro hactenus teneri, & obseruari solitum est, ac cõsuetum. Ordinamus etiã ac instituimus, ut in singulis Citationibus, Literalibus, Terrestribus Sigillum Terrestre Districtus Drohicien. infra depictum equum sellatum uno homine armato, litera S. ad perpetuam memoriam nominis nostri præcincto, in se cõtinens, applicaretur, subimprimereturque: totiens, quotiens fuerit opportunum. Quod quidem Sigillum suprà descriptum præsenti priuilegio nostro ipsi Districtui Drohicien. & incolis eius pro tempore existentibus, quoad præfatam necessitatem iudiciariam, ac pro armis Terrestribus Drohicien. de nostræ celsitudinis clementia tribuendum, cõcedendumque duximus, prout tribuimus, & cõcedimus, perpetuis temporibus, per eos, quorũ, interest obseruandum. Vt itaque præmissa omnia per nos cõcessa robur obtineant perpetuæ firmitatis, præsentes literas nostras scribi, Sigillique nostri Magni Ducatus Lithuaniæ iussimus, & fecimus appensione communiri. Actum, & datum Vilnæ, die Dominico

Lætare, Anno Domini 1516. præsentibus ibidem Reuerendo in Christo patre domino Alberto Episcopo, ac magnificis, & generosis Nicolao Radziuilouic Palatino Vilnen. & Cancellario, Gregorio Osſczykouic Trocen. & Marſchalco Curiæ, Alberto Gaſtold Polocan. Iohanne Zabrzezinski Nouogroden. Palatinis. Andrea Douoynouic Succamerario, Georgio Hlinicz Capitaneo Brzeſten. Iohanne Sczytouic, Nicolao Iundylouic, & Iohanne Hlebouic Marſchalcis: cæteriſq; Dignitarijs, & Officialibus Curiæ noſtræ circa præmiſſa teſtibus fide dignis ſyncere nobis, & fidelibus noſtris dilectis. Datum per manus præfati Magnifici Nicolai Radziuilouicz Palatini Vilnen. & Magni Ducatus Cancellarij ſyncerè nobis dilecti. Sigiſmund. Rex ſignificat.

Relatio eiuſdem Magnifici Nicolai Radziuilouic Palat. Vilnenſ. & Magni Ducatus Lithu. Cancell.

Item Bielſcen. Diſtrictus iuri Polonico adſcribitur.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad æternam rei memoriam. SIGISM. AVGVST. Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, Ruſsiæ, totiuſq; Pruſsiæ, Samogitiæ, Mazouiæ, &c. Dominus, & hæres. Significamus tenore præſentium, quibus expedit uniuerſis præſentibus, & futuris harum noticiam habituris. Quia cùm in hoc Conuentu generali ex clementia noſtra ſingulari ad petitiones, ſupplicationeſq; uniuerſorum Ordinum, Magni huius Ducatus noſtri Priuilegia omnia & ſingula à maioribus noſtris habita omnium hominum incolarum eiuſdem approbauerimus, id quod ex literis, ſeu diplomate noſtro ſuper ijs per nos illis dato & conceſſo uidere eſt. Tamen, cùm eſſet nobis ſpecialiter ſupplicatum nomine uniuerſæ Nobilitatis terræ Bielſcen. & Territoriorum eius per quoſdam è medio eorum, uidelicet Iohannem Myenſki, & Martinum Viſſenski Ialbrzyk, hùc ad præſentem Conuentum miſſos. Quia quamuis habeant Priuilegium ex conceſsione Serenisſ. olim Alexandri Regis Poloniæ, & Magni Ducis huius Ducatus noſtri Lithuaniç patrui noſtri deſyderatiſsimi, quibus permiſſum fuerat, ut cõſuetudinibus, & iure Polonico uterentur, & gauderent, prout & hactenus uſi ſunt, & gaudebãt. Sed quia in eiuſmodi Priuilegio eſſent quædam, quæ à iure, legibus, & conſuetudinibus Polonicis diſcrepant, & diuerſa ſunt. Quare ſummo ſtudio à nobis orauerunt, ut ſublatis exceptionibus eiuſmodi omnibus, quç à iure, legibus, & conſuetudinibus iuris Polonici, quo ipſi ſic utuntur, diſcreparent, & diſconuenirent, potiùs illis permitteremus, ut in uniuerſum, & ut dicitur totaliter, & plenè conſuetudinibus, & iuribus Polonicis uterentur ipſi, & eorum poſteri perpetuò. Quorum nos ſupplicationibus clementer annuentes, & inhærentes maiorum noſtrorum Magnorum Ducum Lithuaniæ ueſtigijs, uolenteſq; eoſdem obligatiores, & alacriores ad optimè de nobis, & Reipub. huius Magni Ducatus noſtri Lithuaniæ benè merendum facere. Cum uniuerſo Senatu noſtro decreuimus, ut deinceps ſemper perpetuis temporibus uniuerſa Nobilitas incolæ terræ Bielſcen. & eius Territoriorum, ſeu Deſtrictuum omnium gaudeant, & utantur iuribus, legibus, & conſuetudinibus Polonicis, perindè atq; Nobilitas terræ, ſeu Diſtrictus Drohicien. ex ſpeciali cõceſsione maiorum, ſeu prędeceſſorũ noſtrorũ fœlicis memoriç Magnorũ Ducũ Lithuaniæ ex prærogatiuis ipſis datis, conceſsis, & legitimè emanatis, quas & hic uolumus habere pro expreſsis, hactenùs utitur, & gaudet. Decernen. inſuper omnes alios quoſcunq; abuſus iſthic contra leges, conſtitutiones, & iura Polonica hactenùs exiſten. & ſiue ex Priuilegijs aut cõſuetudine, ſeu potiùs deſuetudine aliqua, aut improbitate etiam aliquorum Officialium, aut cuiuſuis Magiſtratus, ſiue quacunq; alia ratione exceptos, ſpecificatos, uel reſeruatos, & introductos eſſe tollendos, & abrogãdos, prout eoſdem & per præſentes tollimus, & abrogamus perpetuò. Volenteſq; deinceps ſemper futuris perpetuis temporibus uniuerſos & ſingulos Dignitarios, ſeu Officiales Terreſtres, & Caſtren. & alios quoſuis præſentes, & futuros iam conſtitutos, & in poſterum conſtituen. non aliter ſe debere, nec poſſe gerere erga illorum Territoriorum incolas, quã ſecundùm præſcriptum iurium, legum, & conſuetudinum Polonicalium præſentium, & futurorum, quibus Diſtrictus Drohicien. gaudet. Alioqui ſi quid in contrarium fuerit in præmiſsis per quempiam hominum attentatum, id decernimus nullum & inualidum, eiuſq; modi attentatores, pœnis ſeu mulctis in iuribus Polonicis conſtitutis, & cõtentis, puniendos & mulctandos ſemper perpetuò. In quorum omnium fidem, & teſtimonium præmiſſorum, Sigillum noſtrum eſt appenſum. Datum Vilnæ in Conuentione generali, die uigeſima tertia menſis Februarij, Anno Domini 1547. præſentibus Reuerend. in Chriſto patribus, & Magnificis dominis ſtrenuis ac generoſis

nerosis militibus. Paulo Vilnens. Georgio Luceoriens. Venceslao Mednicens. Episcopis. Iohanne Hlebouic Palatino Vilnens. Cancellarioque nostro, & tenutario in Broysko, & Boryssouu, Gregorio Osscżykouic Castellano Vilnens. Tenutario Vpitens. Iohanne Iuriouic Duce Dubrouicens. Palatino Trocens. Tenutario Mobilouiens. Hieronymo Chodkieuicz Castellano Trocens. Capitaneo Samogitiens. Nicolao Iohannis Radziuil Marschalco terrestri Tenutario Szouulen. Stanislao Douoyno Polocen. Alexandro Chodkieuic Nouogroden. Stanislao Petri Kiszka de Cyechonouiecz Viteblien. Palatinis. Andrea Sanguskouicz Duce de Kossyr Capitan. Luceorien. Iuano Harnostay Marschalco Curiæ, & Thesaurario terrestri Præfecto Slonimen. Nicolao Georgij Radziuil pocillatore, Iohanne Iohannis Radziuil structore mensæ, Stanislao Nicolai Kyezgal Dapifero, Gregorio Chodkyeuicz Succamerario, Nicolao Petri Olechnouicz Gladifero, Nicolao Andrussouicz Præfecto equisonum nostrorum, Tenutario Ozensi, & Perelomen. Nicodemo Iohannis à Cyechonouyecz Melnicen. Nicolao Alberti Narbuth Kreuen. & Moziren. Præfectis, Mareschalcis, alijsq; Officialibus, Dignitarijs, ac Consiliarijs nostris fidelibus nobis syncerè dilectis.

SIMILITER Districtus Mielnicen. Regno Poloniæ incorporatus est: eius tamen Priuilegij copiam habere non potui.

ARTICVLVS III.

Lithuaniam à Mazouia Commissarij dislimitent.

PRouidentes difficultatibus, & grauaminibus subditorum nostrorum Regni, & Magni Ducatus Lithuaniæ, quæ occasione granicierum inter eadem dominia, & Mazouiam, tum inter Magnum Ducatum, & Regnum sæpè cõtingunt. uolumus, & decernimus, ut quoties opus fuerit, per nos Commissarij deputentur, & mittantur nostris expensis prouidendi, ad faciendas easdem granicies, & iniurias componendas, occasione illarum, hinc inde exortas, quatenus absq; querentium onere iusticia eis ministretur. *Sigism. Craco. 1510.*

DE EODEM.

Dietæ, & iudicia antiqua inter Ducatus Lithuaniæ, Prussiæ, & Mazouiæ in locis solitis pro omnibus iniurijs & uiolentijs subditorum ex utraq; parte fieri debent de cætero, & innouari, iuxta antiquam consuetudinem, & processus terrestres.

CAPITVLVM II.

De Ducatu, & terris Russiæ.

T uetustis Polonorum annalibus, & linguæ similitudine docemur, Lechi à quo Poloni & Czechi, à quo Bohemi ducunt originem, fratres fuisse Russum, à quo Russia, & Prussum, à quo Prussia sunt appellatæ. Tametsi ergo utraq; Prouincia, partim stirpe propriorum Ducum deficiente, partim eorũ posteris, iure belli subactis, ad corpus Regni Polon. pertineat. Ipsa tamen Russia non minùs cum VVLADIS. IAGELLONE, & ALEXANDRO Vitouudo ultimis ferè Ducibus Lithuaniæ atque suis spontanea ad Regnum accessione, regum Poloniæ hæreditaria, ac propria esse uidetur. Atque ob id ita præ cæteris ciuitatem Polonam accepit, eique coaluit, & est unita, ut magis nomine, quàm re ipsa à Polonis in communicatione ciuitatis, & usu iuris distinguatur. Qua de re constitutiones Regni ex illorum consensu confectæ uideantur. Nam linguam, scripturam, ac religionem ad Archetypum Græcorum adhuc retinent, cùm nostri Maiores, hæc Aboriginum communium munimenta hæreditaria deserentes, Latinos potiùs in his omnibus sunt secuti. Nostræ autem & Ruthenicæ gentis ad Christum conuersio ferè in ea tempora incidit, quibus uniuersalis Ecclesia quatuor orbis terrarum partibus definita, ob calicem sacrati cruoris, & uxorem Sacerdotis (quæ duo Græci secundùm præceptum Domini, & Apostoli etiamnum retinent) temeritate Patriarcharum, est, proh dolor, diuulsa, atque perniciosissimo exemplo diuisa.

ARTICVLVS I.

Rusſia uno Iure cum Reg. Polon. gaudeat.

ITEM pollicemur, quod omnes terras noſtras Regni Poloniæ etiam terram Rusſiæ includendo (ſaluis tamen auenæ contributionibus, de quibus nobis ad tempora uitæ noſtræ ſola Rusſia reſpondebit) ad unum ius, & unam legem communem omnibus terris reducemus, reducimusq; adunamus, & unimus, tenore præſentium mediante.

Rusſia omnibus Reg. libertatibus fruatur.

AD ſupplicationem terrarum Rusſiæ uolumus, & decernimus, ut de omnibus fugitiuis Statutum Regis Alberti obſeruetur: & quod Nobilitas illarum terrarum, ſicut in aliјs terris Regni à ſolutione teloneorum, & foralium ſit libera, atque exempta, & in aliјs eadem gaudeat libertate.

Alia ergo omnia Statuta Regni incolis ſeruientia, Rusſiæ quoque municipibus ſeruiunt, quæ ſuis locis uideantur.

Nuſquam, niſi in Rusſia pixides deferantur.

NEmo deinceps tempore pacis, ſiue eques, ſiue pedes, pixides breues, quas Rucznicze uocant, deferre audeat: ab hac tamen Conſtitutione terras Rusſiæ liberas eſſe uolumus, quæ parata arma contra inſultus hoſtium habere ſemper ſolent, & debent.

Terra Belzen. Regno adſcribitur.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam acta mundi auita ſubitò detergeret obliuio, niſi ea literarum ſoliditas, & teſtium adnotatio memoriæ commendaret æuiternæ. Proindè nos KAZIMIRVS Dei gratia Rex Poloniæ, necnon terrarum Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ. Magnus Dux Lithuaniæ, Rusſiæ, Prusſiæq; necnon Culmen. Elbingen. Künigiſzbergen. & Pomeraniæ hęres, & Dominus. Significamus tenore præſentium, quibus expedit uniuerſis & ſingulis, præſentibus & futuris, harum notitiam habituris. Quomodo recenſentes, & in animis reuoluentes: quanta puritatis affectione, & fidei integræ conſtantia, Barones, Milites, Nobiles, Terrigenæ, & Proceres terræ Belzen. ſyncerè, gratè, & fideles noſtri dilecti perſonam, & Regnum Maieſtatis noſtræ uenerati ſunt, ad nos tanquam Dominum naturalem hæredem, uerum & legitimum, ac indubitatum ſucceſſorem ſuum, & ad Coronam Regni noſtri Poloniæ, à qua tranſactis temporibus exciderant, uiceuerſa redierunt, & acceſſerunt: ſeq; Regno, & Coronæ tanquam pars ſuo toto inuiſcerauerunt, uniuerunt, incorporauerunt, & appropriauerunt. Quæ quidem terra Belzen. iuſto titulo, iure legitimo hæreditario, & ſuccedaneo, nos & nullum alium contingebat, atque contingit, & concernit. Horum itaq; Terrigenarum Belzen. fidelitatis conſtantia, zelo dilectionis, maturitate conſiliј, & ſagaci prouidentia, Regali conſideratione meritò digeſtis & reuolutis, ac debitè penſatis, & intuentes ad eorum ſtatum honorem, commodum, ſalubremq; profectum, pio & ſyncero mentis affectu: quemadmodum ex aſſumptæ dignitatis noſtræ debito tenemur, & pro officio ſolicitè aſpirantes, ipſos in noſtram, & ſucceſſorum noſtrorum manutuitionem, & protectionem Reg. & Coronæ reaſſumpſimus, incorporauimus, appropriauimus, & uniuimus, tenoreq; præſentium reaſſumimus, incorporamus, annectimus, appropriamus, & unimus perpetuò, & in æuum. Promitten. ipſos, & eorum quemlibet in omnibus ipſorum iuribus, libertatibus, emunitatibus, gratiјs, prærogatiuis, dignitatibus, honoribus, & officiјs tenere, & obſeruare. Inprimis itaq; pro prædicta eorum fideli, & iuſta adhęſione, & ſubiectione iure defendere, agere, manutueri, & eos euincere, contra quācunq; perſonam cuiuſcunq; dignitatis Imperialis, Regalis, aut Ducalis fuerit, aut cuiuſcunq; ſtatus, conditionis, & præeminentiæ extiterit, dum per quempiam uexarentur, ſeu impeterentur, quo modo pro ipſorum huiuſmodi adhæſione, ſimiliter ab inſultibus uiolentiјs bellis, & aliјs moleſtiјs quibuslibet protegere, defenſare, tueri, & realiter ac effectiuè opponere, intercedere, & liberare. ITEM terram noſtram Belzen. cum ipſius Diſtrictibus Lubacouien. Lopaczyen. Scheuulozien. Grabouicen. & Hrodlen. ſaluam & integram, prout fuit, & in hactenus

hactenus est conseruata suis limitibus, metis & terminis dudum tentis, obseruabimus, tenereq; & obseruare uolumus, nullos Districtus, aut Villas ab eadem remouen. alienan. seu diminuen. Item omnibus personis, tam Ecclesiasticis, quàm Saecularibus ciuitatum, & oppidanis Priuilegia ipsorum per antecessores nostros Reges, & Duces data & concessa iusta, legitima, & sufficientia ritè, & rationabiliter emanata, ac in nulla sui parte uiciata seu suspecta confirmamus, ratificamus, & approbamus per praesentes. Vbi uerò aliquibus personis forent per uoraginem ignis absumpta, seu casu infortunij amissa, & de hoc persufficiens testimonium probatum fuerit praemissa innouare, atq; dare uolumus, & spōdemus. Item ex quo ex obligatione, & inscriptione pecuniarum Capitaneis in aliqua terra inscriptarum saepiùs indigenae eiusdem terrae uarijs grauantur modis, oppressionibusq;, & molestijs afficiuntur: pollicemur, quod praefatam terram Belzen. in pecunijs nullipiam obligabimus, aut inscribemus ullo unquam tempore. Quod si per obliuionem, aut alium casum quemcunq; nos inscribere contingeret, talem inscriptionem praesentibus extunc prout, extunc cassamus, annulamus, ac nullius roboris esse, & fieri decernimus per praesentes. Item nullum extraneum cuiuscunq; conditionis existat, in Capitaneum terrae Belzens. praeficere, & praeferre debebimus, nisi Terrigenam eiusdem terrae possesionatum. Item uolumus omnimodè dignitates, honores, officia, in terra Belzen. consistentes, & consistentia aequo modo circa iura & consuetudines ipsorum, quae & quas temporibus praedecessorum nostrorum Regum, & etiam Ducum obtinebant conseruare in eodem numero, & permanere. Quas quidem dignitates, & officia dum uacare contigerit, nulli extraneo, nisi indigenę benè conseruato illius terrae, in qua dignitas aut officium uacauerit dabimus, & conferemus. Item quod nulli terrigenae de terra Belzen. & ipsius Districtibus ad alias terras seu Districtus euocentur, sed penitùs iuxta consuetudinem aliarum terrarum Regni nostri iuribus ipsorum, & libertatibus utantur, & gaudeant. Item conuentiones, colloquia generalia, termini particulares, & iudicia iuxta ritum, & consuetudinem in talibus dudū tentam & obseruatam in terra praefata. Quemadmodum in alijs terris Regni nostri debent habere progressum, & processum. Item nullus terrigena possessionatus per nos, aut Capitaneos nostros, nisi iure conuictus captiuetur, iuxta Priuilegia aliarum Regni nostri terrarum, & cōsuetudines. Item omnes & singuli Kmetones Spiritualium & Saecularium personarum in dicta terra consistentium de quolibet laneo possesso pro festo Sancti Martini singulis annis exactionem, aliàs podymne per duos grossos monetae, & numeri communiter in Regno curren. nobis, & successoribus nostris dabunt, & exoluent more terrae Leopolien. & aliarum Regni nostri terrarum: alias autem collectas, & exactiones in Regno nostro insolitas, & inconsuetas, etiamsi tempore Ducum huiusmodi fuissent in frumentis, bladis, aut auena, uel pecunijs exactae, uel solutae, de nostra Regia benignitate cassamus, & annullamus. Item cuilibet Terrigenae nostro limites, & granicies cum bonis nostris Regalibus habere petenti dare tenebimur, ipsas à signis metallibus & scopulis consuetis distinguen. uolumus iuxta modum aliarum terrarum in Regno obseruatum. Item quandocunque terra nostra Leopolien. ad bellicam expeditionem se mouerit, aut necessitate incumbente eundem procurauerit, Praefata etiam terra nostra Belzen. seu Nobiles & terrigenae eiusdē cum ipsis Leopoliensibus quotiescunq; fuerit necesse tenebuntur & debebunt, ac omninò sunt obligati pariter & astricti proficisci, bellicosè, & transire, & non aliàs, eo tamen iure & modo, quò terra Leopolien. ad expeditiones se mouere consueuit, & solita est. Animaduertendum autem praefatos Nobiles, terrigenas & Proceres ad nos tanquam ad Dominum & haeredem ipsorum legitimū affectum habere specialem, horum praetextu, uolentes ipsorum legitimum affectum habere specialem, horum praetextu, uolentes ipsos fauore nostro speciali prosequi, & eorum Kmetones quoslibet praefatam terram Belzen. inhabitan. ab omnibus & singulis exactionibus, angarijs, praeangarijs, castrorum aedificijs, & pontium laboribus, & reparationibus eximimus, absoluimus, ac liberos & absolutos facimus perpetuè. Secundùm morem aliarū Regni nostri terrarū. Praetereà generaliter & singulariter omnes alios articulos libertates & iura alijs terris Regni nostri data, & cōcessa, & praesertim terrae nostrę Leopol. si quae hîc omissa foret, pro insertis habere uolumus, & habemus. Eademq; extendimus & referrimus ad terram Belzen. In cuius rei testimonium Sigillum nostrū praesentibus est appensum. Actum in Brzesczye, feria tertia festorum solennis Paschae. Anno Domini 1462. Praesentibus Reuerendo patre Domino Iohanne de Brzezye iuris utriusq; Doctoris Electo Ecclesiae Cracou. & Regni Pol. Vicecancell. necnō magnificis & generosis, Petro de Opporouu Lancicien. Nicolao de Koscyelec Brzesten. Palatinis. Iacobo de Dambno regni Pol. Vicethesaur. Nicolao de Borzyslouicze Zauichosten. Sbigneo Bank de Gora Malogostien. Castellanis. Nicolao

Spoth de Vola Sandomirien. Ianusio Koluczski Iuniuulad. Vexilliferis. Ioanne de Ostrotog Iuris Doctore, Nicolao de Brudzyeuo Subpincernæ Calisien. & Capitaneo Bresten. Iaroslao Brzozoglouy Subiudice Iuniuuladisl. Stanislao Marschalkouicz de Brzezye, & Iohanne Szynouiec de Zandouicze Curiensibus nostris, & alijs pluribus fidedignis testibus ad præmissa. Datum per manus eiusdē Reuerendis. patris domini Iohannis de Brzezye Electi Ecclesiæ Cracou. Regni Pol. Vicecācell. syncere nobis dilecti.

Ad Relationem eiusdem Reuerendiss. patris domini Iohannis de Brzezye Iuris utriusq; Doctoris Electi Ecclesiæ Crac. R. P. Vicecancell.

CAPITVLVM III.

De Terris, & Ducatu Prussiæ.

VANQVAM uerò Prussum (à quo Prussiam dici legimus) Lechi authoris nostræ gentis fratrem fuisse, & eas Prouincias ita inter sese diuisisse, nihil dubitemus: non minore tamē argumento Prussiā Iuris Polonici semper extitisse: inde apparet, quod longè post Lechi, & post Gracci familiā extinctā, Interregnūq; Palatinorum, Lesko tertius Dux, & Monarcha Poloniæ, ante Pyasti etiam tempora uiginti & uni filijs suis terras maritimas, nempe Rugiam, Cassubiam, Pomeraniam, Holsatiam, Sgorzelitiam, iam Brandenburgum, Myedzybozen, quę tunc est Meindeburgum, Lymam nunc Lymburgum, Bukouyecz, aliàs Lubecum, Lukouu nunc Mackelburgum, & Prussiam est partitus. Quod quidem & alij omnes Reges Polonorum, & sępè, & liberè fecerunt, usq; ad tempus, quò Marianis militibus, ex Hispanijs pulsis, Ius utendę illius Prouincię dederunt, ut fideliter contra infideles eis suppetias ferrent. Tametsi autem cœlum, & solum illi boni Cruciferi uerterint, ingenium tamen & fidem mutare non poterant: namq; pro hostibus hospites, pro externis dominos suos omni genere doli atq; fraudis impetere non desierunt: quoad Reges Polonię perfidiosum illud genus militum, cùm secùs nulla ratione reuocari ad officium superbi, in fideq; constabiliri perfidi potuerunt (ut Hercules Anteum) multis cladibus attritos, ferro tandem sustulerunt, & Ius suum antiquum ac hęreditarium in Prussia, abolita nefaria religione, recuperârunt. Et tamen ne D. Sigism. non ęquè pius parcendo subiectis, ac fortis debellando superbos uideretur ex conditionibus pacis sponte sua partem ipsius Prouincię, Illustri Principi, ac fortiss. uiro domino Alberto Marchioni Brandenburgen. ex sorore nepoti suo, in feudum concessit: simulq; pro infœlicis religionis titulis, Ducis titulo eundem fœliciter insigniuit. Et quoniam feudum, seu beneficiarium fundum certis cum solennitatibus conferri paulò antè dixi, & solere dari uidimus: ea quę de hoc genere cęremoniarum in commentarijs Cancellarię Regię tradita reperi, hûc, uti arbitror non intempostiuè, adijcienda esse putaui.

Mos præstandi homagij Regi Polon.

VM aliquis Princeps Regi præstiturus est homagia, Rex coronatus in solio suæ Maiestatis residere, & ad latus suum habere Prælatos, & Barones, Consilij Regni sui debet: ad quem Princeps præstiturus homagia cum suis Baronibus, & homagialibus, & Vasallis, Banderium habens in manibus ad sedem solij Regalis uenire, & procedere debet eques. Et descendens iuxta solium ex equo suo, atq; cum reuerentia ad Regem, coronamq; Senatus eius accedendo, ista uerba in hunc modum proferre, uel saltem in hanc sententiam dicere tenetur. SERENIS. REX. Ego Serenitati uestrę homagium facio, & præsto cum omnibus terris & hominibus nostris, & peto tuitionē Serenitatis uestrę, & circa iura, & in iure meo Ducali, & dignitatibus conseruari. Post hæc autem sic tacto signo Crucis iurare astringitur, CLEMENTISS. REX. Ego homagium præsto, & promitto sine dolo, & fraudē V. S. & Coronæ Regni Poloniæ cū omnib. terris & hominibus nostris fidelitatem, & esse fidelis, &c. sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux. Quo facto, Rex ipsum accipere in suam tuitionē, & ista uerba ad præstantē homagium dicere debet. Nos accipimus te in nostram protectionē, & circa omnes dignitates, & circa omnia iura Ducatus tui tanquā principem nostrū relinquimus, ac post ea, osculetur eū & recipiat Rex de manib. Principis Branderiū, & illud frangatur, & proijciatur extra sedem. Omnes autē Vasalli & homagiales Principis homagia facientes, debent etiam post eum transire, usq; ad sedē solij Regalis, portantes singuli in manibus uexilla parua, seu minora. Et eadem etiā iuramento præstito post uexillum Principis proiectum ad terram

ad terram proijcere debent. Itaq; Banderium Principis præcedere, Vasallorum uerò sequi ipsum debet. Post hoc autem Rex debet recipere à Principe recognitionem facti homagij literalem sub Sigillo Ducali.

Pax & concordia inter Vuladislaum, Regem Pol. & Conradum de Iungingen, Magistrum Prusiæ, ratione finium regundorum.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS, Amen. Frater Conradus de Iungingen, Magister generalis Ordinis Beatæ Mariæ, hospitalis Ierosolymitan. de domo Teuthonica: Vniuersis præsentibus & futuris, præsentiũ notitiam habituris, Salutem, & rei gestæ ad perpetuam memoriam cognoscere ueritatẽ. Cûm auctor pacis, ad unitatis & pacis spiritũ, suis rigorosis mandatis quotidie nos inuitet. Dignum arbitramur, ut inueteratæ displicentiæ, guerræ, & offensæ, contra Serenifs. Principem & dominum, dominum Vuladislaum Regem Pol. supremum Ducem Lithuaniæ, & hæredem Rusiæ: suosq; progenitores, quò ad terras Lithuaniæ, & Rusiæ, per nos, nostrum quoq; Ordinem, intuitu orthodoxæ fidei, diutiùs exagitatæ, in pacem perpetuam, remissionem, & concordiam committentur. Hinc est, quòd nos de expresso consensu compręceptorum nostrorum, cum dicto Serenifs. domino Vuladislao, anno, die, & loco infrascriptis. Certum terminum placitorum concorditer celebrauimus: super pace inter nos & terras Ordinis nostri ex una: & supra dictum dominum Regem, & terras suas, uidelicet, Lithuaniam, & Rusiam, parte ab altera: facienda perpetuò & firmanda, uarijs præmissis tractatibus, tandem (ut sequitur) concordauimus in hunc modum. Inprimis promisimus, & præsentibus bona fide promittimus, quod exnunc, & in antea tenebimus pacem inuiolabilem, & concordiam cum supradicto Magnifico domino Vuladislao Rege Poloniæ, suis catholicis hæredibus, & successoribus, ac Pręlatis & Ecclesijs, omnibus quoq; terris suis per Lithuaniam & Rusiam, terrarumq; incolis perpetuis temporibus obseruare. Nec unquam uolumus & debebimus aliquam ligam inire, aut facere, contra dictum Vuladislaum, suos quoq; Catholicos successores terrarũ Lithuaniæ, & Rusiæ, cum dominijs, aut alijs hominibus, & rancore quolibet postposito: Omnes & singulas iniurias nobis, & nostris per se, uel per alios quomodolibet illatas, remittimus, penitùs & offensas. Insuper limites, & terminos inter nostros, & dicti domini Regis terras: uidelicet, Lithuaniæ, & Rusiæ, distingui fecimus, & modis distinguimus infrascriptis. Inprimis incipiendo in quadam insula Sauuin, dicta uulgariter, sitta, in fluuio dicto Memla, habente in se insulam Romeyuueider. Quæ quidem insula tota apud Ordinem permanebit temporibus affuturis: ab hinc directè progredien. ad fluuium dictũ Noruesse, in decliuio seu uillæ continuæ, sub sylua dicta Heyligenualth. Ab hinc dictum fluuium sequendo in medijs fluctibus, usq; ad Vysuilten, ascendendo abhinc linealiter & directè eundo ad quendam lapidem magnum dictum Roda, iacentem in fluuio dicto A. & Roda uulgariter nucnupatum, ab isto lapide, ascendendo super stagnum dictum Sinarden: abhinc directè eundo, usq; ad uiam uulgariter nuncupatam, Der Brengelische weg: abhinc directè usq; in Nouenrithen: abhinc linealiter procedendo uersus finem, seu aciem mericæ, dictæ uulgariter Heyde, ad locum, ubi fons oritur: à dicto fontis ortu procedendo, per directum in solitudinem quandam, cõmuniter Viltnisse dictam: ubi fluuius Eglosse, ortum habet, ab hinc directè eundo, per medium dictæ solitudinis, usq; ad terminos & gades illorum, de Ploschkouu: & hi omnes termini siti sunt uersùs Liuoniam. Ascendendo uerò uersùs Prusiam, termini subscripti, per dictum Ordinem perpetuò, sine quolibet contradictionis obstaculo habebũtur: incipiendo à supradicta insula Sauuin, In directum procedendo, usq; ad fluuium dictum Suppe, ab hinc procedendo ad locum ortus sui: ab hinc progrediendo usq; ad fluuium, qui effluit à lacu dicto Mothensehe, & dicitur communiter Methensli: ab hinc per descensum fluuij, usq; in fluuium dictũ Beber: deinde dictum fluuium sequendo usq; ad milliare: prope fluuium, qui Nare dicitur, & ab hinc directè eundo, usq; in dictum fluuium Nare. Cæterùm pro nobis nostro Ordine, omnibus nostris successoribus, renunciamus omni impetitione, & iure, quę in predictis domini Regis Vuladislai terris, uidelicet Lithuanię, & Rusię sitis terminos superiùs expressos uersus dictas terras, habuimus, uel habere uidebamur: insuper terrę, & dominia de magno Nouohroden, qualitercunq; siue per nos: nostrũ Ordinẽ: aut supradictũ Serenifs. dñm Vuladislaũ, aut per suos coniunctim, & diuisim acquisitę fuerint: uel aliàs qualitercũq; ad nostrum Ordinẽ deuenerint, easdem ac eadem dictus dñs Rex obtinebit: nec

unquam bona fide quominùs easdem detineat, impediemus. Præterea uolumus, quod homines sæpè dicti domini Regis, & suorum successorum in terris Lithuaniæ, & Russiæ constituti, in omnibus terris Ordinis mercari, & negociari liberè ualeant: absq; teloneis, alijsq; exactionibus, quos etiam defenden. tenebimur, sicuti nostros, saluis tamē teloneis, ab olim institutis, ac quibuslibet edictis nostris ęditis, & ędendis in terris Ordinis, quibus nostri arctantur, & dicti domini Regis, suorumq; successorum homines per Lithuaniam & Russiam sunt arctati. Item ordine nostro in expeditione communi cum prænominato domino Rege, & suis successoribus: & ipsorū hominibus per Russiam, & Lithuaniam, existente, quotquot ipsi captiuauerint, suos habeant, ut captiuos. Excessus quoq; prędicti domini Regis: suorumq; successorum homines in prædictis terris, qualitercumq; commissos, Capitaneus exercitus eorundem: eosdem liberè iudicabit. Excessus uerò communes per utriusq; exercitus homines commissos, Capitanei utriusq; exercitus, simul & communiter iudicabunt. Nullos insuper armigeros, dominos, milites, uasallos, uel alterius cuiuscunq; generis homines, etiamsi Christi fideles fuerint: in damnum seu præiudicium, dicti magnifici domini Vuladislai, aut suorum unquam per terras nostras scienter ire permittemus: sed impediemus & prohibebimus iuxta posse. Deniq; omnes proscriptos, seu bannitos, de supradictis terris, præfati domini Regis nō recipiemus ad terras nostras: maximè qui in sui uindictam, homicidia, uel incendia, eiusdem domini Regis, uel suorum successorum hominibus in præmissis terris Lithuaniæ comminantur, & Russiæ. Præterea per terras dicti domini Regis, suorumq; successorum Catholicorum, uidelicet Lithuaniæ & Russiæ, contra quoscunq; nunquam traducemus exercitum, aut traducere per quemcunq; faciemus, nisi expressè fuerit de uoluntate dicti domini Regis, suorumq; successorum: qua obtenta damnum nequaquam ipsis, ac ipsorum hominibus inferremus. Præterea promittimus, quod nullos fratres: & consanguineos ipsius domini Regis fugatiuos, seu alios quoscunq; erroneos, per quos dominus Rex, & Regnum Pol. ac terræ Lithuaniæ & Russiæ possent molestari, durante pace, debebimus ad terras nostras recipere uel fouere. Omnia uerò singula præmissa, in articulis præmissis, & eorum quolibet contenta, bona fide promittimus, pro nobis, totoq; ordine nostro firmiter ac inuiolabiliter obseruare: nec unquam contraueniemus, aut contrauenien. procurabimus per quoscunq;, arte, ratione, ingenio, de iure, uel de facto: consilio, uel auxilio, publicè uel occultè. In quorum omnium euidens testimonium, & fidem, de & super omnibus præmissis, præsentes literas nostri maioris Sigilli munimine mandauimus communiri. Datum in fluuio dicto Visla, prope castrum Razyansz diœcesis Vuladislau. feria quinta proxima ante festum S. Trinitatis, Anno 1404. Harum rerum testes sunt, Reuerendi in Christo patres, & domini, dominus Arnoldus Episcopus Culmen. & dominus Iohannes Episcopus Pomezanien. ac honorabiles, & religiosi uiri fratres Ordo, & commendatores.

Priuilegium pacis, & concordiæ per Vuladislaum Iagellonis, tunc Pol. & postea Hungariæ Regem in Brzescye Cuiauiæ factæ, cum Paulo de Rusdoff Magistro Prussiæ, quæ facta erat Anno Domini 1436. præsentibus Magno Duce Lithuaniæ Sigis. eiusq; filio Michaële. Item Ducibus Stolpensi, & Mazouiæ, & uniuersis de Regno, & de Magno Ducatu Lith. Prælatis, Baronib. & Consiliarijs, in fine Priuilegij subscriptis, quod sic sequitur.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam: Conuenit actus hominum, qui uetustate cadunt, & successu temporis in obliuionem uertuntur, solidis scripturarum, & testium fundamentis commendare, in quorum custodia nullis marcescunt temporibus, semper iugis perennationis memoriæ incommutabiles seruantur. Proindè nos Vuladislaus Dei gratia Rex Poloniæ, necnon terrarum Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ, Lithuaniæ Princeps supremus: Pomeraniæ, Russiæ, &c. Significamus tenore præsentium, quibus expedit uniuersis præsentibus, & futuris notitiam præsentium habituris. Quomodo cum diuini dispensatione consilij, huius Regni recepimus gubernacula, ad hoc quoq; tantùm in terris obtinuimus principatum, ut propensiori cura, & uigilantia nostra, semper studia extendamus, per quæ pacis desyderanda tranquillitas inter Christi fideles: ex quorum discordia: non solùm terrarum, & urbium: sed Prouinciarum atque Regnorum resultant excidia, prout in plerisq;

lugen-

lugenda,atq; calamitosa exempla mortalibus exhibent argumenta:procurari queant,& procurata auctore pacis, de throno suæ ineffabilis Maiestatis,utq; potentiæ concludi,& medijs salutaribus stabiliri ac extolli fœlicibus incrementis. Et attenden.quod non nisi in pace pacis opifex Deus perfectè coli ualeat: & ea nihil in mundo exoptari posśit præciosius,aut desyderabilius concupisci. Hinc est,quod nos non absq; interna compasśione:& graui cordis amaritudine recensentes, quot & quanta mala ex guerris,& dissensionibus procedant:quotq; ex contentionibus, & bellis,si ea mortales agant,odia hominũ non sine etiam animarum, & æternæ salutis dispendijs, ac excidijs ciuitatum,prouinciarumq;,& terrarum,ac in illis degentium interitus subsequantur. Diuinus deperit cultus, & sanguinis effusio oritur.Cumq; talium discordiæ atq; bella:non solùm se,suosq;,sed etiam alios plurimos tractura sunt, uerisimiliter in præcipitium & ruinam. Propterea supremis affectibus exoptantes,ut non crescant iurgia,sed iuxta magistram bonorũ omnium charitatem,quæ nihil sapit extraneum, nil asperum, nil confusum,imò propria uirtute nutrit concordiam,dissociatos iungit,pacem,& unitatem consolidat. Ad laudẽ,& gloriam omnipotentis Dei, & Beatæ Mariæ uirginis gloriosæ, totiusq; Ierarchiæ cœlestis, propagatione fidei,cultũ iustitiæ, & religionis Christianæ salutiferũ incrementũ,à guerris deflendis,excidijs,displicentijs, odijs,rancoribus, & offensis. Inter nos Vuladislaum regẽ Pol.&c. Sigism.Magnum Ducem Lithuaniæ,&c.prædictos,& inclytũ Kazimirum germanũ nostrum Semouitũ, Kazimirum,Vuladislaũ, Boleslaum,Mazouiæ ac Boguslaum Stolpen.& Pomeraniæ Duces,Regũ Pol.terrasq; nostras Magni Ducatus Lithuaniæ,Rusśiæ,Mazouiæ,Stolpen.& Voyeuodã Moldauiæ, & alia dominia nobis subiecta ex una:& magnificũ ac religiosum dominũ Paulum de Rußdorff Ordinis Beatæ Mariæ Teuthonicorũ Ierosolymitani,& Ordinẽ suum ac terras eiusdẽ Ordinis,Prusśiæ,Almanniæ,Liuoniæ, & alias omnes ei subiectas parte ex altera : nouisśimè graui offensione, & iactura exortas: nostræ mentis propositũ retrahere decreuimus:& ea quæ durãtibus huiusmodi controuersiarũ,& guerrarum turbinibus:circa bonũ Reip.sunt diruta & destructa,per pacis integritatẽ ad statum cupien. reducere quietũ & tranquillum. Cum eisdem Magistro:fratribus & Ordine ipsius terris Prusśiæ,Almanniæ,& Liuoniæ subditis,& sequacibus eorundem perpetuæ pacis: & inuiolabilis fœderis unionem: elegimus,assumpsimus,suscepimus, & iniuimus, eligimusq;, suscipimus, assumimus, & inimus tenore præsentium mediante omni tempore perpetuè duraturã.Quam sub fide & honore ac iuramentis corporaliter præstitis:sine dolo & fraude promittimus uigore præsentiũ obseruare,& ut ipsa unio cũ tanta deliberatione & maturitate cõcepta, ad firmum & constantem ordinẽ iugiter obseruandũ reducatur: ipsam per articulos infrascriptos omninò duximus regulandum. Inprimis quod inter nos Regẽ Magnum Ducẽ,& Duces prædictos,Regnũ Pol.Magnum Ducatũ,& terras Lithuaniæ, Samogitarũ,Rusśiæ,Mazouiæ, Stolpẽ.& Voyeuodã Moldauiæ, & aliorum dominiorũ,& subditorum nostrorũ ab una: & prædictum Magistrũ generalem,& Ordinẽ: terras,& subditos ipsius, tam in Prusśia, Almannia,quã Liuonia & noua Marchia, parte ex altera: omnes dissensiones,cõtrouersiæ, & damna inter partes hincinde facta:dimissa, & totaliter sopita debent esse. Nec illorum de cætero aliqua mẽtio,aut memoria,& signanter in querelis,aut in detractionẽ partium:coram quibuscunq; personis habeatur, aut fiat: sed nec una partium ad infamiam alterius partis suggeret,consentiet,auxiliũ dabit, & fauorem publicè uel occultè,& quantum in ea parte fuerit, dilationes,& detractiones huiusmodi fieri nõ admittet,sed potiùs prohibebit. Item quod omnia bona Ecclesiarũ,Gnezn.Vuladislau.Plocen.& Poznan. Prælatorum, Abbatum,Monasteriorum, Conuentuum, & aliarum quarumcunq; personarum Sæcularium, & religiosarum : quæ sunt in terris Ordinis prædicti situata, debent circa iura omnia : tam Ecclesiastica, quàm Sæcularia, & omnes aliquas consuetudines, questus,decimas,castra,uillas,prædia,curias,& alias utilitates,emolimenta,& prouentus quibuscunq; nominib.nuncupentur, conseruari, nec aliquibus nouis consuetudinibus, seruitijs & onerib.aggrauari. Quodq; eadẽ bona non alienentur,nec pro eorũ alienatione instetur per partes sine consensu Prælatorum Spiritualium. Omnes autem census,decimas,prouentus, & alias obuentiones qualescunq; in terris Ordinis consisten. quos & quas Magister & Ordo Reuerendisś.in Christo patribus dominis Archiepiscop.Gneznen. Vuladislauiens. & Plocen. Episcopis, alijsq; Prælatis Sæcularibus, & Regularibus Regni Polon.per biennium subleuauerunt,plenè & integrè restituant,& restitui faciant: medietatem infrà hinc ad festum Purificationis Mariæ, reliquam uerò ad festum Paschæ proximè affuturum in ciuitate Thorunen. quittationibus de solutione à præfatis Prælatis receptis, & quod bona, & decimæ Reuerend. patris Domini Vuladislai Episcopi Vuladislauien.nouiter, & quomodolibet arrestata relaxentur. Item ut omnis suspicio, &

cio,& hostilis respectus hinc inde inter nos, & partem Magistri generalis,& Ordinis sui in toto euellantur. Volumus quod ligæ, confœderationes, & inscriptiones quæcunque sunt,uel fuerunt inter Magistrum generalem,prçceptores per Almanniam,& Liuoniam & Ordinem ipsorum,Prçlatos,Nobiles,ciues & subditos ipsorum, cum Duce Boleslao, aliàs Suuidrygal.Prælatis,Ducibus,Boyaris,& subditis terrarum Lithuaniæ,Samogitiæ & Rusiæ factæ,debent esse cassæ,inanes,irritæ,& in nihilum redactæ.Ipsiq; Magister,& Ordo,Prælati,Nobiles,Ciues,& subditi ipsorum,debent prçfatum Ducem Suuidrygal, deserere,& dimittere perpetuis temporibus,& nunquã eidem aut alteri cuicunq; Magno Duci Lithuanię,& Rusiæ auxilia & cõsilia contra nos,& successores nostros,& Regnũ nostrum,ac etiã prçclarum Principem dominum Sigism.Magnum Ducẽ Lithuanię modernum, Magnumq; Ducatum Lithuaniæ præstabunt, nec aliquas ligas,suggestiones, & cõfœderationes in damnum nostrũ,aut Regni facient in perpetuum cum eisdem,imò nec aliquem alium tenere,& reputare debent pro Magno Duce Lithuanię,& Rusię,nisi qui cum nostro cõsensu, & Regio(quemadmodũ præfatus Dux Magnus Sigism. modernus est electus,iuxta dispositionẽ dudùm factam inter Regnũ Pol. & terras Lithuaniæ)electus sit,& positus in Ducatum,nec etiã permittent ipsum Suuidrygal de terris seu per terras & dominia Ordinis:ipsorum damna aut impedimẽta Regno Coronæ nostris, Ducatui Magno Lithuanię,& Ducatib.prædictis inferre, nec ipsum publicè,uel occultè per se,uel submissas personas iuuare,aut subleuare quouis modo. Itẽ ut huiusmodi pacẽ perpetuã & concordiã sub certiori attẽtionis firmitate,& robore custodiamus, seruemus & promittimus, sine dolo & fraude,sub fide,& honore,ac onere præstiti iuramẽti.Quod ad nullius hominis uiuentis requisitionem, inductionẽ, suggestionem, persuasionẽ, uel mandatum etiã quacunq; dignitate præfulgeat, Papali,Imperiali, uel Regali, aut cuiuscunq; cõgregationis legitimę,personarũ Ecclesiasticarum,uel Seculariũ,debebimus,uel poterimus cõtrauenire ipsis in parte,uel in toto expressè,manifestè,uel occultè,per se,uel alium,seu alias quascunq; personas submissas Spirituales, uel Sæculares,neq; eas taliter, aut quocunq; modo uiolare, etiamsi modernus Imperator,aut successores sui Imperatores personaliter cũ exercitu contra Magistrũ, & Ordinem se mouerẽt,nõ debemus ei nec successores nostri assistere ope,consilio,auxilio uel fauore. Item quod medius fluuius Druuanza sit limes inter Regnum nostrum,& terras Ordinis:nec fiat in eodem fluuio aliquod molendinũ in limitibus, & ripis communibus. Et præcipuè in loco Lubicz dicto,in quo aliàs factũ fuerat,sic quod idẽ fluuius suum antiquũ meatum habeat: quodq; residuum aggeris unà cum ponte maneat, sine omni clausura diuturna, & nocturna prò strata publica, nec nouum ibidẽ molendinum deinceps erigatur. Quo per descensum intrante flumen Visla,iterũ descendendo, per Vislam inferiùs ipse medius fluuius Visla erit iterũ limes inter Regnum Pol. & terras Magistri, & Ordinis Prusiæ, cum omnibus suis insulis, piscaturis, iuribus,& obuentionibus uniuersis, nullis exclusis penitùs,& exceptis:usquequò ipsa medietas prædicti fluuij Visla tanget locũ limitum,quẽ quondam Sereniss.Princeps dominus Kazimirus diuæ memoriæ Rex Pol.cũ Magistro Prusiæ dicto Dusmar,inter terras Bidgostien. & Pomeraniæ certis literis,& signis notabilib.limitauit,descripsit,& distinxit. Castro Iasyenyecz in terris Ordinis remanente. Ita tamen quod castrum Nyessouua cum territorio suo,& uillis Murzynouo,Orlouuo,Nouauuyesz,& alijs uillulis,molendinis, & usibus ad dictum castrum, & territorium, cum omnibus castri territorij,ac uillarum prædictarũ borris,syluis,& utilitatibus:aquis quoq;,& earum decursibus cum pleno & totali dominio, ac cum medietate nauigij in flumine Visla,& eius prouentibus, & insulis ac piscaturis, iuribus, libertatibus omnibus & singulis ad ipsa spectantibus ab antiquo,nullo penitùs alicui præter nos, & coronam Regni Polon.iure in eisdem castro,& territorio ac uillis reseruato remaneat circa nos, & Coronam Regni Pol.perpetuè,& in æuum. Sic tamen quod nulli subditorum saluo censu debito,& solui consueto per hanc cessionem in iuribus ipsorum in insulis,& molendinis prçiudicium generetur. Et si nos in iuribus ipsorum ipsos tollerare noluerimus:extunc licitum sit nobis iuxta antiquam taxam,prout ab antiquo inter se uendere consueuerunt,huiusmodi iura comparere, & soluere: quemadmodum Sereniss.Princeps diuæ memoriæ dominus Vuladislaus genitor noster charissimus, & Corona Poloniæ pacificè & quietè tenuit,à tempore concordię circa locum Melno iacentem,in terris Ordinis,inter castra Radzin, & Rogozno circa flumen Ossa, die sancti Stanislai Episcopi, & martyris de mense Septembri factæ,ad receptionem, & occupationẽ eorundem per Magistrũ,& Ordinẽ de anno Domini 1431. attentatam. Specialiter addito,& expresso,quod omnib. hominibus, & mercatoribus cum quibuscunq; rebus, cuiuscunq; generis prçcij, uel ualoris existant proficiscentibus liberum sit uendere huiusmodi res seu merces absq; impedimento,

dimento, & compulsa, & stare, siue manere cum eis, aut eas in ciuitate Nyessoua locanda cōseruare, uel transire cum eis, quò placebit, siue per terram, siue per fluuium Visla, infrà, uel suprà, uel in Thorun, aut alia loca in terris Ordinis cōstituta. Item incipiendo ab eo loco, in quo prędicti limites per dominum Kazimirum Regem Pol. & Magistrum Prussię facti, & in eorundem literis expressi terminantur, & desinunt in procedēdo ulteriùs, usq; ad introitum fluminis Nothesz, siue Byrzuennik obseruabimus istum modum, & ordinem. Quòd si de prædictis limitibus poterint bonæ famæ tres homines pro parte nostra, & Coronæ, & tres pro parte Magistri, & Ordinis electi, uisis utriusq; partis literis, iuribus, & possessionibus, & alijs legitimis documentis concordare stabunt limites taliter cōcordati. Vbi autem nō possent electi illi homines boni cōcordare, extunc sortes ab utraq; parte mittantur, quamcunq; aūt partem sors cōtigerit sic emissa. Pars reliqua, quā sors ipsa non tetigit, debet sex personas, quas placebit de parte prædicta eligere, quæ personæ sic electę: postquam iuramento corporali limites inter partes prædictas: sic de limitibus discrepantibus firmauerint: limites illi, sic iuramento firmati, pro signis & limitibus inter Regnum Pol. & nouæ Marchiæ perpetuē remanebunt. Testes autē illius partis, cui sortes aduenerunt, in processu limitum prædictorū castra, ciuitates partium prædictarū ex hac sortiū accessione nō attingent, nec mouebuntur: aut pro sua parte aliqualiter uendicabunt, sed partes superiùs expressæ castra, ciuitates ab antiquo tentas, absq; impedimēto sortium obtinebunt. Ita tamen quòd pons in fluuio Draua circa Ochczeth cum libero transitu perpetuò manebit: hoc addito, quòd si in parte Magistri, seu Ordinis cesserit, & in eius structura negligentia cōmissa fuerit, licitum sit nobis, aut Capitaneis nostris huiusmodi pōtem nouum cōstruere, & antiquū reformare: quotiens fuerit opportunū. Et ne in posterum de huiusmodi personis, & testibus suprascriptis aliqua difficultas oriatur, nos Reuerend. in Christo patrem dominū Franciscum Episcop. Varmien. & honorabiles, ac religiosum Volff de Sauszen cōmendatorem in Ostrorode, & strenuum Iohannem de Saysen pro huiusmodi cōpositoribus, & honorabilem ac religiosum Cōradum de Erbinghauuschen, Hermannū Reussop Thorun. Henricum Forrothdanen. Præcōsules cum suprascriptis, Episcopo Cōmendatore, & Iohanne pro testibus in casu, quo sors Magistrum, & Ordinē tetigerit, duximus nominandos, & eligendos, qui ad faciendum pręmissa cum nostris, per Magistrū, & Ordinem nominatis & electis, couenient nostri in Bydgostiam, ex parte Ordinis in Suuece, in crastino Natiuitatis Mariæ proximē uenturo, aliundē huiusmodi limites, sicut præmittitur, distinguendos, ulteriùs processuri. Postquam autem uentum fuerit per limites prædictos, sic ut præmittitur distinctos iuramento, quādo limes ille fluuium Notesz, & Birzuennik insiliet, ipse fluuius Birzuennik medius erit limes perpetuus inter Regnū Pol. & terram nouęMarchię, & iterū ubi Birzuennik cum Notesz cōfluit, medius fluuius Notesz erit limes: ita quod Ordo, & subditi eius ipsum flumen ascendendo dimidium milliare, & descendendo similiter medium milliare, ac uersùs Regnū dimidium milliare pro pascuis pecorū, & pecudum quorumcūq;, ac pro receptione argillæ, calcis, lapidū, lignorū, tam pro igne, quàm ædificijs castri, & oppidi liberum habeant usufructum, & similiter homines, & subditi Regni, & Coronę dominio, & proprietate apud Regnū nostrum remanentibus. Teloneum autē aquaticum, & terrestre cum pōte, & ipsius structura, secundū antiquam cōsuetudinem absq; ampliori augmento prædicti telonei, apud Ordinem remanebunt. Piscaturam etiā præfatus Ordo solus liberam in eodem flumineBirzuennik, seu Notesz, ascendendo, & descēdendo, ut præmittitur per medium milliare, à ponte, qui ducit uersùs Poloniam obtinebit, eo saluo, quod Villa Trzebyessouu in suis limitibus piscandi liberā habeat facultatem. Hoc adiecto, quod in eodem dimidio milliari ascendendo, & descendendo fluuium Birzuennik, & etiam uersùs Regnum similiter per medium milliare, aliquod fortalicium nō erigatur. Item postquam uentum fuerit ad limites per aquam, ubi fluuius Birzuennik, siue Notesz taliter procedendo inferiùs, ut suprà dictum est, uersùs Lanczberg super differentiam ibidem ex opposito prædicti oppidi consurgente, pars utraq;, uidelicet nos, & Magister ac Ordo elegimus nobis pro iudice Reuerend. in Christo patrem dominum Christophorum Episcopum Lubuczen. in quem partes ipsæ de alto & de basso cōpromittent, & ad festum S. Trinitatis proximū ibidem circa Lanczberg adducet, & productis coram eo iuribus, & probationib. legitimis in termino, seu terminis cōpetentibus ab utraq; parte laudū, & pronunciationem, quā usus cōsilio sapientum super omnibus differentijs inter Regnum, & oppidū prædictum Lanczberg tulerit, ambæ partes huiusmodi sententiā suscipere, laudare, emologare, & seruare sub fidei puritate tenebuntur. Volumus etiam, & decernimus per præsentes, quod teloneum, & depositum uulgariter, & ablata, Magister, & Ordo restituere teneatur. Et si aliquis subditorum, de terris,

aut do-

aut dominijs nostris uellet ad terras Ordinis ratione incolatus se transferre, licitè poterit, & liberè recedere absq; quouis impedimento, aut aresto personæ, & bona sua uendere, aut de eis disponere iuxta beneplacitum liberę uoluntatis: pari modo uolumus de bonis in terris Magistri, & Ordinis ablatis seu occupatis obseruari. Item omnes coadiutores, & adhærentes, qui in fauore nostri, & Regni nostri Pol. coadiutorum, & subditorum nostrorum, Magistrum & Ordinem Prussiæ diffidârunt, ab omni impetitione Magistri, & Ordinis prædicti sint liberi, & soluti. Item omnes apostatæ Ordinis prædicti in regno nostro, & terris Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, Russiæ, & Stolpen. & alijs dominijs Regni nostri, & terrarum prædictarum commorantes, ne diutiùs in suis peccatis tollerentur, de Regno nostro, & dominijs nostris prædictis, per nos, & Officiales nostros exire compellantur, & deinceps hij, & alij in eisdem nullatenus foueantur. Item quod nullus Mercator, seu alius homo cuiuscunq; conditionis existat, aut bona ipsius propter delictum, seu debitum alterius arrestetur, molestetur, uel turbetur, nec etiam captiuetur. Item si uectores, & aurigæ bona, seu merces Mercatorum pro precio ducentes telonea, seu loca datiarum prætericrint, ipsi duntaxat in rebus, & equis suis proprijs puniantur, & & quod proptereà bona Mercatorum, non debent occupari, nec detineri. Item sylua Babsko circa Fredelanth in Districtu Naklen. impignorata Ordini pro certa summa redimi poterat per impignorantem, uel per Regnum soluta summa Ordini, pro qua extat obligata, & in literis desuper confectis continetur. Item datio, siue exactio dicta Funthomczol super qua priscis temporibus, & hactenus, controuersia inter Magistrum, & Ordinem ac Mercatores terrarum Poloniæ, Magni Ducatus Lithuaniæ, & Ducatuum prædictorum uertebatur, & pendebat ex certis causis indecisa, talem ponimus ordinem. Quòd Mercatores Regni Ducatus Magni, & Ducatuum prædictorum, præter alia quęcunque grauamina, & solutiones imposterum imponendas quibuscunque nominibus nuncupentur, respondeant Ordini de eadem duntaxat, si aliquandò contigerit, ipsos cum bonis suis in nauibus proprijs nauigare ultra mare. Ita tamen, quòd si ciuitates maritimæ libertate, & absolutæ uia iuris fuerint ab eadem, quòd ciues, mercatores, & indigenæ Regni, & terrarum Polon. Lithuaniæ, Mazouiæ, Russię, à solutione huiusmodi sint similiter liberi, & excepti. Et illa omnia, quæ ab eis à tempore, quo præsens pax perpetua est firmata ratione huiusmodi exactionis sunt recepta, integraliter restituantur per Ordinem prędictum mercatoribus Regni, Ducatus Magni, & Ducatuum prędictorum uiceuersa absq; recusatione, & renitentia, qualicunq; interruptione, cõsuetudine, pręscriptione, & diuturnitate nõ obstantibus. Si uerò per cõcordiam extincta fuerit, ad restitutionẽ receptorum minimè teneantur. Alię autẽ omnes, & singulę actiones, quibuscunq; uocitẽtur nominibus à mercatorib. terrarum Regno Pol. Ducatui Magno Lithuaniæ, & Ducatibus prædictis subiectarũ, ut præfertur indigenis in terris Magistro, & Ordini subiectis. Et specialiter exactio quędã dicta Logebal, & Fyrken nullatenùs de cętero exigatur. Nec nos Rex dux Magnus Lithuaniæ, Duces Mazouiæ, & Stolpen. imponemus aliquod nouum teloneum in grauamen, & præiudiciũ duntaxat subditorũ Ordinis prædicti, & si quod nouũ est impositum in terris nostris, & Ducatib. prædictis à tempore cõcordię circa locũ Melno factę, omninò deponatur. Teloneis & depositis antiquis semper saluis. Item cũ medietas nauigij circa Thorun suprà dicti, cũ medietate pecuniarum de ipso prouenientiũ nobis uigore priùs habitæ, & præsentis cõcordiæ, in perpetuũ hęredibus & successoribus nostris debeatur. De collectore pecuniarũ ex ipso sic inter nos existit cõuentum ordinatum & cõclusum, quòd is, qui per nos, & successores nostros ad ea fuerit deputatus cõueniat cum cõmendatore Thorunen. pro tempore existẽti. Vno anno in oppido Thorun, & alio in Nyessoua, & sic semper uicib. alternatis collectorũ huiusmodi singulis annis simul cõstituant. Qui sub præstito iuramẽto pecunias collegerit dieb. Dominicis in manus utriusq; præsentet ęquali portione diuidendas solutis precijs famulorum, & reparatione nauiũ de cõmuni. Et si alteri parti ille collector pecuniarum nõ placuerit, anno elapso tã Capitaneus, siue ad ea deputatus, quã commendator cõuenientes, ut suprà, alium eligãt, quotiens fuerit opportunũ. Seruitia uerò per famulos nauigij prædicti, quę Szaruek appellãtur fieri cõsueta partibus prędictis, similiter alternatis septimanis, & parib. uicibus impendãtur: & tunc pars quęlibet in sua septimana ipsis prouideat de expẽsis, modo, & forma, sicut hactenus est eis prouisum. Itẽ si aliqui de terris Regni nostri Ducatus Magni, & Ducatuũ prędictorũ subditis Ordinis iniuriã intulerit, & super eo Capitaneus, uel alius Officialis noster requisitus iustitiã non fecerit, extũc pro negligẽtia huiusmodi ab officio est deponẽdus, nisi de innocẽtia sua iuramento proprio & corporali se purgauerit. Similiter ex alia parte, si commendator, uel Officialis Ordinis prænominati, in reddenda iustitia in præmissis negligens fuerit, pari

modo

modo destituatur: Et nihilominus successor iustitiam teneatur facere expeditã requirenti. Si uerò is qui pro iustitia ratione delicti, uel alias requirit, simplex fuerit Terrigena, & iustitiam facere recusaret, aut negligeret, ex tunc damna iustitiam requirenti, per Capitaneum seu commendatorem de bonis Terrigenæ prædicti compensentur & soluantur, nisi simili se purgauerit iuramento. Item si per aliquem subditum, indigenam uel aduenam alicuius nostrum, casu & euentu. Inscriptioni seu paci huiusmodi perpetuæ fuerit in aliquo derogatum & contrauentum, utpote rapinæ, spolia, incendia, uastationes, prædę, uel homicidia, aut aliqua maleficiorum genera, in dominijs & Terris nostris alterutris patrata fuerint & commissa: propterea pax prædicta cassari, irritari non debebit: sed in suo robore, & firmitate permanebit. Nec propter hoc Pars cuius subditus maleficium huiusmodi commiserit, censebitur fore deierans seu periurans. Prædicti autem delinquentes & malefactores, pro ipsorum excessibus, per Capitaneos seu Officiales utriusq; nostrum iudicialiter puniantur: & ad satisfactionem plenam & debitam arcebunt & compellentur. Item ut Capitanei, Palatini, Commendatores, Officiales seu Iudices partis utriusq; ad administrationem iustitiæ fortius inducantur: Et ne aliqua grauis displicentia inter nos Regem, Ducem Magnum, & Duces prædictos ex una, Magistrum, Ordinem & Terras subiectas sibi prænominatis & subditos eorundem parte ex altera, imposterum ualeant exoriri singulis annis, nos Rex præfatus duos ex Commendatoribus uiros boni testimonij & conscientiæ in festo Pentecostes, & similiter Magister & Ordo duos Palatinos, aut alios paris conditionis, in præfato festo de Terris nostris prædictis eligant, & sibi quanto citiùs poterint huiusmodi electiones personarum scriptis insinuent. Qui in festo S. Michaëlis conuenietes uno anno in Nyessoua, alio in Thorun, & tactis sacrosanctis Euangelijs, fauore, timore, & odio exclusis, de iustitia facienda punient Iudices, ac Officiales in administratione iustitię remissos & negligentes: & Iura municipalia loci delicti partibus læsis faciēt. Nihilominus iustitiam congruentem, uel partes secundum æquitatem, & bonam iustitiam component, & omnia faciant quæ pro conseruatione huiusmodi iuratæ pacis perpetuæ uiderint expedire. Pari modo inter Samogitiam & Prussiã uno año in Veluna, & alio in Regnyth: Inter Lithuaniam & Liuoniam uno anno in Huspole, & alio in Dymborg aliâs in Nouyna. Inter nouam Marchiam & Maiorem Poloniam, uno anno in Syrakouo aliâs Czyrk, alio in Dresezno: Inter terrã Dobrineñ. & Prussiam, uno anno in Rypin, & alio in Brodnicza: Inter terras Mazouiæ Ducis Vladislai & Prussiam, uno año in Dzoldovv, & alio in Mlaua: Inter Vysznam & Prussiam, uno anno in Vyszna, & alio Ianusburg: Inter terras Ducis Bolkonis & Prussiam, uno año in Czyechanovv, & alio in Nidborg, per omnia uolumus & decernimus obseruari. Inter Ducatum Stolpeñ. & Prussiã, uno anno in Stolp, & alio anno in Rythavv: Inter nouam Marchiam & terram Stolpeñ. uno anno in Recz, & alio in Sathyn, nisi partes de alijs locis fuerint concordes. Item ne circa limites displicentiæ seu controuersiæ suscitari ualeant. Volumus limites de quiennio in quiennium ubi opus fuerit innouare. Item liber sit transitus & uia omnibus Mercatoribus ac Incolis terrarum, & dominiorum Ordinis cum suis mercancijs, frumentis cuiuscunq; grani, & rebus quibuscunq; & cuiuscunq; conditionis, uel maneriei existant: sine impedimento uel angaria, per terras & maria, aquas & flumina quocunq; ascendendo, in & ad Regnum Pol. terras Lithuaniæ. Samogitarum, Mazouiæ, & Russiæ: & descendendo per ipsum Reg. atque terras prædictas, ac per ipsa flumina seu aquas usq; ad maria, & transmare in nauibus paruis siue magnis, uacuis siue oneratis imperpetuum quomodocunq; & quotiescunq; uoluerint, absque aliquo arresto uel impedimento cuiuscunque, & specialiter Oppidanorum in Thorun. Quas quidem merces, frumenta, & res, ut præscriptum est, si præfati Mercatores seu Incolæ Ordinis ducentes, uendere aut stare in aliquo locorum seu Ciuitatum ad portum, siue ripam prædictam aquarum siue maris situatorum, seu situatarum uoluerint, est & debet esse in ipsorũ arbitrio & uoluntate. Si uerò uendere noluerint, possunt absq; omni impedimento ire seu ascendere, uel descendere quo eis placuerit cum rebus prædictis, ut superiùs est expressum teloneis & antiquis depositis prout supra saluis. Item omnia damna, iniuriæ, displicentiæ impensæ, & expensæ Prælatorum, eorumq; Ecclesijs, & Capitulis, ac Abbatibus, Prioribus, Conuentibus, Monasterijs, personis Ecclesiasticis, Sæcularibus & alijs quibuscunq; per nos, subditos, coadiutores, & adhærentes nostros, in terris Prussiæ & extra, illata quomodolibet & facta in omnibus guerris præteritis, & ècontra per sepè dictum Magistrum & Ordinem, ac exercitus ipsorum Prælatis in dominijs Reg. nostri constitutis sint sopita, auctoritate præsentiũ

r penitùs

penitus & extincta, ita quod prætextu eorundem per Prælatos ipsos, aut eorum aliquem suis aut Ecclesiarum, Capitulorum, Conuentuum, siue Monasteriorum suorum nominibus Magistro & Ordini prædicto, uel alijs supra dictis, quæstio, causa, actio, uel impetitio de Iure uel de facto, nullo unquam tempore moueatur. Item Magister & Ordo prædicti, tenebuntur nobis ratione concordiæ præsentis, dare & soluere nouem millia florenorum cum quingentis Hungaricalibus iusti & boni ponderis, aut eorum ualorem in moneta Pruthenicali bona, noua, medietatem in dominica Lætare, & aliam medietatem in festo S. Martini Episcopi in Thorun proximè affuturis, pro rata cuiuslibet solutionis literas quittantias tenebuntur assignare. Item circa Iudices, Iudicia, mercantias, emendas uel uendendas, & circa uictualia comparanda & telonea antiqua soluenda, rationabilis cõsuetudo tempore bonæ memoriꝫ Vitovvdi Magni Ducis Lithuaniæ tenta, in Lithuania, Samogitia, & Russia incõcussè seruetur, & quantum fieri poterit, iuxta ritum Catholicorum in melius reformetur. Item ne circa hanc concordiam perpetuam aliquid imposterum relinquatur, quod possit mentes & subditos partium prædictarum tam Spirituales quam Sæculares, ad lites & odia quæcunqꝫ prouocare in futurum, causam Ecclesiꝫ Vvladislau. & ipsius Episcopi, super demollitione domus Episcopalis ante Oppidũ Gdansk in præteritis guerris per Oppidanos Gdaneñ. attentata, quæ in Curia Romana & Constantien. ac Basilieñ. Cõcilijs per annos plurimos pendebat indecisa, duximus de consensu Patrum, & uenerabilis Capituli Vvladislauieñ. per medium cõcordiæ sopiendam. Ita uidelicet, quod Magister & Ordo pro Oppidanis Gdanensib. Reuerend. in Christo patri domino Vvladislao moderno Ecclesiæ Vvladislau. Episcopo mille ducẽtos florenos Hũgaricales boni & iusti ponderis, pro media parte huiusmodi summæ in festo Carnispriuij, & uno stamine Bruslieñ. boni operis in Oppido Thorun. & pro alia media in festo S. Michaëlis ibidem proximè affuturo, ratione demollitionis domus prædictæ soluent, & expedient cum effectu, & absqꝫ excusatione aliquali. Dominus uerò Episcopus prædictus & Capitulum eius, eosdem Oppidanos Gdaneñ. & Ordinem ab impetitione sua debet dimittere absolutos, & causam huiusmodi extinguere, nunquam ipsis de cętero per se & successores suos intentandum. Quam ordinationem præfati dominus Episcopus & Oppidani publicè & solenniter emologarunt, solutione facta dominus Episcopus præfatus cũ Capitulo suo, super qualibet solutione quittabit sufficiẽtibus literis Magistrum, Ordinẽ, & Oppidanos antè dictos. Item Magister generalis & Ordo omnem exactam & extremam diligentiam faciet, quod Magister Almaniæ infra unum annum maius suum Sigillũ huic concordiæ perpetuæ appendet, quod si facere nollet, sed cum aliquo domino Spirituali uel temporali ratione bonorum ab eodem domino obtentorum, Regi, Regno Pol. & Ducatibus præmissis, ac eorum subditis bella moueret: Ex tunc Magister generalis, & Magister seu præceptor Liuoniæ, & fratres Ordinis per Prussiam & Liuoniam, absqꝫ dolo & fraude sub fide & honore præstiti iuramenti, eidem Magistro Almaniæ: necnon illis dominis sub quibus consistunt, ac alijs quibuscunqꝫ hominib. per se uel alias, publicè uel occulte, directè uel indirectè, cum gentibus armorũ, pecunijs, armis, aut alijs auxilijs quibuscũqꝫ, cõsilio uel fauore, nõ debent neqꝫ possunt subuenire aliquo excogitato ingenio uel colore, quod si contrarium fecerint & id legitimis documentis probatum fuerit, quod tũc subditi eorũ ab hominibus, homagijs, iuramentis, & subiectionibus liberi & soluti esse debent in hoc casu, donec ad obseruationem pacis perpetuæ reuertentur. Item nos Vvladislaus Rex prædictus, Oppidum Arnszvvald aliàs Chosſczno, quod exercitus patris nostri, bonæ memoriæ domini Vvladislai acquisiuit, & cuius possessionem huc usqꝫ habuimus pacificam, Magistro & Ordini infra hinc & dominicam Lætare proximè uenturam, cum curijs, Villis, & alijs omnibus cohærentijs ad prædictum Oppidum spectantibus restituere tenebimur & debemus. Nobiles insuper de Nouauedel & Felkemburg, cum Oppidis, Castris, & omnibus bonis suis in noua Marchia cõsistentibus qui patri nostro prædicto fidelitatem & homagium, exercitu nostro in noua Marchia existente pręstiterant: ad Magistrum & Ordinem absoluti primo à nostris homagijs & iuramentis, ratione bonorum prædictorum duntaxat nobis factis, infra hinc & prædictum terminum Dominicæ Lætare reuertantur. Qualitercunqꝫ autem ipsi nobiles & oppidum Arnszvvald ad possessionem Magistri & Ordinis accesserit, siue de manib. nostris aut nostrorum, siue etiam alijs modis quibuscunqꝫ, quod per hoc huic articulo satisfacere censeamur, prouiso tamen quod Magister & Ordo eosdem fauorabiliter & benignè recipiãt, & de uita ac bonis assecurent: quemadmodum de huiusmodi assecuratione per Magistrum & Ordinem in fe-

in festo Purificationis Mariæ proximo debet eisdem prouideri, & in Castro Raczyansz huiusmodi Litera assecurationis præsentari. Item Castrum Nyessoua, cum Districtu & medietate nauigij ut superiùs est expressum, Magister & Ordo infra hinc & dominicam Lætare proximam, ad manus Reuereñ. in Christo patris domini Vvladislai Episcopi Vvladislau. nomine nostro debent tradere, restituere, & assignare cum effectu. Item ut hæc concordia cum tanta maturitate concepta, abundantiori cautela ualeat ab utraq; parte fortius & attentius custodiri: promittimus bona fide, attente, & fideliter in uerbo nostro Regio, absq; dolo & fraude, corporali præstito iuramento, huiusmodi concordiam in omnibus suis articulis, atq; punctis obseruare. Et ut propensiori uigilantia ipsius capitula attendantur, decernimus formam Iuramenti sub uerbis & tenore infrascriptis. Ego N. iuro, quod hanc concordiam obseruabo: nec contraueniam ei facto, auxilio, consilio, uel fauore: sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux. Et quod omnes Reges successores nostri & hæredes, infra annum Coronationis suæ, seu suscepti regiminis: Similiter Dux Magnus Lithuaniæ modernus, ad requisitionem alterius Partis per Nuncios speciale mandatum habeñ. huiusmodi pacem perpetuam Iuramentis firmare & stabilire teneantur. Quodq; de decennio in decennium per Prælatos, Duces, Palatinos, Commendatores, Terrigenas atq; Ciues, tam nostrarum quam Ordinis Partium & prius non iuratos, debet nouis Iuramentis solidari. Item ut Pars contra Partem metu animaduersionis præsentis ad bella, & prælia non consurgat: Statuimus decernentes, quod nostri Prælati, milites, Ciues, & tota communitas debeant & teneantur Terrarum Magistri & Ordinis Prælatis, Nobilibus, Militibus, Ciuibus, & toti communitati dare certas nostras Literas, & pares siue reuersales ab ipsis sub eadem forma recipere, quas tam nos quam præfatus Magister & Ordo utriusq; subditis nostris, dare promittimus & debemus. Ipsiq; subditi nostri, subditos Magistri & Ordinis, & e conuerso subditi Ordinis, subditis Regni nostri dare & præsentare tenebuntur in Dominica Lætare proxime uentura, sub ijs uel similibus uerbis. Quod si nos uel successores nostri, stãte huiusmodi pace perpetua, Magistro & Terris Ordinis uellemus aut conaremur huiusmodi guerras, aut bella mouere, non debent nobis subditi nostri consentire: nec in hoc obedire aut parere: quinimo erunt ab omnib. nostris homagijs, Iuramentis, & subuectionibus liberi & soluti, donec in hoc casu Nos & successores nostri, ad obseruantiã pacis perpetuæ reuertemur. Item omnes uiolationes Treugarum ac pacis, fœderum, stipulationum, contractuum si quæ inter Partes prædictas in guerris preteritis accidissent, uigore presentis concordiæ, annulamus, & cassamus. In cuius rei testimonium Sigillum nostrorum, quo ad præsens utimur cum infrascriptorum Illustrium ac preclarorum dominorum, fratrum nostrorum charissimorum, Ducum, Baronumq;, Militum, Procerum, & Ciuitatum Sigillis præsentibus sunt appensa. uidelicet SIgism. Magni Ducis Lithuanię predicti, Semouiti, Kazimiri, Vvladislai, Boleslai, Mazouiæ, Boguslai Stolpeñ. Michaelis præfati domini SIgism. Magni Ducis Lithuaniæ nati Ducum: Necnon Reuerendiss. ac Reuerendorum in Christo patrum dominorum, Alberti S. Gnezñ. Ecclesiæ Primatis, & Iohannis Leopolieñ. Archiepiscoporum: Sbignei Cracou. Stanislai Posnañ. Vvladislai Vvladislau. Stanislai Ploceñ. Matthiæ Vilneñ. Iohãnis Chelmeñ. Pauli Kameneceñ & Andreæ Vvladzimir. Episcoporum: Andreæ Vvladzimirouic, Chebdogoldouic, Iorgij Syemionouic Russiæ Ducum: & Magnificorum Nicolai de Michalovv Cracouieñ. Castell. Sandiuogij de Ostrorog Posnañ. Petri de Pyeskouaskala Cracou. Iohannis de Czyzovv Sandomirieñ. Martini de Kalmoua Siradieñ. Iohannis de Lychyn Bresteñ. Iarandi de Brudzeuo Iunivvlad. Ostyk Castellani Vilneñ. Dolgerth Vilneñ. Lulusch Troceñ. Iohannis Manzyk de Dambroua Leopolien. Petri Odrouansz Podoliæ, Stanislai Grod de Srzensko Ploceñ. Iohannis Glouac de Lauzenicze Czyrneñ. Pauli de Radzimovv Belzeñ. Palatinorum: Martini de Slamko Posnañ. Dobeslai de Syenno Sandomir. Petri de Zirniki Calissieñ. Laurentij Zaramba Siradi. Petri de Bnino Gnezñ. Alberti Malski Lacicię. Floriani de Korythnica Vislicieñ. Domarath de Kobelany Lublin. Nicolai de Vorzimouo Brzesteñ. Christini de Kozyeglouy Sandeceñ. Ioannis de Tanczyn Voyniceñ. Przedborij de Konyeczpole Rospierieñ. Nicolai de Virzbicsko Dobrineñ. Iohãnis de Balicze Radomieñ. Barthosij de Gostyn Nakleñ. Martini de Vyrzyska Iuniuulad. Clementis de Strzelcze Bieceñ. Vincentij de Szamotuly Miedzyrzeceñ. Dobrogostij de Kolno Cameneñ. Przedpelkonis de Kopydlouo Landeñ. Dzik Przybislai Zarnouieñ. Varsy de Ostrovv Zauichosteñ. Pauli de Biskupice Malogosteñ. Alberti de Pakoscz Srzemeñ. Matthię Brzezineñ. Iohannis de Kalinoua

 Sandeceñ.

Sandecenenſ. Petri de Chelmpo Laneceñ. Nicolai de Lubſtovv Kruſuicieñ. Stanislai de Skarſieuo Biechouieñ: Iacobi Przekora Ceckouieñ. Przybyslai Koualeñ. Nicolai Kielbaſſa Bydgoſtieñ. Iakuſsij de Strzygi Ripineñ. Paskonis de Goslauice Konarieñ. Iohannis de Vlonouo Rogozneñ. Hrickonis Kyerdeiouic Leopol. Nicolai de Viſſnicze Præmislieñ. Petri de Smolice Sanoceñ. Michaëlis de Buczacz Halicieñ. Iohannis de Oleſſnica Marſchalci: Andreæ de Lubino Theſaurarij Regni Pol. Andreæ de Czechouice Ploceñ. Vigandi de Oskolonga Cyrneñ. Dobrogoſtij de Nouydvvor Varſſouieñ. Pauli de Leſſno Sochacouieñ. Adæ de Rythlo Goſtineñ. Markuſsij de Popyen Raueñ. Nicolai Maldrzyk de Starogrod Belzeñ. Caſtellanorum: Petri de Pyeskouaskala Crac. Petri Kordibog Poſnanieñ. Andreæ de Zelechovv Sandomirieñ. Dobrogoſtij de Szamotuly Caliſsieñ. Clementis Scheliga de Ianouice Siradieñ. Stanislai Byelauski Lancicieñ. Andreæ Dunin Breſtẽ. Stanislai Iuniuulad. Volckonis Rokatouic Leopolieñ. Sandkonis de Sennovv Pręmislieñ. Czurilonis de Stoyance Halicien. Ianuſsij Kerkeiouic Kameneceñ. Nicolai Grzymalca Sanoceñ. Stanislai Kanymir Chelm̃. Petri de Kampa Ploceñ. Andreę de Radzieiouice Sochacou. Nicolai de Brzozovv Goſtineñ. Iohannis Tabaſſ de Zaluski Raueñ. Succameriorum: Marciſsij de Vvroczimouice Cracou. Theodorici de Modzychod Poſnanieñ. Stanislai Slanka de Lapſouo Sandomir. Nicolai de Pleſſeuo Caliſs. Zegothæ de Monkouo Siradieñ. Petri de Oporouo Lancic. Vaskonis de Sluzeyo Breſteñ. Nicolai de Koſſczyelec Iuniuulad. Derslai de Vijſſokye Lubl. Georgij de Laſſodki Dobrineñ. Iohannis de Vinnica Leopol. Iacobi de Zakouice Halicieñ. Andreæ Vyzga Ploceñ. Iohannis de Regleuice Cyrneñ. Iohannis Rogala de Vangrzynouo Viſſegrodeñ. Derslai de Podoſye Zakrocin. Vexilliferorum: Pauli de Bogumilouice Cracou. Abrahæ de Zbanſſyn Poſnanieñ. Iohannis de Sproua Sandomirieñ. Troiani de Lekna Caliſsie. Petri de Vidaua Siradieñ. Adę de Thur Lancicieñ. Andreę de Ludbranc Breſteñ. Matthię Figa de Oſſnyca Iuniuvlad. Alexij de Plonniki Dobrineñ. Iohãnis Kielcouic Lublĩ. Stanislai de Dcuidouo Leopol. Petri de Grochouiec Præmiſſ. Iohannis Kola Halicieñ. Stanislai de Strzegouo Ploceñ. Alberti de Chebdzino Cyrñ. Zylani de Vinnica Vyſſogrodeñ. Zemak de Smogorzeuo Cyechonou. Saſſyni de Sczauino Goſtinẽ. Iacobi de Glouno Raueñ. Saſſyni de Virzyska Belzeñ. Iudicum: Iohannis Farureij Cracou. Bienyakonis de Bandleuo Poſnanieñ. Iohannis Pouale Sandomir. Sigiſmundi de Margonino Caliſsieñ. Stephani de Oporovv Lancic. Chriſtini de Koſczol Breſteñ. Iohannis Boybuski Iuniuulad. Demetrij de Chodorovv Leopol. Mſſykrouski Præmisl. Dapiferorum: Ianuſsij de Kobelany Cracou. Samborij de Malochouo Poſnanieñ. Petri de Krzyzanouice Sandomir. Thomkonis de Mirza Siradieñ. Voienski BrSeſteñ. Kaczkovvski Iunivulad. Nicolai de Felſten Leopolieñ. Venatorum: Iacobi Klicze Pincernæ Siradieñ. Skora Poſnanieñ. Bogoſsij de Kruſſovv Caliſsieñ. Andreæ de Brzezye Breſt. Iohannis de Zimnauoda Leopol. Subiudicũ: Nicolai de Brzeſſe Crac. Raphaëlis de Goluthouo Poſnanieñ. Iacobi de Baranovu Sandomirieñ. Stanislai de Oſtrorog Caliſsieñ. Nicolai Koluczski Iuniuulad. Clementis de Banczyce Lancic. Nicolai de Szarlei Breſteñ. Subdapiferorum: Iacobi Lublineñ. Kyelcz Siradieñ. Iohannis de Laſſothki Dobrineñ. Iacobi de Malice Leopol. Tribunorum: Stanislai Liganſſyc, Spitkonis de Melſtin, Petri de Kurovv, Nicolai de Krolikouo, Przedpelcy Moſſczyc de Koſmin Milai de Miloslavv, Ianuſsij de Tuliskouo, Nicolai de Grandi, Petri de Zauady, Mſſczuij de Barczevv, Iakuſsij de Vroniauy, Iohannis de Zychlino Nicolai de Sleſſyno, Vincentij de Pnieua, Tomkonis de Sobotha, Tluk de Strijkovv, Raphaëlis de Tarnovv, Iohannis de Pilcza, Skarpkonis de Gora. Nicolai de Michovv Nobilium & Procerum Craco. Poſnañ. Caliſsieñ. Leopolieñ. Ploceñ. Varſſouieñ. Stolpeñ. & Stargardeñ. Ciuitatum. Poſtquam autem Deo fauente annos diſcretionis attigerimus, promittimus & ſpondemus Iuramentum præſtare & appendi facere præſentibus Sigillum noſtræ Maieſtatis. Actum in Brzeſſce Vvladislauieñ. diœceſis ſabbato in uigilia Circumciſionis Domini. Año eiuſdem 1436. Datum per manus Magnifici & Venerabilis Iohannis de Koniecpole Cancellarij, et Vincentij Roth Cuſtodis Gneſneñ. Cantoris Cracou. Regni Pol. Vicecancellarij ſyncerẽ nobis dilectorum.

Magiſter

Magister Prusiæ promittit pacem seruare cum Regno Poloniæ perpetuam.

NOs frater Paulus de Ruszdorff Ordinis Beatę Marię, domus Theutonicorum Ierosolimitañ. Magister generalis: significamus tenore pręsentium, quibus expedit uniuersis, Quia nunquam nos, nec successores nostri Serenіss. Principi & Domino dño Vvladislao Regi, aut Regno suo Poloniæ guerras mouebimus, aut bella: sed pacem perpetuam & concordiam inter prædictum dominum Regem, Regnum, & adhærentes suos ab una: Nos, Ordinem & adhærentes nostros ab altera partibus, de anno domini 1436. in uigilia Circumcisionis Domini in Ciuitate Brzysk conceptam & firmatam, custodiemus, seruabimus incōcusse, in omnibus suis articulis atque punctis, promittentes, quod si nos, uel successores nostri, stante huiusmodi pace perpetua, supra dicto domino Regi, aut Regno Pol. uellemus aut conaremur huiusmodi guerras, aut bella mouere, non debent nobis subditi nostri consentire, nec in hoc obedire aut parere: quinimo erũt ab omnibus nostris homagijs, iuramentis, et subuectionibus liberi, & soluti, donec in hoc casu nos & successores nostri, ad obseruationem pacis perpetuæ reuertemur, quos in huiusmodi casu absoluimus ab omnib. homagijs, promisionib. & iuramẽtis nobis factis, ut præfertur ipso facto per præsentes. In cuius rei testimoniũ & fidem firmiorem, Sigilli nostri appensione pręsentes fecimus communiri. Datum in Castro nostro Marienburg ipsa die dominica Lætare. Anno Domini 1436.

Conditiones pacis perpetuæ in Terris Prusiæ ultimò factæ.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam. Cum inter humanæ uoluntatis desyderia, quæ in aliquem citra Deum, finem atq; rerum omnium opificem diriguntur, nulla res optabilior, nulla gratior, quemadmodum quotidianis experimur effectibus, nulla deniq; humano generi ęque salutaris necessaria, iucũdior, & utilior, quã pax habeat in ortu redẽptionis dñi nostri Iesu Christi, hominib. bonę uoluntatis denunciata per angelos, & in recessu ad patrẽ cætui apostolico, & uniuersis apostolorũ sequacib. geminata, donatione relicta & repromissa. Proinde nos frater Ludo uicus de Erlichausen, Magister Hospitalis, domus sanctę Marię Theutonicorũ Ierosolimitañ. in Prusia. Significamus tenore præsentium quibus expedit uniuersis, tam præsentibus, quam futuris præsentium noticiam habituris. Quomodo attendentes quales sint ueræ pacis fructus, & quanta belli pericula, qualisq; uastitas discordiam subsequatur, ad laudem omnipotentis Dei, & intemeratæ Virginis Mariæ gloriosæ, totiusq; cœlestis Ierarchiæ propagationem, fidei cultum, iusticię & religionis Christianę salutiferum incrementum: Ordinis quoq; nostri decus & stabilimentum & guerrarum ac litium deflendis discriminibus, & dissensionum ac odiorũ anfractibus displicentijs, & singulis offensis quæ inter Serenіss. Principem dominum Kasimirum Dei gratia Poloniæ Regem Magnum Ducem Lithuaniæ, Rusiæ, Prusięq; dominum & hęredem, Illustres Principes dominos Kasimirum, Boleslaum, Conradum, & Ianusium Mazouiæ, & Henricum Stolpeñ. Duces: & Reuerẽdum patrem dominum Paulum Episcopum, Ecclesiam & Capitulum Varmieñ. Stephanũ Voieuodam Moldauię, Regnum Pol. Terras, & alia dominia eidem domino Regi & Regno subiecta ex una: & nos Fratrem LVDouicum Magistrum generalem, Præceptores, Commendatores, & Ordinem, ac Terras eiusdem Ordinis, in Terris Prusię parte ab altera cõsisteñ. fuerant exortæ, animos nostros ad semitas pacis & cõcordię cõuertimus: fluctus quoq; bellicę tẽpestatis hactenus inter nos uigẽtes sedados & abolendos duximus, & ea quæ durantibus huiusmodi guerris & controuersiarum turbinibus diruta fuere, deformata, & districta, per pacis integritatem ad statum cupientes deducere quietum & tranquillum, per meditationem, operam, & interuentum Reuerendiss. in Christo patris domini RVDOlphi Episcopi Lauantini, sedis apostolicæ Legati, à sanctiss. domino nostro PAVlo Papa 2. ad interripiendum bellum huiusmodi specialiter destinati, cum eodem domino KAZimiro domino Rege, Regno Pol. Ducibus, Principibus, Dominijs, Terrisq;, Coadiutoribus cohęrentibus, subditis & sequacibus eorum perpetuæ pacis et inuiolabilis fœderis conclusionem et consumationem elegimus, assumpsimus, iniuimus, suscepimus, eligimusq;, assumimus, & inimus tenore præsentium mediãte omni tempore & perpetuò duraturam, quam sub fide, & honore, & Iuramentis corpora-

liter præſtitis ſine dolo & fraude promittimus uigore præſentium obſeruare. Et ut ipſa PAX & CONcordia cum omni maturitate & deliberatione cõcepta, ad firmum & conſtantem ordinem, iugiter ſeruandum deducatur, ipſam per articulos infraſcriptos duximus regulãdum. In primis quod inter præfatum Sereniſs. dominum KAZImirum Regem, Duces prædictos, Regnum Pol. eiusq; Terras, Epiſcopum Varmień. Capitulum, & ſuam Eccleſiam Ruſsiæ, Mazouiæ, Stolpeń. & aliorum dominiorum ſuorum ab una: & nos prædictum MAGiſtrum generalem, Commendatores, et Ordinem, Terras, & ſubditos noſtros in Terris Pruſsiæ parte ab altera: omnes controuerſiæ, diſſenſiones, hoſtilitates, inimicitiæ, diffidationes, infamiæ, & damna inter partes hincinde facta dimiſſa & totaliter ſopita debent eſſe: Nec eorum de cœtero aliqua mentio, aut memoria, & ſignanter in querelam, aut in detractionem Partium, coram quibuscunq; perſonis habeatur, aut fiat in quocunq; Iudicio Eccleſiaſtico, uel Sæculari, uel extra: Sed nec una Partium ad infamiã alterius ſuggeret auxilium, dabitúe fauorẽ per ſe, aut ſubmiſſam perſonam, quouis quæſito colore, publicè uel occultè: & quantũ in utraq; parte fuerit, delationes & detractiones huiuſmodi fieri non admittet, ſed potius prohibebit. Item ad abolendas omnes diſplicentias, odia, ſimultates, & quaslibet hoſtilitates, quæ inter præfatum Sereniſs. dominum KAZimirum Regem, ſuosq; prędeceſſores Reges, & Regnum Pol. ab una: & Nos prædeceſſoresq́; noſtros Magiſtros generales Pruſsiæ, & Ordinem noſtrum partibus ab altera: occaſione Terrarum Pomeraniæ, Culmeń. Michalouień. frequentius annis ſuperiorib. uſq; ad bellorum grauia diſcrimina conſurgebant: & ut pax ipſa firma, ſtabilis, atq; perpetua, non ex ore tantummodo, ſed ex cordè, purè, non fictè, ſyncerè, non ſimulatè, inter prefatum Sereniſs. dominum KAZimirum Regem, & Regnm Pol. Duces, Epiſcopum, Eccleſiam, & Capitulum Varmień. adhærentes, & Coadiutores: nosq; Magiſtrum, Commendatores, & Ordinem prædictos proueniant: Terra Culmeń. cum ſuis Caſtris, Ciuitatibus, Oppidis, & fortalicijs uidelicet Thorun ueteri & noua, Byrzglavv aliâs Burgelavv, Starugrad aliâs Haldenſz, Chelm aliâs Culmen, Dumiſzlavv aliâs Vonczelavv, Lypno aliâs Leipe, Kouale aliâs Schonenſch, Rogozno aliâs Roghuſſen, Koprzyuno aliâs Eugelſzberg, Radzin aliâs Reden, Grudzancz aliâs Graudencz, Golub aliâs Golavv, Papovv, Brodnica aliâs Stroſzberg, Olandberg aliâs Luterberg, Brathyan aliâs Nouoforo, Laskin aliâs Leſſyen, cum omnibus ſuis pertinentijs, & Villis eorum quæ pertinebant ad Iudicium & Banderium Culmeń. & cum tota Terra Michalouień. nihil excipiendo. Itẽ tota terra Pomeranię iuxta antiquos Terminos ſuos, cũ uniuerſis Caſtris, Ciuitatibus, Oppidis, & munitionibus in ea conſiſtentibus uidelicet Gdansk, Puczko, Lauenborg aliâs Laumberg, Heyle aliâs Hella, Lobe aliâs Koſſrczyn, Grebin aliâs Grabino, Dirſſau aliâs Tſczovv, Meue aliâs Gnyevv, Stargard, Nouemberg, Noue, Svviecze aliâs Svviecz, Moſthek aliâs Oſyek, Iaſyenicz aliâs Ieſyeniecz, Kryſtavv, Kliſſovv, Slochavv aliâs Olechovv, Konicz aliâs Choynicze, Fredelandt, Hamerſthin, Bievvthavv aliâs Buthovv, Thuczol aliâs Tuchola, Schobouicz, Schonck aliâs Skazeuo, Baldenburg, & cum Nariga fluuijs, aquis, mari, & piſcaturis, quæ ſunt in cauda maris, aliâs Hab, Villis, portibus, inſulis, & pertinentijs uniuerſis, ac dominio uniuerſali, directo, & utili, mero & mixto ad præfatum Sereniſs. dominum Regem KAZimirum, & Regnum Pol. pertinebant, et ſpectabant, pertinere & ſpectare debebunt, donationibus, renunciationibus, ceſsionibus, appropriationibus per Reges, Principes, Barones, Nobiles, Ciuitates & ſubditos Regni Polo. ex quacunq; cauſa uel occaſione de Terris prædictis Iure, proprietate, & dominio ac titulo earum quomodolibet, & quotieſcunque, etiam Iuramento corporali interueniente, in fauorem noſtrum & Ordinis factis, & Apoſtolica, Imperiali, uel quacunq; alia firmitate roboratis non obſtantibus quibuſcunq;: quas per præſentem unionem & fœdus annullamus, caſſamus, abolemus, tollimus, extinguimus, & mortificamus, illisq; perpetuo derogatum eſſe uolumus & derogamus. Quibus quidem Terris POMeranię, CVLmeń. & MICHAlouień. Nos MAgiſter LVDOuicus, Commendatores, & Ordo Domus Theutonicorum prædicti, & illarum Iuri, proprietati, titulo, & dominio quomodolibet & ex quacunq; cauſa nobis & Ordini noſtro competenti renunciatione & ceſsione perpetua, irreuocabili, & ſpontanea de certa & expreſſa ſcientia pro nobis ſucceſſoribus & Ordini noſtro cedimus & renunciamus. Nos quoq; & Ordinẽ noſtrum Terris præfatis Pomeraniæ, Culmeń. & Michalouień. in perpetuũ abdicamus, & omnes Inſcriptiones, donationes, renunciationes, ceſsiones, reſignationes, confirmationes, priuilegia, inſtrumenta, uẽditiones, emptiones, lauda, arbitria, ſententias, pronũciationes, munimenta

& decreta

& decreta in fauorē nostrū & Ordinis super Terris prædictis per summos Pontifices, Imperatores, Reges, Principes, Duces, Marchiones, Comites, & quascunq; personas Ecclesiasticas uel mundanas cuiuscūq; conditionis, dignitatis, præeminentię uel tenoris existāt cōfectas, decretas, & cōcessas cassamus, abolimus, extinguimus, ac mortificamus, & illis pro nobis, successoribusq; nostris, & Ordine nostro nō per errorē coactē aut improuidē, sed libere & spontaneē ac de certa scientia perpetuē cedimus, & renūciamus, & Ius omne quod nobis Magistro & Ordini in præfatis Terris quomodolibet cōpetebat in dominū KAZimirū Regē & Regnū, successoresq; eius Reges Pol. perpetuo trāsferimus per præsentes, & militares Nobiles, Vasallos, Ciues, Terrigenas, & quoscunq; subditos Ecclesiasticos & Sæculares Terrarū, Ciuitatū, Districtuū, & locorū prædictorū ab omni nostra fidelitate, homagio, subiectione, iuramēto & qualibet spōsione dimittimus & absoluimus, & præsentiū tenore relaxamus. Excepto quod Piscatores in Hab à fine aquæ & piscaturarum Episcopi & Capituli Varmieñ. & ex opposito in mari salso: Item partē Nergiæ à dicta aqua & piscaturis Ecclesiæ Varmieñ. per transuersum Nergiæ usq; ad dictum mare salsum, & à dicto trāsuerso per descensum Nergiæ usq; in profundū cum Villis Svvyczye, Mivendorff ac Curia Mitilhoff cum Iurisdictione & utilitate hoc ipsum profundū cum piscatura sturionū, & teloneo antiquo, nos Magister & Ordo habebimus & posidebimus. Quam quidem portionem Nergiæ cum prædictis Villis & Curia præfatus Sereniss. dominus Rex nobis Magistro & Ordini de speciali sua gratia perpetuò contulit & asignauit. Reseruata tamen Maiestati suæ totali uenatione super dicta portione Nergiæ, prout & super tota Nergia illam sibi reseruauit. Hoc etiam adiecto, quod nos Magister & Ordo nullum Castrum aut munitionem super dicta portione Nergiæ nobis donatæ ædificare aut ædificari facere neq; nouum teloneum aut grauamen imponere ualeamus aut debeamus. Item ex bonis certis respectibus nos mouentibus & pro præsentis pacis stabilimento Castrū et Ciuitas Marienburg cum duabus insulis magna uidelicet & altera parua quę dicitur das Fyssannysse, Herverder, & cum integritate lacus Drussen, & cū suis omnibus piscaturis, piscationibus, & Villis, & cum Districtu Scharffavv, & omnibus alijs attinētijs & Villis suis, eo tamen excepto, quod Villæ Haldenhorff & Alepin quæ pertinent ad Holand & Kulhebory & Horndorff, quę ultima sola militatiū est, & pertinet ad Preuscheck, habeant facultatem in lacu Drussen pisces pro suo beneplacito piscandi iuxta morem antiquum. Item Castrum & Oppidum Sthum cum omnibus antiquis suis Iuribus, cohærentijs, & pertinentijs uniuersis. Item Ciuitas Elbing utraq; uetus & noua cū Districtu Villarum limitibus, & Iure, & cū Oppido Tholkmyth & eius Districtu & suo officio syluarum & nemorum aliâs Valdanpth, & cum sex Villis Tenutæ & Castri Holand, uidelicet Pylomen, Myslothyno, Berthkom, Kamersdorff, Vielkielicz, & Przeussemeret, & cū quinque Villis quæ ad Oppidum & Districtum Molhnuzen pertinebant, uidelicet magna Staban, parua Staban, Schonemor, Pomerendorff, & Volffder. Item Oppidū & Districtus Krischburg aliâs Drzgon cum suis libertatibus, Militaribus, Nobilibus, Vasallis, Villis, lacubus, molendino & Castro. Ita tamen quod demoliatur Castrum & cum pertinentijs eiusdē uniuersis, incipiendo ab uno latere Oppidi prædicti Krischburg, & descendendo à flumine Szroge, usque ad lacū Drussen. Curia tamen Dolesczeth cum ipsius molendino apud nos & Ordinem nostrū remanente. Ab alio uerò latere dicti Oppidi ascendendo & transeundo usq; ad finales granicies dicti Oppidi Krischburg, & Villæ Haldenstadt mutuo se contingentes: eadem Villa à sinistris & in ditione nostra, & Ordinis remanente: ab inde uerò directius eundo ad Ecclesiæ Pomezanieñ. fines proximiores, ubi omnia & singula subdictis finibus ad partē Castri Marienburg consistentibus Villa Moysterg iterum in parte nostra & Ordinis remanente cum Curijs, allodijs, & quibuscunq; alijs pertinentijs ad dictum Castrum Marienburg spectabunt & pertinebunt. Cætera uerò alia omnia & singula ad Cameratum, & generaliter ad Districtum Krischburg usq; in pręsens pertinentia pari modo cum Oppidis & allodijs militaribus Terrigenis, Villis, Piscaturis, aquis, nemoribus, & alijs singulis pertinentijs spectabunt ad Castrum nostrū & Ordinis Pressemark perpetuo & in æuū ꝓ prædicto Sereniss. domino Rege & Regib. & Regno Pol. remanebunt. Ita quod Castra, Ciuitates, Oppida, Districtusq; prædicti ex nunc & de cætero uigore præsentis unionis & fœderis ad Ius, proprietatem, sortem, & titulum Regni Pol. pertinebunt & spectabunt pertinere, & spectare debent perpetuò & in ęuum. Nos quoq; Magister Ludouicus, Cōmēdatores, & Couentus prædicti ꝓ nobis & nostris successorib. Castris, Ciuitatib. Oppidis, insulis, lacub. piscaturis, piscatorib. Cameratib. &

Officijs prædictis & illorum Districtibus & Villis perpetua & irreuocabili renũciatione de certa & expressa scientia, Iuri quoq; sorti, proprietati, titulo, & dominio quocũq; & ex qualicũq; causa nobis Magistro, Cõmendatorib. Officialib. & Ordini nostris in illis competentibus per nostras præsentes patẽtes Literas cedimus & renũciamus, & omne Ius qđ nobis Magistro & Ordini ac Cõmẽdatorib. nostris in Castris nostris, Ciuitatib. Oppidis, insulis, lacubus, piscaturis, & uillis prædictis cõpetijt & cõpetere potuit, in præfatũ Sereniss. dominũ KAZimirũ Regem, successores suos, & Regnũ Pol. transferimus & applicamus. Milites quoq; Nobiles, Vasallos, Terrigenas, Ciues, & quoslibet subditos Ecclesiasticos Sæculares præfatorum Districtuum, Terrarum, Ciuitatum, & locorum ab omni fidelitate, iuramẽto, homagio, subiectione, & qualibet sponsione præsentiũ tenore absoluimus, dimittimus, & relaxamus. Cætera uerò Castra, Ciuitates, Districtus, fortalicia, Villas, & dominia in Terris Prusiæ tam in terris quã in aquis existentia uidelicet Kyenyczsberg Castrum cum tribus Ciuitatibus: Item Castra & Oppida Lochsteth, Varczeñ. Girmavv, Pobethen, Rydauth, Schoken, Raymen, Kremythen, Valdavv, Topyavv, Thabekavvthen, Narbekthen, Insterburg, Allenburg, Vonsdorff, Gerdaven, Ibugirburg, Nordemburg, Labyavv, Lavvkysken, Thylsakh, Ragyethe, Roschisten, Vinthburg, Memel, Brandemburg, Krovvczeburg, Fredelanth, Barthen, Laczevv, Balge, Herlibail, Synthen, Landisberg, Prevvschenlavv, Barthensteyn, Streſten, Zrnisburg, Ikeyn, Rostemburg, Like, Iohansburg, Holand, Ryboskath, Molhytzen, Morung, Bassen, Heyno, Ortolsiburg, Ostorrode, Hoensteyn, Nyeyndẽburg, Scholgavv, Iehenburg, Dẽgsislavv, Prensemark, Libemole, & Salefath & quæcunq; alia Castra, Ciuitates, Oppida, Districtus, Territoria, & Villas cum eorũ subditis, militibus, Terrigenis, & Vasallis, aquis, nemorib. lacubus, & alijs pertinentijs & Iuribus uniuersis quibuscunq; censent nominib. nos Magister, Commendatores, & Ordo perpetuò & in æuũ, quietè, & pacificè absq; omni præfati Sereniss. domini Regis & successorum suorum Regum & Regni Pol. impedimento, perturbatione, & molestatione posidebimus, & illorũ plenũ habebimus usum & dominiũ. De quib. quidem Castris, Ciuitatib. Oppidis, Terris, Districtib. Villis, Militib. Terrigenis, & Vasallis, & illorũ quoq; Iuriũ & titulo, proprietate, & sorte, dominio si qđ præfato dño Regi & Regno Pol. quomodolibet & ex quacũq; causa cõpetijt, uel cõpetere potuit præfatus dñs Kazimirus Rex ex certa & expressa sciẽtia pro se & successorib. suis Regib. & Regno Pol. spontè & deliberato animo nobis Magistro, successoribusq; nostris Magistris, Commendatorib. Conuentui & Ordini nostris in Terris Prusiæ cessit & renunciauit, ac omne Ius si quod suæ Maiestati & successorib. suis Regib. & Regno Pol. exẽptione & quibuscunq; causis alijs in præfatis Castris, Ciuitatib. Terris, Districtib. Villis, Militib. & Vasallis quomodolibet cõpetijt in nos Magistrũ, successoresq; nostros, Cõmendatores, Conuentum, & Ordinẽ per renunciationẽ & cessionẽ perpetuã & irreuocabilem transtulit & illud nobis spontè, liberè, & de certa scientia applicauit, & omnes Milites, Vasallos, Nobiles, Terrigenas, Ciues, & quoslibet subditos Ecclesiasticos & Sæculares Terrarum & locorum prædictorum ab omni fidelitate, iuramento, subiectione, & qualibet sponsione absolutos dimisit & relaxauit. Episcopatus insuper & Ecclesia Sabieñ. cum suis Castris, Ciuitatib. & Oppidis uidelicet Phishausen, Tyremberg, Lobodavv, Pouonden, Ingemburg, Zolavv, & Nuvenhusch cum omnibus Vasallis, Villis, & pertinentijs suis uniuersis sub ditione nostra & Ordinis nostri perpetuò cõsistet & permanebit. Item ordinamus & statuimus, Quod super omnibus piscaturis Revthel appellatis uulgariter sub præsentia Capitanei Marienburgeñ. & factoris nostri à nobis destinandi in Castro Marienburg annis singulis in magna feria quinta debet fieri arendatio, & Literæ super omnibus Revthel sub domini Regis & nostro signetis arendatoribus debeãt dari, & medietas pecuniarum ex huiusmodi arenda prouenientium nobis debeat cedere, alterq uerò medietas domino Regi prouenire, Iure Episcoporum Varmieñ. & Sambieñ. & Capitulorũ eorũdem, cetera rumq; aliarum personarum & locorum libertatem ex antiquo Revthelorũ habentiũ ꝑ omnia saluo. Quibus Literas super Revthel præfatis & quantitate illorũ absq; omni pecunia liberè uolumus concedi. Item ne pax ipsa fœdus & unio tanta maturitate firmata & cõclusa posit in posterũ humana malignitate infringi, aut aliquibus fallacijs, dolo, & ingenijs uiolari, præfatus quoq; Sereniss. dominus Kazimirus Rex & successores sui Reges & Regnũ Pol. Prælati, Principes, Barones, & subditi Regni eiusdem de nobis Magistro, Commendatoribus & Ordine Prusiæ Prælatis, Militibus, & subditis nostris: Nos uerò Magister, successoresq; nostri, Commendatores, & Ordo, Prælati, Milites, & subditi nostri

Prusiæ

Prusiæ de dicto Sereniss. domino Rege Kazimiro Regibus & Regno Pol. Principibus, Baronibus, subditis eiusdem plenā cōfidentiā & securitatem omni hostili respectu in præsens & in posterū deposito teneamus. Præfatus Sereniss. Kazimirus Rex nos fratrē Ludouicū Magistrū, Cōmendatores, & Ordinē pręfatos in Prusia, omnesq; nostros successores in suum & Regni Pol. Principem Consiliarium perpetuū: Cōmendatores uero principaliores, quos nos Magister & successores nostri pro tempore duxerimus deputādos in Consiliarios suos & Regni Pol. & in suam, & Regni Pol. protectionē, subiectionē, & defensionē ꝑpetuo duraturā assumpsit. Pollicens nobis in uerbo suo Regio, & sub fide præstiti iuramenti, pro se & suis successorib. suis Regib. & Regno Pol. Quod nos præfatū Magistrū, Cōmendatores, & Ordinē, Prælatos, Milites, Vasallos, & subditos nostros in Prussia, nostrosq; successores, affectiōe Regia tractabit, honorabit, & diliget. Nosq; Magistrū, Cōmendatores, & Ordinē, successoresq;, Prælatos, Nobiles, Ciues, subditos & Terras nostras uelut Principis Consiliarij & unitorū suorū in nostris iuribus & libertatibus priuilegijs, munimentis, & limitibus quæ præsenti unioni & fœderi aut eius articulis & cōditionibus non cōtrariantur, conseruabit, ab uniuersis quoq; hostibus nostris, uexatoribus & impugnatoribus in Terris quas possidemus Prusiæ tuebitur & defendet. Tenebitur quoq; nos Ludouicus Magister præfatus & quilibet successor noster in officium Magisterij assumptus, & assumendus, post sex menses à die assumptionis in Magisterium præfato Sereniss. Kazimiro Regi & suis successoribus Regibus Pol. personaliter repręsentari & illic pro nobis Commendatoribus & Terris quas habemus in Prusia sibi & successorib. suis Regib. & Regno Pol. præstare debitæ fidelitatis, & de obseruāda præsenti pace, & nūquam petenda absolutione seu relaxatione iuramenti, nec concessa uti aut cōcedenda, Iuramentū ac in præfati domini Kazimiri Regis, suorumq; successorū Regū. Pol. sinistra parte primariū habere locū & sessionē. CVI quidē dn̄o Kazimiro Regi, successorib. suis Regibus Regno Pol. nos, nostrosq; successores, Cōmendatores, Prælatos, Milites, Vasallos, & subditos, Terrasq; omnes nostras à nobis nūc possessas & in posterū possidendas, conquisitas & conquirendas etiam in Terris paganorū extra Terras Prusię dicto dn̄o Kazimiro Regi & Regno Pol. perpetuo connectimus, iungimus, unimus, & inuisceramus, ea conditione, & respectu, ut nos pręfati Ludouicus Magister nostri successores, Cōmendatores & cōuentus, Prælati, Barones, Milites, Terrigenæ, & personæ singulæ tam Ecclesiasticæ quam Sæculares, & omnes Terrę nostræ atq; homines in illis degentes in Prusia simus amplius & de cætero cū præfato Ser. domino Rege Kazim. successoribusq; suis Regib. & Reg. Pol. unum & indiuiduū corpus, una gens, unus populus, in amicitia, fœdere, & unione, nullū aliū post Summū Pontif. quā præfatum Kazim. Regem & successor. suos Reges Polo. pro nostro capite & superiore recognitum: ita ut teneamur & simus obligati nos, successoresq; nostri pręfatum dominum Kazimirum Regem & successores suos Reges & Regnum Pol. siue in prosperis, siue in aduersis nunquā deserere: sed sibi & successoribus suis Regib. & Regno Pol. cōtra omnes hostes & aduersarios suos Regni sui Pol. more aliorum Principum, Prælatorū, Baronum Regni Pol. assistere: eosq; in guerris & in aduersitatibus nostris potentijs adiuuare cōsilijs, auxilijs, & suffragijs opportunis. Nec sine suo & successorum suorum Regum Pol. ipsi quoq; sine nostro & Consiliariorū, Commendatorum, Prælatorum, & Militum nostrorū Prusiæ speciali & expresso consilio, uoluntate, & consensu, cum quibuscunq; personis quacunq; præfulgeant dignitate, celebrabimus, statuemus, aut firmabimus aliqua fœdera, inscriptiones uel cōtractus, publicè uel occultè, per se uel submissas personas: sed nec nos Magister, Commendatores, nostriq; successores bella aliqua contra Catholicos siue præfati domini Kazimiri Regis & successorum Regni Poloniæ speciali mouebimus consensu.

Forma autem iuramenti qua nos Ludouicus Magister & successores nostri Magistri Sereniss. domino Kazimiro Regi, & successoribus suis Regibus, & Regno Poloniæ iurare tenebimur, talis erit.

EGo LVDOVicus Magister generalis Ordinis sanctæ Mariæ Teuthonicorum, Princeps & Consiliarius Regni Polon. Iuro, quod ab hac hora, & deinceps fidelis ero Sereniss. Principi domino Kazimiro Regi, & successoribus suis Regibus, & Regno Polon. ei profectum illorum fideliter procurabo, & negocijs Regis & Regni

Regni fideliter consulam, & secreta quæ mihi qualitercunq; communicata fuerint, in eorum detrimentum nulli pandam, pacem insuper præsentem in omnibus suis conditionibus & articulis obseruabo & custodiam: sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux. Item ut per præsentis pacis unionem & fœderis singula odiorum & iuramentorum nubila possint funditus euelli, cũ præfato Sereniss. domino Kazimiro Rege, & Regno suo Pol. pro bono pacis deuenimus, & illud inter nos concordauimus, quod EPISCOpatus CVLmeñ. ad Ecclesiã Gnezneñ. redeat, à modo & deinceps præfatæ Poloniæ & Gnezneñ. Ecclesiæ, & ut tanquam principali sit in omnibus obediens & subiecta, de regulari in sæcularem, fauore & auctoritate Summi Pontificis, ad quod tam nos Ludouicus Magister & Commendatores nostri expressum præbuimus & præbemus consensum, transferendi: quæ etiam cum sua diœcesi tam omnibus Castris, Ciuitatibus, Oppidis, & munitionibus, uidelicet, Chelmha aliâs Kulmensch, Lubava aliâs Lubavv, Kurzathnik aliâs Kurnik, Varmbrzessno aliâs Fredeke. Et omnibus Districtibus, Nobilibus, Vasallis, Villis, & pertinentijs uniuersis sub præfati domini Kazimiri Regis & Regni sui Pol. consistet perpetua ditione, patrocinio, & defensa. Item concordauimus quod VARmieñ. Ecclesia & eius Pontifex pro tempore cum suo Venerabili Capitulo Varmieñ. ex nũc, & de cetero cum omnib. suis Castris, Ciuitatibus, Oppidis, & munitionib. uidelicet Helszberg, Bronsberg, Vormedilth, Serburg, Varteberg, Reszchel, Byßchofisteyn, Allesteyn, Gekteskath, Melizak, Vartenberg, Franvenburg, & Byshoysburg cum omnibus Districtibus, Nobilibus, & Vasallis, Villis, pertinentijs & attinẽtijs suis in præfati domini Kazimiri Regis & successorũ suorũ Regũ & Regni. Pol. ditione, subiectione & protectione cõsistent. Et nos Ludouicus Magister, nostriq; successores, Commendatores, & Ordo eius ditioni, subiectioni, & protectioni expresse renunciamus, & omne Ius quod nobis in prædicta Ecclesia, Episcopatu, & Capitulo quomodolibet hactenus competebat, in præfatum Sereniss. Regem dominum Kazimirum successores suos hæredes Reges & Regnum plenarie transfundimus, & transferimus per præsentes. Item concordatum & ordinatum est, speciali nostra Ludouici Magistri, Commendatorum, & conuentus nostri comprobatione & consensu: Quod Venerabilis dominus Vincentius Kielbassa Consiliarius & Secretarius præfati Sereniss. domini Regis Kazimiri ad Ecclesiam præfatum Culmeñ. per ipsum dominum Kazimirum Regem nominatus, & ad eandem sua intercessione dante Domino promouendus Ecclesiam, & sedem Pomezanieñ. Episcopatus, quamuis hactenus in capite & membris regularem in commendam ad uitæ suæ duntaxat tempora per dispositionem & ordinationem habeat Apostolicam, & illam cum suis Castris, Ciuitatibus, fortalicijs uidelicet Praybuth aliâs Ressenberg, Quedzyn aliâs Marieverder, Biskupicze aliâs Byssovvsverder, Kyssnelcz aliâs Frenstath, Smenber aliâs Sardzen, & Rossemberg, cæterisq; eius Districtibus & pertinentijs obtineat: Ipsamq; in Spiritualibus & temporalibus administret: Ecclesia prædicta Pomezanieñ. remanente nihilominus in suis membris interim regulari, præfato autem Vincentio Kielbassa morte absumpto ad præfatã Ecclesiam Pomezanieñ. regularis persona nostri Ordinis in Põtificem eligetur, & substituetur, Sanctiss. domini nostri Papæ gratia & fauore acceden. gaudebitq; domini Regis protectione consistens in nostra & Ordinis nostri tam religione quam ditione. Item quoniam post sedatos fluctus bellicæ tempestatis nulli magis nos primum cõuenit quam Ecclesijs & earum ministris compati, & commiserei, quatinus supremus sedatio uberiorem firmitatem paci cõditæ infundat. Quocirca ordinamus & decernimus & statuimus quatinus omnia Castra, fortalicia, Ciuitates, Oppida: Castella, munitiones, Ecclesiarum loca, & Villæ: & signanter Franvenburg, Vormedith, Vartemberg, Melzak, Lobavv, Rossemberg, Mariemverder, & Schonemberg, quomodolibet à nobis & nostris ac præfato Ser. Kazimiro Regi & suis possessa, occupata, & incastellata quocunque nomine uocitentur suis Pontificibus, Capitulis, Prælatis, Abbatibus, Monasterijs, & signanter Varmieñ. Culmeñ. Pomezanieñ. & Sambieñ. Episcopis & eorum Ecclesijs, tam Cathedralibus quàm conuentualibus Collegiatis & earum Capitulis, Conuentibus, hospitalibus absque aliqua conditione, diminutione, depactatione, solutione, uel arresto cum omni sua suppellectili, bombardis, ornamentis, & pertinentijs uniuersis: infra hinc ad festum Natiuitatis S. Iohannis Baptistæ proximæ uenturum reddantur uiceuersa. Omnes insuper Pontifices, Abbates, Capitula, Prælatos, Præpositos, Canonicos, Curatos, & non Curatos, & alios Beneficiatos, qui non sunt de Ordine nostro, in eorum loca, Iura, libertates, & possesiones, quæ & quas ante motã guerrã posidebãt, restituimus, & tenore præ-

re præsentium reintegramus: exceptis Castris & Ciuitatibus prædictis in prædicto festo S. Johannis Baptistæ restituendis. Quod si dicti Prælati Sereniss. domino Regi, aut Ciuitatibus, uel Oppidis ingrati uel suspecti sint, permittantur, quod permutent, aut Vicarios idoneos instituant, aut pensionem honestam auctoritate superioris reseruandam dimisso atq; renunciato titulo suscipiant. Item omnes captiuos in præsenti guerra per nos Magistrum, Commendatores, Capitaneos, gentes nostras, coadiutores, & adhærentes captos, siue sint depactati, siue nō, ab omni captiuitate & sponsione uigore præsentis fœderis absoluimus, & tenore præsentium relaxamus, quæ absolutio & libertas per Sereniss. Kazimirum dominum Regem, Duces Mazouiæ, & Stolpeñ. Episcopū Varmieñ. Capitaneos & Officiales, & omnium eorundem coadiutorum, & adhærentium, quocunq; nomine uocitentur, nullo excepto, debet præstari, & impendi, nec depactati aut taxati debent obligari ad aliquam solutionem præmissam, quæ nondum est soluta, etiam si depactati dedissent pro se de solutione aliquā cautionem. Item ordinamus, decernimus, & statuimus, quod omnes Mercatores tam Regni Polon. principaliorum dominiorum & Terrarum eorundem & Episcopatus Varmieñ. suiq; Capituli, quam Terrarū Prussiæ in ditione nostra & Ordinis consistentes sint ubiq; in terris, & in aquis tuti & securi, & nullæ eis de cætero molestiæ inferantur, nec cogantur nisi solitis & ueteribus seruatis itineribus & locis ambulare, aut ad aliquam Ciuitatem, Castrum, & locum sub prætextu cuiuscunq; constitutionis uel edicti cum rebus & mercibus suis cuiuscunq; maneriei existant de cætero applicari, præterquam in Kinszberg, iuxta commendationem desuper factam, super qua speciales à nobis Literæ emanauerunt. Item quoniam per Mercatorum industriam, & rerum uenalium importationem, Respub. nobile accipere consueuit incrementū: Statueñ. decernimus & spondemus, quod nulla telonea, deposita, gabellas, foralia, siue quascūq; alias censuationes locis & personis in Terris Prussiæ & dominijs eis subiectis & cōsistentibus imponemus de nouo, aut imponi permittemus, tam in terris quàm in aquis: sed tantummodo utemur impositis. Quod quidem Ser. Kazimirus dominus Rex, successoresq; sui, Reges, Duces, & Episcopi præfati in suis etiam Terris obseruabunt. Item ut charitatis & unionis amplior certitudo inter Sereniss. dominum Kazimirum Regem, Regnum suum Pol. subditos & adhereñ. ab una, & nos Magistrum, Commendatores, & Ordinem in Prussia ab altera partibus iugiter & inconcusse perpetuè perseueret: Statuimus & ordinauimus, quod deinceps & à modo ad Ordinem nostrum sanctæ Mariæ Teuthonicorum in Terris Prussiæ personæ idoneæ & Ordinis capaces etiam ex subditis quibuscunq; Regni Pol. & principalium & dominorum eius assumantur: Ita tamen quod nos Magister & Commendatores ultra mediam partem de illis assumere non teneamur: ad easdem quoq; personas in distribuendis Commendarijs & Officijs Ordinis iuxta medietatem dictam bonum respectum habere tenebimur. Magister uerò eligetur uir magis utilis & idoneus secundum Ordinis regulam & instituta. Qui cum Princeps & Cōsiliarius Sereniss. domini Regis & Regni sit, non debebit sine cōmerito, scituq; Sereniss. domini Regis per Commendatores & conuentum de Magistratu amoueri. Item ut huiusmodi pacē perpetuam, unionem & cōcordiam sub certiori attentione firmitate & robore custodiamus, promittimus sine dolo & fraude ac sub onere prestiti iuramenti, quod ad nullius hominis uiuentis auctoritatem & potestatem, etiam quacunq; dignitate præfulgeat, Papali, Imperiali, Regali, uel Ducali, aut cuiuscunq; congregationis legitimè, personarum Ecclesiasticarum aut Sæcularium, ad impetrandum præsentis pacis, unionis, fœderis, & contractus, in toto uel parte, expresse, manifeste, uel occulte, per se alium uel alias quascunq; personas submissas Spirituales uel Sæculares, dissolutionem, reemptionem, cassationem, & irritationē, recurremus, aut recursum habere poterimus, aut nos induci, persuaderi, requiri, uel nobis mandari ad uiolationem præsentis pacis & fœderis per aliquam potestatem Papalem, Synodalem, Imperialem, Regalem, Ducalem permittemus, neq; impetrabimus absolutionem & relaxationem iuramenti prestiti, neq; utemur impetrata, aut etiam motu proprio concessa, uel cōcedenda. QVOD SI CONTRARIVM FECERIMVS, CENSEBIMVR FIDEFRAGI ET PERIVRI. Itē quod subditi Ser. Domini Kazimiri Regis & Regni Polon. ac Terrarum prædictarum undecunq; & cuiuscunque gradus, status, & conditionis fuerint, qui causa negociationis uel alia, ad Terras quascunq; nostras Prussiæ & Ordinis uenerint per subditos nostros & extraneos cuiuscunq; status, gradusue fuerint impediri, cōueniri, uel arrestari non debent. Sed in Regno Pol. & Ducatibus atq; Terris eiusdem si quid actionis habuerint, Actores iuxta Terrarū Iura munici-

municipalia illos conueniant, & querelæ huiusmodi sopiantur. Delinquens tamen in loco delicti depræhensus, & contrahens de contractu recenti in loco contractus poterit cōueniri, sed si de loco ubi contraxit recesserit publicè uel occultè, coram Iudice suo conueniatur. Item ordinauimus. Quod ubicunq; quis reperiat rusticos uel colonos suos, qui propter guerras, aut alias ab eo recesserūt, possit eos repetere, qui & sibi dimitti, & restitui debent cum eos requisierit. Item quod nullus Mercator seu alius homo cuiuscunq; conditionis existat, aut bona ipsius propter delictum seu debitum alterius arrestetur, molestetur, turbetur, nec etiam captiuetur. Item si Vectores aut aurigæ bona seu merces Mercatorum pro precio ducentes telonea seu datiarum loca præterierint, ipsi duntaxat in eorum rebus, & equis suis proprijs puniantur, & quod præterea bona mercatoria non debent occupari, nec detineri. Item si per aliquem subditum aut indigenam alicuius nostrum Inscriptioni seu paci perpetuæ præsenti fuerit in aliquo derogatum & conuentum, ut pote, si rapinæ, spolia, incendia, uastationes, prædæ, uel homicidia, uel aliqua maleficiorum genera in Terris & dominijs nostris alterutrum perpetrata fuerint & commissa, propter ea prędicta pax, unio, cassari & irritari non debebit, sed in suo robore & firmitate permanebit. Nec propter hoc Pars cuius subditus huiusmodi maleficium commiserit censebitur fore deierans & periurans. Prædicti autem delinquentes & malefactores pro ipsorum excessibus per Capitaneos siue Officiales utriusq; nostrum Iudicialiter punientur, & ad satisfactionem plenam & debitam arcebuntur & compellentur. Item promittimus tenore præsentium & spondemus in uerbo nostro, & sub onere pręstiti iuramenti, per nos pollicemur, quod ad occupandum Terras, Castra, Ciuitates, Oppida, Villas, & quæcunq; loca domini Regis Ducum & Episcopi prædictorum & omnium subditorum suorū sub eorum ditione consistentium tam Ecclesiasticorum, quàm Secularium. Quinimo si aliquo casu per quemcunque hostem aut insidiatorem Regis, Ducum, Episcopi, & Capituli prædictorum Castrum aliquod, Ciuitas uel fortalicium fuerint dolo, fraude, uel uiolentia intercepta uel occupata, aut aliqua loca incastellata quod Deus auferat: nullatenus debebimus aut poterimus Castrum, fortalicium, Ciuitatē, aut loca sic intercepta, occupata, uel incastellata, etiam si sponte uel ultroneè illius uel illorum nobis offeratur deditio, quomodolibet & sub quocunq; colore suscipere: sed tenebimur & astringemur ad conquisitionē & recuperationem cuiuslibet Castri, Ciuitatis, & fortalicij in Terris Culmeñ. Pomeraniæ & Prusię intercepti & occupati, expugnati & incastellati per nos, & nostras potentias, unà cum potentijs Sereniss. domini Kazimiri Regis, dominorū, Ducum, & Episcoporum, & Terrarum suarum & subditorum prædictorum consurgere, & de manibus hostilibus eripere, ac in potestatem & ditionem Sereniss. domini Regis Kazimiri, Prælatorum, Principum, & subditorum prædictorū restituere uiceuersa tenebimur. Item nos LVDOuicus Magister Commendatores & Ordo prædicti Castra & Ciuitates Sthum, Nouumforum, Chelm aliâs Kulmen, antiquum Castrū aliâs Heldennus, Brodnicza aliâs Stroszberg, Kryszburg aliâs Dregon, quæ hactenus fuerūt in nostra possesione & ditione cum uniuersis suis Districtibus & pertinentijs, salua dispositione quo ad Krystburg superius expressa, pręfato Sereniss. domino Kazimiro Regi & Regno Pol. aut eorum factoribus et Officialibus dimittere & resignare cum Villis, Oppidis, cohærentijs, pertinentijs eorum uniuersis, nihil excipiendo, & dictorum Castrorum atq; Ciuitatum præfato Sereniss. domino Regi Kazimiro & Regno Pol. aut eorum factoribus & Officialibus infra hinc & festum Natiuitatis S. Iohannis Baptistæ proximæ uenturum effectualem, liberalem, & expeditam tradere possesionem, siue autem de manibus nostris & nostrorum, & ex nostra cesione, siue etiam alijs quibuscunq; modis præfata Castra & Ciuitates in manus & potestatem domini Kazimiri Regis & Regni Pol. deuenerint, quod per hoc huic articulo, nos Magister, Commendatores, conuentus, & Ordo censebimur satisfacere. Prouiso & etiam ante omnia saluo, ut Sereniss. dominus Kazimirus Rex Poloniæ prædictus Ciues & sub ditos Ciuitatum prædictarum benignè suscipiat, & omnem offensam ex corde illis, nunquam uerbo uel facto ipsam reminiscendo, dimittet, & de bonis ac uita illos per speciales suas Regias literas in manibus nostris tradendas assecurabit. Iura eorum, libertates, & immunitates antiqua ex antiquis duntaxat confirmando. Quod idem & nos Ludouicus Magister, Commendatores & Ordo de Ciuibus & subditis Ciuitatum Holand, Bassenheym, Myedenburg, & Molicze facere tenebimur. Quarum etiam Ciuitatum Holand, Bassenheym, Myedenburg, Molhyrzen, & cameratuum Bordeyon præfatus Sereniss. dominus Kazimirus Rex & Regnum Polo. tenebitur nobis Magistro, Commendatoribus

toribus & Ordini nostro infra hinc & prædictum festum Natiuitatis S. Iohannis Baptistę liberam, realem, & expeditam dimittere possesionem, exceptis sex Villis Districtus Holand, & quinque Villis Oppidi, & Districtus Molhuzeñ. quæ superius sunt nominatæ. Volumus autem quod omnes uenditiones, donationes, alienationes, libertationes, & Inscriptiones inde & super Oppidis, Villis, Castris, quæ nos Ludouicus Magister Commendatores & Ordo, dicto domino Sereniss. Kazimiro Regi prout supra assignare tenemur, huiusmodi guerris durantibus, quouis modo factæ, sint cassæ, irritæ, & nullæ, quas & sic ex nostra certa scietia cassamus, irritamus, & annullamus. Item ordinauimus, quod omnes profugi, spoliati, & exules, militares uidelicet Nobiles & Terrigenæ tam de Regno Pol. Ducatibus, dominijs, & Terris præfati Sereniss. Principis Kazimiri Regis & Regni sui, & Episcopatus Varmień. quam de Terris Prusię & Ordinis prædicti quibuscunque, possint redire ad propria, & de bonis suis dimissis disponere pro beneplacito suę uoluntatis, ad quorum quietam & plenam possesionem tenebimur illos & proximiores illorum admittere & defendere admisimus. Non obstañ. quod huiusmodi bona eorum per nos alijs quibuscunque personis sint ad uitam, aut ad tempus, uel in perpetuum, obligata, donata, uel inscripta. Quas quidem obligationes, donationes, uenditiones, & inscriptiones cassamus & irritamus reuocamus & annullamus, nulliusq; roboris esse uolumus per præsentes. Tenebimur quoque nos LVDouicus Magister, Commendatores, & successores nostri illos habere in gratia & fauore, nec unquam uerbo aut facto eorum reminisci hostilitatis, nec de illis unquam aliquam summæ ultionem, per nos uel submissam personam, publicè uel occultè, directè & indirectè, aut quouis quæsito colore: quibus etiam plenam damus licentiam de Terris & dominijs nostris ad Terras Regni Principatuum & dominiorum prædictorum ratione incolatus se transferre, & bona sua mobilia & immobilia uendere, & commutare, & de eis liberè disponere pro suo arbitrio, beneplacito, & uoluntate. Ciues etiam utriusq; partis qui de Ciuitatibus uel Oppidis expulsi, uel banniti fuerant, aut alias ab eis recesserant publicè uel occultè, debent ad illos, & ad illa ire, & admitti. Bona quoq; eorum quæ ante inchoationem huius dietæ uendita uel donata alijs non sunt, debent eis restitui. Et si ad domos uel bona uendita aut donata reditum habere uelint, dato precio per emptorem exposito, aut quod pro donatis per Consulatum loci taxabitur, restitui debet eisdem, saluo etiam eo: Quod possesiones in ędificijs, uel alijs oneribus occasione dictorum dominiorum, uel bonorum exposuerunt, quod similiter iuxta dictamen Consulatus loci restituere debent, antequam huiusmodi domus ipsis uel bona restituantur. Item ut præsentis pacis, fœderis, & unionis conclusio abundantiori cautela custodiatur per nos Magistrum, Commendatores, & Ordinem omnes Episcopos, Commendatores, Vicecommendatores, Aduocatos, Milites, Nobiles & cæteros Magistrat. & Official. in Ter. nostris Prus. obtineñ. Item Magistri Consulum, Consules Ciuitatum nostrarum Kunszberg, Knerpavv, Lembenycht, Holandt, Noyderburg, Passenhein ac omnes & singuli fratres Ordinis militares Prusiæ iurabunt pacem præsentem seruare inuiolabiliter, & inconcusse, nec ei contrauenire quacunque occasione, nec dispensationem uel relaxationem Iuramenti petere, renunciando omnibus exceptionibus tam Iuris quam facti, maximè, quod causa metus perditionis omnium bonorum, aut absq; consensu sedis Apostolicæ, cui ordo immediate subest, seu quod non uocatis Magistris Almaniæ & Liuoniæ, & absque eorum scitu, uoluntate, & consensu, & contra Statuta & consuetudines Ordinis præsens concordia & unio celebrata & acceptata sit, & alijs non obstantibus quibuscunque. Item ut huiusmodi pacem perpetuam & concordiam sub certiori tenore, attentiori firmitate & robore in omnibus suis capitulis, cōditionibus, articulis atq; punctis custodiamus & seruemus: Et ut pax ipsa fœdus & unio ab omni suspicionis genere sit circumscripta, pro illius subsistentia & robore adijcimus. Quod Sereniss. dominus Kazimirus Rex Pol. & nos Ludouicus Magister, Commendatores, Conuentus & Ordo per nostros hincinde factores & procuratores quos in solidū, & irreuocabiliter præsentium tenore constituimus, Venerandum uidelicet patrem dominum Iodocum Episcopum Oziliеñ. Ordinis procuratorem generalem, & Magnificum, Venerabiles, Egregios, Nobiles & circumspectos uiros Iohannem de Ostrorog, Militem utriusq; Iuris Doctorē Castellanū Miedzyrzeceñ. Magistrum Sandiuogium Theologię professorem Præpositum Monasterij Klodauieñ. Ordinis Canonicorum regularium, Antonium de Furliuio decretorum Doctorem Cameræ Apostolicæ clericum, Andreā de sancta cruce, Antonium de Kasarellis sacri palatij Apostolicæ Aduocatos, Bartholomæū Kielbassa

Canonicum Gnezneñ. Magistrum Henricum, Gurdeman Decanum Ecclesiæ S. Andreæ Colomieñ. procuratorem causarum, Magistrum Fabianum Hanco decretorum Doctorem Canonicum maiorem & Scholasticum S. crucis Vvratislauieñ. Ecclesiarum coram summo Pontifice domino nostro Sanctiss. Papa confitebimur, profitebimur, recognoscemus, & quilibet nostrum profitebitur, & recognoscet præfatam unionem, fœdus, pacem, & concordiam Nos spontanee, libere, syncera uoluntate sine dolo & fraude celebrasse, ordinasse, confecisse, & consumasse. Et omnes articulos, capitula, modos, & ordinem quibus pax ipsa & concordia confecta, consumata, & regulata est, ad præfati Reuerendiss. domini patris Rudolphi Episcopi Lauentini Apostolici Legati exhortationem, persuasionem, & mediationem, & de nostra mente, scitu, uoluntate, consensu & beneplacito ultroneis processisse. Instabimusq;, petemus, laborabimus, instare, petere, & laborare debemus, & tenebimur sine dolo & fraude quatenus summus Pontifex dominus noster præsentem unionem, fœdus, pacem & concordiam per interpositionem sui specialis decreti, de certa suæ sanctitatis scientia emanandi, et per Literas Apostolicas siue bullas in omnibus ipsius articulis, capitulis, modis, ordinationibus, atque punctis acceptet, ratificet, gratificetur. Et ad perpetuam rei memoriam confirmet, pœnam quoque & censuram ad quam nos summittimus adijciet, & apponet in præsentis pacis, unionis, & fœderis uiolatorem & transgressorem & contrariatorem cum suppletione defectuum, si qui sunt in præsenti fœdere, ordinatione, & Inscriptione comissi, & cum derogatione Statutotum & consuetudinum. Ordinis etiam Iuramento firmatorum, aut auctoritate Apostolica uel Legatorum eius, uel quacunq; alia confirmatorum, quibus fortasse caueretur, quod in magnis & arduis rebus Ordinis uocatio & consensus Magistrorum Almaniæ & Liuoniæ debeat interuenire, ac etiam cum cassatione allegationis metus, quæ per nos Magistrum, Commendatores, Conuentum & Ordinem prætendi possit, cum ad pacem præsentem conficiendam aduocationem Reuerendiss. domini Rudolphi Episcopi Lauentini Legati Apostolici sponte uenerimus, & in singulos tractatus, conditiones, & conclusiones pacis tanquam nobis proficuos & utiles nostrum ultroneum præbuerimus consensum. Quam quidem concordiam, unionem, & fœderis perpetui conclusionem, Nos Frater Ludouicus de Erlichhausen Magister generalis, cum Commendatoribus. Conuentu adiutoribus adhærentibus & subditis nostris, de certa scientia, in omnibus eius articulis, conditionibus atque punctis approbamus, acceptamus, & præsentium tenore pro subsistentia perpetua emologamus, saluis alijs quæ contra præsentis pacis & unionis ordinationem eius articulos, conditiones, capitula non sunt, nostris & nostri Ordinis Iuribus, libertatibus & priuilegijs. Quæ præfatus Sereniss. dominus Kazimirus pro se & successoribus suis Poloniæ Regibus approbat & confirmat. In cuius rei testimonium præfati Reuerendiss. D. patris D. Rudolphi Episcopi Lauentini sedis Apostolicæ Legati, ac nostrum, Magistri generalis Sigilla, cum propriæ manus eiusdem domini Rudolphi Episcopi & Legati, & Notariorum publicorum subscriptione sunt appēsa. Et nos Frater Henricus de Plauen hospitalarius supremus & Capitaneus in Prayschenmarkt & Morug. Vilhelmus de Pingen Commendator in Osterrode, Vlricus de Kinsberg in Ilavv, Vitus de Gych in Brandenburg, Iohannes de Narbe, Ziffridus Vlach de Schauarczburg in Balga, Georgius de Ranuung in Rein, Vlricus de Otetmberg in Licke Capitanei: Stephanus de Strothberg Vicecōmendator in Kenczberg, Vlricus de Zolendorff, & Vilhelmus Geyer in Lochsteth et Schokē Castrorū, puisores: Iohānes de Klauczeyn, Iohannes Stertuncz, Balthasar Nykierzycz, Iohannes de Lako, Nicolaus Sperlink, Casper Materne, Pruszke de Huer, Bartholomæus Rauosczke, Georgius de Bole, Mattheus de Dornyk, Nicolaus de Grebin Nicolaus Kyszkiol, Guntherus de Hozendorff, Hieronymus de Hogendorff, Iohannes Tholke, Nicolaus Raschavv, Iohannes de Dyuon, Mattheus de Lethen, Iohannes Przebendorski, Michaēl de Hermanhayn, Osualdus de Sparuyn, Ludouicus de Epingen, Marcus de Federavv, Thomas de Berthlzin, Georgius Portegal, Rugelhardus Roppe, Martinus de Pokarben, Sigismundus de Freuen, Iacobus Gvvanth, Arthvvicus Domenhavv, Iohannes Thimonis, Ambrosius de Borebamth, Philippus Vaysel, Iohannes Bandyn, Guntherus de Lanvv, Nicolaus de Nothenthosen, Matthias Rokothe, Iohannes Zeleger, Michaēl Hundyrtmarg, Mattheus Kolthasse, Petrus de Thyrenberg, Thomas Lenharth, Nicolaus Layssreuange. Nos etiam ciues Ciuitatum & Oppidorum, uidelicet antiqua Knyepavv, & Lambenycht, Koniczsberg, Bartenstein, Velavv, Kastenburg,

Heyligen-

Heylígenbeil, Fredelanth de Schipemffil, & Nicolaus Dei gratia Episcopus & Capitulum nostrum Ecclesiæ Zambieñ. promittimus & spondemus, quod Venerabilis & Magnificus Frater Lodouicus de Erlichausen Magister, & sui successores Ordinis nostri, Magistri generales, singuli, præsentem concordiam & perpetuum fœdus, pacem: atque conuentionem cum Serenisſ. Principe domino Kazimiro Rege Polon. Regno ac sibi inuisceratis, Prælatis, Principibus & subditis uniuersis mutuam, conclusam, & firmam custodiam attendent, implebunt, & obseruabunt. Nos quoque omnes & singuli prædicti ipsam custodiemus, attendemus, obseruabimus, & implebimus in omnibus suis conditionibus, articulis atque punctis. Et in euidentiã præmissorum literam præsentem Sigillorum nostrorum ac Bulla Conuentus & Ordinis de speciali Magistri generalis atq; fratrum omnium & Conuentus consensu appensione ordinauimus roborari. Actum & datũ in Thorun anno Domini 1466. Indictione 14. die uerò Dominica decimanona mensis Octobris, hora tertiarum de mane uel quasi, Pontificatus Sanctiss. in Christo patris domini & D. nostri Pauli diuina prouidentia Papæ secundi, anno ipsius tertio. Præsentibus Venerabilibus uiris Egregijs, Strenuis, Nobilibus & Spiritualibus domino Paulo de Glouina Decano Cracou. Petro de Pnyeuy Præposito Vvladislau. & Canonico Gnezñ. Iacobo de Schadek decretorum Doctore Præposito Præmislieñ. & Iohanne Dlugosz Custode Vislicieñ. Canonicis Cracou. Henrico de Opporovv utriusque Iuris Doctore Archidiacono Gnezñ. Matthia Raczyansz, Vinkler decretorum Doctoribus Paulo de Panczlouicze, Iohanne Hoffeman, & Matthia licentiatis in decretis, Iohanne Stankonis medicinæ Doctore Canonico Vvratislau. Bernardo de Czmenberg & Schonemberg in Kulmenhaldensz de Straszberg, Iohanne Skaski in Frandensburg & Melzak, Georgio de Sflyuyen in Illavv & Vonsdorvv Capitaneis: Iohanne Schilling, Iohanne Thimonis, Philippo Veyssel Nobilibus de Schambia, Iohanne Folmar, Michaële Tronymer, Nicolao Kosschelin, Luca Reychensen Consule Ciuitatis Vvratislau. & Nicolao Hermanni beneficiato in Ecclesia Parochiali Vvratislau. & quam pluribus alijs fide dignis testibus ad præmissa uocatis specialiter & rogatis. Et ego Rudolphus Dei gratia Episcopus Lauentinus Sacrosanctæ sedis Apostolicæ & Sanctiss. D. nostri D. Pauli diuina prouidentia Papæ secundi, ad Germaniam Legatus missus præfatus, Quia præmissa omnia tractaui, concordaui, & dum per partes acceptaretur, emologarentur, & iurarentur, interfui: Ideoq; pro meliori euidentia ac testimonio hic me manu propria subscripsi huiusmodi concordiam & fœdus approbando, atq; ratam & gratiam habendo, Lauentinus Episcopus manu propria. Et ego Iohannes Eyich de Attẽdarijs Clericus Colonieñ. diœc. Apostolica & Imperiali auctoritatibus Notarius, præfatiq; Reuerendiss. in Christo patris & domini dñi Rudolphi Episcopi Lauantineñ. & Legati Apostolici, ac coram eo scriba. Quia præinsertis concordiæ & perpetuæ pacis & articulorum & capitulorum in eadem concordia expressorum publicationi & insinuationi Partium hincinde concordiæ acceptationi, & emologationi, exceptioni, renunciationi, pmisioni, & iuramenti præstationi, omnibusq; alijs & singulis præmisioni dum sic ut præmittitur per præfatum dominum Reuerendiss. D. Rudolphum Episcopum Lauentinum & Legatum Apostolicum, ac coram eo, & per Serenisſ. Principem D. & D. Kazimirum Regem Pol. &c. & suos ex una, ac Magnificum D. Ludouicum de Erlichhausen Magistrum generalem Ordinis beatæ Mariæ Theutonicorum, & etiam suos ab altera partibus, agerentur, & fierent, una cum prænominatis testibus præsens interfui. Eaq; omnia & singula prout in prætactis concordia & articulis continetur fieri uidi & audiui. Ideoq; preinsertas Literas concordiæ & perpetuæ pacis cum earum articulis & capitulis manu alterius, me aliunde legitimè occupato, fideliter scriptas atq; cõfectas, subscripsi, publicaui, & in hanc publicam formam redegi, signo & nomine meis solitis & consuetis, unà cum dicti Reuerendiss. domini Legati, Magistri generalis, & Commendatorum prædictorum, Sigillorum appensionibus, ac cum Notarijs infrascriptis signaui in fidem & testimonium omnium & singulorum præmissorum rogatus & requisitus. Et ego Stanislaus Franke de Rakouicze Clericus diœc. Vvladislauieñ. publicus Imperiali auctoritate Notarius ut supra. Et ego Paulus Iohannis de Gessoue clericus diœc. Gnezneñ. publicus Imperiali auctoritate Notarius, & c. ut suprà.

Oratio ad Diuum Paulum Summum Pontificem, nomine Maiest. R. pro ratificanda pace perpetua habita.

Beatissime pater, & domine gratiosiss. Fidelium omnium pastor & rector, facturus apud tuam Maiestatem, & hunc Reuerendissimorum patrum dominorum Cardinalium insignem cœtum nomine Sereniss. Principis domini Kazimiri Dei gratia Regis Pol. Magni Ducis Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ domini & hæredis uerba, & iussiones tuæ sanctitati expositurus, circumspiciens: non commoueri, non denique fluctuare animo meo non possum, magnopere mecum reputans, quàm maximum, et quàm amplissimum munus mihi mandatum sit: quanquam hoc tempus, hæc dies, hic locus, uirium quam alium qui ego sum, dicendi nempe peritũ desideret, cui & amplior ubertas sermonis, & feratior contingit libertas ingenij, mihi etenim hac in eminentissima frequentia, hoc in amplissimo collegio, apud tuam sanctitatem nunquam aliàs uisam, apud uicarium Christi peroranti, mens atq; animus contrahit stuporem. Quis enim est tam facundę atq; uiuacis memorię? quis tanta ingenij, ac dicẽdi polleat facultate, qui in hoc pulcherrimo cõsessu, & huius frequentiæ corona, dignitatẽ & excellentiam tuam metuendo, non fiat hebetior? nõ fiat obtusior? Te tamen sciens clementissimũ, sagacissimum, & eruditissimum, & uerum nostræ religionis parentem, in singulos etiam fauore propensiore, ac beneuolentia multa propiciũ, animũ resumo, qui me nõ tantũ firmat, ut fidenti & quieto animo dicam, sed etiã prouocat, & impellit, uehemẽterq; cogit, ut magna & hilari mente aggrediar, apud diuinas aures tuas benignissime acceptum iri, quod quicquid dixero confidens, & eò minus possum ingenio, & magis mihi, & ignorantię meæ parsurum non ignoro, præsertim cùm non meo, sed præfati Sereniss. domini Principis Kazimiri Regis auctoritate & nomine mihi incumbat dicendum, quem tua sanctitas, etiam dum illam minor haberet status: & deinde in hac tua ad summum sacerdotium diuina q́; humana euectione, sacra fœlicis recordationis domini Eugenij papę quarti prædecessoris, & auunculi tui imitata uestigia, peculiari animo fouit, extulit, & dilexit: ac suos & Regni profectus sui & commoda singulari studio & cura promouit, & procurauit, ipseq́; Illustriss. Princeps dominus Kazimirus Rex Pol. pręfatus, q́; primũ te Culmeñ. dignitatis Apostolicę fauore diuino, & patrum conscriptorũ uniformi et mirifico consensu, diuinis trahentibus meritis cognouit sublimatũ, uniuersæ primum Reipub. Christianę maximis hactenus impressionibus barbarorum uexatæ, deinde suis, & Regni sui, & dominiorum suorum reb. optimè sperare cœpit: postquam te sciebat natura, ingenio, atq; uirtute, & tam optimarum artium studio, quam innocẽtia excelluisse: pro fidei quoq; & religionis nostræ incremento, et populi Christiani libertate uendicanda, magno semper animo, magnoq; zelo flagrasse. Qua propter Illustriss. ipse Rex tantis bonis, & supernæ tibi collatis, & à natura ingenitis in uniuersum catholicum Orbem in suum quoque Regnum principatus & dominia redundantibus, & redundaturis, singularissimo zelo uelut deuotiss. filius affectus, & per Oratorum suorum ex bonis & necessarijs respectibus hactenus missorum sanctitati tuæ publicam obedientiam uerbis, non præstitit: rebus tamen ipsis, & operibus te coluit, & recognouit, te uicarium unicum, & indubitatum summi Dei in terris tenuit, reputauit, & credidit. Iustissimis etiam tuis tam exhortationibus quam mandatis obedienter paruit. Requisitus siquidem tuæ sanctitatis Literis, & deinde Reuerendiss. in Christo patris domini Rudolphi Episcopi Lauentini tuæ sanctitatis ad Germaniam Legati & Oratoris sermonibus & Literis, quatenus bellum atrox & diuturnum cum Magistro & Ordine Cruciferorum ordinis sanctæ Mariæ Theuthonicorum hospitalis Ierosolimitani hactenus continuatum, dirimeret, & sibi à bellorum stridore temperaret (quamuis armis, & potentia, fauore hominum, insuper & successuum fortunæ se sciret multo superiorem, & penè iam uictorem) monitis tamen tuæ sanctitatis, & imperio, potius quam suæ fœlicitati & successibus differendum & auscultandum duxit: & ad dietam super plantanda pace pro die prima Septembris apud Thorun per dictum dominum Rudolphũ Legatum indictam personaliter aduenit: sicq; adueniens se in conditiones æquas pertrahi consensit. In cuius quidem pacis ordinatione & tractatu dominus Rudolphus Episcopus Lauentinus, castè, syncerè, integrè, inter Partem utramq; duobus prope mensibus uersatus, fructum est amplissimum suę missionis consecutus: Tantam nimirum de se uirtutem, tantam industriam exhibens, quantam in terris omnibus, qui rem hanc fuêre aggressi, neq; uidere, potuimus, neque sentire. Talem insuper in pace componenda, talem in dirimendis difficultatibus, talem

talem in dissoluendis nodosis disceptationibus talem in admonendo, talem in persuadendo gessit, ut Parti utriq; gratissima fuerit eius fides, modestia, & integritas. Cuius modestiæ & integritatis signū hoc uel pro maximo documento tua sanctitas accipiat, Quod singula dona quibus à Sereniss. domino nostro Rege honoratus erat, recipere constantissime recusauit. Et quamuis ab insignibus, & grauibus uiris à Rege ad illum ea causa destinatis solicitaretur, ut ex donis ipsis aliqua saltem grata accipere in animum induceret: iterumq; atq; iterum ne quicquā uexatus: aspernatus tamen omnia, et expeditionis frequentem instantiam, & petentium dignitatem repulit. Itaq; Pater beatissime nomine prædicti Illustriss. Regis nostri, Prelatorum, Principum, et omnium subditorum suorum, quos ambitus Regis Polonici continet, maximas tuæ sanctitati, quemadmodum iustum et condignum est, gratias agimus, maiores habemus, quamuis illas satis & ornatè agere nullatenus possumus, agit, & Venerabilis Magnificusq; uir dominus Lodouicus de Erlichausen magister generalis Ordinis prædicti, cum Sereniss. Rege domino nostro et Regno perpetuo fœderatus, & unitus, agunt, & Præceptores, subditiq; sui, tuo fauore, tuo beneficio in dudum exulantem pacem reducti. Sed neq; solum Illustriss. ipse Rex Pol. suiq; optimates subditi & Proceres, prædictusq; Magister generalis & Ordo, uerum uniuersæ uicinæ nationes & populi tuæ sanctitati gratias immortales ferre gestiunt. Nec est ex tot linguis & populis, qui non probet, qui non laudet, qui miris laudibus non efferat, qui te beato æuo & gloria immarcescibili perfrui non optet: qui populum Catholicum maxima lætitia affecisse, & in singulos pacem diffudisse non dicant, non sentiant: quæ illam generalem studiorum, illam bellorum perniciem sustulit, extinxit, & pacem cūctis desiderabilem æquis conditionibus perfecit: quam perficere sine te nemo alius potuit. Cum autem is Pontifex & Legatus iocundissimam pacis amœnitatem tua auctoritate & nomine confecit, dissiunctissimos populos odijs propè maioribus certātes, quàm uiribus ad pulcherrimam et uniformem identitatem reduxit (quorum solidum glutinū Magistri & Ordinis Oratorum nos cōcomitantiū, nostrisq; precationib. fauentiū coram testatur conspectus) eum inquā hominem, uel ut uerius dicamus, terrestrē pacis angelū, summa fide, summa probitate cōtinētiæ, innocentia, puritate, nobilissimis quoq; moribus, Partis utriusq; beneuolentiā & existimationē cōsecutū, tua sanctitas charum habeat, & sublimem: quemadmodū dignus & meritus est, precamur, decoret, pacemq; confectā, pro solidiori illius subsistentia, sua auctoritate, suiq; apostolici interpositione decreti approbet, & in singulis suis cōditionibus & articulis (id enim Pars utraq; deposcit, precatur, & desiderat) suis Literis confirmet.
Rex aūt clarissimus noster, dudumq; tibi & sedi apostolicæ deditissimus, prestitam tibi alias obedientiā iterū atq; iterū præstat, & innouat. Teq; unicū, summū Pontificē, uniuersalisq; Ecclesiæ uicariū indubitatū Iesu Christi per nos humiles Oratores suos profitetur, & recognoscit. Rogans humiliter & deprecans sanctitatē tuā, ut ad defensionē catholicorū, exterminiū barbarorū, atq; in augmentū religionis, quo cœpit zelo & studio, intendat, ipsum Regem, Regnum suum, & Illustrissimam coniugem suam, natos, Prælatos, Principes, & subditos: singulariter quoq; prefatū dominū Ludouicū Magistrū & Ordinē suum, principatus, & dominia ipsorum habere uelis singulariter recommissos, qui se tuæ sanctitati, omniaq; sua, beneuolos & deuotissimos exhibent, tuæ quoq; fidei & obedientiæ se submittunt, grato & prono animo facturos singula quæcunq; spectare uiderint in tuę sanctitatis & sacrosanctæ uniuersæ Ecclesiæ honorem, statum, beneplacitum, & augmentationem: ad laudem indiuiduæ Trinitatis, tuæq; beatissimæ sanctitatis.

Et quanquam Priuilegium Bresten. pacis ex reuersalibus Literis in Thesauro existentibus præsenti communi Priuilegio ascriptum fuerit, continens conditiones dictæ Pacis eas, quæ infrascriptæ sunt: Tamen quia scribuntur puncta & conditiones in uno, quæ non continentur in altero: Idcirco NOS ALExander Rex articulos eiusdem PACIS BResteñ. ex Priuilegio Ducatuum Mazouiæ sumptos, in omnem euentum, ac communem subditorum nostrorum instructionem decreuimus suprascriptis ascribendos, sic ut sequitur.

IN primis per prædictos dominos Regem & Duces Pol. Terras Lithuaniæ, Samogitarum, Rußiæ, Mazouiæ, & Stolpeñ. & aliâs dominiorum ipsorum, & subditos ab una: & prædictum Magistrum generalem & Ordinem, Terras & subditos ipsius, tam in Prussia & Almania, quam Liuonia & noua Marchia parte ex altera: omnes dissensiones, controuersiæ, & damna inter Partes hincinde facta dimissa & totaliter sopita debent esse. Ne illorum de cætero aliqua mentio, aut memoria, & signanter in querelis, aut in detractione Partium aliqua coram quibuscunque personis habeatur, aut fiat: Sed nec una Partium ad instantiam alterius suggeret, consentiet, auxilium dabit & fauorem publicè uel occultè, & quantum in ea parte fuerit, delationes & detractiones huiusmodi fieri non admittat, sed potius prohibebit. Item quod omnia bona Ecclesiarum Gnezneñ. Vvladislau. Ploceñ. Posnañ. Prælatorum, Abbatum, Monasteriorum, Conuentuum, & aliarum quarumcunq; pe sonarum Sæcularium & religiosarum, quæ sunt in Terris Ordinis sita, debent circa Iura omnia tàm Ecclesiastica, quàm Sęcularia, & omnes antiquas cõsuetudines, quæstus, decimas, Castra, Villas, prædia, Curias, & alias utilitates, emolimenta, & prouentus, quibuscunq; nominib. nuncupentur, cõseruari, nec aliquibus nouis cõsuetudinibus seruitijs & oneribus aggrauari. Quodq; eadem bona non alienentur, nec ꝓ eorum alienatione instetur per Partes, sine consensu Prælatorum speciali. Omnes aũt census, decimas, prouentus & alias obuentiones qualescunq; in Terris Ordinis consistentes, quos & quas Magister & Ordo prędictis Reuerẽdiss. patrib. dñis Archiepiscopo Gnezñ. Vvlad. & Ploceñ. Episcopis, alijsq; Prælatis Sæcularib. et Regularib. Regni Pol. per biennium subleuauerat, plenè & integrè restituant, & restitui faciãt: medietatem infra hinc ad festum Purificationis Mariæ: Reliquam aũt partem ad festum Paschæ proximè nunc uenturum in Ciuitate Thoruneñ. Item de Limitibus Ducũ Mazouiæ hoc statuimus, quia remanere debent circa Literas quas habent. Et similiter qui in Literis nostris & Ordinis super eisdem Limitibus continentur, & ubi in Literis limites descripti non fuerint, ad eosdem firmandos pręfati Duces suos Consiliarios destinare debent, similiter & Ordo. Quę uerò Partium euidentiori testimonio, uel alijs legitimis probationibus suos limites probauerit, & suas esse granicies docuerit: hæc remaneat circa ipsas. Et in casu quo utraq; Partium granicies & limites legitimis probationibus probare non posset, stabit in optione Magistri, an uelit iurare pro eisdem graniciebus uel dominum Ducem admittere ad iuramentum pro eisdem. Cum Duce autem Boleslao limites alias ut prius facti, pro quibus non est discrepantia, renouentur. Item Terræ Samogitarum & Sudorum propter bonũ pacis debent apud nos & Regnum Pol. ac Ducatum Lithuaniæ sub limitibus suprascriptis remanere perpetuè & in æuum. Item à fine limitum Ducum Mazouiæ incipiendo à flumine Lyk, & uado dicto Kamyonibrod, qui iacet in superiori parte eiusdem fluminis Lyk, altius quam isti lacus Brayuo, Thoczylovv: & ab illo directè eundo per solitudinem usq; ad locum qui dicitur Rohoth, ita quod medietas eiusdem lacus remaneat in Terris domini Ducis Lithuanię, & reliqua medietas in Terris Ordinis, & ab illo lacu directo tramite per desertum usq; ad quandam arcam dictam Mernusk, et à Mernusk eundo directè usq; ad lacum qui uocatur Dvvischicz: Ita tamẽ quod idem lacus remaneat totus in parte Ordinis: Et ab eo lacu quo directius iri potest ad ortum seu summitatem fluminis dicti Lepnicza (per) eundem fluuium descendendo usq; ad consumationẽ eius, ubi intrat in fluuiũ Scheschupa, procedendo per solitudinẽ usq; ad rippã fluminis Memel, & ex opposito fluminis dicti Svvyanta, ubi idem fluuius Svvyantha intrat fluuiũ Memel prædictũ: Et hoc quo ad Terrã Sudorũ, tandem (per) fluuiũ sursum ascendendo per duo milliaria, & ab illo loco (per) illum fluuiũ descẽdendo, transeundũ est per solitudinem quo directius iri potest usq; ad fluuium Iura: Relinquendo fluuiũ Memel in sinistro latere ubiq; per duo milliaria, Et dictum fluuiũ Iura ascẽdendo unũ milliare, A quo loco Iura fluuius deserendus est; et transeatur per solitudinem, relinquẽdo fluuios Memel, & Rußna lacum qui dicitur Hap, et Castrum Memel in Samagitto Klupedo appellatum, undiq; à sinistro latere per tria milliaria: & sic transeundum est usq; ad littus Maris salsi. Et hæ sunt granicies Terræ Samogitarum & Prußiæ. Inter Liuoniam uero, Samogitiam, & Rußiam limites sunt incipiendi à flumine dicto Helge, ubi dictus fluuius intrat mare, per eundem fluuium ascendendo sursum ad antiquos limites inter Samogitiam, Lithuaniam, Rußiam ab una, & Liuoniam ab altera partibus, tentos & obseruatos. Non tamen ad illos limites qui signati sunt eo tempore quando Ordo Terram Samagitarum tenuerat, sed ad illos qui antiquitus inter Terras prædictas sunt seruati. Item datia siue exactio Funtovvczol super quæ priscis tempo-

temporibus & hactenus controuersia inter Magistrum & Ordinem, ac Mercatores Terrarum Regni Pol. uertebatur, & semper pendebat ex certis causis indecisa, talem ponimus ordinem: Quod Mercatores Regni præter alia quæcunq; grauamina & solutiones in posterum imponendas, quibuscũq; nominibus censeantur, respondeant Ordini de eadem duntaxat, si quando illos contigerit cum bonis suis in nauibus proprijs nauigare ultra mare. Ita tamen, Quod si Ciuitates maritimæ libertatæ & solutæ uia Iuris fuerint ab eadem, quod Ciues, Mercatores, & Indigenæ Regni & Terrarum Polon. Lithuaniç, Mazouię, & Rusię à solutione quoq; huiusmodi sint liberi & excepti. Et illa omnia ab eis, à tempore quo pręsens pax perpetua est firmata, ratione huiusmodi exactionis sunt recepta, integraliter restituentur per Ordinem prædictis Mercatoribus Regni uiceuersa absq; recusatione & renitentia: qualicunq; interruptione, cõsuetudine, præscriptione, & diuturnitate temporis non obstante: Si uero per concordiam extincta fuerit, ad restitutionem receptorum mimine teneantur. Aliæ autem omnes et singulæ exactiones quibuscunq; nominibus uocitetur, à Mercatoribus, & Terrarum Regno Pol. subiectarum ut præfertur indigenis, in Terris Magistro & Ordini subiectis. Et specialiter exactio quædam dicta Lobegalth, et Firhen nullatenus de cœtero imponantur. Item liber sit trãsitus & uia omnibus Mercatoribus & Incolis Regni Pol. & Terrarũ Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, Rusiæ, & Stolpeñ. cum suis mercantijs, frumentis cuiuscunq; grani, & rebus quibuscũq;, & cuiuscunq; conditionis uel maneriei existant, sine impedimento uel angaria per Terras, & maria, aquas, & flumina quæcunq; ascendendo, in & ad Regnũ Pol. Terras Lithuaniç, Samogitarũ, Mozauiæ, & Rusiæ: & descendendo per Terras dominiorum Ordinis, & per ipsa flumina seu aquas usq; ad maria et transmare in nauibus uacuis siue oneratis, magnis siue paruis, absq; aliquo arresto & impedimento Ciuitatum seu Oppidorum, et specialiter circa Thorun, quocunq; & quotiescũq; uoluerint. Quas quidem merces, frumenta, & res, ut præscriptum est, si præfati Mercatores siue Incolæ Regni nostri Polon. & Terrarum suprascriptarum, ducentes, uendere aut stare in aliquo locorum seu Ciuitatum ad portum, seu rippam prędictarum aquarum siue maris situatorum, siue situatarũ uoluerint, est, & debet esse in ipsorum arbitrio & uoluntate. Si uero uendere noluerint, possunt absq; omni impedimento ire seu ascendere uel descẽdere quo eis placuerit cum rebus prædictis ut superius est expressũ. Item si aliquãdo contigerit quod subditi nostri tam Spirituales quam Sæculares cuiuscunq; conditionis existant, status uel ordinis, uolendo pacis perpetuæ præsentis concordię fœderibus contraire, uel alijs causis legitimis occasione prędicta emergentibus fortasse indignationẽ nostrã incurrerent, & formidine pœnæ ac metus qui cadit, in constantẽ, recurreret ad Magistrũ & Ordinẽ, exposita causa metus tenebiť Magister & Ordo talẽ & taliter ad dominia Ordinis fugientẽ suscipere, & fouere, ipsumq; fugientem ad iusticiam exponere, causamq; sui recessus corã nostra Maiestate per suas Literas uel nuncios allegare: ita quod nos post intimationẽ Magistri & Ordinis tenebimur in termino competẽti circa limites de parte nostra duos Barones aut Milites de nostris ponere, & Magister de suis totidem: Qui taliter ex utraque Parte electi, cognita sui recessus causa, debebunt de ipso bonam facere iusticiam, & iuxta merita causæ coram eis introductæ, tali personæ fugienti de pace & securitate per declarationem suam apud nostram Regiam Maiestatem cum bonis conditionibus assecurationi suæ prouidere. Ita quod nos propter hoc, contra personam prædictam fugientem, ad aliquam ultionem, parendo declarationi illorum Iudicum, electorum, non cõsurgamus: Sed eum pristinis fauoribus, sicut & cœteros subditos complectemur. Item & subditi nostri, & Magni Ducis, et Terrarũ nostrarũ prædictarum, undecunq;, & cuiuscunq; gradus, status, uel conditionis fuerint: qui causa negociationis uel alia ad Terras nostras Prusiæ, Lithuaniæ, uel aliâs uenerint, per nos & subditos nostros, ac extraneos cuiuscunq; gradus, status, aut conditionis fuerint minimẽ impeti, cõueniri debent, uol arrestari: sed in Polonia, Lithuania, Mazouia, Rusia, seu Terra Stolpẽsi quid Actionis habuerint iuxta Terrarum Iura municipalia huiusmodi contractionis sopiantur. Delinquens tamen in loco delicti depræhensus, & contrahens de contractione recenti in loco contractus poterit conueniri. Sed si de loco ubi contraxit recesserit, publicè uel occultè, coram Iudice suo conueniatur. Item si fures, incendiarios, uel alios malefactores quoscunq; de dominijs Regni nostri quibuscũq; ad Regnum nostrum, Ducatus, & Terras nostras prædictas fugere contigerit: extunc Terrigenæ & quorum interest, de Terris & dominijs Regni nostri licenter eosdem sine omni impedimento insequi liberè ubicunq; poterint. Quibus etiam Capitanei, Tenutarij, Terrigenæ, Iudices,

Officiales, & subditi dominorum nostrorum præfatorum quicunq; super hoc fuerint requisiti, debēt pstare auxilia, cōsilia, & fauores ut malefici huiusmodi capiant: captiq; iuxta Iura municipalia Regni nostri legitimè puniantur. Et si capi nō poterint in Regno & Terris nostris sæpe dictis per nos & subditos nostros, ut aliàs nullatenus sustineantur seu foueantur. Teneanturq; utraq; Pars illis sine fraude & dolo in suis dominijs incolatum prohibere, aut in metis Terrarum, quos huiusmodi tangit negocium, exhibere de eis iusticiæ complementum. De malefactoribus autem de Terris Ordinis Prussiæ & Lithuaniæ ad Reg. nostrum confugientibus similis æquitas habeatur. Item neutra Partium debet aliquē, uel aliquos etiā subditos alterius Partis in suis dominijs fauore ac tolerare, qui alteri Parti, eius subditis, aut subdito diffidare uelit, aut uelint, ac diffidant, damna irrogant, seu infidelitatem commiserint, uel alias graues inferrent molestias, imò & inimicis Parti aduersæ adhærere possint: eos per Terras suas permittere in præiudicium & offensam alterius sine dolo & fraude quoquomodo. Item omnes coadiutores & adhærentes qui in fauorem nostri & Regni nostri Pol. coadiutorum, & subditorum nostrorum, Magistro & Ordini Prussiæ diffidarunt, & ab omni impetitione Magistri & Ordinis prædicti sint liberi & soluti. Item omnes Apostatæ Ordinis prædicti in Regno nostro, & Terris Lithuaniæ, Samogitarū, Mazouię, Russiæ, & Stolpeñ. & alijs dominijs Regni nostri & Terrarum prædictarum commorantes, ne diutius in suis peccatis tolerentur: de Regno nostro & dominijs nostris prædictis per nos & Officiales nostros exire cōpellantur, & deinceps ij & alij in eisdē nullatenus foueantur. Item quod nullus Mercator seu alius homo cuiuscunq; conditionis existat, aut bona ipsius, propter delictum seu debitum alterius arrestetur, uel turbetur, nec etiam captiuetur. Item si Victores & aurigæ bona seu merces Mercatorum pro precio ducentes telonea seu loca datiarum præterierint, ipsi duntaxat in rebus & equis proprijs puniantur. Et quod propterea bona Mercatorum non debent occupari, nec detineri. Item Illustris princeps dominus Boguslaus Dux Stolpeñ. ab una, Magisterq; & Ordo prædicti ab altera partibus, ad distinguendum et reformandum limites inter Ducatum Stolpeñ. prædictum & Terram Ordinis in Pomerania nuncios ex utraque mittant in festo Ascensionis domini proximè nunc futuro, ubi dum conuenerint Pars domini Ducis eliget duas aut tres personas de parte domini Magistri & Ordinis. Et è cōuerso dominus Magister & Ordo duas aut tres personas similit̄ de parte Ducis: Quæ personæ sic electæ præstito corporali iuramento, uisis Partiū Iuribus, Literis, aut legitimis documentis, differentias huiusmodi, si commodè poterint, terminabunt. Si uerò non possent, extunc eligent unum unanimi consensu pro Iudice: qui habendo Deum & Iusticiam præ oculis, quæstionem prædictam inter Partes iudicialiter, quāto breuius poterit, terminabit. Cuius decisioni Partes beneuolè obediēt & parebunt. Item ut huiusmodi pacem perpetuam & concordiam sub certiori attentionis firmitate et robore custodiamus & seruemus, promittimus sine dolo & fraude, sub fide & honore, quod ad nullius uiuentis hominis requisitionem, inductionem, suggestionem, persuasionē, uel mādatum, etiam quacunq; dignitate præfulgeat, Papali, Imperiali, uel Regali, aut cuiuscūq; congregationis legitimè personarum Ecclesiasticarum uel Sæcularium debebimus uel poterimus contrauenire ipsis in toto uel in parte, expressè, manifestè, uel occultè, p se seu alium uel alias quascunq; personas submissas, Spirituales uel Sæculares, neq; eas taliter, aut quocunq; modo alio uiolare: Etiam si Imperator personaliter cum exercitu se cōtra nos, Regnum nostrum, aut Magnum Ducatum Lithuanię moueret. Non debebimus ei, nec successores nostri assistere, ope, consilio, auxilio, uel fauore. Item ut omnia præmissa certiori cautela munita iugiter permaneant, & ut Pars cōtra Partem metu animaduersionis præsentis concordiæ ad bella, & prælia non consurgat: statuimus decernētes, Quod nostri prælati, Milites, Nobiles, Ciues, & tota communitas debeat & teneatur Terrarum Regni Pol. Prælatis, Baronibus, Militibus, Nobilibus, Ciuibus & toti communitati. Dare certas nostras Literas, & pares siue reuersales ab ipsis sub eadem forma recipere, quas tam nos, q̄ præfatus Ordo utrisq; subditis nostris dare, pmittimus, & debemus, ipsiq; subditi nostri easdem subditis domini Magistri & Ordinis, & è conuerso subditi Ordinis subditis Regni nostri dare & repræsentare tenebunt̄ in termino sub his, uel similib. uerbis. Quod si nos uel successores nostri stante huiusmodi pace perpetua, Magistro aut Terris Ordinis uellemus aut conaremur huiusmodi guerras aut bella mouere, nō debēt nobis subditi nostri cōsentire, nec in hoc obedire, aut parere. Imo erūt ab omnib. nostris homagijs, iuramētis, & subiectionib. liberi et soluti, donec in hoc casu nos ad obseruationē huiusmodi pacis ppetuę reuertemur.

Item

Item si aliquæ nouæ dissensiones, displicentiæ, damna, siue discordiæ inter nos, Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, Terras Russiæ & Stolpeñ. ex una: ac Magistrum & Ordinem prædictum tam per Russiam quam Liuoniam emerserint, uel aliqua Partium præsenti concordiæ suadente diabolo contrauenire quouis modo præsumpserit. Ex tunc Pars læsa alteri tenebitur & debebit Nuncijs aut scriptis huiusmodi iniurias & displicentias seu aliquod præmissorum significare. Et tandem ambæ Partes efficere & procurare sine dolo & fraude quod Consiliarij ipsarum Partium ad certos locum, & diem conueniant competentes, qui huiusmodi displicentias & iniurias secundum Deum & Iusticiam, omni fauore & odio postpositis, tractent, cognoscant, terminent, & decidant.

Item omnes uiolationes Treugarum, pacis, fœderis, stipulationum, & contractuum si quæ inter Partes prædictas in guerris prædictis accidissent: uigore præsentis concordiæ cassamus, & annihilamus.

Finiunt articuli ex Priuilegio Ducatuum Mazouiæ de pace Bresteñ. sumpti.

SIGILLA PENDENTIA AD LITERAM PACIS PERPETVAE.

SIGILLVM Maiestat. Regiæ.
Item Magni Ducis Lithuaniæ.

SIGILL. DVCVM MAZ.
Semouiti.
Kazimiri.
Vvladislai.
Boleslai.

SIGILLA
Item quatuor Ducum Lithuaniæ.
Item Boguslai Ducis Stolpeñ.

SIGILLA ARHIEPISCOP.
Gnezneñ.
Leopolieñ.

SIGILLA EPISCOP.
Cracouieñ.
Vvladislauieñ.
Ploceñ.
Posnanieñ.
Vilneñ.

SIGILLVM
Item Castellani Cracouieñ.

SIGILLA PALATINO.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calissieñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislau.
Vilneñ.
Troczeñ.
Ploceñ.
Varssouieñ.
Leopolieñ.
Cameniceñ.
Belzeñ.

SIGILL. CAST.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calissieñ.
Gnezneñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislau.
Miedzyrzeceñ.
Vilneñ.
Troczeñ.
Ploceñ.
Dobryneñ.
Czyrneñ.
Varssouieñ.
Leopolieñ.
Camenec.Rus.
Camenec.Pod.
Lublinensis.
Voyniczeñ.
Byeczensis.
Radomiensis.
Landensis.
Rosperieñ.
Brzezineñ.
Konarieñ.
Rupineñ.
Gostineñ.
Raueñ.
Szochacouieñ.
Cziechonou.
Koualeñ.
Krussvicieñ.

SIG. OFFIC.
Marsch.Reg.
& Officialium
Regni Polon.

SIG. SVCC.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calissieñ.
Gnezneñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislauieñ.
Ploceñ.
Czyrneñ.
Varssouieñ.
Leopolieñ.
Cameneceñ.

SIGIL. VENATOR.
Brzesteñ.
Czyrneñ.
Vvladislauieñ.
Varssouieñ.

SIG. GLADIFEROR.
Cracouieñ.
Siradieñ.
Posnanieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.

SIG. SVBDAPIFER.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Sandomirieñ.
Calissieñ.
Gnezneñ.
Siradieñ.
Lancicieñ.
Bresteñ.
Vvladislauieñ.
Ploceñ.
Czyrneñ.
Varssouieñ.
Leopolieñ.
Dobrineñ.

SIG. SVBPINCER.
Cracouieñ.
Posnanieñ.
Lancicieñ.

Bresteñ.	Subcamerarij.	Pincernæ.
SIGIL. OFFICI. CVR.	Thesaurarij.	Incisoris.
Marschalci.	Magistri coquinæ.	Dapiferi.

Liber transitus omnibus Mercatoribus & incolis Regni Pol. & Terrarum Lithuaniæ, Samogitiæ, Mazouiæ, & Rusiæ cum omnibus mercantijs per terras, maria, & trans mare in perpetuum per Terras Cruciferorum tam Prussiæ, quàm Liuoniæ permittitur.

FRater Paulus de Ruszdorff Ordinis beatæ Mariæ domus Teuthonicorum Hierosolym̃. Magister generalis, Significamus tenore præsentium uniuersis. Quomodo inter cætera nostræ synceritatis & benignitatis studia, quæ ad subditos & subiectos dominiorum Ordinis nostri quadam humanitate libẽter gerimus, diebus, noctibusq; meditantes in animo fatigamur, ut ipsis tranquillitatis remedia, pacis dulcedinem & requiem procuremus opulentam. Igitur conuenientibus nobis unà cum Prælatis & Præceptoribus, cæterisq; Ordinis nostri fratribus, ac strenuis Militibus, & prouidis Ciuibus, fidelibus nostris dilectis infra scriptis, feria sexta in crastino Ascensionis Christi & diebus sequentibus, in Ripa fluminis Visla, in hæreditate Nyessoua Vvladislau. diœc. ex opposito Oppidi nostri Thorun ex una: & Sereniss. Principe, Magnificoq; dño VVLAdislao REge Pol. &c. factæ, & initæ, contentos ipsis articulos præfatæ concordiæ in nullo penitùs contrauenientes, sed ipsos magis ac magis approbantes & confirmantes per capitula, distinctiones, & clausulas infra scriptas, declarauimus & elucidauimus ac tenore præsentium elucidamus. In primis si quidem. Quod uia libera est, & debet esse, omnibus Mercatoribus, & incolis Regni Pol. & Terrarum Lithuaniæ, Mazouiæ, Rusiæ, & Samogitarum transeuntibus cum eorum mercantijs & rebus quibuscunque per Prussiam & Liuoniam & alias Terras Ordini subiectas, antiquis tamen teloneis & depositis siue modis deponendi merces consuetudinibus, & obseruantijs alijs semper saluis, prout in articulo octauo Literæ unionis, & concordiæ perpetuæ quæ sic incipit. Item omnes Mercatores, &c. est expressum. Item liber sit transitus & uia omnibus Mercatoribus & Incolis Regni Pol. & Terrarũ Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, & Rusię cum suis mercantijs, frumentis cuiuscunq; grani, & rebus quibuscunq;, & cuiuscunq; conditionis uel maneriei existant, sine impedimento, uel angaria per Terras, & maria, aquas & flumina quæcunq; ascendendo in & ad Regnum Polon. Terras Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, & Rusiæ: & descendendo per Terras dominiorum Ordinis nostri, ac per ipsa flumina seu aquas usq; ad maria & trans mare in nauibus magnis siue paruis in perpetuum, quocunque, seu quotiescunque uoluerit: quas quidem merces, frumenta, & res, ut scriptum est, Si præfati Mercatores seu incolæ Regni Pol. & Terrarum supra scriptarum ducentes uendere aut stare in aliquo locorum seu Ciuitatum ad portum seu ripam prædictarum aquarum siue maris situatarum, uel situatorum uoluerint, est, & debet esse in ipsorum arbitrio & uoluntate. Si uerò uendere noluerint, possunt absq; omni impedimento ire seu ascendere, uel descendere quò eis placuerit cum rebus prædictis, ut superius est expressum. Item de datia, Pfundtzol uulgariter dicta, Consiliarij domini Regis prædicti proposuerunt. Quomodo prædicta Datia sit noua, & deposita fuerat, neque eo tempore extitit, quando pax & concordia est facta & firmata, neque prædicta Datia imposita fuit ad longa tempora, sed tantum ad pacificandum mare eo tempore quo Regina Daciæ Margaretha cum Alberto Rege Suetiæ tenuit guerram. Ex aduerso Consiliarij Ordinis nostri dixerunt, quod hoc teloneum Pfundtzol fuit ante istam pacem & concordiam perpetuam, nec unquam fuit depositum, nec articulus in litera concordiæ positus continetur, quod aliqua telonea deberent deponi: Sed demonstrat, quod nulla noua telonea sunt instituenda: propter quam discrepantiam & dubium sic est conclusum. Quod de cætero prędicta Datia Pfundtzol, & eius solutio suspendatur, & sit suspensa: nec ad ipsius solutionem Mercatores duntaxat & Incolę Regni Pol. & Terrarum prædictarum teneantur, tamdiu quousque cognoscatur & discutiatur, an secundum dispositionem & tenorem Articuli octaui, à capite de quo supra est facta mentio, debeat deponi, quo ad Mercatores & Incolas Regni Polon. & Terrarum prædictarum. Item quod omnes Mercatores & Incolæ Regni Polon. & Terrarum Lithuaniæ, Samogitarum, Mazouiæ, & Rusiæ, à solutione cuiusdam pecuniæ uulgariter Lobegeld nuncupatæ, quæ à frumento in

Gdansk

Gdansk recipiebatur, perpetuò sint liberi & exempti, nec ad eius solutionem de cætero teneantur. Item omne Mercatores & Incolæ Terrarum & dominiorum Ordinis nostri in Terris Regni Polon. duntaxat, Dobryneñ. Cuiauieñ. Lancicieñ. Siradieñ. & in Polonia in Ciuitate Gnezneñ. tantum liberè possunt pannos uendere, & per ulnas incidere in foris annalibus Ciuitatum seu Oppidorum prædictorum: possunt etiam emere & ducere frumenta, pecudes, & pecora ac quascunque alias res in foris septimanalibus quibuscunque. Item quod teloneum & depositum uulgariter Niderloge, circa Landisberg, & Castrum in noua Marchia, quæ dicuntur de nouo imposita, suspendantur: nec à Mercatoribus & Incolis Regni Pol. exigantur seu recipiantur: sed dentur ad fideiussoriam cautionem tamdiu quousq; dominus Rex, & nos Magister ad limitādum granicies inter Poloniam & nouam Marchiam nostros Nuncios transmittemus, & ibidem nos Magister & Ordo prædicti recepta primitus informatione & impositione nouitatis telonei & depositi prædictorum per dictos nostros Nuncios, id quod nouum, & inconsuetum fuerit deponemus & tollemus. Item de uectura salis, de Prussia per Terram Dobrineñ. suspensum est usque ad responsionem domini Regis Poloniæ, &c. In quorum omnium testimonium & euidentiam pleniorem Sigillum nostrum præsentibus est appensum, præsentibus & tractantibus Reuerendis in Christo patribus & dominis dominis Iohanne Culmeñ. Gerhardo Pomeranieñ. Ecclesiarū Episcopis, Venerabilibus & Generosis Ordinis nostri fratribus Luduigo de Landsze Marschalco supremo Henrico Holt supremo hospitalario in Elbingo, Nicolao Iorlicz supremo Trapiario in Krisburg, Martino Kemerater in Thorun, Iodoco Hoenkirchen in Tuchola Cōmendatoribus. Egregijsq; & Religiosis Ordinis nostri professis. Actum & datum in Ripa fluminis Visla in hæreditate Nyessoua Vvlad. diœc. ex opposito Oppidi nostri Thorun, feria quarta infra octauas Ascensionis Christi. Anno Domini. 1424.

Cum Vvladislaus Iagel. tandemq; Kazimirus suus filius Terras Prussiæ per Cruciferos de corpore Regni occupatas uterq; eorum recuperarat, & eas reuniuit suo corpori Regni, à quo per Ordinem dismembratę erāt, restituendo eas ad corpus Regni: suæ incorporationis Literas dedit, habenturq; in Terris Prussiæ pro Priuilegijs Terræ, de quib. infrascripta pūcta sunt trāsumpta: quæ licet sint in Priuilegio incorporationis Terrarum, quod habetur in Thesauro Regni: Tamen quia nonnulla sunt hic quæ in Priuilegio incorporationis non uidentur contineri. Idcirco præsentia puncta scienda sunt propter iustitiam incolarum Pruss. ad quod communiter se referre consueuerunt.

PROmittentes insuper pro nobis & hæredibus successoribus nostris. Quod præfatos Barones, Nobiles, & Ciues, & singulos incolas Terrarum nostrarum prædictarum Prussiæ, in Iuribus, libertatibus, Literis, munimentis eorum, quæ à Principibus Spiritualibus & Sæcularibus Regibus & dominis Terrarum prædictarū obtinent, conseruabimus, fouebimus, defendemus, nec unquam ea uiolabimus, aut præuaricabimur, aut uiolari, aut præuaricari quomodolibet permittemus. Si autem alicui Ciuitati, uel priuatæ personæ Priuilegium amissum fuerit, aliud de consilio Consiliariorum Terrarum illarum gratiosè dabimus & largiemur: dum modo in hæreditatis & bonorum, quorum à nobis petetur Literalis innouatio, petens fuerit in pacifica continua & præscriptionem habeñ. possessione. Vt autem nostræ libertatis, æquitatis, & iustitiæ dexteram in his subiectionis eorum & nostræ acceptionis fœlicibus dante Domino primitijs sentiant, in uniuersos & quemlibet eorum effusam, & immutatione Principum cōmutatam etiam & sublatam depræhendet oppressionē, datiam quæ in uulgari Fundczol dicitur. Item omnia telonea in aquis, & terra, noua & antiqua obseruātia in Terris duntaxat Prussiæ quomodolibet instituta. Item in Terra Pomeraniæ Exactionem siue datiam, quæ portus aliás Marszard ueteri institutione Ducum Pol. uocabatur, Regia munificentia tollimus, abrogamus, deponimus, ac solutionem illarum temporibus perpetuis resoluimus, dimittimus, & relaxamus, in ullo unquam tempore per nos aut successores nostros Reges Polon. ex quacunq; causa aut occasione instituendam aut imponendam.

Item

Item licet Magister & Ordo occupatione Terrarum prædictarum omnia bona & merces quarumcunq; manerierum, diuina permissione naufragium in mari passorum, uelut propria ex naufragio, quasi Iuris sui facta occupabant: Nos tamen qui Rex Catholicus sumus, & sorte huiusmodi & naturali, & diuino Iure, sedisq; Apostolicæ decreto damnata, uelut crudelem & iniustam execrantes, pollicemur, quod res et bona cuiuscũq; ponderis, aut ualoris existant, earum personarum quæ maris naufragio periclitabuntur, nunquam per nos aut Officiales nostros uelut nostras, aut Iuris nostri petemus aut requiremus, sed illas absq; aliquali diminutione per eos quorum ante naufragium fuerũt, aut eorum propinquiores, demonstratione euidenti propinquitatem probantibus, colligendas, & in usus conuertendas beneplacitos decernimus: contrariæ consuetudini aut Iuri, uel potius corruptelis pro nobis, & successoribus nostris renunciando. Nisi forte nullus bonorum huiusmodi extaret iustus hæres & successor, quoniam in casu illo bona ex naufragio habita nostræ potestati uolumus subiacere. Item omnes militares Nobiles, Ciues, et Incolas Terrarum prædictarum in ius, conditionem, & proprietatem Regni Pol. translatos & inuisceratos, hac etiam prosequimur prærogatiua. Quod Dignitates & Officia hactenus illic consistentia & imposterum constituenda. Item tenutas Ciuitatum et locorum in Terris prædictis nulli extraneo aut forensi, sed proprio indigenæ iuxta obseruantiam aliarum Terrarum Regni nostri conferemus. Item omnes causas notabiles dictas Terras concernentes cum Consiliariorum consilio Terrarum prædictarum tractabimus, terminabimus, & definiemus. Item Terras prædictas sub nostro regimine & Regni Pol. corpore consistentes in suis antiquis gadibus, limitibus, terminisq; conseruabimus, tuebimur, & defendemus, nec terminos & gades Terrarum ipsarum in aliquo diminui, uel periclitari, uelut Regni nostri partes indiuiduas ullatenus patiemur. Item cum Terræ ipsæ & homines ipsas incolentes uarijs hactenus Legibus siue Iuribus uidelicet Maydeburgeñ. & Culmeñ. Polonicali, hæreditario, & Pruthenico, in decidendis quibusuis & eorum quæstionibus & administratione iusticiæ utebantur: quod etiam illis sub nostro principatu & regimine uolumus firmum esse & perenne, ea licentia attributa, ut liceat cuicunque de uno Iure in aliud, sine tamen aliorum præiudicio quo uoluerit transmigrare. Item cum monetæ, iustam, fidelem, ligam, pondusq; habentes, cussio, Terrarum quamlibet, uehementer, & Nobilitatem fœcundet: uolumus, ut in quatuor locis Terrarum prædictarum uidelicet Thorun, Elbing Gdansk & Konigsberg, duntaxat guerra durante, fidelis & iusta, imaginem nostram & subscriptionem tituli nostri continens, cudatur moneta: præfatorum Militarium, Ciuium, Terrarum prædictarum impensis. Pace autem suffragante & habita, tantũ in Thorun & Gdansk sine præiudicio priuilegij Thoruneñ. Ciuitatis, nostris Regijs cudantur impensis. Prouiso tamen quod Moneta ipsa in pondere & grano, & liga debita nullatenus minuatur. Item, quia nos pro bene gerendis rebus dominorum in uaria sæpe loca à Terris prædictis distantia necesse est facere descensum. Ne igitur per nostram absentiam Terræ ipsæ aliquod cõtrahere possent periculum, uel periclitationem, Nobiles uiros pro illius tuitione & gubernatione, de eorum legalitate, fide, & merito confisi, ad nostræ duntaxat beneplacitum uoluntatis, ac cum consilio Prælatorum, Consiliariorum, Ciuitatum maiorum prædictæ Terræ deputabimus: ad quos in nostri absentia super quolibet defectu & euentu habeatur recursus, prouidentia, prouisione, auctoritate et decreto eorum supplendus, & emẽdandus. Item Mercatoribus Terrarum prædictarum Prusiæ in Regnum Ducatus & dominia nostra uenientibus hanc prærogatiuam & libertatem de cœtero uolumus conseruari, ut quotiens illos in quæcunq; loca, Ciuitates, & Oppida Regni dominiorum nostrorum uenire cum mercibus eorum, cuiuscunq; speciei uel maneriei existãt, contingat: licitum eis huiusmodi merces in loca, testudines, & cameras, aut tecta (quorum illis libera præstari debet arendatio) deponere, & pro suo arbitrio exponere in uenalitatem, stratasq; omnes uersus Hungariam, Russiam, Morauiam, Slesiam, Austriam, Saxoniam, Valachiam liberas habeant, despositis tamen teloneis et stratis antiquitùs Ciuitatum, Regni & dominiorum semper saluis. Harum quibus Sigillum nostrum est appensum testimonio Literarum. Actum Cracou. feria quarta Cinerum. Anno domini 1454. præsentibus ibidem Reuerendiss. in Christo patribus & Magnificis dominis Sbigneo Dei gratia tituli S. Priscæ, Præsbytero Cardinali, & Cracouieñ. Iohanne Vvladislau. Andrea Posnanieñ. eadem gratia Episcopis. Iohanne de Czyzovv Cracouieñ. Luca de Gorka, &c.

Iuramentum Magistri generalis in Prussia, & Commendatorum eius.

EGo L. Magister generalis Ordinis sanctæ Mariæ Virgin. Teuthonicorum, Princeps, & Consiliarius Regni Pol. Iuro quod ab hac hora & deinceps fidelis ero Sereniss. Principi dño K. Regi, & successorib. suis Regibus, & Regno Pol. & profectum illorum fideliter procurabo, & negotijs Regis, & Regni fideliter consulā, & secreta quæ mihi qualitercunque communicata fuerint in eorum detrimentum nulli pandam: pacem insuper perpetuam in omnibus suis conditionibus & articulis obseruabo & custodiam. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Forma Iuramenti per Consiliarios Terrarum Prussiæ, secundum Ius & necessitatem Terræ.

IVro, quod nunquam scienter ero in consilio, auxilio, aut facto in tuam læsionem, iniuriam, aut contumeliam, aut honorem quem habes uel habiturus sis, & si contra aliquid audiuero pro posse meo, ut non fiat impedimentum præstabo aut tibi quanto citius potero nunciabo, secreta mihi manifestata sine tua licētia nemini pandam, uel per quod pandatur faciam. Similiter tibi & Reipub. cōsulam prout uidebitur magis expedire, & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter, quod pertinet ad tuam uel Reipublicæ contumeliam, uel iacturam.

Forma Iuramenti inscripti quo Consiliarij Terrarum Prus. in medio consilij iurant.

EGo A. Iuro Serenis. domino, dño Regi Pol. &c. & successoribus suis fideliter cōsulere pro honore & statu suo Regali, ac prouentibus suæ Maiestatis, ac pro communi bono Terrarū Prussiæ & Regni Pol. consilium suum secrete tenere, & eū in omnibus præcustodire. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Consules Ciuitatum earundem & Terrarum ac Nobilium communitas in solio Maiest. iurabunt, forma inscripta.

EGo N. Iuro. Quod Serenis. Principi & dño, domino A. Regi Polo, &c. & suis legitimis successorib. Regibus, primocꝫ coronatis, fidelis ero suæcꝫ Serenitatis honorem, statum Regium, & commodum Reipub. Coronæ, & Terrarum Prussiæ pro posse meo procurabo, suam Serenitatem de omnibus dānis quæ sciuero, auisabo: & ea manifestabo fideliter. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Capit. & Tenutarij Terr. Prus. sic iurant.

EGo B. Iuro. Quia fidelis ero in Castro Tenutæ meæ, illudcꝫ seruabo fideliter Serenis. Principi & dño, dño &c. Regi Pol. & suis legitimis successorib. Regibus Pol. trāquilitatē, & securitatē uiarū, & iustitiam tuebor & generali seu supremo Terrarum Prussię officiali obediēs ero. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Iuramentum Burgrabij Gedanen.

EGo N. Iuro quia fideliter Ius Regium tuebor, & quicquid ad Ius & personam Maiestatis Regiæ pertinet, attendam, & attentabo, agam, & procurabo, ut æquē benē pauperi, sicut diuiti Iustitia ministretur. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Nicolaus Episcop. Varmien. cum suo Capitulo facit obedientiam Kazimiro Pol. Regi, successorescꝫ suos ad eam faciendam Regibus Pol. pro tempore existentibus astringit, & obligatos facit: Iuramentorumcꝫ modum & formam per eos ipsos successores suos Episcopos, Prælatoscꝫ & Canonicos ac quamcuncꝫ personam Ecclesiasticam beneficiatam Ecclesię & dioec. Varmien. circa receptionem beneficij cuiuslibet faciendorum dat & inscribit, contentacꝫ omnia in Inscriptione pacis perpetuæ facere promittit.

IN nomine Domini Amen. Ad perpetuā rei memoriā. Nos Nicolaus Dei & Apostolicæ sedis gratia Episcopus Varmien. Significamus tenore præsentiū, quibus expedit uniuersis, præsentibus, & futuris, hatū notitiā habituris. Quomodo destructioni bo-

norū, subditorūq; Ecclesię nostrę Varmien. quę p armorū gentes facta est, sitq; usq; eo cō dolētes, ac ipsos subditos nostros paci reddere optatæ cupientes: Recēsentes Episcopatū nostrū et Ecclesiā uigore ppetuę pacis medio Reuerēdiss. in Christo patris dñi Rudolph. Dei gratia nūc Vuratislau. tūc uerò Lauantini Episcopi sacrosanctę sedis Apostolicę Legati inter Sereniss. Principē & dñm, dñm Kazimirum Dei gratia Pol. Regē Illustris. Magnū Ducem Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæq; dñm & hæredem &c. dñm nostrum gratiosissimū ex una: necnō Magnificū & Venerabilē dñm Magistrū generalem Ordinis beatæ Mariæ Virgin. domus Teuthonicorū Ierosolim. in Prussia partibus ex altera initæ, ordinatæ, factæ, dispositę, & celebratę, Literisq; ac Sigillis atq; Iuramentis corporalib. hincinde per partem utramq; munitę & obfirmatę, de corpore inclyti Regni Pol. existere: cui hucusq; restitimus propositum nostrū reuocantes. Præfatum Sereniss. D. Regem Pol. ac suæ Serenitatis successores Reges Pol. futuros, pro nobis & successoribus nostris, cum Venerabili Capitulo Ecclesiæ nostrę prædictæ uigore mādati in certas personas hoc plenariè per ipsum Capitulū dati & concessi, quod in manibus præmemorati Sereniss. dñi Regis & suæ Serenitatis Consiliariorū reliquimus, recognouimus, recognoscimusq; p̄sentib. esse dñm & protectorē Ecclesiæ nostræ cum Castris, Ciuitatib. ac Vasallis nostris, gratiaq; à sua Serenitate cōquisita, Innitēdo præfatæ pacis perpetuæ dispositioni & ordinationi & ab ipsa in nullo descēdendo, Nos Ecclesiā, Capitulū, subditosq; nostros tā Spirituales quā Sæculares ad corpus & unionē p̄memorati inclyti Pol. Regni reuocamus, & reducimus, sub articulis infrascriptis. Ad quorū obseruationem firmiorem Nos, Ecclesiam, Capitulū, & subditos nostros, ac etiā successores obligamus: eosdem articulos perpetuò seruaturos. Quorū quidē articulorū tenor de uerbo ad uerbū sequitur & est talis. Inprimis quod quilibet Episcopus Varmien. successor noster futurus, seu alij omnes p tempore existentes, in perpetuū infra tres menses à die receptionis Literarū Apostolicarū prouisionis Ecclesiæ Varmien. tenebit, seu tenebunt personaliter uenire ad p̄sentiam Regiæ Maiestatis & suorū successorū, dū modo in Terris Prussiæ essent constituti, aut in illorū absentia in Castrū Mariemburg, & ibidem in manib. Episcopi, & nō alterius, quem ad hoc sua celsitudo designauerit, in Ecclesia maiori ad altare summū sub præsentia Palatini Mariemburgen. & Capitanei ac etiā Magistrorū Ciuium de Thorun, Elbing, & Gdano præsentium & in futurū existentiū teneantur Iuramentū facere. Quod & nos Nicolaus fecimus, sub ea quæ sequitur forma, & in Castrū præfatū descendere sub tempore descripto auisati: Casu uerò quo unus uel plures descriptorū interesse impediretur, Nihilominus in manib. dicti Episcopi corā præsentibus qui conuenirent, Episcopus seu Episcopi in futurū existentes Varmien. iurare tenebūtur in hæc uerba. Ego N. Episcopus Varmien. promitto & iuro, quod ex nunc & in antea fidelis ero Sereniss. dño meo Kazimiro Regi Pol. eiusq; successorib. Regib. & Regno Pol. tanq; dño & protectori Ecclesię meę, ac etiā Capituli: suæ Serenitati & Regno assistam, nec'non eius successorib. uti suæ Serenitatis Cōsiliarius cōtra quemlibet inimicū, cū quo nullos tractatus, fœdera, aut inducias faciā sine suæ Maiestatis cōsensu, inscriptionemq; pacis perpetuę in omnib. capitulis & pūctis ac etiā Inscriptionem p meū antecessorem dñm Nicolaū Episcopū Varmien. cū cōsensu Capituli factā inuiolabiliter tenebo, cōsiliū mihi creditū ad suæ Serenitatis damnū nō reuelabo, omnemq; machinationem quā practicari subodorauero, in p̄iudicium et cōmodū Regiæ Maiestatis successorum aut Regni, Terrarūq; & Ciuitatū Prussiæ de corpore inclyti Regni Pol. existentium, pro quib. fideliter cōsulam, pręcustodiam tempestiuè, & auisabo. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Dei Euangelica. Casu aūt quo aliquis Episcopus Varmien. pro tempore existens Iuramentū fidelitatis iuxta formā & tempus præscriptū pręstare nō curaret, Extunc Vasallis & subditis prædictę Ecclesię Varmien. licebit cum honore, & impunè ab obedientia dicti Episcopi ui iuramenti firmata resilire, & R. M. usq; quo iurauerit adherere. Item quod hinc & in perpetuum Vasalli & subditi Ecclesiæ Varmien. cuiuscunq; status & conditionis existant de Terris & Ciuitatib. tam nostri Episcopales quam Capitulares, de decennio in decennium Iuramentum fidelitatis Regię M. successoribusq; & Regno Pol. ac etiam de obseruanda pace perpetua atq; articulis in pręsenti Inscriptione contentis renouare tenebuntur, in manib. Consiliariorum R. M. ad hoc deputandorum temporib. perpetuis & æuiternis. Cuius quidem decennij initium incipiet & transibit à die pręstitionis iuramenti per præfatos Vasallos & cæteros subditos Ecclesiæ, præscriptæ in proximo faciendi. Præterea submittimus & præsentibus obligamus, Nos & successores nostros cū Capitulo Ecclesiæ nostræ Varmien. quod in futuris electionibus pro tempore existentibus siue postulationib. Episcoporū dictæ

Ecclesiæ

Ecclesiæ Varmien. Capitulares eiusdem R. Maiestati & suis successoribus personam gratam eligere tenebuntur. Item quod quilibet Prælatus & Canonicus dictæ Ecclesiæ Varmien. infra unum mensem à die receptionis suæ, siue repræsentationis in Ecclesia, alias dū modo possessionem fuerit consecutus, iurare similiter tenebuntur fidelitatem suæ Serenitati, & obseruantiam perpetuæ pacis iuxta tenorem inferius descriptum in manibus Episcop. & Capituli Varmien. qui p suas patētes Literas de cuiuslibet Canonici seu Prelati Iuramēto supremo Dignitario R. Maiest. in Prusia plenam fidem facere tenebuntur. Cuius quidē Iuramenti tenor sequitur in hæc uerba. Ego N. Prelatus uel Canonicus Ecclesiæ Varmien. Iuro & promitto, quod ex nunc & in antea fidelis ero Serenis. Domino meo, Domino Kazimiro Pol. Regi Illustris. eiusq; successoribus Regib. & Regno tanquam Domino & protectori Eccl. Varmien. Inscriptionemq; pacis perpetuæ ac Capitulorum per Dominum Nicolaum Episcopum Varmien. de consensu Capituli descriptorum inuiolabiliter tenebo. Sic me Deus adiuuet &c. Item quod tam Dominus Episcopus quam Capitulum pro tempore existentes. Aduocatum, quotiens præficere aut immutare Dominus Episcopus uelit siue Capitulum, aut administrator. Sede uacante, non alium deputent, nisi pro parte subditorum R. M. eorum etiam qui sub ditione Ecclesiæ Varmien. consistūt. Qui sic deputatus iurare similiter tenebitur Regiæ M. modo superius expresso, dum talis hoc ipsum prius non iurasset. Item casu quo Magister generalis nullo facto iuraret, siue cum Regia Serenitate hinc dissideret, & ad arma contra eum & Ordinem iam ex nunc, uel in futuris temporibus ueniretur, aut cum alijs quibuscunque hostibus. Extunc nos Nicolaus Episcopus tenebimur & nostri successores tenebuntur esse auxilio & consilio suæ Serenitati totiens, quotiens opus fuerit, sicut Consiliarius suæ Serenitatis, cum Castro, Ciuitatibus & Vasallis tam nostris Episcopalibus quam Capituli. Ita uidelicet quod sine omni contradictione Castra & Ciuitates Ecclesiæ prædictæ, gentibus Regijs pateant, & apperiātur, & singulis nos submittemus periculis, nostriq; successores se submittent, cum sua Serenitate. Nec tractatus, fœdera, uel ligas aut ullas inducias cum hostibus faciemus, ac nostri successores facient, absq; scitu & consensu R. M. & successorum eius. Item quoties beneficia cum cura, uel sine cura in diœc. nostra Varmien. uacare contigerit. Extunc circa institutionem beneficiati nos Nicolaus Episcopus & nostri successores, aut noster, & ipsorum successorum nostrorum Vicarius tenebimur, seu tenebuntur, siue tenebitur recipere Iuramentum à quolibet eorum de obseruanda pace perpetua, & tenenda fidelitate R. M. & Regno Pol. Postremò & finaliter præsentibus adijcimus. Nosq; & successores nostros obligamus, quod subditis tam nostris Episcopalibus quam Capitularibus omnibus & singulis liceat in causis militaribus, feudalibus, Ciuilibus & criminalibus siue quibuscunq; alijs Sæcularibus ad Regiam M. prouocare, in causa grauaminis, & defectu iusticiæ, quærulari, & appellare ad suosq; successores Reges Pol. temporibus perpetuis. Obseruato tamen prius ordine prouocationis in causis Ciuitatensibus ad Ius Culmen. Lubuceñ. Maideburgeñ. & cæteris quibus gaudent, in quibus eis non præiudicabitur. Hoc tamen specialiter expresso, quod quoties aliquem ad R. M. prouocare contigerit, extunc coram nobis Episcopo & successoribus nostris cautionem faciet, quatenus, casu quo appellationem non fuerit prosecutus infra tempus, per nos Nicolaum Episcopum & nostros successores iuxta causæ & circūstantiarum qualitatem limitandum, aut in causa succubuerit, pœnam amissionis causę & solutionis expensarum Parti aduersæ incurrat. Quæ omnia & singula scilicet scripta nos Nicolaus Episcopus Varmieñ. prefatus, cum Capitulo, Vasallis, & omnibus subditis nostris, firmiter, illæsè, & inconcussè tenere, exequi, & inuiolabiliter perpetuò obseruare promittimus, ac nos, successoresq; nostros, & Capitulum nostrum prædictum, cum Vasallis, & subditis Ecclesiæ nostræ generaliter uniuersis, tenore præsentium obligamus. In quorum omnium fidem & euidens testimonium præmissorum præsentes Literas nostro atq; Capituli nostri Sigillis iussimus & fecimus communiri. Datum in Conuentione Petricouieñ. generali, die Iouis quintadecima mensis Iulij alias ipso festo Diuisionis Apostolorum, Anno Domini 1479.

ARTICVLVS II.

Posteriores tractatus de pace in Prussia intra & extra confecta continent.

Cum autem bellum Pruthenicum recruduerat, Maximilianus Imperator concordias inter Regem Pol. & Magistrum Prussiæ confirmat: Quem etiam ad homagium Sigism. Regi Pol. præstandum hortatur, simulq; Gedanum, ac Elbingum ex banno dimittit.

Viennæ 1515. MAximilianus diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Germaniæ, Hungariæ, Dalmatię &c. Rex, Archidux Austrię, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes, Palatinus &c. Tenore præsentium recognoscimus, & profitemur: Quod cum inter alia quæ nobis curæ, cordiq; sunt, summopere cupiamus uera, syncera, atq; fraterna unione cæteris Principibus Christianis cõiungi, ac quantũ in nobis est, oẽs ad sanctæ pacis & cõcordię fœdera reducere, & cohortari: ut tandẽ concordib. armis & uiribus Christianis ferocissimi eiusdem nominis hostes debellari, & exterminari possent: Vt hinc quieti, trãquillitati, ac stabilimẽto uniuersæ religionis ad incrementũ & propagationem Christiani nominis consuleretur.

Cumq; Sereniss. dñs Rex Poloniæ in ea semper uoluntate fuerit, ut cum Sacra Imperiali Maiestate in optima amicitia & beneuolentia fraterna uiuat, & maneat: suamq; Maiestatẽ tanq; fratrem maiorem & consanguineum charissimum etiam obseruet, ac ueneret: Placeat igitur Maiestati nostræ Cæsareæ, ut res & negotia inter eundem Sereniss. Poloniæ Regem, & Magistrum Prussiæ, ac Ordinem suum, in ea forma & modo remaneant, quemadmodũ extant utrinq; conscripta, & obseruabãtur ab annis retroactis tempore fœlicis memoriæ Friderici Imperatoris, & Sereniss. dñi Regis Kazimiri. Nec Magistrum Prussię, eiusq; Ordinẽ subtrahere uolumus ab his quæ debent suæ Serenitati, & Regno Polon. & quæ prædecessores eius Magistri faciebant, neq; auxilium, neq; consiliũ ei præstabimus in damnum & detrimentum suæ Serenitatis & Regni sui. Item quod ad Ciuitates Gdaneñ. & Elbingeñ. attinet quæ hactenus bannis & alijs modis Iuri Sereniss. Regis & Regni Polo. noxijs grauabantur, Nos ex nunc iã easdem Ciuitates ab ijsdẽ bannis absoluimus, & liberos esse decernimus, ac idipsum Iudicio Cameræ nostræ Imperialis Literis nostris denunciabimus. Mandabimusq; ut easdem Ciuitates à præteritis bannis absolutas dimittat, & in futurum ex quibuscunq; causis ad cuiuscunq; instantiam nunquam eas audeat bannire, uel quouis modo infestare: nullumq; Iudicium contra easdem Ciuitates & earũ similes à nostra Imperiali Iudicij Camera deinceps institui, & fieri permittemus. Quos duos articulos nos summa fide promittimus inuiolabiliter obseruare, adimplere, & exequi, neq; illis quoquo modo contrauenire. Harum testimonio Literarũ nostrarum, Sigilli nostri Imperialis munitione roboratarum. Datum in Ciuitate nostra Viennen. die 22. mensis Iulij. Anno domini 1515.

Fragmentum Legationis Sigis. Regis ad Leonem X. Papam, & Carolum V. Imperatorem de bello Pruthenico iam uigente.

Ex Thorun 28 Iulij 1520. IN Summa S. & M. uestra accipiant. Introductum fuisse ipsum Ordinem ad Terras Prussiæ & loca ac ditionem illam ei à Principibus Poloniæ datam, hac conditione, ut se contra uim infidelium, quibus undiq; septi erãt, iuuaret: & cum illis una militaret. Qui firmatis illic rebus suis, & radicib. benè actis, cœpit sensim occupare latiùs Terras ipsorum Principum Poloniæ, & illos pro infidelibus armis impetere. Vnde cum multa essent utrunq; acta prælia, multi item tractatus & concordię secutę, nihil tamen unquã adeò firmum & certum confici potuit, ut non Ordo ipse per omnem occasionem illud infringeret, ac uiolaret. Ad extremum post ingentem belli molem, quæ per Sereniss. olim Reges auum & parẽtem Maiestatis domini mei & Ordinem ipsum agitata fuit, qua tantum impendij fuit factum, tantum sanguinis Christiani fusum, quantũ nulla ratione possit æstimari: subsecuta fuit solennis concordia, Pauli secundi Sũmi Pontificis auctoritate, ipsiusq; Legati, ac aliorum Principũ medio. Quã etiã Ordo ipse sensim labefactare cœpit. Dehinc modernus dominus Magister nulla de causa totũ dissuit, & irritum fecit. Quocirca hic Ordo ad hoc unum fundatus esse uidetur, ubi ubi sit ut omnia misceat & per-

& perturbet. Sed cum illum olim Regna Hispaniæ & Angliæ ac nonnullæ aliæ gentes, uti rem noxiam penitùs exterminarunt, nescimus quo fato nostro fit, ut nos soli qui pro tota re Christiana ingentem uim infidelium solis uiribus nostris arcemus, nec unquam ab hoc labore & bello requiescere possumus, hũc obicem domesticæ pacis habere, & tãtam eius insolentiam perpeti cogamur? ne liceat nobis citra inuidiam quod licitum est in alijs, hanc calamitatem uel excutere, uel saltem compescere. Verum confidimus uirtuti S. & Maiestatis uestræ quod si nostram & Illust. Domini Nepotis nostri cõiunctionem & officia cordi habent, si rectè statui Christiano consultum iri, & eum ab infidelibus defendi cupiunt, cum quibus, utcunq; hic distinemur, milites tamen nostri quos in illis finibus habemus assiduè & fœliciter dimicarit, operam & fauorem suum nobis præstabũt, quo tandem hac molestia & impedimento domestico carere, & arma nostra pro commodo rei Christianæ liberiùs exercere possemus.

Leo X. PP. Sigismund. I. Regi Poloniæ.

CHarissime in Christo filij Salutem & Apostol. Bened. Dilectus filius Iohannes Theobaldus Ciuis Florentinen. quem, & uenerabilem fratrem Zachariam Episcopum Gardien. Nuncios nostros aliàs ad Maiestatem tuam destinauimus, nuper ad nos reuersus, nobis retulit, quo amore & quanta humanitate Regia Maiestas tua eos uenientes exceperit, ac semper tractauerit, ipsumq; deinde recessurum benignè ac liberaliter dimiserit. Quod ut nobis gratum & acceptum fuit, ita ualdè & supra modum displicuit, ab eodem Iohanne intellexisse, bellum inter te & dilectum filium Albertum ex Marchionibus Brandeburgen. hospitalis domus beatæ Mariæ in Prussia Magnum Magistrum bellum, quod pluribus Literis ac monitionibus per dictos & alios Nuncios nostros utriq; uestrûm nostro nomine factis, extinctum, uel saltem sedatum, ac sopitum esse credebamus, adeò recrudescere cœpisse, ut inde populorum strages, & deuastationes, ac innumera scandala qualia pluribus ab hinc annis acciderunt magnoperè timenda sint, ac formidanda. Et nobis quidem persuademus Maiestatem tuam ad huiusmodi bellum, ex quo nulla laus, uel utilitas sperari: ignominia uerò & ingens damnum formidari debet, innitam trahi à bellis illis contra infideles & Schismaticos, ex quibus maximam & immortalem gloriam sibi comparauit: Non possumus tamen solitam eius mãsuetudinem ac bonitatem non desiderare, erga eum præsertim, quem filij loco habere, & cuius iuueniles impetus patientia quadam potiùs & cõsilij maturitate delinire deberet, quam ui frangere ac non sine magna rerum propè omnium confusione destruere.

Quanquam si uera sunt, quæ nobis nunciantur, & quæ uix credere possumus, ipsum uidelicet Albertum non suos tantum, sed complures alios Germaniæ populos pro se cõtra Maiestatem tuam conuocasse, ac tantum comparasse exercitũ, ut illi uix resistere possis, quin Regni tui Ciuitates, & loca Tartaris ac Moscouitis, alijsq; infidelibus, & Schismaticis confinia solitis ac necessarijs præsidijs quasi denudare cogaris, propter quod Maiestas ipsa tua non nullam irascendi ac uim ui repellendi causam habet. Ac propterea ipsum Albertum per alias nostras ad pacem, & concordiam cum Maiestate tua ineũdam seriò monemus. Præterea ad Charissimum in Christo filium nostrum Carolum Rom. ac Hispaniarum Regem Catholicum, in Imperatorem electum scribimus, eum hortantes ut pro concordia inter uos componenda laborare, eamq; per Oratores suos procurare uelit, ac etiam dicto Zachariæ Episcopo & nuncio committimus, ut pro eadem pace cõponenda nostro nomine operari, atq; efficere debeat: Speramusq; Omnipotentem Deum sua clementia permissurum fore, ut pia desideria nostra non alio quam ad publicam totius Christianitatis pacem & quietem, eiusq; sanctæ fidei conseruationem & exaltationem tendentia fœlicem sortiantur euentum. Quod autem ad Maiestatem tuam attinet te fili noster charissime hortamur, ac per uiscera misericordiæ Dei nostri rogamus, ut si ulla unquam in re prudentiam, æquitatem, ac mansuetudinem tibi à natura insitas ostendisti, nunc illis erga Nepotem tuum uti uelis: ac satis habens Regnum tuum defendere, ac tutari: nolis ulterius progredi, ac eiusdem Alberti fines ingredi temperes, ac abstineas: non ignarus potiorem ac magis Regiam uirtutem esse iniuriarum obliuisci, quam eas ulcisci uelle: ac ex omnibus uictorijs nullam maiorem esse quam se ipsum uincere. Tua igitur Maiestas ita se geret, ut quemadmodum omnes singularem eius uirtutem & præclara gesta iure ac merito prædicant, ueris q; præconijs & laudibus in cœlum tollunt, ita etiam eiusdem pietatem & continentiam atq; animi moderationem dignis ac ueris laudibus prosequantur. Quod si Maiestas tua ut speramus, fecerit, magno cęteris Principibus

exemplo erit: qua ipsi etiam temperantia ac modestia uti debeant. Et coram Christo Redemptore nostro, qui in ligno crucis pendens Deum patrem pro crucifigentibus se rogauit non paruum sibi meritum acquiret. Nobis insuper, qui eam tanquam peculiarem filium nostrum in uisceribus charitatis semper gessimus, rem gratam & nunquam obliuiscendam faciet. Datum Romæ die 26. Decembris. Anno Domini 1521. Pontificatus nostri Anno 8.

Ad Sig. Legatio Orator. Car. V. Cæsar.

SErenissime Rex. cum Maiestas Cæsarea non ignoret, quanto studio & amore Maiestas uestra quondam fœlicis memoriæ diuum Cæsarem Maximilianum auum suum colendissimum, ipsamq; inclytam domum Austriæ sit prosecuta: Nõ sine graui animi displicentia & perturbatione Maiestas Cæsarea, perniciosum istud bellum inter Maiestatem uestram, & Albertum Principem Magnum Prussiæ Magistrum nuper exortum accepit: Cum ob eius fraternum in Maiestatem uestram amorẽ, & eius fœlicitatem, & prosperitatem haud secus atq; propriam semper exoptat: Tum quod Magno Magistro sine Principum & totius Nobilitatis Germaniæ offensa, qui illi, atq; eius Ordini plurimũ sunt affecti: atq; ex debito officij sui penitus deesse uix possent. Quibus accedit huius belli immanitas atq; crudelitas, eo quod inter Christianos & eos qui tam arctissimo sanguinis uinculo coniuncti sunt geritur. Nec minus etiam Respub. Christiana ex hoc bello patitur dispendij ac detrimenti. Quippe cum in occulto non sit quam latè hinc Mosci & Tartari, illinc Turcæ & Valachi amplissimam Maiestatis uestræ ditionem ambiant, eiusq; fines confingant, sitibundis faucibus illis perpetuò inhiantes, immanissimæ atq; insatiabiles bestiæ, omnibus mortalibus infensi, ac perpetui Christiani nominis hostes, cum quibus quam strenuè atq; fœliciter Maiestas uestra sæpenumero sit congressa, ijsdemq; potentissimis hostibus sese, Regniq; sui uires ueluti totius Christiani Orbis antemurale & unicus propugnator obiecerit, eos non sine suorum sanguine fuderit, & paruis copijs innumeros illorum exercitus Christo duce prostrauerit & profligauerit, tot insignes Maiestatis uestræ uictoriæ non sine eius celeberrima fama & nomine atq; immortali gloria latè per uniuersum orbem sparsa uberius testantur: Inde fit, quod talem ac tantum Principem de Repub. Christiana optimè meritum à tam honestis, & fœlicibus Rerump. studijs atq; successibus ad priuata atq; intestina bella trahi, hoc est, uniuersorum salutem & commodum priuatis contentionibus turbari atq; impediri Christianorum arma paulò antè hostibus suis formidabilia & perniciosa nunc inter sese dimicare, & quæ prius in hostem exercebantur, nunc in fratrem Christianum sæuire, quis non doleret? quis non detestaretur? quis Reip. Christianæ casum in tanto discrimine satis deplorare posset? arrectis auribus & uotis intentus nunc est Tartarus ueteris cladis à Maiestate uestra receptæ haud immemor atq; ultionis sitibundus, exitum rei cautius obseruat Moscus, expectat hoc idem Turca & Valachus, ut concisis ac debilitatis intestinis inter se bellis Christianorum uiribus infusa barbarorum suorum multitudine fractos & inualidos obruant, & maiore spe ac minore sui periculo penitùs excindant.

Hic bellorum Christianorum tam expectatus finis, hæc illa insignis, pro qua certatur gloria, hæc tam opima Christianis detracta spolia, paulò pòst etiam hostibus suis præda futura: Quamuis Deus sua misericordia (ut precamur) hæc mala longius abesse faciat. De humanis tamen casibus humano more loqui aliquando præstat. Nec satis probè reb. suis consulunt, qui arridenti fortunæ, & potentiæ suæ fiducia freti, ac tutiores sibi uisi, quoduis periculi contemptores, aduersantis fortunę impetum (quæ dicto citius subinde mutatur) non formidant, non obseruant, non latè prospiciunt. Quod sæpe cum multorum pernicie bellorum docuere euentus: quorum ut initia feruida, & spe uictoriæ tumida, ita exitus solent esse uarij & incertissimi, hæc apud se Maiestate Cæsarea altius pensante, & perniciem quæ & priuatis, & publicis rebus ex hoc bello oriri posset accuratius animo uersante, uisum est, & pro fraterno suo in Maiestatem uestram amore, & qua in Rempub. afficitur sollicitudine, posteaquam nunc Deo aspirante Imperij Coronam & moderationem fœliciter suscepisset, nihil amplius temporis prætermittere, sed præsenti malo auctoritate sua interposita occurrere, & ad huius belli incendia restinguenda omnem curam impendere sese debere, ne recens malum longius serpat, & grauior uis belli ingruat. Quandoquidem serò adhibita remedia nonnunquam soleant esse difficiliora, & minus utilia: uoluitq; eius rei causa nos ad M. uestram proficisci, ut una cum Serenis. Hungariæ & Bohemiæ Regis Oratoribus etiam ad hunc finem ad Maiestatem uestram destina-

destinatis, negocium istud suæ Cæsareæ Maiestatis nomine soliciti curaremus, & quantum fieri posset, Deo annuente, ad tranquillos exitus, & honesta media pacis, uel induciarum reduci studeremus.

Hortatur igitur eam ob rem Maiestas Cæsarea, quo maiore studio potest Serenitatem uestram, uelit suæ Cæsareæ Maiestatis & Reipub. contemplatione arma deponere, & ijs tractatibus locum dare, publicumque commodum suo priuato anteferre, utcunque etiam iusta forte causa ad hoc bellum suscipiendum sibi uideatur, prouocata, plus etenim gloriæ & laudis apud uniuersos sibi pariet, si ueluti Christianis Princeps, quod nomen etiam usque nunc immaculatum apud cūctos retinuit, ab ijs, quæ forte sibi licere existimat, Reipubl. amore abstinuerit: omnes Maiestati uestræ plurimum debebunt, quæ omnium cō modis sua posthabuit. Erit quoque istud perpetuum uirtutum suarum etiam apud posteros monumentum, quando honestis conditionibus inita cum Magno Magistro pace, ad priora & intermissa bellorum studia contra inimicos fidei reuertetur, in quibus arcendis & subigendis plus ad uictoriam procul dubio à Deo auxilij & fauoris à Christianis Principibus est habitura. Talis triumphus Maiest. uestram adhuc manet, hæc erit uictoria Maiestate uestra, & tam Christiano Principe digna, quæ non Christianorum, sed eorundem hostium sanguine fuso apud cunctos mortales clara & celebris habeatur, & à Deo, in hac uita fœlicem Regni moderationem consequatur, & alibi æternis præmijs & perpetua immortalitatis Corona donetur. Dabitque Maiestas uestra maiorem ac certiorem Maiestati Cæsareæ de se spem atque expectationem quoduis fraternum officium ab ea posse impetrari, quando in hac re, qua nihil optatius nunc habet, honestis ac fraternis uotis suis se uidebit minimè frustratam. Hoc tametsi Maiestati uestræ, Principi alioquin & pace, & bello clarissimo atque expertissimo, & cui diuina quædam insita est prudentia, omniumque uirtutum consumata integritas, à M. Cæsarea Principe adolescente persuaderi forte superuacaneum uideri posset: fraternus tamen amor & uehemēs in M. uestram studium diutius silere non potuit, atque solicita in Rempubl. cogitatio M. suam Cæsaream impulit, ut ei consilium daret, à quo accipere & petere deberet: atque ea suaderet, quæ non tā existimaret esse ex Maiestatis uestræ re & dignitate, quam ex totius Reip. Christianæ salute, necessitate, & tranquillitate. Ad hæc, si uti M. Cæsareæ est firma spes atque expectatio, Maiestas uestra animum applicare & fraternis suæ Cæsareæ M. exhortationibus acquiescere uoluerit: nunc, aut quocunque alio tempore opportuno, quæ ad præsens negotium spectabunt, iuxta commissionem nostram Maiestati uestræ latiùs declarabimus, & exponemus, intellectaque circa hæc M. uestræ deliberatione, ad Magnum Magistrum Prussiæ nos recipiemus: pariter huic Maiestatis Cæsareæ mandata, uoluntatem, & in rescindendo hoc bello desiderium declaraturi, & alia iuxta commissionem nostram acturi: sperantes excellentiam suam & Maiestatis Cæsareæ uoluntatem, & honesta media pacis, & induciarum nequaquam spreturam.

Quantum uerò ad nos attinet, & si cognoscamus hanc rem grauem atque difficillimā ingeniorum nostrorum uires longè excedere, postquam tamen M. Cæsareæ nobis hanc prouinciam imponere placuit, eo alacriore animo hanc utcumque grauem suscepimus, quo seruitutis nostræ deuotionem M. uestræ in hac re ostendere ex animo desideramus. Nihil studij & laboris, quantum ingenium nostrum consequi potest & negotia ipsa admittent prætermissuri: quo M. uestræ dignitati & commodo quam maximè consulatur. Deum Opt. Max. omnibus uotis precan. dignetur huic negotio suam misericordiam aspirare, & fœlicibus auspicijs fœliciores tribuere successus, & exitus: ut tandem concordibus armis & animis Christiani Principes inter se conueniant, in exterminium & perniciem hostium sui nominis, atque stabilimentum ac incrementum & perpetuam tranquillitatem suæ Reipublicæ Christianæ.

Carolus V. Rom. Cæsar Alberto Marchioni Brandeburgen. Magistro Cruciferorum in Prussia.

VEnerabilis Princeps, cōsanguinee charissime: Cum nos nutu Dei Opt. Max. à quo omnia fiūt cōmunibus Principū Electorū suffragijs in Regē Romanorū, futurūque Imperatorē electi simus, nostri officij esse duximus, pacem & concordiā Christianorū Principū procurare: quo faciliùs cōcordib. armis atque animis expeditio cōtra Christiāi nominis hostes suscipi posset. Et cū intelligamus inter Serenis.

Regem Poloniæ fratrem nostrum charissimum,& deuotionem tuam super Iuramento quodam præstando non nihil differentiæ adesse: cuperemus plurimum huiusmodi discordiam sedari,præsertim cum edocti fuerimus Cæsaream M. præclatissimæ memoriæ dominum atq; auum nostrum colendissimum ad te quoque super ea re Literas dedisse. Quapropter hortamur deuotionem tuam magnopere,ut dicto Serenifs.fratri nostro debitum,& præsertim quod prædecessores tui Regibus Pol.præstare soliti sint,etiam præstes,& te erga eum ita exhibeas,ut iunctis armis isthic fidei hostibus occurrere, & terrori esse possitis:& si quid forsan dissidij inter eundem Regem & te adhuc remanserit, daturi sumus operam cum primum in Germaniam uenerimus, quod dante Deo propè diem futurum speramus,ut huiusmodi inter uos quæstio amicè & pro dignitate utriusq; componatur. Quare nobis pollicemur,quod pro tua & fratrum tuorum in nos obseruantia, nobis in hac re satisfacies:quod quidem erga deuotionem tuam uniuersumq; istum Ordinem benignè & omni gratitudine recognoscemus. Datum &c.

Pax perpetua inter Sigism.I. Regem & Regnum Pol. & Magistrum Prussiæ,eiusq; Ordinem Crucifericum Cracou. 1525. confecta.

IN nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam,omnium rerum quæ sempiternæ sunt futuræ,nulla firmitudo certior excogitari potest,quam ea quæ fit Literarum monumentis prodita ad memoriam posteritatis. Cætera enim facta humana, quantumcunq; memorabilia,alijs modis quam Literis æternitati consecrata,aliquot quidem seculorum decursu durare possunt:Quæ uerò Literarum officio memoriæ mandantur,nunquã intereunt,ipsaq; uetustate fiũt augustiora. Proinde nos Sigismund. Dei gratia Rex Pol.Magnus Dux Lithuaniæ,necnon Terrarum Cracouiæ,Sandomiriæ,Siradiæ,Lanciciæ,Cuiauiæ,Russiæ ac omnium Terrarum Prussiæ,Pomeraniæ,&c.dñs & hæres,Manifestum facimus uniuersis:Quia cum acta essent plurima bella inter prædecessores nostros Reges & Regnũ Pol.ac Magistros & Ordinem dictum S. Mariæ Theutonicorum in Prussia:de proprietate ipsarum Terrarum Prussiæ certantes, eaq; non penitus extincta inter nos,& Illustrem dominum Albertum Marchionem Brandeburgen. & Magistrum ipsius Ordinis recruduissent,cum magno Reipub.Christianæ incommodo & detrimento:Proindeq; & Summus Pontifex, & Cæsarea M. Serenissimusq; Nepos noster dñs Ludouicus Hungariæ & Bohemiæ Rex,nos ad ineundas quadriennales inducias & arbitralem cognitionem subeundam hortati essent & induxissent : Qua demum magnis impedimentis non secuta,& tempore Induciarum expirante,uenissent ad nos Illustres Principes dñs Georgius Marchio Brandeburgen. in Silesia Ratiborien. Iagensdorff:in Prussia Stetinen. Pomeraniæ,Cassubarum,Sclauorum , Dux : Burgrabius Nurembergen.& Princeps Rugiæ. Et Fridericus Dux Legnicen.& Brigen. ac inferioris Slesiæ Capitaneus necessarij & affines nostri charissimi de pace & concordia stabili ac firma sedulò agentes. Tandem post multos tractatus & rationes utrinq; expensas ad infrascriptas conditiones & capitula ipsius pacis & concordiæ deuenimus,omniaq; & singula condiximus & utrinq; firmauimus in hunc qui sequitur modum.

In nomine Sanctæ & indiuiduæ Trinitatis Amen. Nos Georgius Dei gratia Marchio Brandeburgen.in Silesia Ratiborien.Iagendorff,in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum,Sclauorum &c. Dux,Burgrabius Nurembergen.& Princeps Rugiæ. Et nos Fridericus eadem gratia Dux Legnicen.& Brigen.ac inferioris Slesiæ Capitaneus recognoscimus & significamus omnibus & singulis præsentem concordiam seu contractum uisuris,audituris,siue lecturis. Quia nos ex infrascriptis sequentibus rationibus, quæ nos tanquam Principes Christianos promouerunt,eandem sequentem concordiam & contractum inter Serenifs. & excellentissimum Principem & dominum, dominum Sigism. Regem Pol. & suæ Maiestatis hæredes,& successores Reges Regni Pol. ex una, & Illustrissimum Principem & dñm dñm Albertum Marchionem Brandeburgen. Theutonici Ordinis generalem Prussiæ Magistrum,& eius Ordinem militarem Terrigenas & Ciuitatenses ex altera,partibus,cõcepimus,tractauimus,& composuimus. Et inprimis id præcipuè ac potissimũ cõsiderantes,oẽs dissensiones,bella,cõtentiones,& cõflictus inter Regiam M.& dñm Magistrum,eiusq; Terrarum incolas hinc ortas & emanatas esse,eò, quod non unus princeps hæreditarius omnium Terrarum Prussiæ gubernator hucus-

que ex-

que extitisset, dictaq; Prussia diuersorum Procerũ capitibus gubernata esset, unde Terrarum ipsarum Incolæ perniciosis inter sese bellis & contentionibus digladiabantur, & prælia commouebant: ex quibus magna effusio Christiani sanguinis, damnaq; & nocumenta incolis, orphanis, & uiduis plurima sunt illata. Similiter considerantes quod præfatus dominus Magister frater & auunculus ac sororius noster retroactis temporibus, quando Officio Magisterij fungeret, multifarias fatigas & labores hucusq; subiuit apud omnes status Christianorum Principum, uidelicet Summos Pontifices, & Cæsareã M. sacrum Romanũ Imperium, & Electores Imperij, necnõ apud Nobilitatẽ Germaniæ, eosdemq; omnes sępius requireñ. operam diligentẽ impendit, sperãs eosdem inuigilaturos, quo ipse seditiones & controuersiæ ac dissensiones secundum continentiam infrascriptę perpetuæ pacis per Serenifs. Maiestatẽ fœlicis record. Kazimiri Regis olim Thorunij cõfectæ, & iuxta cõpromissum in proximo quadriennio per Cæsareę Maiest. & Regiæ Serenitatis Vngariæ Oratores in præsentia Sanctifs. dñi Leonis Papæ Legati &c. Thorunij factum cõponerentur & concordarentur, id tamen ex interuenientibus bellorũ motib. & cæteris uarijs admodũ arduis negocijs, quibus Cæsarea M. & Serenifs. dñs Rex Hũgarię hactenus implicitι ac distracti fuerũt, hucusq; impeditũ & indiscussum permansit: Nos tamen consideranñ. huiusmodi ordinationẽ optimam fuisse, cõpromissum paucis diebus ad finem & terminum ultimũ deducere studuimus. Nã ubi negocia indiscussa permansissent, formidandũ fuit ne R. M. & Regnũ Pol. ac Magister cũ Terris Prussiæ iterũ ad maiores armorum tumultus, prælia, & contentiones ac humani sanguinis effusionẽ rediret, in damnum & iacturã totius Reipubl. Christianæ. Ad præcauendũ igitur huiusmodi mala & incõmoda pacisq; studio intendentes, quo in futurum perpetua Christiana pax inter R. M & eiusdem Maiestatis hæredes successores Regni Pol. Reges, & inter Magistrum Prussiæ & eiusdem Terrarũ Incolas utrinq; interuenire ac disponi posit: considerantes etiã quia & nunc Reuerẽdus dñs Statilius Præpositus Vesprimieñ. Serenifs. Regis Hungariæ dñi, domini nostri clementifsimi tanq; dicti compromissi arbitri internuncius pacis, ac missus Orator ad Sacrã M. Regiã Poloniæ ac Magistrũ Prussiæ fratrem & auunculum ac sororium nostrum, quo se ad concordiam & ipsum contractum per nos factum beneuolẽ submitterent, & gratiosẽ ac benignẽ eidem cõsentirent, rogauit & requisiuit: Nos tanq; mediatores, reconciliatores pacis, ex supra dictis causis & rationibus sequentes Articulos quos, salubri uiæ concordiæ intendentes, Christianos, decentes, idoneos cognouimus, inter Sacram M. Regiam, & dominum Magistrũ, utriusq; accedente consensu fecimus & disposuimus, & prout infrà continetur ordinauimus & cõfecimus. In primis, Quod omnes dissensiones in ijs bellis inter R. M. dñm Magistrum, Duces Mazouiæ, Episcopos Varmieñ. & Culmeñ & cæteros omnes, eorumq; subditos exortæ, per sequentem transactionem in uniuersum sublatæ sint, & neutri Partium in malo reminiscendo imputari debent. Item quod Loca, Castra, & Oppida cum omnibus attinentijs & pertinentijs in his bellis utcunq; alias utrinq; intercepta cũ Bombardis maioribus quẽadmodum in prima occupatione Arcium & Oppidorum inuentę sunt, restitui: Bombardæ etiã Vncales quas Hokenbuchs uocãt, eo pacto ut penes modernos Officiales restabant, similiter reddi debent. Si uerò quicq; Bombardarum maiorum deesset, debent Officiales per iuramenta interrogari, ut medijs eorum iuramentis dicant, quid illic inuenerint. Quod autem Bombardas in Castro Hollando demolito inuentas attinet, debent sine diminutione ad manus Illustris domini Marchionis Alberti restitui.

Præterea debent omnes & singuli ex Nobilitate, Ciuibus, & Colonis, omnis promissionis & iuramenti quibus præsentibus bellis aut citra alias circa hæc tempora à suis ad alienos dominos se contulerunt & obligarunt, liberi & soluti esse, & reputari.

Cæterũ quod ad neglecta seruitia attinet, debet à Regia Maiestate & Duce de Prussia, illis qui ea neglexerint ex gratia condonari, & bona seu possesiones eorum reddi. Cæterum quod liberos eorum attinet, qui condemnati ob perpetratum facinus pœnas dederunt, bona immobilia utrinq; reddantur, & patrum facinus honori puerorum nihil noceat: nec apud quempiam in aliquo præiudicet.

Item debet Regia Maiestas illis de Neuumarkt, similiter Marchio Albertus Gilczenburgen. & Hoenstrinen. nec non omnibus Ciuitatib. Ecclesiasticis & Sæcularib. Nobilibus & Plebeis utriusq; partis subditis, qui ex timore defecerint, parcere & cõdonare: nullaq; indignatione reminisci, nec cuiquam ut hoc uindicat permittere: sed ex clementi uoluntate, sub utrisq; hinc inde sigillis & Literis sententiam ferre, quod hoc ipsis & liberis eorum in nullam dehonestationem, aut incommodum uergere debeat.

Item

Item quod ad Ecclesiasticorum bona & Iurisdictionem attinet, debet Dux Prusiæ ad requisitionem Ecclesiasticorum unicuiq; iustitiam, ut Christianum æquum & iustū est, administrare. Cæterum bona reditus & census sub Duce Prusiæ siti Episcopatum Varmieñ. uel eosdem Ecclesiasticos attinens, debent uicissim ex omni parte restitui. Si uerò Dux uel Nobiles sui curatos, uel alios in Ecclesiastica beneficia collocare uellent, qui hominibus Christianè prouiderent, eos Episcop. iuxta antiquam consuetudinem instituere ac inuestire debet.

Item si possent Domini Pontifices constanter docere. Quod Ecclesiastici in Terris domini Ducis commorantes secus quam Christiani ac contra ordinationem & constitutionem uniuersalis sanctæ Ecclesiæ Christianæ se gererent: debet dominus Dux una cum dominis Episcopis iuuare, ut tales debita castigatione emendentur.

Item si quispiam Ciuium aut Rusticorum duos annos antè proximè gestum bellum usq; huc domino suo se subduxisset, & absq; uoluntate eius aufugisset, repetiti debent dominis suis sine omni medio restitui, & exinde nulla partium alterutri suos detinere. Qui autem ui ab utraq; parte abacti sunt, ij debent publicis mandati Literis ad dominos suos dirigi, seu remitti.

Item debet dominus Albertus Marchio R. M. & Regno Pol. Iuramentum, uti naturali & hæreditario domino suo, præstare: & se in posterum erga eius R. M. in omnibus sicut Principem Vasallum erga dominum suum hæreditarium de Iure decet obedientem exhibere. Debet præterea Marchio Georgius suo & fratrum nomine uexillum contingere. Debent similiter Marchiones Kazimirus & Iohannes Sigillis & Literis suis intra annum huiusmodi contractum agnoscere, & acceptare.

Item debet Regia Maiestas ex aduersò Marchioni Alberto infrascriptas Terras, Ciuitates, Castra, & Vicos uidelicet tria Oppida & Castrum Konigsbergk: Lochsteten, Vargen, Girmauu, Pubetten, Rudauu, Schokken, Kaymen, Kremitten, Vuldauu, Tapiauu, Taplauuken, Narbetten, Insterburgk, Alleburgk, Vensteruu, Gordauen, Angerburgk, Mordenburgk, Labiauu, Lauukisten, Tilsseth, Ragnet, Rossiten, Vinthergk, Mymel, Brandemburg, Kreuuczburg, Fredlant, Demenauu, Bartten, Letzen, Balge, Heylige, Beyhell, Zintten, Lauudsbergk, Preuscheuulauu, Bartenskyn, Schesten, Saynsburgk, Reynn, Rastenburgk, Lieck, Iehansburgk, Hollandt, Liebstadt, Mulhauusen, Mormige, Passenheym, Ortelsburgk, Osterode, Hogenstayn, Neidenburgk, Soldauu, Ilgenburgk, Schippenbeil, Teuuschstheylauu, Preuuschmargk, Lubemul, Salffelt, Risemburgk, Marienuerder, Tirembergk, Labtauu, Schonbergk, Bouunden, Iorgenburgk, Resenburgk, Gordensche. Neuuhaus, Freyenstadt, Solauu, Visschhausen, Bisschouuuerder, Medenauu, tanquam Duci in Prusia in legitimum & hæreditarium feudum conferre, & eiusmodi infeudationis Literas ab uno fratre ad alium & eorum hæredes tanquam super indiuiso feudo iuxta tenorem transactionis conficere.

Item si quando memorati quatuor Principes & Marchiones Albertus, Georgius, Kazimirus, Iohannes, & eorundem legitimi feudi hæredes omnes sine legitimis feudi hæredibus decederent, tunc & non antea debent suprascriptæ Terræ Prusiæ ad R. M. & Regnum Polon. hæreditariæ redire & recidere. Si uerò filiæ superessent hæc debent Ducalis dotis pecunia à Regia Maiestate absolui & prouideri.

Item debet R. M. Marchionem Albertum suos hæredes & omnes incolas supra scriptarum Terrarum Prusiæ in eorum priuilegijs huic transactioni & superioritati Regiæ Maiestatis non repugnantibus, conseruare: & alias ab iniqua uiolentia defendere & manutenere.

Item debent tam Ordinis quam Nobilitatis & Ciuitatum prædictarum Terrarum Prusiæ Mandatarij Nuncij pro se, hæredibusq; & successoribus suis consentire, & inscribere, quod seipsos, hæredesq; & successores suos post obitum quatuor prædictorū Principum & suorum legitimorum feudi hæredum ad R. M. & Regnum Polon. ac ipsius hæredes debita fidelitate & subiectione uti ad eorum naturalem ac hæreditarium dominū, & nullum alium tenere debeant, & uelint. Ita deniq; quod Regia Maiestas suprascriptas Terras Prusiæ cum aliquo linguam Germanicam callenti, & in eodem Ducatu benè possessionato, qui omnia officia administret, procurare debeat. Et si Maiestas Regia Cōsiliarios suos deputauerit, quod Nobiles & Ciuitates Ecclesiastici & Sæculares omniū Ordinum Terrarum Prusiæ Duci ex Prusia Iuramentum præstare debeant, quod tunc ex singulis Districtibus duo ex Nobilitate, ac Ciuitatibus nomine aliorum omnium, quemadmodum hic præsentes se inscripserunt, Literis quoq; & Sigillis suis huiusmodi

concor-

concordiam recognoscere debebunt, & quum Principi de Prusia Iuramentum præstabunt, quod tunc medio huiusmodi eorum præstitio iuramento, etiam hanc concordiam se seruaturos promittant.

Item quod Princeps de Prusia primum & proximum locum in Consilijs, Terrarum Comitijs, & publicis conuentibus apud R.M. habere debet.

Item quod Princeps ex Prusia, hæredesq; & successores Principes ex principatu & Terris Prusiæ prædictis nihil uendāt: uerum si ad hoc ingens urgeret necessitas, debebūt hoc Regiæ M. tanq; dño suo hæreditario antè unū annū prius denunciare. Quod si Maiestas sua emere nollet, extunc ipse Princeps uendendi habeat potestatem: Regalib. tamen Regiæ M. feudi & obsequiorum iuribus saluis. Et præterea si Dux ipse Prusiæ urgente necessitate pigneretur, poterit Arces & Oppida sua Vasallis suis locare & impignorare ut eædem Terræ unitæ & indiscissæ quemadmodum nunc sunt, permaneant.

Item quod ad obsequium attinet, ex quo Terra Prusiæ in magnum detrimentū peruenit, promisit R.M. Marchioni Alberto sex annorum libertatem se ex gratia daturam. Vbi autem Regia M. & Regnum Pol. à quibuslibet cuiusuis dignitatis aut conditionis illi fuerint, occasione huius transactionis & concessionis feudi impugnaretur: extunc Dux in Prusia cum successoribus in propria persona una cum omnibus suis subditis pro summis uiribus Regiam M. etiam intra hoc sex annorum libertatis spacium adiuuare & illi consulere sit obligatus. Similiter Regia M. & Regnum Poloniæ erga Ducem in Prussia & ipsius Terras in hoc casu facere debebit.

Si autem cōtingeret quod Regia M. aut Regnum Pol. extra hunc cōtractum ab infidelib. & aliàs urgeretur, & Regia M. Pol. in propria persona cum omnibus suis subditis in Castra proficisceretur: tunc Dux in Prusia cum successoribus suis obligatus esse debet Regiā M. cum centum instructis equis, usq; ad terminos Terrarum Prusiæ insequi.

Si uero Dux in Prusia à Regia M. ultra fines transire requisitus fuerit, extunc huiusmodi centum equites instar aliorum Maiestatis suæ equestrium militum Regijs stipendijs militare debebunt. Casu autem quo Regia M. urgenti necessitate plures quam centum equites à Duce in Prusia educi desideraret, quotquot centenarium numerum excesserint, à tempore exitus domiciliorum suorum, Regio stipendio, ut præmissum est, militabunt. Si uerò in facultate Ducis ex Prusia non fuerit plures quàm centum equites educendi, non debet propterea ipsum Maiestas Regia ulterius urgere.

Item quod ad Iurisdictionem inter Regiam M. & Principem Prusiæ attinet, ita obseruandum est, si contingat quod R.M. Principem, aut uicissim Princeps ipse R.M. in caussis personas utriusq; partis concernentibus conuenire uellet, debet Maiestas Regia Consiliarios suos Marienburgi aut Elbingi collocare, Iuramentisq;, quibus suæ Maiestati obnoxij sunt absoluere, & rursum ad iustè iudicandum obligare. Et quicquid tunc a prædictis Consiliarijs Regiæ M. & Principi pronunciatum & decretum fuerit, ratum esse debebit, & sine contradictione seruari.

Si uerò quispiam de sorte seu conditione Principis Sæcularis, aut Ecclesiastici status in Prusia supradictum Principem de Prusia super quauis re conuenire præcederet, debebit M. Regia sex ex Consiliarijs suis & Princeps in Prusia totidem ex suis ad Iudiciū, ut præmittit, obligare, & Iuramentis astringere: & quicqd ipsi æquū esse decreuerint, & pronunciauerit, ei utraq; Pars acqescere, & sine ulla tergiuersatiōe id ratū habere debebit.

Si autem aliquis qui de sorte Principum non fuerit, contra Ducem in Prusia quampiam actionem instituere uellet, hoc coram Vasallis Principis facere debet, quos Princeps ipse collocare, & ad Iudicium obligare tenebitur. Si quis autem occasione huiusmodi Iudiciorum in casibus Principis personam attingentibus sibi iniuriam factā, aut se grauatum existimaret esse, poterit ad Consiliarios (quos R.M. & Dux in Prusia quotannis ad festum S. Frācisci, cum id necessitas exigerit Marienburgum mittere debebunt) prouocare. Qui super ea re cognoscendi potestatem habere debent. Quod si sibi cognitum fuerit appellationem prouocantis friuolam & illicitam esse, debebit illa Pars Iudicio decem marcas Pruthenicales pendere, & Parti aduersæ ad refundendum expensas litis & ad parendum priori sententiæ obligata esse.

Vbi uerò actiones emergerent, incolas Terrarum Prusiæ & eorundem possessiones utrinq; contingentes, unusquisq; in eo Iudicio ubi bona seu possessiones sitæ fuerint, aut Reus domicilium habuerit conueniri, & ad extranea Iudicia trahi non debet.

Item neutrius Partis subditi, nec etiam eorum bona ex quo in locis ad quæ spectant iustitia obtineri possit, in alienis Iudicijs arrestari, aut detineri debent.

Item

Item quod deinceps omnes Incolæ Terrarum Prusſiæ utrinq; reciproca uicisſitudine in terra & mari ſine impedimento negotiationes exercere, ueteribus ſtratis proficiſci, & curribus tranſire, necnon in priuilegijs ſuis hoc caſu permitti debent.

Cæterum fora in Villis contra fas & antiquam conſuetudinem inſtituta, deinceps ubiq; aboleri, & in Ciuitates ad quas ſpectant reponi debebunt.

Item quod profundum Balgen. ad mare recens Haeb & ubicunq; alias profunda id eſt Oſtia maris fuerint, caput Viſlæ, & omnia flumina omnib. Prusſiæ Incolis, ut in ipſis nauigare & traijcere posſint libera ſint. Et peregrini Mercatores nec in Konigsberg nec Braumbsbergk, Elbingum, Gdanum, aut in ullam aliam Ciuitatem proficiſci cogantur, ſed debent libere non coacti prout ipſis placuerit uelificare, & nauigare. Attamen ſine antiquorum teloneorum & priuilegiorum detrimento.

Item nulla telonea, depoſitiones uel alia grauamina in Terris Prusſiæ contra antiquã conſuetudinem & priuilegia ab ulla partium inſtitui debent. Sed uetera telonea permanere. Si autem ab alterutra partium à tempore tranſactionis Regis Kazimiri telonea eſſent inſtituta, ea quoq; hincinde abrogari debent. Si uerò ſucceſſu temporis contingeret quod R. M. & ſimiliter Dux in Prusſia ad requiſitionem utriuſq; ſubditorum ſuorum alicubi noua telonea aut emporia ad utilitatem Terrarum Prusſiæ inſtituere deſtinarent, tunc debet Maieſtas Regia Ducem Prusſiæ uocare in locum opportunum, & ambæ partes ſuper ea re cõcordãdi & tranſigendi poteſtatẽ habere. Si etiã aurigæ, uel nautæ huiuſmodi telonea præterirent, non debent eis bona adimi, ſed tãtum naues, curruſq; auferri.

Cæterum quod ad bona naufragantium attinet, debebit id cum ijſdem ſecundum ueterem introductam conſuetudinem, ex quo idem in Zelandia, Holandia & Brabantia conſuetum eſt, etiam obſeruari, ita tamen quod à nautis nihil plus extorqueatur.

Item debet utraq; partium aduerſus alteram nunc & deinceps publicarum ſtratarum prædones, fures, & alios Terris perniciem inuehentes, ad receptandum & promouendum abſtinere. Sed qui unius partis profeſſus hoſtis ſit, debet etiam ab altera parte pro eius diffidato hoſte & damnificatore cenſeri.

Item quæuis partium poteſtatem habere debet hoſtes & noxios ſuos in bonis alterius partis perſequendi, & in quibus iudicijs apprehendentur, in illis ſiſti, & iuxta ipſorum demerita iuſtificari debent.

Item Dux in Prusſia, præterea Elbingen. Gdanen. & Thorunen. omnem monetam cudere abſtineant, ita quod R. M. intra hinc & feſtum Pentecoſtes ſequentis anni diem ſtatuat ſe ratione huiuſmodi monetæ clarè concordandi.

Item quod Dux Prusſiæ omnibus priuilegijs & iuribus huic contractui repugnantibus, ſeu ea ſint à Pontificibus Max. Imperatoribus, Principibus, uel Regibus Pol. profecta, nunc & in perpetuum renunciare, & ea in manus Regiæ Maieſtatis conſignare debet. Si autem quicquam in eiuſmodi priuilegijs contineretur quod huic tranſactioni nõ repugnaret, ſed Duci Prusſiæ & Terris occaſione finium, & aliorum Iurium & priuilegiorum neceſſarium eſſet, debebit Maieſtas Regia eiuſdem tenoris ſub Literis & ſub Sigillo Maieſtatis ſuæ ea denuò concedere.

Item quod Regnum Pol. & Terræ Prusſiæ pro ſe & eorum ſucceſſoribus ſufficienter ſe inſcribere debent, quod hanc inſtitutam tranſactionem, in omnibus ſuis partibus punctis & articulis fideliter perpetuò & irreuocabiliter ſeruare, nec unquam contrauenire aut agere debeant, aut uelint: hoc puncto ſingulariter adiũcto, ſi caſus mortis Principũ quos Deus pro ſuo arbitrio conſeruet, ſe offerret, quod Terræ Prusſiæ Maieſtati Regiæ & Regno Poloniæ, & nulli alteri adhærere debent.

Poſtremò ſi quiſquam cuiuſquam dignitatis aut conditionis exiſteret, huncq; contractum impugnare uellet, debent tres Marchiones, quos hęc concordia pariter attingit, una cum Duce de Prusſia eum omnibus, quos ad hoc permouere poterunt, Regiam Maieſtatem iuuare, & ſuper hoc reſpondere.

Huic ſupraſcriptæ Chriſtianæ concordiæ & unitati, Regia Maieſtas Poloniæ, & Dux Prusſiæ in omnibus articulis, clauſulis, conditionibus, punctis ſuperius expreſsis Regiã ac Ducalem dignitatem, Chriſtianamq; bonam fidem perpetuo & fideliter interponen. inuiolabiliter pro ſe & ſucceſsiuè, poſteritatis eorum hæredibus ſucceſſores Reges Poloniæ & Duces Prusſiæ ratam & firmam habere, & obſeruare polliciti ſunt, ac promiſerũt. Pro maiori præfatorum fide & ſecuritate Regia Maieſtas ſimiliter Dux Prusſiæ huiuſmodi pactum, concordiam, & unionem manu eorum propria ſubſcripſerunt, & Sigilla ipſorum noſtris adhærentia ſubappendi fecerunt, & huiuſmodi contractus binæ literæ

concor-

concordationis seu unionis sub eodem uerborum tenore confectæ cuilibet Parti unæ præsentatæ sunt. Datum & actum Cracouiæ Sabbato in uigilia Palmarum, quæ fuit octaua mensis Aprilis. Anno Domini. 1525.

Nos itaque Sigism. Rex Pol. de consilio & consensu Consiliariorum nostrorum Regni Pol. omnes & singulos memoratos articulos ut præmittitur medio Illustrium Principum prænominatorum Georgij Marchionis Brandeburgen. & Friderici Ducis Legnicen. inter nos, & Illustrem dominum Albertum Marchionem Brandeburgen. Magistrū ac Ordinem eius in Prusia actos condictos & conclusos in omnibus & singulis eorum punctis, clausulis, continentijs prout iacent, acceptamus, ratificamus, approbamus, laudamus, & confirmamus, ipsosq; perpetuum firmitudinis robur obtinere uolumus. Promitten. in uerbo nostro Regio, ac sub fide boni ac legalis, & ingenui Principis pro nobis atque successoribus nostris Regibus Pol. ac Regno, & dominijs nostris, quantum nos & illa concernunt, nos omnia suprascripta in præinsertis Literis atq; articulis condictis & conclusis expressa firmiter & inuiolabiliter obseruare, exequi, & adimplere, neque illis quoquomodo contrauenire de Iure, uel de facto, directe & indirecte, omni dolo & fraude penitus seclusis. In quorum omnium & singulorum fidem, robur, & testimonium præmissorum præsentes Literas manu nostra propria subscripsimus, illasq; Sigillo nostro Regio & Consiliariorum nostrorum Sigillis communiri fecimus. Datum Crac. die Dominico Palmarum. Anno domini 1525. Regni uero nostri anno 19. Præsentibus, &c.

Rex Sigis. Terras Prussiæ dat in feudum.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam, Nos SIGISM. Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, necnon Terrarum Cracouiæ, &c. dominus & hæres, Vniuersis & singulis præsentibus & futuris harum seriem inspecturis, manifestum facimus: Quia cum olim multæ & graues controuersiæ, multaq; & Reipub. Christianæ perniciosissima bella gesta fuissent inter prædecessores nostros Reges Poloniæ, ac Magistros & Ordinem dictum S. Mariæ Teuthonicorum super proprietate in Terris Prussiæ Regibus & Regno Pol. Ius suum hæreditarium pro uirili tuentibus, Magistris uero ac ordine suis ueris ac legitimis hæredibus, & dominis parere recusantibus, atq; ijs tantis controuersijs, tantisq; bellis eo res deducta fuisset, ut diuino fauore iusticiæ Regni nostri opitulante, & pax confecta & Magistri ac Ordo, totaq́ue ipsorum ditio in subiectionem & homagium Regibus & Regno Pol. deuenisset, idq; lōgissimo tempore tentum & obseruatum esset: Successu uero temporis nouæ controuersiæ de ipsa proprietate, ac demum bellum inter nos Regnumq; nostrum, & Illustrem dominum Albertum Marchionem Brādeburgen. Magistrum generalem ac Ordinem eius suscitatum esset, cum maximo Reip. christianæ incommodo. Proindeq; summi Pontificis uidelicet LEO decimus ADRIAnus sextus, & modernus CLEmens septimus, demū Inuictiss. CAROlus Rom. Imperator & Hispaniæ Rex catholicus, Necnon Sereniss. Nepos noster dominus LVDOuicus Hungariæ & Bohemiæ Rex, ac plærique Germaniæ Principes summo studio apud nos egissent de concordia, & pace componenda. Quę denique concordia cum medio Illustrium Principum dominorum GEORgij Marchionis Brandemburgen. in Silesia Ratiborien. Iagendorff, in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum, Sclauorum, &c. Ducis Principis Rugiæ ac Burgrabij Nuremburgen. & FRIDERici Ducis Legnicen. & Brigen. & Capitanei inferioris Slesiæ tractata & conclusa esset, uenissetq; ad nos ipse Illustris dominus ALBERTVS Marchio Brandemburgen. & Magister generalis cum nonnullis membris Ordinis & subditis suis plenam & omnimodam facultatem ab Ordine & uniuersis subditis eius habentibus, se nobis uti uero & legitimo hæredi, & domino suo ac Terrarum omnium Prussiæ subijcien. ac easdem Terras sibi in feudum dari enixe, & suppliciter, primum eius Consiliarij Proceres & subditi, demum ipse Illustris dominus Albertus Marchio à nobis petiuissent, declarans se nobis & Reipublic. Regni nostri hoc pacto magis ex usu fieri posse, pacemq; firmiorem futuram. Nos rationem habentes in primis utilitatis ipsius Reipub. christianæ, quæ in tanta infidelium tempestate, non nisi pace & concordia inter se christianorum Principum seruari potest, demum obaudire nolentes, ut postulata Sanctiss. domini nostri Papæ, Cæsareæq; & catholicæ Maiestatis, ac Sereniss. domini Nepotis nostri domini Ludouici Hun

gariæ & Bohemiæ Regis, aliorumq; Principum christianorum qui hactenus omni cona tu hanc differentiam & bellum sistere & componere inter nos studuerunt, ac deniq; gratificari & commodare uolentes dicto Illustri Principi Domino Alberto Marchioni Branderburgen. uti Nepoti nostro ex sorore charissimo, eiusq; Domui de Onspach annuimus non grauatim precibus eius Illustritatis, & subditorum ipsius, illiq; & eius ueris masculini generis & legitimis feudi hæredibus ex lumbis eius procedentibus, Terras, Ciuitates, Oppida, & Arces infrascriptas in perpetuum, & in diuisum feudum dedimus, & concessimus, & ipsum de illis per uexilli nostri traditionem inuestiuimus, harumq; serie Literarum damus & concedimus: uidelicet Arcem Konigsberk cum tribus Ciuitatibus, item Arces & Oppida Lochstete, Vargen, Girmavv, Pubetten, Rudavv, &c. ut in præcedentibus concordiæ Literis sunt descripta. Cum omnibus & singulis subditis, Vasallis, fructibus, dominijs, superioritatibus, libertatibus, & Iuribus una cum omnibus Arcibus, Ciuitatibus foris, Villis, mansis, Curijs, molendinis, molendinorum locis, censibus, uectigalibus, redditibus, teloneis, seruitijs, feudis Spiritualibus, & Sæcularibus, lacubus, fluminibus, piscationibus, aquis, aquarum decursibus, ferarum lustris, ferarum meatibus, uenationibus, syluis, nemoribus, pascuis, pratis, actibus etiam, cum omnib. metallis, quæ modo sunt seu in futuro fieri possunt auro, argento, cupro, stanno, plumbo, salinis supra & subtus Terram, similiter una cũ omnibus & singulis eminentijs, Iuribus, & pertinẽtijs uniuersis nullis exceptis, sicuti eiusmodi Terras priores Magistri generales, & idem Ordo habuêre, et usq; ad præsens nouissimum bellum gestum usu & fructu tenuerunt, in posterum, perpetuè & hæreditariè in commune & indiuisum feudum tenen. haben. fruendum, utendum, & possidendum. Vbi uerò ipse Illustris Albertus Marchio & Dux in Prussia sine legitimis masculis feudi hæredibus, uel eius legitimi masculi feudi hæredes non relicta ꝓle uirili deficeret, extunc supradictæ Terrę, Ciuitates, & Oppida & Arces in omni forma & modo quemadmodum eas supradictas Illustris Albertus Marchio habuit, ad Illustrem Principem Dñm GEORGium Marchionem Brãdeburgẽ. & ipsius legitimos sexus masculini feudi hæredes uenire, & deuolui debent. Si uerò etiam Marchio Georgius sine legitimis feudi hæredibus masculis, uel eius hæredes post eius obitum sine legitimis masculi generis legitimis feudi hæredibus ex humanis concederent, dictæ Terræ, Ciuitates, Oppida, & Arces ad Illustrem Principem Dñm CAZimirũ & eius masculos feudi hęredes deriuari ac deuolui debent. Si aũt prædictus Marchio Cazimirus sine ꝓle mascula feudi hærede decederet, aut eius feudi hæredes post ipsius mortẽ liberos masculos feudi hæredes post se non relinquerent: tunc nominatæ Terræ, Ciuitates, Oppida, & Arces in Prussia ad Illustrem Principem Dñm IOHannẽ Marchionem Brandeburgen. & eius ueros legitimos masculini generis feudi hæredes deuolui debent, ita quod dictę Terræ, Ciuitates, Oppida, & Arces ubi diuina ordinatione huiusmodi casus futuris temporibus accideret, de fratre in fratrem prædictos & eorum legitimos feudi hæredes masculos cedant, & deuoluantur, sine nostro, hæredumq; & successorum nostrorũ Regũ ac Regni nostri Poloniæ impedimento. Ita tamen cum, & quotiens se obtulerit eiusmodi casus deuolutionis de uno in alterum, prędictos fratres & eorum legitimos feudi hęredis masculos debebunt illi, & quisq; eorum debebit nobis & successoribus nostris Regibus ac Regno Pol. infra tempus debitum ac legitimum debitam subiectionem, & feudi obligationem, ac homagiũ præstare. Quod si prædicti quatuor fratres de domo Onspach diuina uoluntate sic disponẽte sine mascula prole feudi hærede legitima ex lumbis eorũ ordine suprascripto procedente, aut eorum huiusmodi proles similiter sine masculo feudi hęrede legitimo ex lũbis eorum ꝓcedente decederet, Tunc oẽs & singulæ Terræ, Ciuitates, Oppida, bona, & Arces suprascriptæ ad nos, & successores nostros REGES & REGNum Poloniæ sine omni impedimento ac contradictione deuolui ac redire debent.

Debebit item ipse Illustris Dñs Albertus Marchio & Dux in Prussia, eiusq; prænominati successores & feudi hæredes pro hac nostra in se beneficentia nobis & Regno nostro tale obsequium præstare, quod ubi ratione huius concordiæ & cõcessionis feudi à quocunq; cuiusuis eminentiæ & conditionis Principe seu potentatu impeteremur, aut successores nostri impeterentur, tenebitur ipse Illustris Dominus Albertus Marchio aut eius prædicti successores Duces in Prussia in propria persona nobis & Regno nostro ubique unà cum omnibus suis subditis, & pro summis uiribus suis adesse. Quod uicissim nos & successores nostri Reges ac Regnũ Poloniæ in eodẽ casu facere debebimus & debebunt.

Vbi

Vbi autem contingeret quod nos uel successores nostri Regnum Pol. altera quauis ex causa tā ab infidelibus quā ab quocūq; alio hoste impeteretur, & ipsi in persona propria ad bellum cum subditis nostris proficisceremur, aut successores nostri proficiscerentur, debebit Illustris Dominus Albertus Marchio & Dux in Prussia aut eius prænominati successores Duces in Prussia nobiscum cum centum equitibus armatis proficisci, & intra limites Terrarum Prussiæ nobis seruire. Quod si educere extra terminos Prussiæ illum aut eius successores nos & successores nostri uellemus, extunc ad eosdem centum equites stipendium tale præbere, quale dari alijs nostris mercenarijs equitibus est solitum, tenebimur. Vbi uerò nos uel successores nostri uellemus ipsum Dominum Albertum Marchionem aut eius nominatos posteros nobis & successoribus nostris maiori comitatu seruire, debebimus nos & successores nostri ijs omnibus militibus quos ultra centum prædictos conducere posset, mox post egressum à domibus ipsorum stipendium, quod nostris militibus dabitur, illis, quam diu seruierint, persoluere. Si autem plures quam centum prædictos equites ipse Illustris Dominus Albertus Marchio aut eius successores Duces in Prussia educere non possent, non debebimus nos aut successores nostri ab illo & eius posteris Ducibus in Prussia plura exigere.

Præterea non debebit ipse Illustris Dn̄s Albertus Marchio & eius nominati feudi hæredes successores Duces in Prussia, quicq; ex Terris, Ciuitatibus, Oppidis, Arcibus, & bonis prædictis uendere. Verum si ad hoc illum, & eius successores ingens urgeret necessitas tenebitur nobis & successoribus nostris tanquam dominijs suis hæreditarijs ante omnia denunciare. Quod si nos ipsi emere non curauerimus, aut hæredes & successores nostri non curauerint, in hoc casu ipse Dn̄s Albertus Marchio & Dux in Prussia aut eius legitimi feudi hæredes seu successores cuicūq; uoluerint uel potuerint, liberam uendendi habebunt facultatem. Regalibus tamen nostris feudi & obsequiorum Iuribus semper saluis remanentibus.

Poterit etiam ipse Dn̄s Dux in Prussia & eius feudi hæredes ubi eos necessitas urgēs premeret, ex bonis suis prædictis quantum opus foret impignorare suis duntaxat subditis & Vasallis, ut eadem bona unita & indiuisa permaneant. Quæ etiam omnia & singula suprascripta, & quæcūq; alia quæ Vasallus & feudalis Princeps erga suum naturalem Dominum hæreditarium & superiorem dn̄m præstare ac obseruare tenetur, debebit ipse Illustris Dn̄s Albertus Marchio & Dux in Prussia ac eius feudi hæredes legitimi successores firmiter & inuiolabiliter adimplere. Nosq; uicissim illum & successores eius omni gratia & fauore Regio complecti, ac illos in Iuribus & immunitatibus ipsorum conseruare pro nobis & successoribus nostris Regibus & Regno Poloniæ pollicemur. In quorum omnium & singulorum fidem & testimonium Sigillum nostrum præsentibus, est appensum, Datum Cracou. feria secunda post dominicam Palmarum proxima. Anno Domini 1525. Regni uero nostri anno 19. Præsentibus, &c.

Rex dabit Alb. Duci Pruſ. 4000. floren. Rheneñ.

SIGismundus, &c. Significamus tenore præsentium uniuersis. Quia cū diuino fauore Illustris Princeps Dn̄s Albertus Marchio Brandeburgen. ac in Prussia Stetinen. Pomeraniæ, Cassubarum, Sclauorum, &c. Dux, Burgrabius Nurembergen. & Princeps Rugię, Nepos noster charissimus, post cōtrouersiā ad q; nobiscū deuenerat, tandem ad nos ueniens medio Illustrium Principum Dn̄orum Georgij Marchiōis fratris germani ac Friderici Ducis Legnicen. sororij sui, se nobis reconciliauerit, magnaq; ac euidentia testimonia & indicia de sua erga nos fide ac propensione exhibuerit, uolentes eius Illustritatem in Terris Prussiæ quas illi in feudum dedimus, & quæ bellica sæuitia magnum detrimentum sunt passæ, releuare, ac illū nobis & Regno nostro maiori beneficentia deuincere, dandum & donandum illi duximus annuū stipendiū, quatuor millium florenorum Rhenēsium in auro, uel pro singulis aureis xxviij. grossos integros monetæ, & numeri Regni nostri præsentis, harumq; serie Literarū damus, donamus, & assignamus, ad terminos uitæ Illustris suæ per nos & successores nostros quotannis soluen. ita uidelicet quod primam ratam anni huius soluere debebimus ad festum S. Michaēlis proximè futurum, alteram uerò ratam ad festa Paschæ anni Dn̄i 1527. & deinceps singulis annis sequentibus ad festa Paschæ dictam summam quatuor millium flor. Rhenensiū

u 2 sol-

soluere nos & successores nostros Reges Polon. submisimus; & præsentibus submittimus, ac obligamus, promitten. in uerbo nostro Regio pro nobis & successoribus nostris Regibus Pol. quod eam donationem & firmam habebimus, & illi semper quo ad sua Illustritas uixerit satisfaciemus, & successores nostri Reges Poloniæ satisfacient. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum est præsentibus appensum. Datum Crac. feria iiij. post Dominicam Palm. quæ fuit xij. Aprilis 1525. Regni nostri 19.

Priuilegium Duci Prussiæ datum.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuã rei memoriã, Nos SIGISM. Dei gratia Rex Pol. Magnus Dux Lithuaniæ, nec non Terrarũ Cracouiæ, Sandomiriæ, Siradiæ, Lanciciæ, Cuiauiæ, Russiæ, totius Prussiæ, Culmen. Elbingen. Pomeraniæ, &c. Dominus & hæredes, Manifestum facimus tenore præsentium. Quia licet quasdam Terras nostras hæreditarias in Prussia Illustri Principi Dño ALBERTO Dño Marchioni Brandeburgen. & Duci in Prussia, &c. Iure feudali concessimus, in earumq́ possessionem illum per Consiliarios nostros induci fecimus, & eius concessionis, ac articulorum, & conditionum inter nos trãsactarum illi sufficientes nostras Literas dedimus, in quibus præter alia etiam, immunitates illi à nobis concessæ sunt descriptę, tamen cum contractus cum illo per nos factus uelit, ut si quidpiam in priuilegijs illis contineret̃ quæ nobis restituit, & quibus renunciauit, quod huic ipsi contractui & transactioni non repugnaret, sed quod ipsi Duci ex Prussia & Terris eius occasione finium & aliorum Iurium & priuilegiorum necessariorũ esset, quod id nos sub Literis & Sigillo nostro denuo concedamus: Ideo nonnullas infrascriptas prærogatiuas & immunitates prioribus Literis contentas eius Illustritati renouandas, addendas, & denuo concedendas duximus, & tenore præsentiũ concedimus, ita sane, ut ipse Dux Albertus similiter & hæredes eius Terram concessam ab omni exactione & seruitio, exceptis his quæ nominatim in contractu cõcordiæ expressa sunt, liberã teneat ac immunẽ, & coram nullo alio, si ratione ipsius Terræ impeteret̃, q̃ corã nobis, aut successorib. nostris Regib. Poloniæ respondere teneatur, atq; ut liceat eidem una & hæredibus suis per totam Terram nunc concessam, ad commodum suum passagia & telonea ordinare, secundum contractus prescriptum, Nundinas & fora statuere, monetam cudere pro contractus formula. Talia & alia iura taxare, directuras per terram in fluminibus, & in mari sicut utile uisum fuerit, stabilire. Deniq; Iurisdictionẽ, potestatẽq; illã habeat, & exerceat in Terris suis, q̃ aliquis Princeps Regni nostri melius habere dignoscit̃ in Terra q̃ habet. Quatenus aũt initæ cõcordiæ, & contractui, non aduersetur, ut bonos usus & consuetudines ponat, assisias faciat, & statuta quibus oẽs eius subditi pace tranquilla gaudeant, & utantur. Postremò cõcedendam etiam duximus, & concedimus tenore præsentium eius Illustritati atq; Nobilibus suis omnibus libertatẽ ducendi & transuehendi per Regnum & dominia nostra, terra uel aqua, oẽs & singulas res quæcunq; ad usum & necessitatẽ propriam eius Illustritatis atq; eorundem Nobiliũ, non autem ad mercaturam exercendam, opportuna & necessaria fore uidebuntur, & his pariter omnibus qui ex alienis prouincijs commigrare uellent, in Terram & ditiones eius Illustritatis, Equestris duntaxat conditionis seu Nobilibus, liberam damus res oẽs illorum ꝓprias secũ transferendi per Regnum & dominia nostra, absq; solutione cuiuslibet telonei, & citra ullum impedimentum, facultatẽ & prærogatiuã. In cuius rei testimoniũ Sigillum nostrum est præsentibus appensum. Actũ & datum in Ciuitate nostra Marienburgen. sabbato proximo ante festum S. Trinitatis. Anno Dñi 1526. Regni uerò nostri anno xx. ut supra in Literis feudalib. Ducis Pomeraniæ.

Nobilitas cum Ciuitatibus approbant concordiam.

NOs infra scripti Erhardus electus Pomesan. Fridericus Dñs de Heydek ordinis Teuthonicorum in Prussia, Henricus de Kittlicz, Georgius de Kymheym nomine Nobilium: Nicolaus Richan Magister Ciuium Ciuitatis antiquæ, Crispinus Schenbergk Consul in Kuribhoff nomine maiorũ & minorum Ciuitatum in Prussia: palàm facimus & recognoscimus, quia cum retroacto tempore multa, grauiaquè bella inter Sereniss. Polon. Reges, & inclytos Teuthonici ordinis Magistros magnos, tantis odijs, inueteratisq; dissidijs in utriusq; populi & Polonici & Pruthe-

thenici calamitatem gesta sint, ut parum hactenus profuerint contractus, & pacis fœdera Summorum Pontificum, Imperatorũ, Regum auctoritate semper interposita. Cuius mali origo hinc dimanauit. Quod Prusiæ Terra (nam de eius propinquitate tantoperè pugnatum est) rectore hæreditario caruit, cum hinc Reges Polo. illinc magni Magistri & militaris Ordo Ius suum prætenderent, mallentq; armis quam pia, Christianaq; cõcordia negocium transigere. Proindeq; peruenit eorum malorum non parua portio ad nostrã usq; ætatem. Siquidem paucis ab hinc annis oborto iterum ea de re bello, concurrẽtibusq; infestis signis Sereniss. Rege Sigismundo, & Illustris. Principe Alberto magno Magistro: quanta uastitate utraq; Terra affecta sit, ostendunt ipsæ ruinæ & calamitas miserorũ. Sũt uastati agri, abducti Coloni, effusus sanguis Christianus, uim passæ mulieres, stupratę uirgines, prophanatæ sacræ ædes: præterea alia scelera & bellorum incommoda perpetrata, quæ etiam audire, ne dum fieri in populo christiano mens horret. Cuius belli immanitate moti, & miserorum fortunam miserti, Summus Pontifex, sacratissima Cæsarea Maiestas, Serenis. Hungariæ, Bohemiæq; Rex ad inducias quadriẽnales utrãq; partẽ pijs rationib. flexerũt, eo proposito, ut quadriẽnio illo induciarũ ueterẽ discordiã omninò tollerent, & pacem firmam inter nos finitimas gentes componerent. Erat spes bona nobis fore, ut aliquando concordia pro discordia ueniret. Cæterùm cum Christianus orbis undiq; bellorũ tumultu, uarijsq; perturbationibus uexaretur, factum est, ut tam pium consiliũ tantorũ rectorũ Rerumpu. de cõcordia statuenda impediret, quãdo quidem quadrienniũ induciarũ irritũ abijt, ut eius fine pro pace bellũ uideret renasci, qđ sanè ita erat in manifesto, ut aut ipsum noua cum calamitate Christianorũ fuisset suscipiendum, aut in contractum Thorunensem cui titulus est perpetuæ pacis coniurandum. Quando igitur uersaremur inter duo eiusmodi pericula, ut aut arma patriæ nostræ intoleranda deinceps forent capessenda, aut necesse esset consentire in concordiam & prædictum contractum perpetuę pacis, nec in aliam partem se flecti permitteret Sereniss. Rex Pol. & inclytum eius Regnũ: Respexit Deus propicijs oculis in pias preces calamitate afflicti populi, deditq; ex impuiso pios ac prudentes pacis per alium modum procuratores Illustriss. Principes & dominos Dñm GEORGium Marchionem Brandeburgen. &c. & Dñm FRIDEricũ Ducem Legnicien. &c. quos uetus discordia & periculum redeuntis belli non minùs mouit, quã si eorũ res ageret: quũ sint utriq; Partiũ sanguine & affinitate coniũctissimi. Hi diuina inspiratione inuenerũt Articulos transactionis & pacis cum iustos, tum Christianos. Qui si bona fide custodiantur, non erit amplius timor de periculo renasciturí belli.

In primis aũt sua prouidentia curarunt, quo restingueretur fons, unde hactenus tot mala fluxerunt, scilicet, ut habeat Terra Prusiæ Principem hæreditarium, qui iustis de causis superiorem recognoscat Sereniss. Regem Pol. & inclytum eius Regnum. Quando quidẽ certis iam indicijs & argumẽtis haud fallacib. iã tandẽ euidẽter cognouimus, fundum & solum Terræ Prusiæ intra fines, limites, & circulo ditionis inclyti Regni Poloniæ contineri, & concludi. Quando autem nihil potius esse debet Christianis pectoribus, q̃ cum omnibus, si fieri posit, in primis uerò cum uicinis in pace & tranquillitate uiuere, q̃ nobis Magister noster Christus & eius discipuli tanta cura & studio commendarũt: Volẽtes accurrimus ad per tam pios Principes oblatas pacis conditiones, qua hactenus indigni uisi sumus, & nũc diuina cõmiseratione donamur: idq; eò libentiùs fecimus, quod nos ad eandem transactionem amplectandã clarissimus uir Dñs Iohãnes Statilius Præpositus Vesprimien. Secretarius & Orator Domini Ludouici Regis Hungariæ & Bohemiæ Regis Dñi nostri gratiosissimi adhortabatẽ duplici nomine, tũ qđ ad percutiendum fœdus pacis missus esset, tum quod propositi articuli transactionis iusti ac Christiani à præfato Sereniss. Rege iudicarentur, qui ceu alter summorum arbitrorum concordiæ statuendæ in quadriẽnalib. inducijs nihil ęquè ad se pertinere affirmauit, quam, uel in ipsis inducijs, uel post finem earum inter Principes utrinq; sibi coniunctissimos & populos uicinos pacem procurare. Ideo consensimus & consentimus in transactionem & concordiam inter Sereniss. dominum Sigism. Regem & inclytum Regnum Polo. ex una, & Illustrissimum Principem Dñm Albertũ Marchionẽ Brandeburgen. &c. hæredes & successores ex altera partibus, super feudo, Iuribus, & proprietate prædictæ Terræ Prusiæ, ac alijs punctis, articulisq; per præfatos Illustriss. Principes Dñm Georgium Marchionem, &c. Fridericum Ducẽ Legnicen. pacis mediatores Anno 1525. die nona Aprilis Cracouiæ ad nostram petitionem & placitũ conceptam, & confectã, ipsamq; in omnib. punctis & articu-

lis,pinde ac si inserta hic esset, nostro,constituentiũ,hæredũ, & successorũ nomine lauda-mus,ap,pbamus,& cũ magna hilaritate animiq́ gratitudine suscipimus & amplectimur, pro nobis,præfatis cõstituẽtib.hæredib.& successorib.nostris,syncera & Christiana fide, & sub honore nostro,necnõ Iurisiurãdi sacramẽto firmiter & cõstanter ,pmittẽtes, & efficaciter nos obligãtes,qđ eandẽ concordiã transactionẽq́,ut præfert,in omnib. & singulis articulis & cõditionib.fideliter & irreuocabiliter sine fraude & dolo ratã & gratã habere,& perpetuo obseruare,uec unq́ per nos,aut submissas ,psonas,quouis prætextu siue colore,publicè uel occultè ipsi cõtrauenire uolumus,nec debemus, Renũciantes prætcrea omnib.& singulis Iurib.& priuilegijs, & exceptionib. qb. eandẽ cõcordiã impugnare,& infringere possemus.Porrò si Illust.Princeps Dñs Albertus Marchio Brandeburgẽ. &c.in Prussia Princeps,&c.quẽ de uolũtate præfati Serenis.Regis Polo.Sigismũdi in hæreditariũ dñm suscepimus,& præsentib.suscipimus,Necnõ Illustritatis suæ ueri & legitimi feudi hæredes masculi,& subinde Illust.Principes Dñi GEORgius,CAZimirus,IOHANnes una cũ omnib.suis legitimis feudi hæredib.è uita migrauerint, & præfata Terra Prussiæ ipsis in feudum cõcessa,iuxta Inscriptionem prædictæ transactionis ad Serenissimos Reges & Regnũ Pol.deuoluta fuerit:quod nos Sereniss.Regib.eisdem, & Regno Polon.cui nos unanimiter sponte & ex certa scientia una cũ prædicto Principe nostro tãquam superiori dño subiecimus,& exnũc subijcimus,nec cuiquam alteri adhærebimus, obediemus,& subiecti erimus.Sed eosdem Sereniss.Reges, & inclytum Regnum ,p dominis nostris quo ad utile & directum dominium,merum & mixtum imperium,in perpetua subiectione profitebimur,& recognoscemus.Saluis tamen semper manentibus omnibus & singulis transactionis articulis,quibus in hoc casu Terræ Prussiæ cautum est. In quorum omnium fidem & robur nos suprascripti Oratores nomine constituentium, & nostro,has Literas Sigillorum nostrorum appensione muniuimus. Datum Cracouiæ die ix.Aprilis quæ erat dominica Palmarum.Anno Domini 1525.

Sigismund.I.Iohanni Dantisco apud Rom. Pontif.Oratori de pacificatione Prussiæ.

CVm induciæ cum Magistro Prussiæ expirarent,ageretq́ cum Summus Pontifex,tum Cæsarea M.Serenissimusq́ Dñs Rex Hungariæ Nepos noster apud nos de inducijs prorogandis:ad quas subditi nostri consentire nequaq́ uoluerunt,iudicantes eas bello futuras nocibiliores, Proindeq́ nos ad prosequendã rem nostram armis instituerenus : uenit ad nos id sentiens ipse Magister cum Illustribus Marchione Georgio & Friderico Duce Legnicen. transegitq́ nobiscum coram de tota controuersia:præstito nobis debito suo,& datis illi per nos in feudum Terris, quas prius ante bellum nouissimum possedit.

De religione uerò nihil inter nos est actum,tùm quia interesse nostra nõ uidebat,tùm qđ etiã Ordines institutores nõ fuerimus, tũ uerò qđ ferè in tota ditione Ordinis prorsus de tota religione catholica sit actum, & deploratum. Proindeq́ abusi sumus ea conditione deprauati temporis,in rem pacis cum res aliter transegi nullo pacto potuit.

Proinde si qui isthic hos actus nostros in re Pruthenica suggillari uellẽt, habes quo innocentiã nostrã tueri possis.Nam nos Ordinis curatores nõ sumus,sed hæreditarium Ius nostrum duntaxat semp exegimus:Religio catholica nobis semp cordi fuit, pro qua nequaq́ dubitamus uel sanguinem nostrum profundere, tantum abest,ut illi nostra opera uel consensu quicquam esset per hanc rransactionem detractum.

Constitutiones Militarem & Ciuilem ordinem, totamq́ Prussiam concernen.

SIGISMVNDVS Dei gratia Rex Poloniæ,Magnus Dux,&c.Significamus tenore præsentiũ qb.expedit uniuersis, quia cõsulere uolentes multiplicib. errorib. & abusibus,qui cũ in diuinis tum etiã humanis rebus inoleuerãt in Terris & Ciuitatib.nostris Prussiæ,uenimus huc ad easdẽ Terras omnib.alijs negocijs nostris intermissis, & auspice Dño Deo rectè oĩa quæ reformatione indigebãt cõfecimus.Præterea etiã ad futurũ deinceps bonum regimen constitutiones & ordinationẽ opportunã in ipsis Terris relinquere

quere operæprecium esse duximus. Proindeq; de consilio & cōsensu omnium Consiliariorum & Nunciorum communitatis tàm Militaris quàm etiam Ciuilis ordinis infra scriptas constitutiones edidimus & promulgauimus.

In primis qsq; Palatinus habeat apud se exēplū seu copiā priuilegij Terrarū Prusiæ, & illud unicuiq; peteti ostēdet, & corā eo legi faciet, qđ nos manutenere & secundum ipsius tenorem Dignitates Officia & Capitaneatus solis indigenis conferre dignabimur.

Cæterùm cum ius Culmen. quo potisimum Prusia utitur, scripturis saltem authencis nusquam reperiatur esse sancitum, multaq; propterea oriantur incommoda: Venerabiles & Egregios deuote nobis dilectos Tidemannum Gise Custodem & Canonicum Varmien. Matthiam Slevvniczki Canonicum Gneznen. Achatium Frenut Canonicum Varmien. Franciscum Soldavv, & Philippum Holkner designauimus, ut hoc anno ad Calendas Octobres Mariemburgi conueniant, & eiusmodi ius cum eius constitutionibus pasim colligant diligenter, conscribantq;, ut deinde typis excussum & euulgatum ad omnium noticiam perueniat, firmiterq; à cunctis obseruetur.

Iudicia aūt Terrestria in singulis Palatinatib. quotānis bis seruent̄, ita ut in Palatinatu Culm. primū Iudiciū feria tertia post dominicā Quasimodo geniti. Secundu aūt feria tertia post Lāperti celebret̄. In alijs aūt Palatinatib. iuxta uetere consuetudinē celebret̄, ex qbus quidem iudicijs Terrestribus Appellationes ordinarie fiant ad Conuentus generales Terrarum Prusiæ. A' Conuentibus autem generalibus ad Regium tribunal nostrum, donec ad alterutra partium conformes sententias obtinuerit.

Vt autem friuolæ & temerariæ Appellationes nonnihil cohibeantur, quisquis à iudicio Terrestri ad Conuentum generalem appellauerit, tres Marcas in iudicium reponat. Si uerò à Conuentu generali ad nos appellatum fuerit, sex Marcæ deponantur, & si appellans coràm iudice appellato succubuerit, in usum publicum iudicij in quo erant repositæ cedant, alioquin parti restituantur.

Nec Palatini iudicent Causas ad ius Terrestre spectantes, nisi de consensu Partium, & prouocantes ad iudicium Terrestre remittāt, exceptis causis leuioribus quę uidelicet ualore decem Marcarū non excedāt. Hæc quidē sine strepitu Iudicij de simplici & plano ab eis cōponi possunt. In causis aūt sanguinis & de facto recenti depræhensis, in dilatā iusticiam ministrent: nec partes cōtendentes ad cōponendum amice inter se controuersiā cogant, nec exigant ullas pœnas nisi per Iudicium decretas. Quarum pœnarum tertia pars Iudicio Terrestri, reliquæ duæ partes Palatino Loci cedant.

Palatini & Capitanei citati tam in Iudicio Terrestri, q̄ Conuētuum publicorū respondere sunt obligati, exceptis actionibus super bonis nostris Regalibus emergentibus. Capitanei aūt iuxtà continentiam priuilegij Terrarum Prusiæ sint indigenæ possesionati, ratione quarum possesionum suarum sint Iudicio Terrestri subiecti.

Statuimus pręterea ut cōmunib. Consiliariorū uotis Notarius Terrestris Nobilis possessionatus linguas necessarias calens, & alias, ad hoc Officium eligatur, qui cum iuratus fuerit, exclusis tam Ecclesiasticorū Prælatorum q̄ Ciuitatum ac aliorū, Notarius solus secretorum consilijs & Conuentuū publicorū Iudicijs intersit. Literas & Acta Iudicialia diligenter conscribat, ac iura Partium in Iudicio producta fideliter custodiat.

Vt autem temerariæ lites amputentur. Commissarios siue Iudices delegatos non deputabimus in causis ad Iudicium Terrestre spectantibus, & minus in eo iam pendētibus, nisi per appellationem ordinariam de qua superius dictum est à sententia definitiua seu interlocutoria iam lata ad tribunal nostrum deuolutæ fuerint, exceptis causis limitum, bonorum nostrorum Regalium: nec Iudices delegatos seu Commissarios à quibus semel appellatum est, in eadē causa denuò deputabimus, aut causam ad illos remittemus. Non enim uerisimile aut honestum uidebatur, quod Iudex pristinam suam sententiam retractet, aut aliter iudicet, quam antea iudicauerat.

Conuentus autem publici seu generales iuxtà proximam ordinationem nostram in Prusia quotannis bis celebrentur. Verno uidelicet tempore Dirsauiæ ad diem S. Stanislai: Tempore autem autumni in Grandentz ad diem S. Michaelis. Conuentus autem peculiariter per nos instituendus locum & diem ex nostro arbitrio sortiretur.

Ad prędictos Conuētus oēs causæ tam ex Ciuitatib. q̄ Iudicijs Terrestrib. per appellationē deuoluant̄, & etiā sine speciali cōmisiōe nostra iudicent̄. Deinde uerò & nō antea ad supremū tribunal nostrū remittant̄ parte prouocante: cui ad ꝓsequendū appellationē

à Iudicibus legitimis terminus præfigatur. Quam appellationem si intra unius anni spacium non prosequeretur, prior sententia iuxta Iuris cõmunis dispositionem in rem transeat Iudicatam, & executioni demandetur.

Ante conuentum uerò publicum per nos & successores nostros singulariter instituendum, in singulis Palatinatibus Culmen. uidelicet, Mariemburgen. & Pomeraniæ, fiat Nobilitatis Conuentio particularis, quam secundum morem antiquum Palatini ex singulis Districtibus Palatinatus sui ad aliquem locum conuenientem Literis suis conuocent: ut Nuncij ad huiusmodi Conuentum mittendi eligantur. Qui autem uocatus non comparuerit, pœnam duarum Marcarum pendet. Cuius medietas Palatino eius loci, altera uerò medietas ærario publico proueniat.

At cum frustrà sententiæ ferantur nisi legitimè executioni demandentur, uolumus & irrefragabili constitutione sancimus, ut deinceps unusquisq; cuiusuis conditionis uel eminentiæ fuerit rei iudicatæ sine omni contradictione cum effectu pareat, & obsequatur. Alioqui locorum Palatini nullo alio à nobis mandato expectato, legitimam executionẽ faciant: adiuncto sibi ubi causæ conditio postulauerit, Capitaneo & Nobilitas illius Districtus: aut etiam si necessitas exegerit, omnibus & singulis nostris Vasallis seu Nobilib. illius Palatinatus, quos ad assistendum illi sub Iurisiurandi debito & amissione feudorũ obligatos esse decernimus. Si uerò maiori potentia sit opus, negocium ad nos referri uolumus: ut oportunis rationibus rebus prouideamus. PALAtinos similiter ad huiusmodi executiones faciẽdas, iusticiamq; oppressis administrandam, Iusiurandum nobis pręstitũ adigat. Quos etiã si remissiores fuerint, quinquaginta florenorũ Hungarical. pœna plecti uolumus. Cuius mulctæ medietas Parti cui iustitia denegata est. Altera uerò medietas ęrario publico Terrarũ Prussię cedat. Vbi aũt quis executioni uiolenter resistere cõuictus fuerit, pœna banni, siue proscriptionis ac bonorum confiscatione puniatur, ex quibus bonis Parti læsæ primum fiat satis. Quod reliquum fuerit fisco applicetur.

Statuimus præterea ut nullus Capitaneus, Nobilis, Ciuis, aut quiuis alius cuiuscunque conditionis existat: personis, Castris, domibus, aut possessionibus alicuius ullam uiolentiam inferre: incursiones facere: in publicis stratis insidias ponere præsumat. Alioquin super his conuictus, iuxta antiquum plebiscitum Terræ Culmen. capitali pœna puniatur.

At cum aliquis Nobilis decreto publici Conuentus, Iudicio Palatinorum, aut Terrestri capitur: sub certis pœnis in potestatem aut carcerem Ciuilem non tradatur: sed in manus Palatinorum. Si quis autem in Ciuitate, ubi nulla arx est, capiatur: & autoritate Conuentus, Palatinorum, Iudicij in carcerem Ciuilem conijcitur: in potestate eorundem, & non Ciuitatis permaneat, fideiussoria tamen cautione à carcere huiusmodi liberetur, nisi causa fuerit criminalis, alioquin sub pœna uiginti florenorum Hungarical. quorum medietas Palatino, altera Parti læsæ cedat, absq; ulla remissione persoluen. Nobiles & eorũ subditi autoritate seu potestate Ciuili non capiantur, detineantur, aut arestentur: nec uicissim Nobiles autoritate propria capiant, aut detineant Ciues, aut eorum subditos, sed unusquisq; coram Iudicio suo ordinario conueniatur, & iusticiam requirat.

Præterea ne in fluminibus Prussiæ præsertim nauigabilibus, & item Fehres, Bree, & Bda, ac etiam Redæ in Districtu Puczkouien. obstacula fiant: ut tam piscibus quam nauibus & lignis liber transitus permittatur: nisi quis speciale priuilegium super hoc habuerit.

Nobiles aũt qui habent priuilegiũ piscãdi in lacubus nostris Regijs, & testibus fide dignis probare possunt se fuisse in possessione piscãdi: & quorũ uel limites, aut ager stagnis nostris Regijs adiacet, his quidem piscatio permitti debet, sed paruis retibus duntaxat ad usum & mensam eorum ꝓpriam: non aũt ad uendendũ. Ea tñ cõditione, ut retia Castren. primos in hyeme habeant tractus, & quod tẽpore quãdo pisces qui Germanicè Bressen, Polonicè uerò Kleszcz uocantur semen aut fœtum emittunt, nulli liberum sit in lacubus nostris Regijs piscari: ne huiusmodi piscium fœtura in augmentando impediatur.

Præterea ut Ecclesiastici bona Terrestria Ecclesijs adscribenda, & approprianda, siue incorporanda absq; speciali consensu nostro à modo non nisi à suis Vasallis emant, nec obsequia nobis ex ipsis debita intereant, pro se uerò priuatim illa emere possunt, quæ si in uita sua non alienauerint, aut cuipiam non donauerint, ad eorum propinquos & consanguineos deuoluantur.

Simi-

Similiter, ne Ciuis, aut ignobilis quispiam bona Terrestria emat. Si uerò iam empta pos sideat, non per cōducticias personas, sed proprias seruitia seu obsequia debita ad bellicam expeditionem de ipsis sub eorundem amissione præstet.

Nec omninò liceat à modo Rusticis feras in nemoribus uenari, nec laqueos in syluis, & agris ponere: canes aut retia uenatoria habere, alioqui in potestate dn̄orum sit Bombardas, canes, & retia huiusmodi auferre: & pro qualitate excessus mandatum præuaricantes in decem Marcis pec. domino fundi applicandis, toties quoties, punire, exceptis fossis pro luporum captura, quas tamen sine præiudicio cuiusuis quilibet cum consensu dn̄orum suorum habere potest. Simili modo, nec Palatini, Capitanei, aut Nobiles alter in alterius fundo absq; uoluntate dn̄i fundi uenari: nec in syluis feras domare, aut circuire debet, quod Klopfen uocant sub amissione retium, equorum, & curruum. Bombardis autem nemo omninò nec in proprijs, nec alienis syluis sub pœna centum floren. Hungarical. irremissibiliter soluendorum à modo utatur. Cuius mulctæ medietas nobis, altera ærario publico Terrarum Prussiæ proueniat.

Volumus item, ut in Conuentu generali proximo per uniuersos Consiliarios harum Terrarum omnium rerum uendibilium æstimatio, & iusti precij constitutio fiat: utq; diligentior respectus ad mensuras, & omnia pondera habeatur: ut dolus ac deceptiones maliciæ uitari possint.

Item ut Palatini & Capitanei diligenter fines Terrarū obseruent, ne prædones & grassatores ingrediendo & egrediendo impunè grassentur.

Item ne Rustici cum cuspidibus, lanceis, gladijs, aut similibus armis publicè aut priuatim incedant, easq; deferant, nisi à dn̄is suis ad uenationem uocati fuerint.

Districtius etiam inhibemus, ne Poloni à modo ab opificijs Ciuitatū quarumlibet arceantur, sed pari conditione cum Germanis & alijs nationibus admittantur, non obstantibus huiusmodi opificiorum contrarijs constitutionib. sub pœna L. floren. Hungar. qui eos non receperint infligenda: percq; loci capitaneum pro fisco Regio exigenda.

Ex quo item multorum querimonijs accipimus, quosdam Officialium nostrorum pręsertim Tucholien. prætextu mandati prohibitorij de inuectione salis peregrini in Poloniam, innocentibus, si qn̄ finib. Terræ appropinquent, salem adimere. Quod quia iniquū est sub graui indignatione nostra prohibemus, ne de cætero cuicq; adimatur, nisi ultra fines transgresso.

Nobiles præterea Districtus Slochovv instar Rusticorum ut ligna ad arcem ducant, aut alia seruitia rusticalia faciant, cogi nolumus: sed antiquam consuetudinem seruādam esse decernimus.

Ad præcludendas aūt uarias hinc inde obloquendi uias, & controuersiarū occasiones, quæ solent oriri à Ciuitatib. & Oppidis contra Nobiles & Tabernatores tam Sæculariū q̄ Spiritualium qui coquunt, & alijs per tunnas uendunt ceruisiā: ita ordinatū est, qd̄ Nobiles pro utilitate eorum propria coquere liberè possunt ipsam ceruisiam, & si quid ex illa eis superabundauerit, id uendet ad suas Tabernas, uerum negociationem ceruisiæ nō exerceant, quod statu eorum foret indignum. Tabernatores uerò qui ultra miliare distant ab Oppidis uel Ciuitatib. & qui habent in suis priuilegijs facultatē coquendi ceruisiā: coquere illam possunt, quantū ad propinandum in eorum Tabernis sufficiet, nequaq; tamē per integras uel medias tunnas uendendi ipsam ceruisiam habeant: sub pœna decē Marcarum totiens, quotiens huic constitutioni contrauenerint soluendarum.

Cùm etiam Mercatores & præsertim peregrini siue exotici homines in Nobilitatis ac Ciuitatū iniuriam pelles, frumenta, humulum, linum, & alia mercium genera in Villis ac Pagis clàm & publicè coëmere, & negociationes illicitas exercere soleāt: authoritate nostra Regia firmiter prohibemus, ne id de cætero fiat. Statuentes ut deinceps subditi dn̄orum merces, & res suas uendibiles in proximas Ciuitates ducant, & in foro publico uenales exhibeant, legitima tamen dn̄orum suorum cum pellibus ferarum & bestiolarum syluestrium habita ratione. Alioqui emptoribus equos, & currus: uenditoribus aūt res uenditas à præfectis nostris adimi & cōfiscari uolumus.

Mandamus insuper, & ita omninò habere uolumus, ut Palatini debitores decimarum aratraliū & quorumuis Ecclesiasticorū prouentuum censuras contumaciter sustinen. ad huiusmodi debitorum solutionem remedijs opportunis compellant: ne Ecclesiastici ꝓuentibus sibi debitis fraudentur.

Postremò

Postremò ad tollendum errorem & incommoditatem ex uarietate, utilitate, & adulteratione monetæ prouenientem, unanimi consilio decretum & constitutum est: ut abolita in Prussia moneta uetere, Triplex noua sub nostris & Terrarum Prussiæ insignijs cudatur: uidelicet grossi, solidi, & oboli, siue denarij, ita ut uiginti grossi unam Marcã: quadraginta autem grossi siue duæ Marcæ florenum Hungaricalem constituant. Tres uerò solidi grossum, & sex oboli solidũ. Sitq; ea moneta in grani ualore & æstimatione par Polonicæ, & similiter noua cudenda est, æqualiter proporcionata: ut scilicet grossus Polonicus Pruthenicum æquet, & solidus ternarios duos, obolus uerò obolum ualeat. Curratq; huiusmodi moneta Pruthenica Regio edicto per totum Regnum, Mazouiam, & Lithuaniam, hoc tamen Illustris Prussiæ Dux usq; ad festum S. Martini proximum in deliberationem accepit.

Quæ omnia & singula ut præmissa sunt, in omnibus suis punctis, conditionibus, & articulis rata & firma esse uolentes, de certa nostra scientia & deliberatione, consensuq; tam Consiliariorum nostrorum status utriusq; quam etiam Nunciorum omnium Terrarum nostrarum Prussiæ statuimus & decernimus robur debitæ firmitatis habere, debere. Harum testimonio Literarum quibus Sigillum nostrum est impressum. Actum & datum in Ciuitate nostra Gedanen. feria tertia proxima post festum diuisionis beatorum Apostol. Anno domini 1526. Reg. nostri anno xx.

Sigismund. Rex ad Consiliarios Terrarum Prussię de Decimis Episcopo Vuladis. penden.

MAgnifici & generosi syncerè nobis dilecti. Accepimus Literas uestras, quibus nescimus prolixè ne magis ac indignè nobis, cùm aduersus Decretum nostrũ, quod de soluendis Decimis dño Episcopo Vuladislau. anno superiore iustè & æquanimiter tulimus, respondetis, idq; agitis, docentes nos quasi nouum aut desultoriũ Christianũ, de lege gratiæ, de sublato Sacerdotio Leuitico, de non contribuẽdo pastorib. nisi pascãt, & alijs tritis iã Apostatarũ cantilenis: non tẽpantes interim ab aculeis in suũ Episcopũ, & Pastorẽ. Vnde uehemẽter miramur, quæ est ista noua christiana ratio: Quia per Legem gratię, quæ tantũ Legi irã opanti cõtradicit: per libertatẽ Euãgelicam, quæ solũ seruituti peccati opponitur, duplex, idq; ingens peccatũ aduersus diuinas & humanas Leges cõmittitis. Alterum nõ reddendo proximo suo atq; adeò Pastori quæ sua sunt: Alterum Literis & Decretis Principis sui non parendo. Si per Legem gratię liber est populus à soluendis Decimis quæ ministris Dei debentur: eadem Lege liber erit à soluendis tributis quæ alijs Ordinibus & potestatibus debentur. Nam Lege gratiæ omnes pariter Christiani in unam libertatem sunt asciti. Si ob hoc quod sublatum est Sacerdotiũ Iudæorũ, non plus habeant Sacerdotij christiani Sacerdotes, quàm id quod cõmune est omnibus, neq; illis suos prouetus deberi: pari ratione abolito Regno Iudæorum Christiani non plus erunt Reges, quàm cæteri Christiani, nam per Legem gratiæ omnes ex ęquo REGALE SACERDOTium esse censentur. Quod si christiani Principes Decimas & prouentus successoribus Apostolorum non rectè contulerunt, minus rectè Apostolis ipsis primi illi Christiani precia bonorum suorum omnium conferebant. Si nephas est Pontificem ob non redditas Decimas populum excõmunicare, maius erit nephas qđ Apostoli ob negatam pecuniã Ecclesiæ dicatã, utraq; morte cõdemnabãt. Si nõ pendendum est Pastori, nisi pascat, & doceat: non pendẽdus erit euã à Plebe suus census Ordini seu statui Militari, nisi militet, & populũ Dei tueatur: Si deniq; non sunt ualidæ dotes & Priuilegia maiorum & antecessorum nostrorum Ecclesijs collata, cuius erunt firmitatis illa alijs Ordinibus sub paribus signis, pari atramento, & pelle, concessa? atq; hæc sunt illæ Euangelicæ rationes quæ nunc orbem Terrarum seditionibus, tumultibus, periurijs, & sacrilegijs implent. Graui igitur & molestissimo animo ferimus, quod aduersus Decretum nostrum tales Literas, talibus impijs dogmatibus cõsutas miseritis, quæ non solum indigna sunt auribus nostris, & ab uniuersa Ecclesia Catholica damnata: Sed etiam à nobis, & alijs christianis Principibus publicis edictis uetita. Et proinde denunciamus uobis hanc immutabilem sententiam, & uoluntatẽ nostram quod Decretum ipsum nostrum iustè & legitimè latum nulla ex parte mutaturi, neq; dominum Episcopum, & Iura ipsius nostro debito patrocinio deserturi sumus. Et si in ea contumacia perseuerare uolueritis:

iueritis: Nos id quod ad iustum & Christianum Principem attinet, exequemur. Datum Petricouiæ decima Ianuarij. Anno Domini 1528.

ARTICVLVS III.

AN Dux Prusiæ ad ELECTIONEM Regis Pol. pertineat? Quodque ab eo ad Regiam M. uel alioquin communes illorum Commissarios appelletur. Præterea R. M. Literas publicæ fidei aliqua iniuria in Prusia grauatis dabit.

Responsum datum Oratoribus Ducis de Prusia super facultate eligendi Regis.

QVod Legatio Illustrissimi Dñi Ducis Prusiæ in primis cōtinebat, de facultate eligēdi Regis: Sup eo negocio expēdēs Maiestas Regia unà cū uniuersis Cōsiliarijs suis singularē in se & Regnū suū propensionem eius Illustritatis, proindeq; cupiens illi hac in re ex animo gratificari, reuoluit Maiestas sua uti se factura recepat cū Iura & Priuilegia, tum uero acta & consuetudines Regni ueteres, comperitq; adeò diligenter cautum & obseruatum esse omni tempore, ne quis alius excellentioris ordinis præter CONSILiarios Regni Ius eligendi Regis haberet, ut etiam & Duces MAZOuiæ qui Principes erant indigenæ Regij, & uetustissimi generis, ut deniq; & filij Regij domini naturales huius Regni, post obitum patris neq; locū, neq; uocem eligēdi Regis habere potuerint. Sed & Magistri Prusię qui homagia Regibus & Regno Pol. præstabant, non solum ut Principes, sed etiam ut Consiliarij Regni qui pari modo loca in Senatu habebant hoc ipsum Ius Electionis obtinere non potuerunt. Proinde cum Illustriss. Dñs Dux Prusiæ ut prudens Princeps satis intelligat nihil esse perniciosius in omni Rep ub. quam aliquid aduersus Leges & instituta uetera perpetua serie & usu approbata committere, neq; aliunde grauiores casus & perturbationes oriri, boni consulere dignetur eius Illustritas, quod Maiestas Regia & uniuersi Consiliarij Regni q eius Illustritati integerrimo animo afficiuntur, non possunt eam rem ut insolitam & institutis Regni aduersam concedere. Præsertim cum id in omnibus Conuentibus exigant uniuersi Regnicolæ, ut nihil aduersus Iura & morem Regni ueterem statuatur. Neq; mirum aut indignum uideri debet eius Illustritati, quod habens locū suum in consilijs, Terrarum Comitijs, & Conuentibus generalibus, ad Electionem Regis non pertineat: cum itidem non pertinebant antecessores eius Illustritatis, ac Duces MAZOuiæ, & hic fuit mos & usus in hoc Regno ab initio receptus & obseruatus. Sed & in GERmania ubi uigent Leges Cæsareæ, non omnes Principes Ius habent eligendi Cæsaris, qui locum suum habent in Conuentibus publicis. Similiter in Regno BOHEmiæ, & alibi, quod notius est quam ut explicari sit opus. Alioqui nisi res esset aduersus Iura & instituta Regni, quæ Maiestas sua nollet ulla in parte turbari & labefactari, libentissimo animo Maiestas sua & Consiliarij uniuersi gratificarentur eius Illustritati, propter hanc illius erga Maiestatem Regiam & Regnum eius quam omnes cognoscunt propensionem & obseruantiā, neq; ullo pacto sibi aliter eius Illustritas persuadere dignetur.

A' Duce Prusiæ ad Regiam M. appelletur, quæ etiam Literas publicæ fidei dabit. Responsum Oratoribus Ducis Prusiæ in Conuentu Petricou. die x. Ianuarij datum.

QVod ad Appellationes ab Illustris. Domino Duce Prusiæ ad Maiestatem R. interpositas, & interponendas pertinet: nemo uel mediocriter in Iure uersatus ignorare potest, proprium esse Ius unicuiusque superioris domini, ut ad ipsum à quouis subiecto & Vasallo appelletur. Quippe quod non aliunde magis dominium & subiectio dignoscitur. Cum itaque Priuilegium eius Illustritati concessum clarè testetur, eius Illustrit. se cum omnibus conseruare debere erga Maiestatem suam, uti fidelem subditum & Vasallum de Iure decet, & articuli trāsactionis satis declarēt Maiestatē suā ea duntaxat priuilegia & immunitates eius Illust.

con-

confirmasse, qui huic transactioni & superioritati Maiestatis suæ non repugnarent: neq; de Appellationibus, quæ Iure & consequentia propria ad superioritatem pertinent, aliquid est exceptum: nemini dubium esse debet ad Maiestatem suam Ius appellandi pertinere, quemadmodum & alia omnia superioritatis Iura pertinent, quæ nō sunt in Priuilegio nominatim exempta & excepta. Siquidem sublatis Appellationibus nullum extaret ueræ superioritatis uestigium.

Similiter & de dandis à R.M.SALVIS CONDVctibus intelligi debet, Ea etēm res non modo conueniens est & iusta, sed etiam pro conseruando communi statu & tranquillitate apprime necessaria. Ex denegatis enim Appellationibus & saluis conductibus à superiori dominio, oriri solent diffidationes, deprædationesq; communium subditorū, ex quibus & ad bellum plerūq; peruenitur. Maiestas uerò Regia neq; debet neq; uellet ulla in re aduersa eius Illustritati ac subditis eius unq; deesse. Quare hortatur Maiestas sua eius Illustritatem, ut quæ propria sunt Maiestatis suę & Iuris eius superioris, his eius Illustritas non nitatur Maiestatem suam priuare, & transactionem factam, quæ satis clara est, istis disceptationibus in alium sensum torquere, & labefactare, in præiudicium M. suæ & communis boni status detrimentum. Quod si utiq; molestum id esse deberet eius Illustritati, quod merito esse non debet, neq; illam iustæ rationes M. suæ permouerent, licet esset cum dispendio Iuris & auctoritatis M. suæ, tamen potius quam eius Illustritati Maiestas sua displicere in hoc deberet, ita se conseruare dignabitur in causis tam Appellantium, quam etiam qui sub saluis conductibus iusticiam quærunt, ut est in Causis, si quę inter Maiestatem suam & eius Illustritatem inciderent, expressum in Priuilegio transactionis articulo decimo septimo, qui incipit: Item quod ad Iurisditionem inter Maiestatem R. & Principem attinet, &c. deputare uidelicet dignabitur Consiliarios suos, & illos quo ad eiusmodi actus à Iuramento sibi obnoxio absoluet, & iusticiam ministrare præcipiet. Eos uerò Iudices cum in Causis proprijs eius Illustritas suscipere non recusauit, in alienis meritò refutare non debebit.

ARTICVLVS IIII.

Sigismundi Regis ad Archiepiscopum, Magistrum, & reliquos Ordines Liuoniæ Legationis fragmentum.

QVia Sacra Maiestas sua Reuerend. dominum Iohannem Archiepiscopum Rigen. & Episcopum Therbatensem occasione nonnullarum differentiarum in Liuonia exortarū molestationes nonnullas tanto uiro indignas pati accepit, eius Maiestas officij sui esse existimauit, ut, quoniam Rigen. & Terbaten. Ecclesiæ iam dudum protectione R[illegible] Pol. ac Lithuaniæ Ducum utuntur, causæ atq; differentijs ipsius domini Archiepiscopi non deesset, ne quid in eius præiudicium atq; iniuriam ageretur. Ideoq; hos Nuncios suos ad D. Liuoniæ Magistrum, & hūc Conuentum Maiestas eius misit, [illegible] actionibus ijs contra Reuerendissimam P. suam instituendis interessent, referre[illegible]que Maiestati suæ quid de ipsa causa & Reuerend. D. suæ statu decerneretur.

Ad Archiepiscopum Liuoniæ Legationis fragmentum.

Nuncij Sacræ Maiestatis Regiæ omnia pro honore & commodo Reuerendissimi D. Archiepiscopi agent, dum modo uicissim D. Archiepiscopus in his rebus, quibus subditi se grauatos merito conqueruntur, iusto moderamine utatur: ne Maiestas sua rem uideatur postulare indecentem.

CAPITVLVM IIII.

De infeudatione Castri Bytovv & Ciuitatis Luneburg.

AD perpetuam rei memoriam. Nos SIGISMVN. &c. Vniuersis & singulis præsentibus & futuris harum seriem inspecturis Manifestum facimus, quia uigentibus olim bellis inter Sereniss. fœlicis memoriæ CAZimirum Regem parentem & prædecessorem nostrum, ac inter Ordinem dictum sanctæ Mariæ Teuthoni-

thonicorum in Prusia Illustris olim Princeps dominus Ericus Stineñ. Pomeraniæ, Cassubiæ, Vandaliæ Dux & Princeps Rugiæ, multa in ipsis bellis & controuersijs fauoris beneuolentiæ & obsequij sui erga prędictum Serenis. parentem nostrum officia exhibere, & suppetias non uulgares illius Maiestati defunctæ aduersus hostes eius præstare solitus erat, ac ob eam causam illi Arcem Bytouu una cum Oppido ibidem consistente, necnon Ciuitatem Lunenburgk cum uniuersis fructibus & prouentibus ad illam pertinentibus idem Serenis. parens noster ad arbitrium & beneplacitum suum concesserat, ut id ex literis, & alijs monumentis abundè constat. Deinde uerò ad eam beneuolentiam & coniunctionem quæ inter Serenis. prædecessores nostros, & prædictum dominum Ducem Ericum, ac posteros eius intercesserat, etiam affinitas & necessitudo accessit, quæ ad hæc usque tempora mutuis officijs & amore coaluit, ita ut prædictas Arces & Oppida repetita quidē aliquoties, tamen non grauatim, & nos, & Serenis. fratres ac prædecessores nostri possideri à nominatis Ducibus Pomeraniȩ citra Iurium Regni sui detrimentũ ferebāt. Cum postremo nos ad has terras nostras Prusiæ uenientes inuiseret officiosissimè Illust. Princeps dominus Georgius Stetineñ. Pomeraniȩ, Cassubiæ, Vandaliȩ Dux & Princeps Rugiæ Nepos noster ex sorore charissimus, & suã, ac Illustris fratris sui germani domini Baruini singularem erga nos propensionem animi & obseruantiam declarauit, remisitque nobis & successoribus nostris de dote Illustris. olim dominæ Annæ sorori nostræ à præfato Serenis. domino Rege Kazimiro patre nostro promissa, quatuordecim millia aureorum Hungaricalium: uolentes uicissim erga Illustritates eorum uberiorem amorem nostrum testari, et illas, earumque successores nobis ac Regno nostro arctiori beneuolentia & coniunctione deuincere, attamen Iuribus Regni nostri non deesse, illis & earum hæredibus masculis, Arces & Oppida prædicta Bytouu & Lunenburgk cũ omnibus, & singulis eorum subditis, Vasallis, fructibus, libertatibus, eminentijs, censibus, prouẽtibus, Iuribus, & pertinentijs uniuersis, sicuti illa ad arbitrium & beneplacitum, ut dictum est, Serenis. prædecessorum nostrorum, & nostrum hactenus usu & fructu tenuerunt, de cõsilio & consensu dominorum Consiliariorum tàm Spiritualium, quàm Sæculariũ Regni nostri tenen. haben. fruen. uten. & possiden. in perpetuũ Iure feudi pro nobis & successoribus nostris Regibus Poloniæ dedimus, & concessimus, ac illos de eis ipsis Arcibus & Oppidis Bytouu & Lunenburgk inuestiuimus, & tenore præsentium damus & concedimus, illosque & eorum hæredes de ampliori gratia & beneuolentia nostra ab omni iuramento, necnon tributis & exactionibus quibuscunque nobis & posteris nostris ratione dictarum Arcium & Oppidorum præstandis dimittimus, & liberos facimus, pollicemur præterea dictos Principes in prædictis Arcibus & eorum pertinentijs quãtum in nobis est defendere & tueri, tenebuntur tamen & obligati esse debent præfati domini Duces, & eorum successores ad singulas successorum nostrorum Regum Pol. coronationes, uel uenire ipsi, uel Consiliarios, aut Officiales suos mittere, qui hoc ipsum Ius feudale de præfatis Arcibus & Oppidis ad Regnum nostrum pertinens, ita ut iam dictum est, recognoscent, & literas eius recognitionis & renouationis ipsius feudi, quæ gratis illis debent dari, à nouis Regibus accipient. Quo si aliqua legitima causa impediti hoc Officium, & debitum in coronationibus successorum nostrorum non fecerint, nihil ea negligentia illis detrimenti afferre debebit, dummodo alio breui tempore post Coronationem id præstare curauerint. Vbi uerò ipsi Principes domini Georgius & Berninus Duces Pomeraniæ sine legitimis masculis feudi hæredibus, uel eorũ legitimi masculi feudi hæredes non relicta prole uirili decederent, stirpsque & progenies eorum mascula & legitima deficeret, extunc prędictæ Arces & Oppida Bytouu & Lunenburgk cum omnibus suis bonis, subditis, Vasallis, fructibus, libertatibus, Iuribus, eminentijs, & pertinentijs uniuersis, ac cum pleno Iure & possessione citra omnem difficultatem ad nos, & posteros nostros Reges Pol. redire debebunt: Salua tamẽ Iurisdictione interim perpetuo, prouentibus, decimis seu Episcopalibus, cum Villis bonis & piscaturis ac libertatibus ad Reuerendum Ioannem Episcopum & Ecclesiam Vuladislauiensem ex antiquo pertinentibus. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum est præsentibus appensum. Actum & datum in Ciuitate nostra Gedaneñ. die inuentionis S. Crucis. Anno Domini 1526. Regni nostri anno 20.

CAPITVLVM V.

Literæ feudi & homagij Ducis Oszuuiacimensis & Zatoriensis.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam Nos Kazimirus Dei gratia Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ, Rusiæ, Prusiæ, &c. dominus & hæres, Notũ facimus per præsentes nostras Literas omnibus et singulis, quibus expedit. Quod ueniens ad pręsentiã nostrã pręclarus dominus Venceslaus Dux Oszuyaczimeñ.

czimeñ.& Zatorieñ.&c.frater noster dilectus,cupiens & petens Regno nostro uniri & incorporari,Literas & priuilegia quorundam Regũ Bohemiæ in præsentia nostra posuit & ostendit,quatenus ipsum & ipsius successores in eisdem priuilegijs,& in alijs libertatibus conseruaremus,& confirmaremus,in protectionemq́ & tuitionem nostrã,ac Regni nostri reciperemus,prout ipsum,ipsiusq́ successores,antecessores Reges Bohemiæ tenebant,& tuebantur.Nos uerò priuilegijs ipsius uisis,& sufficienter examinatis,tãquàm iustis & rationi consonis,tum & petitioni ipsius acclinati,attendentes ipsius liberum accessum & unionem ad nos & Regnũ nostrum,ipsum dominum Venceslaũ Ducẽ Oszuyaczimeñ.& Zotarieñ.in nostram & Regni nostri tuitionem & protectionem recepimus, & recipimus,ac priuilegia per Reges Bohemiæ sibi & suis antecessoribus data & cõcessa confirmauimus & confirmamus.Insuper & à Iuribus nostris feudalibus quomodocunq́ ad nos spectantibus & pertinentibus,à bello dum & quãdo expeditio bellica fieret & cõtingeret aliarum Terrarum Regni nostri,à contributione seu datia omni in quam Terræ Regni nostri consentierint ex quacunq́ causa seu modo,cęterisq́ seruitijs & grauaminibus quocunq́ nomine uocantur,seu in futurum uocabũtur,tàm de persona, quàm de bonis mobilibus & immobilibus liberum fecimus,dimisimus,& in futurum facimus, & dimittimus.Etsi quispiam habens bona in prædicto Ducatu ab obedientia domini Ducis Zatorieñ.se subtraxerit,& ad nos recurrerit:talem nõ suspiciemus, neq́ defendemus, sed remittemus & compellemus eum ad obedientiam domini Ducis Zatorieñ.Et si aliquando aliquis Nobilium, aut Plebeiorum de eodem Ducatu Zatorieñ. ad nostrã uel Regni nostri Iudicium prouocauit & appellauerit: sic prouocañ.& appellañ.non admittemus ad nostram audientiam seu Iudicium,sed remittemus, & in futurum mandamus remitti ad eundem Ducatum Zatorieñ.ut ibidẽ in omni negotio per subditos prædicti domini Ducis Iustitia petentibus administretur:& generaliter ipsum dominum Ducem,et ipsius successores,tum & Ducatum Zatoriensem,seu dominium,in omnibus Iuribus & priuilegijs conseruamus,& in perpetuum uolumus conseruari,quæ ab antiquo ad ipsum,& dominium ipsius pertinebant & spectabant.In cuius rei testimonium &c.

Literæ super Ducatum Zatoriensem. 1494.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam, quoniam humani generis actiones memoria perpetua indigentes plærunq́ ab hominum notitia dilabuntur,nisi scripturarum seu testium munimine fuerint renouata : Proinde nos Ioannes Albertus Dei gratia Rex Pol.necnon Terrarum Cracouiæ,Sandomiriæ, Siradiæ,Lanciciæ,Cuiauiæ: supremus Dux Lithuaniæ, Russiæ,Prussiæ:ac Culmeñ. Elbingeñ.& Pomeraniæ dominus & hæres &c. Significamus tenore pręsentium quibus expedit uniuersis,præsentibus,& futuris,harũ notitiam habituris.Quomodo quamuis à multis iam retroactis annis Terra seu Ducatus una cum Duce,Ducibusq́ Zatorieñ.cum omnibus eorundem Iuribus,inscriptionibus,& cum omnibus & singulis Terrigenis, necnon Ciuitate Zathor,alijsq́ Oppidis,& cum Castro seu fortalicio eodẽ nomine Zathor dicto,alijsq́ omnibus Fortalicijs,nec non uillis,hæreditatibus, possessionibus, & omnibus eorundẽ censibus seu utilitatibus,fluuijs,syluis,eorũq́ usibus tàm Ducalibus,quàm etiam aliorum quorumcunq́ Terrigenarum & subditorum cuiuscunq́ conditionis existant in toto ambitu dicti Ducatus consistentibus,cũ omni Iure,proprietate,& dominio, nobis,ditioniq́ nostræ seu Regibus & toti Coronæ Pol.pertineant, & sunt incorporati, appropriati,ascripti,& perpetui,irreuocabiliterq́ uniti,nobisq́ & Coronæ nostræ præfatæ subiecti,cum omnibus eiusdem Ducatus subditis tàm Spiritualibus quàm Sæcularibus. Quam incorporationem,unionem,confœderationem,& subiectionem uetustam, semper ratam,firmamq́ & inuiolabilem perpetuoq́ duraturã habuimus, habemus,perpetuoq́ habere uolumus : Nihilominus præclarus Dux Ianussius eiusdem Ducatus Zatorieñ.modernus dominus,hæres,& possessor ex successione suorum parentum Ducum Zatorieñ.procedens,una cum Illustri Ducissa domina Barbara cõsorte sua legitima, easdem ueteres inscriptiones,incorporationes,uniones,& subiectiones,constantes & recognoscẽtes nouis se inscriptionibus,fœderibus,Ligis,uenditionibus, atq́ subiectionibus pariter cum præfato pleno & integro Ducatu Zatorieñ. nobis & omnibus successoribus nostris Regibus & toti Coronæ Pol.cum plena potestate & autoritate,perpetuoq́ duraturis matura deliberatione & consilijs,cuius intererat præhabitis uoluerunt inscribi,tantoq́ firmius incorporari,& subijci,prout iam nunc se inscribunt:& prout proprijs inscriptionibus præfati Ducis Ianussij,consortisq́ suæ præfatæ,necnon omniũ Terrigenarum pariter & Ciuitatensium præfato Duci Ianussio subiectorum sufficienter est firmatum & expressum.

expressum. Proinde ut hæc unio, incorporatio, inscriptioq; præfati Ducis Ianussij & consortis suæ, necnon totius Terræ & Ducatus eiusdem uenditio, realisq; satisfactio per nos sibi facta ad effectum deducatur, sitq; solidior & firmior perpetuo & in æuũ, recognoscimus nos apud præfatum Ducem Ianussium tanquàm apud uerum & indubitatum hęredem præfati Ducatus Zatorieñ. & apud Illustrem Barbaram consortem suam præfatam emissæ præfatum Ducatum Zatorieñ. una cum Castro seu Fortalicio, et Ciuitate tota Zatorieñ. et cum omnibus bonis, possessionibus, Villis tàm Ducalibus quàm etiam Terrigenarum et subditorum quorumcunq;, quicunq; seu quæcunq; in præfato Ducatu consistunt, emptione, uenditioneq; perpetua et irreuocabili, perpetuo et in ęuum, pro octuaginta millibus florenorum Hungaricalium auri ueri puri et iusti ponderis. Pro quib. sibi iam plenè et ex toto satisfecimus realiter et cum effectu: prout ipse Dux Ianussius una cũ pręfata sua consorte eandem satisfactionem et solutionem proprijs Literis et Sigillis, consortisq; eiusdem una cum Terrigenis et subditis suis fatetur et recognoscit: Nosq; et futuros successores nostros Reges et Coronam Pol. de accepta satisfactione et solutiõne quitauerunt, et liberos dimiserunt. Et tamen præter hoc, tenore præsentium promittimus, Quod nos et successores nostri Reges, et tota Corona Pol. pro finali satisfactione præfati Ducis Ianussij et consortis suæ præfatæ pro dicto Ducatu Zatorieñ. et bonis ad ipsum pertinentibus, debemus, tenemur, tenoreq; præsentium pollicemur, et tenebimur, nosq; obligamus præfato Duci Ianussio, et dictę consorti suæ, pro quolibet anno dare et soluere de Zuppis nostris Vielicensibus et Bochnensibus ducentas Marcas pecuniæ communis monetæ et numeri Polonicalis, et sedecim bancos salis donatiui, usq; ad extrema tempora uitæ eorum, seu utriusq;, seu ad mortem præfatorum Ducis Ianussij et consortis præfatæ eiusdem. Ita tamen, Quod pro quolibet quatuor temporibus singulorum annorum per quinquaginta Marcas, et per quatuor bancos salis, dare eisdem, seu utriq; eorundem, uel alteri eorundem qui super uixerit, præfatas ducentas Marcas dare & extradere tenemur, et debemus, tenebimurq; et debebimus. Et similiter nostri successores Reges, et tota Corona Poloniæ, dare eisdem, uel alteri eorum modo supra scripto soluere et cõplere tenebuntur. Si uerò quod absit pro aliquibus quatuor temporibus usq; per unũ integrum annum præfatum censum ducẽtarum Marcarum, et sedecim bancos salis, prout præmissum est, soluere neglexerimus, uel nõ curauerimus, uel successores nostri neglexerint, uel non curauerint: Extunc post cuiuslibet anni integri decursum post huiusmodi negligentiam sequentem in alijs ducentis Marcis præfati Duci Ianussio & suæ consorti succumbemus, & successores nostri succumbent. Post præfatorum uerò Ducis Ianussij & Barbaræ consortis suæ legitimæ obitum: Extunc præfatus Ducatus Zatoriensis cum Castro & Ciuitate, & cum omnibus Terrigenis, omnibusquê bonis & subditis tàm Spiritualibus quàm Sæcularibus, cuiuscunq; conditionis existant cum omni Iure hæreditario proprietate & dominio cum titulo re, Ireq; uenditionis, & emptionis in manus nostras, uel successorũ nostrorum Regum & toti Coronæ Poloniæ perpetua & irreuocabili successione, Ireq; hęreditario perueniet, & deuoluetur. Quę iã exnũc, prout extũc, & extũc prout ex nunc, ipse dux Ianussius unà cum consorte sua præfata nobis, Regibusq; & toti Coronæ Poloniæ condescendit, & resignat, & ita sicut præmissum est condescendunt & resignant. Et præter hoc, præfatus Dux Ianussius una cum consorte sua proprio iuramento corporali, hãc uenditionem, emptionemq;, nec'non inscriptionem & subiectionẽ, conseruationemq; irreuocabilem atq; perpetuam iam approbare, confirmare, & robore effectualiter de facto debet & tenetur, debẽtq; & tenentur. Et similiter Burgrabius Castri seu Fortalicij, & omnes terrigenæ, Ciuesq; Zatorieñ. iurare debent nobis, Regibusq; & toti Corone Pol. nũc iam & in posterum, quotiens opus fuerit, ad tenendã nobis, Regibusq; & toti Coronæ Pol. fidem seu fidelitatẽ: & tam præfatus Dux Ianussius una cum consorte sua specialibus literis suis, necnon omnes & singuli terrigenæ eiusdem Ducatus Zatorieñ. etiam proprijs literis inscribere se debent, & propria sigilla ad literam pargameneam appendere, promittendo obedientiam, fidelitatemq; nobis Regibus & toti Coronę Pol. præstandam, & post mortem præfatorum Ducis Ianussij, & consortis suę præfatæ nulli alteri possessionem dicti Castri, ciuitatisq; Zatorieñ. & totius terræ seu ducatus Zatorieñ. dare, facere, & resignare, nulliq; fidẽ & fidelitatem ac obedientiã præstare & facere quam nobis Regibus & toti Coronæ Pol. debent & tenentur. Quilibetq; eorum debet, & tenetur. Qui etiam terrigenę omnes & quilibet eorũ debet & tenetur, debebuntq; & tenebuntur, specialiterq; pro Burgrabio dicti Fortalicij seu Castri & Ciuitatis Zatorieñ. & pro semetipsis, iam nunc, & quotiens opus fuerit, seu quotiens præfatus Burgrabius mutari & institui debebit, etiam uiuente præfato Duce Ianussio, cauere & fideiubere atq; corporaliter iurare. Quod præfatum Castrum fideliter tenebit, & nulli alteri in præfato casu mortis præ-

tis præfatorum Ducis Ianusſij & cōſortis ſuæ quam nobis Regibus & toti Coronæ Pol. condeſcendere & reſignare debebit,& tenetur. Debet etiam & tenetur præfatus Dux Ianuſsius una cū præfata conſorte ſua in uita ſua,quamdiu omnipotens Deus eam eis conceſſerit,nobis necnon Regibus & toti Coronæ Pol.in omnibus aduerſis aſsiſtere, & nos cōtra omnem inimicum iuuare,una cum præfatis terrigenis & ſubditis ſuis,ſeu cum toto ſuo Ducatu & eiuſdem incolis,quando,& quotiens opus fuerit. Nos uero etiā præfatum Ducem Ianuſsium,ſuoſq; terrigenas & ſubditos,totumq; Ducatum tenere & cōſeruare debemus & tenemur ſub noſtra terreſtri,& totius Regni Pol.tutela:& eum ab omnib.inimicis ſuis opprimere eum uolentibus ſibi aſsiſtere,& eum pariter & conſortem pręfatam eiuſdē defendere & tueri pollicemur,& tenemur. Volumus etiam ut in neceſsitate alicuius diſturbij terreſtris,uel cuiuſcūq; guerrę aut intranquillitatis,ipſe Dux Ianuſsius in Caſtrum ſeu Fortalicium,Ciuitatemq; Zathor gentes noſtras immittere debeat libere ad requiſitionem noſtram,uel noſtri Capitanei Cracouieñ.ut tanto ſecurius ab hoſtiū incurſu ipſum Caſtrū & fines Regni noſtri tutius,& in meliori pace conſeruare ualeant, ad quod etiam faciendum ſe ſua inſcriptione una cum pręfata ſua conſorte ſubdiderūt. Ex quo aūt pręfatæ Illuſtri dominę Barbarę cōſorti dicti dñi Ducis Ianuſsij pro dote & dotalicio ſuis, quæ habebat in præfato Ducatu Zatorieñ.ſibi inſcripta & reformata, per nos & per Coronam noſtram ſeu Regnum Pol.completis præmiſsis,eſt ſibi ſatisfactum. Ex tunc præfata Duciſſa Barbara tenebitur,teneturq; literis ſui mariti domini Ducis Ianuſsij,necnon etiā ſuis proprijs præfatā ſatisfactionem recognoſcere,nobiſq; literas ſuæ reformationis reſtituere,& eaſdem Inſcriptiones dotis & dotalicij præfatis literis extinguere & mortificare. In cuius rei teſtimonium Sigillum noſtrum præſentibus eſt ſubappenſum. Actum Cracouiæ,feria tertia ante feſtum S. Petri ad uincula,anno Dñi 1494. Regni uero noſtri anno 2. Pręſentibus Magnificis & Generoſis Ioanne de Pilcza Ruſsiæ,Dobeslao de Kurozuanki Lublineñ. Palatinis,Petro de Kurozuanki Theſaurario Regni Pol.& Cracouieñ. Capitaneo,Petro Myſzkouuski Vieluneñ.& Nicolao Strzezouuski Sanoceñ. Caſtellanis,Stanislao de Chodecz Capitan. Exercituum noſtrorū in terris Podoliæ,Andrea Koſczyeleczki Bidgoſtieñ.& Ioanne Dunyn de Viazd Capitaneis, cæteriſq; Dignitarijs, Conſiliarijs,& Cubicularijs noſtris fidedignis teſtibus. Datum uerò per manus Venerabilis Gregorij de Ludbrancz Skarbimirieñ. & S. Floriani in Kleparz Præpoſiti,Regni noſtri Vicecancellarij,ſyncere nobis dilecti.

Venditio Ducatus Oſuiaczimen. Regi Poloniæ Kazimiro.

IN NOMINE DOMINI AMEN. Ad perpetuam rei memoriam. Ne temporum labentium curſus rerum geſtarum memoriam ſecū rapiat,et illos obliuionis errore confundat,mentibus humanis illud diuinitas inſpirauit, præſtititq; remedium actiones, ordinationeſq; humanas per tēporis lapſum perituras,& uenditionū, emptionumq; contractus,ne à poſteris reuocentur in dubium,conſtans apex roboret literarum,& fides teſtium iugiter renouet & confirmet. Proinde nos Ianuſsius Dei gratia Dux & dominus Oſzuyaczimeñ. Significamus tenore præſentium, quibus expedit uniuerſis et ſingulis, præſentibus & futuris,publiceq; recognoſcimus & fatemur. Qualiter matura deliberatione cum Illuſtribus fratribus noſtris,Baronibus et Conſiliarijs noſtris præhabita,etiam in optima ualetudine conſtituti,nullo dolo,fraude, aut ingenio ſeducti, nec per errorem aut improuide,ſed de mera et ſpontanea uoluntate Ducatum noſtrum et Terrā noſtram Oſzuyaczimeñ. quæ portione paterna nobis obuenit,Sereniſs. Principi et dño, domino Kazimiro Dei gratia Regi Pol. Magno Duci Lithuanię,hæredi Ruſsię,& domino Pruſſiæ,Regnoq; ſuo & Coronæ Pol.pro quinquaginta millib. Marcarum latorū groſſorum Prageñ.numeri Polonicalis,quadraginta octo groſ.in quamlibet Marcam computādo. (Quæ quidem quinquaginta millia Marcarum latorū groſ.ab eodem domino Kazimiro Rege & Corona Pol.nos integraliter & effectualiter in pecunia parata & numerata pro huiuſmodi Ducatu tuliſſe,& leuaſſe,& percepiſſe præſentibus recognoſcimus,& profitemur) uendidimus,pręſentiumq; tenore uendimus,et uenditione perpetua,et irreuocabili præfato Sereniſs. Principi & dño,domino Kazimiro Regi & Coronæ ſuæ Polo. de illo cedimus,& ipſum reſignamus,& inſcribimus,cum omnibus & ſingulis dicti Ducatus et Terræ Oſzuyaczimeñ. Caſtris, Fortalicijs, Ciuitatibus, Oppidis, Villis, Teloneis, cenſibus, prouentibus, utilitatibus,fructibus,ſeruitijs,homagijs, allodijs, exactionibus,collationibus,iurepatronatibus,culpis,emendis,piſcinis,molendinis,lacubus,agris, pratis, ſyluis,borris,uenationibus,aucupationibus,mellificijs,paſcuis,rubetis,mericis, fluuijs, torrentibus,aquarumq; quibuslibet decurſibus,montibus,fabricis, ferrifodinis, plumbifodinis,

dinis,auri & argenti,æris & cuiuslibet metalli fodinis,monetis,iudicijs & bannis, seu inhibitionibus uenationum,& pœnis inde sequentibus,consuetudine uel de Iure utilitatibus,honoribus,conuentionibus,honorantijs,feudis,feudatarijs, uasallis,uasallarijs,Nobilibus,Rusticis & Plebeis,hominibusq; habitantibus, et habitaturis, cum potestate ibi mercata publica et Nundinas celebrandi,faciendi,datias,pedagia,gabellas,& alia omnia onera realia & personalia,ordinaria, extraordinaria,atq; mixta, quocunq; nomine nuncupentur imponendi,exigendi,& exigifaciendi, cum mero & mixto dominio, supremo & infimo,omnimoda Iurisdictione,plena gladij potestate,et exercitijs eorundem,cũ uniuersis alijs utilitatibus quæ ibi hactenus sunt,& in posterum naturaliter,aut industria humana fieri poterunt,quibuscunq; nominibus aut cognationibus uel uocabulis nuncupentur,prout idem Ducatus & terra longè,latè, et circumferentialiter in basso & plano, in gadibus et limitibus,et terminis est distinctus,cum omni Iure Ducali,dominioq; mero et mixto,supremo & infimo,titulo et proprietate prout eandem Terram et Ducatũ nos et nostri prædecessores tenuerunt & habuerunt,nihil nobis aut nostris successoribus cuiuscunq; dominij,Iuris,feudi superioris,& proprietatis,tituli,& memoriæ in eodem Oszuyaczimeñ.Ducatu quomodolibet reseruãdo,per dictum ipsum Kazimirum Regem & suam Coronam Pol. suosq; successores Reges Pol. habendum, tenendum,possidendum,et ad usus suos beneplacitos cõuertendum renunciantes publicè, et per expressum omni Iuri,titulo,feudo,dominio,& proprietati,quod hactenus illic habuimus, et progenitores,antecessoresq; nostri habuerunt,pure simpliciter,et de plano,& sine aliqua conditione,Ius,titulum,dominium,proprietatem, atq; feudũ dicti Ducatus et Terrę Oszuyaczimeñ.eidem Serenis.Principi domino Kazimiro Regi,et suæ Coronæ Pol. resignantes, absoluentes, omnes et singulos Barones, Nobiles, Scultetos, Ciues, Oppidanos,& Kmetones,incolas et singulas personas Ecclesiasticas et Sæculares quocunque nomine censeantur, aut quacũq; dignitate uel conditione perfulgeant præfati Ducatus et Terræ Oszuyaczimeñ.à nostra obedientia,& feudo,Iuramẽto, et fidelitate, ac obligatione eosdẽ Barones et Nobiles,Scultetos,Ciues et Oppidanos,Kmetones et incolas, personasq; Spirituales et mundanas eiusdem Ducatus,in obedientiam,feudum,et utilitatem prædicti Serenis.domini,domini Kazimiri et sui Regni ac Coronæ Pol. subijcimus et supponimus per præsentes.Et ne in posterum dubitari quomodolibet posit,quo Iure,titulo,& conditione,Castra,Ciuitates et Oppida,atq; Villæ in dicto Ducatu et Terra Oszuyaczimeñ.consistentia,per nos eidem Serenis.domino,domino Kazimiro Regi et suo Regno ac Coronæ Pol.uenditæ et resignatæ,et subiectæ sunt,conditionem eorũ pro futura memoria duximus præsentibus exprimendum.Inprimis quidem fatemur,quod Castra principalia Oszuyaczimeñ.et ualentes huiusmodi Ducatus,et Terræ prædictæ cum duabus Ciuitatibus seu Oppidis,uidelicet Ciuitas ipsa Oszuyazim cum teloneo et molendinis, et Kanthi cum teloneo et molendinis, nec non Villæ Bielany, Lauki, Babicze,Lipnik, Osyek,Brzesczye,Monouicze,& Duuory,sunt,esseq; debent de mera proprietate titulo atq; dominio præfati domini Kazimiri Regis et sui Regni ac Coronæ Pol. Quoniã cum præfata Castra,Ciuitates et Oppida,telonea atq; Villæ nulli alteri nisi nobis sunt censuales & obnoxiæ ac subiectæ,præfatus etiam dominus Rex cum omnibus pertinẽtijs, appendentijs,& emolimentis ea possidebit. Item recognoscimus et publicè profitemur, quod etsi Villæ Polanka antiqua,noua Polanka, Vulosyenicza, Poramba, Grodzyecz, Sparouicze, Nidek,Vitkouicze,Glabouicze,Bulouicze,Czanicze,Malecz, Czacuga, Nouauyesz,Rocziny,Sbroskouice,Brzezinka,Raysko,Francyskouicze,Przecyesłyn, Skiedziey,Vithkouice,Vilamouice,Helcznarouice,Bnyakouu, Dzuekosse, Miklussouice,Pissarouicze,Halcnouu,Bijertolouice,Komorouice,Zebraca,Restuuina, Rabkouice,Starauyess,Ianussouice,Tharmassy, & aliæ omnes in prædicta Terra Osuyacimeñ. consistentes per certos Terrigenas, & Nobiles Ducatus prædicti teneantur & inhabitentur Quia cum nos & progenitores nostri supremum Ius Ducale ferè in illis omnibus habuimus,cæterosq; census,tributa, labores, seruitia, & obuentiones ex illis Iure nostro Ducali percipiebamus: Vnde etiam Villas prædictas in signum altioris firmitatis cum omnibus censibus prouentibus & oneribus eisdem domino Kazimiro Regi & Coronæ Poloniæ resignamus,& eisdem renunciamus.Item omnes Literas,Priuilegia,munimenta,inscriptiones,obligationes,contractus,& quascunque scripturas,quas nos uel consanguinei fratres aut successores super dicto Ducatu eiusdem titulo & proprietate,& dominio habuimus,habemus,uel habebimus, quem in derogationem,uel læsuram Iuris,proprietatis,tituli & dominij præfati domini Regis & sui Regni, ac Coronæ Poloniæ in dicto Ducatu Osuyacimeñ. & præsenti nostræ resignationis uergenda,uel quomodoli-

bet facienda, & quæ nobis aut fratribus, uel consanguineis nostris possent prodesse, & dicto domino Kazimiro aut Coronæ Polo. obesse anullamus, cassamus, extinguimus, & mortificamus, easdemq; nullius decernimus, & profitemur roboris uel momenti, suspectasq;, & uitiosas declaramus. Item ut huiusmodi nostra uenditio & resignatio præfato domino Regi & suo Regno, & Coronæ Pol. de dicto Ducatu Ossuyacimeñ. facta iuxta desyderium cordis nostri funiculo multiplici roborata, perpetua, atq; pacifica, nullum futuræ litis, inquietationis, aut dubietatis habens respectum perseueret: promittimus, spondemus, nosq; uerbo Ducali circa fidem nostram & honorem sine dolo & fraude catholica promissione astringimus et obligamus, quod uenditionem & resignationem nostram de dicto Ducatu & Terra Ossuyaczimeñ. per nos ut præmittitur dicto Sereniss. Principi domino Kazimiro Regi & suo Regno ac Coronæ Pol. factam, Illustres Principes domini Venceslaus Zatorieñ. Przemislaus Thosleñ. germani nostri Duces, omnesq; consanguinei nostri affines & proximi gratam, ratam, firmam habebunt, tenebunt, nec in aliquo directe uel indirecte quæsito colore occasione huiusmodi uenditionis & resignationis contrauenient, aut eam impedient quouis modo. Nosq; prædictum Sereniss. Regem & suum Regnum, ac Coronam Polo. ab omnibus impedimentis, litibus, molestationibus, perturbationibus, infestationibus, offensis & iniurijs tàm à præfatis dominis Venceslao & Przemislao germanis nostris, quàm ab omnibus consanguineis et proximis nostris, et à quacunq; persona cuiuscunq; conditionis existat, & quacunq; fulgeat dignitate, Spirituali siue Sæculari, à quibus occasione præfatæ nostræ uenditionis resignatio & contractus præfati Ducatus & Terræ Ossuyacimeñ. ipse Sereniss. dominus Rex & Regnum ac Corona Pol. læsi, molestati, perturbati, offensi, & impediti fuerint, ipsum dominum Serenissimum Regem, suum Regnum & Coronam Pol. nos intercedere, & euincere, nullam interponendo præscriptionem iuxta Ius nostrum Ducale tenebimur, eliberareq; sub fide & honore. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum Ducale præsentibus est subappensum. Datum in Gliuice feria secunda ante festum S. Matthiæ Apostoli, anno Domini 1457. Præsentibus Strenuis, Generosis & Nobilibus, Ioanne Sassouuski, Zauissa Bohemo, Nicolao de Kamieñ. Krystek Schelhem de Schothmank, Misliborio de Orzesse, Ioanne Karnic de Sambork, Michaële Laskouuski, Nicolao Myskouuski, Nicolao Sassouuski, Ioanne Vuyec de Thomica, Procopio de Suyantossouice, Hinkone Suuyatlik de Zass, Ioanne Tlema, Vrbano de Kopcouice, Michaële de Zauyerce Notario nostro, & alijs fidedignis testibus circa præmissa.

Cracouiæ 1457.

NOS IANVSSIVS Dei gratia Dux Ossuyacimeñ. recognoscimus tenore præsentium quibus expedit uniuersis, tàm præsentibus quàm futuris, notitiam præsentium habituris. Quod à Sereniss. Principe domino Kazimiro Dei gratia Rege Pol. Magno Duce Lithuaniæ, herede Russiæ, Prussiæq; domino, & à Regno, Coronaq; sua Pol. quinquaginta millia Marcarum latorum grossorum Prageñ. numeri Polonicalis quadraginta octo grossos in quamlibet Marcam computañ. in uim totalis & integræ solutionis pro Terra & Ducatu Ossuyacimeñ. per nos ipsi Sereniss. Principi domino Kazimiro Regi et Coronæ Pol. uenditis recepimus, & de manibus Magnificorum & Strenuorum ac Nobilium dominorum Ioannis de Czyssouu Castellani & Capitanei Cracouiensi, Gregorij de Branyca Castellani Radomieñ. Andreæ de Tanczyn, Ioannis de Rythuuiany Capitanei Sandomiriensis, Ioannis de Tarnouu, Ioannis de Melstyn, & Grot de Ostrouu in effectu leuauimus. Vnde & eundem Sereniss. Principem dominum Kazimirum Regem Pol. &c. & suum Regnum, & Coronam suam Poloniæ. Nos Ianussius Dux prænominatus quietamus, & absoluimus, quietatosq; & absolutos pronunciamus per præsentes. Omnesq; Literas, & obligationes cuiuscunque existant tenoris, quas præfatus dominus Rex & suum Regnum, & Corona Poloniæ, aut sui fideiussores nobis super solutionem dictarum quinquaginta millium Marcarum latorum grossorum, aut illarum aliqua portione, dederunt, mortificantes, & cassantes præsentium per tenorem: profitentes illas nullius esse efficaciæ, roboris, uel momenti, & iam præfatum dominum Kazimirum Regem & Coronam Poloniæ nobis occasione emptionis Terræ Ossuyacimeñ. recognoscimus, & profitemur in aliquo non teneri. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum Cracouiæ feria quinta post Cinerum, anno Domini 1457.

Iuramentum

Iuramentum Ducis Zatorien.

EGo I. Dux Zatorieñ. Iuro, quia fidelis & obediens ero cum omnibus subditis Ducatus mei, & cum Ducatu meo Sereniss. Principi domino A. &c. Regi Pol. &c. gratiosissimo & ipsius successorib. Regibus, & Regno, ac Coronæ Poloniæ, pro bono statu M. Regiæ & Reipub. Regni Polon. & pro utilitate M. Regiæ, & Regni consulam, & quæ sentio M. Regiæ successoribus & Regno Pol. nocitura præcustodiam, et pro posse meo auertã, ac omnia fideliter ad partem M. R. & Regni Pol. agam fideliter et obedienter, mandatis M. Regiæ & successorum suorum parebo, & ea implebo, Literas meas iuxta contractum per olim Sereniss. dominum Iohannẽ Albertũ inter me & Regnũ factũ sub meo & subditorum meorum Sigillis dabo M. R. ad thesaurum Regni, subditosq́ uniuersos meos ad iurandum iuxta contractũ inducam, & iurari, aliaq́ quæ ex condictamine debeo facere, faciam. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

Iuramentum Terrigenar. Ducatus Zatorien.

EGo P. Iuro quia fidelis ero Sereniss. Principi & domino domino Alexandro Dei gratia, &c. gratiosissimo & Regno ac Coronæ Pol. & post mortem Ducis Ianussij Zatorieñ. domini mei gratiosi neminem alium quam ipsum dominum Alexandrum Regem & successores Poloniæ pro domino suscipiam, & me ei subijciam, ac pro posse meo procurabo omne bonum, & auertam omne malum quod sciuero imminere R. M. & suo Regno Polon. omniaq́ faciam fideliter, obedienter, & diligenter quæ ad subditum bonum & fidelem pertinent. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Christi crux.

CAPITVLVM VI.

De xiij. Ciuitatibus Scepusij.

TAmetsi Reges Pol. & semper ferè contra hostes uicinos in statione excubare oporteat, & solum eorum prouentu metallorum prouincijs ad meridiem & occidentẽ sitis sterilius esse uidetur: Nihilominus KAZIMIRVS tertius Rex Polon. confectis tot bellis, factis præterea alijs tot sumptibus, Regi Hungariæ magnam pecuniæ uim mutuo dedit: in qua etiam Scepusij 13. Ciuitates Iure obligationis ac hypothecæ in possessionem accepit. Et quia ad tempus præstitutum æs ei restitutũ non est, aliæq́ conditiones contractus & Inscriptionum in Thesauro Regio repositarũ expletæ non sunt, Scepusium ipsum pœnis ac Vadijs in ipsis Literis obligationum contentis & interpositis tantum immersum, illigatumq́ habet, ut si redimendum esset, unius Regni pecuniæ ad illud eliberandum uix sufficerent, propter quas obligationis conditiones & nodos, non tantum ususfructus, qui ex obligatione possessori uenit, uerùm etiam ipse fundus qui æquiualenti summa ab emptore acquiritur, Regis & Regni Poloniæ proprius esse censetur.

CAPITVLVM VII.

De Ducatu Mazouiæ.

Sigismund. Regis ad Mazouiam Legatio.

REs ipsa per se nota est, nec dubitaturũ aliquem inter nos arbitror, qui modo mediocri rerum peritia imbutus sit: Quomodo aliquot retro sæculis gens & lingua nostra in has oras & regiones quas modo incolimus cõmigrauerit, sedesq́ hic in his locis fixerit, cumq́ in infinitam penè multitudinẽ coaluisset, omnesq́ finitimas nationes sibi infensas esse prospexisset, id quod Lex naturæ & reliquarum gentium mos suadet, ad unum omnia deferre constituerat, ut ita uni qui sit optimus summa rerum tradita eius Imperio pareret. Sic enim & aduersarijs resistere, & tranquillius uitam agere se posse existimauerit. Cuius rei argumento sunt, multæ & uetustæ Literæ ueterum Regum, & Ducum signis cõmunitæ, quæ tum per Arces, tum uerò per templa religiosissimè custodiunt. Satisq́ constat Meschkonem primũ, eundemq́ pijssimũ Ducem, & Boleslaũ primum Poloniæ Regẽ omnes ferè Episcopatus istos, qui nedum in Regno Poloniæ, sed etiã in finitimis prouincijs habent fundauisse, puta Archiepiscopatũ Gnezneñ. Episcopatus Cracou. Vvladislauieñ. Posnañ. Vvratislau. Culmeñ. Lubuceñ. in Pomerania Camineñ. & alios plurimos. Cuius Regis Imperio cum uniuersæ gentes linguæ nostræ pareret

incredibile dictu est quam longè, lateq; terminos ditionis suæ propagarent, & quantò ter rori uicinis nationibus existerent. Tandem uerò (ut ferè omnibus rebus usuuenit) dum eadem gens nostra in Arcem summæ potentiæ, decorisq; euaserat, ut sunt res humanæ fluxæ, & fragiles, extincto illo ipso tam prorege quam Rege in deterius prolabi, & in diuersas factiones, qui Ducatus uocabantur, scindi cœpit. Ita quod ex uno, eodemq; amplissimo Regno multi Ducatus succreuerant. Demum cum successu temporis homines multitudinis Principum pertæsi essent, sublatis è medio multis, iterum res omnis in potestatem unius, hoc est, Regis deuenerat.

Tamen Ducatus ipse MAZOVIAE singulari quadam prouidentia diuina usque in hæc tempora seorsum ab Regno Poloniæ auulsus sub Imperio Ducum Mazouiæ uigebat, quatenus stirps mascula nõ defuerat. Cum uerò Deo ita ordinante nuper stirps illa Ducalis in Mazouia penitus extincta esset, Iure naturæ & gentium æquum est, ut membrum à corpore suo iam dudum separatum rursus tandem corpori suo uniretur, & sub Imperium unius capitis, hoc est, Sereniss. domini, domini SIgismũdi Regis Pol. domini nostri gratiosissimi & Coronæ Regni Pol. adiungeretur. Quod negocium tẽtatum quidem est in proximè præterito Cracou. Conuentu cum Oratoribus Ducatus Mazouiæ per Regiam Maiestatem, & Senatores Regni: Sed Oratores ipsi Mazouiæ renitebantur, nec super eisdem rebus aliquid tractare uolebant, asserentes se nullam facultatem uel mandatum super eiusmodi rebus habere ab his qui eos miserunt. Quare Maiestati suæ supplicauerunt, ut totum hoc negocium uniendi & incorporandi Ducatus Mazouiæ ad Regnum & Ducatum ipsum, & ad Incolas eius dimitteret, & Conuentum ad talia tractanda Varsouiæ indiceret. Quod sua Maiestas ex singulari sua clementia effecit, conuentumq; hunc Varsouieñ. indixit, & agi uoluit. Nosq; huc ad uos in eo negocio misit, ut uobiscũ super eiusmodi rebus ageremus. Cum itaq; sua Maiestas Regia planè perspiciat indecorum & pene absurdum esse, si pars suo toto non congruat, suadet & hortatur, imò præcipit, ut cum (Deo uolente) iam unius capitis & corporis membra effecti estis, etiam unis Legibus atq; institutis utamini, eis uidelicet quibus mater ipsa nostra Polonia, reliquæq; Terræ Mazouiæ, puta Plocen. Gostineñ. Raveñ. Sochaczouieñ. & Belzeñ. utuntur: præcipuè quo ad expeditionem militarẽ & bellicam attinet, cupit sua Maiestas ut eam æquo Iure & ordine cum uniuersis Terris Regni Poloniæ subeatis, & inuicem super his rebus conferatis, & omnia hæc de quibus supra mentio habita est, in præsentia nostrum constituatis & firmetis.

Id cum effeceritis multum honoris & dignitatis atq; commodorum rebus uestris inde accedet, libertatibusq; & cæteris summis prærogatis, quibus nihil est dulcius, perfruemini: & Regiæ Maiestatis domini mei clementiss. gratiam uobis conciliabitis, uobisq; ac posteris uestris, tum & bono ac tranquillo statui uestro optimè consuletis.

Alia Legatio.

POst dictam gratiam Regiam, & Literas fidei oblatas, dicendum, satis esse iam declaratum, Terras Mazouiæ unum esse corpus & unam hæreditatem regni Poloniæ, unam gentem, unam linguam, unos dominos ipsorum ab initio semper extitisse: partito uerò Regno inter Duces, ut alias Terras, ita & Ducatus, Terrasq; Mazouiæ decedentibus masculis Iure feudi ad corpus unitatẽ Regni denuò rediisse, quæ omnia ex Literis, Inscriptionibus, & exemplis ita clarè cõstant, ita in recenti memoria existunt, ut nullis rationibus & argumentis inficiari possint.

Cum itaq; placuit diuinæ Maiestati reliquã masculã sobolẽ Ducũ Mazouiæ ab humanis auferre, & reliquæ Terræ Mazouiæ Iure feudi, & iuxta inscriptiones ueteres ac recentes in Maiestatẽ Regiã & Regnũ Poloniæ recidissent: Licet Maiestas sua potuisset è uestigio possessionẽ earundẽ Terrarũ accipere, & illis sicuti reliquis Terris & subditis suis imperare, tamen uoluit Maiestas sua uti decet clementẽ & benignissimũ Principẽ, rem alioquin iam prius transactam iterum placidè & æquanimiter transigere. Non enim dedignata est Maiestas eius primũ Legationib. benignissimis illos ad debitũ ipsorũ cohortari, deinde etiam ipsamet ad eos descendere, & iustis rationibus, modisq; clementissimis Ius suũ & debitum illorum ab eis exigere: quibus cum iustè reluctari nõ potuissent, tandem uniuersi Iusiurandum Maiestati suæ & Regno suo Poloniæ præstiterunt.

Quamuis autem petijssent tum & pariter in Conuentu Cracou. dari sibi in Ducem & dominum Illustrissimũ Principem SIgism. Augustum, filium Maiestatis suę charissimum, tamen

tamen Maiestas eius id tum illis, & demum in Conuentu Cracou. denegauit, quod nollet uideri is qui Iuribus Regni sui quicquam detraheret, quin magis conducere putet, ut filio suo & omnibus subditis suis Regnum & DOMINIA VNITA QVAM SCISSA & diuisa relinqueret.

Siquidem Ducatus Mazouiæ mera est hęreditas & corpus Regni Polonię, possessusq́ est ab initio à præfatis Ducibus Iure feudi. Quo quidem Iure iam maior pars ipsis Ducatus antea successiuè ad prędecessores Maiestatis suæ & Regnum Pol. recidit. Nempe Terra Raveñ. Terra Sochaczouieñ. Terra Gostineñ. Terra Ploceñ. Terra Visneñ. quæ omnes Terræ sunt Mazouiæ, sed eo Iure ad Regnum deuolutæ, atq; id non solum mascula stirpe non deficiente, sed etiã fratribus superstitibus partitis inter se bonis sibi inuicem nunquam succedere potuerunt, eoq; minus nunc succedere possent cum uniuersa stirps mascula defecit. Quod scientes & intelligẽtes domini Duces nouissimè defuncti, obtinuerant à Maiestate sua eam gratiam magnis precibus & seruitijs suis, Quod ipsi duo fratres sibi inuicem succedere potuissent, et concessum illis erat hoc Priuilegium à Maiestate sua, non sine magnæ clementiæ testimonio, prout Literæ eo nomine confectæ satis declarant.

ARTICVLVS I.

Confirmantur Iura Mazouitarum.

OMnia Iura, Priuilegia, donationes, consuetudines, libertates, prærogatiuas, & successiones omnes omnium Nobilium, quorumuis subditorum nostrorum in Ducatu Mazouię, tam publicè quam priuatè, iustè & legitimè datę & emanatæ, in quorum seu quarum extãt possessione pacifica, in uita Ducum & dominorum suorum, confirmamus, & in robore conseruamus perpetuo. SIMILITERq; omnia Statuta Terrestria eiusdem Ducatus, cõsuetudines & articulos, quo ad Iudicia Terrestria & Castrensia in omnibus causis, controuersijs, & rebus quibuscunque in suo ordine antiquo, Statuto, tenore, & consuetudine conseruamus & confirmamus, iuxta antiquam eiusdem Ducatus consuetudinem, quibus non debent derogare nouæ consuetudines Regni perpetuò. *Sigism. Petric. 1529. Ex Statuto Mazon.*

Iuramentum præstitum per subditos Ducatus Mazouiæ feria quinta in uigilia exaltationis S. Crucis 1526.

EGo S. spondeo & Iuro, quia Serenis. Principi & dño, domino SIGISMVNDO Dei gratia Regi Polo. Magno Duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, &c. domino meo gratiosissimo, eiusq; Maiestatis SVCCEssoribus Regibus Polo. fidelis, obsequens, & subiectus ero, ac omne bonum & commodum suæ Maiestatis & successorum ipsis Regum & Regni Pol. procurabo, ac promerebo, & quę sensero illis nocitura fore præcustodiam, & præcauebo, ac pro posse meo auertam, omniaq; fideliter & obsequenter curabo & faciam quæ ad bonum & fidelem subditum pertinẽt, ita me Deus adiuuet & sancta Christi crux.

Ducatus Mazou. Maiori Pol. adscribitur.

COnsentimus, ut iste Ducatus adiungatur & adhæreat, sicut & aliæ Terrę, Terris Maioris Pol. Quando pręsertim & Ducum tempore Duces ipsi erant cum Terris Maioris Pol. tempore belli. Nec ob aliam causam Terra Vischneñ. ipsis Terris Maioris Poloniæ sit adiuncta.

Ratio tamen ęqua Mazouitarũ haberi non potest atq; Polonorum, durantibus Constitutionibus illorum.

NVncij ex Terris Mazouiæ cum multa à nobis postularent, quæ concedi solent per nos alijs subditis nostris Regnum incolentibus, & Statutorum communi Iure fruentibus, à nobis hoc responsum tulerunt, quod dum sunt Iure & consuetudine ab alijs Regni nostri subditis seiuncti, nõ in omnibus eorum eadem ratio haberi possit, quæ habetur subditorum Regni. Sed si aliquãdo Iuribus & consuetudinibus se coæquare Regni nostri subditis uoluerint, quod in eorum arbitrio est positum, tum eorum ratio æqualis cum alijs est futura. Interim autem in eorum moribus, Iuribus, Priuilegijs, & consuetudinibus Priuilegio nostro confirmatis illos conseruabimus.

CAPITVLVM VIII.

Rex Sigismund. Duci Baren. ad quasdam Inscriptiones consentit.

SIGISMVNDVS Dei gratia Rex Pol. Manifestum facimus per præsentes uniuersis. Quia pro necessitudine & amore mutuo, qui nobis est cum Illustr. Principe domina Isabella Mediolani & Barij Duce matre, et socru nostra charissima, illi gratificari uolentes, ut in uita sua possit partim de seruis suis, partim etiam de religione & sacricolis bene mereri, & suę, suorumque saluti consulere, tenore presentium consentimus, ut quandocunque illi libuerit, possit inter seruos, & ad pia opera, aut quemadmodum illi melius uidebitur, decem millia Ducatorum in auro ex prouentibus annuis Ducatus Bareñ. distribuere, uel ad distribuendum inscribere, seu obligare. Promittimusque uerbo nostro Regio pro nobis, & Illustriss. filio nostro Sigismundo nos eandem distributionem seu obligationem per eius Illustritatem factam, firmam & ratam habituros. In cuius rei testimonium Sigillum nostrum præsentibus est impressum. Datum Cracouię die quarta Februarij. Anno Domini 1523. Regni uerò nostri 17. Sigism. Rex significat.

Vniuersitati ciuium Ciuitatis Bareñ. & Moduneñ.

MAgnifici, Nobiles, & Egregij, fideles nostri dilecti. Accepimus Literas quibus nobis dolorem nostrum de obitu Illustris Ducis Isabellæ, & fidem uestram erga nos declaratis, de qua non aliter nobis psuademus, neque dubitauimus quin in eo euentu uos ita exhiberetis, uti probos & fideles subditos decet. Nos etiam uolumus ea erga uos gratia, & æquanimitate uti, & tales uobis Officiales præficere, ut nobis subesse nunquam Iure uos pœnitere queat.

Iohanni Dantisco & Ludouico Decio Iosto Oratorib. suis.

NObiles fideles dilecti, hesterno die allatæ sunt nobis Literæ Iosti ex Bario, quibus significat statum illius, & omnes res rectè se habere, nihilque aduersi illic ortum, præter tumultum contra Iosue, qui & ipse tandem est sopitus. Allatę quoque nobis sunt Literæ à Ciuitatibus Bareñ. & Moduneñ. quibus fidem suam erga nos aduersum abundè testātur, quam, & aliorum pariter Iostus ipse declarat, prætereaque scribit esse magnas querimonias omnium subditorum aduersus Iosue, & alios Officiales. Proindeque efflagitant, ut cum illis iustitia ministretur, petitur confirmatio Iuriū & Priuilegiorum, petuntur boni & æquanimes Officiales. Quocirca omnium prima erit illic cura uestra, ut uidelicet compositis & sopitis rebus, si quæ in perturbatione sunt, iustitiam unicuique ministretis, & Officiales tales cōstituatis quorum probitas & fides spectata est, & populo essent ex sententia. De Priuilegijs confirmandis respondimus nos id facere uelle, quod & uos illic eis polliceamini, & transumpta illorum nobis mittatis, quibus uisis libenter confirmabimus, quæcunque iusta & honesta fuerint.

Carolo V. Cæsari.

SErenissime ac excellentissime Princeps. Significatum est nobis nuper ex Mediolano Illustr. dominum Mediolani Ducem petere decreuisse, uel fortè iam petiuisse à Maiestate uestra, ut Consilio Regni Neopolitano demādare dignetur, quo Ducatum Bareñ. ad nos Iure legitimæ successionis deuolutum acciperet in sequestrū: in quo idem dominus Dux Mediolani nescimus quid Iuris sibi competere asseuerat, & deducere nititur Illustr. olim dominam Isabellam de Arragonia Ducem Mediolani & Barij socrum nostram non hæreditario Iure, sed duntaxat uitæ suæ spacio illū possedisse. Nos non dubitamus Ius certum & indubitatum penes nos & Sereniss. dominam Bonam coniugem nostram esse. Quod quidem non uerbis sed Literis, non unis, sed pluribus, sine cōtrouersia probare poterimus, quorum beneficio post mortem ipsius olim dominæ matris & socrus nostræ possessionem illius Ducatus continuauimus, quaque priuari citra insignem iniuriam nostram non possumus. Cùm enim ad disquisitionem uentum fuerit, melius diplomata seu Priuilegia nostra quam nuda uerba uim Iuris & iustitiæ declarabunt.

Legatio

Legatio Sigismundi Regis ad Carolum V. Cæsarem data Stanislao Borek Canonico Cracouiensi.

CVm proximis his mẽsibus Illustrissima domina Isabella de Arragonia, Ducis Mediolani & Barij suæ Serenitatis mater,& socrus,ab hac uita discessisset,relicto iusto & hæreditario Iure Ducatus Baren.Sereniss. Bonæ coniugi Serenitatis suæ,filiæ uerò suæ,ad capiendamq́ possessionem eiusdem Ducatus,Serenitas sua ipsius Sereniss.coniugis suæ nomine,Nuncios & Procuratores nulla mora facta,misisset,illiq́ ea ipsa possessione accepta,& aliquanto tempore continuata:rerũ & negociorum eiusdem Ducatus curam & administrationẽ suscepissent,Vicerex uestræ Maiestatis Regni Neapolitani eandem possessionem illis ademit, & sequestrem constituit qui ad causæ diffinitionem eidem Ducatui præesset:quasi lis esset sub Iudice, cum reuera nulla unquam fuerit,nec esse possit.

Totum enim Ius ipsius Ducatus apud Sereniss. dominam Reginam est ex legitima successione:cuius uim & seriem ex Literarum & Priuilegiorum exemplis, quæ mecum attuli,uestra Maiestas probe cognoscet.

Miratur autem uehementer Seren.domini mei celsitudo,cur & qua ratione tanta iniuria sit ei irrogata:cum totius orbis hominum Ius esse peculiare nõ ignoret, possessionem bonorum nemini nisi ad disquisitionem uocato,Iureq́ uicto adimi solere. Si enim Illustriss.dominus Mediolani Dux aliquid Iuris haberet, quo sibi persuaderet hunc ipsum Ducatum fore suum:alijs modis quam ui Iusticia sua sibi quærenda erat.

Carolo V. Cæsari Sigism.pro restituto Ducatu gratias agit.

SEreníssime ac excellentissime Princeps &c.Nuncius noster quem in causa Barensi ad uestrã Maiestatem miseramus tandem redijt: duas res gratissimas afferens, quarum hæc potissima est,qđ declarauit V.M.in ea beneuolentia erga nos ꝑmanere,quã nobis ex ea sanguinis cõiunctione,quæ nobis cum illa intercedit pollicebamur:est deinde nobis per quã gratum qđ V.Maiestas Ducatum Baren.nobis restituere dignata est,nõ adeò propter ea cõmoda quæ illinc habituri sumus,quã quod hi dissidentes animos nostros inuicem uidere uellent,qui alienis malis lætari solent. Agimus igitur uestræ Maiestati quas maiores possumus & debemus gratias,relaturi etiã quacũque parte & occasiõe id facere possumus,ut amori nostro nunq́ intermorituro, sed ꝑpetua serie permãsuro ad summã coniunctionem nihil defuturũ esse uideatur. Cæterũ quia is Orator noster qui iãpridem apud uestrã Maiestatẽ fungit̃ munere sibi à nobis iniũcto ob eas necessitates quæ subinde se offerũt adhuc munus ipsum aliquãtisper est obiturus, referretq́ à nobis nõnulla uestræ Maiestati:Idcirco rogamus illã plurimum, dignetur eius uerbis,qua solet benignitate,æquè ac nostris proprijs fidem adhibere. Valeatq́ fœlicissimè M.V.& uoto suo in omnibus optatis potiatur,nosq́ habeat cõmendatos. Datũ.

Eidem Carolo V. Cæsari.

SEreniss.ac excellentiss.Princeps &c.Rediens dudũ ad nos à uestra Maiestate Nuncius & Secretarius noster Borgius,declarauit nobis à M. V. nos in possessionem Ducatus nostri Baren.& Principatus Rossani restitui mãdauit,& Literas ad eã rẽ opportunas nobis attulit,de quo officio & amore fraterno M.uestræ fuimus admodũ cõsolati,& illi è uestigio gratias quas debuimus ꝑ Literas nostras egimus:uerũ facti nunc sumus certiores illinc ab Officialibus & Procuratoribus nostris ipsam possessionem nobis uigore Literarum Maiestatis uestræ restitutam denegari, remq́ prætextu quarundam Literarum aliarum Maiestatis quæ ex diametro sunt contrariæ inuestiturę, & alijs Literis nobis concessis in longum produci.Quibus scriptum dicitur (quod admodum nobis mirum uidetur)ut nisi uocato prius Illustriss. domino Duce Mediolani de restituenda nobis possessione nihil fieret:ut hac mora & difficultate iniecta,pariãt nobis aliquod incommodum,hi qui & fauorem nobis Maiestatis uestræ inuident,& nostrã mutuam coniunctionem,& necessitudinem ægrè patiantur. Cum autem & nos uocati non fuerimus quando possessio nobis indicta causa adimebatur , qui ad illam legitimè successimus,obtinuerimusq́ insuper inuestituram à Maiestate uestra , facto illi debito homagio,quæ concedi non solet nisi possessoribus, uel quibus possessio Iure debetur. Proindeq́ sequestrum cum ipsa Inuestitura nequaquam cohærere potest. Quocirca rogamus etiam atq́ etiam M. V. ut fratrem nostrum honorandiss. non patiatur nos ita &

coniun-

coniunctionem & necessitudinem nostram mutuam apud se per æmulos nostros labefactari, ut etiam illud saltem quod nobis Iure optimo debetur, & M. V. iam semel concessit, & restituendum commisit consequi nequeamus: iubereq; dignetur M. V. denuo, ut citra istas productiões & difficultates nobis ipsa possessio bonorum nostrorum reddat̃ qua potiti, parati erimus coram M. V. aut eius collaterali cõsilio, nõ ipsi solum Illustr. domino Duci Mediolani, sed etiam unicuiq; alteri pro Iure nostro respondere.

Carolo V. Cæsari Sigismundus Rex.

SErenisss. ac excellentiss. Princeps, Fecerunt nos certiores Officiales & Procuratores nostri hactenus, Arcem Baren. nõ esse nobis restitutã, nõ possumusq; non uehementer mirari, ut cum semel M. V. Cæsarea pro sua æquitate ac in nos animi sui propensione super Inuestiturã ipsius Arcis Baren. dederit assensum, & beneplacitum suum, unde fit istud impedimentum, quo minus Decretum M. V. Cæsareæ locum habeat. Propter ea rogamus M. uestram omni studio ut tandem possessionem eiusdem Arcis Baren. nobis reddi & liberè dimitti faciat, & ut M. uestra Cæsarea aures hominib. maleuolis non accommodet, qui inter nos dissidium quærunt, coniunctionemq; ac mutuam beneuolentiam & necessitudinem nostram dirimere contendunt, faciet Maiestas sua rem sua uirtute & nostra in se perpetua obseruantia dignam.

Legationis ad Cæsarem fragmentum.

NVncius noster hoc aget diligenter, ut restituamur in possessionem Ducatus Baren. & si Dux Mediolani aut quiuis alter prætendit se aliquod Ius habere ad Ducatum ipsum Baren. cum uocabit nos, aut Serenissimam coniugem nostram dominam Reginam in Ius, stabimus paratissimi omni Iudicio.

Et cum M. Cæsarea uult ministrare iustitiam Illustr. domino Francisco Duci Mediolani de Ducatu Baren. roganda erit, ut similiter administrare uelit nobis iustitiam in Ducatu Mediolanen. & in dotibus auiæ Sereniss. coniugis nostræ dominæ Reginæ, hoc est, in Ciuitate Cremonen. quoniã Maiestas sua Reginalis plus Iuris habet ad Ducatum Mediolanen. quam habet Dux Franciscus in Ducatu Baren. Aequum enim est & ualdè cõueniens & cum M. sua Cæsarea, uult ministrare iustitiam in uno, uelit etiam ministrare illam & in alio.

Item excusabit nos Nuncius quod tam diu homagium debitum Cæsareæ Maiestati non præstitissemus, nam id non negligentia ulla, sed cum propter longinquitatem itineris tum propter multas occupationes bellicas & curas, quibus ad hoc tempus districti fuimus facere distulimus. Nunc uerò mittimus mandatum sufficiens ad illud præstandum nam de Iure uiuente Illustr. olim matre nostra domina Isabella prꝺstare non attinebat, nec eramus obligati. Iurabitq; Nuncius homagium nomine Reginal. M. prius, & demum si necessarium erit, Iura etiam præstabit nostro nomine postremo. Quamuis autem in uita eiusdem Illustr. matris nostræ populi & Vasalli Ducatus nostri Baren. promiserunt & rogauerunt solenni stipulatione, quod Sereniss. dominam Reginam post mortem & fœlices dies dictæ Illustr. dominæ Isabellæ Ducis. habituri essent in suam ueram & utilem dominam dicti Ducatus ac Ciuitatum & Terrarum ad illam spectantium, tãquam unicam legitimam & uniuersalem hæredem Illustr. olim dominæ Ducis. eiq; præsenti, recipienti, & stipulanti ad sancta Dei Euangelia corporaliter manibus iunctis tacta sponte iurauerunt, & iuramenta corporalia præstiterunt. Quia tamen id fecerunt absq; consensu Cæsareæ & Catholicæ M. roganda erit M. sua Cæsarea & Catholica consentire dignetur & admittere, ut dicti Vasalli & populi denuo Iuramentum faciant, & promittant, modo quo supra dictæ Seren. dominæ Reginæ quod eam recognoscent ueram dominam & patronam dictarum Ciuitatum & Terrarum, eiq; de omnibus & quibuscunque fructibus, redditibus, introitibus, & prouentibus illarum respondebunt, & responderi facient secundum Iura & Constitutiones Regni Neapolitani, sicuti decet Vasallos facere & exequi.

Item impetrandæ erunt commissiones efficaces ut præfecti Cæsareæ Maiestatis non molestent deinceps nos in Ducatu ipso Baren. sed ut deinceps securum illum semper habeamus ab omni perturbatione.

Item quoniã Illustris olim mater nostra moriens multas donatiões & legata fecit testamento suo seruitorib. suis, & alijs multis personis etiã ad uitã illarũ, alienando multos ꝓuentus Ducatus nostri Baren. quod facere nõ potuit obstantib. pactionib. & Cõuentionibus

nibus matrimonialibus quæ inter nos & illam intercesserunt: roganda erit M. Cęsarea ne eiusmodi testamentum & legata approbet, & confirmet, & si forte iam confirmauit et approbauit ignara existens de iure nostro & pactione prædicta, ut cassare & inualidam facere priorem suam confirmationem surreptitiæ obtentam nostra & iustitię causa dignetur: prout apparet in capitulis Matrimonialibus quæ ostendentur.

Item petet nuncius noster à M. Cæsarea quod restitui faciat quatuor pascua montis serici quæ sunt ablata nomine Maiestatis suæ Cæsareæ, eo prætextu, quod prius ad usum Maiestatis suæ tenebantur.

Omnia autem supradicta aget nuncius, & tractabit communi consilio & opera cum Ioanne Dantisco nuncio nostro quem antea ad M. Cæsaream misimus.

Iustitia autem quam Serenis. coniunx nostra domina Regina habet ad Ciuitatē Cremonam, est ista: Ea enim Ciuitas Cremona data fuit in dotem ab Illustris. domino Duce Philippo uicecomite Illustris. dominæ Blancæ filiæ suæ, quæ collocata erat in matrimonium Illustr. Comiti Francisco Stoicię proauo suæ Maiestatis, ex quo connubio nati sunt filij multi, qui omnes habuerunt dominium & prouentus dictæ Ciuitatis pro rata parte: Ex istis autem successoribus non extat persona aliqua legitima, nisi ipsa Serenis. domina Regina, & Dux Franciscus: propterea medietas est de mera iustitia suæ Maiestatis, imò & plusquam medietas, ea ratione quod fœlicis memorię Illustr. domina Isabella Ducissa suę M. mater fuit filia Illustr. dominæ Hyppolitæ Sforciæ Ducissæ de Calabria filiæ legitimæ dictæ dominæ Blancæ, & ob id dicta Serenis. domina Regina haberet Iustitiam & Ius in duabus partibus ex tribus dictæ Ciuitatis.

Mandati fragmentum.

SEd cum Illustris dominus Dux Sfortia pro Ducatu Barensi, ad quem nullum Ius habet, nos imperat, nos uerò ad Ducatum Mediolani plenum & perfectum Ius habeamus, Nihilominus tamen pro Ducatu Bareñ. respondere non abnuimus, modo rogamus Cæs. M. quam & tu uerbis nostris roges, ut cum primum de Ducatu Bareñ. nobis lis mouebitur, sua M. unico atq; eodem Iudicio, unoq; actionis cōtextu causam etiam Ducatus Mediolaneñ. atq; ita & Ciuitatis Cremoneñ. ad quam etiam Ius habemus, dijudicare, determinare, & diffinire iubeat: id nos paribus, uel etiam maioribus officijs & meritis suæ Maiestati rependere semper præsto erimus.

Sigismundus Comiti de Nassom.

ILlustrisime Princeps nobis charissime, facti sumus certiores Illustr. Principem Franciscum Sforcia uelle nos impetere, & in Ius uocare pro Ducatu nostro Bareñ. cui nos non abnuimus quidem respondere Iure & Iustitiam nostram declarare, uerum cum nobis etiam Ius competat ad Ducatum Mediolaneñ. & Ciuitatem Cremoneñ. Rogamus plurimum tuam Illustr. facere uelit operam suam apud Cæs. M. ut cum nobis instituetur actio pro Ducatu Bareñ. committere dignetur M. sua Cæsarea, quo uno, eodemq; iudicio pro Ducatu quoque Mediolaneñ. ac Ciuitate Cremoneñ. ad quam etiam Ius clarum habemus, cognoscatur & difiniatur: informabit de his & alijs nostris negotijs plenius tuam Illustr. Orator noster Magnificus Ioannes Dantiscus de mente nostra sufficienter instructus: quem benignè audire, & plenam illi fidem adhibere uelit: nos uerò uicissim omnibus in rebus quibuscunq; poterimus tuæ Illustritati hanc operam referre curabimus. Datum.

CAPITVLVM IX.
De Samogitia & Pomerania.

SI Cosmographi non seorsim Samogitiæ & Pomeraniæ meminisse solerent, diuersumq; genus hominum Samogitas à Lithuanis, & Pomeranos à Pruthenis asseuerarent: & nisi præter ea ita rem sese habere ipse quoq; audiam: certe ego eas Prouincias, ipsam uidelicet Samogitiam sub Capitulo de Lithuania, cuius utiq; pars esse pręsumitur: & Pomeraniam sub Capitulo de Prussia, cui saltem contermina est: reposuissem: ne nimium diligenter Prouincias Regni enumerando, uel Cymini sector, ut est in prouerbio, uel intempestiuus opū Regni ostentator cautis lectoribus, ut hospitibus delicatis esse uidear. Ac proinde iam longe alia scripturienti penè oblito in memoriam earum Prouinciarum recordatio subijt. Vtcunq; autem illæ Prouinciæ, suis Magistratibus ac Iuribus diuisæ, ac descriptæ sint: cum tamen nulla publica Literarum monimenta de eis habeam, meminisse potius hic earum Prouinciarum, quam ipsa earū Iura, quibus Regno cohærent recensere cogor, hoc unum interea sufficere arbitratus, si earum alteram Regum Pol. alteram autem Ducum Lithuaniæ semper proprias ac tributarias fuisse, & esse, meminero.

CAPI-

CAPITVLVM X.

De Moldauia siue Valachia.

Homagium Palatini Moldauiæ.

POst plures tractatus inter Serenis. P. & D.D. Kazimirum tertium, Regem Pol. et Barones Poloniæ suæ Ser. et Regni nomine ex una, et inter Magnificū Ioan. Stephanum Palatinum Moldauiæ, armigerosq; ipsius suo et Terræ Moldauiæ similiter nomine parte ex altera, partim personaliter, partim etiam per Regiæ M. nuncios diebus aliquot ab aduentu ipsius in præsentem diē habitos, dominus Palatinus Moldauiæ qui supra, propter defensionem à Poloniæ Regno habendam, feria secunda proxima post festum Natiuitatis Virginis gloriosæ Mariȩ ad homagium Serenis. Principi domino Kazimiro Pol. Regi &c. inclitæq; suæ Pol. Coronȩ prȩstandum, se, posteros, et Terram suam Iuramento ad fidelitatem, subiectionem, et obedientiam perpetuò seruandam, habendam et obstringendā consensit, hora tertiarum, eademq; die hora meridiei, uel paulò serius, homagium et corporale Iuramentum præstitit, iuxta informationem per M. R. datam. Primum itaq; Maiestate R. cum adhuc ille abesset, solium suum in Corona qua coronatus est, ascendēte, ibiq; in apparatu integro, quem circa coronationē induit, sedente, Maiestatis sede septa Spiritualibus et Sæcularibus Prȩlatis et Summatibus infra scriptis, Stephanus Palatinus à M. R. per Magnificos nuncios ad uniendū, faciendumq;, ea quæ debet, auisatus et conductus cum omnibus suis armigeris, Boiaris uulgari eorum dictis, eques uenit: ad latus uerò per unum suum fidelem habebat, cui Banderium quoque magnum sericeum coloris rubri, in quo arma Terræ Moldauiæ pulchrè auro depicta erant, præferebatur. Sui uerò omnes Terrigenæ bona hæreditaria, in Moldauia habentes, et alij omnes Curień. notabiliores Banderia parua, quilibet suum equum insedendo, manu tenebant. Ipsius, et Regijs clangentibus tubis: accedensq; ad solium M. R. ex equo descendit, dein Banderium manibus corripuit, ac mox cum Banderio uersus solium processit: id etiam sui omnes post eum fecēre: immediateq; solium accedens, flexis suo more genubus, et capite prono, Banderium usq; ad terram inclinat: similiterq; facientibus subditis: tenorē homagij his uerbis proferebat, M. Regia immota sedente, sed stantibus dominis: his uerbis in facie M. R.

Clementissime mihi Rex, ego Serenitati uestræ homagiū facio, et præsto cum omnibus Terris, et hominibus meis, et peto tuitionem Serenitatis uestræ, et circa Iura, in Iureq; meo, et Dignitatibus cōseruari. Hic adhuc Banderium tenuit, pro genu autem flexionē, de ritus sui more capite inclinato, tacto signo crucis sanctæ Iusiurandum fecit corporale, his uerbis:

Gratiosissime Rex, ego homagium prȩsto, et Iuro, ac etiam promitto fideliter sine dolo et fraude uestræ Serenitati, successoribusq; Serenitatis uestrȩ Regibus et sacrȩ Coronȩ Regni Pol cum omnibus Terris, Baronibus, et hominibus meis, fidelitatem, esseq; fidelis et obediens Serenitati uestræ successoribus, et Coronæ Pol. Regni. Sic me Deus adiuuet, & sancta Christi crux.

Mox Iuramento finito, hȩc respondit M. R. uerba residens in sede Maiestatis suæ: Nos te et Terras tuas in nostram protectionem recipimus, et circa omnes Dignitates & Iura omnia Terrarum tuarum tanquàm Palatinum nostrum relinquimus.

His dictis osculata est eum Maiestas Regia.

Osculo facto recepit Banderiū M. R. manibus suis de Palatini manibus, in manusq; Marschalci Regni illud dedit. Hic primum armigeri omnes Palatini Moldauiæ stantes circa solium Maiestatis, sua Banderia parua è manibus in terram strauerūt, Marschalcoq; Regni prȩdicto Banderium magnū de solio Maiestatis, iuxta ac conclusum erat, ad Thesaurum Regium deferente, et parua illa per Cubicularios M. R. collecta, itidem ad Thesauri locum ferebantur seruanda. Noluit quippe Palatinus et armigeri sui consentire, ut intra tractandum diriperentur: quin petijt ipsorum ut Banderia homagialia honestē seruarentur: propter maioris amicitiæ autoramentum. Quo facto M. R. non longè à se Palatinum tanquàm amicum et suum homagialem penes se locauit, & consedentibus illis, armigeri ipsius omnes sub forma iurauerunt tacta cruce.

Nos Barones, Vasalli, & tota terra Moldauiæ præstamus homagium nostro & totius communitatis Terræ Moldauiæ nomine, Serenissimo Principi domino Kazimiro & successoribus Regibus Pol. & Coronȩ Regni Pol. promittimusq; & iuramus omnem fidelitatem, subiectionem, & obedientiam in perpetuum Serenitati suæ Regno, & Regibus Poloniæ. Ita nos Deus adiuuet, & sancta Christi crux.

Quod quidem Iuramentum quidam eorum manibus cruci appositis, quidam uerò expansis supra, fecerunt. Eo facto Regia Maiestas omnes Palatini armigeros, uniuersam deniq; Curiæ suæ iuuentutem, militiæ symbolis insigniuit.

Huius actus Regij, & Pol. Regni, tam notabili celebritati pro cærimoniarum more Reuerendiss. & Reuerendus in Christo patres & domini, ac Magnifici, Venerabiles, Strenui, Generosi, ac Nobiles interfuêre: Ioan. Vatropa Archiep. Leopolien. qui sancta tenebat ad Iuramenta. Matthias de Stara Lompza Episc. Camenec. & Ioan. Targouiczki Electus Chelmen. eidem suffragantes: Iacobus de Dambno Castellanus & Capitaneus Cracouien. qui ceruici Regio sacrũ imponebat, dirigebatq; diadema. Matthias de Bnyn Posnanien. Ioan. Amor de Tarnouu Cracouien. Spitko de Iaroslauu Sandimir. qui Sceptrũ Regni gerebat, differebantq; quippe hi domini Cracou. & Posnañ. Palatini, quod uterq; illud ferre nitebatur alter alteri se præferendo, unde unanimi consensu Pal. Sandom. Sceptra dedere pro hac uice duntaxat, Ioan. de Pilcza Russię generalis, Iacobus de Buczacz Podoliæ, & Dobeslaus de Bussouu Belzeñ. Palatini: Raphaël de Iaroslauu Sãdomirieñ. qui etiam Regni Marschalcatũ gerebat, Nicolaus de Kurozuanki Siradieñ. Ioannes de Koszczyelec Dobrineñ. Nicolaus de Zmigrod Præmisſ. Michaël de Buczacz Halicieñ. Castellani: Creslaus de Kurozuanki Decanus Gneñ. Cancell. Petrus de eadem Kurozuanki Thesaurarius qui sub hac differentia pomum tenebat, Cancellario ipso homagij & Iuramentorum formam atq; tenorem pronunciante, Gregorius de Lubranyecz Præpositus Skarbimirieñ. Vicecancel. Regni Pol. Stanislaus de Brosno Marschalcus, Ambrosius Pampouski incisor Curiæ M. R. Ioan. Podlodouuski Zarnouieñ. Ioan. Oleski Malogosteñ. Castellani, Nicolaus de Tanczyn Gladifer, Ioannes de Tarnouu Vexillifer Cracouieñ. alijq; quam plures Nobiles iuuenes, & Regni indigenæ fide digni.

CAPITVLVM XI.

De Ducatibus prædictis à Regno, ab seseq; dislimitandis.

Lithuaniam à Mazou. Commissarij dislimitent.

PRouidentes difficultatibus & grauaminibus subditorum nostrorum Regni & Magni Ducatus Lithuanię, quæ occasione granicierum inter eadem dominia & Mazouiam tum inter Magnum Ducatum & Regnum sæpe contingunt, uolumus & decernimus, ut quotiens opus fuerit per nos Commissarij deputentur, & mittantur nostris expensis prouidendi, ad faciendas easdem granicies & iniurias componendas, occasione illarum hincinde exortas, quatenus absq; quærentium onere Iustitia eis ministretur. Sigism. Crac. 1510.

DE EODEM.

Dietæ & Iudicia antiqua inter Ducatus Lithuaniæ, Prussiæ & Mazouiæ, in locis solitis pro omnibus iniurijs & uiolentijs subditorum ex utraq; parte fieri debent de cętero, & innouari, iuxta antiquam consuetudinem & processus Terrestres. Sigism. Petric. 1529.

DE EODEM.

Commissarios iam nunc ad fines Regni emittemus, qui tam de finium regendorum, quam de alijs causis nomine iniuriarum suscitatis certum aliquid constituerent. Quocirca iam eos nominare, & dare uolumus. Sigism. Crac. 1543.

DE EODEM.

Quia tenemur paci & tranquillitati subditorum nostrorum consulere, Commissarios ad dislimitanda dominia Regni nostri à uicinis dominijs, puta Hungariæ, Marchiæ, Silesiæ, Pomeraniæ, Lithuaniæ, & Prussiæ, necnon ad resarcienda damna & iniurias mutuas designauimus: Cui quidem nostro instituto ut quam citissimè satis fieri possit, dabimus operam diligentem. Commissarij autem nostri etiam diligenter curabunt, ut pro ijs damnis, quæ per communes Commissarios Sereniss. Regis Romanorum, & nostros in Silesitis sunt decreta, hominibus nostris satisfactio iusta & competens impendatur. Sigism. Aug. Petr. 1550.

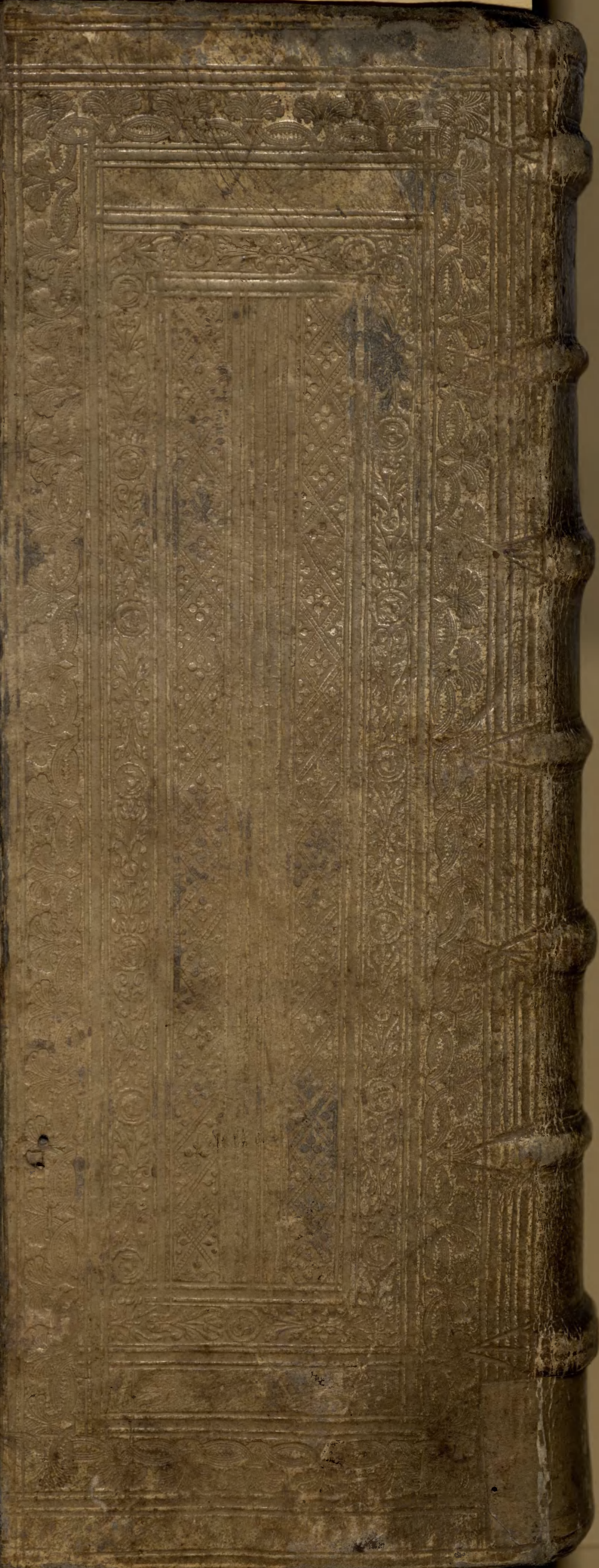
FINIS TOMI I. POLONICAE HISTORIAE.

BASILEAE,

PER SEBASTIANVM HENRICPETRI, ANNO SALVTIS NOSTRAE INSTAVRATAE, CIↃ. IↃ. XXCII. MENSE SEPTEMBRI.

Oppaviae 84
3 R 12 g

Z

Histor. Polon.

180.